

કાવ્ય-કુંજ.

મુખ.

મુખદેવિ ! છત્રનચત્રી ! જગમન્દિર વિવેચ નિરાજતી,
આનન્દ, શાન્તિ, પ્રેમના-રમણીય વસ્ત્રો ધારતી,
ઉદાસ અર્પતી અપ્સરા ! મનદષ્ટિ સર્મોષ સદા રહે,
સદ્દોષે હવન, જેના વડે, આ મત્રી મમને બેટીએ

રમતી અર્પિ સર્મોષે સદા, અરિ દૂર, તોયે, ન્હાસતી !
દીસે વિપુલ કે વિમુષને, સદુ મૂર્ખને નહિ બાસતી !
ઓ દિવ્ય ખીજની વેલિ ! જે પૃથ્વી પટે આવી મ્હડી,
કહ કેઈ મત્તં ભૂમિ નિમે ઉગવા તણી જ કૃપા કરી ?

યુ નામના દહે વીંટાઈ ? ચગકતા સિદ્ધાસને ?
યુ જગકતી મણિખાણના રત્નો સહે પ્રસરીતે ?
પ્રદતિના મોનેરી પાકની સાથ ખીલી રહોજ યુ ?
* કાવ્યવશમન્દિરતણી માગા મહી યુ થાઈ યુ ?

ક્યા તું ઉમે, ક્યા ના ઉમે ? ! અમ શોધ જે નિમ્મળ બને,
તો દોષ શોધકનો ખરે, ના દોષ મે ભૂમિમા રહે
હા ! સત્ય મુખ કદિ ના જડાઈ પ્રદેસ એક વિષે વમે,
દીમે નહીં ઝાઈ મ્યજે, સર્વત્ર, કિવા, તે દીસે !

વિક્રમ થકી નહીં માલ, પણ, છે સર્વે આલ, હવા સમી
નર્ણાય નેતિ નેતિ પણ, અસ્તિત્વ નિષ્ઠે ધારતી,
ના ભૂપના ચૈતન્ય-પ્રભાવે, કદિ અર્ધિન થઈ જતી,
ના જ્ઞાનીના ગર્વે, છતા સંતોષીની સ્નેહી થતી !

બ્રજ, દ્રવ્ય, વિદ્યા, રાજ્ય-ને તું મોકલે કઈ અપનતી,
આશા નિરાશાના બલકતા રંગ કાયાની છપ્પી,
પણ પ્રિય સુહૃદ સંતોષને જાતે મળી સહયત્રી થતી,
નિજ શાન્તિમય, સાદા, વિનમ્ર સ્વરૂપથી આલિંગતી !

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

ઝાલી ખેની !

(આસો માસો સપ્ત પુનમની રાત જો. એ રાત)

ઝાલી, ઝાલી ખેની ! શીઝા આવશે;
ધરતી ધગધગતીએ દહાડો થશે, થશે,
ઉત્સાં, આગ્ય ભર્યા કિરણો ય જશે જશે;
ધીમે ધીમે, ખેની ! છાંયો આવશે.

પ્રેમઝરણુ છવતવનમા મ્હસ મ્હાલતું,
મનુષ્યની રંગીયું અમૃત લા પોતું,
તેજ તાળી હેજીમા મ્હસર મયતું—
મુખ વાડી તુજ કાળે, ખેની ! એ ન શું !

ખેની ઝાલી, ઝાલી ' ધીરજ ધારજે,
ઝેરભર્યા વાયું જગજે મુશી જશે,
તાપે તપતી સીતા નિર્ભજ તુ થશે
'પ્રીતિ-ચાન્તિ', ખેની મધુરી ' ગળજે.

પ્રુથવદરિમાં રમતી મ્હમ મુચામિની,
મિહાં કોપવગાન અનુપમની ઝગી,
ઝાલભર્યાં દંડાની કોમળ મુથળી—
લલિત મઝા તુજ કાળે, ખેની ! એ નહિ ?

ઝાલી ઝાલી ખેની ! શીઝા આવશે;
કાળજડાં કોરન્તી ચિન્તાઓ જશે,
દુઃખતા હુમર ધીજલ દરિયામાં ઢળે.
'મ્હાનું-મ્હેનું !' ખેની ! છાંયો આવશે.

સુમન્ત—

ગૃહ-ધર્મ.

અમલ

['વડુને શિખામણુ' જેવા સ્ત્રીઓને ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકના લેખક, મુંગરેણ-
-વાળા સુપ્રસિદ્ધ સ્વદેશપ્રેમી દાક્તર રવિચંદ્ર ગજેશ્વર અંગરીયાએ પોતાના સ્વર્ગસ્થ
પત્નીના અમરણાર્થે રાજકોટ પાર્ટન ફિઝેવ ટ્રેનિંગ કોલેજની ત્રીજા વર્ષની સ્ત્રીવિદ્યા-
ર્થિઓ પાસે દર વર્ષે સ્ત્રી-ઉપયોગી જૂદા જૂદા વિષયો ઉપર નિબંધ લખાવી, તેમાંથી
ક્ષતિમ નિબંધ લખનારને સ્ત્રીઓના મેળાવણમાં દમ રૂપિયાનું ઈનામ સ્ત્રીપ્રમુખના દાયથી
અપાવવાની ગોઠવણ રાખી છે તે નિબંધોમાના જે એ અમારા ઉપર મોકલવામા આવેલા
છે તેમાંથી એક, 'જેન નર્મદાકુવરે લખેલો, 'વડુના ધર્મ વિષે નિબંધ' આ પત્રના
પ્રથમ વર્ષમા પ્રકટ કરામા આવ્યો છે, અને ન. ત. રવિચંદ્રે આગળેવા આવા પ્રકા-
રના વિશિષ્ટ માધ્યમની તથા તે પ્રસિદ્ધ થયેલા નિબંધની ઉપયોગિતા બાબત સર્વ તરફથી
સર્વાનુમતિ થઈ જોવામા આવે છે, એ આનન્દની વાત છે. 'અમલુ માતાથી છોકરા
ઉપર થતી અમન' એ નામનો બીજો નિબંધ, આ અકથી રાક કરવામા આવ્યો છે]

અમલુ માતાથી છોકરાં પર થતી અસર

જેવી ના હોય તેવા છોકરા નીવડે છે કારણકે, છોકરા પછા વખત મા પાસે ગદે
મા તેવા છોકરાં છે. જેવી માની આવચયગત તેવી તેના છોકરાની થાય છે. જેવી
માની વર્તણુક હોય તેવું છોકરા ચીજે છે. કહેવત છે કે 'દેખો તેણ
જોણે' જે મા સારી ગુણણી પામેલી હોય તો તેના છોકરાને તે મારી રીતે કળવે છે,
તથા બોધ આપી શકે છે બહેલી મા પોતાનો દાખલો આપી પોને કરી દેખાડે છે, એટલે
આગમે પણ તેમ કરે છે. માટે જેવી માની આવચયગત તેવી જ તેના છોકરાની થાય
છે જુઓ મિહરાજની માએ રડી રીતે રાજકારણ કર્યો અને સોઝા ઉપયોગી કામો કર્યા
તેની અસર મિહરાજના મનમાં નાનપણથી જ કુનરવાથી તે કડો નાજરના નીવડ્યો.
મા મારી હોવાથી છોકરા સારા નીવડે છે. તેના અનેક દાખલા દલિદાય પરથી મળે છે.
હવે છોકરા સુધારવાને માતાઓ કેળવણી પામેલી હોવી જોઈએ, કેમકે તે વિના પ્રજાનો
સુધારો કદી થાય જ નહિ. માટે સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રસાર થવો જોઈએ.

નવરાત્રી દામ, ચલાવતુ જોઈએ તેમ તે કરી ચમ્પી નથી પણ એમ શુભામડીના જેવું વૈતરું કરી જંગે છે એથી પુત્રને ધનની અને બહાગની એક તરફની ચિંતા ગમ્ભીર પડે છે ગદસથાશ્રમની ખરી વહેચણી તો એ છે કે, પુરે બહાગથી કમાઈ લાવતુ, અને સ્ત્રીએ થા ચતાવવ ધણીધણીયાણીની કેળવણીમાં ફેર હોવાથી તેઓને બનતું નથી ધણી સખામાં જઈ બાંચો માબજો ને વહેમખડન કંવાના રિવાજો ચલાવે ત્યારે ધરમાં પેલી પાડોશજો બેગી કરી નમમાં કુથવા કરીને વહેમની સાનો ચતાવતી હોય પેતો ધરેણા કરાવવાની ના મ્હે ત્યારે પેલી દઢ પડે પેતો દત્તિલામ કે બુગોળ કે પ્રાચીન શાસ્ત્રોની વાત મ્હે, ત્યારે પેલી કહે કે મો માસુએ આવુ કામ સોખ્યુ નહુદે આમ મેલું મારું, વગેરે ધણીની પામે કહે છે મનવજ કે ધણીધણીયાણી કળેડ મગદુ ગાહુ થઈ પડે છે અને તેવી સ્થિતિમાં કેળવણીના ભર્તાને અને મિનકાવણી પામેલી બાંધાને દપસિનો વ્યવહાર સમા મા મ । મુખ્યપે નિભાવવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે અને નિબ્યો તો મત મ્હેશમરી થાય છે કેટલાં અજ્ઞાન માણસો કહે છે કે સ્ત્રીને બણીને ત્યાં કમાના જતુ છે પરંતુ ધરમાં મટતો અર્થ થયો તેનો દિસા । નખવો થ મા શુ શુ લાગ્યા લૂગા ખોરાક વગેરેમાં જે અર્થ થાય છે તેનું નામ લખતુ એમ જોઈ કામો દામ મિનકાવણીથી સ્ત્રીથી ચતા નથી, વળી બજોની સ્ત્રી સારી રીતે રાંતી નથી પ્રેમ મખ માણસો મ્હે કે એટલે તેથી તે સ્ત્રીઓને બણાવતા નથી કમ પડે જ બજો એમ નથી સ્ત્રીઓ પુણ્ય મનેને કેળવણીની મનખી જડે છે

વળી જાણ્યા પ્રેશમાં આગળની સ્ત્રીઓ કેળવણી પામેલી હતી મીતા, દ્રાપદી તાન, ગેર મનીઓ થઈ જઈ છે તેઓ પણ કેળવણી પામેલી હતી તેથી તેઓ પોતાના ધરનો વહાર મારી રીતે ચતાવી ચમ્પી હતી. મારે સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવી જોઈએ. જે સ્ત્રી કેળવણી પામેલી હોય તો જ પ્રેશની ચત્તી મરા આશા ગમ્ભીર સમય નેપોલીઅન મોના પાડે છે કે -

૧. દોહરો.

કહે નેપોલીઅન દેશને મોના આનામન
મગસ રીત છે એ જ કે મો માનાને જાન.

નેપોલીઅન બોનાપાર્ટ કહે છે કે, જે દેશને આબાદ કરવો હોય તો પ્રથમ માતાઓને મુધારો. જે માતાઓ મુધરે તો જ દેશ આગા થાય, પણ આબાદ થી રીતે થાય કે સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રમાણ દેશમાં થવો જોઈએ. જે માતાઓ અખણ હોય તો પ્રજાનો મુધારો કદી થાય જ નહિ. કેમકે, અખણ માતાઓના ડોમરા કેમ ઉગેવા તેનું બાન અખણ માતાઓને હોતું નથી. સ્ત્રી તેથી બધી પ્રજા મગર જે અને થયા નીને પ્રમાણે મુખ્યાન થાય છે

બાળકોના મનનું વલણ ઓળખવું તથા તેના સ્વતંત્ર વિચારોને ઉત્તેજન આપવું, સુનીતિ શીખવવી, ધર્મનો બોધ કરવો, અને પ્રેમપૂર્વક સદ્ગુણી અસલ માતા બાળકોને નીતિ શીખવી મનાવવા. સુનીતિ શીખવવાનો આરબ બાધ્યાવરથામા થવો જોઈએ એમ નાનપણથી બાળકોના મનમાં જે વાત કરીએ તે જટ હસી જાય છે નાનપણમાં છોશ્રા જે સારે રહે ચડે તો પછી મોટા થયા પછી નીતિવાન થાય છે, કાશ્રુ કે કુમણુ ઝાડ જેમ નમારીએ તેમ નમે, પણ મોટા થયા પછી તે નમી શકું નથી તેમ નાનપણમાં જે તેનામાં અનીતિ પેસી જાય તો તે કદી પણ જાન નહિ કાશ્રુ કે, બાળકની નાની વયમાં જે કહીએ તે કદી પણ જાનું નથી તે વિષે મહેતવ છે કે —

“ કાચા વટમાં કાંકરો જો કદી પેશી જાય
નીકળતાં નહિ નીકળે કરતાં કોટી ઉપાય. ”

જોના અર્થ એવો થાય છે કે ૫૨ થા વિનાના ધામા કાકરો પેશી જાય તો કરોડો વપાત મર્યાદા તો પણ તે નીમળજે નહિ મનન કે, નાની ઉંમરમાં ડોકરોને જે ટેવ પડી જાય તે મદી પણ જાતી નથી પણ અજાન માતાઓ એવી સારી ટેવ પાડી શકતી નથી કાશ્રુ કે તે નીતિ શીખવી શકવી નથી સારી પ્રેમપૂર્ણ પામેલી માતા પોતાના છોશ્રાને સલતાના કાચકાની જૂઠ્ઠાના ગેરકાચકાની નાની નાની રમુછ વાતો કહે કે ભૂરી ગાળો દેવા દેતી નથી અને પોતે પોતાનો દાખસો આપીને શીખવે છે પ્રેમપૂર્ણ પામેલી માતા બાળકે પોતાના છોશ્રાને નીતિવાન, સ્વદેશની ભક્તિ તોળો પડેપડમી, શરે સ્વતંત્ર વિચારોને ને દિમ્મનવાન કહે છે, ત્યાં મૂર્ખ માતા પોતાના બાળકને મતનની, સ્વાર્થ, કાષ્ટ, પગત વિચારો, અને જનાની બનારી મૂકે છે ત્યાં જે કાશ્રુ લીધેની માતા પોતાને ઘેર માર્ગ મરીત કે બીજાની માગના આવે તો તેને માગને કાચે પુણ્ય કાચે છે કે જેથી કને તે બાળકમાં દયા પણ આવે મૂર્ખ માતા બીજાને ભાગે કે દુરત તેને મારીને કદાહી મૂકે છે તેના છોશ્રા પર તેની અસર થાય છે, જેથી તે છોશ્રા બ્યારે મોટા થાય ત્યારે તે પોતાની માની પેઠે જ કરવા લાગે છે મનવજ કે નાનપણમાં માતૃ જેવું દેખે તેવું તેઓ શીખે છે

મદવાડમાંથી તરતજ ઉઠેલાં બાલકો મોટે રોગનિવારક ગૃહ.

મનુષ્ય માતૃગીની ધિતિમાં હોય છે ને રખતે દવા બોગડ, દવાપાણી વિગેરે બાળકો તે તેની મજાગ સેવાની અને માગવાર કવાની જરૂર છે, એવું પ્રેમવાચની પ્રજાઓ નથી બાળકો છે પરંતુ આ પ્રજાની તજવીજની જરૂર જેટલી માતૃગીના વખતમાં છે, તેટલી-કેટલી આમતમાં તેથી પણ વધારે-મદવાડમાં તરત ઉઠવા પછીની ધિતિમાં રા

ખવાન્ની છે, એ વાત ઉપર જો આપણા દેશના લોકોનું પુરતું લક્ષ નથી, પરંતુ પશ્ચિમના દેશો તેને 'માટે' ઘણી કાળજી ગણે છે. યુરોપ દેશમાં માદગીની વખતે માનવાદ કરવાને દર્દીઓને માટે 'જેમ' જુદા જુદા દવાખાનાં વહેંચે હોય છે, તેમ તેમાંથી ઉઠ્યા પછીની અસક્ત સ્થિતિમાં તબીબી રાખના માટે ખાસ જુદા જુદા ધ્યાનો રાખનામાં આવે છે, આવા સ્થાનોને 'રોગનિવારક સ્થાન' (convalescent Institutions) કહે છે. ઇંગ્લાન્ડ દેશમાં સામાન્ય રીતે સર્વ લોકો માટે આવા સ્થાનો ધણા છે, પરંતુ ખાસ કરીને બાલકો માટેનાં નિર્માણ કરેલું ઘણું ઉત્તમ અને પ્રખ્યાત રોગનિવારક ધ્યાન 'યરો ગૃહ' (Yarrow Home) નામનું એકજ છે.

યરો નામના એક પરાંપકારી ગૃહસ્થે વાપી ઉદારતાથી તે ધ્યાપન કર્યું હતું, અને તેથી તેનું નામ તેની સાથે જોડાયેલું છે. આ ગૃહગ્રંથ બાળકોને ખાસ ગોખી લેવાથી અને તેમને ખાતર કાઢપણ કરવાને ધણો બાતુર હોવાથી, તેણે મધ્ય વર્ગનાં મનુષ્ય નરક એવા નગર ફેરવી તેને લાગ્યું કે કુટુંબ સાધનોનાં જોડા ધણા મનુષ્યો છે કે જે તે તાની તરીકે લાવત બીજાને જાણવા દેતા નથી, અને આપણે વખતે ધણું દુખ રા છે. આવા મનુષ્યો કદાચ બાળકનાં પાદરી (આપણામાં બ્રાહ્મણ), વેપારી, રમીન, કાગડુન કે દારીગર વર્ગનાં, મહામહેનતે ગુજરાન નિભાવનાં, હોય છે. આ બધા નામ ને પોતાના વર્ગના પ્રમાણમાં બહારના દેખાવ રાખના પડે છે, હતા ધરના મનુષ્યોની માદગી વખતે અર્થવાને થોડું, અને મદવાડમાંથી તાજાં ઉઠ્યા પછીની સ્થિતિને માદગીની જ ફરીઆતો પુરી પાડવાને તેથી પણ થોડું, તેમનાથી બની શકે છે. આવા ત્રીજા લાગણીનાં અને જાતબાળિયાની લોકના બાળકો ઘણીસાં પુરતી સલાજની ખામીને લીધે દુખી હાલત બોગવે છે, અને તેથી તેમને કાઢપણ મદદ કરી એવો મી યરોએ નિશ્ચય લ્યો તે હેતુથી તેમના સ્વાભાવિક નમ્રતા શરીરના તથા મદવાડમાંથી તાજાં ઉઠના બાળકને વાસ્તે એક 'રોગનિવારક ગૃહ' બાંધવા ધાર્યું. નિશાની સામેનાં દક્ષિણ નિશા તરફ ૧૧ વીધા જમીન ઉપર એક મોટું સુદ મકાન બાંધવામાં આવ્યું અને તેમાં ૫૦ છોકરા અને ૫૦ છોકરીઓ, તથા દાકતરો, માનવત કરનાર સ્ત્રીઓ (nurses) અને નો કરાને માટે પુરતી જગાં રાખવામાં આવી.

આ મકાનમાં ન્હાની મોટી દરેક રીતની સગવડો કરવા ધણીજ અસાધારણ કાળજી રાખેલી હોવાથી, તેના અર્થ સામું જોવામાં આવ્યું નથી. મકાનની સગવડો તે અગ્રિમ બજે નહિ, એવું બનાવવામાં આવ્યું છે, તેમાં મર્વ રીતની આરોગ્યકર ગોઠવણો ગોખી છે, તેના બધા ભાગમાં

કુનાપાણીથી ગરમાવો રાખનામાં આવે છે, બગેલી દવા બહાર કઢાડી નાખનાના નળો જેવા સ્ત્રોતોમાં જોડવામાં આવ્યા છે તથા દવા અને પ્રકાશ માટેની રચના એવી કરવામાં આવી છે, કે ગૃહની બધી ઓરડીઓમાંની દવા દર બન્ને સ્થાનક બદલાઈ નરી આતી મળે છે. સુવાના ઓરડા મોટા તથા ઉચા છે જમવા બેસવાના પણ તેમાં મોટા છે. મકાન બહાર રમવાની પિયાળ જગ્યા છે, પરંતુ રમવાને વખતે મહારની દવા

જોઈએ તેવી સારી, શરીરને સુખકર, નરોય તેવે વખતે બાલકોને રમવાને માટે ઘણા વિશાળ ઓરડા અને છત્ત બનાવ્યા છે, અને તેમની આમપાસ બ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ઉઘાડી અને બંધ કરી શકાય એવા કાચના પરદા ગોઠવવામાં આવ્યા છે મકાન બાંધવામાં તથા તેમાં જોઈતી વસ્તુઓ પુરી પાડવામાં ત્રીસ લાખ રૂપિયા ખર્ચાયા છે, અને છતાં એમાં ખાસ ખૂબી એ છે કે આ ખર્ચ ખાતે કાંઈપણ પાસેથી બેટ માગવામાં આવી નથી, તેમ આપવામાં આવતા તે સ્વીકારાઈ પણ નથી.

ગૃહની અદર તેમજ મ્હાર, છપીઓ, ચિત્રો, પૂતળા વગેરે કળાના કામ એવા સુન્દર રમતનાં સાધનો મનોહર, ગમેરંગી આકાર અને દેખાવવાળા ગોઠવવામાં આવ્યા છે કે બાળકો રાત દિવસ તે જોઈ આનન્દમાં જ રહે, ન્હાના બાળકોને માટે જાત જાતના આનન્દજનક રમકડા—અને તેમાંના ઘણાક તો બહુ ભારે કિંમતના—પણ નખવામાં આવ્યા છે છોકરાઓ અને છોકરીઓ મકાનની બે જુદી જુદી બાજુએ ગ્રંદે છે છોકરીઓના વાસ તરફ એક સુન્દર મ્હોટા પીયાનો (વાયુ) રાખવામાં આવ્યો છે. છોકરાઓ માટે ઘરમાં બહુ રમવાની જાતજાતની ગમતથી ભરેલી રમતોની ગોઠવણ કરી છે, તેમ ખુલ્લી હવામાં શારીરિક કસરત માટે ક્રીમ્પ અને ફટબોલના સાધનો પણ પુરા પાડ્યા છે વળી, ફરી ફરી થકે નદિ એવા માલ બાગકો માટે વિવિધ પ્રકારની ગાડીઓ તથા ખસતી-પૈડાસાળી-ખુરશીઓ, તેમ ન્હાના ટટુની બગીચો રાખી છે, તેમાં નાજુક તફરતીવાળાને ખેસાડી એક વડીન સ્ત્રી ગામ બ્હાર આમ તેમ ફરવે છે, અને તેમાં તે બાળકોને વસોજ આનન્દ પડે છે અહિયાં બાળકોને, રહેજ તફરતીમાં આવ્યા છતાં, પુસ્તકાના પાઠ આપી કટાળવામાં આવતા નથી, આ ગૃહમાં તેમજુ છત્તન તહેવારની લાખી રમ્મ બોગવતા હોય એવું, દરેક ચિન્તાથી મુક્ત, હમેશા આનન્દમાંજ, ગાળામાં આવે છે હરિયાકકિ કે ગામડામાં આમ તેમ હળવા ફરનામાં, રેતી ઉપર અથવા પીકીડા બૂમિ ઉપર રમવામાં, તેમના દિવસો સ્વચ્છતાથી ચાલે છે, અને એમ દરેક જાતની રમત ગમતમાં તેઓ એના મગ્ન રહે છે, કે જેથી તેમના શરીરના દુષ્કાર અથવા નબળાઈનો વિચાર કે લાગણી ભાગ્યેજ તેમના મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે

અહિયાં ખોરાક સ્ત્રી સૌને માશક આવે તેવા અને ઉચીજ જાતનો વપરાય છે, હલકા અને તફરતીને હાનિ કરે એવા પદાર્થ કદી પણ ખરીદવામાં આવતા વેંદક સંભાળ નથી, તેમ જોજ ખોરાકની વસ્તુઓ અમુક બચ્ચાઓને ન આપવા જેવી હોય તે તેમને બતાવવામાં જ આવતી નથી. આ “ રોગનિવારક ગૃહ ” ની દેખરેખ રાખનાર ઉપરી વડીન સ્ત્રી મિર્મ પાનર નામની છે, ખેલતા તે બાળકોના એક બીજા દવાખાનાના ઉપરી તરીકે ગંડી હતી ત્યાં તે બાળકો તરફ કાળજીવાળી અને માવાળુ ની નજર હતી, અને તેથી આ ગૃહની બારે જવાબદારીવાળી જગા સાચવવાને તે પુરતી રીતે યત્ન કરે જ્યાં ઘણા, મધ્યાબ્ધ બાળકો, અને તે પણ તરતજ વેંડેલી માદગોને લીધે કે

સૂવાવડ.

(સૂવાણીને શિખણ અને પ્રસૂતિને પ્રાભાવન.)

પાખનાર — સ્વર્ગગ્રંથ આ મેલ માણેક મેંન કૃત્તેદર્શદ.

(પાત્રો અથવા વિધવા મગધતા માણસેલ.)

મારી શીખેલી-સૂવાણી અથવા દાઢી

ગર્ભિણી અથવા દસાવવાળી કે બારેવાઈ સ્ત્રી.

મોતીની મા

ચાક.

પ્રથમ ભાગ.

પ્રકરણ ૧ છુ.

ગર્ભિણીની માવજત.

(લક્ષ્મી અને વખત.)

વ.—એ વાત ખરી, પણ સાવધાનીથી એટલે કેવી રીતે, તે જ મને કહી દેખાડોને.

લ.—હા, તે કહું છું. માતી ઘણી શાન્ત અને શાણી છોકરી છે, એટલે એને સાવધાનીથી રાખવી કાંઈ કઠણ નથી. તો પણ હું એ મનથી નિયમો છે તે એકે એકે કહી જાઉં છું;—ને તે તમે લક્ષમાં રાખજો.

૧. દરરોજ ગર્ભિણીને ખરાબર સાફ-ખુલાસાથી ઝાડા ઉતરતો રહે તેમ કરવું. તેને કોઠાની કબજીયત રહે તે સાફ નથી. જે ભારિવાઈ બામડીના કોઠા હાથેશાં કબજીયતવાળો રહે છે એટલે જેને ખુલાસાથી સાફ ઝાડા ઉતરતો નથી, તે પ્રસવ વખતે હેરાન થાય છે. બાળકનું માથું જલદી બહાર આવી શકતું નથી.

વ.—કેમ ? ગર્ભિણીને કોઠાની કબજીયત હોવાથી છોકરાનું માથું બહાર આવતાં અડચણ પડે તે શા કારણથી ?

લ.—મળ એટલે જાડનો કચરો જમી (ખરાઈ) રવાથી, જે રમ્તે થાને છોકરાનું માથું બહાર આવવાનું, તે રમ્તો પૂરાઈ અથવા રોકાઈ ન રહે ?

વ.—ઓ મા ! એમ થાય તો ખરું

લ.—એમ જ્યારે થાય ત્યારે પંછી એવા પ્રસંગેના કે રોકાએના રસ્તેથી માથું બહાર થી રીતે આવી શકે ?

વ.—તમે ખરું કહો છો, બેન ! આવી ચોખ્ખી વાત પણ અસાર મુઠ્ઠી મારા સમ-જ્યામા નહોતી. હવે બગબર સમજી. ત્યારેતો ગર્ભિણીના કોઠાની કબજીયત સારી નથી. એમ દેખાય છે.

લ.—સારી નથી જ તો તે સિવાય કોઠાની કબજીયત હોવાથી દહાડવાળી સ્ત્રીના શરીરમાં જોર રહેતું નથી, તેને સારી જીભ લાગતી નથી, અને અનેક પ્રકારનું અસુખ થાય છે. વળી પ્રસવ થયા પછી પેટની ખીડા પણ થાય છે.

વ.—ઓ મા ! એમ છે ત્યારે તો કહોને, બેન ! કોઠાની કબજીયત હોય તો શું કરવું ?

લ.—કોઠાની કબજીયત હોય તો અધોજેક દિવસ પાઈ દેવું. એના સિવાય બીજો કોઈ પણ જીલાખ આપવો નહિ. જેથી વધારે દસ્ત એટલે જાડ થાય તેવો જીલાખ આપવાથી બહુ ખારે બિમાર-નુકસાન-થાય છે.

વ.—વધારે દસ્ત થયાથી શું નુકસાન થાય વાઈ ?

લ.—ઝાડ વધારે થયાથી ગર્ભપાત એટલે કસ્ટવાવડ થવાનો સંભવ રહે છે.

વ.—ઓ બાપ ! ત્યારે તો જુલાળ જુલાળ બહુ જ વિચાર કરીને આપવે જોઈએ વારું, એ તો ફીક, પણ આપણામાં એમ કહેવાય છે કે, દહાડાવાળી સ્ત્રીને ઓસડવેસડ ખવરાવવું નહિ, એ વાત કેવી હશે ?

લ.—એ આપણી બૂઝ છે. તમે એમ ધારો છો કે ઓસડ ખવડાવ્યાથી જ જાણે ગર્ભપાત થાય છે, પણ તેમ કંઈ નથી. જેનાથી ગર્ભપાત થાય તેવું ઓસડ વગેરે આપવું નહિ; તે સિવાયના ઓસડ વેસડથી શું નુકસાન છે ? અરેરે ! આપણા લોકો હિંમ તબેર ઓમડ આપી શકતા નથી તેથી કેટલી ગર્ભવાળી સ્ત્રીઓ મારી જાય છે ! બારે વાઈ સ્ત્રીને કંઈ રોગબોગ થાય તો તેને ઓસડ આપીને પહેલા આરામ કરવો જોઈએ નહિં તો એકને લીધે બેના છવ જાય ! કેમ મમબ્યામાં આવે છે કેની ?

વ.—હા, તમે કહો છો તેમ જ થાય છે. ખરેખર, એ આપણી મોટી બૂઝ છે. આજથી હવે એવી વાત કોઈ કરે તો કાને પણ ના ધરવી. પણ વારું, તમે જે દિવેલ પાવાવું કહ્યું, તે ગર્ભવાળી સ્ત્રી શી રીતે પી શકે ?

લ.—કેમ ?

વ.—એ તો કંઈ પી શકાય નહિં બાઈ, એની વામથી જાગ્રો આવે—ખકારી થાય. વળી ચીકણું ચીકણું પણ લાગે.

લ.—પાગેર કે દોઢ પાશેર ગરમ દૂધની સાથે બેળવીને પીધાથી પછી એવી ગંધ કે વાસ કંઈ માલમ પડતી નથી અને મારી રીતે પી શકાય છે.

વ.—ગરમ દૂધને લીધે વખતે એની ગંધ માલમ પડતી નહિં હોય ખરી; અને એવા દૂધની સાથે બેળવ્યાથી એટલી ચીકણ પણ નહિ રહેતી હોય.

લ.—હા, તમે ખરું કહો છો.

વ.—એમ છે ત્યારે બીજું શું જોઈએ—એતો ધણું જ સારું. એ તો બહુ સહેલો ઉપાય છે, સીખી રાખવો પડે તેમ કંઈ નથી. વારું, ત્યારે એકાદ દિવસ ઝાડાની કબજા અત રલાથી તો જાણે દિવેલનો જુલાળ આપીને એ કબજા અત મટાડાય. પણ જે ગર્ભવંતી સ્ત્રીને હમેશની એવી કબજા અત હોય, તેનો ઉપાય શો કરવો ? રોજને રોજ તો કંઈ તેને જુલાળ આપી શકાય નહિં ?

લ—એ તો ખરું છે તમે એ જાડુ સારી વાત કહી. એવી બારેવાઈ એકો સાડો મધ્યાવધી ગોઠવણ કરવી જોઈએ.

વ—ત્યારે એ ગોઠવણ શી તે કહેાને.

લ—એસડ વેસડ નદિ ખવડાવના, ખીજા કોઈ કિપાયથી એવી સ્ત્રીના ગાંઠની કમજબીયાત મગાડી મળાય તો મારું થાય.

વ—ત્યારે એનો જો કિપાય કરવો તે કહેશો ? એમકના તો નામથીજ ગર્ભવાળી સ્ત્રીઓ મ્હી મરે ?

લ—જો ગર્ભવાળી સ્ત્રીને દરોડાની કમજબીયાત હોય, તેને નામ્તાની સાથે બનાવ-નિયમ રાખીને રોજ માગ પાકા પર્પેયા ખાવાને આપના, તેનાથી તેની ગાંઠની કમજબીયાત મરી જશે.

વ—શું કહા છે ? પર્પેયુ એટલે જેને ચિમર પશુ કહે છે તે ખાધાથી ગાંઠની કમજબીયાત મરી જાય ? એનો એવો શુભ છે ? આ માત્ર તો હું જાણતી જ નહોતી, એમ છે ત્યાર તો એના કરતા વધારે સારી સગરડ ખીજી શી કોઈ શકે ? જે ફળનો આવો શુભ છે તે ફળ પાછું બારે મામ મળી પણ શકે છે, અને એક વરસમા એનું જાડ કાઠે છે. એવો શુભ ખીજા કોઈ પણ યગમા છે કે નહિ ?

લ—ના, એના એવું ફળ ખીજી નથી પરંતુ દરેક પણ એનો જેવો જોઈએ તેવો આદર ભાવ પૂજાતો નથી.

વ—હવે ભાવ પૂજાશે શુભ જાણી શક્યા વિના કોઈ પણ જાણસનો આદર અથવા ઉપયોગ કોઈએ કરે કે ?

લ—પાકા પર્પેયા ખાધાથી યવન ગાંઠની કમજબીયાત મરે છે, એટલું જ તથી, પણ એનાથી મરીર પણ સારું પુષ્ટ થાય છે, અને સોડી પણ ચોખ્ખું થાય છે.

વ—હવે વધારે કહેવાની મ્હી જરૂર નથી. એના જે બધા શુભ તમે કહ્યા, તેનાથી જ મધળા મગવારી માણુમ હવેથી પોત પોતાના ઘર આગળ એ પર્પેયાનાં જાડ રોપણે ને ઉછેરશે કોમની કમજબીયાત ના હોય તો પણ મરીર પુષ્ટ થાય અને સોડી ચોખ્ખું થાય. અને કીધે જ ઘણી ગર્ભવાળી સ્ત્રીઓ ચાલી ચાલીને એ જાળ ખાજે ઠીક વારુ, ત્યાર પછી જોઈ મ્હા કયા નિયમ જાણવા જેવા છે ?

લ.-૨. ગર્ભવાળી સ્ત્રીને રોજ ખુલાસાથી સાડું ગાંઠ ઉતરવાની જેમ

જરૂર છે, તેમજ રોજ છૂટથી પેસાળ થવાની પણ જરૂર છે. જે ભારેવાઈ સ્ત્રીને હિંમત આપે અને પેસાળનો સારો ખુલાસો હોય, તેને પ્રસવની વેળાએ કંઈપણ વિધિ કે હરકત પડે નહિ.

વ.—તારે તો સધળી ભારેવાઈ સ્ત્રીઓના જાણ પેસાળની બરાબર ખબર રાખતા રહેવું જોઈએ, નહિ વારું ?

લ.—ખબર તો રાખવી જ જોઈએ તો એમ ના હોય તો આટલું ફાડી તોડીને કહું શા સારું ?

વ.—વારું, પેસાળ કમી થાય તો તેથી ગર્ભવાળી સ્ત્રીને કંઈ નુકમાન થઈ શકે ખરું કે ?

લ.—ઓ બાપરે ! પેસાળ કમી થવા એ તો બહુ મોટો દોષ છે. જાણની કબજાબતના કરતાં પણ પેસાળ કમતી થાય એ વધારે દોષવાળું છે. જે ખાધાથી શરીર પુષ્ટ થાય, અંગમાં જોર આવે તેનાથી એક જાતનું જોર કલ્પન થાય છે. એ જોર પેસાળ અને પરસેવાની સાથે શરીરમાંથી બહાર નીકળી જાય છે. તેમા પશુ ઘણો ભાગ પેસાળ વાટે જ નીકળે છે. એટલે પેસાળ જો કમી થાય તો એ જોર બહુ બહાર નીકળી જઈ શકે નહિ, શરીરની અંદર જ રહી જાય. પછી છેવટે પૂરા દહાડે પ્રસવ વેદના શરૂ થયા પહેલાં, કે વેદના શરૂ થતાં જ, કોઈ દેશલે કશુંએ ના હોય ત્યાં આગળ એકાએક ગર્ભિણીને એક જાતનો વ્યાધિ અથવા પીડા થઈ આવે છે. અને મૂગી (મીરગી) અથવા વાઈ વાળા રોગીને જેમ તાણ થાય છે, તેમ ગર્ભવાળી સ્ત્રીને પણ તાણ ખેંચ થઈ આવે છે.

વ.—ઓ બાપરે ! સલાનાચની જ પાટી તો ! પેસાળ કમી થવાથી ગર્ભવાળી સ્ત્રીને છેવટે એવી વિપત પડે છે ! વારું તારે અમારા આ દુનિયામાંના ભટકની સ્ત્રીને શું એવું જ દરદ થયું હશે ? તેને પણ વેદના શરૂ થતા જ વાઈવાળા રોગીની તાણના જેવી જ તાણખેંચ થઈ હતી. તારે તેને પણ શું પેસાળ કમી થતો હશે તેથી એવી તાણ ખેંચ થઈ હશે ?

લ.—તેથી જ, એમોં કંઈ બૂલ નથી.

વ.—અમારા ગામના સર્વે આ પુરુષો તો એમ કેમ કહે છે જો તેને ભૂત વળખું હતું; એને તેથી બૂવાને બોલાવીને ઉઠાવી નેખાવી હતી અને ધૂપધૂમાણ કર્યા હતા.

લ.—એ ભટકાણીને તો ભૂત જૂત કાઈ વળખું નહિ હોય, પણ જેણે બૂવાને તેડી આણ્યો હશે તેમને કદાપિ ભૂત વળખું હોય તો કોણ જાણે ભૂત પણ આપણા લોકને વાત

* માણસાં માંસ, વગેરે અન્ય જાતિઓના કપયોગમાં આવતા પદાર્થો તથા બીજા પણ.

વાતમાં વળગી પડે છે તો ! વાવાઝોટા સાથના મારમારના વરસાદની પેટે એકાએક કોઈ સખ-ભારે-રોગ થઈ આવ્યાથી, આપણે તરત જ એમ બોલી ઉઠીએ છીએ કે “એને તો ભૂત વળગ્યું છે. ભૂવા જતી વગર એનો બીજો કાંઈ ઉપાય નથી.” ભૂત વળગ્યું છે એવા ભ્રમથી તો આપણા ગામના ગામમાં એવી રીતના ભારે રોગનું કશું એસડ વેસડ પણ થતું નથી.

વ.—એ વાત તો હું ખરી માનું છું. કારણ કે, ભૂત વળગ્યું છે એમ માનીને અમારે અહિંનાં એવી રીતના ભારે રોગવાળાઓના ધંતર ખંતર ને ધૂપ ધૂમાડાના ઇલાજ કરવામાં આવ્યા છે, તેમાંનું એક પણ બચ્યું નથી.

લ.—તેઓ બચે તે શી રીતે? જોયો રોગ થયો હોય તેનું એસડ ના થાય તો શું રોગ મટી શકે ખરો કે? ખેગ, એ વાતને હમણાં પડતી મૂકો. પછીથી કોઈવાર સાગી રીતે એ મ બધી બધું દલીલ.

વ.—હા, એમજ કરો. વાગ્યું સારે ગર્ભવાળી સ્ત્રીને પેસાળ કમી થયો એ જ્યારે એટલું બધું નુકસાન કરનારું છે, ત્યારે તો તેનો કોઈ એક સારો ઇલાજ જાણી રાખવાની ખરેખરી જરૂર છે.

લ.—તેવી જરૂર છે જ તો. જ્યારે રોગ જાણવામાં આવ્યો, ત્યારે તેનો ઇલાજ પણ જાણવો જોઈએ. નહિ તો માત્ર એકસો રોગ જાણી મખ્યાથી ફળ શું?

વ.—તે ખરૂં છે તો. વાગ્યું સારે, ગર્ભવાળી સ્ત્રીને પેસાળ એકો થાય, તેનું શું કાંઈ કાગલું હશે?

લ.—કારણ તો છેજ. ગર્ભ રહ્યા બાદ જેમ જેમ દિવસ જતા જાય છે, પેટ જેમ જેમ મોટું થાય છે, અને હોકરું જેમ જેમ વધે છે, તેમ તેમ પેટની અંદરના જે સંધળાં થયા છે, તે ખલાસ ઉપર તેટલો ખાર-એણે પડે છે. જે બાગમાં પેસાળ હતોજ થાય છે, ત્યાં પણ એવી રીતનો ભાર પડે છે, અને તેથી કરીને જ ભારેવાઈ બાયડીને પેસાળ એકો ઉતરે છે.

વ.—ખરી વાત ! હવે હું સમજી. દલાવાળી બાયડીને જાડાની કબજાબત પણ શું ત્યારે તેથી કરીનેજ થતી હશે કે?

લ.—હા, જાડાની કબજાબત પણ બરાબર એજ કારણથી થાય છે. આંતરડાંના ઉપર બાળકનો ભાર પડે છે, તેથીજ ખુલાસાથી જોડો થતો નથી.

૧.—ત્યારે જાણતી કબજાઅત મટાડવાને સાર જેમ તમે સહેલોસટ ઉપાય બતાવી દીધો, તેમ પેસાંબ સહજ. એટલે છટકી ને ખુલાસાથી થાય તેનો પણ એવો કોઈ સતરો ઉપાય કહી દોને.

૨.—બરફ નાખીને ખૂબ ઠંડું કરેલું પાણી રોજ ત્રણ ચાર ગ્લાસ અથવા પવાલાં જેટલું પીધાથી પેસાંબ ખુલાસાથી થાય છે.

૩.—બરાબર, એ ઉપાય તો બહુ સહેલો અને સતરો ખરો. પરંતુ ગામડા ગામમાં બરફ ક્યાંથી મળે એન ? ગામડાના લોક તો બરફ કદી નજરે પણ દેખતા નથી વાર દીક છે, પણ પોસ માહા મહિનામાં તો સઘળું પાણી જ જાણે બરફ નાંખીને ઠંડું કરેલું હોય તેવું મહુ ટાડું થઈ જાય છે, તેવે વખતે પણ શું બરફ નાખેલું પાણી પીવું જોઈએ ?

૪.—ના, ત્યારે તો માત્ર એટલું તેવું ઠંડું પાણી પીધાથી પણ કામ ચાલે છે. જે ટંકણે બરફ વેચાતો મળી શકે, તે ટંકણે ઢુનાળામા બરફ નાંખીને ટાડું કરેલું પાણી રોજ ત્રણ ચાર પવાલાં જેટલું પીવું. પણ જ્યાં બરફ વેચાતો મળી શકતો નથી, ત્યાં ખીન્ને કોઈ ઉપાય કરવો જોઈએ. તેમજ બરફ વેચાતો લાવવાની જેમની શકિત ના હોય, તેમણે પણ એવા ખીજ રીતના ઉપાયથી કામ ચલાવવું જોઈએ.

૫.—તે ઉપાય તે શા ?

૬.—ઠાચું એટલે ગરમ કર્યા વિનાનું દૂધ અને પાણી સરખે ભાગે મેળવીને રોજ સવારે અને સાંજે એક વાડકીપૂર પીવું, એનાથી પેમાબ બેશ ખુલાસાથી અને સહેલાઈથી થાય છે.

૭.—શું કહો છો ? ત્યારે તો એ પણ બહુ સહેલો ઉપાય દેખાય છે. વાંડ, લાર પછી હવે જે દહેવાનું હોય તે કહો.

(અપૂર્ણ.)

વર્તમાન રંગ.

શ્રીઓએ આપેલી રામાયણ અને હારતની પરિક્ષા:—જોડકામ તેજપાળ હાઈસ્કુલમાં ગયા માસમાં મિસિસ એની ઓસેન્ટકૃત રામાયણ અને મહાભારતનાં પુસ્તકોમાંથી શ્રીઓની પરિક્ષા લેવાઈ હતી. જેમાં શુભરાતી અને દક્ષિણી શ્રીઓ પરિક્ષા આપવા આવી હતી. અને અમને લખતાં આનન્દ થાય છે કે તેમાંથી વ્દ્ય શ્રીઓ પસાર થયેલી છે, જેમને ઇનામ અને મંડાલરશીપ આપવામાં આવ્યાં હતા.

આવી ધર્મસંખ્યન્ધી પરિક્ષા મુન્દરાસતમાં મ્હોટામ્હોટા શહેરમાં, રાખેલ થાય, અને કન્યાશાળાઓમાં પણ આવી ધાર્મિક કેળવણી અપાવજ્ઞમાં આવે તો ધર્મનું જ્ઞાન સ્ત્રીઓ સારી રીતે સપાદન કરી શકે. કન્યાશાળામાં સાધારણ જ્ઞાન અપાય છે, ધર્મ સંખ્યન્ધી ગિલકુલ પણ શિક્ષણ અપાતું જ નથી, ને તેથી આપણી કન્યાઓ ધર્મની તેમ સસારની કેટલીએક બાબતોથી તાદન અજાત રહે છે. આપણા ધર્મની કેળવણી એવી છે કે, જે આખ્યાયી સંસારિક કેળવણીનું પણ જ્ઞાન મળી શકે છે. તેથી કન્યાશાળાઓમાં સીતા, દ્રૌપદી, અનસૂયા, કુંતા, દમયન્તી, આદિ મહાન મતીઓનાં ચરિત્રા, દિખવવામાં આવે તો આપણી કન્યાઓની સ્થિતિ ઘણે અંશે સુધરવાનો સમ્ભવ છે.

એકત્રીસ ઉપવાસ કરનાર એક દક્ષિણી સ્ત્રી:—સ્ત્રીઓમાં ઉપવાસ કરવાનો થાય દમયન્તી ધણો જ વધી પડ્યો છે. ગરીબ બિચારી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓને ધર્મસંખ્યન્ધી શિક્ષણ સારા પ્રકારે ન મળવાથી તથા કથા વાંચનાર પુરાણીઓ પાસેથી ઉપલક કથા સાંભળીને ઉપવાસ કરવામાં મ્હોડું પુન્ય થાય છે, અને તેથી ઘણું સુખ મળે છે એમ સમજી વારંવાર ઉપવાસઉપવ ઉપવાસ કરવા મંડી જાય છે. જૂદાજૂદા ધર્મમાં ઉપવાસનું કળ જૂદી જૂદી રીતે દર્શાવેલ હશે, પરંતુ પતિની સમ્મતિ લીધા વિના, અથવા પતિની ધૃષ્ટિ ન હોય તોપણ આગ્રહથી ઉપવાસ કરવા જ—એવું કોઈ પણ ધર્મમાં દરમિયાનું નહિ હોય. “સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ ઉપવાસ કરવાથી પોતાના પતિનું આયુષ્ય ઓછું કે જે છે.” એમ શ્રીમત્ શંકરાચાર્ય પોતાના બાપણમાં કહે છે. સ્ત્રીઓ જ્યારે વ્રત ઉપવાસ કરે છે ત્યારે તે જાણથી અશક્તિવાન બને છે, અને તેથી પતિ પ્રત્યેની પોતાની દરજે બળવવામાં તેને ઘણી મુશ્કેલી નડે છે, શુદ્ધકાર્યબાર બરાબર થતો નથી, ત્યારે પતિનું હૃદય દુઃખાય છે, જેથી તેનું આયુષ્ય ઓછું થાય છે. આવી રીતે દરદરમેચા જે સ્ત્રીઓ પતિની ધૃષ્ટિવિરુદ્ધ ઉપવાસ કરે તો તે બિચારાનું વહેલું મૃત્યુ ધાય એમાં શક નથી. સ્ત્રીઓ જ્યારે ઉપવાસ કરે છે ત્યારે કંઈ મહાન યજ્ઞયાગ ગ્યો હોય નહિ તેમ તેમના મનમાં તેઓ ધારે છે, ને તેથી “હું આજ જાણી છું, મને કોઈ બોલાવશે નહિ, નહિ તો હું ખીનઈ જઈશ” એમ ધડીએને પળે પાનિને તથા મુરખી જતોને છણકાલપકા કરે છે તથા બાળકોને મારે છે. ઉપવાસ કરવાથી આવી દુઃખદાયક સ્થિતિ જે સ્ત્રીઓની થતી હોય તેમણે તો ઉપવાસ કરવો જ નહિ એજ એજાકર છે. કામણ કે તેવા પ્રકારના ઉપવાસથી પાપનો વિશેષ વધારો થાય છે.

સૌભાગ્ય સ્ત્રીઓને માટેજ આ બધું છે. વિધવા સ્ત્રીઓએ ઉપવાસ આદિ વ્રતો વિશેષ કરવાં જ નોંધએ. પરંતુ તેમણે પણ ઉપવાસના દિવસોમાં માતી અને અકોથી રહેવાનો નિયમ રાખવો નોંધએ. મુગ્યાધિના દક્ષિણી બાઈ સૌનાબાઈએ એકત્રીસ દિવસ સુધી અવિચ્છિન્ન ઉપવાસ કર્યા છે તે હીક છે. પરંતુ તેમનો દાખલો સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓએ લેવા શક્યકે તો નથી જ.

ખરી સ્ત્રીઓની જરૂરીયાત:—સેન્ટ્રલ હિન્દુકોલેજ માસિકના બાણુ ગંગોત્રીપ્રસાદ આ વિષય ઉપર ત્રીએ મુજબ લખે છે કે, “હિન્દુસ્તાનમાં પાશ્ચાત્ય કેળવણીના પાયા ઉપર

શ્રીઓને શિક્ષણ આપવામાં આવ્યાથી, તેઓ ભારતવર્ષની સત્ય આર્થ પુત્રીઓ બની શકતી નથી. સુધારકો પાશ્ચાત્ય વિદ્યાના પ્રતાપથી બધા જુના વિચારો અને વિવાદોનો તિરસ્કાર કરે છે; અને ધર્મચુસ્ત જનો તે વિવાદો દૂર કરવાને ધણા નારાજ છે. આપણી જન સંસ્થામાં આર્થશ્રી એક મહત્વનું રૂપ ધારણ કરે છે. તેઓ જનમંડળની પવિત્ર માતાઓ છે. જો તેમની બિલકુલ દરકાર ગણવામાં ન આવે તો તેથી આખા દેશને ધણું જ નુકસાન ખમવું પડે છે. ”

કેટલાક મનુષ્યો એમ માનતા હતા ને માને છે કે જો શ્રીઓને બહુવચામાં આવે તો, તેઓ કેળવણીનો દુરપયોગ કરે છે, અને અનીતિવાન થાય છે. આ ધારણું ધણું જ ખૂલ્લું બરેલું છે. પાશ્ચાત્ય કેળવણી ધણી ખામીવાળી છે તેથી તે ખામી દૂર કરે તેવી નવી નિશાળો સ્થાપીને તેમાં કન્યાઓને બહુવચી જોડાએ. મી. ગંગોત્રીપ્રસાદ કહે છે કે તે ધણે અંશે સત્ય છે. હાલમાં કન્યાઓને અપાતી કેળવણીમાં ધણી જ ખામી છે. ગૃહ વ્યવસ્થાનું, અને સ્ત્રી ધર્મનું યત્ કિંચિત્ પણ જ્ઞાન અપાતું જ નથી. શ્રીઓની દરજ્જે શી શી છે બાબત જગ પણ લક્ષ આપવામાં આવતું નથી.

તેમના સંખ્યાના અન્તે શ્રીઓને નીચેની રૂમ બાબતમાં પરિપૂર્ણ જ્ઞાન આપવાની આવશ્યકતા તેઓ બતાવે છે.

(૧) ટિન્દી, મરાઠી, ગુજરાતી વગેરે પોતપોતાની બાબાનું જ્ઞાન. (૨) સંપૂર્ણ રીતે ધર્મશાસ્ત્રનું જ્ઞાન. (૩) શિવજી, ગુણજી, અને બરત કામ. (૪) આરોગ્યજ્ઞાન. (૫) માંદાની માવજતનું કાર્ય. (૬) કૌટુંબિક કરકમગ, (૭) હિસાબ. (૮) રસોઈ. (૯) ગાયનકળા. (૧૦) ચિત્રકળા. આ બધા દરેકે દરેક વિષય ઉપર અન્યો રમીને પ્રમિદ્ધ કરવામાં આવે અને પછી શ્રીઓ માટે આવી ખામી મુશ્કેલી સ્થાપીને ને વિષયો તેમને શિખવવામાં આવે તો ધીમે ધીમે આર્થ શ્રીઓનું વર્તન ઉદાર અને અતિ પવિત્ર બનવાનો માર્ગ સમ્ભવ છે.

મુનન્દન:—બન્ધુસમાજ.

સ્વીકાર.

નીચેના નવાં પત્રો મત્તિકો તથા પુસ્તકો અમે ઉપકાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ.

(૩૭) કોલોનેશન એડવરસાઇઝર, (૩૮) કળાકુસુમ, (૩૯) જૈન હિતેન્દ્રુ, (૪૦) ભક્ત (૪૧) કાહીઅ વાડ સમાચાર, (૪૨) હિતેન્દ્રુ.

આનન્દરતનાવળી—પ્રકાશક, જૈનધર્મ વિદ્યા સારક વર્ગ.

શ્રી બાવનગર જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાનો ૨૩ મો વાર્ષિક રીપોર્ટ.

વાર્તાલહરી.

અનિલા.

‘લખુ’ કે નહિ. અહાર માનશે ?’ આમ જનની અંદર ગડબાંગ કરતો ઘડીમાં લખતો ને ઘડીમાં કાગળ ફાડતો એક મુવાન પોતાના સુવાના ઓરડામાં વીચાર કરતો ખુરસી ઉપર બેઠો હતો. આખરે પત્ર પુરો કર્યો ને કપડાં પહેરી લાકડી લઈ બહાર જવા નિકળ્યો. ચન્દ્રશંકરને પાંચ વર્ષનો મૂઠી લેની મા ગુજરી ગઈ હતી અને ત્યાર પછી બે વર્ષ દુર્ભાગે લેનો પિતા પણ ગુજરી ગયો. ઇશ્વરકૃપાએ ચન્દ્રશંકરના પિતા પાસે બે પૈમાની મૂડી હતી. એણે મરતી વેળા પોતાના ભાઈ નવલશંકરને પૈમા મોંપી ચન્દ્રશંકરને ગોળ્ય કેળવણી આપી ઉમર લાવક થયે પૈસા મોંપવા મરના કરી હતી. ખાખાખી બેર-સાજરીમા જરાક આકરા સ્વભાવના કાકાકાજીની ધાકથી ચન્દ્રશંકરનો સ્વભાવ રોક થયો હતો. સધાકાળ પછીતો ગમે એવું કામ હોય તો પણ લેનાથી બહાર રહેવાનું જ નહિ. અરાદે વર્ષે મેટ્રીકપ્રવેશન પરીક્ષામાં પસાર થયો ને તેજ વર્ષે એક પૈમાદાર સહયુક્તચની કેળવણેથી કન્યા સાથે લેવું લક્ષ્ય થયું. નવલશંકરનો છોકરો પ્રસન્નપ્રવશંકર પણ પરીક્ષામાં બેઠો હતો પણ નપાસ પડ્યો. ચન્દ્રશંકર પહેલે જ ત્રીં પાસ પડ્યો, અને સાથે લાગી અનિલા જેવી વડુ મળી તેથી નવલશંકર, કાકા અને લેમની તકુને ખમાયું નહિ. અનિલા સ્વભાવે શાન્ત હતી એટલું જ નહિ પણ લેની મુખમુદ્રા કમેશો હસમૂખી જ હતી. અનિલાની મા ગુજરી જવાથી પીયરમાં વિધવા કોણું ચલણુ પૂર જેરમાં હતું.

આપણી વાર્તા શરૂ થાય છે તે વેળા અનિલા મામકે આવતી જતી હતી, પણ હાલમાં પીયર હતી. ચન્દ્રશંકરની કાકીએ અનિલાને બે ચાંચ વેળા તેડવા મોકલ્યું હતું પણ ફાઇએ સામરે મોકલના આજ ના પાડી હતી. ગરીબ બીચારી અનિલા માસરે જવા તલપાપડ થઈ રહી હતી પણ ફાઇની ધાક એવી જખરી હતી કે બોલી શકતી નહી. ફાઇની ખીક જુદી હતી. થોડા દિવસ ઉપર અનિલાની ફાઇએ પોતાના છોકરા સાર અનિલાની કાકીજીના ભાઈની છોકરીનું માગુ કાકીજી પાસે કર્યું હતું પણ ના પાડવામાં આવી હતી. અનિલાએ એકાદ વખત તો આડીરીતે ફાઇને કહ્યું ત્યાં તો ફાઈ તડકી ઉઠ્યા. “અસિ અનિલા ! આ શું. આવી વરથેલજી શી ? બે દીવસ સાસરે ન ગયા તો શું થઈ ગયું ?” આજકાલની છોકરીઓથી તો તોળા બહુવધી કે વરથેલી જ થાય છે. તમારે જ વર હશે ? આમે તો મહીનાને મહીના સુધી પીયર રહેતાં. કાંઈ જતું નથી.” પતિપરાયણ ગરીબ અનિલા આ જવાબથી તો ગેહજ આઈ ગઈ. શું કરતું તે સુઝતું નહિ. ઓરડીમાં જઈ પુષ્કળ શોઈ. ગમગીન બની વીચારમાં ને વીચારમાં આગમ ખુરસી ઉપર પડી રહી, એટલામાં નોકરે લેના નામનો કાગળ હાથમાં મૂક્યો. કાગળ ઉપરના અક્ષર ઓળખ્યા ને ફાડતાં ફાડતાં ઢેપ, સ્નેહ-હર્ષ-શોકની વૃત્તિઓથી ઘડકવા લાગ્યું. પત્ર ફાડ્યો તે વાંચવો શરૂ કર્યો.

એ. બહાલી અનિલા.

મા. કાકીએ ફેટલીવાર લહમને તેડવા મોકલ્યુ પણ લહમારાં ફાઇ અંદર અંદરની તકરારને લીધે મોકલવા ના પાડે છે. લહમારી થી ઇચ્છા હશે તે હું કહી શકતો નથી. પણ એમની તકરાર આપણને નડે છે. વિશેષમાં કાકી મ્હારા ઉપર ચડબડ્યાં છે. ‘હવે તારા આપનું કાંઈ લહમારી પાસે નથી’ એમ બોલે છે ને મ્હારે ઘર છોડવાની ધરજ પડશે એમ લાગે છે. આજ જ જુદી ઓરડી ખોલી છે ત્હેની અંદર ચાર ચોપડીઓ વિગેરે સામાન મૂકી બે તથુ દીવસમાં મુંઝાઈ જવા વિચાર રાખું છું. મ્હારી સાથે આવવાની મરજી હોય તો તૈયાર મળે. રવીવારે મેલમાં જઈશું. કમને ન આવશે નહિ આવે તો મ્હીલવાનો નથી. આવવાનાં હો તો થોડાંક લુગડાં લેજો ને ફાઇને ખબર કરજો. જે હોય તે નક્કી કરી કિતર તરત જ લખજો.

લી. ત્હારો જ.

ચંદ્ર.

કાનગ વાચી અનિલાએ વિચાર્યું કે, પીયરનું નુષર્વંભવ શા કામનાં છે, ચંદ્રની માથે જવાની. ફાઇ બસે ચીડતાં. મ્હારા ચંદ્રની માથે જઈશ ત્હેના કરતાં બહોં રહીશ તો શોકો દીકા કરશે. આમ વિચારી હુંકાણમાં જ નીચે પ્રમાણે પત્ર લખ્યો.

બહાલા ચંદ્ર.

લહમારો પત્ર મળ્યો હું આવવા ખુસી છું ત્યા ચંદ્ર ત્યાં અનિલા હું બહોંથી કાંઈ લેવાની નથી તેમ કહ્યા વિના નહીં આવું. રવીવારે સાંજે મ્હાર આવીશ. ત્હમે ચીન્તા ન કરજો હું ગજ ખુસીથી આવીશ.

લી. લહમારી જ,

મા. અનિલા.

રવીવારે અપોર ખંડલાં અનિલા તૈયાર થઈ ગઈ. સાંજે જતી વેળા હેઠળ ઉતરી ફાઇને લઘું—“ફાઇ જઈ છું—પાછળ મ્હારી વાત ન કરજો હું ગજ ખુસીથી જઈ છું.” “અત્યાગે ક્યાં જાય છે નથી જતું” ના હવે લહમારૂં માનવાની નથી! એમ કહી ચાલી નિકળી.

જ વાચ્યા હતા ને ગાડીને વખત ચવા આવ્યો હતો. ચંદ્રશંકર ધડીયે ધડીયે બારીયે જોતો હતો ને ‘કેમ ન આવી’ ફાઇએ ના તો નહિ પાડી હોય, ‘એની જ આવવાની મરજી નહિ હોય, ના ના એમ જુદું લખે એવી નથી’ એમ તર્કવિતર્ક કરતો હતો ત્યાં દાદરો ખખડ્યો ને અનિલાને જોઈ. બન્નેની દૃષ્ટી મળતાં જ બન્નેનાં હૃદય ધબક્યાં ને તરત જ શાન્ત થયાં. ચંદ્રશંકર તો તૈયાર જ હતો. ગાડીમાં સામાન મૂકાવી બન્ને ઝેશન ઉપર ગયાં. બન્ને એક જ ગાડીમાં બેઠાં. ચંદ્રશંકરે અમાલગી મુંઝાણમાં પોતાના એક મિત્રને ઓરડી બાંહે રાખવા સખી રાખ્યું હતું. સદ્બાગ્યે જે કમ્પાર્ટમેન્ટમાં ચંદ્રશંકર

અને અનિલા બેઠાં, તેમાં લેખના શીવાય કોઈ જ નહોતું. અમદાવાદ મુકુન્દ. 'પૂર્ણિ-
માનો દિવસ હોવાથી ગાંધીમાં અજવાળું' પ્રસૂતું હતું. ચન્દ્રશંકર અનિલાના આમણે લેખના
ખોળામાં માથુ રાખી મુતો. પવિત્ર સ્નેહભરી અનિલા પૂર્ણિમાના તેજમાં પોતાના ખો-
ળામાં પ્રિય પતિનું મુખ વખતો વખત નિહાળતી હતી આખરે ધીરે રહી લેખના કપાલ
ઉપર અનિલાએ સ્નેહદાન દીધું. આમ થતા એકએકના કપોલ અડધા ને ચન્દ્રશંકર અર્ધ
ઉંઘમાંથી ચમક્યો 'વ્હાલા અમકશો નહિં. હું છું.' ચન્દ્રશંકર બોલ્યો "હજી તું ઉંઘી નથી ?
આખી રાત્રીનો ઉત્તમગરો પડશે માટે સૂઈ જા." "હા સૂઈ જઈ છું ત્હમે ત્હમારે સૂઈ જાઓ
એમ કહી ચન્દ્રશંકરને સલાહમેલ સ્વપ્નામાં આનંદરોડતુ રોચન આવતાં અનિલાએ ચન્દ્રશં-
કરને જગાડ્યો અને જલ્પા ઉતરી બહાર નિકળ્યા. ભૂલેશ્વર ભણી માટે રખેલી ઓરડી તરફ
વિકટોરિયા લઈ ગયાં. ઓરડીમાં સામાન મૂક્યો કે તરત જ અનિલાએ ચાહની તૈયારી
કરી ચન્દ્રશંકરે બજારમાંથી નેહતો મામાન આપ્યો. મર્ધ ગત્યનો કાગળગે હોવાથી બન્ને
બેઠાં સૂઈ ગયાં.

બીજો દિવસે ચન્દ્રશંકરે બહાર જઈ આવી કહ્યું કે હવે કૃપાએ મ્હારા કાગળને
લાંબે મ્હને દસ દસના બે ટયુશન મળ્યાં છે એટલે હમણાં દરકત નહિ આવે. બીજા
દિવસથી ચન્દ્રશંકરે કોલેજમાં જવા માંડ્યું તે દરમિયાન અનિલા ચાલીમાં આવતા ફરીયા
પાસેથી રમાલ-ટોપી મોળાં બરવાનો સામાન લેઈ બની વેચવા માંડ્યો. આવી રીતે બેગા
કરેલા રૂપિયા ચન્દ્રશંકરને આપવા માંડ્યા પણ ચન્દ્રશંકરે લીધા નહિ ને અનિલાને નામે
બેંકમાં મૂક્યા. અનિલા ઘરકામ પોતાને સાથે જ કરતી. માત્ર પાણી આપેથી બરવાનું
હોવાથી ચન્દ્રશંકરના આમદને લીધે ઘાટી પામે પાણી બરવાતી.

વીસ રૂપિયાના ટયુશન ઉપર જ ધન્ય ને કોલેજનું ખર્ચ નિભાવવાનું હતું. પૈસાની
બહુ તાણ પડતી. ચન્દ્રશંકર બહુ મુજાનો પણ અનિલા ફીસગીર થશે એ બ્હીકથી લેખને
કહેતો નહિ. આમને આમ કેટલા દિવસ ગયા. એક દિવસ જમી પગવારી બન્ને બેઠાં દત્તા
ત્યાં ચન્દ્રશંકરે પુછ્યું-અનિલા ! ત્હમે મારી માથે રાજી ખુશીથી આવ્યાં છો કેમ ? અનિલા
બોલી-વ્હાલા-એમ કહેવાય છે કે જે બહુ વ્હાલું હોય લેખે તું કહીને બોલાવાય છે. દા-
ખલા તરફિ ઈશ્વરને અને માને તું જ કહેવાય છે, તો એમ લાગે છે કે હું ત્હમને વ્હાલી
નથી. આનો ઉત્તર આપો પછી હું ત્હમાગ મવાલનો જવાબ આપીશ. ચન્દ્રશંકરે કહ્યું
વ્હાલી અનિલા ત્હે વ્હાલરૂપી સાંકળે તો બાંધ્યો છે ત્યા આ સવાલથી વિશેષ બાંધે છે.
આજ આજથી લેખે તું કહીને બોલાવીશ પછી ? અનિલા બોલી-વ્હાલા ત્યારે ત્હમારા
સવાલનો જવાબ સાંભળે. વ્હાલા હું બે ત્યાં રહી દત્ત તો આટલી સુખી ન થાત. મ્હને
અહીં કોઈ પણ તરેલતું દુઃખ નથી. દુઃખ શું હોય તે સમજતી નથી. ત્હમારી સાથે રહી મુક્ત
ઝાડ તજે રોટલો ખાવો એ પીયરના વૈભવ કરતાં હજાર દરજ્જે સારૂ ગણું છું. જ્યાં ત્હમે
ત્યાં હું. ત્હમારે સુખે સુખી ને તમારે દુઃખે દુઃખી ! ચન્દ્રશંકરને આ ઉત્તર માંભળી હર્ષ
ને ઈશ્વરના ઉપકાર ત્રિતીથી આનંદ આવ્યાં અને ઈશ્વરનો પાટ માની સ્નેહબીનું દંપતી સૂઈ ગયું.

કેટલાક મહીના પછી એક રહાઝે જે ચન્દ્રશંકર બહારથી આવ્યો. અનિલા રસોઈ કરી
બેસી રહી હતી. ચન્દ્રશંકરે કહ્યું મારે જમવું નથી, જૂન નથી રહવારે અગાળર જાત્યા નથી
ને જૂન કેમ નથી એ અનિલાએ પુછેલા સવાલના જવાબ ચન્દ્રશંકરે કહ્યું. મ્હારે ચરીરે

સમયતરંગ.

દેશી કારીગરી માટે સ્ત્રી-પ્રયાસ—‘લાગતી’ માસિકના ઉત્સાહી અને સ્વદેશ વત્સલ સંપાદક મિસ સરલા ઘોષએ “લક્ષ્મી લાંઘર” એ નામની એક સંસ્થા ઉઘાડી છે. જેમાં માત્ર દેશી બનાવટની વસ્તુઓ વેચવામાં આવશે બાંધરતો લાભ માત્ર સ્ત્રીઓ જ લાભી થકશે.

અથકારને ઉત્તેજન—જોકરીઓ માટે પુસ્તક રૂચનાર જલધર કન્યાપાઠશાળાવાળા લાલા દેવરાજને પંતબ સરકાર તરફથી રૂ. ૨૦૦ તુલનામ આપવામાં આવ્યું છે.

હિંદી સ્ત્રીઓ તરફ માન—યોગ વખતપર નામદાર લેડિ લેમિંગ્ટને એક મેળા-વડામાં બહેર કયું હતું કે જે અંગ્રેજ સ્ત્રીઓ પોતાની હિંદી બહેનો તરફ માનની લાગણી રાખશે તેમની તરફ ખાસ માનની લાગણી હું રાખીશ.

હિંદુ કન્યાશાળા માટે યત્ન—મિસિસ એની વિસેન્ટ બનારસ ખાતે એક હિંદુ કન્યાશાળા સ્થાપવા યત્ન કરે છે. આ શાળાની સ્થાપના માટે દેશી શૃદ્ધસેઓ નાણાંની સહાય આપી છે એટલું જ નહિ પણ પારિસ, લંડન, માનફ્રાન્સિસ્કો વગેરે સ્થળેથી પણ તેવી મદદ મળી છે.

સમતિ વય—વડોદરાના બાળલક્ષ પ્રતિષ્ઠાક કાવલ મુજબ સમતિ વય તેજ વર્ષનું હોવામાં આવ્યું છે.

સ્ત્રી કારીગરી માટે જગા—આવતા ડિસેમ્બર માસમાં મુંબાઈના કોન્ગ્રેસ તરફથી બચનાર પ્રદર્શનમાં સ્ત્રીઓના હાથથી બનતી સીમે માટે એક જૂદો વિભાગ રાખવામાં આવ્યો છે.

સંસ્કૃત કવિ—કાકોનમનાં પડિતા કવિરત્ન જૈમુંદરી સંસ્કૃત ભાષામાં ઉત્તમ પ્રધારની કવિતા રચી શકે છે. મદુરના કેળવણલા શોકોને તેમની કાવ્ય શક્તિ વિશે ઘણો સારો અભિપ્રાય છે.

સ્ત્રી ધર્મ વિષે વ્યાખ્યાન—પડિત શ્રી દીનદાસ રામોએ યોગ વખતપર મુંબાઈમાં શેક ધરમથી મોરારજી ગોડળદામના આમંત્રણથી સ્ત્રીના બાગસાં લગભગ ૧૭૫ સ્ત્રીઓ સમક્ષ સ્ત્રી ધર્મ વિષે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય, પતિ પ્રત્યે સહભાવ રાખી સંસાર કેવી રીતે ચલાવવો, મંદક પ્રગમે ધર્મે રાખવું, સાદાઈ અંપાદન કરવી, વસ્ત્ર-લકારની ખોટી તૃષ્ણાથી કેવી રીતે અળગ રહેવું એ બાબતો વિષે તેમણે વિસ્તારથી વિવેચન કર્યું હતું.

સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ વિષે ભાષણ—અત્રેના “ભોજાનાથ સિંઠરર ઇન્સ્ટિટ્યુટ ટોર ક્રિએશ્સ” માં સ્વામી શ્રી શંકરાનંદજીએ ગણ માસમાં ‘સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ’ એ વિષય પર ભાષણ આપ્યું હતું. હિંદુસ્તાનમાં પરાક્રમ અને શુશ્રુવાન પ્રગ્ન ઉત્પન્ન કરવાને સ્ત્રી જાતિની સુધારણાની તેઓએ જરૂર બતાવી હતી. ગર્ભ અને મીતા જેવી વિદુષી શૃદ્ધિથી અને જાપાનની સ્ત્રીઓ જેવી શુરવીર સ્ત્રીઓ હિંદુસ્તાનમાં પેદા થાય એવી તેમણે દૃઢ આશા વ્યક્ત કરી હતી.

હાવના સમયમા નિશાળમા છોકરીઓને મોકલી એટલે માળાપત્ન કળવણીના સબ ધમા કર્તવ્ય થઈ રહ્યું એમ સમજવામા આવે છે. પરંતુ વર એ જ કળવણીનું ઉત્તમ માધન છે. નાનપણથી જ વિવાહીતા થવાથી વાતોમાં-રમતા-‘વર’, ‘સાસુ’, ‘સાસઈ’, વિગેરે શબ્દો પુત્રીના કાનમા પડે છે એટલું જ નહિ પણ ‘માસુ માયાની મળી છે!’ ‘વર તો માવડીયો છે!’ વિગેરે માસરીયા અને મુખ્યત્વે કરી વરને વિશે ભાવ ઉત્પન્ન કરાવવાને બદલે લેના દેખતા જ લેના વિશે જગ ધસાતું બોલી અજણપણે અને અચા નતાથી જ અભાન ઉત્પન્ન કળવવામાં આવે છે આવી રીતે તે સમયમા સારા વિચાર ઉદ્ભવે એમ પ્રયામ કરવાનો તેમા આવી રીતે પુત્રીઓના ભવિષ્યજીવન બગાડવા માળાપ કામચૂબત થઈ પડે છે પાંચ સાત વર્ષની છોકરી એણલું-ચણીયો ખેરી મ્હોટી વયને યોગ્ય એવી વાતો કરે તો ‘મેર રાડ બાયવી!’ એમ કહેતા જઈ પણ મનમા મોટા થઈ એવી વાતો કરવાને ઉશ્કેરણી આપી પુત્રીઓમા અપરિપક્વ વયમા જ યુવાવસ્થાના નિકારો કલ્પન કરે છે આના નિચાળેના સાતારણમા ઉછેર-અને શરીર કળવા ખુબી દસમા દનવા દરવા દેવામા ન આવે-મનમા કલ્પન થતી આભાવિત શંકા અને યોગ્ય મત ત્ર ગતિને જાડમૂળથી જ ‘માવી દેવામા આને, ત્યારે કીજા મેંગવાળી, તાણુ વિગેરે રોગ વાળી, મોકમત મ્હોરાગી, ત્રીયો થાય એમા શુ આશ્ચર્ય? મ્હોરા મ્હોરામા-મ્હોરા કુડ-મ્હોમા-દવાગાળામાં, આજકાલની છોકરીયો જોગો તો જણાગે કે-કાશીદાસ-ભવજૂતીએ વણુનેલા સ્નાનગી ત્રીયો ક્યા છે? ઘોળા, લોટી વિનાની આમડી-રોગ પુષ્કળ-નિરતર શરીરની અશક્તિની ફરી સાદગી નાણુકાઈ-શરીરને થમ ન અપાય એવી સ્થિતિ-એમા જ ખુમસરીતી આવી ગમ છે? ક્યા મયુ આભારિક સ્નાન? ક્યા મર્મ મુખની અંદ્ર જેની આકર્ષીયશક્તિ? ક્યા મયો ઉત્સાહ-મ્યા મર્મ મુખની લાવી, ક્યા જે મેગન્દીત બાધ્યા વાળુ શરીર? આ સર્વ ભૂતકાળના ભણકાન જ રચા છે! આર્થાત્તની સુદનતા બુમ થઈ હ ને દોર મેમા નનાઈ શી? બાગક માતાઓ થઈ-પુત્રી-ત્રી દલકી લેખાઈ-લેખના શરીર મન કળવાના એ અયોગ્ય મનાયું, પત્રી સા’ પરિણામ ક્યાથી હોય?

જેવી શારીરિક સ્થિતિ છે તેવી જ માનસિક સ્થિતિ છે ‘ત્રીયોને ક્યા નોકરી કરની છે, ભણવાથી બગડી જાય છે,’ એવા નિચાર પુત્રીઓને યોગ્ય એવી કળવણી આપાતી જ નથી. છોકરા વા છોકરીને કળવવાની જવાબદારીનું કામ માત્ર નિશાળના શિક્ષક ઉપર જ નાખી દેવામા આવે છે દુકા મગારના અશિક્ષિત શિક્ષકે શુ કરી શકે? છોકરાઓને તો જરા પણ કળવવા પ્રવાસ થઈ આગળ થાય છે પણ છોકરીઓને તો જરા પણ નહિ નિશાળના લેસન કરના-નાનો બાઈ કે બહેન હોય લેને રમાડવા-ધરતુ કામ કરતુ, બધુ માથે! અમાઈ એમ કહેતુ નથી કે ધરતુ કામ ન કરાવતુ પણ જરા નિયમિત રવી સર્વ અનુકુળ વખતે થતું હોય તો સર્વ કામ સારા થવા સમય છે નિશાળના લેસન વાચી ગલા બાઈ સ્નેહથી-મમતાથી શીખવવામા આવે તો લેની અસર સારી થાય ‘માસરે જશે ત્યારે ખળગે પડશે’-‘રાંડ ઓળખ્યો થઈ પણ અક્લ નથી!’ એવા શબ્દ પ્રહારની સાથે ધરસ સારની કળવણી હિંદુકુટુમ્બોમા અપાય છે આવી કળવણીનું પરીણામ-કેફી સ્વભાવ-જસા કરવાની-ખુમો પાડી વાત કરવાની ટેવ અને કુટુંબમા શાન્તિને બદલે વાક્યુદ્ધ-એ થાય છે

કાળમાં, તેના બુદ્ધિશી શિક્ષણથી અત્યંત જાણ સિંચન કરી તેને સકાવા ન દેતાં સ-
 યવન રાખવાની જરૂર છે, તે કાળ વ્યર્થ જાય તો પછી આગળ જતા બાળકના હકમાં
 અને તેથી આખી પ્રજાનાં હકમાં કેટલો ગેરલાભો થાય છે અને જો એ કાળનો મહ-
 ઉપયોગ થયો હોય તો દેશ કેવી આબાદી ભોગવે છે અને તેથી તેમાં કેવા રત્નો ઝળકી
 નીકળે છે. તે ઇતિહાસોપરથી આપણને માલૂમ પડે છે. પરંતુ, આપણા દેશની માતાઓ
 બાળકોને ધરેતો કાંઈ શીખવી શકતી નથી અને તેથી કરીને છોકરા મોટા થયા પછી
 શાળામાં યોગ્ય પ્રણામ ભણે છે, પણ બીજા સુધરેલા દેશોમાં જ્યાં તેમની માતાઓ પોતાના
 બાળકને કેળવણી આપે છે ત્યાં આપણા દેશથી ઉંચકો દેખાય છે. નાણાપ્રકરણનું પુસ્તક
 લખનાર પ્રખ્યાત જોનસ્ટુઅર્ટમીલ કહે છે કે, એ પોતે ત્રણ વર્ષનો થયો ત્યાં લાડીન
 અને ગ્રીક એ બે ભાવાઓ શીખ્યો હતો.” એટલે જે વખતે આપણા બાળકો માધારણ
 બોલતા ચાલતા કે થોડું ભણતાં શીખતા હોય છે, તે વખતે મીલ લાડીન ગ્રીકને ઇંગ્લેન્ડ
 એ ત્રણ શીખ્યો હતો તે વર્ષનો થયો ત્યાં તે એણે પુસ્તક લખ્યું હતું. આ ઉદાહ-
 રણ આપવાનો હેતુ એવો નથી કે ત્રણ વર્ષનું બાળક થાય એટલે મારીટ્ટીને બહાનું
 અને તે વંચે બધાએ નવી ચોપડીઓ લખવી પણ આપણી એમ માલૂમ પડે છે કે
 ઘરની કેળવણીથી છોકરા આવા પગકમી થાય છે પણ જો માતા કેળવણી પામેલી હોય
 અને તે પોતાના છોકરાને યોગ્ય કેળવણી આપે તો છોકરા, ઉપર વાત કહી તેવા
 બુદ્ધિશાળી થાય છે. વળી એજ પુરુષ લખે છે કે, એણે નાણા પ્રકરણી વિધાનું જે કીમતી
 પુસ્તક લખ્યું છે તેમાં એની સ્ત્રીએ પુષ્કળ મદદ કરી છે આ પરથી સ્પષ્ટ માલૂમ પડે
 છે કે જો સ્ત્રી વિદ્વાન હોય છે તો તે પુરુષને બહુ પુષ્કળ મદદગાર થઈ પડે છે
 ઇતિહાસોપરથી આપણને માલૂમ પડે છે કે, જો શુ આપણા, આર્યવર્તમાં વ, પ્રશ્નાદ,
 શુક્રદેવ, શ્રીકૃષ્ણ, આદિ મહાન ગોત્રી થઈ ગયા તે છેક જાળપણના શિક્ષણ વગર
 અવળત તેમાં તેમની માતાઓનો બોધ મુખ્ય સાધન હતું.

સમગ્રદંત્ર તેમના પુત્ર લવકુળ એમને પણ નાનપણમાં તેમની માતા તન્દ્રથી શુ-
 શિક્ષણ મજેસ પ્રાપ્તિ કાળમાં એ પ્રચારજ દત્તો કે જાળકને પાંચ છ વર્ષનું થતા સુધી
 માતા તરફનું શુશિક્ષણ મળ્યા પછી તેને ગુરુ કે આચાર્યને હાથે સોપતા, નહિતો તે વગર
 વાર્તાક ને વસીલ, જનક, જૈમીની, કૃષ્ણદ, ને કૃષ્ણ, જૈતમ, ને ગાર્ગ્ય, જેવા મહાન
 વિદ્વાન પુરોહિતોએ અત્યંત દિર્ઘકાલ સુત્રો બાધી સસાર પગ ઉપકાર કર્યા છે તેવા
 ઉત્પત્ત થાત નહિ. પણ એવા મહાન પુરોહિતો થવાનું મુખ્ય કારણ તેમની માતાઓ કેળવણી
 પામેલી હતી. બિન કેળવણી પામેલી માતાથી એ કશું થતું નથી.

છોકરા નાનપણમાં અને મોટા થયા પછી આરોગ્ય અને જળરા રહે તેપર માતા-
 ઓએ તેમના સરીર પર પુરતું લક્ષ આપવાની જરૂર છે પરંતુ
 છોકરાંની તદુરસ્તીપર આપણી માતાઓ કેળવણી પામેલી ન હોવાથી તેઓ તેપર ધ્યાન
 પુરત લક્ષ આપી આપી શકતી નથી છોકરાના તન અને મન યોગ્ય અવસ્થામાં
 હોવા જોઈએ. અભાવિક નિયમ પ્રમાણે કેળવવાથી તેઓ યોગ્યતા
 પામી શકે છે, પણ અજ્ઞાન માતા છોકરાની તદુરસ્તી કેવી રીતે
 જાળવવી તેનું તેને બાનજ હોતું નથી તે કદરતી નિયમથી ઉંચકી રીતે કેળવે છે, અ-

ન માતા ધનની આસપાસ કચરો, ગદવાડ, બેજ, અને દુર્ગંધ નખે છે ધનમાં પણ અટવી બધી ગદખી રાખે છે કે, તેથી છોકરાના શરીર ગેંગીટ થઈ જાય છે ગદવાડ એ મદવાડનું મૂળ છે એ રોગ ઉત્પન્ન કરનાર મોટી કપાધીઓ છે અણસુધરેયપણાના ચિન્હ છે વળી ધનની આસપાસ કચરા વગેરે પડતી જણસો હોવાથી માકડ, ચાચડ, નેર હવડ થાય છે તેથી છોપરાને ચટકા ભરે છે તેથી તેમનું શરીર સુણી જાય છે વળી અબણુ માતાઓ કસરતમાં પણ સમજતી નથી તેથી તે પોતાના છોકરાને કસરત પણ શીખવતી નથી તેથી કરીને તેના છોકરા ઘણી વાર માદા પડે છે વળી, સમારમાં ટાટો ઉતરી ગએતો વગેરે નુકરાનકારક ખોરાક ખવડાવે છે તેથી પણ છોકરા માતા પડે છે તેમને ખુબી હવામાં ફરવા દેતી નથી તથા ધનમાં પણ બારી બારણા બંધ રાખે છે તેથી બિચારા બાળક નાનપણથીજ તે નફારી હવામાં રહીને પછી તે આખી જીવન સુધી દુખ ભોગવે છે પણ જ્યે માતા કળવણી પામેલી હોય તો તે બાળકને ઉપર જીતા તેજા પાના કરીને સુધાર અને તેજા નુશાનો જુસ્સુરી રાખે કારણ કે, તે બારાજ્યતાના નિષેધો જાણતી હોય એટલે તે તે પ્રમાણે જાને તેથી નેના જામન નિરાગી રહે

અબણુ જે પોતાના બાળકના શરીર પણ નિમજ નાખી રાખતી નથી જામતાના શરીર મેના નખે છે રૂગ ધાતી નથી છોપરાને નવગવતી પણ સ્વચ્છતા રખાવી નથી આખા શરીર પર ધોસો મેષ હોય છે અને એ મેતને લીધે રાક્ષસી નથી રહીવાર છોપરાને ખમ, મુમળ, વગેરે રોગ થાય છે પણ પહેલેથી તે સાવચતી ખાઈ શકતી નથી એવી રીતે અબણુ માતા પોતાના છોકરાને બહુ અસ્વચ્છ નખે છે પણ જ્યે માતા મગરણી લીધેલી હોય તો તે પોતાના છોકરાને સર્વ રૂમઝે સ્વચ્છ નાખે છે હમેશા માથુથી નમ રાખે છે રતુ પ્રમાણે ચોખ વગેરે પહેાવે છે અને એવી રીતે તે સ્વચ્છતાના લાભ પોતાના છોકરાને સમજાવે છે તે જાણે છે કે, સ્વચ્છતાથી રહેવામાં ઘણા નાજ છે તથા સ્વચ્છતા એ આચાર તો પહેલો નિયમ છે અને તેજ આચાર નું પ્રથમ અંગ છે માટે સ્વચ્છતા બહુ અગત્યની છે આચાર પરમોધર્મ એ નીતિના નિયમ પ્રમાણે પોતાનો ધર્મ જગજગ પાળવાની ઇચ્છા રાખનારે પ્રથમ પોતાનો આચાર જગજગ રીતે સભાળવો જોઈએ દરેક માણસે જાતે જોયે સ્વચ્છતાથી રહેવું એ અતિ જરૂર છે તન અને મનના ધણા નિષ્ટ મળે છે તન મન નિર્ભય રાખવાથી આરોગ્યતા જળવાઈ રહે છે

દરેક માણસે જાતે નિરાગી રહેવા માટે પ્રથમ પોતાનું શરીર સારી રીતે જાળવવું જોઈએ માર્ક પણ નાની અથવા મોટી વસ્તુ સુધરતાથી જોઈવી જોઈએ રહે છે, તેટલી રીત કશાથી મનોહર લાગતી નથી આપણે અનુસવથી જાણી રાખીએ છીએ કે, જેનું શરીર નવનું હોય તેનું મન પણ ધણે બાજે નવજીવ હોય છે મનને મારી વિચિત્રતા નાખવા એ પ્રત્યેક માણસનું પહેલું અને અગત્યનું કાર્ય છે

મનની વિચિત્રતા વિશે કહ્યું છે કે તે યથાર્થ છે.

દોહરો.

ગેન ઢોંગી મન ધૂત છે મન મેગળ મસ્તાન,
મન સુધરે તો મિત્ર છે નહિતો શત્રુ સમાન.

એતો અર્થ એવો છે કે, માણસેતું મન ઢોંગી છે—ધૂતાઈ છે. જો તે સુધરે તો મિત્રની પેઠે લાભ કરે પરંતુ તે નહિ સુધરે તો તે દુશ્મનની પેઠે નુકસાન કરે છે. માટે પ્રથમ મનને સુધારવું જોઈએ. તોજ શરીર સુધરે. માટે મન સ્વચ્છ રાખવું તે શરીર સ્વચ્છ રાખવું તેને વાસ્તે બાળકોને શુભે માણક આવે તેવાં ઝીણાં જાડાં અરમ વસ્ત્રો પહેરાવી બાળકોનું રક્ષણ કરવું.

દોહરો.

બાળકનું રક્ષણ કરે વિશ્વનુ રક્ષણ યાય,
માટે બાળક રક્ષવા સેવા સરસ ઇલાજ;
બાળક વયમાં આવશે જે ઉત્તમ આચાર,
તેવા સંસ્કારો વડે સ્થાઈ ધરો સંભાર,
બાળકને સંભાળવાં સુધારવાં ઈર્ષ જાન,
ગાતાનો એ ધર્મ છે તેનું કર બધાન.

જો બાળકોનું રક્ષણ કરે તો દુનિયાનુ રક્ષણ યાય, માટે બાળકોનું રક્ષણ કરવા માટે સારા ઇલાજ સેવા. વળી બાળપણમાં જો સારો ઇલાજીતો વહેળી આવ્યાર આવશે તો તેને લીધે તેનો સંસાર સુધરશે. બાળકોને જાતે જ. સુધારવાં તથા જાન આપવું એ માતાઓનો ધર્મ છે. માટે ઉપર કહ્યું તેટલું જો માતાઓને કેળવણી મળતી હોય તોજ તે પોતાની શરજ શું છે તે સમજે, અને તે પોતાનાં બાળકનું સારી રીતે રક્ષણ કરે. પરંતુ મૂર્ખ માતા એવી રીતે બાળકોનું પૂરું રીતે રક્ષણ કરી શકતી નથી. અને તેથી કરીને બાળકો આખી જીંદગી નબળાં રહે છે. વળી આપણા દેશની સ્ત્રીઓ, અબણ રહેવાથી તેઓ ઘણી વહેમી થઈ જાય છે. તેથી ઘણું નુકસાન થાય છે. પરમાં કોઈ માંદુ થાય ત્યારે કહેશે કે “અરે બાઈ પરમાં કોઈ પિતૃ નડે છે. જુઓ કેવી મૂર્ખતા છે? જો બાળકને રાખ કરી નાંખવું તે ક્યાં નડવા આવે? ફલાણીને રાક્ષસ વળગી છે. તેથી યાજી, ગાજી એસારે.” ‘પછી અજાન સ્ત્રીઓ જૂરાને બોલાવે અને ધુણાવે. એવી રીતે મૂર્ખ સ્ત્રીઓ નકામો, અર્થ કરે છે. વળી અજાન માતા જ્યારે પોતાનાં છોકરાં માંદા પડે ત્યારે કહેશે કે, “માઈ છોકરૂં ફાણું” તેથી ફલાણીની નજર લાગી. માઈ છોકરૂં ખાતું હતું, ત્યારે ફલાણી પાડોશણુ આવી, તેથી તેની નજર લાગી, તેથી માઈ છોકરૂં મોંમાં

કાંઈ ઘાલતું નથી. ” તેથી તે અચાન માતા નજર બાંધે છે. વળી દૂધપાક, અચાણું, વગેરે ચીજો બગડે છે, ત્યારે પણ નજર લાગ્યાનું બહાનું કહાડે છે. પરંતુ તે પોતાની બૂલ શું છે તે સમજતી નથી. વળી પોતાનાં છોકરાંને તાવ આવે છે ત્યારે દોરા, ચિઠ્ઠી વગેરે વહેમ ઘાલી નકામા પૈસા ખર્ચે છે પરંતુ એ પૈસા દવામાં નાખ્યા હોય તો કેટલો બધો ફાયદો થાય છે ? વળી કહેશે કે ફલાણી સ્ત્રીએ તેના ધણીને વશીકરણ કર્યું છે. ફલાણીને કોઈએ મઠ મારી છે. વળી ફલાણે ઠેકાણે જૂતાં થાય છે, ફલાણો અવગતિઓ થયો છે, ફલાણે ઠેકાણે બદલા થાય છે, એવી એવી અચાન સ્ત્રીઓ વાતો કરે છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ તે વાતો સાંભળે છે. તેથી તેઓ પણ ખીકણ તથા વહેમી થાય છે. પરંતુ જો માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તો તે સમજે કે એ બધું ખોટું છે. કારણ કે તેણે પ્રુત્તકો વાંચેલા હોય કે તેથી તે સમજે છે કે એવો વહેમ તદ્દન ખોટો છે. એવી રીતે કેળવણી પામેલી સ્ત્રી પોતાનાં છોકરાંને બોધ કરે છે કે વશીકરણ એ વાત ખોટી છે. વળી દોરા, ચિઠ્ઠી, બદ, મંત્ર એ બધું ખરું નથી. એથી કરીને કેળવણી પામેલી સ્ત્રીના છોકરાં તેની મા નેવાં વહેમી બને છે મૂર્ખ માતાઓ જ્યારે ગામ જાય છે ત્યારે શુકન જુએ છે. અને કહે છે કે આ કામ સુધર્મ નહિ માટે નક્કર શુકન થયાં હશે. કેળવણી પામેલી માતા શુકન અપશુકનમા સમજતી નથી. વળી અચાન સ્ત્રીઓ જ્યારે પોતાને આપે દુખ આવે છે, ત્યારે દેવને માનતા માને છે કે, મારું ફલાણું દુઃખ મટશે તો હું ફલાણા દેવને આટલું વાપરીશ એવી રીતે પીર, હનુમાન, મહાદેવ, દેવી, વગેરે દેવને માનતા માને છે.

કેળવણી પામેલી માતા બાધા રાખતી નથી. તેથી તેનાં છોકરાં પણ તેવાંજ થાય છે. કેટલીક અચાન માતાઓ પોતાનાં બાળકોને સીંગી કઢાવવા જે રીતજાને જનાદર કરે છે દેતી નથી. અને જ્યારે સીંગી કઢાવવાવાળા તપાસ કરવા આવે છે, ત્યારે અચાન માતા પોતાનાં બાળકને સંતાડી દે છે. અને કહે છે કે બાધા અહિંતો છોડજ નથી. એવું ખોટું બોલી પોતાના બાળકનો જીવ જોખમમાં નાખે છે. પણ તેનાં કડવાં ફળ મૂર્ખ માતાઓ જ્યારે આપે છે, તો પણ તેમને લાજ વળી જતી નથી. કેટલીક વહેમી માતા તો બળીયાકાકાની માનતા માની મોંમાં ખાસકુ લઇને કે બળતી સઘડી લઇને તેમને પારે જાય છે અને બાળકને ત્યાં પગે લગાડી ફદીયાં, ચૂંટીયાં, વગેરે મૂકે છે. પરંતુ કેળવણી પામેલી માતાઓ પોતાનાં છોકરાંને સીંગી કઢાવે છે. અને બળીયાકાકાને એવી બાધા કરતી નથી.

આપણા દેશમાં નાનાં બાળકને ઘરેણાં પહેરાવવાનો ચાલ ધણો ચાલે છે. કેમકે, આપણા દેશની માતાઓ મૂર્ખ તથા અચાન છે. તેથી તે છોકરું છોકરાને ઘરેણાં ધાલી જન્મ્યું કે તુરત તેને ઘરેણાં ધરાવવા ધણીને સંતાપે છે. પણ પોતાના ધણીની કમાણી તથા ઘરની તપાસ કરતી નથી. “ ગમે તેમ કરો પણ મારાં છોકરાને ઘરેણાં નેશો ” એવી રીતે નકામી લઢકારે છે. અને ઘરેણાં પહેરાવીને છોકરાંના જીવનું તુકશાન કરાવે છે. અને ઘરેણાંને વાસ્તે ધરમાંના ચાકર, કોઈ લુચ્ચા, કોઈ બીખારીઓ, છોકરાંને ઘરેણાંની

લાલમે મારી નાંખે છે. વળી બાળક કાંઈપણ સમજતું ન હોય, ચાલવા કે બેસવા શીખ્યું ન હોય, ત્યારે અચાન આંખો તેને હાથે, પગે, કાંટે, વગેરે ઠેકાણે ઠેકાણે દાગીના લટકાવી દે છે. અચાન આંખો એમ સમજે છે કે દાગીના પહેરાવવાથી છોકરાં રૂંદાં લાગે છે પણ એથી કરીને બેવડું નુકસાન થાય છે. ધરેણું થડાવવાથી બાળખાદ પડે છે. અને ધરેણું પહેરાવવાથી છોકરાંને હાથે પગે વગેરે ઠેકાણે મેલ વળગે છે. તેથી છોકરાંને શુભડાં થાય છે. તથા નાનાં બાળકોના હાથ, પગ વગેરે સુઝી જાય છે. ધરેણું એકલાં પહેરાવવાથી શોભા વધતી નથી, પણ ઉલટી ઘટે છે કેમકે, એવા લોકો બાળકની સફાઈ પર પૂરતું લક્ષ આપતાં નથી. તેથી શરીરમાં મેલ ભરાવાથી ખરાબ થાય છે. સારા શેઠિયાના છોકરાપર પાંચસો રૂપિયાનું ધરેણું હોય પણ બાળે એક રૂપિયાનાં સ્વચ્છ લૂગડાં હોય છે. પણ જો આંખો કેળવણી પામેલી હોય તો એવી ખોટી શોભા કરેજ નહિ. તે ધરેણું ઉપર મન નહિ રાખતાં પોતાના બાળકની શોભા વધારવા માટે ન્હવરાવી ધોવરાવી તેમને ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેરાવે છે. જૂઓ ઈશ્વર તથા પારસી લોકોનાં છોકરાં કેવાં દેખાવડાં અને પ્રિય લાગે છે ? તેમને હાથે પગે કે બીજાં કાંઈપણ ઠેકાણે ધરેણું પહેરાવતાં નથી. છતાં તેઓ શરીરની તથા લૂગડાંની સ્વચ્છતા કેવાં મુંદર લાગે છે, એ એવાં લાગે છે તેનું કારણ તેમની આંખો કેળવાયેલી તેથી તે પોતાનાં છોકરાંને ધરેણુંની શોભા નહિ કરતાં તે રૂઢ પ્રમાણે જાત જાતનાં લૂગડાં પહેરાવે છે.

એક ચાલ આપણામાં થયેલી વધી ગયેલી છે. આપણી અચાન આંખો છોકરાંના કાન, નાક, વીંધાવીને કેવાં ફુખી કરે છે ! નાનાં બાળકોનાં નાક, કાન, છાત્રાનાં શરીરમાં વીંધાવે છે, તે પછી પાકે છે અને સણકા નાંખે છે, સારું છોકરાં દાખવીય કરે છે. જુઓ પાકે છે, અને ઘણા ફુખી થાય છે. મોતીની કે સોનાની વાળી, કાંટા, પાંદડાં, કે ચોક્કડાં થાલી થોડી શોભા દેખાડવા સારું એવું કરે છે. પણ એ કરતાં એ ઘણી જૂડી ચાલ આપણા બૈરાંમાં છે જે તે પ્રમાણે કરતાં કટલીકનાં જીવ પણ ગયા છે. એ જંગલી ચાલ છે. અને તે નીચ જાતનાં બૈરાંમાં થયેલી જોવામાં આવે છે.

(અપૂર્ણ)

વાર્તાલહરી.

૧૮૮૭

એક ખુશકારક ભૂલવણી.

આદ્યસ્તના પુરાણા મંડપમાં લટકાવવાનું નળા ખીન્નું ખુશકારક ચિત્ર—અને એમાં એવી મનોહર ચિત્રો જેમ જેમ વધારે તેમ તેમ વધારે સાફ !

એક ગરીબ કવિ—ગરીબ એટલે પૈસાની બાબતમાં, સુદ્ધિમાં તો નહિં ન—કારણ તેની કવિતા વાંચીને તો એક યુવાન ખુબશુરત વિધવા તેની સાથે ખાસમાં પડી, લગ્ન કરવાને આતુર બની ગઈ હતી ! આ યુવાન સુન્દરી કવિને પોતે મ્હાતી હતી એટલું નહિં પણ તેની ઉપર પોતાનો પ્રેમ અલગ છે એમ તેને જાણવા પણ દેતી હતી.

હવે આપણા કવિને લગ્નની ધોંસરી પોતાની ખાષ ઉપર મૂકવાનું કાંઈ ન કારણ નહિં હતું; તે ગરીબ હતો, અને તેની ચોપડીઓના વેચાણમાથી ઉપજતા પૈસા તેનું પોતાનું પોષણ કરવાને પણ પુરતા નહોતા તો પછી તેની સ્ત્રીનું શુભશાન તો તેમાંથી ચાલવાનું જ ક્યાંથી ? પરન્તુ તે પણ આ આદિનીને ખરા દિલથી મ્હાતો હતો અને તેની સાથે લગ્ન નહિં કરે તો મ્હાત્તથી હવે વધારે લાંબો વખત છુપી શકશે જ નહિં એમ તે માનતો હતો.

“હાલી !” તેણે કહ્યું. “હું જાણું છું તને મ્હારી સાથે લગ્ન કરવાનું પૂછવાનો મ્હને બિલકુલ હક નથી કારણ મ્હારી હાલત તું જાણે છે. મ્હારે ગામમાં ધર નથી, કીમતમાં બેતર નથી, અને જગ્યામાં ટૂંકી જગ્યા પણ નથી !—તેમ મ્હને કોઈની ખાસેથી આવક કે વારસો મળે તેમ નથી. પણ હું તને તન અને મનથી ખરા નિગરથી મ્હાત્ત, ત્હારી સાથે વશાદરીથી ચાલીશ, અને જ્યાંથી હું છવતો હોઈશ તે મ્હાં શરીર ચાલશે ત્યાં સુધી ગમે તો હું ત્હારે માટે મજૂરી કરીશ, પણ—જેમ તેમ કરીને—ગમે તેમ કરીને પણ, એટલું મળી આવશે તેટલાથી આપણે સંપત્તી આપણું ગાઢું ચલાવીશું. મ્હારા પ્રાણ ! ખરેખરો એક નેકી અને એક નિશા બધો ખ્યાર તને સુખી કરી શકશે તો ખરેખર છદ્મગીબરમાં મ્હારી સાથે ત્હાં પાનું પડ્યા માટે ત્હારે કદિપણ દિલગીર થવું પડશે નહિં જ, એટલું ખાતરીથી માનજે, અને આપણે આસમાનનાં યુલયુલ અને જંગલનાં હરણિયાંની પેડે રાત અને દિવસ આનન્દ—આનન્દ, ખુશખુશી અને દિલસગીની મોજમગ્નઓમાં જ ગાળીશું.”

મધુરૂં, પ્રીતિભર્યું ચુંબન કર્યું અને કહ્યું. “ઢાલી! મહે ત્હને છેતરી ફસાવી કે ત્હારી સાથે કગાઇ કરી એમ તો તું નહિં ધારેને? મહે ત્હને કહ્યુંતું કે મ્હારાં લખાણમાંથી સારી પેદાશ થશે-પણ પણ”-

“મ્હારા પ્રિય ગ્રાણ્ય, રૂસ્તમ!” પત્નીએ પતિની પાસેથી દૂર ખસવા પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું. “હટ! એવું ના બોલો. ત્હમે તો બીલકૂલ ખોટું કહ્યું જ નથી. ત્હમે તો જે હતું તે સામેસાચું પહેલેથી જ કહી દીધું હતું. પણ, ઢાલા! મહે-મહે-ત્હમને ખરેખર છે-તથા જ છે!”

“હ? મ્હારા નિગર!-એમ બને જ નહિં.”

“હા, મહે જ! ઢાલા, મહે ત્હમને કહ્યુંતું કે વર્ષે ત્રણસોએકની ઉપજ માપ એટલું મ્હારી પાસે છે; એમ મહે ત્હમને ફરેબ દેવા કહ્યું હતું, જ્યારે હું જાણતીતી કે મ્હારી પાસે.”

“ઝોહો! એજ કે ખીલુ કાંઈ?—હવે એ જાણત એક શબ્દ પણ વધારે નહિં. મ્હારી મધુરી! ત્હારી પાસે પણ કાંઈ નહિં હશે તો ત્હેમાં બગડી શું ગયું?—અરે! તું જોજો તો ખરી, આપણે ગમે તેમ કરીને આપણું નબાવી લખ્યું અને ખ્યાર અને આગમની હજેજતમાં છાંદગી ગાણાશું. આપણા ખરચ જોશું તો હું ગમે તેમ કરીને પેદા કરી ચકીરા. બસ, ઢાલી! હવે એ જાણત કદિ દિલપર લેતી જ નહિં. ત્હારી પાસે નથી ત્હેમાં ચર્ધ શું ગયું? આપણાં બંનેનાં નિગર એક છે તો પછી પૈસા તે લૂંટી છે; માટે હવે સંભારતી જ ના.

“હોહો નાદાન મનખુલખુલ! રહો શુલકારમાં ના, ના.”

આપણા કપિરાજ એક જાણીતી કવિતા લલકારવા મંડી પડ્યા અને ફિકરને દૂર કરી દીધી!

“ઢાલા! ત્હમે એકવાર મ્હાફે કહેવું જરા સાંભળો તો ખરા.” તેહેમિનાએ ત્હેને મ્હેયે હાથ દઈ કવિર્તુ ગાયન બંધ કરવા પ્રયત્ન કરતાં કરતાં કહ્યું.

પણ આપણા કવિ કોહિલને તો બેદરકારીના આચારમાં આ ફાતી છાંદગાનીનાં નો બિલકૂલ ડર હતો જ નહિ. ત્હેણે એક બીજી ગઝલ ગાવાનું શરૂ કરી દીધું.

“નિગરનો યાર જૂદો તો બધો સંસાર જૂદો છે.”

“બધા સંસારથી આ યાર, બેદરકાર જૂદો છે.”

“ઢાલા રૂસ્તમ!” તેહેમિનાએ આશ્ચર્યપૂર્વક કહ્યું:

“ મ્હારી વાત એકવાર સાંભળો તો ખરા, ” પત્નીની દ્રઢતાની અસર પતિ ઉપર થયા વિના રહેતી નહિ. કવિવરનું ગાયન બધ પડ્યું.

“ મ્હેં ત્હમને કહ્યું હતું કે મ્હારી પાસે વધુએ એકની વાર્ષિક આવક થાય એટલું છે : પણ તે વખત મ્હેં ત્હમને જોઈ કહી છેતર્યા હતા. આ-કાગલ થ્યે. એ વાંચીને મ્હારી ઠગાઈ-શરેખા કેટલી હતી તે વિચાર કરે. ”

તેહેમિનાએ રૂતમના હાથમાં એક સાદુ કવર મૂક્યું અને પછી દૂર એક ખૂણાની બારીએ જઈને પતિ તરફ ગાડી આંધે જોવા લાગી. તે પરખીડીયાના મથાળા ઉપર “—ની બેંક. ” એ શબ્દો છાપેલા હતા અને તે તેહેમિનાના સિરનામે આવેલું હતું.

રૂતમે તે કવર જે ઉધાડેલું જ હતું તેમાંથી કાગળ બહાર ફેલાડવા જતાં એક ન્હાનો કાગળનો કડકો બેવડો વાળેલો નીચે પડ્યો. આવી નવહૂતી, પૈસાવાળા બેંકને મ્હોટા કાગળે મળતો નથી એમ વિચાર કરતાં તેણે તે ઉધાડ્યો તો તે બેંકનો મથાળે સિક્કો હતો અને તે નીચે ઉતાવળથી લખાયેલા, છતાં પણ મરોડદાર અક્ષરોથી નીચેના જેથી શબ્દો આલેખાયેલા તેની નજરે પડ્યા.

મિસિસ. તેહેમિના રૂ. કામ્બ,—

“ ત્હમારા લગ્નને માટે મુખ્યારકબાદી આપતાં ત્હમને જણાવવાની રજા લખ્યે છીએ કે, અમે ત્હમારી સચના પ્રમાણે ત્હમારો હીસાબ ત્હમારે નવે નામે મ્હડાવ્યો છે. આ કાગળની નીચે હાલ અમારે ત્યાં ત્હમારી જે કુલ રકમ જમે છે તેના અડસદાનો આંકડો મૂકેલો છે, જેમાંથી ત્હમારી મરજીમાં આવે ત્યારે ત્હમે ગમે તેટલી રકમ ઉપાડી શકશો અને ત્હમારું બીજું ફરમાન થતાં સુધી ત્હમારો કુલ મુજબ શેક રૂસ્તમથ. ન. કામાનો પણ સર્ફમાંથી કેષપણ રકમ ખાટેનો એક કબૂલ કરીશું.

હું છું, નમનતાઈ ભયે આવેનો,

“ જે. એસ.—કેશિઅર.

“ આજ તા. ૧ લી જુન. ૧૯—ના રોજ સુધીમાં ત્હમારી અમારે ત્યાં જમે રકમ રૂ. ૧૦૦૦૦૦ છે. ”

“ જે. એસ. ”

તેણે આ કાગળ વાંચ્યો પણ કંઈ સ્પષ્ટ પડી નહિ. તે આખો ચોળવા લાગ્યો અને તેણે તે ફરીથી વાંચી જોયે.

“ તેહેમી! હેં! આ સું લાખ રૂપિયા છે? ત્હારી પાસે લાખ રૂપિયા છે? ”

“ હેં! ત્હમે-ત્હમે-કવિ-લેખક-વિદ્વાન થઈને ત્હમારાથી આટલો કાગળ પણ વાંચી

સમજી શકતો નથી ?—કે પછી મ્હારે આવીને સમજાવવું પડશે ? ” પત્નીએ હસતે મ્હોંધે પાસે આવતાં કહ્યું : “ આટલુંયે વાંચતાં આવડતું નથી તો કવિતાઓ અને પુસ્તકો શી રીતે લખતા હશે ? ”

“ પણ, મ્હારી મધુરી, બહાલી ! ”

“ હા, હા, બહાલી ! એ ઠાગળનો અર્થ એજ થાય છે કે મ્હારે નામે બેઠકમાં એક લાખ રૂપિયા છે તે મ્હેં એવી રીતે જમે કરાવ્યા કે હવે આપણા જાનેમાંથી ગમે તે નફાને ઉપાડી શકે. હજો પ્રિય ! હવે આપણે આજી જઈ શકીશું, ખર્ચ કની ?—ત્યાં જઈશું, ” અને—અને...પણ, હા હુ ભૂલી ગઈ ! આ મ્હારી ઠગાઈ ત્હમે ભૂલી જશો ?—મ્હને માથી આવે. ”

સ્ત્રીએ ત્હને શી સજા કરી તેનો જાણવામાં આવ્યું નથી; પણ ક્ષેપકે તો તે યુગ-લને ખુશાલીના બ્હારમાં, હસતે મ્હેરે, ઉમંગ ભર્યા દિલથી, સ્વર્ગસ્થાની સોનેરી પળ અનુભવતું જોઈ ત્યાંથી રૂખસદ જ લીધી.

—ક્રીડ.

વર્તમાન રંગ.

જાપાનનાં સ્ત્રી અને પુરુષની કેળવણી:—પૃથ્વીની આગળ વધતી પ્રજાઓમાં જાપાનના લોકો પણ છે એટલું હવે નિર્વિવાદ સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે, અને આપણા ઇન્ડિયા રાજ્યકર્તાઓ જેવા જાળવાન મહારાજ્યના અધિપતિઓએ ત્હમની સાથે અસ્પૃશ્ય સહાયતા કેલકરાર કર્યા તથા જાપાન જે ત્રીસચાળીસ વર્ષ ઉપર ચીનતા કરતાં પણ વધારે અજ્ઞાનતા અને અધાણી ભરેલી હાલતમાં હતું ત્હની હાલ દુનિયામાં શ્રેષ્ઠ ગણાતી શાળાઓમાં કેળવણી લેવાને દરવર્ષે ચાર લાકડી સુરોપિયન અમલદારો મોકલવા અને ત્યાં બે વર્ષ સુધી ત્હમને શિક્ષણ લેવા જેવું, એવો દ્વાર કંવાની ઉપયોગિતા જોઈ છે. એટલું જ ત્યાંની પ્રજાની સમગ્ર ઉચ્ચતા સાબીત કરવાને બસ છે. જેમનાં સ્ત્રી બાળકો સારી કેળવણી પામી શકતાં હોય ત્હવા લોકો જ આગળ વધતી પ્રજાઓમાં પોતાની ગણના કરાવી શકે છે અને એ હવે જગ મશહૂર થઈ ગયેલું છે કે જાપાની સ્ત્રીઓનો સ્વદેશ પ્રેમ તથા આત્મત્યાગ આપણા દેશની વખણાયલી રજપૂતાણીઓ કરતા કોઈ રીતે ઉતરેલ નથી. જાપાની બેરન મુજેમત્સુ ધારે છે કે ત્હના દેશની ઉન્નતિનો મુખ્ય પાયો બાળ કેળવણીની ઉત્તમ રીતિ ઉપર ચણવામાં આવ્યાને લીધે જ જાપાન આટલું ઐશ્વર્ય અને ઉન્નતિબળ લાખવી શક્યું છે. ઈ. સ. ૧૮૯૦ માં જે બાદશાહી હુકમ શિક્ષકોના ઉપર

ફહાડવામાં આવ્યો હતો તેનાં ચર્યાતનાં કેટલાંક વાંચો નીચે પ્રમાણે સૂચવે છે; “ એ અમારી ઇચ્છા છે કે તમે, અમારી પ્રજા, તમારાં માળાપ તરફ આકર્ષિતપણું રાખો અને તમારાં બાઈ બહેન તરફ પ્રીતિ રાખો. પતિ અને પત્ની એ અસ્પર્શ સંપર્સાંથી રહેવું અને મિત્રાએ એક બીજાને મહાય કરવી. આત્મસંયમ રાખો. તમારા દરેક કામમાં પ્રમાણિક થાઓ. દયા રાખો. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રોનો પ્રચાર કરો. નિયમિતતાને સ્હાઓ. તમારી માનસિક શક્તિઓને ખીલાવો અને હૃદયીને ઉપયોગી સર્વ સહયુગ્મોમાં ઉત્તમપણું મેળવો. સધળા ભોકોનું બહું કરવા પ્રયત્ન કરો અને ખીજાઓના ઉપર ઉપકાર કરીને પ્રાર્થવી ભાવનાઓમાં પ્રકાશ રેલાવો. આપણું પ્રાચીન પ્રજા-બંધારણ દૃઢતાથી સંભાળો અને કાયદા પાળો. વ્યારે વ્યારે રાજ્ય ઉપર બધા આવી પડે ત્યારે ત્યારે તમારે આત્મ ત્યાગી થવું; અને સામાજિક બલાને માટે તમારે તમારી મેળે અન્તઃકરણ પૂર્વક સામા થવું; આ પ્રમાણે કરવાથી આપણા મહારાજ્યની અભિવૃદ્ધિ તમે તમારા મંપૂર્ણ પરિચળથી કરી શકશો, જેથી તે પૃથ્વી અને સ્વર્ગ રહેશે ત્યાંસુધી ટકી શકશે. ”

*

*

*

જાપાનનું બાળશિક્ષણ:—ઈ. સ. ૧૯૦૦ ના બાદશાહી હુકમમાં ખાસ કરીને નીતિ અને મામાનિક કેળવણીનાં મૂળતત્ત્વો સૂચન કર્યા પછી પ્રાથમિક શાળાઓમાં બાળકોને અપાતી કેળવણી સંબંધી નીચે પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યું છે:—“ પહેલાં, બાળકોને તેઓ રહેલાઘટી સમજ અને વર્તી શકે એવા વિચાર, જેવા કે-માળાપ ઉપર પ્રેમ, બાઈ બહેનની સાથે પ્રીતિ, મિત્રતા, નીતિબધુ વર્તન, સત્યતા, આત્મસંયમ, વીંગતા, અને હેમના જેવા ખીજા સહયુગ્મ-શીખવવામાં આવે છે અને પછી રાજ્યના નાગરિક તથા પ્રજામંડળના સમાસદ તરીકેના ધર્મમાં હેમનો ધીમે ધીમે પ્રવેશ કરાવવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે બાળકો જ્ઞાનની ઉચ્ચ ઉચ્ચ પાયરીએ સ્હડતાં જાય છે, હેમનું મન કેળવાય છે, અને સ્વદેશ એવા કરવાની પ્રબળ, આગ્રહી ઉત્સુકતા-પ્રજ્ઞ મંડળને શોભાવે એવા સહયુગ્મો તરફ સન્માન ઇતિ-તથા સ્વદેશ પ્રેમ અને રાજ્યબક્ષિતનું અનન્ય સંમીલન હેમનાં અન્તઃકરણમાં યદ્ય, એવ પ્રકારની અપૂર્વ હરિદ્રાઈ હેમનામાં જન્યત થાય છે. પ્રાથમિક અને પછીની કેળવણી, બંનેની શાળાઓમાં શિક્ષણનો પ્રકાર એકજ હોય છે; શક્ત શિક્ષણની ઢળમાં જ સ્હેજસાજ ફેરફાર કરવામાં આવે છે અને પ્રાથમિક કરતાં પછીની કેળવણીમાં વિષય શિક્ષણમાં અભ્યાસક્રમે વધારે હંડ ઉતારવામાં આવે છે. ખીજા વિષયો જેવા કે ઇતિહાસ, જોગવિદ્યા, વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર, અને ચિત્રકળા તથા સંગીતશાસ્ત્રનું જ્ઞાન અપાતી વખત પણ શિક્ષકે એ જૂઠી જવાનું નથી કે હેનો સુખ્ય આશય નીતિના સિદ્ધાન્તોનું શિક્ષણ આપવું એ જ છે. દાખલા તરીકે, વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર શીખવતી વખતે હેણે કુદરતી વસ્તુઓ અને ચમત્કારનું પ્રાથમિક જ્ઞાન આપવાનું છે એટલું જ નહિ પણ તે બાળકોમાં ખાસ કુદરત ઉપરનો પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવાનો તથા વિકાસ પમાડવાનો છે, એ હેણે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. ”

એઓ શુહિણી તથા કલાકાર તરીકે:—આ માસના “ સમયતરંગ ” તરફ દૃષ્ટિ નાંખતાં જણાશે કે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ (અમેરિકા) જેવા પ્રતિષ્ઠિત ઉપર બહુ આ-

ગળ વધી ગયેલા દેશમાં, સ્ત્રી અને પુરુષો એટલાં બધાં તો કમાવાની અને કુધાની ધર્માર્થમાં પડી ગયાં છે કે ત્યાં, ગૃહ શિક્ષણ જે આપણામાં પ્રાચીનકાળની મોટાઇના વારસારૂપે હજી જે કાંઈ સ્હેજસાજ રહેલું જોવામાં આવે છે, તેની અવગણનાનું જણાતું જોઈએ. રાત દિવસ માત્ર ઔદિક સુખનાં સાધનો પેદા કરવાની પાછળ જ ગાંધી રહેવાથી બાળકેળવણી જેવા પવિત્ર ધર્મોનાં ત્યાગ કરવો પડે છે, અને તેનું શિક્ષણ આપ્યું છે હવે લોકો પોતાનાં ગૃહમંદિરોમાં મળતાં સુખની જરૂરિયાત તરફ જાગૃત થઈ રહેવા પ્રકારના-સારી ગૃહિણી બનાવવાના શિક્ષણ માટે પ્રયાસ કરવા લાગ્યા છે. માત્ર શ્રમિકની પ્રતિજ્ઞાને જ-સર્વ પ્રકારની તેમની પ્રવૃત્તિઓમાં-આપણે અનુસરવા જતાં, આપણે પણ તેમની પેઠે જ પાછાં પગલાં ભરવાં પડશે એ આવાં દુષ્ટ-તોષી ધ્યાનમાં રાખી, આપણી જીવનરીતિઓને લાગુ પડતી કેળવણી તરફ જ સ્ત્રીકેળવણીના ઉત્તેજકો પોતાનું ધ્યાન દોરશે એમ આશા છે.-આ વખતના સુબોધના પ્રદર્શનમાં સ્ત્રીઓની કારીગરીના મુદ્દાને માટે એક ખાસ વિભાગ ઉઘાડવામાં આવ્યો છે એ તેના વ્યવસ્થાપક મંડળને મહત્વ જ માનવરેલું છે. આથી ગરીબ અને મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓનાં કામને ઉત્તેજન મળશે, સ્ત્રી-કલાકારને સહાય મળશે તથા શ્રીમાન વર્ગમાં પણ પ્રવૃત્તિ વધારવાનું તે એક સાધન ગણાવશે. આ સ્ત્રી વિભાગની વ્યવસ્થા બાનુઓના જ હાથમાં રાખવામાં આવી છે એ પણ એક ધણી સારી ગોઠવણ છે અને અમને આશા છે કે આ પ્રદર્શનની આવા પ્રકારની વ્યવસ્થા નવીન છે છતાં પણ સ્ત્રી-કારીગરીના પુરતા નમુના તેના મંડપમાં જોવામાં આવશે.

—સુમન્ત (બન્ધુ સમાજ.)

વિવિધવિહાર.

માતાઓ.

પાચક વૃંદ ? રોમે આટલી મોટી કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી તેનું કારણ જાણો છો ? તે મહાન વીરોની-નરરત્નોની જન્મભૂમિ હતી. એક પ્રજા કેટલી ઉન્નત છે તે, તે પ્રજાના મહાન પુરુષો ઉપરથી જણાય છે. રણસંઘામમાં હજારો દુષ્મનને કતલ કરે ત્યાં પ્રજાની ઉન્નત રીતિ જણાતી નથી પરંતુ ઘર સંસ્કારની શાન્તિમાં દ્રાહ પશુ તરેહની ધાંધલ વિના પ્રજાની ઉન્નતિ ખિલાવનાર વીરો પોતાનું કાર્ય કરે જાય છે. યોગ્ય પ્રજા બનાવવાનું કાર્ય એક માતા કરે છે. પુરુષ વર્ગ મોટાં મોટાં રાજ્યોની ઉચ્છલપાથલ કરી નવીન રાજ્યો રચાવે પણ સ્ત્રીઓ જ ખરા પુરુષ ઉત્પન્ન કરે છે. કારીગરોલેનસને એક બાળુ રોમનું સંરક્ષણ કરવાનું હતું અને બીજી તરફ વેર લેવાનું હતું. કારીગરોલેનસે પોતાના મિત્રો, સગાંબંધાલાં, પોતાનો દેશ-પોતાના ઇશ્વર અને સર્વનો ત્યાગ કર્યો. માત્ર રોમ ઉપર વેર લેવાનું નિશ્ચય કર્યો. આ પહે તેની માતા આવી પહોંચી અને તેને કામો કરવા શાન્ત થવા વિનવ્યું. જો કે તે જાણતો હતો કે કામો કરવાથી તેની જીંદગીનું જોખમ થશે છતાં

પોતાની માતાની હમ્દાનુસાર ક્ષમા કરી શાન્ત થયે. એકાદ બાઇઓની માતા કોનેલી-આએ પોતાનાં દેશના ચરંસૂણને માટે એકાદને પુંદ્ર કરવા જતાં ન જોયા ત્યારે આ રોમન માતા આવા બાઇલા હોકરાની માતા થવા માટે દેશને પોતાની જાતને ધિક્કારવા લાગી હતી. જે હોકરા પોતાના દેશને માટે લડે તેની માતા યવામાં પોતે માન માનતી અને અભિમાન રાખતી.

પૂર્વ દીશાના પાસિફિક મહાસાગરના એક ખૂણામાં ઉગના. પણ પૂર્વ પ્રકાશવાળા જાપાન જેવું રાજ્ય પણ પ્રજા ઉત્પત્તિને આધાર-પાયો માતા જ છે એમ પૂરવાર કરે છે. જે જાપાન અત્યાર સુધી અંધારામાં હતું તે જ જાપાને હાલમાં લદાખમાં દર્શાવેલી અદ્ભૂત શક્તિથી લેના સત્ત વિશે અવનવા જ વિચાર ઉત્પન્ન કર્યા છે. જાપાનીઓ એક ખરેખર શરવીર પ્રજા છે એમ ખાનીયે તો લેની સાથે જાપાની સ્ત્રીઓ વીરાંગનાઓ છે એમ માન્યા વિના પણ ચાલે તેમ નથી. હમણાં જ જાપાનમાં એક દાખતો બન્યો છે. જાપાનની અંદર દૂરના ગામડામાં એક જુદા જાપાની સ્ત્રી અને પુત્ર રહેતાં હતાં તે જુદા સ્ત્રીએ પોતાના હોકરાને લદાખમાં જઈ દેશને માટે લડવા જવા દ્યું. માતૃવત્સલ પુત્રે પોતાની જુદા માતાને આવા એકાંત સ્થળમાં નિગધાર મૂકી લડવા જવા આનાકાની કરી. આ જાપાની માતા રોમન માતાને હાલે તેવી હતી તેણે એકદમ તાંધી જવાનો નિશ્ચય કર્યો અને “ હવે નિરાંતે જ અને ત્હારા દેશની સેવા બળગત ” એમ કહી પોતે દેહ ત્યાગ કર્યો.

દરેક ગતિ નિયમિત કરેલા ધોરણે જ જરોજર થવા કરે છે દૈવ-ભાગ્ય ઉપર કદી પણ વિશ્વાસ ન રાખો, એક પ્રજા હોય વા વ્યક્તિ હોય પણ યોગ્ય હોય તો લેને દીર્ઘ મજવાની જ, હાલની રિયતિ જોતાં આપણે હજી લાયક નથી એમ કહ્યા વિના આશે તેમ નથી. આપણી પ્રજાનું અર્ધું અંગ હજી પક્ષપાતથી ચેતન વિનાનું છે. માતાઓ વીરા-મહાન પુરૂષો ઉત્પન્ન કરી શકે છે પણ તે દહીને નહિ પણ વર્તન કરીને બનાવી શકે છે. માતાઓનું સામ્રાજ્ય મગજના કરતાં અંતઃકરણ ઉપર વધારે ચાલે છે. પચિત્રતા-માનસિક-ગદ્ગદ બકિતમાં જ લેમની આકર્ષણશક્તિ રહેલી છે. આટલા માટે ઉત્તમ માતાઓ, હોવી એ જરૂરનું છે. આ કેટલું મહત્વનું મહાભારત કાર્ય છે તે સહેલાઈથી સમજાઈ શકાય એમ છે. કેળવણી એ પ્રથમ પગલું છે. પરન્તુ પિતા અને પતિની અંતઃકરણ પૂર્વકની સાહાય્ય વિના કેળવણીનું કાર્ય પૂરું થાય એમ નથી. આપણી હોકરીઓને ઉપરચોટીયું જ્ઞાન આપવા સ્થળે સ્થળે ચલો થવા લાગ્યા છે, એકંદર રીતે બહુ સાફ પરિણામ આવ્યું જણાયું નથી. કેળવણી એકલી કેળવણી એ સર્વ તરેહનું સુખ નથી. કેળવણી માત્ર આદિઅને સુધારનાર અને મનને જનન બનાવનાર સાધન તરીકે જ લેખવી જોઈએ. નહિં તો તે શાપિત થઈ પડે છે. આ ઉપરાંત માત્ર મગજમાં ભરતું-મગજને ખોરાક આપવો એટલું જ જરૂરનું નથી. સ્ત્રીનું હૃદય લેની સર્વ શક્તિનો બંધાર છે અને જે કેળવણીમાં આ સત્ત પ્યાનમાં રાખવામાં આવતું નથી તેને કેળવણી કહેવામાં જાય છે. સારી માતાઓ એક ઉત્તમ પ્રજાને ઉત્પન્ન કરનાર શક્તિ છે. આપણા આર્યાવર્તને બચાવનારી આવી આર્ય માતાઓ દેશને ઉત્તર કરે એવો સમય હમ્વર વેળાસર આવે.

પતિવ્રતાનો પ્રતાપ.

એક અદ્ભુત ચિત્ર.

ઉદ્ધવ—અરે નાથ ! આ શું ! આપ આટલી બધી ઉતાવળથી ક્યાં પધારવાની તૈયારી કરો છો ?

વૈકુંઠનાથ—ઉદ્ધવ ! અતારે જરાપણ વાત કરવાનો વખત નથી. તું આવ્યો તે ઠીક થયું છે.—(આકાશમાં) “આ..આવ્યો, સતિ આ આવ્યો, રોષ/શ નહિ બેટા ! શાંત થઈ જા !—” (ઉદ્ધવને) ઉદ્ધવ ! ચાલ હું તને, દિવ્યપ્રેમથી અંકિત થયેલી એક અદ્ભુત તપવાળી સસારી યોગિનીનો દર્શન કરાવું છું.

ઉદ્ધવ—મહારાજ ! એવા પ્રેમવાળી સતીઓનાં દર્શન કરવાને તો હું હંમેશાં તૈયારજ છું.
(ઉદ્ધવ અને વિષ્ણુ આકાશ ગમન કરે છે.)

ઉદ્ધવ—મહારાજ ! એ કઇ સાધ્વીનાં દર્શન આપ મને કરાવવાના છો ?

વૈકુંઠનાથ—ઉદ્ધવ ! એક ગરીબ કુટુંબની અત્યંત દુઃખમાં ઉછરેલી આ સતી છે. તેનો પતિ આજકાલ કરતાં બે વરસથી ક્ષયના રોગથી પિડાય છે. તેની આસનાવાસના ને સેવા આકરી કરવામાં તે એટલી બધી તક્ષીન થઈ ગઈ છે કે, તેને પોતાના શરીરનું પથુ જાન રહ્યું નથી. આખો દિવસ ને રાત, તે પોતાના પતિની પધારી પાસે ને પાસે જ બેસી રહે છે ગિલફૂલ ખાતી પથુ નથી અને પોતાના પતિને કૂઠવી રીતે આરામ થાય તેના ઉપાયો અદ્વનિશ કર્યાજ કરે છે : પોતે સૂકાઈને શળા જેવી થઈ ગઈ છે છતાં તેની જરાપણ દરકાર કરતી જ નથી જોણે પોતાનું તન, મન, અને ધન સર્વસ્વ પતિનેજ અર્પણ કરેલું છે અને જે અદ્વેનિશ પતિનાં સુખનાં સાધનોમાં મગી રહીને અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો સહન કર્યાજ કરે છે. જો આ તેનું ઘર આવ્યું.

ઉદ્ધવ—અહો ! શું સુંદર આ ન્હાતું મળતું ઘર છે ! મહારાજ ! આટલું ઝુંપડી જેવું ન્હાતું છે, છતાં ચારે તરફ કહેવા શુભોભિત સુગંધીદ્રુવોના પેલાઓથી તે આમ્બોદિત થઈ ગયેલું છે ! અહા ! આ ન્હાતી વાણીમાં રંગબેરંગી રમણીય પુષ્પવૃક્ષો કેહેવા ફકી રહેલા છે ! જાણે પૃથ્વી ઉપર આ ન્હાતું સરખું નંદનવન હોય નહિ એમ મને લાગે છે !

વૈકુંઠનાથ—તે તો ઠીક. તું અદર-દૃષ્ટિ કર્યું. પૃથ્વી ઉપરના નંદનવનમાં, ને સ્વર્ગના નંદનવનમાં આકાશ અને જમીનનો તફાવત છે ! સ્વર્ગમાં કેવળ સુખ જ છે, અને

કૃષ્ણ—સારું છે. ઘણું જ સારું છે (લક્ષ્મીની સામે જોતાં તેની મુજેલી આંખો જોઈને)
તમે વ્હોલી ! શાં માટે રડ્યા કરો છો ? પરમકૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથી અને
તમારા પવિત્ર, વિશુદ્ધ સ્નેહથી મને કંઈપણ અનિદ્ર થવાનું નથી જ, એ તમે પણ
ખાતરી રાખજો.

લક્ષ્મી—ના, ના, એ તો કાઈ નહિ. તમારે માટે જરાક ગરમ દૂધ લાવું ?

કૃષ્ણ—હા...લાવો...થોડુંક. પણ તમે કંઈ જમતાં કેમ નથી ? જુઓ તમે નહિ ખાઓ
તો માંદા પડશો. કામ થઈ શકશે નહિ. અને છેક નાકાવત થઈ જશો.

લક્ષ્મી—(દૂધ લાવીને) હ્યો નાથ, પીઓ. (અપૂર્ણ.)

—સુનન્દન.

સમયતરંગ.

—મહાભારત—

શૃદ્ધિણી થવા માટેનું શિક્ષણ:—અમેરિકાના ફિલાડેલ્ફિયા નામના શહેરમાં સ્ત્રી-
ઓને કેવી રીતે નમુનેદાર અને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી પત્ની બનવું તેવું શિક્ષણ આ-
પવા માટે એક કોલેજ (વિદ્યાલય) ચલાવવામાં આવે છે. તેમાં પસાર થનાર બાલુઓને
“ મોડેલ હેક્ષમેઇટ ” (નમુનેદાર શૃદ્ધિણી) ની ડિગ્રી આપવામાં આવે છે. આ કોલેજમાં
કુમારિકાઓને ખુશમિલ્લતમાં રહેવાનું, શાન્ત, શીલ સ્વભાવની થવાનું, ઉત્તમ પ્રકારના
પાકશાસ્ત્રનું, નોકરો સાથે સત્ક્રિયાથી વર્તવાનું, કરકસર અને હૃદયપ્રભુથી ધર ચલાવવાનું
તથા મકાન સ્વચ્છ અને ‘ મનપસંદ ’ રાખવાનું, વગેરે બાબતનું સારું જ્ઞાન આપવામાં આવે
છે. તેમને, તે ઉપરાંત વળી, પતિને ધરસંસારની ખટપટોમાંથી મુક્ત રાખતાં, તેની વૃત્તિ-
ઓને અનુકૂળ થતા, મિત્રો અને સ્નેહીસબન્ધીઓના મેળાવણીમાં પ્રીતિપૂર્વક સામેલ થતાં,
પરોણાઓનો યોગ્ય આદરસત્કાર કરતાં, બાળકો ઉછેરતાં તથા તેમને કેળવણી આપતાં,
વગેરે શીખવી ધરશુભિક્ષાથી તરીકેનું સર્વ દેશી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. એ કોલેજમાં
શીખેલી બાળાઓ ખરેખરી સુભાગી શૃદ્ધિણીઓ જ નીવડતી હોવી જોઈએ એમ માન-
વામાં કાંઈ ખોટું નથી. “ જો કે નમુનેદાર અને સુશીલ સપત્ન શૃદ્ધિણી થવું એ આપ
ઉદ્દેશની વાત છે, ” છતાં તે સબન્ધી કુમારિકાઓને કેળવણી આપવાની જરૂરિયાત કોઈ
પણ પ્રકારે ઓછી છે એમ બાગ્યે જ માનવામાં આવશે.

પ્રદર્શનમાં સ્ત્રી વિભાગ:—મુંબાઈમાં દિસેમ્બર મહિનાના અંતમાં કોન્ગ્રેસની
સાથે બરાનાર “ વિદ્યા હુન્નર અને ખેતીવાડી ” ના પ્રદર્શનના વ્યવસ્થાપક મળેલા વખત
પોતાની યોજનામાં વધારો કરી બાલુઓની એક સાખા ઉઘાડવાનો ઠરાવ કર્યો છે, જેમાં
હિન્દી (હિન્દુસ્થાનમાં વસનારી કોઈ પણ કોમની) સ્ત્રીઓને હાથે બનાવવામાં આવેલાં
અથવા તેઓ બનાવી શકે તેવાં કામના નમુના અથવા તેમના રોખને અનુસરતાં થઈ

પડે તેવા નમુનાઓનો સંમંદ કરવાનો પ્રયત્ન રાખ્યો છે. બાનુઓની આ શાખાનો વહીવટ સ્ત્રીઓના એક મંડળને સોંપવામાં આવ્યો છે. પ્રદર્શનના આ સ્ત્રી વિભાગનાં ચાંદ ઉપ-વિભાગ રાખવામાં આવ્યા છે:—૧. ચિત્રકળા, કોતરકામ; ૨. દરેક જાતનું બરતકામ અને સોળનું કામ; ૩. પોશાક બનાવવાનું તથા તેને લગતી વસ્તુઓનું કામ; ૪. સ્ત્રીઓનાં વસ્ત્ર; ૫. લેસ (લૂગાં ઉપર મૂકવાની પટીઓ), શાલ, મોજાં, વગેરે, તથા હાથ અથવા સંચાથી કરેલું ગુંથણ કામ; ૬. ગ્રેવેલ ગુંથવાનું, વણવાનું, રેશમી તથા સોનેરી બરતનું વણ-તર, તથા મીઠો અથવા હાથના વણાટના ઉદ્યોગને લગતું કાપડ વણવાનું કામ; ૭. રંગ ચાતું-રેશમી તથા સુતરાઈ છાપકામ, કાકરીર અને કરાંચીત છાપકામ, વગેરે; ૮. માટીનાં વાસણ બનાવવાનું કામ; ૯. બાલોવાનને લગતાં છોકરાં માટેનાં રમકડાં; ૧૦. ગામન; ૧૧. વચલા વર્ગના અને ગળીબ લોકોના ઉદ્યોગ-ધોવાનું કામ, સાણુ બનાવવાનું, ટોપલી વણ-વાનું, નેતર અને વાંમનું કામ, દાણાના પડદા, પાસના ગુથેલા દાણાવાળા પડદા, બરના પડદા, દોરડાના વણાટનું કામ, લેસ, બટન, દસ્તી, તથા ખાદીનાં કપડાં બનાવવાનું કામ, ૧૨. અસક્ત વખતના બાનુઓના હાથથી બનેલા નમુના; ૧૩. મીઠાઈ, સુરખ્ખા અને હાથા વખત મુધી બગાડા વિના ગ્લી ચોકે તેવી ખાવાની ચીજો; તથા ૧૪. ઉપર નહિ જણાવપડી બીજી કોઈ પણ સ્ત્રીઓએ બનાવેલી વસ્તુઓ.

સ્ત્રી કેળવણીમાં થયે જતો ધડાઝો:—હિંદી કેળવણીના મંબંધમાં હાલ ધોરણ વખત ઉપર ઈ. સ. ૧૮૯૭ થી ૧૯૦૨ સુધીનાં કેળવણીનાં પત્રકોનું જે યુક્તક પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે તેના ઉપરથી સ્ત્રી કેળવણીની સંખ્યામાં દિનપરદિન ધડાઝો થયે જાય છે એમ માલુમ પડે છે. રાજાઓમાં કેળવણી લેતી ૧૮૮૭-૮૮ થી ૧૮૯૧-૯૨ સુધીમાં તેમણે તે ક્ષેત્રમાં હાલ બીજા ૩. ૧૦૦૦૦ બેટ આવ્યા છે. સ્ત્રીઓની મંખ્યા ૧૫૧૨૦ હતી; ૧૮૯૨-૯૩ થી ૧૮૯૬-૯૭ સુધીમાં ૫૬૧૮ હતી; અને ૧૮૯૭-૯૮ થી ૧૯૦૧-૦૨ સુધીમાં ૩૩૧૬૨ હતી' અર્થાત્ આશા છે કે આ મહત્વના સંપાદન ઉપર હિન્દી સ્ત્રીઓની હાલત સુધારવા પ્રયત્ન કરનાર મનુષ્યો તથા મંડળોનું લક્ષ્ય એવાળું.

સ્ત્રીઓ માટે નવું દવાખાનું:—અત્રે સ્વર્ગસ્થ રા. બા. રણડોહાલતુ સ્મૃતિ પાત્ર અનુકરણ કરી દરિયાપર લુણસાવાડમાં શેઠ મંગળદાસ ગિરધરદાસે સ્ત્રીઓ માટે એક દવાખાનું ઉઘાડ્યું છે અને તે દાકતરની પરીક્ષામાં પાસ થયેલાં ડૉક્ટર મિસ. ધનબાઈ પારિયાના હસ્તકમાં સોંપવામાં આવ્યું છે. ફી માત્ર નામનીજ, એટલે સ્ત્રીઓ માટે એક આનો અને બાળકો માટે અર્ધા આનો રાખવામાં આવી છે. અત્યાર સુધીમાં સ્ત્રીઓ માટે એક જ દવાખાનું હોવાથી દરિયાપર જેવા જેટ દરના લગાની સ્ત્રીઓને પડતી અગવ શેઠ મંગળદાસે દૂર કરી છે. આશા છે કે બીજાં ધનાઢયો પણ તેમને પગલે ચાલી આવા પ્રકારના પ્રસંગનીય અને સર્વોપયોગી પરોપકારમાં વૃત્તિ લગાડશે.

જાપાની કુમારિકાઓ માટે કાયદો:—જાપાન દેશમાં અમુક વય સુધીમાં કુમારિકા લગ્ન કરીને ગૃહિણી (પત્ની) ન બને તો તેને પછી કોઈ પણ પુરુષ પરણવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે.

વિધવાઓને સહાય:—કલકત્તામાં રામચન્દ્ર નામના સદ્ગૃહસ્થ જેમણે ૧૮૯૭ ઉપર "હિન્દુ વિધવા સહાયક ફંડ" રચાવ્યું હતું.

સુન્દરી સુબોધ.

પૃથ્વી રહ્યું.] ઇ. સ. ૧૯૦૪. નવેમ્બર—કાર્તિક, વિ.સં. ૧૯૬૧. [અંક ૩ જો.

કાવ્યકુંજ.

રજની—ચંદ્ર.

(રાત્ર ખમાય તાલ—એક તાલ)

(જો સખી ! શ્રી કૃષ્ણ મને મારગમાં મળ્યા—એ રાહ)

આજની શોખા છે રગિયામણી,

સદિ મંડળે,

તરતાં ચંદ્ર બિંબની—

આજની શોખા છે રગિયામણી—

પસરિ રતાં ચંદ્રબિંબ સર્વ આ રચણે

સુવર્તી દીસતી

રજની સુન્દરી હશે.

આજની શોખા છે રગિયામણી—

ચેત વત્ત ધરી રત્નનિ વિલસતી રહી

પ્રેમ ઘેલીએ

બની ઇન્દુમાં બળી

આજની શોભા છે રગિયામણી. ૨

રત્નનિયં વિહાર ચંદ્ર પ્રેમથી કરે

નિરખીં તેહને

હૃદય-હર્ષ જામરે.

આજની શોભા છે રગિયામણી. ૩

રત્નનિચંદ્રસમાં આશં દંપતી બને

વિમળ પ્રેમથી

વિભુ ! એજ માગિયે.

આજની શોભા છે રગિયામણી. ૪

—અરણ્યરહિત.

પહેલાં પગલાં :

(બાલ કાવ્ય.)

ન્હાની પગલીએ બરજે, વીર !

ધીરે ધીરે સંચરજે, વીર !

હજી ન્હાનાં છે નયણું, વીર !

હજી પગ તો છે ચોપણું, વીર !

તમ કંકુની પાની, વીર !

તમ મીઠડી બાની, વીર !

પગલાં કંકુનાં માંડજે, વીર !

બોલ મીઠલ પાડજે, વીર !

બરજે ન્હાની પગલીએ, વીર !

કુદજે ન્હાની ટગસીએ, વીર !

નયી બે દિનનું મ્હાલનું, વીર !

જીંદગી બરનું ચાલનું, વીર !

—પ્રેમલહિત.

વર્તમાન રંગ.

આરકા સ્ત્રીસમાજ—મદ્રાસ હવાફાની આરકા સ્ત્રીસમાજના બીજા વાર્ષિક રિપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે આ સમાજની સ્થાપના તા. ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર સન ૧૯૦૨ ને રિવસે થઈ હતી. સમાજમાં સર્વે હિન્દુ સ્ત્રી મેમ્બરો છે. મિસિસ બિ. બંગ્સામ સમાજનાં સેક્રેટરી છે. પ્રથમ વર્ષમાં સમાજની ૧૩ મીટિંગો મળી હતી. આ મીટિંગોમાં ઉપયોગી નિબંધ અને પુસ્તક વાંચવામાં આવ્યાં હતાં. બીજા વર્ષમાં ૩૬ મીટિંગો મળી હતી અને દરેક મીટિંગમાં સરામરી ૨૨ સ્ત્રીઓની હાજરી રહેતી. કોઈ કોઈ વખતે ૫૦ સ્ત્રીઓ પણ હાજર રહેતી. સમાજનાં સેક્રેટરી અને બીજાં મેમ્બરો તરફથી સ્ત્રીકેળવણી, બાળશળ, ધરણી, ચરિત્ર, બુદ્ધિ, હિન્દુવિધિ વગેરે વિષયોપર નિબંધ વાંચવામાં આવ્યા હતા. વાચન વર્ગ પણ ચાલુ રાખવામાં આવ્યા હતા. કેટલીક મીટિંગોમાં સંગીત સાથે વીણાના પ્રયોગ પણ થયા હતા. મંડળને લગતી એક લાયબ્રેરી પણ છે. મંડળમાં ધનવાન અને કેળવણી કુટુંબની સ્ત્રીઓ હોવાથી તેની નાણાં સગંધી સ્થિતિ ધણી સંતોષકારક છે અને રિપોર્ટમાં જોવામાં આવતી નાણાંની મદદ માટે કરવામાં આવતી વિનંતિ આ સમાજના રિપોર્ટમાં જોવામાં આવતી નથી. આ મંડળ પોતાના ખર્ચથી એક ગાડી રાખે છે. આ ગાડી છોકરીઓને ઘેરથી તેમને નિશાળે લઈ આવે છે અને નિશાળ બંધ થતાં તેમને પાછી ઘેર મૂકી આવે છે. જો કે શરૂઆતમાં આ મહામાં મેમ્બર થયા માટે શહેરની સ્ત્રીઓ આનાકાની કરતી, પરંતુ સમાજનાં કામકાજથી તેની ઉપયોગિતા જોમ જોમ બહાર પડતી ગઈ તેમ તેમ આ સમાજ લોકપ્રિય થવા લાગી.

આરકા સ્ત્રીસમાજ સાઈ કામ કરે છે એ તેના રિપોર્ટપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. આ શહેરમાં પણ 'લેડિઝ ક્લબ' એ નામનું એક સ્ત્રી મંડળ છે પરંતુ શહેરના વા પ્રાન્તના સામાન્ય સ્ત્રીવર્ગને લાભકારક થઈ પડે તેવી હીલચાલનો આરંભ હજુસુધી તે મંડળ તરફથી થયો નથી એ ખિત્ત થવા જોઈ છે. જ્યારે જ્યારે ગુજરાત-કાલિયાવાડની ઉત્તરિનો સવાલ અમારી આગળ રજુ થાય છે ત્યારે અ. સૌ. વિદ્યાગૌરી બિ. એ., અ. સૌ. શારદાગૌરી બિ. એ., અને મિસિસ યશોદાબાઈ દાકર જેવી સત્રારીઓ તથા તેમની 'જવાબદારી' એ વિષય તરફ અમારું લક્ષ જાય છે. આરકા સ્ત્રીસમાજ વા કલકત્તા વિક્ટોરિયા કન્સ્ટ્રક્ટિયુટ જેવાં બીજાં મંડળોની બંધી હીલચાલ નહિ તો તેમાંની સર્વથી સહેલી છતાં ઉપયોગી—બાપણો દ્વારા જરૂરી જ્ઞાન આપવાની—હીલચાલ, કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓ, પોતે જ્યાં હોય ત્યાં, એક સ્ત્રીસમાજ સ્થાપી શકે તે તેથી ધણો લાભ થવાનો સંભવ છે. આવી સ્ત્રીસમાજો જો અગત્યની બાજનો ધ્યાનમાં રાખવાની છે. એક તો શહેરનો કોઈ મધ્યમાન જ્યાં કેળવણી તેમ વગર કેળવણી સર્વ સ્ત્રીઓ આવી શકે તેવું સ્થળ બાપણ આપવાની ગોઠવણ કરવી, અને બીજું, તેમાં સર્વ કેળવણી સ્ત્રીઓ—અગ્રેજી ગુજરાતી કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓ, સિદ્ધિદેવ (મહેતીજીઓ) શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતી મોટી

ઉમ્મરની છોકરીઓ, તેમજ વગર ડેગવાયલી, પોતાની પડોશની ઓળખીતી યા સગીન્દાલી સ્ત્રીઓ બાપણુ વખતે હાજર રહે તેવી તજવીજ કરવી. આમ કુવાથી સ્ત્રીઓને પરસ્પર સમાગમનો લાભ થઈ, એકબેના વધારો ઘટે એટલુંજ નહિ પણ પોતાના આચાર નિયારમા શી ખામીઓ છે, સમયને અનુકૂળ પોતાનાં કર્તવ્ય શા શાં છે તે જણાઈ આવશે અને પરિણામે સંદિગ્ધા અને સદાચાર તરફ તેમનું વલણ થઈ તેમનું જીવન જન મનાજને ઘણું ઉપયોગી થઈ પડશે એમા ખિલકૂલ શક નથી.

* * *

* * *

* * *

* * *

અર્થાથ સ્ત્રીઓ—ઈગ્વાદના એક આગેવાન પત્રમા અર્વાચીન સમયની સ્ત્રીઓના અર્થાગપણા વિષે એક લેખક તરફથી વિવેચન કરવામા આવ્યું છે. તેના લેખનું તાત્પર્ય એ છે કે ઈગ્વાદની હાનતી સ્ત્રીઓ પતિની કમાણી અને મગજપર વધારે ઓળે નાખતી નાથ છે. પોતાની આગેથીપડોશી સ્ત્રીઓ ઇર્ષ્યાબાગતમા અર્થ કરે છે તેના કન્યા વધારે અર્થ કરનારો તેમને ઇર્ષ્યા થઈ આવે છે તે અર્થ કરના જોટલી પતિની ચિંતિ મારી હોય કે ન હોય તેના તેમને વિચાર નહોતા નથી નવા નવા પોશાક અને શણગાર માટે તે હમેશા ગાગણી કર્યા કરે છે અને ઘણે ભાગે, ગમે તે અર્થ કરીને પતિનું મન દુખથીને પણ તે ક્ષે છે આનું પરિણામ છેવટે સ્ત્રીપુરુષ-પતિ પત્ની-બહેને દ્વાનિદાગ્ધ નીવડે છે. સ્ત્રીના લખણ અર્થને પડોશી વગવાને માટે પતિને ચિંતામા ને ચિંતામા નિમ્ન નિર્ગમન કરવા પડે છે આ તેની ખરાબ અસર તેની તંદુરસ્તી તથા મગજપર થાય છે પ્રાચીન કાગતી સ્ત્રીઓ કેસતા હાવતી સ્ત્રીઓની માગણી દદ બહાર હોય છે આ કાન્ધુથી સંમાનનું નાથ ચલનનું ઘણું મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

કિપર દર્શાવના વિચાર આપણા મદસમાને પણ હાથ પડે છે અનેક સ્ત્રીઓ, પોતાની, પોતાના પતિની શક્તિ ઉપરાંત વસ્ત્રાવમાર આદિ બાબતમા અર્થ કરે છે અને પોતાના પતિની કમાણીમાથી ભવિષ્યના અર્થ માટે, આ રીતે કાલ માટે બચાવ કરનાની તેમ પોતાના પતિની ચિંતિ પ્રમાણે અર્થ કરવાની વાત તો માણુપર રહી પરંતુ પોતાના મોજશોખને ખાતર પતિને દેરાના ખાગમા ઉતારવાને આચકો ખાતી નથી ખનિણુમ આખરે એ આવે છે કે પોતાના જરૂરી અર્થ જોટલા પૈસા પણ તેમની પાસે રહી શકતા નથી, અને દરિદ્રતા અને ચિન્તામા સ્ત્રીપુરુષ બહેને પોતાનું જીવન પૂર્ણ કરવું પડે છે. પૈસા પેદા કરનાનું કામ આપણા સંસારમા પુરુષનું છે, પણ રીતસર જરૂર જોટલોજ અર્થ કરી તેના બચાવ કરના-સંઘ્રા કરના તરફ નજર રાખવી એ સ્ત્રીની ફરજ છે અને તે ફરજ પુરુષ કરતા સ્ત્રી વધારે મારી રીતે બજાવી શકે એમ છે સ્ત્રી શૂદરાજ્યનો મત્રી છે ધરના ઘણા કામ, ઘણા અર્થ, તેની સસાહથી તેના કહેવા પ્રમાણે તેમ તેને હાથે થાય છે માત્ર જરૂરનું અર્થ કરવું એવી તેનાજ તરફથી સચના થશે અને તે પોતે જ પોતાના ધરની ચિંતિ પ્રમાણે નહીં કરકસરથી અર્થ કરશે તો ધરની નાણાં સબધી સ્થિતિ નિ સશય સુગ, અને તે પોતે તેના પતિ અને તેના સન્તાન સર્વદા મુખશાન્તિમાં દિવસ નિર્ગમન કરી શકશે.

દંપતી ધર્મ — હારિકાના શારદામહતા ચકરાચાર્ય શ્રીમન્માધવતીર્થ સ્વામી મહારાજની ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં મુબાઇવાળા કપોળ ચાતિના ગૃહગ્રંથ મિ. જમનાદાસ લક્ષ્મીનાથના વાલકેશ્વરના બગલામાં પદગમણી થઈ હતી તે વખતે તેઓએ દંપતીધર્મ વિષે કેટલોક ઉત્તમ ઉપદેશ આપ્યો હતો. તેઓએ જણાવ્યું હતું કે — “દંપતીધર્મમાં ફક્ત શ્રીધર્મનો નહિ પરંતુ શ્રીપુરુષ બલેના ધર્મનો સમાવેશ થાય છે. આધુનિક કાળમાં પશ્ચિમ તરફના દેશોમાં લગ્નને એક કારાર તરીકે ગણવામાં આવે છે તેથી જ તે દેશોમાં છુટાછેડાનો રિવાજ છે. પરંતુ એ સમ્મતા-વ્યવહારનું ચલણ નથી. આપણામાં વિવાહ, કરાગ્રંથ વા કામાગ્રંથ સંતોષવા માટે નથી પરંતુ ધર્માનુષ્ઠાન માટે છે. અગ અગથી મન મનથી શરીર શરીરથી શ્રીપુરુષ લક્ષ્ય થી જોડાય છે લગ્નના અડતાળીસ સરકાર છે તેમાં સહ-ધર્મચારિત્રીયોગ પ્રથમ છે. સ્ત્રીનો પતિનત ધર્મ પ્રથમ છે પતિ જીવતો છતાં ચાંદ્રાય-ભાદિ વ્રતો પાખડરૂપ છે. બીજા વ્રતોથી પતિનું આયુષ્ય ઘટે છે અને સ્ત્રી નરકે જાય છે સ્ત્રીએ પતિની સદપૂજા કરા કરવો. તેણે ઉપામનાદિ પતિથી પૃથક કરવાના નથી પુરુષે પશુ સ્ત્રીની માફક પત્નીવ્રત પાળવાનું છે ધર્મ, અર્થ, કામમાં પત્નીની કદી વાઠના કનવી નહિ પોતાની સ્ત્રીથી કાર્ત્ત્વ પશુ ગુણ ન રાખતું સ્ત્રીએ પતિ પહેલા ઉઠતું, સ્નાનાદિ કરી પતિ ઉઠતા તેના મુખનું દર્શન કરવું અને તેના મનોનુકૂલ કલધાવન વગેરે તૈયાર કરવું. મનોનુકૂલ, જે સ્ત્રી પતિની સેવા બજાવે છે તે ઉત્તમ સ્ત્રી છે પુરુષ કહે તે પ્રમાણે કરે તે સ્ત્રીમધ્યમ છે અને જે સ્ત્રીપતિ કહે તે પ્રમાણે ન કરે તે સ્ત્રી અધમ છે. જે સ્ત્રી વિવાહ કરે, ધરમાંથી ચોરી કરે, પરને અનુકૂળ વર્તે, પરપુરુષથી મિત્રાચારી રાખે, ને પતિ ગયા છે તે ક્યારે એ આનંદ કરી પતિ પડેલા જમીને તેવી સ્ત્રીને શાસ્ત્રમાં ત્યાગ કરવી કદી છે.”

અર્થાત્તીન કાળને અનુમરી બિન્ન બિન્ન મતના શ્રોતાઓ આગળ કોઈ પણ જૂના નિયમના ધર્મગુરુએ જાહેર વ્યાખ્યાનો આપવાની દીક્ષા ન કરી હોય તો તેમાં ચક્રાચાર્ય શ્રીમન્માધવતીર્થ સ્વામી પ્રથમ છે મુબાઇમાં તેમની પદગમણી થવા બાદ જૂના જૂના નિયમોપર તેમણે ધણા જાહેર વ્યાખ્યાન આપ્યાં છે તે ઉપરાંત કોઈ ગૃહસ્થને ત્યાં તેઓની પદગમણી થતાં પશુ તેઓએધાર્મિક અને સાસારિક બાબતો વિષે બોધ આપેલો છે, તેમજ આપતા રહે છે વિવિધ નિર્ણય મત મધના તેમના મન સર્વે સોડાને માન્ય નહિ હોય છતાં હિન્દુઓની આધ્યાત્મિક ઉચ્ચતા માટે તેઓની સાસારિક ઉચ્ચતિને માટે પશુ તેઓ ઉત્સુક છે એ સર્વ હિન્દુ બાહ્યોએ પુષ્ટી થવા જેવું છે.

* *

* *

* *

* *

સ્ત્રીઓને હુન્નરકળાની કેળવણીની જરૂર — મુબાઇમાં કોન્ગ્રેસ તરફથી બરાનાર હુન્નર ઉદ્યોગ અને ખેતીવાડીને લગતા પ્રદર્શનના બાલુઓના વિભાગની બાલુઓની કમિટી કેટલાક વખતપર “તાતા પેપેસ” માં મિ. દિનશાહ એલવજ વાઝાના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી કમિટીમાં નાણાની મદદની જરૂર વિષે બોલતા કમિટીનાં એક સેક્રેટરી મિસ સિરીન માજેકજી અગ્રેદજીએ સ્ત્રીઓને હુન્નર ઉદ્યોગમાં પડવાની જરૂર વિષે કેટલાક ઉત્તમ નિવાર દર્શાવ્યા હતા. તેઓએ જણાવ્યું હતું કે “કેટલાક આ પ્રદર્શનને મદદ નહિ કરવાનો એવો

સખ્ય આપે છે કે એ કાંઈ ધર્મનું કામ નથી કે તેને અમે મદદ કરીએ, પણ એવું બોલનારાઓ સખાવતનો બુદ્ધ બરેસો અર્થ કરે છે. સખાવત, ૧૩૮ જેઓ આપણી આગળ આવી હાય ધરે તેઓને આપવામાં જ સમાયલી નથી. તેમ કરવાથી તો સખાવત મેળવનાર સામું આળસુ તથા એશઆરામી બને છે, જેઓને કામ ધંધો મળી શકતો ન હોય તેઓને હુમર ઉદ્યોગમાં પડવાનું ઉત્તેજન આપવાનું કામ ખૂં સખાવત બરેસું છે. આનું કામ હાલમાં આપણા તરફથી બરવામાં આવનાર હુમર ઉદ્યોગનું પ્રદર્શન સારી રીતે બજાવી શકશે. હાલમાં વધ્યાં જતાં ખર્ચને લીધે ધણું કુટુંબોને પોતાની દીકરીઓનો નિભાવ કરવામાં મુશ્કેલી માસમ પડે છે. ધણી વિધવાઓ એવી હોય છે કે જેઓને પોતાનાં બચ્ચાંનું પેટ બરવાને માટે મોટી મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે. આજ મો કુટુંબમાં ૫-૬ મીસ ધણીઆણીઓ પોતાના ગુજરાનની રિકરચિંતાથી મોકળી રહેતી હશે. બાકીના પચોતેર ટકાને પોતાના કુટુંબના નિભાવ માટે સખ્ત હાડમારી ભોગવવી પડે છે. આથી એવી સ્ત્રીઓને હુમર ઉદ્યોગમાં નાંખવાની કોશિસ કરવાનું અગત્યનું ગણાશે. સ્ત્રીજાતિની અડચણો જેમ બને તેમ ઝાઝી કરવી એ મોટું પુણ્યનું કામ છે. એવું કામ કરવા માગનારાઓને આપણે આપણા તરફથી મદદનો પુરતો હિસ્સો આપવો જોઈએ છીએ. હાલના હુમર ઉદ્યોગને લગતા પ્રદર્શનના કામમાં બાનુઓ ભાગ લે છે તેના સંબંધમાં ધણાં આ તરફથી એવી ટીકા કરવામાં આવે છે કે એ કામમાં બાનુઓ શા માટે પડતાં હશે. જ્યારે બરથારો પોતે કામ ધંધો કરી પોતાની ધણીઆણીનું તથા આખા કુટુંબનું ગુજરાન કરે છે ત્યારે બાનુઓએ બરથારોને માથે જ એવું બધું કામે શા માટે નાંખવું જોઈતું નથી? આ બરેબર બુદ્ધ બરેસો વિચાર છે. સધળાં બોલે કુટુંબના પાળનાર ઉપર નાંખી બાનુઓએ પોતે એશઆરામી થઈ બેસી રહેવું હિતજા નેમ નથી. ”

હાલના વખતમાં જીવનની જરૂરીયાતો અને ખર્ચ વધી પડવાથી આદમીને એક નાના કુટુંબનું બરણપોષણ કરવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે, તો ૮-૧૦ થા વધારે માણમેવાળા કુટુંબનું બરણપોષણ કરવું તો અશક્ય જ થઈ પડે અને કુટુંબ દરિદ્રતા અને લાચારીમાં આવી પડે એમાં બિલકૂલ શક નથી. આવાં કુટુંબોની સ્ત્રીઓ શીવવાનો, બરવા ગુંથવાનો અથવા ઘરમાં દરરોજ વપરાતી ચીજો બનાવવાનો કાંઈ હુમર જાણતી હોય તો પોતાને જરૂરની, તેજી, ચીજ માટે પૈસા, ખર્ચો, ન. પરે એવું જ નહિ પણ તેજી, ચીજોના વેચાણથી કુટુંબની આવકમાં વધારો થઈ બહોળા કુટુંબના બરણપોષણનું કામ સહેલું થવાનો સંભવ છે. સંકડે પચોતેર કુટુંબની સ્ત્રીઓને કુટુંબના નિભાવ માટે સખ્ત હાડમારી ભોગવવી પડે છે એવા મિસ શિરીન ગાણેકજી ખરોદજીના અભિપ્રાયમાં ધણું સત્ય રહેલું છે. કુટુંબનાં વડિલોએ આ બિના ધ્યાનમાં લઈ સ્ત્રીવર્ગને બાળપણથી જ ઘેર બેઠે કાંઈક આવક થઈ શકે એવા હુમરનું શિક્ષણ આપવાની તત્ત્વવીજ કરવી જોઈએ છીએ.

ગુહધર્મ.

૧૮૮૮

અભણ માતાથી છોકરાંપર થતી અસર—શ્રી લેખ.

(લખનાર:—બહેન જીવીબાઈ નાનજી)—(ગયા અંકથી ચાલુ)

સરીરના કુમળા ભાગપર, જેમકે ગાલ કે હોઠપર, હુંદણા પડાવે છે. વળી હાથે પગે આંગળે છાતીએ સોપની અણીઓ વડે મેથને બીયાનુ ડીપું મૂકીને છુદે છે. તેથી લીલા રંગના ટપકાં પડી રહે છે. તેને હુંદણાં કહે છે. જૂઓ, એ પડાવવાથી કેટલી વેદના બોગવતી પડે છે ? કોઈને ગાલ સૂણી જાય છે, હોઠ પાકી જાય છે, અને કેટલાએક ધણા હુંદણા પડાવવાથી મરણ પામે છે. માટે આવો દુઃખ દેનારો ચાલુ યા વાસ્તે જોઈએ ? જો એવી શોભાની જરૂર હોત તો પરમેશ્વર યા વાસ્તે ન આપત ? શું તેને ત્યાં ખોટ છે ? પરંતુ અભણ માતાને મનતો જલો એથી ધણી શોભા લાગે છે. એટલું દુઃખ વેડવું પડે છે, તો પણ તે ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે એક બીજાઓ ક્યા જ કરે છે. પણ જો માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તો, તે પોતાનાં છોકરાંને કાંઈ પણ ઇશ્વરના કરેલા કુદરતી નીયમમાં વધારો ઘટારો કરતી નથી. તેથી મુખરેલી માતાનાં છોકરાં પણ એવું સમજે છે કે પરમેશ્વરે કરેલા અવયવોમાં કાંઈ ફેરફાર કરવો એથી તે પરમેશ્વરનો ગુનેગાર થાય છે. કારણ કે, તેણે જે જે ક્યું હશે તે વિચારીને જ ક્યું હશે. તેમાં આપણે કાંઈ ફેરફાર કરવાની જરૂર નથી. વળી કેટલીક અભણ સ્ત્રીઓ પરમેશ્વર કરતાં ઘડી ઘડને ધોળા દાંતને લાલ રંગાવે છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ રૂપાળાં થવા સારૂ ટાપડીપ કરે છે. પરંતુ એવી ખોટી શોભાને સારૂ કેટલું દુઃખ ખમવું પડે છે તે વિચારતાં નથી.

જો રીત હાંદુઓની સઘળી નાતોમાં તેમ મુસલમાનોમાં પણ ચાલે છે. કોઈ મગ્ન સંબંધી મરણ પામતાં તેની આજુ બાજુએકલા સ્ત્રીપુરુષો કક-છાડીએને ર-જાણ કરી મૂકે છે. અને બિચારા મરણ પધારીએ પડેલાને ગભરાવી રતાં ફૂટાં સીખવે છે. દેહને તેનો જીવ ચાતપણે નીકળવા દેતાં નથી. મત્રા પછી ચમચાન મુધીમાં જેટલા ચઢલા આવે ત્યાં બધરાંઓ ફૂટે છે. એથી કાંઈ મરણ પામનાર પાહું આવતું નથી. અલખત સગપણ તેટલી રાડ હોય એટલે સગા પ્રમાણે માહું લાગે, પણ મનમાં સમજવું કે આપણે પણ તે જ રસ્તે જવું છે, પરંતુ રડવું ફૂટવું નહિ. એ ખરાબ રિવાજથી ધણાં તુકસાન થાય છે. બધરાંની છાતી લાલચોળ યદને તેમને મોટો રોગ યદ આવે છે. અને કોઈ કોઈ તો માથાં ફૂટી ફૂટીને પોતાની જીંદગી પર્યતનું દુઃખ વહોરી લે છે. પરંતુ એ મોટી ભૂલ છે કારણ કે, તેથી કરીને આપણે દુઃખી યદએ છીએ, અને વળી મરનારના કુટુંબીઓ જે આંસુ વગેરે પાડે છે તે મરનારને ખાવાં પડે છે, માટે જો સ્ત્રીઓ બહેલી હોય તો મરનારની પાછળ રૂદન કરતી

નથી પણ ઉલટી યથાશક્તિ પ્રમાણે ઉત્તર ક્રિયા કરે છે વળી મોગી મોગી બાઈડીઓ એવું કરે છે, તેથી એ ખરાબ રિવાજની અસર નાનપણથી જ છોકરાને થાય છે નાની નાની છોકરીઓ તહેવારોમાં નદી કે તળાવો પર જઈ ફૂટતા શીખે છે અને એક ખીજા રડતા ફૂટતા શીખે છે તેઓ સમજે છે કે, અમારે રડતા ફૂટતા શીખવું જ જોઈએ, નહિ તો ફજેતી થાય કારણ કે, બપોરે મોઈ મરણું થયું હોય, સારે ઘણી બાઈડીઓ બેગી થાય છે તે પછી એકને ફૂટતા ન આવડતું હોય તો તેને ફજેત કરે છે અરે બાઈ આવડી મોટીને રડતા ફૂટતા નથી આવડતું. જુઓની એની માએ ફૂટતા પણ નથી શીખ્યું પરંતુ જો ઈજવણી પામેલી માતા હોય તો તે છોકરાને નાનપણથી જ એવો રિવાજ તેના મનમાં ઠસવા દેતી નથી વળી, અનણ સ્ત્રીઓ પોતાની છોકરીઓને નાનપણથી જ હાથમાં બોનતા શીખવે છે જુઓ કેવી ગામઠી! બપોરે બપોલવાની નખતે ના કહે છે અને એવા નકારા રિવાજમાં સામેલ થાય પણ ધ્રુવણી લીધેની માતા પોતાની છોકરીઓને બોધ કરે કે, એ રિવાજ ધણો નકારો ને જમની છે માટે તે ન કરવો જોઈએ

રૂઠાણા એટલે જૂડા ગીત હિંદુ લોકોનો આ રિવાજ પણ ખોટા છે લગ્ન વખતે હોળી જેવા તહેવાર વખતે, અને ખીજા ઉત્સવ પ્રમગે સ્ત્રીપુરોના પેતાની છોકરી મોમાથી અને નિશીર સ્ત્રીઓના મોમાથી જે ખરાબ શબ્દ નીકળે એને ફટાણા માતાતથા છે, તે ખરેખર શબ્દ લગાવનાર છે નીચ લોકોમાં એ રિવાજ ધણો છાંદસોને દોષમાં જોડાયેલ છે ખીજા તહેવારો કરતા લગ્ન પ્રસંગે એનો વિશેષ જૂહ જોડતા અટકા પ્રચાર છે સ્ત્રીમત એ ઘણી લાજવાળી મણાય અને તેના મુખ થતી નથી માથી બપોરે એવા નિર્વજ ઉચ્ચાર નીકળે એ કેવું ના નાયક? પોતાના માનપ ઘણીને ખીજા સંભવિત સંજ્ઞાનોના દોષ તા બિન મંદેહે ન બોલાય તેવા વચનો બી સ્ત્રીઓએ છે તે જરા પણ સરમાતી નથી મણુ જલે તે વખતે તેમના ધૂમટા ક્યા સતાર્થ જાય છે? જગી એવે પ્રસંગે પાસે પેડેલી વૃદ્ધ બાઈઓ નાની નાની બાઈડીઓને ઉચ્ચારે છે કે રૂઠાણી વેવાણુને ગાઓ, ફટાણુ વેવાણુને ગાઓ એમ કહે છે અને એથી જલે સપૂર્ણ લ્હાવો લેવાતો હોય એમ જલે છે

પણ એ ઘણું ખરાબ છે મોટા કુસીનના બૈરા બહાર નીકળતા નથી તથા કોઈની સાથે વાત કરતા પણ સરમાય, અને રસ્તે જતાં મોટા ધૂમટા તાણે, તેમના મોમાથી એવા અપસન્દ જનમદગીમાં ઉધાડે છે એ નીમ્ને એ કેવું વિપરીત? ખરેખર કોઈ અનુભવાને તો એ વિષે બહુ હલકો વિચાર આવે આ ખરાબ ગિવાજ પણ માતાઓ અબણુ હોવાથી જ થાય છે. તેઓ ફટાણુ ગાય છે તેથી તેની છોકરીઓ પણ મોટી થાય છે, સારે ગાવા શીખે છે અને પછી અતે એ રિવાજ ધણો વધી જાય છે અને તેથી કરીને પરિણામ માફ આવતું નથી. પણ જો ઈજવણી પામેલી હોય તો તે પોતાની છોકરીઓને ફટાણુ ગાતી અટકાવે. કારણ કે, તે સમજે છે કે ફટાણુ ગાવા એ ઉચ વર્ણનો ધરો નથી. તેથી ધરની મોખા ઘટે છે. તેથી મુધરેલી માતાની છોકરીઓ ફટાણુ ગાતા રીખતી નથી.

હોળી જેવા તહેવારોને દહાડે છોકરાઓ ખરાબ શબ્દ બોલવા સાફ જાય છે. પણ મૂર્ખ માતા તેને અટકીવતી. નથી. પણ છોકરા ખરાબ શબ્દ બોલવા સાફ જાય ત્યાં ધણું તોડાન કરે છે. તથા કેટલીક સ્ત્રીઓને હેરાન કરે છે. એ ધણું નિંદવા લાયક છે. જે માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તે પોતાના છોકરાને ખરાબ શબ્દ બોલવા જતાં તથા છોકરીઓને ફટાણા ગાતાં અટકાવે છે. ને પોતે વિવાહ થાય ત્યારે રાત્રનાં ગીતો ગાય છે, જેવા કે ધમર વિવાહ, મહાદેવ વિવાહ, શક્તિ વિવાહ, વગેરે ગીતો ગાય છે. તેથી તેની છોકરીઓ પણ તેવાં ગીતો ગાય છે. એવો બોધ કરે છે. વળી છોકરાને એવો બોધ આપે છે કે, નકારા શબ્દ અને ત્યાં સુધી કોઈ દિવસ બોલવા નહિ. પણ તહેવારને દહાડે તો ધમરનાં કીર્તન ગાવાં જોઈએ. એ પ્રમાણે કેળવાયેલી માતા બોધ કરે છે.

છોકરાને નાનપણથી જ વિવેક રાખવાની ટેવ પાડવી. એ ટેવ જેવી માતામાં હોય, તેવી તેનાં છોકરામાં પણ આવે છે. હવે જો માતા કેળવણી પામેલી પુરેપુરો વિવેક હોય તો, પોતાને ઘેર કોઈ આવે તેની સાથે જોમ ઘટે તેમ મર્યાદાથી ચલાવે તથા તેને જોમ ઘટે તેમ માન આપે. તે પ્રમાણે તેનાં છોકરાં પણ શીખે છે. વિવેક એ એક જાતની આબરૂ છે. કારણ કે માણસો તેને વખાણે ને કહે કે શ્લાણા માણસ બહુ વિવેકી છે. જે ઘેર વિવેક કરવાનો આલ નથી તે ઘર મોટા કુળનું હોય તો પણ લોક તેનું માફુ' બોલે છે. અને જે ઘેર વિવેક કરવાની રીત છે, તે ઘર ગમે તેનું હોય તો પણ લોક તેનું સાફુ' બોલે છે. અને વખાણ કરે છે. ખરેખર જોઈએ તો જોને ઘેર જેવો વિવેક તે પ્રમાણે તેનું કુળ ઉચું કે નીચું સમજવું. ઘેર આવે તેની સાથે સહકારથી બોલવું આલવું તેમાં જ વિવેક છે. ઉપર કહ્યું તેટલું જો સ્ત્રી કેળવણી પામેલી હોય તો જ કરે છે. નહિતર તે પુરેપુરો કરી શકત નથી. બજેલી સ્ત્રી ત્યારે પોતાને ઘેર કોઈ પરોણો આવે છે ત્યારે તેને યોગ્ય માન આપી બેસારે, જળ પાન સોપારી વગેરે આપે છે. તથા તેને જમાડે છે. એવી રીતે તે તે પરોણાની આગતાસ્વાગતા કરે છે. અને તેનું મન ખુશી કરે છે. તેથી તેનાં બાળકો તે જુએ છે ત્યારે તેના મનમાં એવું કંસે છે કે, પરોણાની આવી રીતે આગતાસ્વાગતા કરવી જોઈએ. તે જ પ્રમાણે તેઓ મોટા થાય ત્યારે પણ કરે છે. પણ અબણ સ્ત્રી ત્યારે પોતાને ઘેર કોઈ આવે છે, ત્યારે તેને યોગ્ય માન આપતી નથી. તેને આવકાર આપતી નથી. જોમ તેમ બોલાવે છે, કુશળતા પુછતી નથી, એમને એમ મુઠ જેવી બેસી રહે છે એ બધું તેનાં છોકરાં જુએ છે તેથી તેઓ પણ તેની માના જેવાં અવિવેકી થાય છે. અને તેથી તેની માણસોમાં અપકિર્તિ થાય છે. એવો દિવાળ આપણામાં ધણો છે તેનું મુખ્ય કારણ સ્ત્રીઓ કેળવણી પામેલી નથી. વળી જુઓ, પારસી, ઈંગ્લેન્ડ, ગરાસીયા વગેરે લોકોમાં ધણો વિવેક હોય છે. તેનું કારણ એ કે તેમની માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય છે. તેથી તેઓ પણ તેવાં જ થાય છે.

બિનકેળવાયેલી માતા પોતાના છોકરાને નકારી રખતો રખવા દે છે. છોકરીઓ:

દીગલી દીગવા કરી આવે છે પછી નાની છોકરીઓ તેને પરણાવે
નહારી રમતો ર છે સામસામી છોકરીઓ વેવાણી થાય છે. એથી છોકરાઓ નાન-
મતા અટકાવતી નથી પણથી જ મસારની વાતો કરે છે અને તેથી કરીને તેમના વિધા-
અભ્યાસમા ખામી આવે છે વગી ધૂળમા ઘર કરીને રમે છે છોકરા
કચરામા રમે છે. ધૂળ ઉડાડે છે તો પણ મૂર્ખ માતાઓ તેનો અટકાવ કરી શકતી નથી.
પણ કેળવણી પામેલી માતા હોય તો પોતાની છોકરીઓને એવી રમતો રમવા દે નહિ.
તથા છોકરાને અને છોકરીઓને બેગા કરી સારી શાનની વાતો કરે છે

(અપૂર્ણ.)

વિવિધવિહાર.

સીકેલવણી

(વાર્ષિક ઇનામી સમારભ વખતે રાજકોટ મીવીસ સ્ટેશન કન્યાશાળામા બાળા-
ઓએ ભજવી બનાવેલા સુવાદ)

કમળાગૌરી ઇતિહાસ વાંચે છે તેનામા કચન ચદા ને કુમુદા પ્રવેશ કરે છે.
ચદાગૌરી—કમ કમળા ! શુ કરે છે ?

કમળાગૌરી—ચદા બહેન ! આ ભરતખડનો ઇતિહાસ વાંચુ છુ

ચદાગૌરી—બહેન ! હું પણ છઠ્ઠી ચોપડી ભણી હોલ તો એ શીખન. મ્હારી બાલુવાની
ઘણી મરજી હતી, છતા મ્હારા માબાપે પાચ ચોપડી ભણાવી નિશાજેથી ઉઠાડીલીધી.

કમળાગૌરી—ચદા બહેન ! ત્હમે નિશાજેથી ઉગે ગયા છો, તોપણ નવરાસની વેળાએ આ
ચોપડી વાંચશો તો આનંદ યશે ત્હમા ઘણી સરસ વાતો આવે છે

કુમુદા—કમળા બહેન ! ત્હમાથી એક દહાડો મ્હારા મણિબાઈએ રામાયણની વાત વાંચી
હતી. તે સામગતા મ્હને બહુ મજ પડી હતી.

કમળાગૌરી—કચન બહેન ! ત્હમે કેમ કઈ બોલતા નથી ?

ચદાગૌરી—ત્હમારી પામે શુ બોલુ ? ત્હમે બધી બહેનીઓ અને મ્હને તો કંઈએ
ન આવડે.

યદગૌરી—જુદેન! ત્હમે પણ અમારી પેઠે બણ્યા હોત તો કેવુ સાઈ!

કંચનગૌરી—જુદેન! હવે એતો દીક!! બણીને આપજો ક્યા કારભાર કરવા જવુ દનું

યદગૌરી—કંચન જુદેન! ત્હમે કહેા છો તેમ રાજ્યનો કારભાર તો નથી કરવા જનું
પણ ધનનો કારભાર તો કરવો જ પડશે ને?

કંચનગૌરી—ત્યારે અબણુ સ્ત્રીઓ તો ધરનો કારભાર નહિજ કરી શકતી હોય એમ
જને? બજેલીઓ તો ગણી ગાદી પાચ છે! બાકી બધી ક્યા બજેલી છે? છતાં
તે ધરનો કારભાર ચલાવે છે

યદગૌરી—હા, એતો ખરૂં, પણ તે બનેના કારભારમાં ફેર તેટલો ફેર.

કંચનગૌરી—કહ્યો ફેર નથી. જુદેન! વિદ્યા તો રળી આવતું સાધન છે, ને તેથી જ તે
માત્ર પુરુષને કામની છે સ્ત્રીઓને બણાવવી એતો સુધારાવાળાનો અમર્યો મોહ
છે કાણુ કે —

ક્યા નોકરી ચાકરીએ જવુ સ્ત્રીને જુદેની?
ક્યા પડિત પુત્રાણી થવુ સ્ત્રીને જુદેની?
ક્યા નામુ દાસું માણુ સ્ત્રીને જુદેની?
ક્યા પરદેને રંગવા જવુ સ્ત્રીને જુદેની?
સુધરેશ્વરી આ મોહની બોગી જુદેની!
સ્ત્રીને વિદ્યા શા કામની કહેા જુદેની

યદગૌરી—વાહરે જુદેન! તુ સ્ત્રીઓને વિદ્યા કાઈ જ કામની નથી? બજેલી અને અબણુ
સ્ત્રીના ધર મસાજ તન્હ તો જુઓ.

કુમુદા—હાતો યદા ખરૂં કહે છે કંચન જુદેન! માહુ ન લગાડજો જુઓ અબણુ
સ્ત્રીઓ તો —

પગનિદામા દિન દાડતી સ્થામા જુદેની,
વસ્ત્રાબૂષણમા ગખતી આશા જુદેની
સમાગ કશી ના આપડે જોને જુદેની
સાત્ત માન નિજ માગની એને જુદેની
થાકસ પાક્યા નિજ નાથને બોળી જુદેની
ધ્રુ ક કામે પ્રગમવની હોળી જુદેની

કંચનગૌરી—અને ત્હમારી બજેલીઓમા તો કહ્યો કહેસાનુંજ નહિ હોય! કેમ?

બહુ બોલ્યે આલ્યે આવળા સારા બહેની !
 પુર્યે ઝોટ્યે ખરયાળ બણનારા બહેની !
 સાસરીયે હુંપદ રાખતા ખોગી બહેની !
 બીજાની ભુલ્યો કાઢતાં જૂની બહેની !
 નહિ લાજ અને મર્પાદા મ્હોટાશુ બહેની !
 નહિ વ્હાલપ કે કષ્ટ આવ છોટાંશુ બહેની ! !

ચદાગૌરી—કચન બહેન ! ગમે તેમ કહો પણ બણેલી સ્ત્રી અબણુ કરતાં પોતાનો ધર
 સસાર વધારે સારી રીતે ચલાવી શકે છે જુઓ—

ધર ખર્ચ બણેલી નોંધતી રોજે બહેની,
 આવક જવક સજાગતી હોશે બહેની,
 નિજ બાળ શૂંદર બળવે ખતે બહેની,
 સુખદાતા સાસરીમા ખને ખતે બહેની
 પતિના સકટ જાણી સહે સાથે બહેની
 ધર ચિંતા છોટે નાચથી ગમે બહેની,
 નવરાશે નિદા કુચલી છોડી બહેની,
 ભરતી કે લખતી વાંચતી પોથી બહેની.

માટે બહેન ! પોતાના પતિના, ને કુટુંબ બધાના સુખને માટે સ્ત્રીને બધુવાની
 જરૂર છે પણ હવે ચાલો આપણી વાતોથી કમળાને વાચવામા હરકત આવે છે
 તેને દાંતે પરીક્ષા છે

(સર્વે જાણ છે)

શુક્રમાધવ.

સ્ત્રીગીતાવલી,

સતિનો પતિ.

(ગરબો)

સતિને પતિ તણી છાયા સુખકારરે પતિ છે સતિનો સાચો સહુગારરે,
 પતિથી સતિ સસાર તરનારરે, પતિથી સતિ ધર્મ કરનાર. સતિને.

સતિને પતિ છે અતરના વિસામા, બવરણુ માહિ પતિ સુખ ધામા,
 કર કંકણ નમનની કીડો રૂપાળી મન વાડીમા પતિ વનમાળી,
 સુખના પ્રસંગે સુખ બરનાર રે, દુખના પ્રસંગે દુખ દરનાર સતિને.

પતિને પૂજ્યાથી ત્રિવિધ તાપ ટળતાં, ત્રિભુવનનાં સુખ ક્ષણ માંહી મળતાં,
સ્વામિં સેવાથી સતિ થી હરિ રીઝાવે, સતિના સત્યે હરિ ધર શોધી આવે;
અડસઠ તિથે મર્થ બરથારરે, ચરણ સેવ્યાથી મોક્ષ મળનાર. સતિને.

મન વાણી કર્મે સતિ પતિ સાધે, પતિ મણિ સતિ રતિ ઉર પર બાંધે,
પતિ ગૃહ રહીને સતિ ધર્મે પાળે, મોક્ષ સત્ત શીખે સંસાર શાળે;
ગૃહસ્થાશ્રમથી કરે શુભ સંસારરે, પતિ પદ પામી પ્રજ્ઞમે વારવાર. સતિને.

ત્રિવેદી રણછાડલાલ મહાસુખરામ કવિ.

સ્વાગત મંદિર.

નિઃકારકર : એક પ્રખ્યાત ડિટેક્ટિવ. લેખક: પંડિત કૃષ્ણ હરગોવિન્દ, બન્દુસ-
માળ. (મુદ્રા: ૩. ૦-૧૨-૦)

અમારા સંબાસક-બન્દુએ કરેલું, 'આશ્વમન કંપની' તરફથી ઇંગ્લેન્ડમાં પ્રસિદ્ધ
ચલી 'શુભચર વાર્તાગાળા' (ડિટેક્ટિવ વાર્તાઓ) માંના એક પુસ્તકનું, આ રસીયું
બાબાન્ટર છે; દુનિયામાં જન્મ જન્મ વિધાનો વિસ્તાર થતો જાય છે તેમ તેમ પ્રપંચ, છલ,
હુમ્મ્યાઈ, હરામખોરી વગેરે વિધાનો દુરુપયોગ કરનારી પ્રવૃત્તિઓ પણ વૃદ્ધિ પામ્યાંજ કરે
છે; તેથી તહેમનું વધે જતું જળ તોડવાને જો પરાયુક્તિઓ અમલમાં મૂકવી પડે છે,
મયદાનાં શાસનો તોડી પાપ અને ગુન્ડા કરનાર મનુષ્યોને ન્યાયના કોદામાં ખાજ સપ-
ગવી કરેલાં નુકશાનનો બદલો અને કરેલાં કૃત્યની શિક્ષા કેવી રીતે આપવામાં આવે છે,-
એ સર્વ ખર જોતાં મનુષ્ય જીવનનો, માનવ હૃદયનો ઇતિહાસજ છે અને તેથી તહેનું
અધ્યયન, મનન પણ સર્વદા લાભકારકજ હોતું જોઈએ. આ વાર્તા પણ તહેવાજ પ્રકારનું
પુસ્તક છે અને બાબાન્ટર કર્તાએ તહેમાં અસલની ખુબીઓ સારી રીતે જાળવી રાખી
છે. બાબા-સરલ અને મનોહર છે તથા વાર્તાની ગુંથણી ઘણી રસમય છે. અમને આ-
શા છે કે રા. રા. કૃષ્ણલાલ પોતાના આવા પ્રયાસ દમ્ભેશોં વધારી કરશે.

ગૃહવ્યવસ્થા : રચનાર, દાકતર નીલકંઠરાય ડાહ્યાભાઈ, (એલ. એમ. એન્ડ એસ.)
તથા છત્રપતિ હરિપ્રસાદ ડાહ્યાભાઈ (બી. એ.)-મળવાનું ઠેકાણું: મેસર્સ. સાકરલાલ
બુલાખીદાસ અને કું; અમદાવાદ. મુદ્રા: ૩. ૦-૧-૦

શ્રીઓને ખાસ ઉપયોગી આ પુસ્તક એક ઇંગ્લેન્ડ અન્યનું અનુકરણ છે; અને તહેમાં-
રહેલાય, હવા, યાણી, કચરો; ઓરડા, ઘરનો સામાન, પોપાક, ખોરાક, ફસલ, રસોઈ,

દીવેદેવતા, ચોખવટ, ધોયાનું કામ, તન્દુરસ્તી અને ખીમારી; પૈસા, આવક, ખર્ચ, બચત, બચત; નથા ધરની વ્યવસ્થા; વગેરે વિષયોનો સમાવેશ થયેલો છે. આવી-તરેહનાં પુસ્તકો ગૃહિણીઓને ખાસ ઉપયોગી છે અને તેના લેખકો ખરેખરી પ્રજાસેવા બળવે છે એ નિઃસંશય છે. બાપા સ્ત્રીઓથી સારી રીતે સમજાય તેવી, સાદી, અને ધરગથુ છે; અને શરીરનાં યંત્રોનાં કેટલાંક ચિત્ર પુસ્તકમાંના કેટલાક આરોગ્યતા વગેરેના વિષયો મમજવામાં બહુ ઉપયોગી થઈ પડે તેવાં છે. અનુકરણ પશુ એવી સારી રીતે કરનામાં આપું છે કે તેમાંથી બાપાન્તરોમાં જોવામાં આવતા ઘણા દોષ અદૃશ્ય થઈ ગયા છે. પુસ્તકની કિંમત વધારે નથી અને તેમાં ઘણી મહત્વની પરંતુ દરરોજના ઉપયોગની બાબતોનો સમાવેશ થયેલો હોવાથી અને તે અમારા વાચકોના અને તેમાં પશુ અમારા સ્ત્રીવાચકોના ખાસ ધ્યાન ઉપર તે સાવધાની રજા લઈએ છીએ. દાકતર નીલકંઠરાય આવા પ્રકારનાં લેકોપયોગી લખાણ માટે બહુશીતા છે અને અને આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ તથા રા. રા. હરિપ્રસાદ બીજા પશુ સ્ત્રીઓને ઉપયોગી લેખથી બાપાસાહિતમાં વધારો કર્યે જશે.

Thoughts on Vegetarianism. (અન્નાહાર વિશે વિચાર).—

લખનાર, એમ. મી. એલિસન.

પ્રાણિક્ષિંસા વિરુદ્ધ મહાપ્રયાસ કરનાર રા. રા. લાભશંકર લક્ષ્મીદાસે ઇ. સ. ૧૯૦૨ માં ખગાળામાંથી કેટલાક પૈસા અર્ધિંસાની અભિરુદ્ધિ માટે એકઠા કર્યા હતા; તેમાંથી ૧૯૦૩ ના જાન્યુઆરીમાં વિદ્વાન સ્ત્રી-વૈદ ઠાકટર એના. કિંઝ્સફર્ડ (એમ. ડી.) કૃત 'ઉત્તમ ખોરાક' Perfect Way in Diet એ નામના પુસ્તક ઉપરથી ધનામી નિબંધ ભાગવામાં આવેલા હતા. ' અન્નાહાર વિશે વિચાર ' એ લેખ પ્રથમ પંક્તિનો હોઈ તેને ધનામયોગ્ય ગણવામાં આવ્યો હતો અને તે ' થિઓસોફિક જિર્નલ ' નામના માસિક પત્રમાં પ્રકાશિત થયો હતો. આ લેખનાં લખનાર એક વિદુષી ઉગ્રેષ્ઠ સન્નારી છે; તેમણે માંસાહાર અને અન્નાહાર બંનેનો અનુભવ કરી જતી અનુભવપરથી તથા શા સ્ત્રીય અને ખીન અનેક કારણોનું પ્રતિષાદન કરીને અન્નાહારની તરફેણમાં પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો છે. બાપા બહુ ઉત્તમ પ્રતિની અને મોહક છે અને વિષયનું આ લેખન એવી સારી રીતે કરવામાં આવેલું છે કે કોઈપણ વાચકને તેમાં રસ પડ્યા વિના રહે નહિ. ટૂંકમાં, આ બાબતોનો પ્રયત્ન ખરેખર સ્તુતિપાત્ર છે.

વિદ્યાકળા.

૭૭૭૭૭૭૭

કુદરતના વિવિધ અમલકાર.

રાત્રિ દિવસ.

વિજ્ઞાન—ઉત્સુક, અત્યાગ્ર સુધી જે મે તને કહ્યું તે તું સારી રીતે સમજ્યો હોય, તો હવે રાત્રિ દિવસ કેમ થાય છે, તે અને પૃથ્વી ઉપરના જૂદા જૂદા પ્રદેશો ઉપર નિત્રિ નિવરો લાગ્યા હુકા કેમ થાય છે તે તું સમજી શકશે.

ઉત્સુક—ત્યારે જૂદા જૂદા દેશોમાં રાત્રિ દિવસોમાં કેમ હશે ?

વિજ્ઞાન—હાજર, તો તારી નિશાળમાં જે પૃથ્વીનો ભાગો છે તેને એક અધારી માંડીની અદર મૂકી, તેની મામે સૂર્યને જલદે એક ભાગ દીવો નાખીને તું જો તો પ્રકાશ કદલા ભાગ ઉપર પડે ?

ઉત્સુક—દીવાની સામેના અન્ધ ભાગ ઉપર પ્રકાશ પડે અને તેની પેલી તરફના ભાગ પર અંધારું હોય.

વિજ્ઞાન—અરાનર આવીજ રીતે સૂર્ય સામે આવેલા પૃથ્વીના અરધા ભાગ ઉપર પ્રકાશ-દિવસ હોય છે ત્યારે બીજા મેર અંધારું-રાત્રિ હોય છે હવે જે પૃથ્વી આમને આમ સ્થિર રહે તો શું થાય ?

ઉત્સુક—તો તો બીજા તરફની પૃથ્વીને કોઈ દિવસ દિવસ ન થાય અને સૂર્ય તરફનાને કોઈ દિવસ રાત્રિ ન થાય.

વિજ્ઞાન—ત્યારે પૃથ્વી ફર છે એ વાત તો નક્કી, ખરું કે નહિ ?

ઉત્સુક—એમ શા ઉપરથી જાણ્યું ?

વિજ્ઞાન—તે કોઈ જગ્યાને (જે ગાડીઓ ભેગી ચલી હોય ત્યા) જોયું હશે કે કેળવીક વખત જોડે જોડે ઉભેલી જે ગાડીઓમાંની આપણે ભેગ હોયએ છીએ તે ચાલે છે કે બીજા તે આપણને યોડીયાગ માલુમ પડતું નથી પણ જો કોઈ સ્થિર ચીજ જેવી કે સ્ટેશનના બાગનું કોઈ જાડ-કે સ્ટેશનતોજ કોઈ ભાગની સામે નજર રા ખીચુ તો આપણી ગાડી ચાલતી હશે તો આપણને માલુમ પડશે. આવીજ રીતે બધા સ્થિર તારાઓમાં બીજા મંદો ફરે છે એમ તપાસ કરતા જણાય છે અને પૃથ્વી પણ એક મંદ છે તેથી તે પણ ફરતીજ હોવી જોઈએ અને તે પશ્ચિમમાં થી પૂર્વ તરફ ફરે છે.

ઉત્સુક—એ કેમ જણાય, વાત ?

વિજ્ઞાન—તું માડીમાં બેઠો હોય ત્યારે જોયું હશે કે આપણે જતા હોયએ તેની સામી આજુમાં જાડ ફરતાં-જતા જણાય છે. તેવીજ રીતે સૂર્ય જે સ્થિર છે તે પૂર્વથી

પશ્ચિમમાં જતો જણાય છે તે ખરૂં નથી પણ પૃથ્વી પશ્ચિમથી પૂર્વમાં જાય છે અને તેને લઈને પૂર્વમાં આવેલા પ્રદેશોમાં સવાર માંજ વહેલાં પડે છે; કલકત્તામાં સૂર્ય ઉગે તેના કરતાં કરાંચીમાં સૂર્ય ઘણો મોડો ઉગે છે. આ વાત તું પૃથ્વીનો ગોળો ફેરવીશ તો તને બરાબર સમજશે.

ઉત્સુક—એ તો સમજાયું. પરંતુ દિવસો લાંબા હુંકા થવાનું શું કારણ ?

વિજ્ઞાન—એ સમજવું જરા કઠણ છે. એનું કારણ પૃથ્વીની ધરી આડી રહે છે એમ જ કહ્યું તે છે. પૃથ્વી ઉપરના મધ્યમાં આવેલા પ્રદેશો ઉપર તો બારે માસ ધણું કરીને રાત્રિ દિવસ સરખાંજ હોય છે. જેમ જેમ ઉત્તર અથવા દક્ષિણ તરફ જતા જઈએ તેમ તેમ ફેર પડતો જાય છે; અને આ ફેર વધતો જાય છે ત્યાં ત્યાં રતુઓના ફેરફાર પણ તેના પ્રમાણમાં થાય છે. દિવસ લાંબો હોય ત્યારે ધણું ખરૂં ઉનાળો હોય છે અને રાત્રિ લાંબી હોય ત્યારે શિયાળો હોય છે.

પૃથ્વીનું સ્વરૂપ.

એક દિવસ ચોમાસામાં ઉત્સુક તેનાં માબાપ સાથે ઘરમાં સમડી પાસે બેઠો બેઠો તાપતો હતો તેવામાં તેને એક વાત સાંભરી આવી. તેણે પોતાના બાપને પૂછ્યું કે કાકા, તે દિવસ પેશે સાધુ કહેતો હતો કે પૃથ્વીની અંદર એટલી બધી ગરમી છે કે અમે લોકો ઉડો ખાડો ખોદી તેમાં લોટામાં ખીચડી પકાવી ચકીએ છીએ એ વાત ખરી હશે ?

વિજ્ઞાન—હા, એ ખરૂં છે. પૃથ્વીના અંદરના ભાગમાં હજુ ઘણીજ ગરમી છે—બળ છે. અને એક વખતે પૃથ્વીનો આ ઉપરનો ભાગ પણ બળેલો જ હતો.

ઉત્સુક—તે કાણે દારી નાખ્યો હશે !

વિજ્ઞાન—તું આ કોયલા જ્ઞેય છે ! તેના ઉપર જોકે રાખ વળા ગઈ છે પણ તું કુંકે મારશે તો તેમાંથી બળતો કોયલો માલૂમ પડશે. તેવીજ રીતે પૃથ્વીમાં પણ થયું છે, એનું માલૂમ પડ્યું છે કે પૃથ્વી મૂળ સૂર્યનો ભાગ છે; સૂર્યમાંથી છૂટો પડી ગયેલ કકડો છે. તેથી તે પ્રથમ તો બળતીજ હતી પણ ધીમે ધીમે ઠંડી પડીને ઉપરનું પડ ઠંડું થઈ ગયું પણ હજુ અંદર બળતીજ છે જેની સાબીતીમાં જ્વાળામુખી પર્વતો આપી ચકાય. એવી ગણતરી કરવામાં આવી છે કે બે માઇલ નીચે ખોદીએ તો ત્યાંની ગરમી ઉકળતા પાણીની ગરમીની બરાબર છે.

ઉત્સુક—પૃથ્વીમાંથી તો ઘણા ઘણા પદાર્થો નીકળે છે; જે તે સૂર્યનો ભાગ હોય તો તેમ કેમ બને ?

વિજ્ઞાન—સૂર્યની અંદર તે સર્વ પદાર્થો બળતા રહેલા છે એવું જોવામાં આવ્યું છે અને સિદ્ધ થયું છે.

(અપૂર્ણ.)

સાકરલાલ મોતિલાલ વલ્લભજી,

વાર્તાલહરી.

નહાનકંડો મહારાજ કુમાર.

શ્યામસુન્દર ટાગોર મહારાજ ટાગોરનો બીજો પુત્ર હતો તે બ્રાહ્મ સમાજમાં જન્મ્યો હતો, એટલુંજ નહિ પણ એક ગરીબ ધર્મપ્રચારકની પુત્રીની સાથે લહેણે લમ પણ કર્યું. મહારાજ ટાગોરે લેને લખી મોકલ્યું કે “ત્હારી મરજીમાં આવે ત્યાં રહે ને ત્હારી ઇચ્છામાં આવે તેમ ચાલ; હવે ત્હારે મ્હારે કંઈ લેવા દેવા કે કોઈપણ જાતનો સંબંધ નથી. તું ત્યારથી ધર્મજાત્ર ચલે ત્યારથી મ્હેં તો ત્હારું સ્નાનજ કરેલું છે.” પરિણામ એ આવ્યું કે—શ્યામસુન્દર ટાગોરે પત્ની સાથે કલકત્તામાંજ રહેવા માંડ્યું.

આ યુગલનો એકનો એક પુત્ર કુમાર સાત આઠ વર્ષનો હતો. લેવામાં શ્યામસુન્દરને સખ્ત તાવ લાગુ પડ્યો; ધીમે ધીમે તે એવો તો મદિ થઈ ગયો કે કુમારને લેને મોસાળ મોકલી દેવામાં આવ્યો, જ્યાં તે કેટલોક વખત રહ્યો, ત્યારે લેને પાછો ઘેર આવ્યો ત્યારે પોતાની માતાને કાળું વસ્ત્ર પહેરતી, મુકાઈ ગયેલી, અને ગમગીન મ્હેરા વાળી જોઈ.

“મધુરી !” શ્યામસુન્દર પોતાની પત્ની સરલાદેવીને હમ્મેશાં ‘મધુરી’ કહીનેજ બોલાવતો હતો જે ઉપરથી કુમાર પણ લેતું એ નામજ દેતો : “મધુરી ! પિતાજીને હવે ઠીક છે ? એમની તબિયત તો મારી છે ને ?”

“હા, મ્હારા બહુલા; એમને માફ છે, ધણું સાફ છે. પણ હવે આપણે એને બીજું કોઈ રજુ નથી, હાં. બીજું કોઈજ રજુ નથી.”

કુમાર બાળક હતો તોપણ લેને ધીમે ધીમે સમજણ પડી કે હવે પિતાજી પાછા આવવાના નથી.

એક દહાડો મહારાજ ટાગોરનો મુનીમ કાલીચરણ સરલાદેવીને મળવા આવ્યો. કુમારને તે ટાગોરનગર લઈ જવા આવ્યો હતો.

“સરલાદેવી ! મ્હારે લ્હમને જણાવવું પડે છે, જેને માટે હું ધણોજ દિલ્લગીર છું,—કે મહારાજ સાહેબને લ્હમી તરફ બહુ પ્રીતિભાવ નથી. લેમની મરજી એમ છે કે પોતાના પૈત્રને ટાગોરનગરમાંજ, પોતાની પાસે રાખવો. એમના બંગલાથી થોડે દૂર એક મંડેરું ત્હાવું સરખું મકાન છે તે લ્હમાર રહેણાણને માટે લ્હમને, આપવામાં આવશે; લ્હમાર અર્ચખૂટણને માટે પણ તેઓ સાહેબ એક સારી રકમ આપવાનું જણાવે છે. લેમની એક ખાસ ચરત એટલી છે કે, લ્હમાર પુત્રને લ્હમારે ત્યાં આવવા જવાની તો તેઓ રજા આપશે પરંતુ લ્હમારે કદિપણ મહારાજ સાહેબને જંગલે આવવું નહિ—હું નથી ધારતો કે લ્હમને આ ચરતો બહુજ ભારે થઈ પડે.”

“મ્હારા” પ્રિયપતિને ટાગોરનગરમાં રહેવું ધણુંજ પસંદ હતું; અને તેથી મ્હારા બાલક પુત્રને પણ ત્યાંજ રહેવાનું બનતું હોય તો હું કોઈપણ અંગત કારણને લીધે લેમાં વિશેષ નાંખવા ખુશી નથી. મ્હારાથી એને દરરોજ મળી શકાતું હશે તો પછી મ્હને બીજા કંઈની જરા પણ દરકાર નથી.”

એવામા કુમાર ધરમા આવ્યો અને આવતા વાતજ પોતાની મા તરફ દોડી જઈ ત્હને ભેટી પડ્યો.

“ આપણો ન્હાનકડો મહારાજ કુમાર તે આ કે ? ”

મુનીમના ગયા પછી સરલાદેવીએ કુમારને એક ઘણીજ નવાઈ ભરેલી વાત કહી, કુમારનો દાદો ટાંગોરનગરનો મહારાજ ટાંગોર જે આખા બંગાળના સઘળા શ્રીમાન ટાંગોર કુટુંબોમા પશુ મુખ્ય ગણાતો હતો તે હતો, અને ત્હેના પછી, ત્હેનો મ્હોટો પુત્ર શશિશેખર જે ઘોડા ઉપરથી પડી મૃત્યુ પામ્યો તે જીવતો હોત તો મહારાજ ટાંગોર થાત અને ત્હેના પછી જો કુમારનો બાપ હયાત હોત તો તે થાત પણ તે બંને ગુજરી ગયેલા હોવાથી, મહારાજ ટાંગોરના મૃત્યુ પછી કુમાર મહારાજ થવાનો, અને હાવનો ત્હેનો ખિતાબ મહારાજ કુમાર હતો.

ન્હાનકડો મહારાજ કુમાર સ્વધારમા પોતાનો વૃદ્ધ મિત્ર મધુરામ, જે કુમારના રહેવાના માગામા નીચે ઓટલા ઉપર આધીનાટાની પરચુરણ દુકાન માડતો હતો, ત્હને મળવા ગયો.

“ સાહેબજી, કુમાર તબિયત કેમ છે ? ”

‘ ઘણી સારી, સાહેબજી ’ ત્હમારે શરીરે પણ કીક છે ને ?—કહ્યો મધુબાસુ, કાલે આપણે થી વાત કરી’તી તે યાદ છે ? ’

“ હે, કાલે ?—મ્હને લાગે છે કે આપણે રાજ્ય રજવાડા નિશે વાત કરતા’તા કેમ, ખરૂં કતી, કુમાર ? ”

“ હા એજ ત્હમે કહેતા’તા કે મ્હોટા ગમે ત્હેવો ‘ ધનતર-બડેબન ’ રાજ્ય મહારાજ હોય તો ત્હને પણ ત્હમે દુકાનમા પેસવા દો નહિ. ”

“ હા હા કુમાર, હુંતો હજી પણ કહું છું ગમે ત્હેવો મહારાજ હોયની, પણ મ્હારી દુકાનની આદર આવે જો !—પછી હું છું ને એ છે દેખાડી આપુ દેખાડી ! ”

“ મધુબાસુ, ત્હમને ખબર છે, એક મહારાજ દુકાનની આદર આવી ત્હમારી મગ રાગીઓની શુણુ ઉપર ભેટો છે તે ? ”

“ હે, શું લવે છે ? ’

“ હા હા એક મહારાજ. હું મહારાજ છું કે હવે પછી થવાનો છું ’

‘ માયુ બાયુ દુખે છે કે ચિત્તબ્રમ થયો છે ?—તબિયત કેમ છે ? ’

“ મગની હું કહું છું તે ખરૂંજ છે ”

“ મ્હને લાગે છે કે આપણા ભેમાથી એકતુ મગજ ટેકાણે નથી ” “ ના ના એમ કાઈ નથી. ટાંગોરનગરથી અમારો મુનીમ આવ્યો, તે કહેતો’તો મ્હારા દાદાએ એને મોકલ્યો છે ”

“ વળી ત્હારો દાદો કોણ છે ? ”

“ ત્હમને ખબર નથી ?—મહારાજ ટાંગોર. ”

“ પણ કુમાર, તેથી ત્હને શું લાભ ? ત્હાઈ નામ કાંઈ બદલાવાનું હતું ? ”

“ મુનીમ કહેતો’તો કે, હું મહારાજ કુમાર છું. ”

“ હે, મુનીમ ત્હને મહારાજકુમાર કહેતો’તો ? ”

“ હા હા મ્હને જોયો કે તરત એણે કહ્યું ‘ આપણો ન્હાનકડો મહારાજ કુમાર આ કે ? ’ ”

“ બધા ભગવાન ! હેં કુમાર, તું વળી મ્હોટા મહારાજ ! ”

કુમારે કાલીચરણને પૂછ્યું : “ સુનીમણ, મહારાજ એટલે શું તે મ્હને ખબર નથી. ”

“ ત્હમે નથી જાણતા ? ”

“ ના. મ્હારા દાદા મહારાજ શી રીતે થયા તે મ્હને કૂદશે ? ”

“ મહારાજની પદવી પ્હેલી ત્હમારા કુટુંબમાં દોઢનો વર્ષ ઉપર મળી હતી. ”

“ હેં ત્હને તો બહુ વખત થઈ ગયો ! મહારાજની પદવી મને પછી તે શું કરતા હશે ? ”

“ કેટલાક મહારાજ બહાદુર હોય છે, વિદ્વાન હોય છે,—”

“ એમ કે ? ત્યારે પિતાજી બહાદુર તો હતા જ : એક દિવસ ત્હેમણે એ ઘોડા બગી સર્ધ ન્હાથી જતાતા તે ધણી મ્હનેતે અટકાવી, અદર એ ત્રણ છોકરાં બેઠાં હતા ત્હેમનો છવ ગયાઓ તો એમ આ માળામાં બધાં વાતો કરે છે. અને મધુરી કહે છે ? એ બહુ વિદ્વાન હતા એટલુંજ નહિ પણ સરસ મરમ દલિતાયે બનાવતા. ”

“ ધણા મહારાજ પૈમાવાળા હોય છે—”

“ હેં ન ત્યારે તો બહું સાફ. મ્હારી પામે ધણો પૈસા હોતને તો કેવી મજા પડત ? ”

“ ત્હમે એટલા બધા પૈસાને શું કરત ? ”

“ મધુરી કહે છે કે પૈસા હોય તો ધણાં મારાં કામ થઈ શકે. જો હું પૈસાદાર હોતને તો મધુરીને જાત જાતની સારી સારી ચીજો સર્ધ આપત; અને વળી શંબુને શંભુ ચોપડીઓ વેચે છે, બહુ મજાનો છોકરો છે, મ્હારે ને એને તો ધણા ધણા સાંચ વખતથી બાઈબંધી છે. ”

“ એમ કે ?—પણ ત્હમે પૈસાદાર હોત તો એને શું કરત ? ”

“ મંગાથી એને છૂટો કરત. ”

“ મંગા કાણ છે ? ”

“ મંગળ શંબુનો બાગિયો છે; પણ ચોખ્ખો નથી. ”

“ હેં ચોખ્ખો નથી ? ”

“ ના. એ પૈસા ખાઈ જાય છે ને તેથી શંભુ એવો તો સ્વીકાય છે !—હેં બધ ત્હમે આખો દુહાડો ચોપડીઓ વેચવાને બધા સહેજમાં ટાટિયાતોડ કરો ને ત્હમાને બાગિયો ત્હેમાંથી તફાવી જાય તો ત્હમે પણ ના સ્વીકાઓ ? ”

“ અલબત્ત, મ્હને પણ ગુરસો આવેજ. પણ ત્હમે ત્હમારે પોતાને ગારે શું લો જો ત્હમે પૈસાદાર હોતો ? ”

“ બધું ધણુંયે ! પણ હું પ્હેલ-પ્હેલો કુલમણીને યોગ પૈસા આપું. ”

“ કુલમણી કાણ છે ? ”

“ મ્હારી ખાસ દોસ્તદાર છે. એને બિચારીને સાત છોકરાં છે ને એનો વર માં રહે છે તેથી એ બધાં બહુ ખરાબ હાલતમાં છે. ”

“ આવો વિચિત્ર છોકરો મ્હેં કદિ પણ જોયો ન્હોતો; સરલાદેવી, ધણું સાફ થર કે ત્હમે આવી પ્હોખ્યાં હું ટાંગોતમરથી નીકળ્યો ત્યારે મહારાજ બહાદુરે મ્હને ક્રમા વ્યુતું કે : ‘ મ્હારા પૌત્રના મન ઉપર એટલું દસાવતું જરૂરું છે કે એને હવે કોઈપણ સ્ત્રી જોઈશે તે મળી શકશે, ’ ”

આને આપી, આપણે ન્દાનકરે મદારગર કુમાર પોતાના બાપદાદાઓના રહેઠાણ તરફ જવાને નીકળ્યા તે પહેલાં કુલમણી અને શંભુને કહેધી પૈસાની તગી કે મુસીબત ન પડે એટલું તે આપી શક્યા.

આગમણી ઉમળી દલી એવામાં આસબરો શંભુ દોડતો દોડતો સ્ટેશન ઉપર આવી પહોંચ્યો : “ કુમાર, તને મળવાને હું માંડમાંડન આવી શક્યો છું, હોં ! લે આ લાલ કુમાર-પૈસા મદારગરના, તારા દાદાને ત્યાં પહોંચે ત્યારે હાથમા રાખજે કે એ બાપને પણ મળી જાય, આપણા, આતો મંદ ગળુ વાગ્યો !-દીક ત્યારે, સાહેબજી, કુમાર. ” તેમજ મદારગરની તરફ જતેમને પ્રભુમ કહ્યા “ દેવી ! આવજે, હો ! ”

“ હા, શંભુ, આવજે; કામળાખ લખજે મધુબાણ, કુલમણીના, -તારા, બધાના સમાચાર લખજે ! ” મદારગરનીએ કહ્યું અને ગાડી ચાલવા માડી.

શંભુ સ્ટેશનના પોલ્ટરો ઉપર આગળ આગળ દોડ્યો, પણ એટલામા તે ગાડી તેની આગળ નીકળી ચાલતી મળી પરંતુ એક બાલકતા ભર્યો, મધુરો સ્વર તેને કાને પહોંચત હતો : “ શંભુ, આવજે-આવજે હો ! ”

કુમારે મદારગરગરનાની પેસા રા. પોતાની ગા સાથે ગાળી.

“ મુનીમજી, મદારગરને એટલું કહેસો કે મારે એ પૈસા નહિ જોઈએ. ”

“ પૈસા !-મદારગરની, મદારગર સાહેબ આપને જે સાવિયાણું આપવા માગે છે તે ? ”

“ હા, કારણ તો હું એ લાડ તો પછી મારા મનમા એમજ થયાં કરશે કે મ્હે મારાને મેળ્યો છે. હું મદારગરની ગામણી પ્રભાએ એને સોડુ છું તેવું કારણ તો એટલું જ એના બાપને ખાતર મારે મારી સ્વાર્થ કામણીએ દાખી દેવી જોઈએ. અને બની-એના પિતાજીનો જીવતા હોત તો તેમનો પણ એવોજ અભિપ્રાય થાત તેથી ”

“ બધ સાકે. હું તમારી મરજ મજબ મદારગર સાહેબને જાણીશ ”

“ કેમ વળી ત્હમે દયાળુ નથી ? શંભુ ને કુલમણી માટે—હું પણ બહુજ, ખુશી થયો છું, હોં; દાદાજી ! ”

“ કુલમણી ને શંભુ ? ”

“ હા. એ બેની સાથે મ્હારે ખુબ દોસ્તી છે. નગીનચંદ માદો રહે છે. ”

“ નગીનચંદ ! નગીનચંદ કોણ છે ? ”

“ કુલમણીનો વર, એ બચારો માદો રહે છે ને સાત છોકરાં છે; એટલે કહો કુલમણીયે શું કરે ? પણ ત્હમે પૈસા મોકલ્યાં તાને તે બહુ કામમાં આવી ગયા; ને હવે કુલમણીને જરા આરામ મળશે, હોં !...વળી શંભુ પણ બહુ ખુશી થયો. ત્હમને પણ શંભુની સાથે બાઈબંધી થાય હોં, દાદાજી; શંભુ એવો ચોખ્ખો છે,—”

“ ચોખ્ખો ! ચોખ્ખો તે શું ? ”

“ શંભુ કોઈને છેતરે નહિ. ”

“ એ શંભુ કોણ છે ? ”

“ ચોપડીઓ વેચે છે ને ફરિયો છે—દાદાજી, એને ને મ્હારે તો છે ને તે, ધણા ધણા લાંબા વખતની દોસ્તી છે. ત્હમે પૈસા મોકલ્યાં તાને તે મંગાને આપીને શંભુની કુકાન જૂઠી કરાવી; મંગો જરાયે ચોખ્ખો ન્હોતો, હોં ! જુવો ત્યારે, શંભુને કુલમણીને નગીનચંદને એમનાં છોકરાં, બધાને ત્હમે કેવાં ખુશી કર્યાં ? ”

“ હં, મ્હે ખુશી કર્યાં ? ”

“ હા. મધુરી કહે છે કે ઉઘામાં ઉઘી બસાઈ એવી રીતે ખીજાને મુખી કરવા-મોજ છે, ને હું મ્હોટો યધદાને, ત્યારે હું ત્હમારા જેવો થવાનો છું. ”

વાળું કરવાની વખત થવાની નોકરે ખબર આપી.

“ ત્હમે લગણાઓ છો, દાદાજી, હું ત્હમને મદદ કરું ? ”

“ હં મહારાજા કુમાર, ત્હારાથી મદદ થઈ શકશે ? ”

“ હા. મ્હને લાગે છે કે થઈ શકશે. એક તરફથી લાકડી ઉપર ત્હમે ટેકા મૂકો અને બીજી બાજુએ મ્હાગ ખબા ઉપર હાથ રાખો. શંભુ કહે છે તો કે મ્હને વરસ તો આઠજ થયાં છે પણ મ્હારા કાફું બહુ મજાસુત છે. ”

“ ઠીક. ત્યારે, ચાલ; આપણે અજમાવી જોઈએ. ”

“ મ્હારા ઉપર ટેકા મૂકો. જોએને, બહુ દૂર જવાનું નહિં હોય ને તો હું યાકીયે નહિં જાઉં. પરશેવો ધણો થાય છે, ખરું કની ? ”

“ હા. હું કાંઈ મહેનત પડે એવું કામ કરતો તો ?—એથી પરશેવો વધારે થાય. ”

“ ના. ના. બહુ મહેનત પડે એવું તો હું કાંઈયે કરતો ન્હોતો; પણ ઉન્હાળામાં તો ધામને લીધે પણ પરશેવો થાય, ખરું કની, દાદાજી ? આપણે બે જણાનેજ રહેવાને આ બગસો બહુ મ્હોટો પડે. ”

“ ત્હને મ્હોટો લાગે છે, મહારાજા કુમાર ? ”

“ હા. દાદાજી; આવડા મ્હોટા બંગલામાં ફક્ત બે જણાજ રહેતાં હોય ને એક ખીજાના ઉપર હેત ના હોય, તો ખ્હીક ના લાગે ? મધુરી આપણી સાથે રહેતી હોત તો કેવું સારું થાત ? ”

સવાજમની ખેંચ.

૫૩ (ન. ૩૫) રા. ધનંત્ર જેતસી. (વર્ષ ૨ જી) મુનાઈ ૧-૪-૦
૫૪ (ન. ૩૫૨) ઓ. મેકેટરી. રીડીંગ રમ. (વ. ૨ „) કાલોન. ૧-૪-૦
૫૫ (ન. ૩) એમ. જે વાયડા (વર્ષ ૨ „) માંગતોર. ૧-૪-૦
૫૬ (ન. ૩૫૩) સૌ ગોદાવરી બાઈ (વ. ૨ „) મુંબાઈ. ૧-૪-૦
૫૭ (નં. ૨૧૨) રા. નરસીલાલ ધમનલાલ (વ. ૨ „) નગરકંઠા. ૧-૪-૦
૫૮ (નં. ૨૩૧) રા. મનમુખરામ પ્રાણીજીવન પટેલ (વ. ૨ „) રાજકોટ. ૧-૪-૦
૫૯ (નં. ૨૩૦) રા. બાનસુખ નિર્ગુણરામ મહેતા (વ. ૨ „) રાજકોટ. ૧-૪-૦
૬૦ (ન. ૧૨૪) રા. લાભશંકર લક્ષ્મીશંકર (વ. ૨ „) રાજકોટ. ૧-૪-૦
૬૧ (ન. ૫૮) રા. મણીશંકર આનંદજી રાજશુર (વ. ૨ „) પોરબંદર. ૧-૪-૦
૬૨ (ન. ૩૫૪) રા. માર્તંડરાય દોશતરાય (વ. ૨ „) ધંડુકા. ૧-૪-૦
૬૩ (ન. ૩૫૫) રા. વી. એમ. પંડ્યામા (વ. ૧ હું) મુંબાઈ. ૧-૪-૦

1

વહુને શિખામણ.

(પ્રીત આદત્તિ. કિમ્બ ૩. ૧)

ઓઓને ખાસ વાંચવા લાયક પહેલી આદત્તિની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી બીજી આદત્તિ પઢાર પડી છે.

મગવાનું ટેકાણું-રવિશંકર ગણેશજી અન્નરિયા, ચીફ મેડિકલ ઓફીસર, મામરોજ, (કાઠીયાવાડ)

લવાજમની પહોંચ

૬૪ (નં ૩૫૬)	રા રા રમીલદાસ નરભેરામ વડીલ	(વ. ૨)	મુંખાઈ	૧-૪-૦
૬૫ (નં ૨૦૯)	રા. રા હરમુખતપ ઈન્દ્રારામ	(વ. ૨)	કરાંચી	૧-૪-૦
૬૬ (નં ૬૪)	ગ રા હરીદાસ લાનજી લક્ષ્મીદાસ	(વ. ૨)	"	૧-૪-૦
૬૭ (નં ૧૪૮)	ગ રા રવજી ધરમશી રૂખા	(વ. ૨)	માડવીકાંઠ	૧-૪-૦
૬૮ (નં ૧૬૦)	રા રા જોહાભાઈ મુળજીભાઈ	(વ. ૨)	મુંખાઈ	૧-૪-૦
૬૯ (નં ૫૭)	ગઠદર રવિચંદ્ર ગણેશજી અંબરીયા	(વ. ૨)	માગરાગ	૧-૦-૦

અમારા એજ ટો.

રાજકોટ—રા રા મહેદ્રય નિહલરાય ખી એ, એત એલ ખી ઠે, સદર.
 કરાંચી—રા રા રઘુનાથ દામોદર ઠે પોટેન્ટ ઓરીસ.
 મુંખાઈ—રા રા બાદેવજી લાલજીભાઈ ખી એ, એત, એલ, ખી લાલકોટ વડીલ ઠે
 માન્ટરોડ ચુનાભટ્ટી લેત. [ફાન, અ પાગલી
 રા રા પુરુષોત્તમ નાયુરમ પટેલ ઠે શેડ ગોકળતમ દોલતરામની
 વડોદરા—રા ગ પુન્યવતરાય રઘુજીરાય દિવડિયા ઠે બાજવાડા

વહુને શિખા મણુ.

(ખીજી આશ્વતિ કિમત ર ૧)

ઐઓને ખાસ વાયવા લાખક પહેલી આશ્વતિની ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી ખીજી
 આશ્વતિ ૫૬૨ પડી છે
 મળવાનું ઠેકાણું—રવિચંદ્ર ગણેશજી અંબરીયા, ચીફ મેડિકલ ઓફીસર માગરાગ, (હાંડીવાવાડ)

ધણી થોડી નકલો રહી છે

સદ્ગુણી હેમતકુમારી.

શ્રીમતે ગાયકવાડ સરકારના કેળવણી ખાતાએ નિશાગોખા હનામ મહેશ્વરા મળુર
 કરી છે વિદ્વાન લેખક ખા ગા નાનુજીભાણી ખી એ લખે છે કે "ઐઓને માટે
 આ અમૃતનો પ્યાસો છે મૂલ્ય બાર આના વી થી પોટેન્ટ બે આના

બાળ-સદ્ગોષ્ઠ રતન—બે આના.

હિરાભાસ વિધાનામ રાવળ.

હુણવાડા-રેવાકોટા

સુન્દરી સુબોધ.

પર્વ ૨ ભૂતં.] ઇ. સ. ૧૯૦૪. હિસેબર—માર્ગશીર્ષ, વિ.સં. ૧૯૬૧. [અંક ૪ ધો.

કાવ્યકુંજ.

બહેની મહારી !

(પસંતિવશ)

મિઠાં, કુળાં વચન જોડ્યનાં બહેની મહારી !
હીપાવ્ય મન્દ હર્ષાને મુખકાન્તિ તહારી;
ને નિર્મળાં નયન નેહલરેલ ધારી,
દે દોહલોં જમતઝેર બધાં ઉતારી;

કોધે ઝઝૂમો કરચોલો લયે કપાળ,
આંખ્યો ઝડે અગનના લગુકાનો ઝાળ,
ને અંતરે ઝુલતો ઝેરીલો કંઈ કટાર,—
જાયે ઉડી, જહિં રમે તુજ નેનધાર.

હુખો શરીર મનનાં અકથ્યાં, ઉઠેરાં,
ળાળે બધું ભવનનું હીર; ત્રાસધેર્યા
જ્યાં આત્મધાત કરતાં મનુભાલકોયે
કંડાં બને, તુજ અમીભર એક હાસ્યે.

પાપે ભર્યા, ભવિતકજ્જલભાર હો જે,
આશાહીણું મનુ, ન ભૂતભવિધ્ય જેને,
અન્ધારપિંજર પુર્યા, જડ ચેતનો તે,—
તહેવાંચ ચિત્ત તુજ વાણિમુગ્ધ ચીરે.

પુત્રી પ્રીતિમધુરો યા, મિઠી બહેની બહાલી !
પત્ની પવિત્ર, મૃદુ ને સુખદા, રસાળી;
યા પુણ્યશીળી જનનિ, ઉર જ્યોતિ ધારી;
તે દ્રષ્ટિ, હાસ્ય, સ્વર, શુભ્યની બહેની મહારા !

મુમન્ત.

વર્તમાન રંગ.

હિન્દી સંસારમુધારાસમાજ:—આપણા ગૃહરાજ્ય મુધારવાં, સ્ત્રીઓની હાલત વધારે સારી કરવી, અને મન્દ પડી ગયેલી સાંસારિક રિથિતિમાં જનમતિની જાદૂઈ રૂંક મારવી એવા એવા કંઈક, દરવર્ષે મળતી આપણી હિન્દી સંસારમુધારાસમાજના, મુખ્ય હેતુ છે. રાજકીય હીલચાલો ચલાવતી હિન્દી પ્રજાસમાજ (નેશનલ કોંગ્રેસ) ની સાથેજ અને પ્રજાસમાજના મંડપમાં જ તે મળે છે, અને આ વર્ષે તે બંને મહામંડળો મુંબાઈમાં, એટલે આપણી સમીપમાં જ—આપણા અતિથિ રૂપે જ મળવાનાં છે. સંસારમુધારાસમાજના કેટલાક હેતુઓની બાબતમાં, હિન્દી પ્રજાના મોટા ભાગને તે સમાજની સાથે હમ્મેશાં મતભેદ જ રહેવાનો, એમ કહી શકતાં પણ અમારે અહિં જણાવવું જરૂર છે કે તહેના ઘણા હેતુઓ મનન કરવા—અનુસરવા યોગ્ય છે: અને તે સમાજ ચાલતા સમયમાં હિન્દનો ઉદય કરવા પ્રયાસ કરતી મહાન પ્રવૃત્તિઓમાંની એક છે. આ

ઉત્તમિ બાબતની જાગૃતિમાં, દરવર્ષે નહિં જોવામાં આવેલા એવા, એ ફેરફાર આ વખતે જોવામાં આવે છે અને તે એ છે કે ખાસ સ્ત્રીઓની જ મળવાની એક સમાજ અને પ્રજા સમાજ (કોન્ગ્રેસ) તરફથી બરવામાં આવતા પ્રદર્શનના મહત્વમાં જૂદો રાખવામાં આવેલો સ્ત્રીઓની જ બનાવટનો એક વિભાગ. આ સર્વ સમયની પ્રવૃત્તિનાં ગુણ ચિન્હ છે અને હેના પ્રયોજકોને માનનીય છે. જે કે સ્ત્રીઓ ઉત્તમ બાપણકાર કરતા ઉત્તમ ગૃહણીઓ, ગૃહવ્યવસ્થામાં પોતાનું બળ યોજનાર સુચીલ પત્નીઓ બને, એને જ અમે વધારે ધન્યવાદ અને વદન યોગ્ય ગણીએ છીએ, તથાપિ સ્ત્રીસમાજ એકલાં સારા સારા, સુન્દર શબ્દોવાળા બાપજો માટે જ નહિં પરંતુ હેમના અસ્પૃશ્યતા સબધનો વધારો, હેમની મનોવૃત્તિઓનો વિકાસ, હેમની કેળવણીની અભિવૃદ્ધિ, પ્રજાના સુખ્ય અંગ તરીકે હેમને માથેની જવાબદારીનું જ્ઞાન, તથા બાલશિક્ષણ વગેરેની રીતિઓની વધારે સારી મુશાહીતી-આવા આવા વિષયો માટે જ હોઈ, તે સઘળા હેમની સમક્ષ આવશે એમ ધારી, આ નીચ સમાજને પણ પ્રદર્શનના સ્ત્રી વિભાગના બેટકું જ અમે સમ્રેમ અભિવંદન અર્પીએ છીએ. આશા છે કે આ બંને પ્રવૃત્તિઓ ધારેલા ઉદ્દેશ પાર પાડવામાં ફળીશ્વર થશે.

સ્ત્રીકેળવણી:—બાલિકાઓ અને પત્નીઓનું શિક્ષણ આપણા આ નવીન શતકની શરૂઆતમાં ઘણી જ જાગૃતિમાં આગળ વધતું જોવામાં આવે છે. એક તરફથી હિન્દુ હિતૈવિષ્ણુ દેવી એનિ બિસેન્ટ કાશીમાં કન્યા પાઠશાળાને માટે મહા ભાગીરથ પ્રયત્નો કર્યે જાય છે અને બીજી તરફથી આર્ય સમાજ પણ હેવા પ્રયાસોમાં આગળ આગળ વધે જાય છે. શિક્ષણના ક્રમમાં પણ સુધારો થતો આવે છે, સંસ્કૃત, ધર્મશાસ્ત્રોનું જ્ઞાન, સંગીત, પાઠશાસ્ત્ર તથા અંગકસરત ઉપર ખાસ લક્ષ આપવામાં આવે છે, અને તે ઉપગત સ્ત્રીઓને ખાસ જરૂરનું વેદકનું, શસ્ત્રવિદ્યાનું, તથા સ્ત્રીઓના દર્દોનું પણ શિક્ષણ હેમને મળતું જોઈ, અમને આનંદ થયા વિના રહેતો નથી.

સુખન્ત, બન્ધુસમાજ.

ગૃહધર્મ.

બાળલક્ષ.

સૌ સરિતાગીરીના આમંત્રણથી “મહિલામંડળ” ની આજની સભા તેમના પતિ રા. વિદ્યાપ્રસાદના સુદર દિવાનખાનામાં મળવાની હતી, અને તેમાં આજ નિર્મંધ પણ તે પોતે જ વાચવાના હતાં. બપોરના એક વાચાનો વખત થયો એટલે તે તૈયાર પી સભામાં આવનારી સત્તારીઓ તથા પ્રિય સખીઓની રાહ જોતા બેઠાં અને થોડીજ વાગ્યા સાદા સુશોભિત વસ્ત્રો ધારી મધ્યમ વર્ગની દસ બારેક યુવતીઓ આ દિવાનખાનામાં એકઠી થઈ, અને પ્રથમથી ગોઠવી રાખેલી સુદર ખરદીઓ ઉપર બેઠી આવનાર

આ નિબંધ ધણો લાભો કરવા હું ઇચ્છતી નથી, છતાં એટલું તો મ્હારે હૃદયે જોઈએ કે આપણા હિંદુઓના ઇતિહાસના પ્રથમના વખતમાં સ્ત્રીઓના લગ્ન હાલના કરતા ધણી મ્હોળી ઉમ્મરે ચતા એમાં તો શબ્દ નથી. આપણા પવિત્ર પુરતકો રામાયણ, મહાભારત, ભાગવત વગેરેમાંથી પણ તેના દૃષ્ટાંતો મળી આવે છે. સીતા, દ્રૌપદી, દમયંતી, સુભદ્રા રૂકિમની, સત્યભામા, યોગ્યા વગેરે લગ્ન એ શુ છે તે સારી રીતે સમજી શકે તેટલી ઉમ્મરે જ પરણ્યા હતા. તે પછીના મધ્યકાળમાં જે વખતે રાજ્યસ્થિતિ જગડવાથી સ્ત્રીઓ તિનું રક્ષણ મુશ્કેલ થઈ પડવા માડ્યું, તેવામાં વખત વિચારનાર મનુ યાજ્ઞવલ્ક્ય ઇત્યાદિ જેવા મહાપુરુષોએ સ્મૃતિઓ રચી, તેમાં સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતામાં કેટલી મર્યાદા મુકી, અને તેમનો અવિવાહિત સમય પણ ઓછો રાખવાના ઇરાદાથી લગ્ન બહેલા કરવાના બંધ બાંધ્યા. દેશકાળને અનુસરી જે ઉદ્દેશથી આ પ્રતિબંધ બાંધ્યા હતા, તે ઉદ્દેશોનો તે વખતને માટે ઉપયોગ અને કંઈક જરૂર પણ હતાં પરંતુ ઊંડા, ધર્મ કાયદા વગેરે જે જે સંસ્થાઓ બંધવહારમાં લાગ્યા વખત મુઠ્ઠી ચાતુ રહેવાની હોય છે તેમાં ધણે ભાગે એવું જાને છે કે આરભના મૂળ ઉદ્દેશો ખૂસારી જઈ તેના બહારના સ્વરૂપ માત્ર રહી જાય છે તે જ માણે આ લગ્નની બાબતમાં પણ થયું અને ગમે તે રીતિમાં ગમે તે નુકસાન પ્રત્યક્ષ અનુભવવામાં આવ્યા છતાં પણ તે પ્રતિબંધ પાળનારો જ છે, એટલું જ નહિ પણ મધ્ય સમયમાં શક્ય થયેલો રીવાજ અસાનને લીધે અનાદિથી ચાતુ આવેતો મનાઈ અનતકાય મુઠ્ઠી ચાતુ રાખવાનો જ છે, એવો દુઃ આગ્રહ બાધાઈ ગયો. પરંતુ એમ તરફ એ ધર્મ આજ્ઞાઓ આપનારાઓએ બાળનમ્મની બેઠી પહેલાવી, ત્યારે ખીજી તરફથી આપણા મૂળ ધર્મ સ્થાપનાર વિચારવાન હર્ષિએ લગ્નની એવી પવિત્ર, ઉન્નત વિધિ દર્શાવી છે કે તે જો ચોખ્ખી રીતે, મન હેતુ પ્રમાણે પાળીએ તો લગ્નની ઉમ્મર મ્હોટી જ હોવી જોઈએ એમ સિદ્ધ થાય છે. લગ્ન મળે અને ઈર્ષ્ય રીતિમાં કરવા, પતિ અથવા પત્ની મળે અને કેવી રીતે પસંદ કરવા, લગ્નનો હેતુ શી છે, તેમાં કેવા પ્રકારની વિધિ અવશ્ય કરવાની છે, અને તેનું બંધન કોને, કયા ઇરાદાથી, અને કેટલે દરજ્જે બાંધે છે, વગેરે બાબત હું આગળ ઉપર લગ્નનો ગિય લઈ નિબંધ વાચીશ ત્યારે તમને જણાવીશ છતાં હાલ એટલું કહેવું જ રૂંડું છે કે લગ્ન સમયે પતિ અને પત્નીએ એક બીજાને આંખે દેવની સમક્ષ ગંભીરતાથી અને શુદ્ધ બુદ્ધિથી જે મલકનાર, જે કબુલાતો આપવાની ફરજિયાત વિધિ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે તે વિધિની આજ્ઞા કરનાર મહાત્માઓના મનમાં એવું તો નહીં જ હોય કે પરસ્પર પ્રતિજ્ઞાઓ આપનાર પતિપત્નીએ તે સમજવાની જરૂર નથી તેથી ઉલટું, તે પ્રતિજ્ઞાઓના અર્થ, તથા તેમાં ગ્રહેલી જોખમદારી સારી રીતે સમજવા જેટલી તેમને શક્તિ, એટલે કે તે સમજશક્તિ આવે તેટલી તેમની ઉમ્મર, હોવી જ જોઈએ એમ તેમનું માનવું હોવાનો સંપૂર્ણ સમય છે.

પ્રિય મહેનો, બાળલગ્નના સબંધમાં ધર્મશાસ્ત્રપક્ષે આટલું કહી, હવે વ્યવહારમાં તેથી શા શા લાભગેરલાભ થાય છે તે જણાવું છું.

(અપૂર્ણ)

પાંચ,

વાર્તાલહરી.

૪૪૪૪૪૪૪૪

પતિપત્ની.

“ જતાંતાં સાંજે, જ્યાં, વરવડુ અમે ધાન્ય લણ્યાં,
“ ન જાણું જે ચાથી, વરવડુ અમે તો લડી પડ્યાં;
“ લડ્યાં, રેયાં, પાછાં, વરવડુ અમે આંસુ ચુમતા,
“ હતાં જેવા તેવાં, વરવડુ અમે તો થઈ રહ્યાં.

અને કેવી મીઠી,
લગાજ તો દીઠી,
કરે હૈયા ખાલી,
અને આંસુ ઢાળી,

“ હતું તેથી જ્યાંદે પ્રભુચિ જાતલુ ઐક્યજ કરે,
“ જ્યાંહા આંસુ સાથે અધરૂં રસ પીવડાવ કરે ! ”

બ., ૧૬. ૬૬૬૬.

દાકતર બંસીલાલ, આખા દિવસની સંજ મહેનતથી કટાજેલો, યાકોપાકોપો 'ધેર' આંચો દવાખાનામાં નિત્ય કરતાં દર્દીઓની બીડ વધારે હોવાથી તથા ખાસ સંભાળ અને અસાધારણ ઉપાયો લેવા પડે એવા રોગથી પીડિતા એક જે માણસો તહેની સારવારમાં આજથી જ મૂકાયનાં હોવાથી, તેનું મન અને શરીર બંને તદ્દન થાકી ગયાં હતાં. કદ-કડતી ટહાડ અને હેલીબંધ વરસાદના કાદવ કિચ્કડમાં થઈને ઘેર જતું અને તેમાં પણ ગ્રાતનો વખત એટલે પછી પૂછતું જ શું, ' ઘેર વાળુની તૈયારી કરી રાખી હસતે મહેરે પ્રેમભયાં આવકાર આપવાને આતુર પોતાની પત્નીની સાથે બોજન લઈ, શગડીના તા-પથી ટહાડ ઉરાડી મૂકી, વાર્તાવિનોદ કરતાં આરામ લેવો, '—એવા એવા જે વિચારે તેના પગને અધીરા બનાવી ઘર તરફ ઉતાવળથી પ્રેર્યા હતા, તે સર્વે ઘરમાં પેસતાંની સાથેજ ઉડી ગયા. કારણ તહેની સ્ત્રી અચળ પણ આજ તેટલી જ થાકી મયેલી હતી.

તે ધબધબ કરતો મેડીએ મહડો પણ કોઈ જણાયું નહિ. “ અચળ ! ” તેણે ધુમ પાડી પણ કોઈ જવાબ મળ્યો નહિ. તેણે ફરીથી ખાટો કહાડયો.

આ વખત પાસેની મેડીમાંથી—કટાજેલા અવાજથી જવાબ મળ્યો. “ જરા ધીમેથી બોલો; છોકરા હમણાં જ જાગ્યો છે. ”

બેંસીલાલ બબડ્યો: “ અરે, છોકરો જય જહાનમમાં!—અહિં ખરેખર નીવોયે નથી; રાતના આઠ નવ વાગ્યા સુધીનાયે છોકરાને ઊઘાડી ક્યેમ દેતી નથી ?”

“ એને દાંત આવે છે ને એની પીડાથી આ જતો આખો હાડો એણે રો રો જ ક્યું છે: મ્હને ન્હાવાનોયે વખત આજ મળ્યો નથી.”

પાછો બાળકના રોવાનો અવાજ સંભળાયે. દાકતર મનમાં બબડતો રહડતો બીનાં લૂગડાં બદલી, દીવો સતેજ કરી દિન્દોલા ઉપર બેસી હાંચકા ખાતાં બબડવા લાગ્યે. “ જહાનમમાં ગયું આ ઘર ને ઘરનાં માથુસ!—સાથું, આટલુંયે ન સચવાય? અમે આખો દિવસ વૈતરૂં કરી કરીને મરી ગયા જેવા ઘેર આવીયે ત્યારે સાથું, ત્યારે એનું એ! કોઈ જગોએ જ પ જ નહિ; આ તે જિંદગી છે કે જહાનમ! ”

અંચળે માગમાંડ કરીને છોકરાને સવાડ્યો. આખો હાડો ત્હેનાથી છોકરાને હાથ-માંથી મૂકાયો ન્હોતો; એટલે ઘરના કામકાજમાં ખીલફલ લક્ષ ત્હેનાથી અપાચું ન્હોતું. સ્ત્રીઓ ઘરની વ્યવસ્થા કરવામાં ને સાફસુફ રાખવામાં, પોતાના જાદુઈ સ્પર્શથી જે સ્વ-ચૂંતા અને સુધડતા લાવી શકે છે, તે જ ગૃહિણીઓનું કલાધિધાન; અને ઘરની વસ્તુઓ ઉપર ફક્ત નજર નાંખીને, માત્ર સ્થિતિ ફેરવીને, સ્થેજ હાથ લગાડીને જે સુન્દરતા, મનોહરતા, તેઓ ગૃહમન્દિરમાં લાવી શકે છે તે જ પત્નીઓની કળા-કુશળતા. ત્હેમાંનું કોઈ પથ્ય કરવાને અંચળ આજ શક્તિવાન યદ્ય ન્હોતો; એટલે ઘર ગધેય ટેકણે વેરાન જેવું જ લાગતું હતું. છોકરો મદિા હતો ત્હેની સંભાળમાં ત્હેણે આખો દિવસ ગાળ્યો હતો; ત્હેને સંભાળવા તથા કામકાજમાં મદદ કરવાને રાખેલી સ્ત્રી બે હાડાથી રજા ઉપર ગઈ હતી, એટલે ઘરમાં તે એકલી જ હતી. અને બાળક ખીજાં કરતાં પોતાની માતાને વધારે પજવે છે અને ત્હેમને વધારે મહેનત આપે છે; તે ખરેખર જૂઠ્ઠી રાત્રી જેવાં જ છે પરંતુ તેઓ પોતાની સત્તાનો ગમે તેટલો દુરપયોગ કરે તો પથ્ય ત્હેમની માતાઓ તો ત્હેમની શુભામ યવામાં જ આનન્દ માનતી દેખાય છે.

અતે બાળક સ્વર્ગ ગયું. વાળુની વખત યદ્ય ખીજું કરવાનો વખત ન્હોતો એટલે દાકતર સાહેબની ચાળીમાં બાંચડીનું બોજન આવ્યું. સાકનાં આંગણાં બોળતાની સાથે જ તે આથું ખસેડી દીધું.

“ બળી ગયું છે ? ” પત્નીએ પૂછ્યું.

“ હાસ્તે. ઘરના ખૂણાઓમાંયે ગંધ મારતી નથી લાગતી?—જરા સંભાળીને ક્યું હોય તો એમ ન થાય!—આપ અવળા ધક્કા જરા ઓછા ખાઈએ.”

“ પથ્ય ન્હે ત્હેમને ક્યુંનુંસ્તો કે છોકરાએ ન્હને આજ ઉભીને ઉભી રાખી છે; ખીજું કોઈ કરવા દીધું નથી.”

“સીતા, ક્યાં ગઈ’તી ? ”

“તમે જાણો છોસ્તો કે એની બહેન માંદી છે તેથી એ ગઈ છે.”

“હા બરોબર. હું જુની ગયો'તો. આજની ખીચડીયે કેવી ચર્મ છે. દહડીમાં તે કાંઈ માલ જ નથી. ખીચું કાંઈ કયું નથી? પાપડબાપડે નથી?”

“ના, બધસાખ; યઈ રજા છે. હો તો પૂરી કરી આપું. વાર નહિં લાગે.”

“ના. ભાઈ, ના કશુંયે કરવાની જરૂર નથી. સોટ બાધવો તે પાછી પૂરી વણુવી તે તજીવી!—એ બધુંયે હવે જ કરવાનું છે તે!—કાઈ નથી કરવું.”

“પણ મ્હને જરાયે વાર નહિં લાગે.”—એટલામાં તો બંસીલાલ દાય ઘોઘી ખાટલા ઉપરથી ઉઠી ઉઠો થયે.

“ જાણા, ત્યારે ત્હમને મ્હા કરી આપુ ?—અથવા દહોતો દૂધમાં ડાળી તૈયાર કરું.”

“અરે, બાઈ, રૂઢેયા દેને ! બળી ગયો મ્હાને જહાનખમાં ગઈ ત્હારી કાશી ! જરા
હાથ ન લાવને એટલે પી લઈશુ. સ્વવારની વાત સ્વવારે ! બાલુતી ન્હોતી કે આખા દિવ-
સનો યાઝોયાઝો આવશે ત્હેને કાંઈ ખાવા ભેગુ તો ભેગશે ને ? મ્હારી બહેનને ત્યાં
તો પાપડ, વડી, એવું એવું કાંઈક કાંઈ તો હોય ને હોય ન !—આ તે થર છે !”

આ હેતુથી ધા અંચગથી સહન ન થઈ શક્યે. આખાદિવસની વ્યથાઓની આપૂર્ણ-
હતિ થતી હોયની એમ જણાયું. તેની આંખમાથી આંસુ નીકળી પડ્યાં. પોતાના પતિના
ખબા ઉપર માથુ મૂકી ત્યાં જ મનનો ઉભરો ફહાડવો કે અંદરની મ્હેડીમાં જતાં રહેવું
તે તેનાથી સમજાયું નહિ. અન્તે પતિને આશમખુરશી ઉપર બેસી પાંચવાતું શરૂ કરતાં
જોયો ત્યારે તેણે મુજતા શરીરે અને 'ફહડતા મનથી અંદર જઈ ખૂમ ઉભરો ફહાડવો
અને મન ખાલી કર્યું ! તેનાં હૃસકાં બહાર સંભળાયાં.

“આયડીઓને તો ધધો જ ઓ! સાળું, ફહેવાય જ નહિં. યોગ ત્યારે—”

પરંતુ આ સંદેહ, બોલતા બોલતાંમાં ત્હેને પોતાની ચર્તણુક વિશે પચાતીપ જન્વું થવા લાગ્યું. બાળકની પાછળ આખો - દહાડો ભોગવવી, પડેલી પોતાની પત્નીની હેરાન-મની ત્હેને યાદ આવી. એ સર્વ સહવિચાર ત્હેણે હાથમાં લીધેલા પુસ્તકના વાચનમાં રૂપાવી દેવા પ્રયત્ન કર્યો; પરંતુ ભોગજોને 'પતિગાની' કે સંપત્તિ - વિના કેમ કે...

“ત્હમારી પત્નીને પ્રસન્ન રાખો. ત્હેના અગાધ પ્રેમનો ત્હને કંઈક તો બદલો આપો?—ત્હને પ્રેમભર્યું ઉત્તેજન આપો; એકાદ આનન્દભર્યું સ્મિત હાસ્ય આપો; હાઈ! એથી ત્હમને કેં એને કંઈ નુકશાન થવાનું નથી. ત્હને પ્રસન્ન આપીને ત્હેના મનને હર્ષમાં રાખો.”

તે બબડ્યો ‘ ‘પત્નીને ખુશીયા રાખો અને ત્હેના વખાણ કરા ’—એ લખ્યું રહેલું છે પણ આ લખનારને મ્હારા જેવી મળી હોત તો બબર પડત રોને માટે વખાણ કરવા, બાઈ?—વાળુ બગાડ્યું ત્હને માટે? ” ત્હેણે વાંચવાનું આમગ શરૂ કર્યું.

ત્હમારી પત્ની ત્હમારુ ઘર રૂહેલા લાલક રાખે છે, ત્હમારી વસ્તુઓ—ત્હમારા કપડાં સાશસ્ત્ર રાખે છે ત્હમને દરરોજ વખતસર ધૌણિક ખોરામ તૈયાર કરી આપે છે ત્હેના ઘણાખરા છુદ્ગીના વિચાર ત્હમારે માટે ન છે, બાળકોની ગુલામગીરી એ કરે છે, અને ત્હમારી ઇન્દ્રિયો પાર પાડનાને તે આતુર રૂહે છે—મછી કદિ ત્હેની બૂન થઈ તો થુ થઈ ગયું? ત્હમારી બૂલો થતી નથી?—જુદછવનમા સુખશાન્તિ અનુભવવાનો એક જ રસ્તો છે ત્હમારી પત્નીને પ્રસન્ન રાખો. યજ્ઞ નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તજ્ઞ દેવતાઃ । મનુ ભમવાન પશુ એવુ કહી ગયા છે માટે હાઈ! ત્હેનાથી જેટલું બને તેટલા માટે ત્હેનો આભાર માનવો ઘટે છે ત્હેનાથી જેટલું બની ન શકે તેટલા માટે ત્હેના ઉપર દયા રાખવી નરરની છે અરે, ઉપકાર માનવો તો થેર ગયો પણ એની સંધળા મહેન તનો બદલો ત્હેની સાથે હસતે મ્હોરે વાતચીત કરીને, ત્હેની નિર્દોષ પ્રસન્ન કરીને, ત્હેની સાથે પ્રેમભર્યું વર્તન રાખીને આપવામા પણ ત્હમને બાર પડશે? એ તો બદલાની ‘આંસા રાખતી જ નથી પણ આખરે એ મનુષ્ય જ છે એટલું યાદ રાખજો એનું હૃદય ત્હમારા કરતાં વધારે પ્રેમગ વધારે પ્રેમાળ છે આખી દુનીયાની પ્રસન્ન કરતા ત્હમારા એ પ્રેમહાસ્યની તે વધારે તરસી છે એટલું યાદ રાખજો કે ત્હમારા ઘરને સ્વર્ગ બનાવવું કે નરક એ ત્હમારા જ હાથમાં છે ’

બીલીલાલના ઝળવાયલા મન ઉપર આ શબ્દોની પ્રણી જ સન્નિદાસર થઈ, ત્હેણે વિચારમા ને વિચારમા તે એકઠી નીચે જુદે એવામા તે જ દિવસે આવેલા સ્ત્રીને માટે જ આસ પ્રકટ કરવામા આવતા ‘સુન્દરીસુખોદય’ માસિક તરફ ત્હેની દૃષ્ટિ ગઈ તે ત્હેણે હાથમા લઈ ઉઘાડ્યુ તો એનો એ વિષય ત્હેમાં ચર્ચાયેલ અને તે પણ વળી એક સ્ત્રી લેખકનો લખેલો ત્હેની નજરે પડ્યો. ત્હેમાંથી “સંસારમાં પુરુષ અને સ્ત્રી ઉભયના સુખનો આધાર અન્યોન્ય ઉપર છે. * * * લક્ષ વખતે લીધેલી પ્રતિ સાચી પોતાની પત્નીને પોતાનાથી બની શકે ત્યા સુધી સર્વ પ્રકારે સતુષ્ટ અને સુખી કરવાને દરેક પુરુષ બંધાયેલો છે પત્ની ઉપર થોંતિ રાખેલી, ત્હેનું સર્વેથી સરક્ષણ કરવું, ત્હેને સુસિક્ષિત બનાવવી, ત્હેનામા સારા ગુણોના બીજ રાખવા, એ સર્વ પતિના ધર્મ છે જે પુરુષો હમેશા પોતાનું જ સુખ ઇચ્છે છે અને પોતાની પત્નીના સુખનો વિચાર કરતા નથી તે પુરુષ કેવળ નીચ અને સ્વાર્થી છે આવા પુરુષો આખરે તો દુખી જ થાય છે અને

પ્રિયમ એ યાપ છે કે પુરુષ અને સ્ત્રી બન્ને દુઃખ જોગવે છે. * * * પોતાના સુખને માટે જોટલી ડોળજી અને સંભાળ પુરુષ લે છે, તેટલી જ ડોળજી અને સંભાળ પોતાની પત્નીના સુખના સંબંધમાં લેવાનો હોય છે. * * * જે ઘરમાં સ્ત્રી દુઃખી યાપ છે, તે ઘરનું સમગ્રું પ્રુષ્ય પ્રવારે છે. * * * ‘પ્રસન્ન દેવતા રૂઢિ, જ્યાં પામે સન્માન સુન્દરી.’ માટે દરેક સુઝ પુરુષે પોતાની પત્નીને સર્વ પ્રકારે, આનંદમાં રાખવી અને તેને સન્માન આપવું.” ૭

—એ વાંચોએ તેના હૃદય ઉપર ધ્રુવેલી અસર દઢ કરી. આ પ્રમાણે જો યોગ્ય વાર તે એકસો રથો હોત તો નિઃસંશય તે પોતાની શોકાકર્ત્ર ધ્રુવેલી પત્ની પાસે જઈ તેનું સાન્તવન કર્યા વિના રહેત નહિ. પણ એવામાં “હાકતર સાહેબ, ઘેર છે કે ?”—પૂછ પડી; અને શહેરના દરના ખુલામાં રહેતું એક માણસ માંડ હોવાથી તેને જોવાને તે ગયો.

મકાન ન્હાતું, સોફા, અગરિયા જેવું હતું તે અંદર પોતા ખાટલામાં એક ધણે જ મગિ થઈ ગયેલો યુવાન દર્દી સૂતેલો હતો; પામે એક તરફ સ્ત્રી આંખોમાં ઉભગતાં આંસુ હોતી બેઠી હતી. હાકતરને જોઈ તે નીચે બેઠી ને ધીમેથી બોલી “હાકતર સાહેબ, એ બહુ માદા થઈ ગયા છે. હું તમને બોલાવવાનું એમને નિત રૂઢેરૂઢે કરતીંતી ત્યારે આજ એમણે ગિરધરલાલને મોકલ્યા, એ આશા પડેલી છે.—હાકતર સાહેબ, આવ્યા છે.” તેણે પોતાના પતિની પાસે જઈ કંઈ

“આવો, પધારો સાહેબ,” તે દર્દીએ બેઠા થવાનો પ્રયત્ન કરતા તથા હાકતરને એસવાની કાંઈ સીજ માટે ચોતર/ નજર ફેરવતા કહ્યું. “પધારો સાહેબ.”

“હે હાકતર સાહેબ, એમને શું થયું છે ?” તે બાબતનીએ વચમાં ડોકિયું કરી પૂછ્યું “હાકતર સાહેબ, એમને નહિં મટે ?” બોલતા બોલતામાં એની આંખોમાંથી આંસુ ઢળવા લાગ્યા. “હે નહિં મટે ?”

“નહિં શા માટે મટે ? બહેન, તમે બીજાકૂલ ફિકર ના કરો.” હાકતરે તેને શાન્ત કરવા પ્રયત્ન કરતાં તે દર્દીના ખાટલા ઉપર બેસી કહ્યું; અને દર્દીની નાડ લાથમાં લીધી. હોમતી બેની આંખો બળી. “કોણ, બાધ રમણુલાલ ?”

“હાજી, જીવોને એનો એ જ રસણ. આપને સ્કૂલના દિવસો તો કદિ કદિ યાદ આવતા જ હશે.”

“કેમ, યાર, ના આવે ? ત્યાં આપણે કેવી ગમ્મત ઉડાવતા ?—પણ તમારી આવી હાલત થઈ ગઈ ત્યાં સુધી તમને બોલાવ્યો કે ખબર કેમ ના કરી ? તમે જાતું જ નબળા થઈ ગયા છે.”

“ હા બાઈ; પણ ખંસીલાં, 'મ્હારી' સ્થિતિ હાલમાં બીલકુલ સાફી નથી; અને જેમ જેમ દિવસ જાય છે તેમ તેમ તે બગડતી જ જાય છે. હું કોલેજ છોડ્યા પછી મિલમાં રહ્યો પણ કેટલીક 'ધરસ'સારિક અડચણોને લીધે એ મોહરી છોડી દેવી પડી. હાલમાં થોડા દિવસથી પાછો 'રહ્યો' છું ત્યારે પાછી મ્હારી તબિયત બગડી મ્હને ખબર નહિ કે ત્હમે અહિંની છરખીતાલમાં જ રહ્યા હશે. ”

“ એમ કે! સારું થયું ત્યારે કે મ્હને ખબર પડી-ફો હવે ત્હમને થાય છે શું ? ”

“ મ્હને બીલકુલ અમ પચતું નથી અને જીવને એન નથી; અને તાવ દરેક વધતો જ જાય છે. ”

દાકતરે દીવો પાસે મંગાવ્યો; રમણલાલની સ્ત્રી એક ઝાંખો દીવો જે ઓરડામાં ખળતો હતો તે લાવવા જાય છે એવામાં વાટ કોઠિયામાં જતી રહી અને દીવો યુલ થઈ ગયો.

“ કાંઈ ફિકર નહિ. ” રમણલાલ ધીમેથી બોલી ઉઠ્યો. “ જુવો પેલા ગારજુ પાછળના તાકામાં દીવાસળીની પેટી છે. ધીમે રહીને જાણે હોં, વાગે નહિ. ”

માંડમાંડ કરતાં દીવો થયો પણ દીવી લાઇ આવીને તે ઉપર મૂકવા જાય છે એટલામાં પાછી વાટ દિવેલમાં પડી ગઇ. કોઠિયું જ્યાં ત્યાં મૂકીને દીવાસળીની પેટી સેવા ગઇ એટલામાં પાછીનો ભોટો લેના પગે અચડ્યો અને ઓરડામાં બધે પાછી પાછી થઈ રહ્યું. “ શું થયું, વાગ્યું ? ” રમણલાલે પૂછ્યું. “ પાછી ઢોળાયું તો હો ઢોળાયું; પણ જરા દીવો ખેંસો કરેલ વાગ્યું તો નથી ને ? ”

“ ના. ના વાગ્યું તો નથી ” તે પત્નીએ જવાબ આપ્યો, અને દીવાસળી લઇને પાછી આવી ત્યારે દીવેલનું કોઠિયું ચોતરંજી ઉપર ઉપુ વળ્યું ! માંડમાંડ કરતાં દીવો થયો; અને પધારી પાસે આવીને શિયાળિયા જેવી, બંનેની વચમાં માથું રાખી ઉભી.

દાકતરે રમણલાલની આંખો, જીભ અને મોંદરો તપાસ્યો. “ રમણલાલ, ત્હમરાથી કાંઈ ખવાય છે ?—ત્હમને નબળાઈ જ રહત વધારે લાગે છે ને ત્હને લીધે આ તાવ છે. ”

“ દાકતર સાહેબ, આજ તો સ્હવારનું એમણે કશું ખાધું નથી.—મ્હા પીશો જરા ? ” લેણે પતિ તરફ ફરીને પૂછ્યું.

“ હા. હા બ્હેન, લાવો જરા; આપણે મને તોમ કરીને બે ચમચા પણ પાઇશું. ” કારે કહ્યું. તે મ્હા બનાવી લાવ્યાં ગઇ.

“ રમણભાઈ, ત્હમારે સારો ખોરાક અને સારી સંભાળ એટલાની જ ખાસ જરૂર

એ વિચાર તો ક્યોજ હતો. હું મ્હારી એક માથી છે ત્હેને બોલાવવાનો વિચાર કરું છું.”

“ હવે વિચાર કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. એમને બોલાવો જ. હશે ત્યારે, સાહેબજી, હું અસારે રજા લઉં છું. ફીની કાંઈ જરૂર નથી—ત્હારી પાસેથી તે શી હોય ?—હું રેસ્તામાંથી મ્હારી દૂધ વાળીની સાથે દૂધ મોઢું છું તે અસારે પી લેજો; ને જુને તો શાન્તિથી સમ રહેજો. સહવારે હું તાવની દવા અને શકિતની દવા મેંતો આવીશ. સાહેબજી ? ” ઘડતર ધરૂં તરફ વળ્યો.

ધરમાં ગયો તો બાળકના ઘોડિયાને અટલીને અંચળ ઉઘી ગઈ હતી. ચોતરફ સપળું સાશ્વત અને વ્યવસ્થિત જણાતું હતું. ત્હેના મ્હોં ઉપર નીચા વળીને બસીલાએ એક મધુર, પ્રેમભર્યું ચુબન લીધું. તે જગી હતી.

“ ઓહો ! એટલીવારમાં આવી પ્હોચ્યા ? ” ત્હેણે હસતે મ્હોણે કહ્યું. “ ચાલો કંપેડાં ફાડો. મ્હેં પરીચો ને દૂધ તૈયાર કરી ગમ્યાં છે ને પાપડ પણ ત્હમારાં બ્હેનને લાગ્યાં લઈ આપી છું. ”

“ જહાનમ્મા ગયા પાપડ ? ” બસીલાય હસને હસતે પણ જરા ધરમાતે મ્હેરે બોલી ઉઠ્યો. “ બહાલી, હું આજ ગુસ્સે થયો તેથી બપૂજ ટિલગીર છું. મ્હાગ સમ, જો તું જરાયે ગુસ્સો ત્હાગ મનમાં રાખે તો. ”

તે પત્નીના અન્ત કરચુની ઊંચામાં ઊંડી ગુદાઓમાં પણ પ્રમતનાનો પ્રદાય પ્હોચી ગયો.

“ એવું બોલો છો, બહાલા ? ત્હમાગથી એવું કહેવાય ?—મ્હારો વાંક થયો કે ત્હમે માક્યાદાર્યાં આવ્યા ને મ્હે કાંઈ ખાવા લાપક ત્હમારે માટે ન કરી ગમ્યું. પણ હું શું કરું ?—ઊંઠગએ આજનો આખો ફાડો પળવી નાંખી છે.—પણ, અજો, હવે અમને ખાઈ કુલ ”

પતિએ પત્નીને છાતી સરસી દાખી, ત્હેના મુન્દર કપાળ ઉપર એક મુરમ્મ ચુબન વિલસાવ્યું. એજ ત્હેનો ઉત્તર હતો; અને કાંઈ પણ પતિપત્નીના મુગલને, કોઈ પણ દંપતીને અરસપરસના આવા રસપૂર્ણ પ્રેમમય કલ્યામની સદરો વિના બીજું શું બીજું ?

—ફરીર.

પ્રિન્સ

સેન્ટ

ઈ ઈ.

પ્રિન્સ પ્રિન્સ

ઈન્સ પ્રિન્સ પ્રિન્સ

રમેશ્વિમણિમાળા.

પ્રાચીન ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો.

૧.

કાળના અનન્ત પ્રવાહમાં જરાવાર નજર ફરી જૂતકાળ, તરફ દૃષ્ટિ કરીએ તો આ પશુને જણાશે કે તે સમયમાં આ ભારત ભૂમિ અનેક સાધવી સતીઓથી વિભૂષિત હતી. તેમણે સ્ત્રી જાતિના સ્ત્રીત્વની પતાકાને સાચી વિશિષ્ટ દરજ્જે લઈ જઈ ચારે દિશામાં ફરકાવી હતી અને તે દેવીઓએ પોતાના સત્કાર્યે રૂપી પગલાં આ અનન્ત કાળ રૂપી નદીની રેતી ઉપર પાડ્યા હતા. સમય પોતાનો ધર્મ ગમતો જ રહ્યો છે. આધુનિક જન-મહાનમાં તે સતીઓ માત્ર નામથીજ પરિચિત છે તેમના ધણા ખરા કાર્યો નહીં થયા છે અને જે થોડા રહ્યા છે તે માત્ર જોવી રીતે ખડેર હાવના સમયમાં તેમની જૂતકાળની ભવ્યતાનો કાંઈક ચિતાર આપે છે તેવીજ રીતે તે આપણી સમક્ષ ખડાં થાય છે.

ચાર હજાર વર્ષ ઉપર જે સમયે યુરોપ, એશિયા, અમેરિકા વિગેરે કોઈના જાણમાં પણ હતા નહીં, જે કાળમાં મનુષ્યનું નિવાસસ્થાન પશુની માફક અગ્નિજ્વળ હતું, જે વખતે આચારશિલ્પતા, કેળવણી અને ધર્મનું દુનિઆમાં સ્વપ્ન પણ ન હતું તે સમયની અદર પચ નદીઓ વચ્ચેના પ્રદેશ જોને હાલ પાંચમી સદીમાં આવે છે ત્યાં એક પ્રજાનો નિવાસ હતો. આ પ્રજા બીજી બધી પ્રજાઓમાં આચારશિલ્પતા તથા કેળવણીની બાબતમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ પદ ભોગવતી હતી. જે સમયની અદર વસ્તુત દુનિઆં શુ છે તેનો પણ મનુષ્યને ખ્યાલ ન હતો, જે કાળમાં મનુષ્ય સ્ત્રીના ચિત્રવિચિત્ર ચિત્રો જોઈ આશ્ચર્યતામાં નિમગ્ન થતા તથા તેની ઉચ્ચતા જોઈ ભય પામતા, તે સમયની અદર પરમ કૃપાળુ પ્રજાએ આ મનુષ્યો જે પચ નદીઓ વચ્ચેના પ્રદેશમાં રહેતા હતા તે—બી અને પુરુષનાં મુખવડે પોતાનું સ્વરૂપ ઝાંઝેર કર્યું.

આ પ્રજા બીજી બધી પ્રજાઓ કરતા ધણી ચઢીઆતી હતી અને તે મહાન કૃપાળુ જગદનીયતાની અપરિમિત મહત્તા, દયા અને તેની અંકેશ સત્તાના યશોગાન ગાતી હતી. તેમનાં ગાનનો અર્થ એ હતો કે “ તે દયાળુ ચિદાત્મા—જેની સત્તા, મહાન તથા સદા અરૂંધથી આશ્ચર્યદિત રહેતા ગિરિરાજને પ્રજા સમક્ષ પ્રગટ છે તથા ઉદાર મહાસાગરો અને સુદર નદીઓ સંદોદિત ગાય છે—તેના સિવાય બીજા કોની ભક્તિ કરીએ ”

વળી,

“ તે પરમાત્મા જે કે તે શુદ્ધ શુદ્ધ નામોથી પરિચિત છે તથાપિ એક છે, એ-૮૬૪ નહીં પણ તે એવો છે કે વાયુ સિવાય તે જીવી શકે છે તથા સ્વાગ્રથી છે. ”

આ ગીતને તેઓ વેદ ને સર્વ ધર્મનો પિતા છે-તે, રહેતા હતા. આ વેદ શ્રી તેને સર્વથી પ્રથમ આ પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરી. તેણે જ નનમંડળની અંદર ઇશ્વરનાં અસ્તિત્વ વિષેનાં બીજાં રોપ્યાં. આમાંનાં કેટલાંક યજ્ઞોગાન સ્મરનોથી લખાયેલાં છે; અને તેથી તેઓને નનમંડળના દેવદૂતો કહીએ તો યત્કિંચિત્ પશુ દોષને પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં.

આ સતીઓની અંદર વીર્યાવર પ્રથમ પદે છે. તેણે ઋગ્વેદના પાંચમા પ્રકરણનું બીજું ગીત લખેલું છે. આ ગીતમાં અઠાવીસ સુંદર શ્લોક છે.

અગ્નિષ્વ ઋષિની પુત્રી બંકે ઋગ્વેદના દસમા પ્રકરણનું એકસો પચીસમું ગીત રચેલું છે. આ ગીતમાં ઇશ્વર વિષેનો ઉચ્ચાશ્રય દર્શિતો થાય છે. આ ગીતના મહાન્ સાધ્ય-કારોએ કહ્યું છે કે આ ગીત વેદના તત્ત્વજ્ઞાનનું મૂળ છે. આ સતિએ પોતાનું જીવન વાન-પ્રસ્થાશ્રમમાં ધ્યાન અને ભક્તિમાં નિર્ગમન કર્યું છે.

ત્રીજી લોપામુદ્રા છે. તેણે ઋગ્વેદનું અગ્રજ્ઞાએ શીમુ ગીત રચેલું છે. આ ગીતના એ અતિ ઉત્તમ શ્લોક છે. લોપામુદ્રા વિદર્ભગજ કિંદ્રપની કન્યા હતી. તેણે લગ્ન મહર્ષિ અગસ્ત્ય સાથે થયું હતું. જો કે તેનો જન્મ રાજકુળમાં થયો હતો અને ઘણાજ વૈભવમાં ઉછરી હતી તોપણ તેણે તેના સ્વામી સાથે એક તાપકીને યોગ્ય જીવન ગાળ્યું હતું તથા તેને હાથ માફક અનુસરતી હતી.

આ શિવાય બીજી ઘણી સાધ્વીઓ છે પણ તે બધીનું વર્ણન કરવાની અહીં આં આવશ્યકતા નથી. આ સ્ત્રીઓ પોતાની પાછળ સ્ત્રીત્વનાં ભિન્ન ભિન્ન સંજ્ઞાઓ-માતા, પુત્રી, ભગિની, ગૃહિણીનાં-ઉદાર ઉદાહરણો મૂકી ગઈ છે. તેમનાં જીવન ઇત્યાન્તો પ્રાચિન કાળના ઋષિઓ ગાતા હતા તથા પશ્ચાત્ સમયની સ્ત્રીઓ અનુકરણ કરતી હતી. તેમના શબ્દો અદ્યપિ પણ દરેક પ્રજાના સાહિત્યમાં ગુન્ગર કરાવી રહ્યા છે.

૨.

પય નદીઓના પ્રદેશની પ્રજાએ ધીરે ધીરે આચાર શિષ્ટતાની પરિસીમાએ પહોંચી મહાન અને વિભૂતિમાન વિદ્વાનનાં દર્શનો રચ્યાં. દિતકર નિયમો યોગ્યતામૃદ્ધિઆવ્યા. ધર્મ-જનો બોધ વિસિદ્ધ હતા અને જેનું મનન પ્રૌઢ હતું-તેનો ઉપદેશ થવા લાગ્યો.

પ્રાચિનકાળમાં તેઓમાં તેમની સતિઓ મારે અભિમાન હતું. યાતવલક્ય મહર્ષિની સ્ત્રી મૈત્રી વિલક્ષણ બુદ્ધિ તથા જ્ઞાનવાળી હતી. યાતવલક્યને બીજી પણ એક વધુ હતી અને તેનું નામ કાત્યાયિની હતું. કાત્યાયિની શુદ્ધવ્યવસ્થા ઉપર દેખરેખ રાખતી અને મૈત્રી તેને ભગિની સમાન ચલાતી હતી.

એક સમયે મહર્ષિ યાતવલક્યને પોતાનું આયુષ્ય અરણ્યમાં નિર્ગમન કરવાની ઇચ્છા થવાથી તેમણે પોતાની એ સ્ત્રીઓને પોતાની ભોક્ત બહેની લેવા સૂચવ્યું. મૈત્રી-

એ કહ્યું હે સ્વામિન ! શું આ લક્ષ્મી ઈશ્વરતાને પ્રાપ્ત કરાવશે ? ઋષિશ્રીએ કહ્યું ના. ત્યારે ત્હેણે કહ્યું હે નાથ ! જે લક્ષ્મી 'આપ અમને આપવા મગિા છે. ત્હેને અમે શું કરીએ. અને પછી ત્હેણે તે મહર્ષિ સાથે તર્કના કેટલાક અસિદ્ધ વિષયોનું તથા મુદ્દિનાં કેટલાંક ગૂઢ તત્ત્વોનું નિરૂપણ કર્યું. ત્હેનો ત્હેના સ્વામિ સાથેનો વિવાહ અઘાપિપર્વત સિદ્ધ પ્રાપ્તિઓના પંડિતોમાં વંચાય છે.

આ આર્પાવર્તની અંદર મૈત્રી કરતાં પણ ઉચ્ચગ્રાન ધરાવનારી એક સતિ ધર્મગર્ધ છે. જે કે યાત્રાવલ્લભ પોતાના અપૂર્વ જ્ઞાન અને અનુભવ તપના પ્રભાવે સર્વ ઋષિઓમાં સર્વોપરિ સત્તા ભોગવનો હતો તોપણ ત્હેમને પોતાનું મસ્તક એક સ્ત્રીને નમાવવું પડ્યું હતું. આ સ્ત્રી કોણ હતી તે જણાવવાની સર્વ કોષને છતાંસા થયા વિના રૂહેશે નહીં. તે કોષ નહીં પણ આ ભારતભૂમિના જૂના પુરુષ ગર્ગી હતી. ધણી દિલગીરીની વાત છે કે તે મહાન સતિ ઋષિની પુત્રી હતી તે સિવાય ત્હેના મંજામાં આપણે કેવળ અચાત છીએ.

ત્હેણે તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર એક પુસ્તક રચેલું છે. મહર્ષિ જનકરાજના દરબારમાં યાત્રાવલ્લભ ઋષિની તે મહાન વિરોધીની હતી.

મિથિજ્ઞાનરેશ મહર્ષિ જનક એક મહા યોદ્ધા અને રાજાહારી પુરુષ હતો. એટલુંજ નહિ પણ વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં વિદ્વાન હતો. ધણી ઋષિ આ મહાન પુરુષ પાસે, જે ધણી વિષયોને અહર્ષિ શીખવવાને અસક્ત હતા તે શીખવાને આવતા.

એક સમયે ત્હેમણે એક યત્ર આરંભ્યો અને સર્વ ઋષિઓને તે કાર્યમાં ભાગ લેવાને આમંત્રણ કર્યું. જેને સંગે દસ સુવર્ણ મ્હોર લટકાવેલી છે એવી દસ હજાર ગાયો ત્હેમણે યત્ર ગૃહના દાર સમીપે આણી. અને આજ્ઞાઓને વિનયું કે જે ઈશ્વરનો સર્વથી એક ભક્ત હોય ત્હેને તે લઈ જવાની છૂટ છે. સર્વ કોઈ શાન્ત બેસી રહ્યા. એકલા યાત્રાવલ્લભે પોતાના એક શિષ્યને તે ગાયો લઈ જવા કહ્યું. સર્વ આજ્ઞાઓ ક્રોધાયમાન થયા અને યાત્રાવલ્લભના આવા અવિનિત આચારથી ક્રોધ પામ્યા પણ તે વિષે તેને એક શબ્દ પણ કહેવાનું કોષનામાં સામર્થ્ય નહતું. અંતે સભાના ખૂણામાંથી એક સ્ત્રી ઉભી થઈ. વાચક, ત્હેમને સદ્ગજ રમરણમાં આવશે કે તે બીજી કોઈ નહીં પણ ગર્ગી હતી. ત્હેણે પ્રથમ યાત્રાવલ્લભને પ્રશ્ન કર્યો કે આપ સર્વથી એક ઈશ્વર ભક્ત છો ? ત્યાર પછી ત્હેણે ત્હેમને અનેક પ્રશ્ન પૂછ્યા અને બધે વચ્ચે ધણીજ વિવાદ થયો. આ સુંદર વિવાદ અઘાપિ પર્વત આપણી પાસે મોજુદ છે. આ સિવાગર્ગી વિષે બીજું કશું જ્ઞાન આપણી પાસે નથી.

જ્ઞાનસુગંધ.

મીસીસ કાશીબાઈ દેવધરજી લાપણુ—મદ્રાસની હિંદુ એસોસિએશન તરફથી મીસીસ કાશીબાઈએ, પ્રે. કવેના વિધવાશ્રમ માટે મદદ માગતાં, નીચે પ્રમાણે એ શહેરમાં લાપણુ આપ્યું હતું: સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા માટે જે હાનિકારક અડચણો દૂર કરી સુધારાની જરૂર છે તેના તરફ સર્વેએ ધ્યાન ખેંચવું જોઈએ. વેદના વખતમાં સ્ત્રીઓ ઘણી મ્હોટી પદવી ભોગવતી હતી. લગ્ન ફરજિયાત નહોતું. વખત જતાં તેમની સ્થિતિ બગડવાં માંડી. મુસલમાનોના આવવા પછી તે વખતના સંજોગોને લીધે તેમની માનસિક શક્તિ અને બુદ્ધિપ્રભાવ ઓછાં થયા. તેઓ મહત્વના વિષયોમાં ભાગ લેતાં બંધ થયાં અને અજ્ઞાનમાં રૂપ્યાં. આ સ્થિતિ માટે પુરોષો તેમ જ સ્ત્રીઓ બન્ને જવાબદાર તથા દોષવાન છે. યુરોપની સ્ત્રીઓની હિંમત કેવી વખાણવા લાયક છે? પુરાણોમાંની સ્ત્રીઓની હકીકત વાંચી ત્હમે ગમે તેટલા ખુશી યાઓ, પણ જનસમૂહની ઉન્નતિના કાર્યમાં હિંમત બતાવવાને સ્વાર્થે કદે એવી કોઈ પણ સ્ત્રી હાલમાં ત્હમે જોશો નહીં. આમાં પ્રથમ અડચણ અજ્ઞાન છે. હાલમાં ઘણા પુરોષોએ સ્ત્રીની ઉન્નતિનું કામ ઉપાડી લીધું છે એ ઘણી આનંદની વાત છે, છતાં તે પ્રવૃત્તિ હજી સર્વાન્ય યર્ષ નથી. હજી પણ સ્ત્રીઓના મનમાં અજ્ઞાનનો વાસ દૃઢ છે. પરંતુ ગૃહવ્યવસ્થામાં પણ કેળવણી તેમને ઓછી ઉપયોગની નથી. સૌથી ઉત્તમ લાભ એ થશે કે અંદર અંદરની અદેખાઈ, નિંદા, તિરસ્કાર બંધ થશે. બાળકોને ઉછેરવામાં પણ કેળવણી ઘણી લાભકારક યર્ષ પડે છે. આખા દેશની ઉન્નતિ માટે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિની પ્રથમ જરૂર છે. સત્યવાન, હિંમતવાન અને દેશભક્ત પુત્રો માતાઓના તેવા શુભોચી જ ઉત્પન્ન યર્ષ શકે છે. બીજી અડચણ બાળલગ્ન છે. પુત્ર લગ્નની ઉંમર ૨૦ થી ઓછી હોવી જોઈએ નહીં. સ્ત્રીમાં એવી છૂટ છે કે કન્યાઓનાં લગ્ન, પુખ્ત ઉંમર પછી પણ, યર્ષ શકે અને કન્યા પોતે પોતાના પતિને પસંદ કરે. ત્રીજી ખામી બાળવિધવા રૂપે છે. બાળવિધવાની સ્થિતિ ઘણી દયાજનક છે. આ બાબત લાપણુ કરનારે ઘણા વિસ્તારથી કહી હતી, અને અંતમાં પુનાયાળા પ્રે. કવેના વિધવાશ્રમનો ઇતિહાસ, તેની પ્રવૃત્તિ, તેણે કરેલાં લાભકારક કામ, ઈ. બતાવી, તેને માટે આશ્રમની માગણી કરી હતી—ઇન્ડિયન સોશીયલ રીફોર્મર.

આ જગતનાં ઇર્ષાં પ્રાણીઓમાં સ્ત્રી અને પુરુષ નર-માદા છે અને તેમનાં જોશ બ્યવહારથી તેમતેમનાં જીવન-સંસાર બ્યવહાર ચાલે છે. બધે એક મન્યુષ્ય અને એક નાનુક એવી યોજના છે એમાં મન્યુષ્યતની કે નાનુકની કોઈની એકતા નથી, અને કોઈ કોઈનું તાબેદાર નથી. બેઉ એકએકને આધારે સંસાર ચલાવવા રૂપી કર્તવ્ય કરવાને બંધા થયાં છે. જુઓ, જમના બહેન! કુહાડીનો દાખલો લઈ આપણે તેને તપાસીએ. ‘કાપવું’ એ કુહાડીનું કામ. કુહાડીમાં બે ભાગ, એક લોખંડું રણ, અને બીજો હાથો. લોખંડું રણ મન્યુષ્ય અને તીવ્ર છે, સારે હાથે લાકડોનો હોઈ લોખંડું કરતાં નાનુક અને નરમ છે. આ પ્રમાણે પ્રાણીઓનાં જોશમાં પણ નર મન્યુષ્ય અને માદા નરમ છે. કુહાડીનું કાર્ય જ ‘કાપવું’; તે નથી એકલા લોખંડુંના રણથી બનતું કે નથી એકલા હાથથી બનતું. કા-

પણ રૂપી કાર્યને માટે ફળ કે હાથાએ, એકે, મારાથી નહીં કપાય છે એવું અભિમાન કરવાનું નથી. બેઠની યોગ્યતા અને જરૂર સમાન છે, તેમ કાપનાં રૂપી કાર્ય કરવા બેઠના મેલાપની પણ જરૂર છે. આ પ્રમાણે નર-માદા અથવા સ્ત્રી પુરુષના દંપતી રૂપમાં પણ બેઠની યોગ્યતા અને જરૂર સમાન છે અને બેઠ એક ખીજના આશ્રય વગર અમારું વહન કરવાને સમર્થ નથી, માટે બેઠના સમેલનની પણ અગત્ય છે. કાર્ય કરવાની બેઠની ફરજ અને બેઠની સમાન ધ્યક્ષ છે, તે બેઠએ શા માટે પોતપોતાનાં કાર્યો એકરૂપ બનીને ન કરવાં?—સમાલોચક.

ત્રીકેળવણી—ત્રીઓ અને પુરુષો બન્ને મળીને કુટુંબો ગણાય છે. પુરુષો બહુ પ્રવિણ, વિદ્વાન હોય, પણ જો ત્રીઓ પુરુષોને શોભારૂપ ન હોય તો પુરુષોને વિપત્તિ વેઠવી પડે છે. ધણું જ્ઞાન મેળવવાથી સર્વોત્તમ પુરુષ જેવાં આચરણ પુરુષ સેવી શકે છે, પણ ત્રીઓને નાનપણથી તેવા સંસ્કાર ન પડેલા હોવાથી તેમની ઉચ્ચ રીતભાત સેવાતી નથી. આથી પ્રત્યેક કુટુંબના મનુષ્યોએ છોકરીઓને પણ નાનપણથી જ સારા નીતિધર્મના મસ્કાર આપવા ધટે છે. કેવળ બહુતરની જરૂર છે. એમ નથી ધિચા હિ કામ્યગતિપ્રદા યા વિદ્યાનું લક્ષણ શું? તો કે જેની પ્રાપ્તિએ ધ્યક્ષ પ્રકટે તે વિદ્યા..... ઉદારતા, દયા, સતોષ, સરજતા, રૂઝિનો નિર્વિકાર બાપ વગેરે કેટલાક પુરુષોમાં મેલા સદ્ગુણોના પ્રતાપથી ત્રીઓમાં સગતિ બદ્ધ થી તેવા જ મદ્ગુણો વગર બન્ને પણ પ્રકટે છે. તો પણ સામાન્ય નિયમ તરીકે ત્રીઓને નાની વયથી જ કેળવણીની જરૂર છે, અને ઉત્તરે વધે તેમ તેમણે સત્શાસ્ત્રો વાંચવાનો અવસર આવે તેમ થવું ધટે છે. આપણી પ્રજામાં અનેક ત્રીઓ મિથ્યા યાત્રામાં સમય શુભાવનાર ગણાય છે. As a man grows up, he becomes (મનુષ્ય જેવા વિચાર કરે છે, તેણે તેનું વર્તન ધણાય છે) એ વચન પ્રમાણે, ત્રીઓને માટે પરમાત્મા સર્વોત્તમ ચિત્તનીય થાય તો ત્રીઓ પુરુષોને મોટી મદાય રૂપ થાય તથા કુટુંબમાં સુખચાલિની રૂઝિ કરી શકે. ત્રીઓના શરીર તે સ્ત્રી શરીર છે, તેમ જ પુરુષોનાં શરીર તે પુરુષ શરીર છે. યોદ્ધા જ્ઞાન અને યોદ્ધા શક્તિ, એ જીવપદ્ધતું ચિન્હ છે, અને સદાજ્ઞાન અને સુવર્ણ શક્તિઓ તે ધ્યક્ષોના લક્ષણ છે, આ જીવપદ્ધતું ત્રીઓ તથા પુરુષોમાં એક સરખું છે. જીવપદ્ધતું યાગનારી જે વિદ્યા બ્રહ્મગતિ પ્રદા એટલે ધ્યક્ષ રૂપણને જીવજીવનાર મનાય છે તે વિદ્યાને જ્યારે ત્રીઓ માથે છે ત્યારે તેઓ એ વિદ્યાને સાધનાર પુરુષોની પેઠે સર્વત્ર ધ્યક્ષ જેવાં કામ કરી શકે છે. આ દૈવી સામર્થ્ય આપનાર વિદ્યા મેળવતાં પૂર્વે અને પછી દૈવી જળને આપનાર મહાવિદ્યાને મેળવવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેમને તે મળે એવી અનુકૂળતા સ્ત્રી આપવી એ આપણાનું કર્તવ્ય છે. શાળાઓમાં તથા કોલેજોમાં શિક્ષણ પામીને વિદ્વાન થયેલાં ત્રી પુરુષો અનેક હાકિક સુખોને મેળવે છે; પણ તે સર્વ સુખનાં સાધનો નિસ તૃપ્તિ અને અખંડ જ્ઞાનને આપતાં નથી, શબ્દિક સુખને આપે છે, આ વિચારનું બળ જેમ જેમ વધતું જાય છે તેમ તેમ તેમને જે મહાવિદ્યાની પ્રાપ્તિથી અખંડ જ્ઞાન મળે તે મહાવિદ્યા પ્રતિ પ્રેમ પ્રકટતો જાય છે, અને તેમ થતાં તેઓ કૃતકૃત થાય છે. પ્રજામાંથી દુઃખમાનને ઠાકી નાંખવાં, શરીરના રોગ તેમ જ વ્યાધિઓ, વિકારો, ક્રોધ બધ વિગેરે મમળ દૂર કરવા...આ બધું સામર્થ્ય સાચી વિદ્યામાં રહેલું છે. આ સાચી વિદ્યા માટે શાળાની કેળવણી તથા રમે છે માટે તે શિક્ષણ પ્રતિ પ્રજામાં પ્રસંગોપાત્, ઉત્સાહ પ્રકટાવવો એ મોટા સદ્વવાળા મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.—ભક્ત,

વિદ્યાકળા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

પર્વત.

એક દિવસ ઉત્સુક અને તેનો બાપ ડગરી પ્રદેશમાં થઈને ગાડામાં ચાલ્યા જતા હતા ત્યારે પત્થરના વિકટ માર્ગથી અકળાઈ ગયેલા ઉત્સુકે તેના બાપને કહ્યું, કાકા પરમેશ્વરે આ પર્વતો ને પાણી શા માટે પેદા કર્યા હશે ? તેના કરતા સારા ખેતરો કર્યા હોત તો દાણો કેટલો વધારે થાત ?

વિદ્વાન—ઉત્સુક, પરમેશ્વરના સર્વ કાર્યોમાં હેતુઓ સમાયેલા છે. કેટલાક હેતુઓ આપણાથી મમળ શકાય એવા હોય છે. પણ કેટલાકમાં જે ન સમજાય તો પણ આપણે જાણી શકતા નથી પણ કંઈએ હેતુ જોઈએ એમ માનવાની જરૂર છે, કેમકે તેજ તેનું મહત્ત્વ દર્શાવે છે.

ઉત્સુક—ત્યારે આ પર્વતનો ને ડુંગરનો શું હેતુ હશે ?

વિદ્વાન—તે દિવસ આપણે પેદા થવા માટે મૂળીયુ જોઈતું હતું તે પેલા વાઘરીએ ક્યાથી આપણુ હતું તે તું જાણે છે ? તે માર્ગ ડુંગરમાં ફગતું મૂળીયુ છે. તે સિવાય બીજું અનેક પ્રકારની ઔદ્ધિઓ ડુંગરમાં ઉગે છે, જે માણસજાતને ઘણી કામમાં આવે છે. વળી પર્વતોમાંથી ઘણી જાતના ખનિજ પદાર્થો અને કિમતી ચીજો નીકળે છે. પર્વતો પાણીનું એક સમૃદ્ધયાન છે. પર્વતોમાંથી જ ઘણીખરી નદીઓ નીકળતી હોય છે. વરસાદનું પાણી તેના અમુક પડોની અદર અમુક રીતે સમઘી રાખીને નદીને રૂપે તે પાણી પૂર પાડે છે.

ઉત્સુક—અહો, કાકા, પર્વતો આરા ઉપયોગી હશે એમ મને જાગવામાં હોત તો હું તેમને માટે દરિ ઉપર કેહેવાઈ ગયું તેવું ન કહેત.

વિદ્વાન—તેની કિંદર નહિ. અત્યંત હોય ત્યાં સુધી એમજ થાય. પણ પર્વતના દળ એ કાંઈ જે હેતુઓ કેહેવા રહી ગયા છે તે માત્રજ પર્વતો ઉપર હોવાથી વાદળાઓ તેમની ટોચ તરફ આકર્ષાય છે અને પર્વતની હડી જાણુઓ સાથે વરાળવાળો પવન અથડાવાથી વગળ છૂટી પડીને વરસાદ રૂપે પડે છે, તે હું સપૂર્ણ રીતે તને પછી સમજાવીશ. મતભાજ કે વરસાદ લાવવામાં પર્વતો સારી રીતે સહાયજીત છે.

તે ઉપરાંત પર્વતોની ધીચ ઝાડી મનુષ્યજાતને હમેશા જોઈતી ચીજ-ખજાતજી-પૂર પાડે છે. આપણા દેશમાં કાચલાની ખાણોની ગરજ આવી ડુંગરમાં આવેલી ધીચ ઝાડીઓ પૂરી પાડે છે.

વળી પત્થર, ધૂળ, રેતી વગેરે ઉપયોગી ચીજો પણ તેજ પૂરી પાડે છે.

ઉત્સુક—કાકા, એ પર્વતો કેવી રીતે થયા હશે ? કોઈ માણસ તો એવી રીતે અડકીને નજ કરી શકે.

—એ સમજાવતાં પહેલાં મારે તને એક સાધારણ નિયમ છે તે સમજાવવો પડશે. પેલા ઉપર લોકોનો પાટો ચડાવવો હોય છે ત્યારે શું કરવામાં આવે છે તે તું જાણે છે ? અને એમ શા માટે કરવામાં આવે છે ?

ઉત્સુક—મને એટલી તો ખબર છે કે તેને પ્રથમ તપાવવામાં આવે છે અને પછી ચડાવવામાં આવે છે.

યાય છે પશુ એમ શું કામ કરતા હશે તેનો તો મને કદિ વિચારજ નથી આવ્યો.
વિશાન—તેનું જારણ એવું છે કે પદાર્થોને ગરમી લગાડવાથી તેઓ પહોળા અને મોટા
યાય છે, કેમકે તેમના અણુઓ કે રજકણો છૂટા યાય છે—તેથી વધારે જગા શકે
છે. ત્યારે લોહનો પાટો તપાવવાથી પહોળો યાય છે તેથી પીડા ઉપર સેહેલાઈથી
ચડાવી શકાય છે અને પછી તેના ઉપર પાણી રેડે છે ત્યારે તે વળી આંકડો યઇ
જાય છે કેમકે જેમ ગરમી પદાર્થોને પહોળા કરે છે તેમ ઠંડી તેમને સાંકડા કરી દે છે.

ઉત્સુક—ત્યારે આ બાબતોની પર્વતની બનાવટ સમજવામાં શી જરૂર છે વાર ?

વિશાન—તને યાદ છે મેં તને કહ્યું હતું તે કે પૃથ્વી પ્રથમ બળતી સ્થિતિમાં હતી અને
ઉપરનું પડ ધીમે ધીમે ઠંડું થઇ ગયું છે. હવે તે 'જેયુ' હશે કે જ્યારે આપણે
તરબુચની છાલ કે ચીજડાં તડકામાં સુકવીએ છીએ ત્યારે તેના ઉપર કરચલી પડી
જાય છે તેથી રીતે પૃથ્વી ઠંડી પડી ત્યારે કેટલીક કરચલીઓ પડી ગઈ, તે કરચ-
લીઓ આ પર્વત.

ઉત્સુક—પર્વત તો બહુ મોટા છે, કરચલીઓ તો નાની પડે. એ તો કંઈ મનાય એવું
લાગતું નથી.

વિશાન—મોટી ચીજની કરચલી પણ મોટી પડે પૃથ્વી કેવડી છે તે તો તું જાણે છે,
ત્યારે એની કરચલી પર્વત જેવડી પડે કે નહિ ! પૃથ્વીના પ્રમાણમાં પર્વતો કેવડા છે
તેનું કું તને માપ આપું. પૃથ્વી સાથે સરખાવતા એક નારંગીની ઉપર જે જરા જરા
ઉપસેચો ભાગ હોય છે તેના જેવડા પર્વતો છે. જરા જરા ઉપસેલા ભાગ છતાં પણ
જેમ નારંગી ગોળ દેખાય છે તેમ જ આ પર્વતો આટલા ઉંચા છતાં પૃથ્વીની ગો-
ળારામાં કંઈ પણ તફાવત પડતો નથી. વળી જેમ આપણા શરીરમાં વિકાર થઇ
આવીને નાની ફોડકોઓ, રીંગસ છત્તાદિ યાય છે તેમ જ પૃથ્વીની અંદરના ભાગ-
માં કેટલાક વિકાર થવાથી જળને ઠંડાણે રચળ અને રચળને ઠંડાણે જળ થઇ જાય
છે. અત્યારે જ્યાં જમીન છે તેવા કેટલાક ભાગમાં પ્રથમ સમુદ્ર હતો એમ નિશ્ચય-
પૂર્વક સાબીત થઇ ગયું છે.

ઉત્સુક—પર્વત વધુમાં વધુ કેટલા ઉંચા હશે ?

વિશાન—ઉંચામાં ઉંચો પર્વત હિંદુસ્થાનની ઉત્તરે હિમાલય નામે છે. તેનું ઉંચામાં ઉંચું
શિખર ૨૯૦૦૨ ફીટ ઉંચું છે. તે એટલું બધું ઉંચું છે તેથી તેના ઉપર હમેશાં
બરફ રહે છે, તેથી કોઇથી ત્યાં જવાતું નથી. અને એ બરફને લઇને ગંગા અને
જમના નદીને હમેંપાં પોષણ મળ્યા કરે છે.

ઉત્સુક—જ્વાળામુખી પર્વત કે એવું કંઈ કહેવાય છે તે કેવો હશે ?

વિશાન—જ્વાળામુખી પર્વત એટલેકે જેની ટાચ ઉપરથી હમેશાં બળતું જોવામાં આવે
છે. તેમાંથી બળતા પયરા, ધુમાડો, રાખ, અને બળતો રસ નીકળે છે. તે રસને
લાવા કહે છે. એવું કહેવામાં આવે છે કે તે લાવાની અંદર અમુક જાતના જીવડા યાય
છે જેઓ તે રસ ઉકળતો હોય ત્યાં સુધી તેમાં જીવતા રહે છે અને ઠંડો પડી જાય
ત્યારે મરી જાય છે. કેવું આશ્ચર્ય ! મેં તને કહ્યું છે કે પૃથ્વીનો અંદરનો ભાગ
હજી બળતો છે તેના પરિણામમાં કેટલેક ઠંડાણે આવા પર્વતો જોવામાં આવે છે.
આવા પર્વતોમાંથી બળતા પયર રસ, રાખ વિગેરે ઉડે છે. ત્યારે કેટલીક વખત
આસપાસ આવેલાં ગામ પાંચમાલ થઇ જાય છે. (અપૂર્ણ).

સાકરલાલ મોતીલાલ વહરાબાની.

સમયતરંગ.

સ્ત્રીકેળવણી—મુખ્યમંત્રી સંસારસુધારામંડળે સ્ત્રીઓમાં ઉચ્ચ કેળવણીના વધારા માટે કેટલીક યોજના ઘડી કઢાડી છે. તે યોજના એવી છે કે હાલ તરતને માટે તો પ્રાર્થના સમાજ મંદિરમાં અને આર્ય સમાજ મંદિરમાં અનુક્રમે દક્ષિણી અને ગુજરાતી સ્ત્રીઓને શુદ્ધ શુદ્ધ ખાસ ઉપયોગી વિષયો ઉપર પ્રવીણ મનુષ્યોદ્ધારા હરવખત ભાષણ અપાવવા, અપાયેલા ભાષણોમાં તેમની લેખિત પરીક્ષા લેવી, અને તેમાં ભાગ લેનાર બંને કોમોની સ્ત્રીઓનો જ તથા તથા મહીને મેળાવડો ભરી તેમના જ્ઞાનના પ્રમાણમાં માનપત્ર વગેરે આપવા, અને તેમની પાસે મહત્વના વિષયો ઉપર સંવાદ કરાવવા. વિદ્વાન સ્ત્રીઓની અને પૈસાની વધારે સગવડ થયા પછી આવા ભાષણોની પદ્ધતિ શુદ્ધ શુદ્ધ લગભગ આમાં ફેલાવવી.

બહેરામપુર શહેરમાં આર્યસમાજના પ્રમુખ લાલા દારીદામજી નામના સદ્ગૃહસ્થે, સ્ત્રીકેળવણી અને તેની અગત્ય વિશે સંપૂર્ણ વિચાર કરી, એક નમુનેદાર પુત્રીપાઠશાળા સ્થાપવા રૂ. ૧૨ હજારની જમીન તથા રૂ. ૩ હજાર રોકડા અર્પણ કર્યા છે.

સંસારસુધારો : પુનર્લેખન—ગયા સપ્ટેમ્બર માસમાં મુખ્યમંત્રી રા. રા. ભગવાનદાસના બંગલામાં ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ શ્રાતિની વિધવા બાઈ અંચળનાં પુનર્લેખન નેત્રી લક્ષ્મીરામ પુરોષોત્તમ નામના તેજ શ્રાતિના યુવાન ગૃહસ્થ સાથે થયું હતું. આ બાઈનું પ્રથમ લગ્ન ૭ વર્ષની ઉંમરે થયું હતું, અને ૧૨ વર્ષની ઉંમરે તે વિધવા થયાં હતાં. હાલ તેમનાં માળાષ કે કોઈ કુટુંબી હયાત નથી; તેમનાં ઉંમર ૨૦ વર્ષની છે, તેમના નવા પતિની ઉંમર ૨૪ વર્ષની છે, અને અત્યાર સુધી તે કુવારાજ હતા. બંનેએ શુદ્ધ શુદ્ધ પોતાને માટે યોગ્ય જીવનસંગી મેળવી આપવા રા. ભગવાનદાસને ઇચ્છા જતાબ્યાં થી આ યુગલ યોગ્ય હતું પુનર્લેખન હિંદુશાસ્ત્રની ક્રિયા પ્રમાણે બ્રાહ્મણો પાસે જ થયું હતું. લક્ષ્મીરામકરે તે બાઈને પત્ની તરીકેના સપથા હઠો સાચવવાને તથા છાંદગી સુધી પત્નીધર્મ વધાર્યું સમજીને તે પ્રમાણે તેની સાથે વર્તવાને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કબૂલાત આપી હતી, અને તે બાઈએ પણ તે પ્રમાણે કબૂલ્યું હતું.

બાણીબાઈ નામની કચોળ શ્રાતિની એક બાઈએ ૨૨ વર્ષની ઉંમરે શુદ્ધબાઈ નામના તેજ શ્રાતિના ૩૬ વર્ષની ઉંમરના એક ગૃહસ્થ સાથે પુનર્લેખન કર્યા છે. બાણીબાઈનું પ્રથમ લગ્ન ૧૭ વર્ષની ઉંમરે એક જુદા પુરુષ સાથે થયું હતું, અને તે પછી ૭ માસમાં જ તે વિધવા થયાં હતાં. હાલ તેમનાં માતૃપિતા હયાત નથી. શુદ્ધબાઈનું પ્લેલીવારનું જ લગ્ન હતું.

સુન્દરી સુબોધ.

[વર્ષ ૨ જી.] ઈ. સ. ૧૯૦૫. જાન્યુઆરી—પ્રાપ્ત, વિ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૫ મો.]

કાવ્યકુંજ.

સુન્દરીસુબોધ.

રચનાર — મુખેશ (ભ્રાતૃસમાજ),—સ્વર્ગમ્ય

વિન્દુભાઈ જસવંતરાય.

(કામજી દીસે છે, અલબેલા ત્હારી આખમા રે —એ રામ)

ખેની ! રનેહર ગ આનન્દે નિત્યે મહાલજેરે,
પતિવ્રત પાળજેરે—ખેની !

ભારતીની પુત્રી તું રૂડી,
સહે અનુપમ દુખડાં, ધીરી !
તદપિ મિઠડે મુખડે તુજ સ્મિત રાણજેરે,
વિમલ પ્રીતિ જાંખજેરે—ખેની !

ધર્મશાસ્ત્રની અદ્ભુત વાણી,
 સર્વ પંથમાં નીતિ પ્રમાણી;
 દિવ્ય યુગ્મ તુજ પતિ તુજ દેડું સુહાવજેરે,
 શિયળમાં રાચજેરે:—ખેની !

અનેક લાલચ-તુજને નકશે,
 પ્રેમમાર્ગમાં કંટક પડશે;
 જગદીશ્વર પર શ્રદ્ધા સાચી રાખજેરે,
 તરીને તારજેરે:—ખેની !

નિર્ગળતા હૃદયેયો ઉતારી,
 વિચારને આચાર સુધારી;
 પતિઉર વિરમી સંતોષે સુખદા થજેરે,
 પાત્રે ભ્રુ ભાનજેરે:—ખેની !

માતૃ આપણી ભારતી જોતી,
 ગિજગાત્ર, આંસૂડાં દહોતી;
 પૂર્વ સ્થિતિ આહ્વાદક ગર્ધ કયાં એની છેરે,
 અંતરમાં દહેરે:—ખેની !

બહેમ, કુસંગે, કલેશ કપાવી,
 ગૃહમન્દિર સુખવાડો જનાવી;
 દિન નજળામાં આત્મ ઉદાર તું ધારજેરે,
 અર્ધું તુજ રૂપ તે રે:—ખેની !

મૂર્ખ રૂઢિનાં જન્મન તોડી,
 સુનીતિ, લજ્જા, સુન્નત જોડી;
 નિજ બાળક-બુદ્ધિ ને વૃત્તિ ખિલાવજેરે,
 ઉદયની આશ એ રે:—ખેની !

શોકતિમિરની જવાબા તહારા
 કુટુંબમાં કરી શાન્ત, સૌખ્યદા;
 તન મન આત્મોદાર સુધારા હાય લે રે,
 જનનિ સ્મિ રસજેરે:—ખેની !

વર્તમાન રંગ.

દેશોદયની હીલચાલ — આધારણુ ગીને આપણો ઠિસેખર મહિનો ઘણોજ જામ તિમા પસાગ થાય છે ઉત્તરિના આગળ પગનાંતો આવજા ન્યા ત્યા સમજાય છે, મોટી પ્રતિષ્ઠાના પૂર ચોતરફથી આગળ વધતા નજરે પડે છે, અને આપણા મન્દ, ઉસાહી બન્ધુઓને પણ ન્યારે યાકની-ખર્ચની-જોખમની મુશ્કેલીઓની કાઈ પણ દેખાર થયા વિના નાત દહાડો સર્વ દિશાઓમાં ઉમતા ધુમતા જોઈએ છીએ ત્યાં હિન્દનો ઉદયકાળ દર નથી જ એમ થઈ આવ્યા વિના રહેતું નથી નેશનલ કોન્ગ્રેસ (પ્રજા સમાજ), સસાર મુધાન સમાજ, ભારત મહિલા પરિષદ, વિદ્યા હુન્નર અને ખેતીનું પ્રદર્શન, આર્ય સમાજ, સનાતન ધર્મ મહા મંડળ, બ્રાહ્મધર્મ પંચિદ્, પચાંગ પંચિદ્, મઘનિષેધક મંડળ, વૈજ્ય મહા મંડળ, અને ભારિયા મિત્ર મંડળ, વગેરેના મુખાધ્યા-તથા કારીગા (શિક્ષાશિક્ષક-) બ્રહ્મજ્ઞાન મંડળ અને લખનાર્મ ઇસ્લામી મહા મંડળના વારિષ્ અને અન્ય મેળાવાએ ગયા ડિમેંગ માસને ગાળવી મુશ્કેલી હતો જૂદા જૂદા પ્રમણી મનોમતિઓના ફળરે અને જૂદા જૂદા અરૂપ મા દૃષ્ટિગોચર થતી હતા પ્રત્યેક હૃદયમન્દિ-માં રમતી, ઉત્તરિના માધનોનો શોધ ક તી દેશોદયની હીલચાલની એ સઘળી યાખાઓ છે એમ સ્વીકારતા તથા ત્હેમના સપાદનને મુખાધ્યાદી આપતા અમને આનન્દ થાય છે. ખાસ કરીને સ્ત્રીઓને સગતી પ્રતિષ્ઠા, સસાર મુધાન સમાજ, ભારત મહિલા પરિષદ અને પ્રદર્શનો મેટ્રી વિભાગ — એ મર્મ પ્રતોહમ દીધી યોજના તથા પગાર ક-વાગા ત્હેમના પ્રયોજન-મ ત્રીઓએ નખેની ઉત્સાહભરી જામતિ તથા રિવેકશીવ મધ્યમતા માટે નિમશય ત્હેમને અન્ત કન્ધ પૂર્વક ધન્યવાદ ઘટે છે, અને કોન્ગ્રેસનું મ મત્ર જયકીર્તન (પ્રજાગીત) ગાવામાં ભાગ લેનાર હિન્દુ અને પારસી મનારીઓને તથા ત્હેમાં હાજર રહી ત્હેની તરફની દેશપ્રીતિભરી લાગણીઓ દર્શાવનાર જાનુગીને પણ સુપ્રેમ અભિનન્દન આપવાની અમે અહિં રજા લઈએ છીએ

નહાની નહાની સૂચનાઓ — પરંતુ આ સર્વ પ્રશ્નની માથે ધોડીક સૂચનાઓ પણ અસ્થાને નહિં ગણાય એમ આશા છે. જ્યારે કોન્ગ્રેસમાં સગળગ પાયસો સ્ત્રીઓ હાજર રહી હતી ત્યારે કોન્ગ્રેસ (સસાર મુધાન સમાજ)માં ફક્ત જસો જ હોવાનું કાલ કાળુ — કાળુ એમ પણ ન હોય કે કોન્ગ્રેસ કોન્ગ્રેસના જેટલી કેળવાયલા વર્ગની પ્રીતિ મેળવી શક્ય નથી અને તેથી જ કેળવાયલા હિન્દુઓ પોતાના કુટુંબની જાનુઓ માથે ત્હેમા જતા નથી — આ સૂચનાો નિર્ણય અને જો ત્હેમા સુધારક વર્ગનો પોતાનો જ કાઈ દોષ હોય તો ત્હેનો નિમત્ર, એ વિષય સસાર મુધાનક મંડળની અભિરૂઢિને માટે ધણો જ મહત્ત્વનો છે કારણુ જ્ઞાનમુધી જનસમૂહના ઉપર ત્હેના પ્રયામોની દૃઢ હાથ પડી નથી લાગુધી ત્હેના કરાવે પાળ્ય સંચામા આવતી મહેનત સફળ તો થઈ શકવાની

જ નથી * * * અમારી બીજી એક સૂચના ખાસ ગુજરાતી અને પારસી બહેનોને માટે છે અને તે લેખના પોશાકના વધેતા જતા અગ્ચાળપણને લગતી છે। અમારી જૂના વિચારની, અણકેળવાયલી બહેનો ઉપર જ્યારે લાગ્યા વખતથી કીમતી લગણા ધરણાની ધેવલાનો ખરો આરોપ મકાઈતો છે, અને તે કેળવાયલા વર્ગે તરફથી જ, સારે તેજ કેળવાયલા વર્ગની સ્ત્રીઓ-કેળવણી પામેલી બહેનો-ની હાલમા નિરતર વધે જતી ભારે કિંમતના લગણાની, ફેશન'દાર પ્લેગેશની, ગાંધી પણ અટકાવવા પ્રયત્ન થવો ન જોઈએ ?—એ ખરું જરૂરિયાત ભરેલી, ઓછું કરી ન શકાય એવું ગણવામા આવતું હોય તે અમે કદાચ અબણુ જૂના ત્રિયાગની સ્ત્રીઓના લગણા ધરણાની તરફથી જ અમારો મત નોંધારીશું, કાગણુ જૂના થતા, બગી જતા, પણ લેખાથી અડધી કિંમત વચ્ચે થવાનો સંભવ છે। પણ આજકાલ ધમધોદાર વપતરવે જતા, પાણીના પરપોટા જેવા વિચારથી 'ફેશન'વાળા લગણા તે જ ન બગડી ગયા, ધોવાયા કે નાશમા।—કિંમતનો દમનો ભાગ પણ લેખાથી ઉપજવો મુશ્કેલ નથી ધીમે ધીમે તથા દેવામા આવતા સ્ત્રીઓના કમખાને જે અમર્થ પ્લેગેશ ગણવામા આવે તે તેના જગ્યા પણ વધારે રાશે અનિશ્ચય ઝીણા ગવન, પારદર્શક પોશાક અને અગર્થા રીતે પહેરાતી માડીઓ-એ હાનમા મુગધની સ્ત્રીઓમા વધતા જતા પોશાક સામે વધારે મજબુતાઈથી લઈ શકાય જે માણુથી મખાની વિરુદ્ધમા કાગણો આપી શકાય, જે માણુથી યુગેપિય। બાનુઓના 'ઈર્ગીંગ ડેમ' (ગત્રી સમયનો પોશાક) વગેરે પ્રમુખ પ્લેગેશની સામે સગળ વાપો લઈ શકાય, તેજ કારણથી અમે અમારી ગુજરાતી અને પારસી બહેનોની હાલની પોશાકની ગાંધી વિરુદ્ધ અમારો મત દર્શાવીએ છીએ પાગસી અને ગુજરાતી બાનુઓ જે દક્ષિણી સખારીઓ તરફ નજર ફેરવા તરફી લેશે તે તરત જ ફેર ક્યા છે તે લેખને જણાયા વિના રૂહેશે નહિ. કેવા વિનયથી તેઓ મલાગા એમે છે, કેટલા ઉત્સાહથી તેઓ દરેક કામમા ભાગ લે છે, કેટલી દેશદાત્ર લેખના અન્ત કણુમા ઝમે છે ? કેન્દ્રગ્નસ અને મહિલા ધંધિયદમાના લેખના ભાવણો લેખના જ્ઞાન, જ્ઞાપી અને અનુભવની કેટલી બધી પ્રશસનીય ખાત્રી આપે છે ? લેખના પ્લેગેશની માદાઈ અને લેખની સ્ત્રીત્વભરી વિવેકવૃત્તિ કેવી સુંદર લાગે છે ? યુરોપિયન પ્રજાઓની ખર્ચાળ જીવનરીતિઓ સ્વીકારવાથી તથા પુરૂષતાખર્ચા રીતરિવાજોને અનુકરણ કરવાથી નહિ, પરંતુ આના ઉત્ત્વજ દાખવા પોતાના હૃદયોમા ઉતારવાથી જ ગુજરાતી અને પારસી બહેનોની સ્થિતિ સુધરવાનો સંભવ છે, એ નિશ્ચય છે યુરોપિયન સખારીઓના મદાન ગુણો સ્વીકારે, લેખના જેટલા દેશપ્રીતિવાળા અને દયાળુ થાઓ, લેખના જેવા સ્વદેશી અગળાઓના સહાયક થાઓ, અને લેખની પેઠે ધર્મપરાયણ થાઓ,—અમારી પણ એટલીજ ચાચના છે પણ પૈમાવાળા દેશોની બરાબરી કે નકલ નિર્ધન પ્રજાઓને કેટલી નુકસાનકારક મીવડે છે, તે બાબત વિચાર્યું કર્યા વિના આધળીયા કરી તેમ કંઠવા વૂરી પડતું અને મદાને પ્રજાઓમાં પણ કંઈ કંઈ દુર્ગુણ ગ્ધી જાય છે તેના દુર્ગુણોજ મહજ નજરે પડતાં સ્વીકારી લેવા એના કરતાં દેશની બધોગતિ કરનારી બીજી કોઈ પણ વધારે ખગળ વસ્તુ નથી * * * યુરોપિયન અને લેખને પગલે પગલે અનુસરવા પ્રયત્ન કરતી પારસી કોમોની બાનુઓમા અમે કદેલી ટીકાવાળાં દોષની સાથે જે ગુણ પણ અમને જણાઈ આવે છે, તે માટે અમે લેખને

પ્રશંસા આપ્યા વિના રહીશું નહિ; અને જણાવવાને દિલગીર છીએ કે અમારી ગુજરાતી બહેનોને અમે તેટલે દરજ્જે રહેને માટે લાયક ગણી શકતા નથી. પ્રદર્શનના સ્ત્રી-વિભાગમાં ગુજરાતની ઉંચી કોમોની કેળવણી સ્ત્રીઓની કારીગરી પણ ખીજા હિન્દુવાસી કોમોની બાતુઓ-અને તેમાં પારસી બાતુઓની તથા યુરોપિયન સન્નારીઓની કલાના નમૂના આગળ જાંખી-જાંખી જ પડી જતી હતી! હાંઆ વખતથીનાગર, ફાર્મી, વાણીયા અને ભારિયા, આવક સાંતિઓની સ્ત્રીઓ જે હાથની કારીગરી માટે વાજખી રીતે પ્રશંસા પામતી આવી છે, તેમની કૃતિના નમૂના પણ આટલા બધા નિરતેજ યર્ધ જવાનું કારણ અમારાથી સમજાતું નથી. આશા છે કે કદિ સમયની અવપતા અથવા અન્ય પ્રવૃત્તિઓ કે વ્યવમાયને લીધે આ વખત યોગ્ય તૈયારી બની શકી ન હોય તોપણ આવતા વર્ષના પ્રદર્શનનો સ્ત્રીવિભાગ ગુજરાતી સન્નારીઓની કલાના, નમૂનાની અસલ રમણીયતાથી જગમી રહેશે.

કોન્ફરન્સના હરવેલ:—સંસાર સુધારા સમાજની બેઠક આ વર્ષે સુબ્યાઈમાં તા ૩૦ મી તથા તા. ૩૧ મી ડિસેમ્બરના રોજ યદ હતી. તેમાં ઓ. ન્યાયમર્તિ અન્ના-વરકરે, નામદાર મહારાજ ગાયકવાડે તથા પ્રમુખ ઓ. ગોકળદામે તથા ટેટલીકે સન્નારીઓએ કરેલાં બાણો ખાસ કરીને મનન કરવા લાયક હતાં. આ વખતના કોન્ફરન્સમાં એક વિશેષ ધ્યાન ખેંચે એવો બનાવ એ હતો કે, ટેટલીકે બાતુઓ આવી હતી તેમને માટે પડદાની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી અને તેની પાછળ બેસીને તેમણે સઘળાં બાણો તથા દરાવ (જેમાંનો એક પડદા નિરૂદ્ધનો પણ હતો—) સાંભળ્યા હતા બેસકે આવાં ધીમાં ધીમાં પણ સમયવર્તી પગલાં ભરવાથી જ ખરે સુધારો થવાનો સંભવ છે; કારણ ખરી અમર કરવાની છે તે સ્ત્રીઓના હરેલો ઉપર છે. કોન્ફરન્સમાં સ્વર્ગસ્થ મિસિસ મુળજીભાઈ ભારભાયા જેમણે પોતાના પતિ માથે દેશાટન કરવા જવાની હિમ્મત દર્શાવી હતી તેમના અકાળ મૃત્યુ માટે શોક પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યો હતો; અને તેની બીજા દિવસની બેઠકમાં એક દક્ષિણી સન્નારીએ એવી તો અસરકારક રીતે વિધવાઓનાં દુઃખ અને તેમને માટેના આશ્રમોની જરૂરિયાત બાબત કહ્યું હતું કે હાંને હાંજ આતા મંડળ તે પુણ્યકાર્ય માટે પૈસા ભરવાને તૈયાર યર્ધ ગણુ હતું સ્ત્રીઓને લગતા નીચેના દરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા:—

૧. બાળલગ્ન વિરૂદ્ધ:—(૧) લોકોની શારીરિક, આર્થિક, તથા સાંસારિક ગિચતિને બાળલગ્નથી ધણું મુકશાન છે. હાલના અને અમલતા વખતમાં પણ એ રદિ વખોડવામાં આવી છે. સાસ્ત્રો મત પણ તેની તરફેણમાં નથી. આવી હાનિકારક રદિ જલદીથી દૂર કરવા માટે આ કોન્ફરન્સ દરેક સુધારકને બલામણુ કરે છે. (૨) વડોદરામાં બાળલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદો પસાર કરવા માટે મહારાજ ગાયકવાડેના આ કોન્ફરન્સ ધન્યવાદ આપે છે; અને આ મંડળને ખાતરીથી જણાય છે કે બધા લોકો મહારાજ ગાયકવાડેના આ ધારો પસંદ કરશે. સાંસારિક સુધારાનું આ પ્લેટું પગલું તેમણે પોતાના રાજ્યમાં લીધું છે: વડોદરા અને મહીસરનાં રાજ્યોના આતા દાખલા બીજાં રાજ્યો પણ લેશે એમ આ કોન્ફરન્સ આશા ગૂંધે છે.

૨. સ્ત્રીકલ્પિતામાં હાનિકારક ગિવાજો નિરૂદ્ધ — આ કૌન્દુરન્સ બધા સુધારાને બલામણુ કરે છે કે તેઓએ પદદાર્દિ, બાળવય એક કરતા વધારે સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવાનો રિવાજ, કનાનિકૃષ વિધવાઓના દુષ્, અને દેગવણીને તુકશાનમ્તી ઉદ્ધિઓ સામે પ્રજાનો મજબૂત અવાજ જાહેર કરવાને યત્ન કરવો અને દેશમાં કસ્યામી આગેવાનોએ પાંદા રૂદિ નિરૂદ્ધ બાણાવેલા મત માટે સતો દર્શાવે છે

૩. વિધવાવિવાહ — આ કૌન્દુરન્સનો એવો મત છે કે દરિયાત વિધવાપણની રૂદિ સ્ત્રીઓના હમ્નો બગ કરનારી છે, અને મગી, દુકાગ તથા એવા ખીજા કાણોથી તેમની ને સખ્યા વધતી જાય છે તે તન્દ તે મ્હોટી ચિન્તાથી જુવે છે, આપણી સાંમાજિક અને શુદ્ધ મિતિમાંની તેમની હાનત સુધારવા મગે છે તથા તે હેતુ પાડવાને માટે વિધવાવિવાહના માર્ગમાં ને મુશ્કેલીઓ આવી પડતી હોય તે દુઃકરવાને આ કૌન્દુરન્સ બલામણુ કરે છે આ કૌન્દુરન્સો નોંધ લેતા સતો થાય છે કે, દેશમાં વિધવા વિવાહો ધીમે ધીમે પણ દર વધારે થયે જાય છે તેગજ પુનર્લમના પર્તિપત્ની અને તેમના સતાન મામેની બનવાગિક અગ્યણો દૂર થતી જાય છે તોપણ આ બાલમમાં ને જોઈ હજી પણ પ્રસંગે છે તે દુઃકરવાને માટે પણ લગ કરવાનું મામી રહેલું હોવાથી, જેઓ વિધવાવિવાહની તરફથી ને છે તેમને આજે કરે છે, તેમજ પુનર્લમ કરવા માટે પ્રતિ સપૂર્ણ વિચારણા જાની

૪. સ્ત્રીકેળવણી — આ દેશમાં કેળવણીનો પ્રચાર એકા હોવાનો લીધે જનમ જાનો અને દરેક મનુષ્યનો સમાવેશવાગિ સુધારો કરવામાં ધણી મુશ્કેલી મટે છે આથી સ્ત્રીકેળવણીનો પ્રચાર વધારે જોઈએ એમ આ કૌન્દુરન્સ જાહેર કરે છે અને આ બાલમમાં હિંદી સગમ રાજ્યવગ્યા અને સર્વ દેશકલિતેતીઓને વધુ નિશાની આનગી વર્ગો, વિદ્યાર્થો, વગેરે ઉધારના માટે વિનિ કરે છે

૫. વિધવાશિક્ષણ — આ કૌન્દુરન્સ એના વિચાર ઉપર આવે છે, હિન્દી સ્ત્રીઓને માટે શિક્ષણ, ધર્મોપદેશનું, વૈદ્યનું અને દાકતો વગેરેનું શિક્ષણ આપવાથી જેને માટે વિધવાઓના દિવમાં મ્હાલના થતી હોય અને જેમાં તેઓ સાફ કામ કરી શકે તેવું હોય તે પ્રચારના શિક્ષણનો તેઓને લાભ આપવાની આ ધણી સારી તક છે હિન્દુ વિધવાઓ પૈકી જેઓ ગરીબ હોય તેમને ઉપર સમવેલા ધધાઓ પણ લાભદાયી થઈ પડે અને તેથી વિધવાઓને કેળવણી આપવાની સમ્યાઓને મદદ કરવા આ કૌન્દુરન્સ બલામણુ કરે છે

૬. પ્રજાના દરેક વિભાગમાં સુધારો કર્યા સિવાય પ્રજાની ઉત્તતિ થઈ શકે નહિ તેથી આ કૌન્દુરન્સ સચના કરે છે કે દળાવલી કોમોની સાસારિ અને માનસિક રિથિતિને લીધે પ્રજાનું કષ્ટાણુ થઈ શકે તેમ નથી તેથી તેમની તથા પાઠગ પગ ગરેલા વર્ગ (જેમાં આ કાગવની દરખાસ્ત લાવનારે સ્ત્રીઓને પણ સમાવેશ કર્યો હતો તેમ-) ની હાલત સુધારવાને સમસ્ત પ્રજાને મજબૂત બલામણુ કરે છે

છ. માત્રના મેળાવણા વિરૂદ્ધતા અને માંસારિક શુદ્ધતા વિશેના કૌન્કરન્સના ઠરાવો આ મળા ધણીજ દડતાથી માન્ય રૂપે છે અને સંપૂર્ણ રીતે ત્હેમની નરદેશમાં પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવે છે.

કૌન્કરન્સમાં સ્ત્રીઓનાં ભાષણનો સાર:—સૌ વિદ્યાગૌરી (જી. એ.)—ત્યાં સુધી એક પણ બાળલમ હિન્દમાં જોવામા આવશે અને એક પણ બાલપત્ની ત્રીસ કરોડ મનુષ્યોની વસ્તીમાં નજરે આવશે ત્યાં સુધી મુધારકો પોતાની ફરજ બજાવવામાં પાછળ છે એમ માનવું પડશે અને તેટલા પુરતા તેઓ યૌવનાત્ર કરશે; કારણ કે આ સવાલ બહુ મહત્વનો છે, તેના ઉપરજ હિન્દના અસ્તોદયનો આધાર છે. બાળલમથી ધણા અનર્થ નીપજેલા જોવામાં આવે છે. કદિ કદિ જુદા માત્રાપને એમ વૃત્તિ થઈ આવે કે પોતાની છાંદગીમાં જ બાળકોને પરણાવી આનન્દ માનવો; માછને પાછળથી પોતાના પુત્ર માટે કન્યા ન મળવાની ધારતી લાગે છે આવા કારણોથી ઉતાવળ થાય છે. પરંતુ ત્યાં સુધી આવા વિચાર ત્હેમનાં મગજમાંથી ખસ્યા નથી ત્યાં સુધી પ્રગતીય મુધારો થવાનો જ નથી. જનાવગે તરફનું યાત્રીપણ અટકાવનારાં મંડળોની પેઠે બાળકો ઉપરનું આવા પ્રકારનું યાત્રીપણ રોકવાને મંડળોએ રચાપવાની જરૂર છે. બે વર્ષ ઉપર ઓ. ડો. ભાણુદરકરે જણાવ્યું હતું કે બાળલમનો અટકાવ કરવાની પ્રવૃત્તિ તે પ્રજાના ઉપયોગની જ હીલચાલ છે; અને તેવાં લમો નાશ પામે ત્યાં સુધી મંત્રથી ત્હેમની પાછળ મંડયા જ રહેવું જોઈએ. બાળલમ છોકરાઓની કેળવણીને ધણુંજ નુકસાનકારક છે. બાળલમ પ્રતિબંધક કાપડો કરીને આપણા પ્રાચીન રાજ્યોનું અનુકરણ દરવામાં નામદાર ગાયકવાડે પોતાને પ્રશુએ બક્ષેલા અધિકારનો ઉત્તમ ઉપયોગ કરી તેનું સાર્થક કર્યું છે.

મિસિસ આપર:—વડોદરા અને મહીસરના રાજ્યોના જોવોજ બાળલમ પ્રતિબંધક કાપડો ઈંગ્લેન્ડ સરકારે પણ દરેક જોઈએ. ધાર્મિક રીતરિવાજોમાં વચ્ચે નહિં પડવાનું વચન આપેલું છતાં ત્હેમણે સતી થવાનો આલ બંધ કર્યો છે; અને પુનર્વિવાહની છુટી કરી છે: આ પણ તેટલા જ મહત્વનો સવાલ છે. બાળલમથી વિધવાઓની સંખ્યા વધે છે અને સંતાન મૂળથી કમજોર થતાં જાય છે. જે શુદ્ધ સ્થો કૌન્કરન્સમાં હિંમતથી ભાષણ કરે છે તે ઠરાવોને ટેકો આપે છે ત્હેમનામાં એ પ્રમાણે આલવાની હિંમત નથી એ જાણીય છે! આવા મુદ્દાના નહિં થવાનું કારણ ત્હેમને સ્ત્રીનો ટેકો નહિં તે છે. બાળકોઓનો માળાપ પામે લમ સંબંધમાં પૈસા લેવાનો આલ મદ્રાસ ઇલાકામાં પ્રચલિત છે અને ઉરાક ખંડોનો રિવાજ પડી ગયેલો હોવાથી સધળાં બાળકોનાં એકા વખતે લમ કરવાં પડે છે ત્હેને લીધે પણ આવાં બાળલમ વધે છે. બાર વર્ષની કન્યા સાથે સોળ વર્ષના વરનો વિવાહ થવો જોઈએ.

વિવિધ વિહાર.

ભારત મહિલા પરિષદ.

(મુંબઈમાં તા. ૨૮ મી ડિસેમ્બરના રોજ મળેલી સ્ત્રીસભાજન.)

આ પરિષદનો મેળાવડો ફરામજી કાવસજી ઇન્સ્ટિટ્યુટમાં ભરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં કોઈ પણ પુરુષને ભાગ લેવા દીધો નહિ હતો એટલુંજ નહિ પણ વર્તમાન પત્રોના પ્રતિનિધિઓને ગેસેરીમાં જૂઠા જૂઠા બેસાડવામાં આવ્યા હતા હિન્દુ, ઇસ્લામી, પારસી અને ઇંગ્લેજ બાલુઓ મળી લગભગ આઠસો સજારીઓ તેમાં હાજર હતી.

આવકાર દેનારી કમીનીના પ્રમુખ, લેડિ સાવિત્રીબાઈ ભાલચન્દ્રના ભાણુનો સાર-

મ્હારી વ્હાલી ભગિનીઓ ! સ્વાગત કમીટી તરફથી હું તમને સર્વને સ્વાગત કરું છું આજનો આ અપૂર્વ સમય છે નેશનલ કોન્ગ્રેસની સાથે વીસ વર્ષથી ભરવામાં આવી રહી સામાજિક પરિષદ (કોન્ફરન્સ)ના નિયોજકોએ તે પરિષદની સાથે સ્ત્રીઓની સભા બોલાવવાનો પણ આજનો યોગ સાધ્યો છે જેમના આમંત્રણને માન આપી તમને સર્વ અહિ પધાર્યા છે તે માટે અમે સધળા તમારો આભાર માનીએ છીએ.

સ્ત્રીઓને વિશેષ કરીને ઉપયોગી હોય એવા સ્ત્રીઓના વિષયો સંબંધી વિચાર સ્ત્રીઓજ કરે, એ આ સભાનો ઉદ્દેશ છે સ્ત્રીઓએ પદોપકારના કામ કેવી રીતે કરવા અનાથ બાળકોનું સરક્ષણ, સ્ત્રીકેળવણી, પ્રાથમિક શૈક્ષણિક, દાર્ઘ વગેરેના કામમાં માહિતી, બાળવિદ્યા, હાલની કુટુંબસ્થિતિ, તથા સ્ત્રીઓનું આરોગ્ય, વગેરે વિષયો ઉપર આજ શુજરાતી તથા મરાઠીમાં ભાષણો જૂઠી જૂઠી સ્ત્રીઓ તરફથી થવાનાં છે આપણા મુખ્ય રાષ્ટ્રો ઉદ્યોગ સ્તુલ છે આપણને વ્યવહારમાં જે અડચણો નડે છે તે આગળ ધરવાથી જેનું નિરાકરણ તમને કરી શકશો આ પ્રમાણે દરવર્ષે સામાજિક પરિષદની સાથે આવી સ્ત્રીસભાજન પણ ભરવાનો ઉદ્દેશ છે સામાજિક પરિષદની આ નવી પદ્ધતિ ધણી ઉપયોગી નીવડશે પણ તેની પાસે લોકસેવા કરાવવાનું આપણા ઉપર જ આધાર રાખે છે.

સૌ ભક્તીબાઈ અર્ધવરકરે મિસિસ રમાબાઈ રાનડે (સ્વર્ગસ્થ ન્યાયમૂર્તિ મહાદેવ ગોવિન્દ રાનડેના પત્ની)ને પ્રમુખસ્થાન સેવા દરખાસ્ત કરી, જેને મિસિસ રમાબાઈ ભાણુકરે ટોકા આપ્યાથી, મિસિસ રમાબાઈ રાનડે પ્રમુખસ્થાને બિરાજ્યા હતા.

પ્રમુખ મિસિસ રમાબાઈ રાનડેનું બાપણ.

*આસરે ચારેક વર્ષની મુદત પોલા પછી ફરીથી આજે હું આપની સમક્ષ ઉભી રહે છું. તે પહેલાંની સ્થિતિ અને આજની સ્થિતિમાં જોઈને આશ્ચર્યના તત્કાલિન, અને તે દારણથી મહારા મનની સ્થિતિ બદલાતા આજ રોજ તેજ મુખાબ, તેજ ઠેકાણું અને આપ સર્વે મહારી પ્રેમાળ મૈત્રિણીઓ મને નવા સ્વરૂપમાં દેખાઓ છે. ખરું છે કે જે ઉત્તમોત્તમ, પ્રેમમય, અને પવિત્ર સહવાસમાં મહારા ૨૭ વર્ષ સાર્થક થયાં છે, તેના પરિણામે મહારે મહારા મનની સ્થિતિમાં રાહણ રડમાં કરવાં એ યોગ્ય નથી. દેવેલાથી જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ તે સ્થિતિમાં રહી, તેજ ચરણકમળનું ચિન્તાન કરી વિવેકથી દિવસો ગાળવા અને આપણા કર્તવ્યમાં હરદમેશ તત્પર રહેવું એજ પરિણામ આવવું યોગ્ય હતું. પરંતુ અત્યંત ખેદ સહિત મહારે કબૂલ કરવું પડે છે કે મહારામાં તેટલું સામર્થ્ય નથી. નિરંતર પોતે બોધ કરતા હતા કે “સુખ દુઃખ એ દેહના ભોગ અથવા મનના વિકાર છે. તેમને મહત્વ આપવું નહિ, અને દરેકે પોતાના પ્રાપ્ત કર્તવ્યમાં અત્યંત દક્ષ રહેવું. આ પ્રમાણે વર્તવાથીજ મનુષ્યજીવનનું સાર્થક છે.” વળી આ બોધ અનુસારજ નિત્ય વર્તેન થતું. રાત્રિ ઉપર રાત્રિ નિદ્રાની શાન્તિ અનુભવ્યા શિવાય નંદ્ય અથવા છાતીમાં તીવ્ર વેદના થયાં કરે તોપણ કર્તવ્યમાં અસ્ત થવાથી મન તે સર્વ સંપૂર્ણ રીતે શુદ્ધી જતું. પોતે દેહી છે એમ સમજી દેહ સંબંધી વિકાર પોતાને થયાં કરે એવું જ્ઞાન પશું ન રહે. આ પ્રમાણે પોતાને કર્તવ્યપરાયણતા અને ઉદ્યોગ ઉપર અત્યંત પ્રીતિ હતી. આવા સહવાસનો લાભ મને મળવા છતાં મહારામાં તે સામર્થ્યનો—તે દૈવિ શુશ્રુષા અલ્પ પણ અંશ નથી એ વાત મહારે અત્યંત ખેદ સાથે કબૂલ કરવી પડે છે. નહિં તો જે મહાન કાર્ય પાછળ ગયાં અંશદ વર્ષ પર્યંત તન મન અને ધન આપેણ કરી અથાગ શ્રમ લીધો, તે અત્યંત પ્રીતિયુક્ત પ્રવૃત્તિમાં મહારે પણ થોડો થણો બીર બેલાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં આપની વતી મને આશ્ચર્યજનક જરૂર કિવા આમલ કરવા શુરધર્ય ભાંડારકરને શ્રમ લેવો પડે એ ઠીક કહેવાય! ગમે તેમ હો. હું આ જે આપની સમક્ષ ઉભી છું અને આપ સર્વેએ મને આજે જે અધ્યાક્ષસ્થાન આપ્યું છે, તેનો શો મર્મ છે તે મહારા સમજવામાં છે. હું કાંઈ ભણેલી ગણેલી વિદ્વાન છું તેથી જ આ ઉચ્ચ સ્થાન ઉપર મને સ્થાપી છે એમ નથી. દેવેના ચરણકમળમાં જે પુષ્પમાળ આપેણ કરવામાં આવે છે, તેની નિર્માણ અવસ્થામાં પણ તેની ઉપર આપણો એક પ્રકારનો આદર હોય છે. અને તે માળ પ્રતિ આપણે અમુક ભાવ પ્રસાવીએ છીએ, આવા હેતુથી પ્રેમાળ આજ આપે મને જે માન આપ્યું છે તે એક અસાધારણ બ્રહ્મચર્ય મને લાગે છે અને તે માટે હું આપ સર્વની ધણીજ આભારી છું.

દેશના જુદા જુદા ભાગમાંથી આપ સર્વે વિદ્વાન અને સુશિક્ષિત બહેનોને અંતર્ગત પ્રીતિથી આ સભામાં એકઠાં થયેલાં જોઈ મને ધણીજ આનંદ થાય છે. અત્યાર સુધી

* આ બાપણના પહેલા પેરમાદ (વાચ્યસમૂહ) માં મિસિસ રમાબાઈએ પોતાના પતિ મહર્ષિ રાનડેને ઉદ્દેશીને સ્તવન કરેલું છે: જ્યાં બની શક્ય ત્યાં એવા સ્તવનના ચુદો, જોકે (મોટા) અક્ષરોમાં મૂક્યા છે. તત્ત્વીય

આપણા સ્ત્રીવર્ગમાંથી કાંઈક ચોરોક ભાગ સામાજિક સભામાં હાજરી આપતો હોવાથી આપણાં માપણો તે સભામાં યાય છે. પાછલાં અઠાદ વર્ષ દરમીયાન આ પ્રમાણે આપણી પ્રવૃત્તિ ચાલુ હોવા છતાં આજ આ નિયમો એકદમ યથાર્થ પ્રયોજન શું? આ નવી સંસ્થા શરૂ કરવાની શી આવશ્યકતા? આ પ્રવૃત્તિથી શું ફળ મેળવવાની આપણી અપેક્ષા છે? આ વિચારવા જેવા પ્રશ્નો છે અને તે તરફ આપણું લક્ષ આપણે દોરીએ. આપણા દેશમાં સ્ત્રીકેળવણી શરૂ થયે ઠીક મુદત વીતી છે. પ્રારંભ બાળકો કેળવવાને તૈયાર થઈ છે. કેટલાંક શહેરોમાં ખાસ સ્ત્રીવર્ગીય ચલાવવામાં આવતી સભા હયાત છે. સામાજિક પરિવર્તનમાં ભાગ લઈ આપણા વિચારો જણાવવા કેટલુંક ઉત્તેજન પણ આપણને મળે છે. ગ્રિયિતિ આ છતાં પરિવર્તનમાં જનાર સ્ત્રીવર્ગની સંખ્યા કેમ આટલી યોડી હોય છે? એનું એક કારણ છે. સ્ત્રીવાજ ગમે તો સારો હોય અગર તરસો હોય, પરંતુ આપણા દેશમાં સ્ત્રીવર્ગની ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ પરદામાં રહેનારો છે, એટલે તેમને પ્રશ્નોની સભામાં આવવું એ મુશ્કેલી બરેકું છે, છતાં તેમના વિચાર જાણવા એ આવશ્યક છે, આડી રહેલ એક ચતુર્થાંશ ભાગે સમસ્ત સ્ત્રીવર્ગ તરફથી બોલવાની જવાબદારી ભેગી એ જરાક જોખમનું કામ છે. તો આપણી પરદામાં રહેતી ખેડેત્રીને પોતાના વિચાર દર્શાવવા માટે કોઈ પણ રચનાની જરૂર નથી શું? હા, ખાસ જરૂર છે. અને એટલા માટે જ આજની આ સભા બરવામાં આવી છે. ખીન્નું આપણામાંનો જે વર્ગ પરદામાં રહેતો નથી તેમાં પણ પરિવર્તનમાં ખુલા દિલથી બોલી શકે એવી બાળકો યોડી જ છે. આપણી પ્રકૃતિ સ્વભાવથી જ શરમાળ હોય છે. પ્રશ્નોના દેખતાં આપણાથી વધારે બોલાતું નથી જરૂર જ પડી હોય તો આપણે મિત બાળક દરી પ્રસંગ વઢાવીએ છીએ. ગમે તેટલી હીમત કરી બોલવા જઈએ તોપણ બરાબર જોઈએ તેવું યાય નહીં. કારણ આપણને બાળપણથી આવાજ પ્રકારનું શિક્ષણ અને કેળવણી મળેલી હોય છે. વળી આપણા ઘરની વડીલ બાળકોના ચાચાચાર વિચારની આપણા મન ઉપર એવી અસર યાય છે કે અમુક એક વાત તે વખતને અનુકૂળ હતી તથા હાલ તેની જરૂર ન હોવાથી તે છોડી દેવી એનો મનમાં વિચાર કરીએ. તો પણ તે સુકી-દેવી બહુ કંઠથી પડે છે. કદાચ તે રીત કાઢી નાંખવાનું એટલું કંઠથી ન જાય તો પણ તેમ કરતાં મુદત તો લાગવાની જ. આપણો સ્વભાવ આવી રીતે શરમાળ હોવાને લીધે કેટલાક નાણુક વિષયો ઉપર પ્રશ્નોની સભામાં વિવેચન કરવાનું, શું, બની શકે એમ છે? પ્રસૂતિની બ્યવસ્થા આખતમાં આપણામાં કેટલાક રિવાજ છે અને તે અગ્રોચ અગ્રાનજન્ય રીતના સમજાવી પુષ્કળ બાળકોના હાલહવાલ યાચાઈ, તેમના શરીરમાં રોગાદાખલ થઈ જાય છે, અને તેઓ અક્ષયે જૂઠ યાય છે. આવા વિષયો ઉપર બોલવા માટે સોઈ-કેઈએ, અને તે આ સભા દ્વારા મળી શકે એમ છે. વળી જાનતો પ્રસાર અને સ્નેહની વૃદ્ધિ કરવાને આ સભા એક મોટું સાધન થઈ પડશે એવી આશા રખાય છે. આપણને અનુભવ છે કે, આપણે પોતા પોતાની મેળે પ્રસ્તુત વાંચતાં તેમાંનો કયા ભાગ જે આપણા સમજવામાં આવે છે તેના કથાં તેજ વિષય દરમિયાન અથવા શુશ્રૂષીદાર સાંમળવામાં આવે તો મન ઉપર તે વધારે ભારી રીતે પડે છે અને લક્ષમાં રહે છે. તેવી રીતે આપણામાંથી જે બાળકોને હમેશાં વાંચવાનો અને વિચાર કરવાનો અભ્યાસ છે તેઓ પોતાની પ્રીતિના વિષયો નિસ જપરાતા

સરળ અને સહેલા શબ્દોમાં આપણી અશિક્ષિત બહેનોને સમજાવે તો આપણા કક્ષમાં સમારે રહી શકે, એટલું જ તર્ક પરતુ તેની અસર પ્રજા માત્ર ઉપર વધારે વસત બહે. પ્રકૃત સ્ત્રીવર્ગના અંગેનો હોય તો તેઓ ક્રિસ્ટલા પ્રેમથી, કેવા ખુલા દીલથી અને આનંદથી મોતાતા વિચાર જણાવી શકે છે, એનો અનુભવ સર્વેને છે. જ્યારે આવો યોગ પ્રવર્તમાં એકાદ વખત પણ મળે, તેમના પોતાના વિચાર એકમેકને સ્પષ્ટ રીતે જણાવવાને અને બહેનો પ્રમાણે પરસ્પર સ્નેહ અને સખ્ય પ્રધારવાને, તે સાધનરૂપ થાય, એ પણ આ સભા ભરવાનો એક હેતુ છે. આથી કરીને પ્રજા આપણને એક મોટા માણ થવાનો છે. આ સભામાં આપણે સર્વ જાતી અને ધર્મનાં એકાં થયા, છીએ અને આપણી એક સાધને કામ કરવાની ઇચ્છા છે. આપણે સાર બહેનપણીઓ એકમેકને, મળીએ છીએ ત્યાં મોતાનાં સુખ દુઃખની વાત પરસ્પર કરીએ છીએ અને પોતપોતાના ઘરમાં શી વ્યવસ્થાથી કામ ચાલે છે, એ પ્રગેરે વિષયો ઉપર જેમ મુખમરજી કરીએ છીએ, તેથી જ ખુબ પરજ, પણ જરા મોટા પ્રમાણ ઉપર, આપણા વર્ગ અને દેશની રીત સમઘી આપણે અહીં કરવાની છે. આપણા પોતાના વર્ગમાં હોય કયા છે અને તે શા ઉપાય યોજવાય હુર થઈ શકે, તેમજ ખીજા વર્ગમાં ગુણ, કયા છે અને શી રીતે તે આપણા આર્થ શકે, આ જાખત કાય પર સેવાને આપણને ઇચ્છા જણાય છે અને તે ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવી એ પણ અગત્યનું છે. કારણ આ ઇચ્છામાં સમાજનું કલ્યાણ સમાવર્ત છે અને આપણાં મન વધારે ઉદાર થઈ આપણી બુદ્ધિ નિકાસિત થશે, અને વખત જતા જાણી જાતીઓ વચ્ચે સમાધાન અને એકતા થઈ આપણો દેશ, મહાન પ્રદવી પ્રાપ્ત કરશે. આજની મહિલા પરિષદ જુદી કેમ ભરવામાં આવી, તે કેવા પ્રયોજન વાળી છે અને તે કેટલું મહત્વ છે એ આ ઉપર જતાવેલા હેતુથી સમજી શકાશે. આ શિવાય આ પ્રશ્ન ઉપર એક ખીજા બાબતથી પણ ક્ષણ સગાડતુ યોગ્ય છે. જેવી રીતે કુટુંબનું કલ્યાણ, સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેનાં શાણપણા ઉપર, જન્મેના એમ થયલા વિચાર પ્રમાણે ચાલવા ઉપર અને એકમ થઈ સીધેલા શ્રમ ઉપર આધાર રાખે છે, તેવી જ રીતે દેશના કલ્યાણની આ વાત છે. પોતપોતાના ગુણને અનુસરી જન્મે વર્ગ કામ કરતા જાય અને આ કામને અગ્રિવદન કરવાની બુદ્ધિ અને પાત્રતા બંને મર્ગમાં હોય તથા એક ધોરણથી અને એક દિશામાં ચાલવાનું અને તેના દેશની ઉન્નતિની આશા રાખી શકાય તેથી કરીને જ સ્ત્રીઓએ કેળવણી સેવી જોઈએ તેમના વિચારનો વિકાસ થવો જોઈએ. આ કારણથી ગયા સરકાર સર્વમાન્યા વિચાર સંકેતોના મનમાં કસાવવાને અને તેમની અદ્દ મેળવવા માટે મોટા મોટા મહાત્માઓએ પરિશ્રમ શીધો છે, તે શ્રમ કેટલે અંશે પ્રસાદ્ય થયો છે એ વિચારવાનું કામ આપણે કૃતિદાસકરણ છે. તેમણે આટલું તો ખરું છે કે, સ્ત્રીઓએ પોતાની સ્થિતિ સુધારવા માટે અને પોતાની ઉન્નતિ કરવા માટે સ્વતંત્ર વિચાર કરવાની તેમને અગત્ય જણાવી અને તેમણે આ સભા ભરવી એ તે પરિશ્રમનું મધુર ફળ છે. આપણા સમાજના પદોએ અતિશય કષ્ટ અને ત્રાસ વેદીને આ માર્ગ આપણે વાસ્તે કરી આપ્યો છે અને તે માર્ગ જવાની ઇચ્છા આપણે દૃઢ રીતે રાખવી તથા તેમના શ્રમને આ રીતે આપણે યોગી પણ રાખી જાવું કરવી એ આપણું કર્તવ્ય છે.

હવે કાંઈ એમ કહેશે કે સર્વ જાતી અને ધર્મના પ્રકૃત સ્ત્રીવર્ગની સભા ભરવી

નેપ્પએ એ 'વાત' નિર્વિવાદ છે અને તેથી પુષ્કળ ક્ષાયદા થવાનો સંભવ છે. પણ આ વ્યવસ્થામાં એક દોષ છે તેનું નિગદ્યરણ શું? જો વાત કરી કરવી નેપ્પએ એવું આપણે કરીએ છીએ તે આ સભાના યોગથી હલટી વધશે એમ લાગે છે. આ યોગનાથી મરદાનો રીવાજ ઘટવાને બદલે વધે છે એવો આદેશ આવવાનો સંભવ છે. પણ વિચાર કરીશું તો, આ આદેશમાં કોઈ બહુ સલાજીય નહીં. પરદાનો રિવાજ વધતાં / પણ પરદા અંદરના વિચારનો વધારે ફેલાવો કરવા પ્રયત્ન થાય તો તેથી હાની ન થતાં ઉલટો ક્ષાયદોજ થવાનો; અને આવા પ્રકારથી આપણા વિચારો એક વખત વિકાસ પામે તો બધી બહારના પરદાનું કોઈ મહત્ત્વ રહેશે નહીં એ ખુલ્લું છે. અને આવી પરિપક્વ પરદા સાથે વિશેષ સંબંધ છે એમ પણ નથી. સ્ત્રીઓને લગતી કેટલીક બાબતો ઉપર સ્ત્રીઓએ પોતે અર્ચા કરવાથી વિશેષ લાભ થાય છે, તેથી કરીને જે દેશોમાં પરદાનો, રીવાજ સમુજાગો નથી હોતો ત્યાં પણ આવી ખાસ સ્ત્રીઓની સભાઓ ભરવામાં આવે છે, એટલે આ સંબંધી ખૂબીક રાખવાનું કોઈ પણ વિરોધ કારણ છે એવું મ્હને લાગતું નથી.

આ સભાના શા વિશેષ ઉદ્દેશ હોવા નેપ્પએ, ક્યા ક્યાં કામ પોતે હાથ ધરવાં નેપ્પએ, અહીં ક્યા વિષયો ઉપર બાપણે અપાવાં નેપ્પએ અને ક્યા ક્યા કામો પસાર કરવા યોગ્ય છે એ વગેરે બાબતોની વ્યવસ્થા કરવી એ કામ આપનાર્ગાં, સુશિક્ષિત, ચતુર્બળી અને પુષ્કળ હોય તેમનું છે. મ્હારા જેવી એકલદુકલનું નથી, અને મ્હારો તેવો અધિકાર પણ નથી. એટલે એ વિષય આપ સર્વેના હાથમાં મુકી મ્હારે એકાદ બાબત ઉપર જે મ્હને કહેવા યોગ્ય મને લાગે છે તે તરફ હું હવે વળું છું.

સ્ત્રીઓએ સાર્વજનિક હિતનાં અને પરોપકારનાં ક્યાં કામ માંમે લેવાં અને કઈ રીતે પોતાની જાંઘી વધારે ઉપયોગી કરવી એ સમજમાં આપના સમક્ષ આટલી બાબતો મુકવી મ્હને યોગ્ય જણાય છે. અને આ વિષયનું યથાર્થ સ્વરૂપ ધ્યાનમાં આવવા, આપણામાંથી જુના વખતની પ્રતિષ્ઠિત બાઈઓ ક્યાં કામ હાથ ઉપર ધરતી અને હાલ આપણી સ્થિતિ કેવી બદલાઈ ગઈ છે, આપણી-સહચિવેકશક્તિને ક્યાં નવાં દુઃખો જણાવા લાગ્યાં છે, એ બંને બાબતો ઉપર આપણે, લક્ષ-દોષાવતું નેપ્પએ. જુના રિવાજવાળા સારી સ્થિતિની બાઈઓનો જીવનક્રમ કેવા પ્રકારનો હતો એ વાતની આપણામાંની પુષ્કળ ઉંમર પ્હેંચેલી બાઈઓને અતુલવધી નહિ તોપણ સાંભળવાથીએ મારી માહિતી હશે, અને પોતાના મનમાં એવી પુષ્કળ બાઈઓનાં ચિત્ર ખડાં થતાં હશે, પરંતુ આ સંબંધમાં અભારે મ્હને એક સાંધવીતું નામ યાદ આવે છે ને તે ઇચ્છકરજીનાં બાઈસાહેબનું છે. હાલના તે સંસ્થાનના અધિપતિનાં પોતે દાદાનાં દાદી થાય. પોતે ધણાં સુશીલ અને ધાર્મિક વૃત્તિ ધરાવતાં હતાં. એમનું આનંદિક કહિએ તો મોટે મલસકે ઉઠી પંચ ગંગા-જમાં સ્નાન કરવા જતાં; ત્યાં જતાં રસ્તામાં સુદામ મેનો ઉભો રખાવી પોતાનાં ગામનાં ગરીબ ગરબાને ઘેર જઈ ત્યાં કોઈ આજરી અથવા સુવાવડમાં હોય તો તેમની પોતે જતે નેઈ ખબર પુછતાં. ગમે તે જતની બાઈ પ્રસૂતિમાં છે એવા સમાચાર મળતાં જમવા બેઠાં હોય તોપણ ત્યાંથી તરત ઉઠી, મેનામાં બેસી, તેને ઘેર જઈ નીચ ગણાતી

જાતિની ને ખસ હોય તોપણ તેને અડકી તેનો છુટકારો કરી તપછી ઘેર આવતાં. સ્નાન કરી રાજવાડામાં પાછાં આવ્યા પછી સવાગમા જોઈ આવેલ આગરી, સુવાવડી વગેરે મંડળીને ઓસડપાણી તથા પથ્થ ખોરાક મોકલીને પછીથી પૂજામાં બેસતાં. પૂજા પુરી થએ, મંદિરોમાં અથવા તો ધર્મશાળામાં કોઈ ગરીબ, દુર્બળ, નિરાશ્રિત સુસાધરો આવ્યા છે કે કેમ તેની ખબર કઢાવી એવા કોઈ ઉત્તરેલા જણાય તો તેના ખાવાપીવાનો બંદોબસ્ત કરી પછી પોતે જમવા બેસે. ખખોરના વખતે પુરાણ વગેરે પુસ્તકો વાંચી સ્ત્રીઓને તેમાં સમજણ પાડતા. આ પ્રમાણે પોતાનો નિત્યક્રમ હતો. આ રીતે સત્કર્મ અને પરાપકાર કરવામાં પોતાની છાકગીનો ઉપયોગ કરતો સ્ત્રીવર્ગ, ફક્ત રાજદરબાર અથવા શ્રીમાનોમાજ મળે છે એમ નથી. મધ્યમ વર્ગના લોકોમાં પણ આવી ઉદાર વૃત્તિના દાખલા જોવામાં આવે છે. પરંતુ ગયાં ચાલીસ પચાસ વર્ષથી આવી કર્તૃત્વવૃત્તિ ઘટી જણાતી નથી. એવું કારણ ગમે તે હોય પણ એવું જોતા “જે ફાં રંજલે ગાંજલે, ત્યા શી મ્હણે જો આપુ લે” * (તુકડામ) આ વૃત્તિ કોઈ કોઈ વખત ધણાજ મ્હોટા પુરોષોમાં જોવામાં આવે છે તોપણ વાસ્તવિક રીતે તો આ શુભ સ્ત્રીસ્વભાવનો જ ધર્મ છે. સામાન્ય દુખ જોઈ ખેદ ઉત્પન્ન થવો, મનમાં તેથી ચળવળ થવા કરવી, અને આપણી ચક્રિત અનુસાર તે દુખનું નિવારણ કરવા સતત પ્રયત્ન કર્યા કરવા-એ વૃત્તિ પુરવર્ગ કરતા સ્ત્રીવર્ગમાં વધારે જોવામાં આવે છે. સ્ત્રીસ્વભાવનું તે લક્ષણ છે. આ લક્ષણને થોડે અંશે પણ ધરવા દેવું એ યોગ્ય નથી આજ પર્યંત આપણી હીનદુસ્તાનની સ્ત્રીઓએ જે આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરેલી છે તે તેવીજ કામ્ય રાખવી. તેમાં લવલેશ પણ કમી-પણ ન થવા દેવું એજ આપણા જીવનનું સાદૃશ્ય છે. વળી પ્રાચીન કાળથી ચાલી આવેલ આપણી મ્હોટાઇ કામ્ય રાખવી તે કામ્ય રાખવાનું સામર્થ્ય આવવા માટે કામ્યમાં આપણે જે નવીન કર્તવ્ય કર્મો કરવામાં છે તે કયા તેનું જરાક ચચન કરીશું તે પૈકી એક કર્તવ્ય એ છે કે, ગામની ચારેક પુખ્ત ઉમરની બાઈઓએ મહિનામાં એકાદ બે વખત પોતાની અનુકુળતા પ્રમાણે હસ્પિતાલમાં જઈ ત્યાં આગરી સ્ત્રીઓ તથા છોકરાંઓ હોય તેમની ખબર પુછવી. તેમને જે કોઈ ખોટ જણાતી હોય તે પુરી પાડી તેમની અસ્યણ દૂર કરવી અને બીજી કોઈ અન્યવચ્ચા હોય તો આપણા સૌજન્યથી તેને કાઢી નાખવા પ્રયત્નો કરવા. હમણા મ્હે આપને આપેલા ધાર્મિક બાઈના ઉદાહરણ ઉપરથી આજ જે વાત કરવાની આપણે કહીએ છીએ તે કંઈ નવીન કરવાનાં છીએ એમ નથી. આપણા જુના ચાલ, પૈકી જ એક, જરા જુદા રૂપથી, શરૂ કરવાનો છે તેટલું જ.

બીજું કામ તે છોકરીઓની નિશાળની દેખરેખનું છે. આપણને હવે એમ લોગવા માંડ્યું છે કે છોકરીઓની નિશાળો દરેક સહેરમાં અને ગામડામાં સ્થાપન થવી જોઈએ, પણ વધારે નિશાળો કાઢવામાં આવે તેની સાથે આપણા ઉપર જે ખરી જવાબદારી આવે છે તે આપણે કેટલે સુધી જાળવીએ છીએ એનો વિચાર આપણે શુ કરવાનો નથી? આપણે મહિને પંદર દહાડે આપણી છોકરીઓની નિશાળમાં જઈ ત્યાં શિખવવાની અને બીજી વ્યવસ્થા કેવી છે, નાની છોકરીઓને મર્યાદા અને રીતભાત ઉપર સીધાં ક

* જે કોઈ પીડાતો હોય તેને પોતાનો કહેવેલ,

કેટલું લક્ષ્ય આપે છે, ત્યાં પાણી પીવા વગેરેની ગોઠવણ કરવી છે, શાળાની જગ્યા સાફ કરી
અને અસ્વચ્છ તે નથી, છોકરીઓને રમવા કરવાનો ભોગ છે કેમ, એ વગેરે પોતે જાતે
જોઈ જોઈ લાગે તે સ્વચ્છતા વખતે વખત કરવી એ આપણે કરવું જોઈએ. છોકરીઓને
અલ્પ વસ્ત્રોમાં સીસેરે જવું પડે છે એ ખરું છે, પણ તેમ થવાથી આપણી વહુઓ
આપણા હોથ નીચે આવે છે કતી તેમની બે નિશાળે જવાની વય હોય તો તેમને
નિશાળે મોકલવાની આપણે પાછળ પડ્યું જોઈએ નહીં. પૂર્વનાં અને હાલનાં કામનાં એ
તેર પડી ગયું છે મધ્ય કાળમાં શાંત્રી, વૈદિક, સુલ્તાની વગેરે લોક સિવાય બાકીનાં પુરુષ
વર્ગને અને સ્ત્રીઓને જોનારી બાળપણમાં સાધારણ રીતે સરંખાપણું હતું, તેમજ વિચાર
અને કલ્પના સરખાં હતો. પણ હાલ તેમ નથી. આપણને મલિન પડે છે કે, આપણી
છોકરાઓ વિશેષ શીખેલા, મોટી મોટી પરીક્ષા પાસ થયેલા અને કૃત્રિમતા છે, અને
આ પાશ્ચાત્ય વિદ્યાને લીધે પૃથ્વીપરનાં મોટા મોટા રાષ્ટ્રો તેરફ, આપણા અને ખીજા
દેશોના ઇતિહાસ તરફ, નવાં નવાં નીકળેલા શાસ્ત્રોના શોધ તરફ, દૃષ્ટિ કરવાની તેમની
પ્રવૃત્તિ સ્વાભાવિક રીતે જ થાય છે, અને આપણી બાવી સ્થિતિ વિશે નવાં નવાં વિચાર
અને સંકલ્પ તેમના મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે આવે સમયે સ્વાભાવિક રીતે જ તેમને
એમ લાગે છે કે અમારા વિચાર સાથે અમારી સ્ત્રીઓના વિચાર મળે, અને જે ઉદાર
તત્વો ઉપર વિચાર કરીએ તે તત્વો તેમને સમજાય અને એ રીતે એક ખીજાને આદર
થાય અને અમારા મન મળે તો સસારમાંના સુખી થાય પણ તેમ ન હોવાથી તેમણે
મન જોઈએ તેટલું ધર ઉપર લાગવું નથી તેઓ બેદરમર રહે છે અને સ્ત્રી તથા માતા
જાદુ તેમને યથાવૈયથ આદર રહેતો નથી. આવી હાલની સ્થિતિ થયેલી છે આ પ્રકાર
અંતિમ છે તે કોઈ નાખેલા જોઈએ એ સર્વથી અગત્યનું છે ત્યારે આપણામાની
પુણ્ય સ્ત્રીઓએ આંગળ પડી દુરસંદની વેળા બપોરે “શૃદ્ધિશિક્ષણ વર્ગ” શરૂ કરવી
એ અર્જન્યનું છે.

ઇતિહાસો અને નિશાળો જેવાં જવું અથવા ઘેર શિક્ષકવર્ગની સેઈફ કરવી એથી
પણ વધારે મહત્તાનું કૌતલ્ય બાળાપ વગરનાં બાળકો અને અનાથ સ્ત્રીઓ સંબંધે છે
હાલ થીત વાર પડતાં દુઃખોને લીધે સંધ્યા સાર્વ આઠ વર્ષથી ચાલેલી મરદની લીધે ધણાં
છોકરા અને સ્ત્રીઓ નિરાશ્રિત થઈ પડેલા જોઈએ છે આમાંની માંની વધની વિધવાઓને
વિદ્યા તથા વિનય શિખવવાની અને તેમનું રક્ષણ કરવાની શી ગોઠવણ કરવી અને તે
મની પાસેથી દેશસેવાના કામ કરાવવાની કેટલી આશા છે એ વિષય ઉપર હું અગાડી
એસીઈ, પણ પ્રથમ આ અનાથ બાળકો માટે, અને જે અધવચની ઉંમરની સ્ત્રીઓ
હજી ઉગતી છે હતા પણ જેમના નિર્વાહનું સ્થપન નથી તેમને માટે, શી ગોઠવણ કરવી
એ પ્રશ્ન સ્પષ્ટ. ધરમાં નાનાં નાનાં છોકરા હોવાથી પર જોડી બહાર જવું અને કોઈની
ચાકરી કરવી એ જેમનાથી બની શકે તેમ નથી, તેમણે ઘેર બેઠાં બેઠાં છોકરાની સભા
જમાં જે વખત બને તેમ તેમણે શીવણકામ સરણ પોતાને હાથે થાય તેવું કામ
માથે લેવું અને કાંઈ રીતે બાંધી રકમના રૂપની મદદ તેમણે કરવી. તેના બ્રહ્મા ઉપરોગ
પરો અને આપણા નિરાશ્રિત બગિનીવર્ગને આપણે ધોડાં ધણી પણ ઉપરોગી થયાં

એમ અપણા મનમાં સંતોષ થશે. યાજ્ઞ મિતિમાં આવા વર્ગને માટે, ગરીબ ગુરબા માટે અને અનાથ બાળકો માટે જેમાંથી જોડવણુ યદ્ય શકે એવા ધણા નીમ આપણે કરીએ છીએ. વસ્ત્રદાનની યોજના આ વર્ગના રક્ષણ માટે કરાય તો ધણું સાઈ કામ થાય અને તે ધર્મદાન અધિક સંતોષ ઉપર થાય. અનાથ બાળકો માટે આ ધર્મદાનમાંથી જે ભાગ ગળી મુકવાનો હોય તે રાકડી રકમના રૂપમાં અનાથ બાલગૃહોના વ્યવસ્થાપકો તરફ મોકલાય તો વધારે સાઈ. આ પરચુરણુ ધર્મદાનની બધી વાત આપણા જ હાથમાં હોય છે તેથી આપણે જે ઉદાર ધર્મબુદ્ધિ ધારણુ કરીએ અને લૌકિક રીતિથી જે ધર્મ ચાહે છે તેટલાપર જ સંતુષ્ટ ન રહેતાં સંદેહ વિવેકબુદ્ધિ રાખી જે ધર્મકાર્ય કરીએ તો આપણે આ વર્ગને ખરેખરી સહાયતા કરીશું એમ મને લાગે છે. હવે અનાથ બાલ-હીઓ સંબંધે આપણાથી શું થઈ શકે એમ છે તે આપણે જોઈએ. જેમને છોકરાં છે પણ ઘેર નિર્વાહનું સાધન નથી તેમની સ્થિતિ આ વર્ગથી કેટલીક મારી એમજ કહેવું પડે છે કારણુ તેમને કંઈ નહિ તો આશા તો હોય છે જ, અને છોકરાંઓને પામે જોઈ તેઓ દિવસ કારી રહે છે. પણ અનાથ બાલિકાઓની સ્થિતિ તેવી નથી હોતી. તેમની આશાનો અંકુર ક્ષુભ થઈ ગયેલો હોય છે. તેમની પાસેના આપ્ત જનોની તેમનાપર માયા હો કે તિરસ્કાર હો, પણ “એમનું જીવન વ્યર્થ છે, મિચારીનો જન્મ વ્યર્થ ગયો, એને હવે મરતાં સુધી બીજાની મદદનત મળુરી કરી અને તે આપે તે કુટુંબ આપ કુઝેપાપે દહાડા કહાડવાના, બાપ ભાઈ હશે તો તે પણ પારકાજી!” એવા ઉદ્દગાર વારંવાર તેમને જોઈને લોકો કાઢવાના, અને તે સામજીકવાના તેમને પ્રસંગ આવવાના. આથી તેઓ ઉદાસ થાય છે અને પોતાના જીવનો તેમને કટાણા આવે છે. “આ જગતમાં અમારું પોતાનું કોઈ નહિ”, અમારા સુખદુઃખમાં ભાગ લઈ અમને દિલાસો દેનાર કોઈ નહિ”, હવે અમારે જગતમાં શું કરવાનું છે?” એવા વિચાર દિનરાત તેમના મનમાં ઘોળાયાં કરે છે અને તેથી તેઓ નિરાશ, અને કઠોર ચિત્તના રહે એ ધણું જ અવભાવિક છે. ત્યારે એવી છોકરીઓને પાસે લઈને તેમના મનમાં ફેલાઈ રહેલી ગેરસમજ્યુત દૂર કરવી એ આપણામાની પુષ્કળીઓનું મહત્વનું કર્તવ્ય છે. “તમારો જન્મ વ્યર્થ ગયેલો નથી, પરમાર્થની દ્રષ્ટિથી મનુષ્યજન્મની મહત્તા અત્યંત છે. તમારા આત્મ જન તથા મૈત્રિણી તમારી સમક્ષ હોય ત્યારે જેમ તમે ઉદ્યોગી ન હો તેમ દેશકલ્યાણની દ્રષ્ટિએ હાલ તમારો તેમનાથી વિયોગ થતા અમારા કરતાં પણ વધારે તમે ઉપયોગી છો” પ્રત્યાદિ વાત તેમના મનમાં સાબિત કરવાની, તેમના ચિત્તમાં સામાધાન થાય તથા ઈર્ષા ન થાય એવી રીતે ઉપદેશ કરવાની, તક આપણે ઠઠી જવા દેવી ન જોઈએ. કઈ દિશામાં જવાથી તેમનો જીવિતનો ખરો ઉપયોગ થશે એ તેમને સમજાવવું અને સ્ત્રીસમાજમાં લોકમતનું એવા પ્રકારનું વલણુ કરવું એ કામ જે આપણે કરીશુ તો ધણા કુઃખનો જન્મો આપણે દાપે કમી થશે. આ વર્ગની સ્થિતિ સુધારવી એ જરૂરનું છે. આ સ્ત્રીઓ માટે પુણ્યમાં “અનાથ બાલિકાશ્રમ” એ નામેની સંસ્થા કાઢેલી છે, એ બહુ આનંદની વાત છે. એ સંસ્થા કેવલ પ્રેક્ષક કમળના પરિશ્રમ, હિમત અને વક્તૃત્વનું ફળ છે, અને તે માટે તેમને જેટલું અભિનંદન આપીએ તેટલું યોગ્ય. હાલ તેમાં શુભારે ત્રીશ પાંત્રીશ અનાથ છોકરીઓ સિમે છે અને દિવસે દિવસે તેમની મંખ્યા વધતી જાય છે. એ આશ્રમમાં છોકરીઓની

સારી તરફથી સંભાલ લેવાય છે એટલું જ નહિ પણ તેમને સાફ શિક્ષણ આપવાની સોંપ છે અને જ્ઞાન સાથે ધર્મ તથા સ્વાર્થત્યાગની મુદ્દતા તેમના પર ઠસાવવાની વિશેષ કલજ લેવામાં આવે છે, એ વિશેષ આનંદની વાત છે. ખરેખર, ધર્મ, યુદ્ધિ અને સ્વાર્થ-ત્યાગની કિંમત ધણી મોટી છે, અને જન્મતામાં પ્રત્યેક મનુષ્ય માત્રને તેની કિંમત સમજવી જોઈએ, પણ દેશભાગિનીઓના કલ્યાણનાં અને તેને યોગ્ય રાષ્ટ્રની ઉત્થાપનામાં કામ હાથમા લેવા તેમાં એ મહાન ગુણ છે એવું આ અનાથ બાલિકા વર્ગને સમજવું જોઈએ. તે કાર્યપરાયણ થાય એજ આપણું મત છે એવું સમજી તે પોતાનાં આચરણ કરે તો તેમની યોગ્યતા કેટલી ભારે છે તે “સિસ્ટર” એ નામની સ્ત્રીઓ પાશ્ચાત્ય દેશોમાંથી આપણા દેશમાં આવે છે તેમના ઉદ્ધરણ ઉપરથી કલ્યાણ આવે તેમ છે. આ વર્ગમાંની હજારો સ્ત્રીઓ પોતાનાં માળાપ, ધરખાર, મનવૈભવ અને પોતાનો દેશ છોડી જન્મ સુધી કુવારાં રહેવાના સોમન લઈ સ્વાર્થત્યાગનું મત ધારણ કરી ધરમાંથી બહાર પડે છે, તેમનું સર્વ ધન મન બીજાનું બંધ કરવામાં અને ઉપયોગી થવામાં અર્પણ થયેલું હોય છે અને તેજ કારણથી આજ તેમની શ્રેષ્ઠતા મનાય છે, આ લક્ષમાં રાખી પોતાના આશ્રમમાંની છોકરીઓને એ કામ માટે તૈયાર કરવી એવી પ્રેરિતર કવેની મહત્ત્વ કાંક્ષા છે, અને તેને અનુસાર આશ્રમમાંનું શિક્ષણ તથા વલણ છે. આ ધ્યાન પ્રમાણે આ છોકરીઓનું મન શુદ્ધ શુદ્ધ સાર્વજનિક, ધાર્મિક અને પરાંપકારનાં કામ કરવા તરફ વાળવું જોઈએ અને તેને અનુસરીને, શુદ્ધશિક્ષણના વર્ગ, ચિત્રણના વર્ગ, આંધણીના શાળા, બહેરા મુગાની શાળા, નિરાશ્રિત ધરણ અને અશક્ત માણસોને રહેવાનાં કેકણા વગેરે નાની નાની સંસ્થા સ્થાપન કરવી જોઈએ; અને એ સંસ્થાનાં કામ આ છોકરીઓને સોંપવાં જોઈએ. તેઓ આસ્થાથી, પ્રેમથી અને ધર્મયુદ્ધિથી કામ ઉત્તમ રીતે ચલાવશે. આવી સર્વ રીતોએ ઉપયોગી આશ્રમો અને તેમાંના બાલિકા વર્ગોને સર્વ તરફથી આરોગ્ય કરવા એ આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય છે એવું આપણે સમજવું જોઈએ અને વખતો વખત તેને યથાશક્તિ મદદ કરવી જોઈએ. જેમનાથી પૈસાની મદદ થઈ શકે તેમ ન હોય તે કેવી મદદ કરે છે તેનું પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ આજ અહીં હાજર છે તે ત્રણ સ્ત્રીઓ છે. તેમણે પોતાના આશ્રમમાંથી નિકળીનેજ તેના ઉત્કર્ષનો પરિશ્રમ ચલાવેલો છે. ગયા ૭ મહિનામાં તે ત્રણેએ જે કાર્યો કર્યા છે તે મેં ઉપર કહેલ પુરુષને લીધે જ ચર્ચા છે.

આ ઉપરથી માલમ પડે છે કે આપણે પોતાને, આપણાં કુટુંબને, આપણે હાથે સર્વ કાંઈ થઈ શકે તેમ છે. તેથી હવે પછી બેદરકારી કે નિરાશીમાં ન પડતાં આપણું જ્ઞાન, આપણું તેજ અને આપણી ધર્મશીલતા પ્રગટ કરી, આજ પૂર્વે બને વર્ગ સાર વિચાર કરતાં તથા પરિશ્રમ કરતાં થઈલા પાડેલા આપણા પુરુષ મંડળને પ્રેમથી તથા એકમતથી બધી જાણતોમાં સહાયજૂત થવું એ આપણને ઉચિત છે. આરે આશ્રમોમાં શુદ્ધઆશ્રમની યોગ્યતા અધિક વર્ણવેલી છે તે એક સારી સીને લીધે, તે માટે એ આપણી યોગ્યતા કામ રાખવા સાર પ્રત્યેક સ્ત્રીએ ખુબરહારી રાખવી એ જરૂર છે. આ મારે કહેવું પડે તેમ નથી.

(સાંજવર્તમાન ઉપરથી.)

વાતાવહરો.

૦૦૦૦૦૦૦૦

સીતુ' દ્વય

“ Woman's at best a Contradiction Still ”—Pope.

સંસાર ત્વને વિરોધની મૂર્તિ જણે તો ત્વેમાં ત્હારો શો રોય ? (ત્હારાં હાથને)
જમે તો સંસાર ઝીંચરિતના ચાળા માને ને જમે તો ઇશ્વર રચેલાં અનેક પાસપાસ વિશાધી
ચમત્કારોમાં જણે...પણ સાધુજનો તો ત્હારા વિરોધમાં માત્ર વિશાધાભાસજી જુવે છે.

—સાસ્તવતીચન્દ્ર (ભા ૪) ૬૫૫થી.

રૂપ, યૌવન, ધન, જ્ઞાન, અને સત્તા—એ દરેક વસ્તુ ‘અતિ’ થયે માદક છે એટલે
હેનો પણ નિશો રહ્યો છે. તો પછી, પચીસ વર્ષની ઉમ્મર મુઠીમાં દિદિ પણુ—એક દિવસ
પણુ માથુ‘યે ફુપ્પું ન હોય, ચહેરાના કસરતી પ્લેસવાનોમાનો પ્રથમ ખંડિત રાખી રચોહોય,
ક્રિકેટ—ટેનિસ—ફૂટબોલ—દરેક પ્રકારની ચારીરિક રમતમાં પ્લેસો ગણાતો હોય, અને સ્વરૂપે
પણુ ટેખાવડો, મનોહર, હસમુખો હોય; સ્થાનિક યુનિવર્સિટીની બધી ક્રિડાઓ મેળવવાને
મામ્યશાળી થયો હોય એટલું જ નહિ પણ વિભાવતની પણ યોડીક ત્વેમની સમ્યામાં
કમેરી રાખ્યો હોય; આ બધું છતાં વધારે ખુખી તો એ હોય કે બધી દુનિયાની જાણુ
ખ્હાર—એ સમજળી ક્રિડાઓની નિષ્પર્યોગિતા, એટલી બધી વિદ્યાની બિનજરૂરિયાત—ન હોય;
કાગળ જ્યાં સોતુ રૂપ અને મોતી હીરા રસ્તામાના ઈટાળા ટેખાળા તથા કાંકરાના દરતાં
વધારે સંભાળ યોગ્ય ગણવામાં આવતા ન હોય ત્યાં સાધારણ જનમંડળ જાનનો શો
ઉપયોગ કરવો, હેની શું જરૂર છે, એ સમજી શકું નથી. અને એ વાત તો સુવિદિત જ
છે કે મ્હોટામાં મ્હોટી સત્તા પણ પૈસાને વશ છે, લક્ષ્મીની દાસી છે: દારાચાને આ સર્વ
હતું; તે રૂપવાન હતો,—બર યૌવનમાં હતો,—ત્વેના કરોડાધિપતિ કાકાની અસંખ્ય દોસતનો
તે એકલો વારસ હતો,—હિન્દુસ્થાનમાં જ નહિ પણ યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન, સર્વ સ્થ-
ળેથી હેજે વિદ્યા સંપાદન કાપી હતી અને કેટલાક વિષયોમાં તો તે એટલો તો પ્રવિષ્ઠ
ગણાતો કે ત્વેમાં જીંદગી ગાળનારા વિદ્વાનો પણ ત્વેની સલાહ લેવા આવતા,—અને ત્વેના
કાકાના અદ્યગક પૈસાનો જેટલો ઉપજોગ માય તેટલો તે કરી રાખ્યો હતો, લક્ષ્મી રૂપી
સત્તાનો જેટલો અનુભવ મેળવાય તેટલો તે મેળવી રાખ્યો હતો.

દારાચાનો બધો કેર મદ એક દિવસ ઉતરી ગયો ત્વેના આ સમજળા આખી દુનિ-
યાની નજરને આંજી નાંખે એવા ગુણુ પણ એક યુવતીના મન ઉપર કાંઈ જ અસર કરી
રાખ્યા નહિ. ગુણુજાનુ એક મ્હોટા હોદ્દેદાર પારસી ગૃહસ્થની ‘એકમી એક પુત્રી હતી,
વીસ વર્ષની લગભગમાં સાડું જાન સંપાદન કરી પાઠશાળા છોડી દીધાને ત્વેને ફક્ત એકદ
વર્ષ જ થયું હતું; ત્વેની સુરપતા, સુન્દર મધુરતા, યૌવનના વિકાસથી ખીસી નીકળતી
મનોહરતા, એ સર્વ એટલામાં તો મ્યારનાયે આખા મુખાઈના પારસી યુવકોને ત્વેની સાથે
લસ કરવા માટે ઉત્સુક થરવા ગાંધેલા બનાવી મૂકવા સક્તિવાન યર્ધચૂંચાં હતાં. પરન્તુ

ગુલ્યાનુ સાધારણ વૃત્તિઓ અને વિચારવાળી સુવતી નહોતી, તેના મનની આશય ઉચ્ચ પ્રકારના હતા, તે દુનિયાની ખોટી શિસીવારીને ધિસ્સરી ફેલાડતી હતી, અને કોઈ પણ પ્રકારે મનુષ્ય મડળને ઉપયોગી થઈ શકાય એવી તરેહની જીંદગી તે મ્હાતી હતી.

પોતાની તન્દુરસ્તી, પૈસો, જ્ઞાન અને સત્તા, એ સર્વથી ગમે તો દારાસા કટાળી ગયો હોય, અતિશય થયાથી લેખનો અપઓ થઈ અબાવ થયો હોય કે ગમે તેમ હો તો પણ એટલી વાત તો નહિ જ છે કે, ગુલ્યાનુને જેઈ લાગ્યી જ તેનું દિલ તેની તરફ ખેંચાવા લાગ્યું. ખરાબમા ખરાબ રસ્તાઓમા, ઉનાળાના બરતાપમા, સરતોની અદર જે પહેલવાન પોતાની 'મોટાર'—ગાડી એકેક મિનિટમા માઈલ માઈલ લઈ જતો અને તેના હૃદયને જરા અસરે થતી નહિ, તેનો હાથ જરા ધૂનતો કે ચડકાતોયે નહિ, અને ગમે તેવા સખત 'બોલરો' (બોલ ફેકનાર) ના ધાની સામે એક સરખી ધીરજ, હિમ્મત, અને ખતથી ટકી રહી તે કલાકના કલાક સુધી જરા પણ ચામ્પા વિના રમત ટમવી ગકતો,—તેના હૃદયમા પણ એક નયનયુગલની દૃષ્ટિ પડતા ધબકાગ ઉતાવળ થરા લાગ્યા શરીરની નસોનું લોહી વધારે વેગથી દોડવા લાગ્યું, અને મગજ ધુમરાઈ જવા માડ્યું આનું કારણુ તે એટલું જ સમજી શક્યો કે ગુલ્યાનુની સાથે પોતે ખાનમાં પડ્યો હતો અને તેને ખરા જીમરથી મ્હાવા લાગ્યો હતો. તેનો દરજ્જો મ્હોટો હતો, તેની મિથિતિ આસપાસના મનુષ્યો કરતા એટલી બધી તો મ્હડિયાતી હતી કે અસાર સુધીની પોતાની સઘળી ધારણાઓમાં તે પાર પડ્યો હતો એટલું જ નહિ પણ નશીબ-દેવીયે જાણે તેની ખિન્નમતદારી કરવાને આતુર હોયની એમ તેના મનના વિચારને અતુસરી—તેની વૃત્તિઓને અનુકૂળ થવામા, ઉત્પન થવા પહેલા તે પૂર્ણ કરવામા જ, જાણે પોતાને કૃતાર્થ માનતી હોયની એમ તેની સાથે તે ચાલતી હતી એટલે દારાસાને મન ધારડું અને કરડું એમા કાઈ પણ ફરક નહિ હતો.

તેઓ એ ખાગમા મળ્યા હતાં મેળાવડામા ટોળામાથી ન્હાનકડી ટોળીઓમા અને યુગયોમા સઘળા વહેચાઈ ગયા, તેમા દારાસા અને ગુલ્યાનુ એકઠા આવી ગયાં અને ધીમે ધીમે એકલા પણ પડ્યા.

“ગુલ્યાનુ ! હું બીજા બધાથી દૂર થવાની જ રાહ જોતો હતો. હું ત્હમને કેટલાક વખતથી મ્હારા દિલની વાત કહેવાના નિશ્ચય ઉપર આવેલો છું અને તે એ છે કે હું ત્હમને પૂર્વપૂર્ણ જિગરચન્નિદમને ખ્યાલ કરી ત્હનોર્થા પણ વધારે—બરખારથી મ્હાઈ છું હું એમ પણ ધારૂ છું કે ત્હમે મ્હને એટલો બધો મ્હાતા નહિ હશે કારણુ પ્રેમની કોઈ પણ નિશાની હું મ્હારી સાથેના ત્હમારા સહવાસમા જેઈ શક્યો નથી. છતાં હું ત્હમને મ્હાઈ છું, મ્હારા મનની હાલત એવી થઈ ગયેલી છે કે હું ત્હમને તે જણાવું નહિ ત્યાં સુધી મ્હને ગભરામણુ જ થયા કરે હું ત્હમને ખરા દિલથી મ્હાઈ છું અને તમો મ્હારી સાથે લમ કરવાની હા કહેશો એમ આશા રાખું છું.”

તે બોલતો બધ પડ્યો, ગુલ્યાનુ પણ નીચી નજર રાખીને આરસની એક ના જુક, ખૂંચસુરત પૂતળી હોયની એમ બેસી રહી.

“મ્હને કાઈ પણ જવાબ નહિ મળે.” આખરે દારાસાએ પૂછ્યું.

“મ્હારે” હું દહેવું ત્હેની બીલકૂલ મ્હને સમજ પડતી નથી, ” ત્હેણે મન્દ, વિચાર-શીલ સ્વરથી જવાબ દીધો: “હું ત્હમને ત્હમારા જેટલી જ પ્રીતિથી મ્હાઉં છું કે નહિ” તે હું સમજી શકતી નથી એટલે ત્હમને જણાવી પણ શકતી નથી. પણ ત્હમારે માટે મ્હારા મનમાં સારી લાગણી છે અને,—પણ ત્હમને ખરેખર કહી દઉં?”

“હા હું પણ તે જ માણું છું.” તે તરત જ બોલી ઉઠ્યો.

“લ્યો, સારે, ખરેખર તો એ જ છે કે, ત્હમારી પાસે એટલું બધું છે?—હું જાણું છું કે ત્હમે મ્હને ઘણું મ્હોડું માન આપ્યો છે જેને માટે મ્હારે મગર થવું જોઈએ—અને બીજાઓ અદેખાઈ કરે એવું છે. પણ મ્હારા મનમાં નિશ્ચય થઈ શકતો નથી કે મ્હારી લાગણી તે ત્હમારે માટે છે કે ત્હમારી બીજી સીએ-પૈસો. સત્તા, એ બધાને માટે છે. લમની વાત એવી છે કે ત્હેમાં એક પણ પગલું ભરવું તે ઘણું જ જોઈ વિચારીને ભરવા જેવું છે; અને ત્હેમાં પોતાના દિલની પણ જ્યાં સુધી ખાતરી ન હોય ત્યાં સુધી શું કરવું? તમોને પોતાને નથી લાગતું કે આપણને પોતાને નિશ્ચય થાય ત્યાં સુધી કાંઈ જ ન કરવું અને મજુરી પકડવી?”

“ત્યારે ત્હમે મ્હને કાંઈ જ જવાબ નથી આપતાં?” ત્હેણે પાછું પ્રશ્ન.

“મ્હારા મનમાં ત્હમારી તરફ સારી લાગણી છે એટલું હું સમજી શકું છું. હું ત્હમારું દિલ દુખાવવા માગતી નથી.” ત્હેનો સ્વર વધારે મૃદુ, વધારે કોમળ થયો. “હાલ તો મ્હાગથી કાંઈ જ જવાબ દઈ શકાય તેમ નથી પણ—” તે બોલતાં બોલતાં જરા અટકી, અને પછી જરાવાર પછી તે દહતાથી બોલી ઉઠી, “ના ના મ્હારાથી તે બની શકે તેમ નથી. હું ત્હમારી માગણી કમ્પ્રોમીસ કરું તેમ નથી.”

બીજે દિવસ દાગણ ચોપાટી ઉપર ફગેલો હતો ત્હેવામાં એક પાટલીની આસપાસ કેટલાક પાટલીઓ ટાળું મળીને ઉભા હતા. તે પાસે ગયો ત્યારે તેઓમાંના એક માણુમ બીજાઓને સમજાવતો જણાયો.

“ખરેખરે ત્યાં જ લાગ છે. વિલાયતથી સોડું, કોલસા, ધાતુ,—સાંચાકામ બધું મંગાવીએ અને અહિં કામ કરીએ ત્હેમાં આપણો શું દહાડો વળવાનો? મધ્યપ્રાંતમાં ખરેખરી કામગીરી ખાજોતો બંધાર છે પણ તે ઉધારનાર કાણ છે? આપણા સોકામાં તો જરાયે રિખમત જ બળી નથી. લ્યોને હું ત્હમને કહું; હું પડે તપાસ કરી આવ્યો છું અને એક ઇન્જિન કંપનીએ ત્યાંની જમીનનો ચોડાક ભાગ લીધોયે ખરો. મ્હારી જોડે જો કાઈ અનુભવી ભરોમાદાર ઇન્જિનિયર હોયને તો”—

“હું ઇન્જિનિયર છું. કહો કાંઈ હુકમ-ચરમાય છે?” દારાશા મ્હોં મલકાવતો બોલી ઉઠ્યો. બધાએ પાછળ જોયું અને તરતજ પાછા ત્હેને મારગ આપ્યો. રતનજી-કરોળ-વિપતિનો વારસ એક ઘણો મ્હોટો માણસ હતો.

“હા. હા. હું ઇન્જિનિયર છું. મ્હે ઇંગ્લાંડ જમીની અને ચુનાઈટ રોડસમાં એ કામની રિપ્રિઝો તથા સનદો મેળવેલી છે; અને એકાદ બે જગાએ તો મજુરની પેટે ખાણમાં કામ કરીને અનુભવ પણ મેળવ્યો છે.” ત્હેણે ગંભીર અંદરે કરીયી કહ્યું.

૧ બધા ખડખડાટ હસી પડ્યા. તેમને આ બહુ મજાની મસ્કરી લાગી. . .

“હું તો ‘ખરેખર’ કહું છું કે—આ મસ્કરીની વાત નથી,” પેલા પ્રથમ વાત કરનારે આગળ પૂર્વેક પાછું પોતાનું બાપણું શરૂ કર્યું:

“હું તો ‘ખરેખર’ જ કહું છું કે ‘આપણા લોકો’ નાહક વિલાંપિત પૈસો જવા દે છે અને પછી જૂમો પાડે છે કે અમે ‘ગરીબ યર્ધ’ ગયા. આ મધ્ય પ્રાન્તની ખાઓ એકઠી કરોડો રૂપિયાની કિંમતની છે. ફક્ત જરા શરવાતની મહેનત પડે અને પછી તો એકાદ ત્યાંથી રેલ્વે કરી દીધી એટલે બસ!—આપણા લોકની ઉધ ઉડવાની નથી તો; મહેન તો કોઈ નહિં મળે તો ચુરાપીયનની સાથે મળીને પણ હું ધારેલી ઉમેદ ખર લાભ્યા વિના રહેવાનો નથી.”

રાતે રતનજી શેઠ અને દારાશા ખાણું લઈ, વાતોનાં ગપ્પાં ઢાંકતા બેઠા હતા એવામાં નવ વાગ્યા એટલે દારાશા ઉઠ્યો.

“દારા જરાવાર ચોખ, દીકરા!” શેઠે કહ્યું. “અસારનું ખાણું તો દીક હવું ને? ત્હને પસંદ પડ્યું કે કેમ?”

“નહિં, આચાજી, બહુ મહેનું હતું.” દારાશાએ જવાબ દીધો.

“સારે તો ધણું સાઈ,” રતનજી બોલ્યા: “હું પણ એમ જ ધારતો હતો. પણ તે સાઈ તો હોવું જોઈએને! શરણુ આપણી છેલ્લામાં છેલ્લી દમડી પણ ત્હેમાં ખરચાઈ ગઈ છે. તું સમજ્યો ખવ્યા?”

દારાશા તો આભો જ બની ગયો હોય તેમ દેખાયો.

“હા, દીકરા, આપણી બધી મિલકત નાબૂદ થઈ ગઈ છે. આવતી કાલે સહવારે આખી દુનિયાં તે નાણુશે. આપણા લહેણુદારોને ત્હેમનું માગણું આપ્યા પછી કોણી કફનની ખી રહેવાની નથી!.....કેટલાક વર્ષથી હું આપણા પાસા બધેથી ઉલટા પડતા આવે છે એમ જોઈ ચક્રો હતા અને તેથી જ મહે ત્હને ખાસ ધંધાઓ શીખવાને પુષ્કળ પૈસા ખરચીને પણ દેરાપરદેસ રખાવ્યો હતો. પૈસાનું સુખ અને અમલ ત્હે બોગવ્યો છે, વિધા અને જ્ઞાન સાઈ ત્હે મેળવ્યું છે એટલે ત્હારી તરફની મહેન ખીલકૂલ ફિકર છે નહિં અને મ્હારી તું જરામે રાખતો નહિં. મ્હારી જીંદગીભરની ‘એન્યુઈટી’ (વાર્ષિક પેન્શન જેવી રીતે મળતી રકમ) મહે લાઇ રાખેલી છે તે મ્હારે ચાલશે અને ત્હેમાંથી કદાચ હું ત્હને થોડી ઘણી મદદ પણ કરી શકીશ, પરંતુ હવે પોતાના ઉપર જ ત્હારી જીંદગીનો આધાર ત્હારે રાખવાનો છે.”

૩૫, ચૌવન, ધન, જ્ઞાન અને સત્તા, એ બધામાંથી ધન અને અમલની ખુમારી સહુથી વધારે હોય છે. ત્હેનો વિના ૩૫, ચૌવન અને જ્ઞાન ઘણીવાર ગરીબાઈની ગટરમાં દબાઈ-દટાઈ ગયેલાં પણ આપણે જોઈએ છીએ; એટલે ખરી નિશા તો ધન અને સત્તાની જ. હવે પોતાની ઉમેદો પૂરી પાડવાનો વખત નજીકમાં હોય, જુથાનીનો. જોમ પૂરે-પૂરો બાપી રહ્યો હોય, સત્તા અને પૈસાની ખુમારીમાં જમીન ઉપર પગ પણ મૂકેલા ખારે પડતો હતો, દરેક રચણે, દરેક મંડળમાં સન્માન અને આવકારે તો પોતાને માટે

જ નિર્માણ થયેલો છે એમ હૃદયમાં ખાત્રી થઈ ગઈ હોય, સર્વ રૂપવતી યુવતીઓ પોતાની સાથે સમ કરવાને તત્પર છે એમ મિત્રમંડળ, ખુશામતિયા વર્ગનું રાત્રિ, દિવસ કંઈ પણ કરતું સચન હોય:—એવામાં એ બહુ હડી નય, જે જમીન ઉપર દૃઢતાથી આપણે ઉભા છીએ તે ખરી જઈ સાં પાછી જરાઈ, આવી આપણે રજામાં ખાવા માંડીયે, જે ટકરી ઉપર આપણે સ્થિરતાથી બેઠા છીએ તેમાંથી જવાળામુખી પ્રકટ થઈ આવી, તેના પહેલા ધડાકાની સાથે ધૂળ, પત્થર અને ધૂણિની સાથે જ આપણે ફર ઉઠી પડીએ,—સારે જે જે લાગણીઓ મનુષ્ય માત્રને, યઈ આવે તેવી હાલત દારાસાની પણ હાલ થઈ! પરંતુ તે કાંઈ પણ જનાવથી હિમ્મત હારે એવો પુરુષ નહોતો, જેણે ચોપાટી ઉપર જે સુસારર ખાણો બાળત વાત કરતો હતો તેને સાં તરત ગયો, પોતાની ફરી ગયેલી સ્થિતિ તેને સમજાવી અને તેની સાથે તે કામમાં પડવાનો ફાવ ક્યો.

ખાત્ર દિવસ સ્થવારમાં એક ‘વાટિકા-વિનોદ’ હતો, તેમાં જવાતું તેણે વચન આપ્યું હતું. મધ્ય પ્રાન્તોનાં જગલોમાં જઈ દટાવા પહેલા એકવાર છેલ્લીવાર મુખાઈનાં મંડળોની દેહર અનુભવી લેવી અને ગુલબાનુ ત્યાં હોય તો છેલ્લેલ્લી તેની રમણીય મુખાકૃતિ નિહાળી લેવી એ પણ ત્યાં જવામાં તેના મનની લાલસાઓ હતી. સ્થવારનાં દૈનિક પરોએ રતનજી શેઠની પડતીની હકીકત મોટા અક્ષરોમાં જણાવી દીધી હતી એટલે તે ગયો તેણે જ તેને લોકોની વર્તણૂકમાં ફેર માલમ પડ્યા વિના રહ્યા નહિ. શક્ત જેમના આમન્ત્રણથી સાં તે ગયો હતો તે બાનુ અને તેમના પતિ જ પોતાની હમ્મેશની શ્રદ્ધતા, સરસતા, મિદાય જળવી શક્યા હતાં. દરેક મનુષ્ય તેની દયા ખાતું હતું એ વાત ખરી, પણ હવે તેની પાછળ પાછળ ફરે, તેને જ્યાં સાં વાતોમાં ભેળવે, તેની ખુશામત ફરે, રહેને માટે મારગ ફરે એમ બનતું હવે અચક્ય હતું. તે એક દૂરની પુષ્પકુંજ પાસે પડેલી બેઠક ઉપર બેસી આ સપ્તજો તમારો દોડ કલેજે નેથાં કરતો હતો એવામાં તેની પાછળનાં ઝાડમાંથી ગુલબાનુ ફરતી ફરતી નીકળી અને દારાસાને જોઈને તે ચમકી. તેની પાસે ગઈ અને બેઠક ઉપર બેઠી સારે જ દારાસાને તેના આગમનની ખબર પડી. તેણે તરત ઉઠવા માંડ્યું.

“દારાસા, જરા બેસશો ?” તેણે નમ્ર સ્વરથી માગણી કરી. તે એકદમ પાછો બેઠો.

“આ વાત મ્હેં સાંજળી તે ખરી છે ?” ગુલબાનુએ પૂછ્યું.

“હા હા ગમે તે પેપરમાં જોશો તો જણાશે. મ્હારી પાસે હવે કાંઈ જ રહ્યું નથી; અને હું મધ્ય પ્રાન્તમાં જવા વિચાર રાખ્યું છું.”

“કાંઈ કારણ કે, એટલે બધે દૂર જવાતું ?”

“બાનુ, ત્હમને એ અનુભવ નથી એટલે જ ત્હમે પૂછો છો. કારણ એટલું જ કે પૈસા કમાવા હું એક વખત એવો પણ બેવફા હતો કે ત્હમારી સાથે સમ્મતી ઉમેદ રાખતો હતો. હવે મ્હારી ખાત્રી થઈ છે કે જે ચંચુ તે સાચ સાચ થયું !”

“એમ માનવાતું, કાંઈ કારણ ?” ગુલબાનુએ શરીથી પૂછ્યું.

“તમેને નહિં સમજશે કે એક કુટી બદામ પણ જે માણસની પાસે ન હોય તે સમ કરીને શું કરવાનો હતો ?”

“ત્હમે મ્હને પરમ દિવસના જેટલા જ આજ પણ મ્હાતા ટો તો કદાચ ત્હમે મ્હને શું કંઈ હતું તે સંભારી ચકરો.”

“આતો હોઈ ?” દારાણ ઉઠેરાઈને બોલી ઉઠેા “આતો હોઈ.”—આ સવાલ થુ ત્હમને ઠીક લાગે છે ?—આરા મનની લાગણીઓ પણ પૈસાની સાથે જ જતી નહીં એમ ત્હમે માનોછો ?”

“તારે તો મ્હને લાગે છે કે ત્હમે આરા સાથે લમની માગણી કરી હતી તે પણ ત્હમને યાદ હશે જ.”

“એમક, એ વાત તો આરા નિગરમાંથી કદિ પણ ખસવાની નથી.”

“ઠીક તારે, હવે ફરીથી એ માગણી મ્હને કહી સબળાવશે ?” ગુલબાનુએ પૂછ્યું દારાણએ ત્હેના મ્હો સામું જોયું, પરંતુ તે સુખ ઉપરની ગુલાબી સરખી તે સમગ્ર શરૂઆત નહિ “આવી ગુલ ! હું ત્હને આહુ, આરા નિગરથી પણ વધારે આહુ છું”

“હી તારે,” ગુલબાનુએ મરજતાથી જનાજ દીધો, “હું પણ તમોને આ. પૂરે પૂરે દિલથી આહુ છું”

—ફકીર.

સમયતરંગ.

સ્ટ્રીકેળવણીને ઉત્તેજન:—લખનૌમાં બરાબસા મુસલમાન મદામજીમાં લો પાળના યોગમ સાહેબ તરફથી ઈસ્લામી સ્ત્રીઓમાં કેળવણીનો પ્રચાર કરવાને માટે રૂ. ૩૪૦૦૦ ની બેઠ જાહેર કરવામાં આવી હતી—આ. મિ. એન. એન. વાલિયા (સિ. આઈ. ઇ.) ના વિધવા બાઈ જરખાઈ એ સર. જમશેદજી જીજીભાઈ ઈસ્પતાલમાં નર્સ (દાખલો)ની સુગમતા માટે રૂ. ૪૦૦૦ આપવા માટે નામદાર સુબાઈના ગવર્નર સાહેબે ત્હેમની પ્રસંશા કરી હતી

બગાણાની બાળ વિધવાઓ:—‘આર્ય મેસેન્જર’ પત્ર જણાવે છે કે, ગયા મેન્સસ (વસ્તીપત્રક) ઉપરથી ચાલુ રીત રીનાએ તરફ અન્ધ શ્રદ્ધાવાળા લોકોની પણ આખ ઉઘડવી જોઈએ, ઈ. સ. ૧૮૦૧ મા ફક્ત બગાણામાં જ એક વર્ષની અંદરની ઉંમર વાળી ૫૩૮ વિધવા બાળકીઓ હતી, ત્હેમાંની ૪૩૩ હિન્દુ, ૧૦૦ મુસલમાન, ૪ હલકી કામતી, અતે. ૧. બહુ ધર્મની હતી.

૧	અને ૨	વર્ષની અંદર	૫૭૬	વિધવાઓ હતી
૩	, ૩	”	૬૫૧	”
૩	, ૪	”	૧૭૫૬	”
૪	” ૫	”	૩૮૬૧	”
૫	” ૧૦	”	૩૪૭૦૫	”
૧૦	” ૧૫	”	૮૫૫૮૦	”

એકલા બગાણામાં જ કુલ પચાસ લાખ હિન્દુ સ્ત્રીઓ વિધવા છે અને સઘળા કામતી વિધવાઓની આરે સરેરાશ કઠાકીએ છીએ ત્યારે ત્યાં દર ચાર સ્ત્રીઓમાં એક વિધવા સ્ત્રી માલમ પડે છે !

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૨૯૯૬.] ઈ. સ. ૧૯૦૫. ફેબ્રુઆરી—માહ, વિ. સં. ૧૯૬૨. [અંક ૬ ઠા.

કાવ્યકુંજ.

શિયળની સાડી.

(ગરબો.)

સખી ! હર્યંતી મૂઝી મ્હારો ઉબગય અતી, ઉબરાય અતી,
સખી ! તોએ તે જગએ નથી જાતી થતી, ખાતી થતી,
સખી ! આમપાસ હર્યંતી છોં કેલ મચી, ગેય મચી,
સખી ! બાપુ રાં ગંગ જગે હયેં વસી, હયેં વસી
સખી ! શિયળની માડી મને દિવ્ય મળી, દિવ્ય મળી
સખી ! ગાના રોં દશ વળી એમાં ધરી, એમાં ધરી

(સાખી)—

ગગન તણો છે રંગ શો ! આછો મન હરનાર;
પે'રતાં ચિતડું દરે, વધે રૂપઅંગાર.

સખી ! ઠોરમાં શો લજ્જની વેલડી વળી !

સખી ! બેતા છે લોક તણી આંખડી દરી;

સખી ! કીર્તિનાં ટૂલડાં વચ્ચે બધાં, વચ્ચે બધાં;

સખી ! કસોડી-કિરણે અજણી રલાં, અજણી રલાં;

સખી હર્ષ

(સાખી)—

વળી વિનયની જૂટડી, ભરેલ નોતમ રીત;

ખેચતી અંતર વ્વતી, દિવ્ય જનોનાં નીત,

સખી ! પાલકે શો ધર્મ તણી પાંદડી બરી !

સખી ! પાંદડીએ વચ્ચે ટેક-આકડી કરી;

સખી ! મમતાની માયવટી સાદી દીધી, સાદી દીધી;

સખી ! દાનતણે દોરડે શો ટિંચી લીધી, ટિંચી લીધી !

(સાખી)—

કયો કામનો છેડલો, રસિયો છોગાદાર;

માયામેલી મહિં બધો મનરંજક, કિરતાર.

સખી ! સાડીનું પોત પતિ-મકિતનું કયું;

સખી ! કુમળી કુમાસે મહારૂં કાગળું હયું;

સખી સાડીએ છે જમ્તનાં ચિતડાં હયાં, ચિતડાં હયાં;

સખી સાડીએ છે નાર કંઈ અંમર કયાં, અંમર કયાં.

સખી હર્ષ

વસન્તવિનોદી,

(શિશુમરજી)

વિવિધ વિહાર.

૧૯૨૮-૨૯

ભારત મહિલા પરિપદ્.

(ગયા અંકથી ચાલુ)

સન્નારીઓનાં ભાષણો તથા ઠરાવનો સાર.

મિસ શિરીન કાપ્રાજીએ એવો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો કે, હિન્દી વાઇમિરાયનાં માનવતાં બાનુ લેડિ કંઝેન બચકર મદગીભાઈી બચ્ચા તે બાબત આ સભા આનન્દ દર્શાવે છે. લેડિ કંઝેનની મદગી સાબળી હિન્દની મહિલાઓ ઘણી દિલગીર થઈ હતી, કારણ કે તે બધી બાનુએ સ્ત્રીઓ માટેની ઇસ્તિફાતો અને લેડિ ડફિન ફ્રેન્ડ માટે અધાગ શ્રમ લીધો હતો એટલું જ નહિં પણ તેઓ પોતે દવાખાનામાં જઈ સ્ત્રીઓની સારવારના સંબંધમાં ધ્યાન આપતા હતા—આ ઠરાવને રમામાઈ ભાદરાજીએ ટેકો આપ્યો અને તે પમાર કરવામાં આવ્યો હતો.

આ પ્રસંગે મિસ. શિરીનબાઈએ હિન્દુ મહિલાઓની જે મોટી સંખ્યા હાજર થઈ હતી તેને માટે મુબારકબાદી આપી હતી અને પારસી બાનુઓએ જોઈએ તેટલો ભાગ પરિપદ્માં નહિ લેવા માટે દિલગીરી બહેર કરતા જણાવ્યું હતું કે, પારસી સ્ત્રીઓએ પોતાની બહેનપણીઓના સાંસારિક સુધારાના સવાયના સંબંધમાં બેઠકાર રહેવું જોઈએ નહિ.

સૌ. વિદ્યાગૌરી (બિ. એ.)—દેશોત્તરિનો આધાર દેશની સ્ત્રીઓ ઉપર મુખ્યત્વે કરીને છે અને કોઈ/દિશ કેવી દશામાં છે તે જણવાનું ચિહ્ન લાગી સ્ત્રીઓની હાલત છે. આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની પદવી અને સ્થિતિ આપણે ઇન્ડિએ તેટલી જુદી નથી, અને તેના કારણે કેટલાંક સાંસારિક રિવાજો તથા સ્ત્રીઓમાં કેળવણીનો અભાવ એ છે. આપણા સાંસારિક રિવાજ સમજા બરાબ જ છે એવું મ્હારું કહેવું નથી તેમ આપણે હિન્દુ મઠી યુરોપિયન રીત રિવાજો ચાલવું એવું પણ કહેવાની મ્હારી મનમ નથી. તથાપિ આપણા રિવાજોમાં જે ખોટું હોય તે લાગ કરવું જરૂર છે.—વસ્તીપત્રક ઉપરથી એવું માલમ પડ્યું છે કે, આ દેશમાં માત્ર હજારે એક જ સ્ત્રી બજેલી છે, આ કેટલી બધી ગાંધનીય સ્થિતિ છે? સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાથી તેમને જ્ઞાન મળે અને તેને લીધે તેમને માર્મસિક ઉન્નતિનો પણ લાભ થાય. તેમના સ્વાર્થ ખાતર જ સ્ત્રીકેળવણી આપવી એમ નથી. દેશોદયના કાર્યની સિદ્ધિ માટે સ્ત્રીકેળવણીની પ્રથમ આવશ્યકતા છે. જે કે જો પ્રમર્ત્તની કેળવણી લેવાની પુરુષના જેટલી જ સ્ત્રીને પણ જરૂર છે છતાં હાલની દેશસ્થિતિ બંધુક પ્રાથમિક કેળવણી ઉપર ખાસ લક્ષ આપવું એ અગત્યનું છે. છોકરીઓને કેળવણી ને વાંધાથી થતા લાભ આપણે, હજીપણ વધારે, સોકાને સમગ્રવવા જોઈએ સંગઠર

બમ્બા કરતા મનને વશ રાખી, ઉચ્ચ ઉદ્દેશ તરફ વાળી, કામ કરવાની જેવ પાડવી તે મનની કેળવણી છે નીતિના નિયમો જાણવાની પણ જરૂર છે અને તે કુટુંબમાં તથા વાચનથી શીખાય છે સારા ગ્રંથોનું જ્ઞાન, ઇતિહાસ, જૂગોળ જૂતળ, સાયન્સ (વિદ્યા વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર)ના મૂળતત્ત્વો તથા તેનું સામાન્ય જ્ઞાન, વગેરેનું પરિપક્વ જ્ઞાન મુદ્દિની કેળવણી માટે આવશ્યક છે તે ઉપરાંત સ્ત્રીને ગૃહવ્યવસ્થા શીખવાની ખાસ જરૂર છે, કારણ કે સુંદર ગૃહ એજ સ્ત્રીનું ખરું આજીવન છે સાહિત્ય અથવા રસરાસનું જ્ઞાન, જેમાં ગુચ્છ, શીતલ સંગીત, ચિત્રકળા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે, તે પણ અગત્યનો વિષય છે ત્રિદામ્યાસ શાળાઓમાં મોટી ઉંમરે જની શકે નહિ તેથી સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓએ પોતાને મોટી કેળવણીને લેખને લાભ આપવો તે લેખની ફરજ છે ૧ દરેક જગ્યાએ યોગ્ય દિવસને અતરે લેવી સ્ત્રીઓની સુલાકાત લેવી, સુખોધક વાતો કહેવી, વાચતાં શુભતા ભરતા ચીરતા શીખવવું, અને રમજીતાના નિયમો તથા માદાની માનજત કરવામાં મદદગાર થવું હુકામાં લેખનું જીવન ઉત્પન્ન થાય એમ પ્રયત્ન કરવો એજ ખરો પરીપમર છે ૨ કન્યાશાળાઓની સુલાકાત ઘણી શિક્ષકા અને જાગૃતીઓને ઉત્તેજન આપવું તથા લેખની સાથે સહનાસમાં આવવું ૩ જો તેમ હોય તો જાનગી શાળાઓ ઉઘાડવી, યુવાન સ્ત્રીઓને સારા પુસ્તકો વ્યાખ્યાન તથા મ્લાઓનો અભ્યાસ કરાવવો તથા ૪ રમત રમતના મેનાડા કરવા સંગીતને ઉત્તેજન આપવું, સાયન્સ વગેરેનાં બાવળો આપવા તથા નિબંધો લખાવવા સામાન્ય રીતે સ્ત્રીનું હૃદય પ્રેમમાં હોય છે, તેના અન્તર્યુનો દ્વારા બાવ આવે માર્ગ દોરાશે તો અત્યંત લાભ થવાનો એ નિસર્થ છે દયાદાન તનથી તથા ધનથી બનેથી યર્ષા શરૂ આપવું કર્તવ્ય છે કે દાનની જે સમ્પ્રદાયો છે લેખને મદદ કરવી ૧ દકાળ મરફી, વગેરે માદગીના પ્રસંગમાં દરદીઓની માનજત કરવી જોવી પ્રેમની સ્ત્રીઓને આ વાત સામજીકે જ કપારી છૂટશે પણ વિચાર કરી નેહનું તો દાખલના જેવું ધર્મનું કામ બીજું પ્રેમ પણ નથી દાખળી સારનાર શિનાય દુનિયા મનુષ્યોના જીવને નુકશાન પડે એ છે માટે આપણી સ્ત્રીઓએ ખરી કેળવણી જે હૃદયની જ છે તેની શરૂઆત આના પ્રેમની દયાબાવના ઉત્પન્ન કરી સગા સંબંધીઓમાં માદાની માનજત કરવાનો પ્રારંભ કરવો, તેમ કરનાથી યશ શરૂ ૨ શહેરમાં અનાયાસમાં હોય તેની સુલાકાત લેવી, લેખા રહેતા જાળકેને બોધ આપવો, તથા લેખને સારી સોજતનો લાભ આપવો ૩ ગરીબ સ્ત્રીઓને ઉલ્લાસ તથા આજીવિકાના સાધન શીખવવા અને લેખને બનતી મદદ કરવી—આવી અનેક રીતે આપણે આપણી બહેનોને ઉપયોગી યર્ષા શકીશું માત્ર મોજમજમાં દિવસ ગાળ્યાથી જીવની સફળતા નથી એક બગિચાનું જીવન પણ આપણે સુધારી શકીશું તોપણ આપણું જીવન રળીબૂત થશે

પ્રાથમ રતનનાઈ લક્ષ્મીદાસ —ખરે પમર એ મહા પુણ્ય છે અને મહા પુણ્યનું ઉત્તમ જ પરમાર્થ છે જે આપણે સત્યમાર્ગે ચાલીએ તો ધરસ સારમાં આપણે જેટલો પરી કરી શકીએ તેટલો કાષ્ટપણ બીજી સ્થિતિમાં યશ શકે તે નથી સ્ત્રીઓનો સસાર સાથે જોડાયેલો છે પુરુષને ખરા ગૃહસ્થાશ્રમમાં મદદ કરવાને સ્ત્રીએ સંપૂર્ણ રીતે શક્તિમાન થવું અને બીજી બગિચાઓને તેજ પ્રમાણે ચોગ્ય રીતે લેવે માર્ગે વ્યવસ્થા કરવી એ

પરમાર્થને સિખરે ઘડવા જેવું છે. જેમ એકત્ર કુટુંબમાં બાઈઓ એક બીજાને મદદ કરે તો લેમના પિતાને સુખ અને સંતોષ થાય છે તેમ આપણી બહેનો માટે આપણે પ્રયત્ન કરીશું તો આપણા જગતરૂપી કુટુંબના પિતા પરમેશ્વરને સંતોષ અને આનન્દ નહિં થાય ? ગુજરાતી અબળાઓની ધણીજ પછત દાલત છે; તે સુધારવાને આપણે પ્રયત્ન કરવો એ આપણો ધર્મ છે. દાલ બાળકી ચાર પાંચ ચોપડી શીખી એટલામાં તો લેવું લમ થાય છે અને લેને સાસરે જવું પડે છે એટલે આપણી સ્ત્રીઓને વધારે જ્ઞાન મેળવવાનો અવકાશ મળતો નથી અને અજ્ઞાનતામાં જ સંસાર પુરો કરવો પડે છે. આવી દાલત સુધારવાને ઉચ્ચ કેળવણીવાળી સ્ત્રીશિક્ષકોનો એક વર્ગ કઢાડી, જૂઠાં જૂઠાં શહેરોનાં મુદસ્ય કુટુંબોમાં ખરી કેળવણી આપવી શરૂ કરવી અને લેમના આચાર વિચાર તથા મુદસ્યાથમની રિયતિ સુધારવી. કામ સહેલું નથી પણ શરૂઆત કરવી અવસ્ય છે. ઇંગ્લંડ તથા અમેરિકાથી બસેલી સ્ત્રીઓ 'મિસનો' માટે અદિ' આવી લેવા પ્રયત્ન કરે છે; પરંતુ તેઓ પરધર્મી હોવાથી તેઓ આપણા ધર્મને લગતી, આપણી રહેણીકરણીને અનુસરતી કેળવણી આપી શકતી નથી. માટે આપણા ધનવાન વર્ગ લેવાં કામ માથે લેવા નેહ્યો. આવાં મ'ળો તરફથી લેવા પ્રયત્નો થયા નેહ્યો અને મહારાજ ગાયકવાડ તરફથી જે પ્રયાસ શરૂ થયા છે તેને દિલમોશ અને સદાયતા આપવી નેહ્યો. પૈમાથી પરોપકાર થઈ શકે છે પણ આવા મુદસંસારના સુધારામાં જનમહેનત ખાસ અવસ્યક છે. વિદ્વાપી એનિબિસેન્ટ પરદેશી બાલુ છે અને ધનવાન નહિ છતાં લેણે આપણી ઉન્નતિ માટે પ્રયત્નો શરૂ કર્યા છે તેમાં પરમેશ્વરની લેને સદાય છે. અને તે ધાર્મી કામ પાર પાડી શકે છે. આપણી સ્ત્રીઓએ પણ એવાજ કામ કરવાની જરૂર છે. અસખત એ કલકલથી ન થઈ શકે તો ધનવાન સ્ત્રીઓએ મ'ળાઓ કરીને પણ લેવાં કામ આરંભવાં નેહ્યો. લેડિ ડરિન ફ્રેન્ડની દરિપતાલો અને મિસિસ એડમ વાઇસિની દરિપતાલ એ ઉત્તમ પ્રયાસોના દર્શાવણ છે. આપણે સુધરી, બીજાને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો તે આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય અને ધર્મ છે.

મિસિસ ધનકારબાઈ પરશોતમ:—આપણા સાંસારિક રીવાજોમાં શું ખામી છે અને લેમાં શું ફેરફાર કરવો ચટે છે તે લેમે જણા છે. મુદરાજ્યમાં પુરુષ કરતાં સ્ત્રીના વધારે મ્હોટો દરજ્જો છે. પશ્ચિમ તરફના લોકો હિન્દુઓ ઉપર સ્ત્રીઓને સુલામડી તરીકે મણવાનું આજ મૂકે છે, પણ તે લેમની અજ્ઞાનતાને લીધે જ છે. દરેક યરમાં સ્ત્રીઓ ખીજ બ્હારની બાબતોથી અજ્ઞાન હોય તોપણ લેમના અનુભવ અને વ્યવહાર રીતિ આગળ પુરુષો યણા જ પછાત પડી જાય છે. આ પ્રમાણે મુદસંસારમાં સ્ત્રીનું જ ચલણ હોવાથી લેના દોષને માટે તેજ જવાબદાર છે. માટે આપણે લેમાં સુધારા કરવા એને માટે ખામીઓ શોધી કઢાડવી એ આપણું પ્હેલું કામ છે. મુખ્ય દોષ બાળકમનો છે જે દૂર કરવાથી યણીખરી ખામીઓ દૂર થઈ શકશે અને સંસારરિયતિ સુધરશે.

મિસિસ મુરજ અન્ડલાલ:—આપણા લોકમાં મરણ વખતે દદ ઉપરાંત શેવા કૂટવાની યેલાઈ અથવા મૂર્ખતા ચરીર તથા મનને નુકસાનકર્તા છે. ધણી સ્ત્રીઓ રસ્તા ઉ-

પર હમી ફદી ફદીને ફટે છે, જે બીજે વખતે લાજ દહાડીને ધૂમટો તારો છે. મોંઘે રોવા ફટવાનો ચાલ તુકશાનકાગ છે તહેવો મગ્ધુ પાછળ નાતવરાનો રિવાજ ખેલુ દાનિકારક છે.

બાઈ ઈન્જિગૌરી —આપણા દાનીકારક સાસારિક રિવાજોને લીધે ધરમસારમા આપણી હાવત ધણી કદગી થઈ પડે છે. આ રિવાજો ધણી વખતથી રૂઢ થઈ જવાથી શાસ્ત્રોની પણ મર્યાદા ઝોળગી ગયા છે તથા અલ્પજ્ઞરૂપ થઈ પડ્યા છે, અને તેથી તે ફહાડી નાંખવાની આપણે માથે મહાન ફરજ છે. શાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રીને ધરસંસારની પ્રધાન ગણી છે માટે આપણે આપણી ફરજ બજાવવામા પછાત પડવું જોઈએ નહિ.

મિસિસ અબાબાઈ તુળનરામ ખાંડવાળા —દુનિયામા બે પ્રકારના કામ છે, સ્વા-યંત્રા અને પરમાર્થના પરમાર્થ અથવા પરાપકારવૃત્તિ ઉત્પન્ન થવાનું કામજી પ્રેમ અને દયા છે, અને આપણે તે જળવી રાખી સસારસુધારાના, ધર્મશિક્ષણનાં કાંચા કરવાની જરૂર છે.

મિસિસ સરસ્વતી નાણાવટી —પુરુષ કરતા સ્ત્રીને કેળવવાની ધણી વધારે જરૂર છે, કારણ બાળકોને ઉછેરવાનું, કેળવવાનું કામ તહેનું છે બાળક જન્મથી તે સમજાણુ થાય ત્યાંસુધી માતાની પાસેજ રહે છે. જેવી માતાની જુદી, આચરણ, જ્ઞાન, તથા આચારવિચાર, તે વાજ તે છોકરાંના પણ ચાલ છે. વૈદિકશાસ્ત્રથી મિદ્ધ થયું છે કે બાળકમાં માનો અક્ષ વધારે હોય છે, અને તેથી પણ સ્ત્રીકેળવણીની મહાન આવશ્યકતા જણાઈ આવે છે.

આ પછી—આપણે સ્ત્રીઓ કેવા પ્રકારના પરાપકારના કામ કરી શકીએ—અનાથ બાળગૃહની દાલ કેવી વ્યવસ્થા છે—પરાપકારના માર્ગ—સ્ત્રીશિક્ષણ—શહેર અને ગામડામા પ્રાથમિક કેળવણીની વધારે નિશાળોની જરૂર—વિધવાઓને શિક્ષક, સૂચાણી, અને નર્સ (દાઈ) બતાવવાના સરળ ઉપાય—બાળલક્ષના અનિષ્ટ પરિણામ—નવા વિચારો, દાલના સંજોગો અને દાલની કુટુંબ રીતિ એ સહુનો મેળ કેવી રીતે થઈ શકે—સ્ત્રીઓના આરોગ્ય સંબંધી ગો-જના—અને છોકરાને કેમ ઉછેરવા—એ વગેરે વિષયો ઉપર દક્ષિણી અને ગુજરાતી સન્ના-રીઓએ બાપણુ કયાં દતા, (જે નહિ મળી શકવાથી તહેમનો સાર અમે અહિં આપી શકતા નથી.)

બાદ પ્રમુખનો ઉપકાર માની વિવિધ પ્રકારના ગાયનો ગવાયા પછી મેલાવડો વિસર્જન થયો હતો.

(મુબાઈ સમાનાર ઉપગથી.)

સ્ત્રીઓનું નિત્ય કર્મ.

સન્નારીઓ ! ત્હમાં આન્હિક નિત્યકર્મનો કુ કદાચ ચિતાર આપવા પ્રયાસ કરીશ તો ત્હમે કોધાયમાન થશો ખરાં કે ? કાણો કાણો કહેતાં ખોટું લાગે જ. પણ કાણો તો બિચારો કોટી પ્રયત્ને બે આંખ દેખતો નથી ચતો. બહુ બહુ થાય તો કાચની ખોટી આંખ ને આંખી, ચરમાં ધાતી, બાહ્ય જગતને પોતે દેખતો છે એમ જણાવે. પરંતુ ત્હમારા સં-જાનમાં એમ નથી. ત્હમે ધાંગે તો નર્કનું સ્વર્ગ બનાવે. સ્ત્રીઓ માત્ર કેળવણીના અભા-વને લીધે જ પશુવત્ જીવન ગાળે છે. બાકી સ્ત્રીઓએ જે બહાદુરીનાં કામ કર્યાં છે, પો-તાના પતિવ્રતથી જે મહાન સત્તા મેળવી છે, તે ત્હમારાથી ક્યાં અગ્રણી છે ? પરંતુ હવે એવી વાતો તો બહુ યધ, પણ-પણ શું, પણમાં હરિનું નામ ! કહેનારા કલે જન્ય, ને કરનારાં કયેં જન્ય; પણ એમાં ત્હમારો દોષ નથી. એ દોષ ત્હમારાથી વધારે કેળવાયલાં ત્હમારાં વડિલોને સિર છે. ત્હેમની ઇચ્છા ત્હમારો ઉદ્ધાર કરવા તરફ ઓછી જણાય છે. ધણક સાધુ પુરૂષો ત્હમારી ઉત્તનિ કરવા મથે છે. પરંતુ ત્હમાં સામ્રાજ્ય, ત્હમાં જળ એટલું છે કે શુધારો યધ ચકતો નથી. ત્હમારામાથી ધણીખરી સ્ત્રીઓ સ્વવારથી તે મ્હાંજ મુધી કુચલી, કંકાસ, ઇર્ષ્યા આદિ દુર્ગુણોમાં જ વખત ગાળે છે. અને 'સત્ય પ્રેમભર-મ્ભર-પતિ સાશુ સસરા-તેમની સેવામાં-તેમને પ્રસન્ન રાખવામાં વખત ગાળવાને બદલે, કોઈ ન્હાવા દોડશે, કોઈ દેવદર્શન જશે, કોઈ બાવા જોગી પાસે જશે, તો કોઈ સમાધિ શિખ્યા જશે. આપણે ત્યાં વ્રતનો તો તોચે હોતો નથી આજ માધરનાન તો કાસવળી ખીજી સ્નાન, એમ ક્રમે ચાલ્યાજ કરવાનું. પણ વ્રતનો હેતુ સ્ત્રમજતાં નથી. પાર્વતીએ શંકર પતિ મેળવવાને માટે યજ્ઞાખરાં વ્રત કર્યાં છે. પણ ત્હમે તો પરમેશ્વરની કૃપાથી બાગ્યસાળી પતિને પ્રાપ્ત કરીને પછી સામાટે ત્હમે આમ ત્હમારા પ્રેમનો પ્રવાહ જુદી દિશામાં ગાળો છો ? પ્રાતઃકાળે ઉઠી, ચંદ્રિમાન્દર્ય નિહાળતી હો, નદીએ જપાનો હેતુ કુ-દરત નિહાળી, ટહાડ પાણીથી સ્નાન કરવાનો હોય, તો તો ધુળ નાખી; પણ આતો સ્વ-વારમાં ચુસો સજગાવી હાથમા ધોયકણાં, ને માથે ધડા મુકીને ટોળાખંધ સ્ત્રીઓ ઉપડેછે. રસ્તામાં ઇશ્વર સ્તવન-સન્નારીઓનાં જીવન ચરિત્ર-વીર પુરૂષોનાં ચરિત્ર ગાતાં હોય તો તો વખત ગાળ્યાનું પ્રમાણ; પણ આતો કુચલીજ ચાલવાની. પણ એમાં દોષ કોનો ? જ્યાં પેદી દર પેદી કુચલી ચાલ્યા જ કરતી હોય, જ્યાં માતા જ પોતાની પુત્રીને કુચલી કરવામાં મદદ કરતી હોય, ત્યાં કોને કહેવું ? હું એમ નથી કહેજો ખાતો કે દરેક સ્ત્રી આવી છે. કેટલીક સાધ્વી સ્ત્રીઓ ધણી શાન્તિથી પોતાની જીવનનૈકા વહેવરાવે છે. અતિ ઉન્નત જીવન ગાળે છે. તેમને મ્હોટા સાધુ પુરૂષો પણ વન્દે છે ! પણ એવી સ્ત્રીઓ સોએ એક હશે, હજારે એક ! અને રાજ્યદ્વારમાં હશે કે ગરીબ ઝૂંપડામાં હશે ? તેતો ઇશ્વર જાણે. સ્ત્રીઓના આન્હિકનો ચિતાર ટીકાડે કાઢ આપવા પ્રયાસ થાય તો એનો હેતુ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિને અર્થ જ છે.

ચિત્ર. ૧.

(સ્ત્રીઓના સમૂહ નદીએ જન્ય છે. માર્ગમા વાતોના ગપાટા ચાલે છે.)

કાશી—બલી શાંણીય ! ચાલની બ્હેન જરા ઉતાવળ કરતી !

શાણી—એ આ આવી; મારી સાસુ આડી થઇ, કહે કે જવાન બાપડીએને નદીએ નહાવું શું? ત્યારે મેં કું' માછ, મ્હારે તો આવે મોટે દહાડે નહાવા વગર ન આવે. ડાશી તો બડબડતાં રહ્યાં ને હું' તો નહાવા આવી. આવું વરત ફરી ફરીને હાથ આવવાનું છે!

આનન્દિની—વાર પેલા મુંબાઈવાળા હરસુખરાય ચરમાં ધાલે છે?

શાણી—હા, બહેન! એતો વળી ચરમાં ધાલે છે, ને બાપડી છુટ પહેરે છે. સુધરી ગયા છે જો!

ડાશી—હવેહવે કળજીગ આન્થો બાપ, બાપડીયી તે છુટ પહેરાય કે? કહે છે કે વાંદી સેથી પાડે છે ને પારશણ જેવો પોશકા પહેરે છે. ને વળી ધણી ધણીયાણી સાવળ મડબની પેટે શરવા જાય છે.

હસમુખ—ઓ બાપા! હું કની માથવટો ન્હાતી હતી તે નદીએથી આવું, ત્યાં પુલ ઉપર એક ગાડી જાય તેમાં જાઉં તો હરસુખરાય ગાડીની પાછળ બેઠેલા, ને એની વહુ ગાડીવાળાના જોડે બેસી ગાડી હાકે. તે આપણાં ગંગામા કહે કે આ મુઠ્ઠા આ કઠ્ઠા પારશણ છે. ત્યારે મેં કું' મરો ડાશી આતો પેલા હરસુખરાય ડાકટર અને સ્વામલતા એની વહુ. ડાશી તો આભાંજ બની ગયા, અને કહે કે કળજીગ તે આવું નામ.

આનન્દિની—તે સૌ કાને પાસવતું સૌ કરે, તેમાં કોઈને શું?

શાણી—એણે ડાલસી, આ આણી વળી પેલી શામલીની સહીપણી થાય છે તે ઉપરાણું તાણે છે. ત્યારે આવી સુધરેલી છે તો નદીએ શું કામ આવે છે?

હસમુખ—નદીએ કેમ ન આવે જો, નદી તો બધાયની માલ સ્થમણ! સપરમે દહાડે અમથો કંકાસ ન કરીશ, સ્થમણ કની!

મન્દુ—એતો ઠીક, પણ અલી કમાટલીકુટનું જણાયું કે?

ડાશી—અરે મુઠ્ઠા એ પરીક્ષા, એનું નામ જ જવા દોની. મારો નરસીયો કની તે સત દહાડો વાંચે, ન જુએ રાત, ન જુએ દહાડો, વાંચવા સાથે તો નાત્યમાં જમવાએ ન જાય. ત્યારે હું કહું કે નરસીયા, જમવા જવું એ પહેલી વાત, જમ્યા વગર બધવું ન કામું. તોએ બમારો નાત્યમાં ન જાય. પણ છાપામાં તો એનું નામ જ ન મળે.

આનન્દિની—તે હશે બમરડા જેવો તે નપાસ અથો હશે. વાંચતો હશે તો સ્થમજતો નહિ હોય, ને સ્થમજતો હશે તો લખતાં નહીં આવડતું હોય, તે સાથ જ તો નપાસ.

ડાશી—તે નપાસ થઈને એને શી શીકર છે? હજી તો બાર વરસના મ્હારા બાપા બેઠા છે. તે એને શી શીકર્ય છે.

હસમુખ—બાપ નદી તો બહુ આધી છે જો? મ્હારા તો પગે દુખી ગયા. પણ આ ગોળમટોળ મ્હારાજ દેવેજી પણ ન્હાવા જતા હોય એમ લાગે છે. ચાલો એમની જોડે ગપાટા મારીએ...એ દેવેજી મ્હારાજ.

દવે—(ખોખરે ઘાટે) કેમ બ્હેનો, ખુશી નો ખરાં કે, નદીએ જાઓ છો કે? ધણું સારું, ધણું સારું. તમારાં લુગડાં આપણા છાંયામાં સુકી કરારે ન્હાજે. વાર, આટલી તમે ભગવતીઓ છો, તો ધરમ સમવાય છે.

નન્દુ—દવેજી મહારાજ, આ નાત્યમાં દેડવાડો મો! તમારા જેવા વિદ્વાન નાત્યના ગોર હાલે આતે કેમ ખમાય છે?

બટજી—(ખોખરે ઘાટે) બ્હેન, આ સઘણું જમાનાનું પરમાણુ છે. જોત જોતામાં જુગ બદલાઈ ગયેલ જુઓને નાત્યમાં સોમવાર કરનારા પણ કેટલાક થઈ ગયા; પહેલાં તો અમારા જ જમાનાને ત્યાં સોમવારે તો મો સો જાતજોતું જોજીને થતું. ને ચાર તો મહા રૂદ્ર ક્યાં હતા આપડી છોકરાં તો રૂપ રૂપનાં મણી! ને હાથમાં સોનાનાં પાણી વાસણ સંધને જમાવા નીકળે તે લોક તો જોઈ રહે. એ બધો કાલ ક્યાં ગયેલ હવે તો ફક્ત એક સપણબાઈને ત્યાં સોમવાર અસલી રીતે ચાલ છે. પણ દિકરો તો સાવ વટલી ગયો છે જો.

હસમુખ—નાથજીબાઈને ત્યાં એકના એક દીકરાની વડુને સીમન્ત આપ્યું તોએ ઉપર ધી ન પીરસ્યું.

બટજી—(ખોખરે ઘાટે) તે શું કરીએ બ્હેન, ઉપર ધીના તો વખત જ ગયેલ હા. કડકઈ માળા 'કે'લ ક્યાં વગગ્યા તો ગમે રહે છે.

શાણી—પણ મહારાજ હવે તો આપણુ જાગ્યુંએ કોઈ કરતું નથી. આપણું ખારડું ને થડું મીમન્ત ફરી જરીને કાંઈ આવતું નથી. પણ હવે તો કાંઈ માલ જ ન રહ્યા.

બટજી—(ખોખરે ઘાટે) હવે નાત્યમાં દગ જ શા રહ્યા છે! સાવ બધા ખીડી ફૂટા ને દાઝડીયા થઈ ગયા છે. ને ગમે તેવું ખાય છે.

હસમુખ—મહારાજ, નાત્યથી કૃપાથી તો તાગડીનાં કરો છો, ને નાત્યનુજ વાંકું બોલો છો? આ ગાતાના સંઘમા જાઓ છો ત્યાં તમે આપડી બનો છો, કાંચળી પહેરો છો, ને પછી ગાગના દમ મારો છો, ત્યાં તમારો ધરમ કેવો ઉધી જાય છે?

બટજી—(ખોખરે ઘાટે) બ્હેન તમારે પિતા ગુજરી જતે ને તમારું લગ્ન સુધારા પક્ષમા થતે તમે આમ બોલો છો. વાર, બ્હેન, તમારું કલ્યાણ માઓ. આ પેલો દેખાય એ મારે જાયે. લુગડાં, પરેણાં, વિગેરે જે સુકું હોય તો સુકીને સુએથી ન્હાવા જાઓ. જુઓ તમારા છાયામાં કંક, ચંદન, બસ્મ, કેસરી દીધું, દીસાં કરવાની રાણીઓ, ખીખાં, ચાટકાનીખડું છે.

સ્ત્રીઓના શિક્ષણસંબંધી યોજના.

મુંબાઈ સોશીઅલ રીફોર્મ એસોસિએશને સામાજિક સુધારણાના સંબંધમાં કેટલીક યોજના ધડી કાઢેલી છે. તે પૈકીની સ્ત્રીશિક્ષણસંબંધી નીચેની યોજના અમલમાં મુકવાનો હવા થયો છે.

આ વિષય ઉપર વિચાર કરવાનું કામ નામદાર ગોઠવણસ પારેખ, મિ. ડી. જી. પાધ્યે, મિ. કે. ખી. વાગલે, મિ. નાનૂ નારાયણ કોહારે સોલિસિટર અને મિ. બાન્નેકર વડીલ મળી એક કમીટીને એસોસિએશને સોંપ્યું હતું. એ કમીટીએ કરેલા રિપોર્ટમાં, મુખ્યત્વે (૧) ગિરગામના લતા ઉપર છોકરીઓ માટે હાઈસ્કૂલ સ્થાપવી. (૨) ગિરગામ, ભુલેશ્વર વગેરે મુખ્યત્વે જુદા જુદા બાગોમાં અઠવાડિયામાં ત્રણ ચાર દિવસ અમુક કલાક કેટલાક વિષય શીખવવાના વર્ગ કાઢવા અને (૩) મુંબાઈના જુદા જુદા લતાઓમાં સ્ત્રીઓનું જ્ઞાન વધે એવા કાંઈ વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાન આપવા એવી ત્રણ સૂચના કરી હતી.

(૧) છોકરીઓ માટે એક હાઈસ્કૂલ ઉઘાડવાની પહેલી સૂચના તરત અમલમાં આણી શકાય એવી ન હોવાથી હાલ તરત મોકુફ રાખવી પડી છે. કારણ કે છોકરીઓ માટે હાઈસ્કૂલ સ્થાપવાનું કામ જોછામાં જોછા સવા લાખ રૂપિયાનું ફંડ એકઠું થાય ત્યાં સુધી અશક્ય છે.

(૨) બીજી સૂચના મુંબાઈમાં જુદે જુદે ટુકાંને કેટલાક વિષય શીખવવાના વર્ગ ઉઘાડવા સંબંધી છે. આ સૂચના પણ ગુજરાતી દિંદુઓ માટે તરત અમલમાં આણી શકાય એવી છે. મરાઠી વર્ગને માટે તેમ યાવ એવું નથી. કારણ આ સૂચના અમલમાં આણવાને ૬૨ મામે રૂપિયા ૧૫૦ નું ખર્ચ અડસટવામાં આવે છે. ગુજરાતી દિંદુઓ માટે આવા વર્ગ કાઢવાનું વધારે સુગમતા ભરેલું છે એનું કારણ એટલુંજ કે સ્ત્રીવર્ગને શિક્ષણ આપવા સ્ત્રીશિક્ષકો વગર તજ સાસે એવી આપણા લોકોની હજી સમજ છે. મરાઠી મંડળમાં બજેલી સ્ત્રીઓ ધણી થોડી છે.

ક્યાં શિવાય આ ખોટા પુરી પાડવાનું કામ ઘણું કઠણ છે. પુનાની હોકરીઓ માટેની હા ઇન્ડુલમા ઈંગ્રેજ બંધુનાર દિંદુ બીશિફ્ટો તૈયાર કરવામા આવતા નથી એ એક મોટી ખામી જણાય છે. સારી કેળવણી પામેલ બાળકોને નિશ્ચય ખાતામા નોકરી મળવી બહુ સહેલી છે. મેટ્રીયુલેશન પાસ થયેલી બાળકોને મ્કાવરલીપ આપી ટ્રેનિંગ કોલેજની પેઠે તૈયાર કરવામા આવે તો સુમાધ, ગુરુસત વગેરે રેકાલે તેમને નોકરી મળવાની, એટલુંજ નહીં પણ પગલ વાન્ય થાત વગેરે જે જે રેકાલે પડ્યાનો ગીવાજ હોવાના સમયથી સ્ત્રી શિક્ષકોની ખાસ જરૂર છે, ત્યાં કેળવણી પામેલ બાળકોને ૪૦, ૫૦ રૂપીઆની જગ્યાઓ સહેજ મળી શકે.

(૩) ત્રીજી સુચના સ્ત્રીઓને જુદા જુદા વિષયોનું જ્ઞાન આપવાની છે. સુબાધ એટેક્રાફ્ટા ગર્ભ મુકવ, ગિરગમ ગિસન દાહરિકુવ વગેરે બધી નીચાણામાં મળી, યૌદ વ- પૈની ઉમર ઉપરના બંધુનારાની મખ્ખા ચાવીમની પણ નથી, અને આ નીચાણામા જે બારે શી આપવી પડે છે તેમા ઘટાડો કરી દાહરિકુવ કાકનામા આવે તો આવતા પચીસ વર્ષમા, યૌદ વર્ષની ઉમર ઉપરના બંધુનારાની સખ્ખા ત્રણનું ઉપર થાય એમ લાગતું નથી. આખા દિ દુમ્થાનમા બહેલા પુરુષોનું પણ પ્રમાણ નકડે જે મ્કાવ છે તો પણ પ-બેલી અમણુ સ્ત્રીઓનો જે મોગ વર્ગ આપણામા છે તેમના નન્દ આપણુ ધ્યાન ખેંચાવતું એ ખામ અગત્યનું છે. અને તેમના અજ્ઞાનાધિકારનો જ્ઞાને કરીને થોડો ઘણો પણ નારા જે ગીતે થઇ શકે તેવા કાષ્ઠપણુ ઉપાય ન લેવાય તો તેમનું આપણુ અને આખા દેશનું તે ટકા પુરતું નુમ્થાનજ થવાનું એટલા જ માટે સ્ત્રીજીવણીનો વિમ્તાગ વધારવાના કામમા નહીં જેવા જણાના ઉપાય સુદા કરવા યોગ્ય નથી એમ કહી શકાય નહીં કે. દિ બા. મણિભાઈ જસરાજએ માધવમાગમા સ્ત્રીજીવણીના રિાય ઉપર એક મોટો નિમ્ન વાચ્યો હતો. તેમા એમણે એમ જણાવ્યું હતું કે સુમાધમા એમ મોટું મકાન બાધી અગર બાડે રાખી ત્યાં શાસ્ત્રીય અને બીજા વિષયો ઉપરના પુષ્કળ પુસ્તકો એકઠા કરવા અને આના પુસ્તકમલયમા એક વ્યાખ્યાનમાળા આપવાનું શરૂ કરવું મેહક લેન્ટર્ન, ચિત્રો, નકશાઓ, ગમતના ઉપયોગમા આરે એના યત્રો, રૂઝાની, સુદમર્સિક યત્રો, મ્યુટરમેપ, સિનેમેટો- ગ્રાફ વગેરે જુદા જુદા પ્રકારના વિષયોને લગતા સાધનો આ પુસ્તકાલયમા ગમવા અને જુદા જુદા પરિતો પામે ત્યાં બાપણો અપાવવા. પણ આ મુચનામા એક મોટી ખામી હતી આપણા ભોક્ષમા શિક્ષણના વિષયમા કિત્તાદ થોડો અને જેમને કિત્તાદ હોય તે- મને સુબાધના છેટે છેટેના ભાગોમાથી બાડાની ગાડીઓ વગેરે કરીને સ્ત્રીઓને પુસ્તકાલ- યમા મોકલવાની શક્તિ ના હોય આ વાત દિ. બા. મણિભાઈના લક્ષમા આવી નહીં તેથી કરીને સ્ત્રીઓને તકલીફ ન પડે અને તેમના દુરસદના વખતમા એટલે બપોરે જે થી ચાર વાગ્યા સુધી જે ચાવીમા અગર વાડીમાં તેઓ ગ્હેતા હોય ત્યાજ બાપણુમ્તાને બેઠતા સુવં સાધનો મદીત મોકલી આપવાની મોકલણુ થવી જોઈએ બીજી પણ એક વાત ધ્યાનમા રાખવાની એ છે કે ખાસ સ્ત્રીઓ માટે જ જ્યારે વ્યાખ્યાનો આપનાના છે ત્યારે પુરુષો તે આપે એ એકદર દિંદુ જનસમૂહને પમદ પડવાનું નહીં. મંદીરોમા, ગણપતી કિત્તાદને વખતે અથવા કયામા પુરુષ વર્ગ બોલનાર હોય છે, છતાં ત્યાં સ્ત્રીઓને મોકલવા વાધો ગણતા નથી એટલુંજ નહીં પણ નાટકો જેવા દગ્ગરા મોકો

છે ત્યારે કોઈ સબ્ય પુરુષ વ્યાખ્યાન સામળવા સ્ત્રીઓને મોકલનામા નથી ફરકત છે ? આ સવાલ થવા યોગ્ય છે અને તો પણ તેમ કરવાથી કઈ જવાબું નથી માટે જ્યાં સુધી સ્ત્રી વ્યાખ્યાતકારો તમાર થાય ત્યાં સુધી એઓ જગ્યામાં ગહેતા હોય તેવી ચાતોમાં અગર વાડીઓમાં પુરુષ ભાષણ કર્તાઓએ ન જવું એ માર્ગજ હાલ સુગમ પડવાનો. અસારે મુંબાઈમાં સ્ત્રીઓની ત્રણ સભાઓ ચાલુ છે (૧) પ્રાર્થના સમાજમાં ભરાનારો સ્ત્રીસમાજ, (૨) મિસીસ બળીતામ્ પિત્રોના મકાનમાં ભરાતી સ્ત્રીઓની સભા અને (૩) આર્ય સમાજમાં મળે છે તે પહેલે એ ટેકાણે દરેક યનિવારે લગભગ પચીસ ત્રીસ બાઈઓ એકઠી થાય છે તેમાં થલો બાગ દક્ષિણી વર્ગનો હોય છે આર્ય સમાજમાં કોઈ વિશેષ ઉત્સાહ દેખાય છે તે ટેકાણે સ્ત્રીઓની સભા થાય એટલે સો સવાસો પચૈત દર વખતે સખ્યા થાય છે પણ તેમાં દર યનિવારે વ્યાખ્યાન આપવામાં આવતાં નથી પખવા ? આમાં અગર મહિનામાં એમદવાર તેમ કરવામાં આવે છે આ બન્ને સમાજોમાં વ્યાખ્યાન કર્તાઓ પુરુષ હોય છે તે છતાં સ્ત્રીઓને તે સામળવા જવાનો મનોચ ધણે ભાગે કમી થયો છે એ મોટી મતોપતી વાત છે આ બન્ને સમાજોમાં અને બીજી એકાદ ચાલીમાં પુરુષાદ્વારા વ્યાખ્યાન આપવાની યોજના મરી છે અને તે માટે હાલ તરત ફક્ત પાંચ છ વિધો પસંદ કરવામાં આવ્યા છે તે વિધો ઉપયોગમાં આવે તેવા અને શાસ્ત્રીય છે અને એમ વરમ સુધી તેજ વિધો સ ધી બાંધો થશે.

પહેલો વિષય સ્ત્રીરચાત્ર સબધી અગત્યની બાબતો
બીજો , પીડિત મનુષ્યોને તાત્કાલિક જરૂરી મદદ.
ત્રીજો , આરોગ્યચાત્ર—મૃદુપ્રવચ્ચ
ચોથો જ્યોતિષ
પાંચમો ન્યાયનશાત્ર
છઠ્ઠો નિમિત્તશાત્ર
સાતમો જીવનની વાત નય (માહિત્ય)

દર અઠવાડીએ એક વ્યાખ્યાન થશે એક વિષય પુરો થયા પછી બીજો લેવામાં આવશે દરેક વિષયનું માત્ર સાધારણ જ્ઞાન આપવાનો હેતુ રાખવામાં આવ્યો છે દર અઠવાડીએ એક એટલે એક વરસમાં એક દર બાવન દિવસજ મળનાના તેમથી પ્લેગના કારણથી બે ત્રણ મહીના વ્યાખ્યાન આપવાનું બંધ રાખવું પડશે બાકી ગહેલા ચાલીસ પીસતાલીસ દિવસોમાં આ બધા વિષયો વ્હેચી નાખવા જોઈએ એટલે તેમ કરતાં દરેક વિષય સારુ ૭ સાત દિવસ મળશે. ગુજરાતી અને દક્ષિણી બન્ને શાતીના પુરુષ વ્યાખ્યાન કરો મળવા એ કંઈક લાગતું હતું પણ હવે તે ધણે ભાગે મળી આવ્યા છે એમ કહેવામાં આવ્યો નથી. ડા. ત્રિલોકેશ્વર ડા. ખાડસલા, ડા. હલ્દયાજીદાસ દેસાઈ ડા. કે. એન. ગોખલે ડા. એસ. જી. રાનડે એ મદરથો પહેલા ત્રણ વિષયો લેશે જ્યોતિષનો વિષય મિ. આનંદ રાવ દલવી એમ એ અને મિ. દિવાનજી બી. એ. શિખવશે. એનફિસ્ટન કોનેજવાળા પ્રો. દલાલ અગર મિ. મદનલાલ મજનર અને દક્ષિણી મદરથો પૈકી રાજેશ્વરી કામીબારકર એમ એ એઓ રસાયનશાત્ર સબધી વ્યાખ્યાનો આપશે. પ્રસિદ્ધ ડા. સાંભારે અને

વિદ્યસન-કુટુંબજાળા મિ. હાટે બી. એ. વનસ્પતિશાસ્ત્ર ઉપર બાપલો આપશે. મરાઠી સાહિત્ય ઉપર રા. રા. વિનાયક કોંડદેવ એક વ્યાખ્યાન કરશે. આ છ વિષયોના વ્યાખ્યાન કર્તાઓએ ખીજા બે સરતો કબજા કરી છે; પહેલી સરત એ છે કે દરેક બાપલુકારે સ્વ-બાપામાં બધું વ્યાખ્યાન લખવું જોઈએ. જે વિષયો ઉપર છાપેલાં પુસ્તકો તૈયાર મળે છે તે વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાનો લખી કાઢવાની જરૂર નથી. પ્રાર્થના સમાજ અને આર્યસમાજ તરફથી બે અઠવાડીક પત્રો, મરાઠી અને ગુજરાતીમાં, સુબોધ પત્રિકા અને આર્યપ્રકાશ, નીકળેજ છે; તે પત્રોમાં આ વ્યાખ્યાનો પહેલાં છાપવામાં આવશે; અને પછી તેઓ મારશ્વર પુસ્તક રૂપે તેમને પ્રકટ કરી દરેક બાઈના હાથમાં તે મુકવામાં આવશે. સારનાથ અનુકુલ દિવસે અથવા વખતે આ જ વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવશે. બનશે ત્યાં સુધી એક વિષય એક વ્યાખ્યાનમાં જ પુરો કરવામાં આવશે. ખીજા સરત દરેક વ્યાખ્યાનકારે દર મહીને પ્રાંત છ સવાશે લખી આપવાની છે. તે પ્રતો છાપીને સર્વ શાળાઓને આપવામાં આવશે. જેમ વધારે સ્ત્રીઓ તેના ઉત્તર લખશે તેમ વધારે સાફ. આ દ્રેખી સવાશેના લેખી જવાબ સ્ત્રીઓની સમાજમાં અથવા ઘેરથી લખી, નીમેલી તારીખે એસોસિએશનના રીપોર્ટ મારફત વ્યાખ્યાનકર્તા ઉપર તપાસવા માટે મોકલવામાં આવશે. મુબાઈ પ્રાર્થના સમાજમાં પુણેસો ઉપર સભાસદો છે અને આર્યસમાજમાં અટ્ટીમે છે. દરેક કુટુંબના મુખ્ય માણસ ઉપર બધું કરીને બે સ્ત્રીઓ આધાર રાખતી હોય છે. એક તો તેમની પોતાની પત્ની અને ખીજા તેમની પુત્રવધુ અથવા પુત્રી. દરેક માણસ પોતાના મન ઉપર લે તો દરેક વ્યાખ્યાનમાં મેજીક લેન્ટર્ન રજાઈડસ, પ્રયોગો, ચિત્રો, માંચા, વગેરે દેખાડવાથી સ્ત્રીઓને માહિતી અને ગંભીર બને મળે. પ્રાર્થનાસમાજ અને આર્યસમાજમાં વારાફરતી દર મહીને સ્ત્રીઓનો મેજા (એટલે) જરવામાં આવશે; અને તે પ્રસંગે કોઈ પ્રસિદ્ધ સિંદુ અથવા ખીજા જાતની બાઈને અધ્યક્ષ નીમી બે ત્રણ વિષયો ચર્ચાવવામાં આવશે. શરૂઆતમાં, મંત્રકૃત, અંગ્રેજી, મરાઠી, અથવા ગુજરાતી ગદ્ય અથવા પદ્યમાંથી કેટલીક સ્ત્રીઓ ઉત્તમ ઉત્તમ ફકરા મોઢે ગોલી બતાવશે. સારનાથ સ્ત્રીશિક્ષણ સંઘથી વગેરે સંબા-પણા (ગ્રામીયોસ) યશે. માસિક પરિક્ષામાં જે સ્ત્રીઓએ જવાબપત્રો આપ્યાં હશે તેમનાં નામ અધ્યક્ષ બાઈ વાંચી સંબળાવશે. જેમણે ઘેરથી જવાબ લખી મોકલ્યા હશે તેમને સુશોભિત કાર્ડો (Illustrated cards) ધનિત તરીકે આપવામાં આવશે. અને જેમણે મંદીરમાં બેસીને સારામાં સારા લેખી જવાબ આપ્યા હશે તેમને ચોપડીઓના રૂપમાં બક્ષિસ આપવામાં આવશે. આ પ્રમાણે વારાફરતી આર્યસમાજ અને પ્રાર્થનાસમાજમાં સ્ત્રીઓનો મેજા દર ત્રણ મહીને જરવાવું કારણ એટલું જ છે કે તેથી ગુજરાતી અને દક્ષિણી વર્ગની બાઈઓ વચ્ચે સ્નેહભાવ વધે અને તેમની વચ્ચે સંપત્તો વધારે થાય. ડીડીઆરાની પેંડે ખીચોખીચ જરેલી પુષ્કળ ચાલો મુબાઈમાં છે. ત્યાં વ્યાખ્યાન આપવાને સ્ત્રીશિક્ષકો તૈયાર કરવાના છે. છોકરીઓની નિશાળોની કુલ સંખ્યા પચાસ છે, તેમજ પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષક તરીકે દર માસે પંદરથી પચીસના પગાર મળતા હોય એવી કેટલીક સંખ્યા સ્ત્રીઓની છે. આ અથવા ખીજા સ્ત્રીઓ પૈકી છ જણને પસંદ કરી દરેકને ૧ રૂપીઆની માસિક રોકાસરશીપ આપી, ઉપર બતાવેલા વિષયોમાં સારી રીતે કેળવી, ૭ માસમાં તૈયાર કરવાની જરૂર છે. આ પ્રમાણે તેમને તૈયાર કર્યા પછી તેમને પૈસાની અછપ મહત આપી મુબાઈના જૂદા જૂદા લક્ષ્મીમાં બાપલો આપવા ધીમે ધીમે મોક-

લવાતુ અવશ્યનુ છે. આ પ્રકારની “ નોર્મલ ક્લાસ ” ઉભી કરવા રૂ. ૫૦૦ પાંચસેનું ફંડ જોઈએ અને તે એકઠું કરવા તજવીજ ચાલુ છે. આર્થસમાજ ને પ્રાર્થનાસમાજના જે વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવશે અને તેમાં જે સાધન સામગ્રી જોઈએ તે અને ખીજ જે કાંઈ તજવીજ કરવી પડે તે બદલ ઓછામાં ઓછા પાંચસે એક રૂપીઆ આ કામ માટે જુદા કાટવા જોઈએ અને ઘણે ભાગે તે રકમ એકઠી થઈ છે. રાજેન્દ્રી છ. ડી. મડગાવકર આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર થાંણ્યા એમના તરફના રૂ. ૧૦૦, ય. ખાડવાળાના રૂ. ૧૦૦, પ્રે. ડી. કે. ગજજરનાં એહેન નાંતીખાઈ એમણે આપેલા રૂ. ૧૦૦, મિસીસ ખી. એસ. પટેલના આપેલા રૂ. ૧૦૦, શેઠ દામોદરદાસ સુખડવાળા એમણે દાલ તરત ટપુલ કરેલા રૂ. ૫૦, અને ખીજ પરચુરણ રકમો મળી જોઈતા નાણાં ઘણે ભાગે મળી આવ્યાં છે. જેટલા વધારે રૂપીઆ ભરાશે તેના પ્રમાણુમા તેના વધારે ઉપયોગ થતો દેખાડવામાં આવશે. પ્રે. ગજજરે પોતાની આખી લેખોરેટરીનો ઉપયોગ આપણે જોઈએ ત્યારે કરવા દેવાનું ટપુલ કર્યું છે અને તેઓ પોતે વ્યાખ્યાન આપવા દ્વારા પણ મદદ કરનાર છે. એક વર્ષના ખર્ચ માટે ઓછામાં ઓછા રૂ. ૧૦૦૦ જોઈએ તેમાથી લગભગ રૂ. ૫૦૦ મળી સુધ્યા છે.

મગદી સાહિત્ય શિખવવાનું શરૂ કરતા અગાઉ આર્થસમાજ અને પ્રાર્થના સમાજમાંની કેટલી બાઈઓને પોતાની બાળ લખતાં વાચતા આવડે છે તેની તપાસ કરવામાં આવશે. બને મબામા વાચતા લખતા ન આવડતું હોય એવી સ્ત્રીઓ યોડી છે. આ બને સમાજમાંથી એકાદ બહેની બાઈ દમેક અશિક્ષિત સ્ત્રીઓને શિખવવાનું કામ માથે લે તો બે ત્રણ માસમા દરેક બાઈને સ્વભાષા લખતા વાંચતાં આવડતું એ કંઈક કામ નથી. જેમનો અભ્યાસ વધારે છે તેમને રા. ઓક અને બાગવત ગદ્ય પદ્ય શિખવવાને તૈયાર છે.

આ જે બધે વિચાર થયો છે તે ફક્ત મુખાઈ મેહોર પુસ્તોજ છે. નાઇની પણ ધર્મ મંબધી લાગણીઓ હુ ખવવામાં આવશે નહિ. આ સર્વે યોજનાનો હેતુ આપણા સ્ત્રીવર્ગમાં જ્ઞાનનો પ્રસાર થાય અને તેમનામા વિદ્યાની વૃદ્ધિ થાય તેજ છે. જે જુની ચાસોમાં અથવા વાડીઓમાં વ્યાખ્યાન આપવાને સ્ત્રીઓ મળે તો તો ઉત્તમજ. અભંગ, દાસબોધ, માથી સારા સારા સુટી કાઢેલા ફરો, સાત્રીની વ્યાખ્યાન વગેરે નાનાં પુસ્તકો વગર પૈસે બેઠેલવાનો આ મહાળીનો વિચાર છે. જે કોઈની નજરે આ લેખ પડે અને તેમને આ વિષય સબધી કાઈપણ સૂચના કરવાની અગત્યતા જણાય તો તેમણે મને “ ગિરગામ, મુખાઈ ” એ શરનામે લખી જણાવવાની કૃપા કરવી.

પ્રા. ના. ભાજેકર.

તા. ૬. ઉપરના વ્યાખ્યાનો સંબળવાની જેમની છત્તા થાય તેમણે કૃપા કરીને હેર કરવામાં આવે તે દિવસે અને વખતે ગિરગામમાં આર્થસમાજના મદિરમાં પધારવાની આમ મેહોજ્વાની કરવી.

કન્યાશાસને અગત્યની સૂચના.

નવાં ધોરણોથી અભ્યાસમાં સુધારોવધારો થયેલ છે, પરંતુ અગત્યનો વિષય કેટલીક અસવડને લીધે રહી ગયો છે. તે વિષય પાઠશાસ્ત્રનો છે. ભણેલી અબળાઓમાં રસોઈનું કામ સારી રીતે બાજુની હોય તેવી પ્રમાણમાં ઘણી જ ઓછી છે એવું તેઓનાં સાસુ-સસરા તથા પતિની રસોઈ બાબતની ફરીઆદથી બાજુ સકાય છે.

ઉપરની બાબતનો હાલમાં બીજા સુધારો કરવો કેટલીક અસવડને લીધે બની શકે તેમ નથી; પરંતુ બીજા ધોરણથી ઉપલા ધોરણની દરેક બાળા પોતાને ઘેરથી ચીઠી લખાવી લાવે કે “તે બાળાએ આજે રસોઈની અમુક ચીજ પોતાના હાથથી બનાવી છે.”

ઉપર પ્રમાણે દરેક બાળા પોતાને ઘેરથી હમેશાં ચીઠી લખાવી લાવે. એ પ્રમાણે અમલ કરવાથી કોઈને જરા પણ અડચણ ન આવતા પરિણામે શામદો થવાની આશા રાખી શકાય છે. વળી તેથી બાળાઓનાં માઆપ, વડીલ વર્ગ અને હિતેન્દ્રુ ખુશી થશે. આ બાબત (રસોઈની ચીઠી બાબત) કન્યાશાવાના ઉપરી અધિકારી સાગતા વળગતા અને શિક્ષકો ધ્યાનમાં રાખવા લાયક તથા અમલમાં મૂકવા લાયક ગણુશે એવી ઉમેદ છે.

મિસિસ ૭૦ કે૦ ઉપાધ્યાય,

(ગોડલ, કન્યાશાળા.)

વર્તમાન રંગ.

ત્રીશિક્ષણ સંબંધી યોજના.—આ ઉપયોગી પ્રવૃત્તિની શરવાતરૂપ સૂચનાઓનો પત્ર અમે આ અંકમાં પ્રગટ કર્યો છે; અને તે યોજના સર્વાંશો લાભદાયક થઈ પડે તેટલા સારૂં હેમાં અમને સાગતી અપૂર્ણતા દૂર કરવાને નીચેની સૂચનાઓ હેના પ્રયોજકો સમક્ષ રજુ કરીએ છીએ. સ્ત્રીઓ માટે હાઈસ્કૂલ ઉઘાડવી, શહેરના જૂદા જૂદા વિભાગોમાં સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થઈ પડે તેવા વિષયો શીખવવાના વર્ગ હાડવા, અને સ્ત્રીઓનું જ્ઞાન વધે એવા વિષયો ઉપર વ્યાખ્યાન અપાવવાં,—એટલી સૂચનાઓ હાલને માટે યોગ્ય માનવામાં આવી છે. હાઈસ્કૂલમાં શીખવવાના વિષયોમાં સરકૃત જોવામાં આવતું નથી તે દાખલ કરવાની જરૂર છે; ધર્મનું જ્ઞાન સ્ત્રીઓને ઘણું આવશ્યક છે અને મનનો ખરો વિકાસ હેના શિવાય થઈ શકતો નથી તેવા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવાની કૃત્રી સંસ્કૃત જ છે. કારણ; આપણા રીતરિવાજોનાં મૂળ હેણે રોકલા સાહિત્ય પ્રદેશમાં

કરી શકતા નથી આ ચરબી માણસના હૃદય ઉપર પણ બેગી થાય છે અને તેને કામ કરવામાં ખર્ચ પાડે છે. ધણીકવાગ હૃદય કામ કરતું પણ અટકી જાય છે અને નેથી આવતા પુરૂષો કેટલીકવાગ એકાએક મોનને શબ્દ થાય છે. આ ચરબી મિદાન ખાઈ બેસી રહેવાથી તથા કસગત નહીં કરવાથી વધે છે, માટે શરીરને કસરત આપવી એ તદ્દરસ્તી માટે ધણુંજ જરૂરી છે.

ચરબીની નીચે માલમ પડતી નસો.

આ ચરબીને આપણે વીખેરી નાખી એની તળે જોઈએ તો જૂદી જૂદી જાતની નસો તેનાપર માલમ પડે છે આમાંની કેટલીક નસો લાલ છે તથા કેટલીક ભૂરી છે તથા કેટલીક સફેદ છે.

આ મનુષ્યના માથાનો નમુનો છે. તેમાં જોશો તો માલમ પડશે કે તેની ગન્દનમાં એક જાડી લાલ રંગની નમ છે, જેને ધમની કહે છે આ નસ ગન્દનપત્રથી જેમ મોઢા તરફ આવતી જાય છે તેમ તેમ, તેમાંથી એક જાડના થડમાંથી ડાળાઓ નીકળે તેમ, ડાળાઓ બને બાબુથી નીકળે છે, ને ડાળીઓમાંથી નાની નાની ડાળીઓ નીકળે છે તેના પશુ વિભાગ થઈને વણીજ ઝીણી રત્નની નળીઓ બને છે અને તેનાથી શરીરના દરેક ભાગને પોષણ મળે છે આ ભુરા રંગની નસો પણ તેવીજ રીતે વહેવાયલી છે. લાલ નસોમાં લાલ ચોખ્ખુ સોઢી વહે છે, તે સોઢી દરેક ભાગને એક ટપાલના સીપાઇની માફક ખુલ્લે ખુલ્લે ડરી દરેક ભાગને લાલકનો જે પદાર્થ હોય, તે તેને પુરો પાડે છે. હૃદય રૂપી મધ્યસ્થાન જે છાતીની અદર તમે આ નમુનામાં જુઓ છે, તેમાંથી પેહેલી એક મોટી લાલ સોઢીની નળી નીકળતી માનમ પડે છે તે નળીના આગ ભાગ થાય છે, તે આ નમુનામાં સ્પષ્ટ આપ્યા છે જે ભાગ ગન્દનની જે બાબુએ ચાખ્યા જાય છે, એક હાથ તરફ વળે છે અને છેલ્લે મોટા ભાગ છાતીની નીચે પેટ તથા પગને સોઢી પુક પાડવા માટે વળે છે. હૃદયરૂપી મન્થન હમેશા કામ કરે છે, તેથી તેમાંથી નીકળેલુ લાલ સોઢી આ નળીઓ વડે શરીરના દરેક ભાગને ઝીણામાં ઝીણી નળી ઢાગ પુરૂ પડે છે. હવે શરીરના જુદા જુદા ભાગોને આવી રીતે પોષણ મળ્યા પછી જે કચરો પેદા થયો હોય, તે બધો બીજી ઝીણી નળીઓને આપી દે છે આ ઝીણી નળીઓનો ગગ ભુરો હોય છે, કારણ કે તેમાં બગડેલુ ભુરૂ સોઢી હોય છે. આ ઝીણી નળીઓ મોટીને મળે છે, તે તેનાથી મોટીને મળે છે, તેમ કરતા આખરે તે બગડેલુ સોઢી આપણા ફેરસામાં જાય છે.

ફેફસાં તરફથી બળવવામાં આવતું કામ.

ફેફસા ગદારની ચોખી હવા લઈ આ સોઢીને સુધારે છે, અને તેને લાલ બનાવતા વારને તુરત જે મોની નળીદ્વારા હૃદયમાં મોકલી આપે છે, અને હૃદય પાછુ ચોખ્ખુ સોઢી શરીર ઉપર મોકલી આપે છે. હૃદય રબરના દડાની માફક પોકળ છે રબરને ઠંડાએ તે માંસનું બનેલું છે. આ વખતે હું તમને આ એક *enema syringe* લઈને હૃદય કેમ કામ કરે છે તે સમજાવીશ આ એક ગળનો વચમાં દડો છે, તેની જે બાબુએ જે રબરની નળીઓ છે જેનું એક એક મોઢોડુ રબરના દડામાં પડે છે. આ નળીનું એક છુક મોઢુ છે તે આ પાણીમાં બરેલા વામણમાં મુકીશ. આ બીજી બાબુની નળીનું

નાકુ આ દુર ગએલા ખાલી વાસણુમા મુકુષુ આ વખત નગીમા અથવા દડામાં પાણી નથી. હવે આ દડાને મારા હાથમા લઇ હું એ ત્રણવાગ દબાઉંછુ, એટલે ઝટ ભરેલા વા મણુનુ પાણી તેની નગીમાથી નીકળી આ ખાલી વાસણુમા ખીંછી નગી વાટે આવી પડે છે આ પાણી નગી વાટે આવવાનું કારણ શક્ત એજ છે કે આ રખરનો દડો મે દબાવ્યો અને પછી પાછો પોસો કયા તેવીજ રીતે આ માસનો બનેલો હૃદયશ્પી દડો દબાય છે અને પહોંજા થાય છે એટલે લોહી બુરી નમોમાથી તેમા આવી લાવ નમોદારા શરીરના દરેક ભાગને પહોંચે છે

સફેદ નસો તરફથી બળવવામાં આવતુ કામ.

હવે આ સફેદ નસો ચ-ખીની તમે તથા અદરના ભાગોમા પસરેલી દેખાય છે તે શુ છે ? આ સફેદ નસો શરીરના દરેક ભાગને શુ શુ બેઠએ છે તથા તેની કેવી સ્થિતિ છે તેની ખબર મગજશ્પી વડી સન્ધારને પહોંચાડવા માટે તારના દોરડા છે જેમ ટેલીફોન મોકલવાને મધ્ય ઓશીમ શુદ્ધા ઓશીમ ને પહોં ધર ધરના દોરડા હોય છે, અને તે બધાનુ બેઠણુ થાય છે ત્યારે વાતચીત કરી શકાય છે, તેવીજ રીતે આ શરીરની કીણામા કીણી જગ્યામા શુ ક્રિયા ચાને છે તેની ખબર મગજ શ્પી-મધ્ય ઓશીસને આ નમોદારા મગજ છે

જેમ લાલ તથા બુરી રક્તની નગીઓ હૃદયમા આવી મગજ છે, તેમ આ સફેદ નસો કીણીમા કીણીમાથી બેગી મગી મોટી તથા જની થતી નજરે પડે છે તે બધી બેગી મગી પગમા બે જની નસો એ-આગવા તથા એક પાછાના ભાગમા થાય છે, તે તમે આ નીચમા જુઓછો બને પગની આ જની નમો પેટની અદર બગડાની કરોડ આગળ જતી માલમ પડે છે આ મરોડ એ-લાની થાબવા જેવી આપણે વાસાની વનોવચ જેઠયે છોગે પશુ ત એ-લા- જેવી માત્ર નથી તે લગભગ ચાનીરા જુદા જુદા હાડકાઓ એ-કા- એ-મુકાઇને બનેલી છે એ હાડકાઓ ડેક માથા મુધી લાયાય છે આ હાડા અ થી પોન્ગ હાય છે તે ત્યારે એક ઉપ-એ-મુખીયે, ને ઉપ-ચો જેઠએ, તો તના વચલા ભાગમા એ-લાની પોન્ગ નગી માલમ પડે છે એક ગોળ હાડકાથી બાધી લીધેલા સાકળ કુચા મારક તે નજરે પડે છે આ હાડકાની બને બાજુએ પશુ કાણુ હોય છે તેમાથી આ સફેદ નમો બહાર નીકળતી નજરે પડે છે અને આ લાખી નસોની અદર નમનું એક જાડુ દોરડ જેને અંગ્રેજીમાં Spinal Cord કહે છે, તે નજરે પડે છે તે દોરડામાથી ગરદન, હાથ, છાતી, પેટની નસો પશુ નીકળે છે તે દોરડુ છે-ગરદનના ઉપવા ભાગ મુધી ચાલુ જાય છે અને ત્યા જઇને માણુ-સની ખોપરીના પાછાના ભાગના એક મોટા દાણાદાર ખોપરીમાં દાખલ થાય છે અને ખોપરીમા રહેવા મગજને જઇ મગજ છે આ રીતે સફેદ નસો જેને આપણે કાનતણુ કહીશુ, તે દારા શરીરની દરેક લાગણી, સુખ અથવા દુઃખની, ગરમી અથવા સરદીની, સખાઈ પોચાઈની વીગેરે થાય છે વધુ વિવચ હવે હું ખીંછી વખતે આપીશ

(અપૂર્ણ)

જ્ઞાનસુગન્ધ.

~~~~~

(ઉતારો કરનાર સૌ. મુલોચના.)

ત્રીસંસારનો સુગમ માર્ગ:—આ મહત્વના અને ઉપયોગી વિષય ઉપર એક સત્તારીએ થોડા સમય ઉપર બાપણમાં જણાવ્યું હતું કે, દરેક બાળકમાં સુલભ માર્ગ નીતિનો છે. અને તે ગૃહણ કરવાથી જ મનુષ્ય સારી રીતે સુખ લેતું આગળ વધી શકે છે. સંસાર વહન કરવામાં રહેલામાં રહેલો માર્ગ—નીતિ અને શિયળ છે. શિયળના સ્વીકારથી જ જગતના વિષમ માર્ગ સરળ થઈ જાય છે. પુરુષો જે સંસારના વહન માટે મ્હોટાં કંદો વેલીને શ્રમ લે છે તે તરફ નજર કરતાં જણાય છે કે, સ્ત્રીઓએ લેમના પ્રતિ સૌમ્યદર્શી અને શીલવાન રહેવું, એટલે લેમના પ્રેમનાં પાત્ર બનવું, અને તેમ થવાને નમ્રતાની ઘણીજ અગત્ય છે. પુરુષ શિરછત્ર છે. તે જે કંઈ કરે તે સાંભળી જતું અને સુખ તથા આનંદથી સંસારનું વહન કરવું. ઘરમાં જેમ નમ્રતા અને ધીરજથી વર્તાય તેમ વર્તવાથી જ સર્વનો ચાહ વધે છે. સદનશીલતા એ પણ એક મ્હોટો શ્રીગુણ છે. વ્યવહારીક કામકાજમાં એવી કુશળતા રાખવી કે જેથી સંસારના ખાડા ટેકરા આપણી આગળ સુગમ થઈ જાય. હાલ જે વડુઓ દોષ છે, તે ભવિષ્યમાં માતા અને સાસુ યાચ છે; લેમણે પોતાનો ભાર એવી સારી કેળવણી લેખને માથે લેવો કે જેથી વધારે ઉન્નત અને ઉન્નત રીતિમાં સંસાર ચડતો જાય. સંસારને વધારે સુગમ કરવાને પેટ મોઢું રાખવું નોંધએ. કોઈના દોષ નોંધ વાંકુ પાડવા જેવું કરવું નહિ અને હમેશ એક મંપથી રહી ખોટા બહેમોને રડિઓથી મંભાળીને ચાલવું નોંધએ. આ પ્રમાણે શાન્ત માર્ગ ચાલતાં મંસારની વિષમતાઓ વધારે સરળ થઈ જઈ આપણે સંસારમાં પતિનાં સહધર્મચારિણીના પદને પામી, શ્રીધર્મ બ્રહ્મવવામાં રૂત્તેહમંદ થઈએ છીએ. ગૃહિણી-પદને યોગ્ય થવાને માટે બહેનોએ યત્ન કરતાં રહી, કેળવણી સારી સમજ અને વિવેક વિનયતાનો ઉપયોગ કરવો નોંધએ. આવી રીતે ચાલનારી સ્ત્રીઓ જગતનાં ઘણાંખરાં દુઃખ દૂર કરી શકે છે

સમય તરંગ.

~~~~~

ઉત્સાહી સત્તારીઓ—મુબાહમાં ભરાયલા પ્રદર્શનના અવિભાગ માટે મ્હોટું ફંડ ભરાવી ઉપરાવવામાં જે સત્તારીઓએ જાતે શ્રમ લઈ મદદ કરી હતી, તેમાં ૧૫ પારસી-કોમની, ૭ દક્ષિણી, ૪ મુજરાતી અને ૧ ઇસ્લામી હતી. તેમની જ મદદ અને મહેનતથી કુલ રૂ. ૭૨૫૯ ની રકમ ભરાઈ હતી.

શ્રીકેળવણીમાં થતો વધારો—રાજકોટ રીમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં પરીક્ષા માટે

હાજર થયેલી આસંગે ૨૫૦ જાળાઓ અને અખળાઓની સંખ્યા જ્ઞેતાં કાઠીયાવાડ જેવા સ્ત્રીકેળવણીમાં અત્યાર સુધી પાછળ રહેલા પ્રાંતમાં કેટલોક વધારો થતો જાય છે એમ જાણાય છે. વધારે ધ્યાન ખેંચનારી વાત એ છે કે આ સ્ત્રીઓ પોતે વિદ્યાભ્યાસ કરી જાતે સ્ત્રીશિક્ષક બનવા અને ગામ પરગામ જ્યાં મળે ત્યાં જઈ શિક્ષણ આપવા ખુશી છે.

ધિ બોમ્બે પ્રેસીડન્સી સોશિયલ રીફોર્મ એસોસિએશન (મુંબઈ ઇલાકાતું સંસારસુધારક મંડળ) તથા આર્યસમાજની નીમાયેલી એક ભેગી કમીટી તરફથી સ્ત્રીઓની જાહેર સભા હાલમાં દર શનિવારે માંજે ૩૧ વાગે આર્યસમાજના મકાનમાં મળે છે. તે સમયે આમીસ્ટન્ટ સર્જન ડૉ. તુલજીરામ ચુનીલાલ ખાંડવાળા, એલ. એમ. એન્ડ એસ. તથા દા. કલ્યાણદાસ જી. દેશાઈ, બી. એ. , એમ. એમ. એસ. “ શરીર રચના અને તેના નિયમો ” એ વિષય ઉપર ચિત્રો નમુનાઓ તથા નકશાવડે સમજાવી, વ્યાખ્યાન આપે છે.

મદ્રાસ ઇલાકાતની સ્ત્રીકેળવણીને લગતા સને ૧૯૦૩-૦૪ ના રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે સન ૧૯૦૩ ના માર્ચ મહિનાની તા. ૩૧ મી સુધી તે ઇલાકામાં કન્યાશાળાઓની સંખ્યા ૧૦૯૧ જેટલી હતી, તેમાં ૧૯૦૪ ના માર્ચ માસ સુધીમાં ૩૫ કન્યાશાળાઓનો, અને કેળવણી લેતી કન્યાઓની સંખ્યામાં ૫૯૯૧ નો, વધારો થયો છે.

સંસારસુધારાનાં આગળ પગલાં—જણીતા પ્રેફેસર નયુબાઈ મંછાયદે ફે. જુઆરી માસની શરૂઆતમાં બોટાદ ગામમાં જૈનમંડળ સમક્ષ “ કન્યાવિક્રય ” ઉપર એક ભાષણ આપ્યું હતું; તેની અસર એવી થઈ હતી કે ત્યાંના મહાજને તાબડતોજ એક ખડો કર્યો અને કન્યાવિક્રય કરનાર સાથે સળધ નહીં રાખવા હચ્છનારા ભાઈઓનાં નામ નોંધતા ધણા ગૃહગ્યોએ પોતાની સહીઓ આપી દીકરીનાં દામ ન લેવા પ્રતિજ્ઞા કરી હતી.

હાસરાની દયાનાગર વાણીયા શાંતિએ હાલમાં એવા દરાવ કર્યા છે કે (૧) જે કોઈ કસ્ટમની સીમંતને નિમિત્તે ન્યાત કરવાની મરજી હોય તો તેણે શાંતિને ચોક્કસ દંડ આપે જ કરવી; (૨) શાંતિનો હરકોઈ પુરૂષ કે સ્ત્રી ગુજરી જાય તો તેની પાછળ તેરમાના દિવસની ન્યાત કરવી નહીં.

વડોદરામાં દયા ત્રીમાળી શાંતિના આગેવાનોનાં, એક સીમંતની ન્યાત વખતે પાટે બેઠેલા હતા ત્યાં, સીમંતનું શાંતિભાજન બંધ કરવા જાણત વાત નીકળતા ધણખરાએ તેવા જમણવાર બંધ કરવા ખુશી જતાવી હતી, અને પછી તે આગેવાનોએ ગોર ફેરવી જાહેર કર્યું હતું કે હવેથી સીમંતની ન્યાત જમાડવાની રજા આપવામાં આવશે નહિ.

કન્યાશાળાના મેળાવડા—ભાવનગર સ્ટેટની કન્યાશાળાનાં નિરીક્ષકા (લેડી સુપરિન્ટેન્ડન્ટ) મિસ પ્રેમદાબાઈના પ્રમુખપણા નીચે દરબારી કન્યાશાળામાં અભ્યાસ કરતી કન્યાઓને ઇનામો આપવા માટે એક બંધ્ય મેળાવડો થયો હતો. તેમાં પ્રમુખ તથા બીજા ગૃહસ્થો તરફથી સ્ત્રીકેળવણીની અગત્યતા તથા તેને ઉત્તેજનની બાબતમાં ધણા સારા વિચારો દર્શાવાયા હતા.

પંજાબમાંના ફીરોઝપુર રહેરના “ દેવસમાજ ” ના એક પ્રખ્યાત દિંદુ ધાર્મિક મંડળ તરફથી ઉઘાડેલા “ બાલિકાવિદ્યાલય ” માં કન્યાઓને ઇનામ વહેંચવા માટે એક મોટો મેળાવડો થયો હતો. મિસ એ. ક્રાસિસ નામની એક ઇંગ્લેન્ડ નિરીક્ષકા (શાળાઓ તપાસનાર) એ આ શાળામાં બહુતી કન્યાઓમાં કેળવણીથી થયેલા વ્યવહાર સુધારા બાબત વિગતવાર રીતે ધણા સારા અભિપ્રાય બતાવ્યા હતા, તે આ મેળાવડામાં વંચાયેલા રીપોર્ટમાં ટાંકી બતાવવામાં આવ્યા હતા.

હાલના શિક્ષણ પદ્ધતિ બ્યારે જૂલ ભરેલી છે ત્યારે તે કવી હોવી જોઈએ? આ સવાલનું નિરાકરણ કરતાં, પ્રથમ શિક્ષણ એટલે શું એનો વાસ્તવિક અર્થ લક્ષમાં રાખવો જોઈએ. સાધારણ દૃષ્ટીથી જોતાં શેખન, વાંચન, જૂગોલ, ઇતિહાસ, ગણિત, ભૂમિતિસિદ્ધાંત શિખવવા એનું નામ શિક્ષણ આપવું એમ જણાય છે, અને આ વિષયો જિજ્ઞાસે શિખવવા એજ સ્ત્રીશિક્ષણની એમ સાધારણ રીતે અર્થ કરી બેઠો છે; તથા શિક્ષણનો આવો જૂલ ભરેલો અર્થ થવાને લીધે સ્ત્રીશિક્ષણની દિશા સ્વાભાવિક રીતેજ ખોટી લેવાઈ છે. કેલવણીનો વિસ્તાર થયા શિવાય સમાજની સ્થિતિ સુધરતી નથી, આ સિદ્ધાંતમાના કેલવણી શબ્દનો અર્થ ઉપર ખતાવેલી જૂલ ભરેલી બ્યાખ્યા મુજબ કરીએ તો શેખન, વાંચન, જૂગોલ, ઇતિહાસ, ગણિત, સિદ્ધાંત ઇત્યાદિ વિષયો શિખવાનું, રાજ્યની રક્ષા પર્વત જુદી જુદી સ્થિતિવાળા, વિધિનિધિ ધધાવાળા માણસોને એક સરખી રીતે આવશ્યક થશે. પરંતુ કેલવણી શબ્દનો ખરો અર્થ આવો નથી. કેલવણી એટલે-મનુષ્યોની માનસિક તથા શારિરિક શક્તિ અને નીતિ એમને એવા પ્રકારનું વલણ આપી વધારવા ને જોઈ કરીને પોતાની મમાજપ્રતિની અને કુટુંબપ્રતિની દૃષ્ટે તેમનાથી યોગ્ય રીતે અદા કરી શકાય. આ બ્યાખ્યાને અનુકૂલ કેલવણી આપવાની હોવાથી જોમને શિક્ષણ આપવાનું છે તેમની માનસિક અને શારિરિક શક્તિ કેવી છે, તેમનો સ્વભાવ કેવો છે, તેમના કુટુંબપ્રતિ અને જનસમાજ પ્રતિ કર્તવ્યો શા શા છે, એનો પ્રથમ વિચાર કરવો આવશ્યક છે. પુરૂષો અને સ્ત્રીઓની સમાજ તથા કુટુંબ તરફની દૃષ્ટિ એક સરખી હોત, તેમની માનસિક અને શારિરિક સ્થિતિ એકજ પ્રકારની હોત તો તો તેમને એકસરખી કેલવણી આપવી એ યોગ્ય ગણાત. પરંતુ આમ ન હતાં પણ તેમને એકજ ચરખામાથી કાઢવાનાં, ગાયોને બળદની પેઠે નાથી ખેતીના કામમાટે ઉપયોગમા લેવા જોવાજ પાત્રાપાત્ર વિચાર થયો ગણાશે.

કોઈ અહિં એવો આલેખ સહજ કરશે કે સ્ત્રીઓની શારીરિક તથા માનસિક શક્તિ સરખી નથી અને તેમની કુટુંબપ્રતિની દૃષ્ટિ જુદી જુદી છે એમ તમે શા ઉપગ્રથી કહો છો? મિત્ર જોવા સપૂર્ણ આગદુમાની લોકો " પુરૂષો સ્ત્રીઓને રમોડના કામમાં પ્રયોજે છે, રાજકીય હકોને લાયક તેમને ગણતા નથી વગેરે પુરૂષોએ લાખવ કરી દીધેલી જુની રીતોએ તેમના ઉપરનો જુલમ છે સ્ત્રીઓને સ્વતંત્રતા આપવામા આવે તો તેઓ દરેકે દરેક ધધામા અને દરેક કામમા સર્વ પ્રકારે પુરૂષોની બગબરી કરી શકશે. " ઇત્યાદિ પ્રતિપાદન કરે છે. જ્ઞાને લાગે છે કે આ પ્રતિપાદનમા જેટલું મલ છે તેટલેજ અશ્વ અતિશયોક્તિ પણ છે. કોષપણ સિદ્ધાંતનો નિષ્પત્તિ કન્વામાં જે માન પાંચ પચીસ વ્યક્તિઓને લાગુ પડે છે તે વ્યક્તિસમુદાયને લાગુ કરવી એ એક ખોટી જૂલ છે. તાત્પર્ય એટલુંજ કે એકદર સ્ત્રીવર્ગને કમ વાતો લાગુ પડે છે એનો વિચાર સ્ત્રીશિક્ષણની પદ્ધતિ નક્કી કરતાં કરવો જોઈએ. કેટલીક સ્ત્રીઓ ગણિતશાસ્ત્રમા, અથવા કવિતાના વિષયમાં અથવા પદાર્થવિજ્ઞાનશાસ્ત્રમા પુરૂષોની માફક કુશળ થજેલી હશે, કેટલીક ક્રિકેટ વગેરે મરદાની રમતોમા પુરૂષોની બરાબર ટક્કર ઝીઝી શકે એની હશે. કોઈ સ્ત્રીઓએ પુરૂષોના કરતાં વધારે બલથી અને હઠાપણથી રાજ્યકાગ્યમાર પણ ચલાવ્યો હશે. આ ઉપરથી એટલુંજ સિદ્ધ થાય કે વિદ્યાશાલામા, અથવા ક્રિકેટ જૂમિ ઉપર, અથવા

રાજ્યપ્રકરણી સભામાં ભાગ લેવા માટે તેઓ સ્ત્રિઓ છે તેટલાજ કારણસર સ્ત્રિઓને હરકત ન થવી જોઈએ. જે સ્ત્રિઓ લાયક, હૃદયિયાર, સસક્ત, અથવા ઉત્સાહશીલ હોય તેમણે પુરોની માફક બધાં ક્ષેત્રવર્ણનાં સામાન્ય સાધનોનો ઉપયોગ કરવો એ હીક છે; પણ એકંદર સ્ત્રિઓને જે શિક્ષણુક્રમ લાગુ પાડવાનો છે તેની બાબતમાં તો સાધારણ રીતે સ્ત્રિઓની સ્થિતિનો વિચાર કરવો જોઈએ.

મિલ જેવા વિદ્વાન અંધર્તાના લેખ ઉપર ટીકા કરવી એ ન્હાને મ્હોએ મોટી વાત કરવા જેવું છે. વળી આ લેખ “સ્ત્રિઓની પરવશતા” એ પુસ્તક ઉપર ટીકા કરવાના હેતુથી લખાયો નથી. પરંતુ પ્રસંગવશાત્ અહિં એટલું કહેવું જરૂરું છે કે મિલે પોતાના અભિપ્રાયની પ્રુટિ માટે કેટલેક અંશે એકતરફી અતિશયોક્તિનો ઉપયોગ ઉપર ટીકેલા વચનોમાં કર્યો છે. સ્ત્રિઓને લગતી જે એ બારે અડચણો છે તેનો તો એણે કાઠપણ ઠેકાણે કહેખ કર્યો નથી. પરંતુ એક જગ્યાએ મિલે પણ આટલું સૂચન કર્યું છે કે પુરોની બરાબરી કરવામાં સ્ત્રિઓને જે મુખ્ય હરકતો નડે છે તેમાં કુટુંબની વ્યવસ્થા અને ખર્ચ-ખુટણ ઉપર નજર રાખવાનો તેમને ગમે એક મોટો ભાર આવી પડ્યો છે તે પ્રથમ અડચણ છે અહિંઆં પુરોએ શેટલા ધડવા અને છાકરાં સંભાળવાં તથા સ્ત્રિઓએ બાહ્યાંગના ઉદ્યોગ કરવા એવું કહેવાને મિલ સુધાં પણ તૈયાર નથી. એટલુંજ નહિ પણ આ પ્રકારની વ્યવસ્થા કાઠપણ સુધરેલા દેશમાં હજી સુધી થઇ નથી. તેમજ પહેલાંના વખતમાં “એમેઝોન” નામની સ્ત્રિઓ યદ્ય ગર્ધ ને સિવાય સ્ત્રિઓની બનેલી પસલણ આજ સુધી કોઈ પણ ઠેકાણે નજરે પડી નથી. ગર્ભાશય પરમેશ્વરે સ્ત્રીજાતિમાંજ સ્થાપેલું છે. પણ પક્ષિ આદિ સર્વ સર્જિમાં ન્હાનાં છોકરાંને ઉછેરવાનું કામસ્ત્રિઓને માથેજ હોય છે. આ એ મુખ્ય સ્વાભાવિક અડચણો સ્ત્રીવર્ગને પુરોની સર્વોચ્ચ બરાબરી કરવામાં આડે આવે છે, એ વાત મિલે મુદ્દામ છુપાવી રાખી છે એમ મ્હને લાગે છે. એક ફ્રેચ તત્ત્વજ્ઞતાના વિચારો મિલના કરતાં તદ્દન બિલ છે. તે કહે છે કે—

“લગ્નની શરતો હેવટે ક્યાં જઈ પ્હોંચશે તેની અટકળ આજ કરી શકાતી નથી. પરંતુ અહિંઆં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે લગ્નની સંસ્થામાં ગમે તેટલો ફેરફાર થાય તોપણ તેનું મુખ્ય તત્ત્વ, એટલે સ્ત્રિઓએ પુરોને આધિન રહેવું એ, કદિ પણ નાશ થવાનું નથી. સર્વ કાલમાં અને દરેક પ્રકારની લગ્નપદ્ધતિમાં આ તત્ત્વ હમેશાં દેખાય છે. નવીન શારીરિક શાસ્ત્રાદિના વિચાર પ્રમાણે તે બુલબરેલું છે એમ નક્કી થવું અવશ્યનું છે. એમ સ્ત્રીપુરુષના શરીરની રચના તથા સમાજના બંધારણ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. શારીર-શાસ્ત્ર ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે જોકે જીવનક્રિયા આદિ વ્યવહાર માટેના અવ-યવો બંનેમાં એકસરખા છે તોપણ કેટલીક બાબતોમાં તેમની શારીરિક અને નૈતિક ઘટનામાં અતિશય ફરક છે, પુરુષજાતિ અને સ્ત્રીજાતિ એમની ઉમ્મર પરવે થનારી સ્થિતિ સરખાવી જોઈશું તો સ્ત્રીજાતિ, વિશેષે કરીને મનુષ્યકોટિની સ્ત્રીજાતિ, પુરુષવર્ગના કરતાં હમેશા બાધ્યાવસ્થામાં હોય છે એમ કહીએ તો સાચું. આ કારણને લીધે પણ

મહત્વના કામો માટે જોઈતું શારીરિક જલ પુરૂષોના કરતાં સ્ત્રીઓમાં ઓછું હોય છે. સમાજ-શાસ્ત્રનો વિચાર કરીશું તોપણ આ જાને વર્ગનાં કર્તવ્ય અને તેમનો અધિકાર એક હોવાનું સંભવતું નથી. દરેક વર્ગનાં કર્તવ્યો પૃથક્ પૃથક્ ઠરી ચુક્યાં છે અને આવી વ્યવસ્થાથી જાનેને આ સુખનો લાભ થાય છે. ”

મિલના અભિપ્રાય અને ઉપર ટોકેલા ટ્રેન્ડ તત્ત્વજ્ઞતા (ક્રામટ) ના વિચારો વચ્ચેનો વિરોધ એક બાજુએ રાખીએ તોપણ એટલી વાત નિર્વિવાદ છે કે જે સ્ત્રીઓ વિવાહિત સ્થિતિમાં પ્રવેશ કરી સંસારમાં પડે છે તેઓ દરિદ્ર પણ પુરૂષોની બગબગરી અથવા પુરૂષોને લાયકના ધંધા કરી શકતી નથી. અને તે પછી ગદન વિષયોમાં તેમને કેલવણી પણ આપી શકાતી નથી. આજ વસ્તુસ્થિતિ આપણે પશુખતિમાં પણ પ્રત્યક્ષ કરીએ છીએ. અશ્વોનીમાં નરની પેડેન માદાઓ પણ કામ કરી શકે છે. પણ તે માદાઓને અવિવાહિત રાખવી પડે છે. ગાય, બેંસ એમની પામેથી પણ મહેનતનાં કામ કરાવી શકાય. પરંતુ તેમની પાસેથી પછી દુધ ગળવાનું નહિ. જે સ્ત્રીઓએ અત્યાર સુધી વિદ્યામાં, શાસ્ત્રજ્ઞાનમાં, અથવા શારીરિક શક્તિમાં પુરૂષોની બરાબરી કરી છે તેઓ બધી ઘણું કરીને અવિવાહિત સ્થિતિમાં હતી એમ મને લાગે છે. અને હાલના સમયમાં પણ જે સ્ત્રીઓ પશ્ચિમ તરફના દેશોમાં, તેમજ ક્યુબિત આ દેશમાં પણ, પુરૂષોના ધંધા પકડે છે અથવા પુરૂષોની સમાન ફેલવણી લે છે તેઓ અવિવાહિત હોય છે એમ જણાય છે. મારાંશ કે પાશ્ચિમી દેશોમાં સ્ત્રીઓ ગમે તેટલી સુદત સુધી અવિવાહિત રહી શકે છે અને કેટલીક તો આખી જીંદગી સુધી પણ પરણતી નથી તેવા દેશોને મિલના વિચાર મરોશો લાગુ પડે. પરંતુ હિંદુસ્થાનમાં ઘણી સ્ત્રીઓનું ૧૨ વર્ષની અંદરજ સગન થાય છે અને દરેક સ્ત્રીનું સગન થવુંજ જોઈએ એવો હિંદુસમાજનો અને શાસ્ત્રનો આમદ છે. એટલે આદિજ્ઞાની સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિ પાશ્ચાત્ય શિક્ષણપદ્ધતિ ઉપરજ સર્વોશો બાધી શકાય એમ મને લાગતું નથી.

આ ટેકાણે એવો સવાલ ઉઠે છે કે હાલના હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓની જે સ્થિતિ છે તે જાલસવી છટ છે અને ધીમે ધીમે તે જાલસાતી જશેજ; તો પછી પોતાની મેળે થનાર છટ વાતમાં શિક્ષણપદ્ધતિથી શુ દરવા અંતગત નાખવો ? મને લાગે છે કે આ સવાલમાં જાને પ્રમેયો ભુલભરેલા છે. હાલની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ બદલી તેને ટેકાણે પાશ્ચાત્ય દેશોની સ્ત્રીઓ પ્રમાણે અહિં સ્ત્રીઓ અવિવાહિત રહે એવી પદ્ધતિ દાખલ કરવી એ પુષ્કળ માણસોના વિચાર પ્રમાણે છટ નથી એટલુંજ નહિ પણ એમ કરવાથી શૌચનીય પરિણામ આવશે. આ બાબતમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ પાશ્ચાત્ય દેશોમાં વખાણવા લાયક નથી એમ લાંના પણ વિચારધીલ પુરૂષો કયુદ્ધ કરે છે. સમાજમાંની પુષ્કળ સ્ત્રીઓએ અર્થાત્ તેમની સાથે પુષ્કળ પુરૂષોએ કુવારા રહેવું એ શું છટ છે ? આ પ્રશ્ન નિરાશો હોઈ તેનો આ લેખમાં ચારે તરફથી વિચાર થવો અશક્ય છે. એટલું કહેવું અહિં ખસ છે કે આવી સ્થિતિ જરૂર થતાં સ્ત્રીપુરૂષોનું સુખ ઓછું થઈ જશે એમ પણ લાગે છે અને ત્રીતીની દૃષ્ટિથી જોતાં આ વ્યવસ્થા પ્રસંગનીય નહિ થાય. પરંતુ આ સિવાય વિશેષ મુદ્દાની વાત એ છે કે પુષ્કળ સ્ત્રીઓને કુવારી રાખવાનો રિવાજ હિંદુસ્થાનમાં પડશે એનો પણ મને

તો સંશય રહે છે. આપણા લોકોની રીતે બગીચી ચાલવાની વૃત્તિ એટલી દૃઢ હોય છે કે તેમાં ફેરફાર થવો એ એકદમ સંભવતુજ નથી. તેમાં વળી આ વાત ધર્મ સાથે સંબંધિત છે. ધર્મ પડી છે અને દરેક સ્ત્રીનું લગ્ન થવું જોઈએ એવું ધર્મશાસ્ત્રનું શાસન છે. ધર્મનું બંધન કેટલું મજબૂત છે એનો વિચાર કરીએ તો ધર્મ તથા રીત આ બંને બંધનોથી આવી જે જે બાબતોમાં જનસમાજ જકડાયેલો બંધાયો છે તે બાબતોમાં ધણો ફેરફાર થઈ શકે એમ મને લાગતું નથી. મતલબ કે હિંદુસમાજની આ સ્થિતિ કહેતાં, દરેક સ્ત્રીનું ધણે ભાગે ૧૨ વર્ષની ઉંમર પહેલાં લગ્ન થાય છે એ વાત શિક્ષણપદ્ધતિનો નિશ્ચય કરતી વખતે લક્ષમાં રાખવી જોઈએ.

આ સ્થિતિનું એક સાફ પરિણામ એવું નજરે પડે છે કે આપણામાં સ્ત્રીઓના જીવનનો બાર ધણું કરીને તેમના પોતાના ઉપર પડેલો નથી, સ્વતંત્ર ઉદ્યોગ કરી પોતાનો નિર્વાહ પોતાને કરવો જ પડે એવી સ્થિતિ આ દેશમાં બહુ થોડી હિંદુ સ્ત્રીઓની હોય છે. ન્હાનપણમાં તેમનું બરણપોષણ મા, બાપ, બાઈ, દાસાદિના માથા ઉપર જ હોય છે અને લગ્ન થયા પછી સ્વાભાવિક રીતે જ તે કામ કરવાનું પતિના કુટુંબ ઉપર આવે છે. સમાજમત પ્રમાણે વિવાહિત સ્ત્રીઓનું બરણપોષણ કરવાની જોડે જ દરજ્જે પતિના કુટુંબની ફરજ છે તેટલે દરજ્જે ઉંમરે પહેંચેલી છોકરીઓનું બરણપોષણ તેમના પિતાના કુટુંબ ઉપર નાંખવામાં આવતું નથી. આવા કારણને લીધે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં કેટલીક મોટી મોટી કુંવારી છોકરીઓને પોતાના ઉદરપોષણની તજવીજ પોતાને કરવી પડે છે. આ તેમની સ્થિતિ ધણે અંશે શોચનીય છે એમ કેટલાક લોકોનો અભિપ્રાય છે.

ઉપર કરવામાં આવેલા વિવેચન ઉપરથી સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિના સંબંધમાં આપણે જે સિદ્ધાંત કાઢી શકીએ છીએ. બધા ધંધામાં ઉપયોગી થઈ પડે એવા વિષયોનું જ્ઞાન, એટલે સાધારણ રીતે મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષા માટે જે વિષયો શિખવવામાં આવે છે તેમનું જ્ઞાન, સ્ત્રીઓ માટેના સાધારણ શિક્ષણમાં સમાવવાનું કાંઈ કારણ નથી. યુક્તીસના સિદ્ધાંત અથવા બીજગણિત અથવા ઈલાકાલ-કલિદાસ-આ વિષયો સ્ત્રીશિક્ષણના ક્રમમાં દાખલ કરવાની કાંઈ આવશ્યકતા નથી એમ મને લાગે છે. મતલબ કે મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષા પસાર કરવી એ સ્ત્રીશિક્ષણનો ઉદ્દેશ નથી. જે સ્ત્રીઓ કુંવારી રહી અનુક્રમ ધંધા શિખવાની ઇચ્છા ધરાવતી હોય તેમને જ માટે મેટ્રીક્યુલેશન કલાસ જોઈતો હોવાથી તે જુદો ઉદ્યોગ અથવા તેમને જ માટે છોકરાઓની નિશાળોમાં ઉપરના વર્ગોમાં શિખવાની અલાયદી તજવીજ કરવી. તે જ પ્રમાણે સ્ત્રીઓને માટે ખાસ કોલેજ કાઢવાની પણ કાંઈ જરૂર નથી. આવી કોલેજોમાં બહુનારી સ્ત્રીઓની સખ્યા ઘણી જ ઓછી હોવાની, અને જે કારણસર તેઓ પુરુષોની માફક વિદ્યાભિપ્રણય યવાની ઇચ્છા રાખે છે તે જોતાં તેઓએ પુરુષોના એકાં બહુવાનું રાખવું એ કાયદામંદ છે.

બીજી વાત એ છે કે છોકરીઓનાં લગ્ન ધણે ભાગે ૧૨ વર્ષની ઉંમર લગભગમાં થાય છે તથા પરણેલી છોકરીઓ ધણું કરીને નિશાળ જતી નથી એટલે છોકરીઓની કે-લવણી અપૂર્ણ રહે છે. પ્રાથમિક શાળામાં છોકરીઓને જ શિક્ષણ આપવામાં આવે તે

એક રીતે પૂર્ણ નેમ્બએ એવો નિશ્ચય ઉપર બતાવેલી હકીકત ઉપરથી થાય છે. દરેક જીને પછી ગમે તો તે ગરીબ હો અથવા તવંગર હો તેને-જે વિષયો જાણવા અવસ્યતા છે તે વિષયોનો અંતર્ભાવ પ્રાથમિક શિક્ષણમાં થવો નેમ્બએ; અને જે બાબતો સ્ત્રિઓને સાધારણ રીતે નિરૂપયોગી છે તેનો તિરોભાવ થવો નેમ્બએ. આ વિષયો ક્યા છે તેનો વિશેષ ખુલાસો નીચેના વિવેચન ઉપરથી થશે.

સ્ત્રીશિક્ષણપદ્ધતિમાં શું ન નેમ્બએ એ બતાવી દેવે તેમાં શું શું રાખવું એ વાત તરફ વળું છું. સ્ત્રિઓની સમાજ તરફની અને કુટુંબની અંદર કદ કદ દરજ્જે છે એનો ઉપર કલા પ્રમાણે પ્રથમ વિચાર કરવો નેમ્બએ. મિલે એક કર્તવ્ય કહેલું જ છે. કુટુંબની વ્યવસ્થા અને ખરચણું ઉપર નજર રાખવાનું કામ વિશેષે કરીને બધી સ્ત્રિઓનું છે. છોકરો ઉછેરવાં, કુટુંબનાં આજ્ઞારી માણસોની ચાકરી કરવી, ઘરમાં આણેલી વસ્તુઓનો ઘટતો બદાબસ્ત કરવો એ દરેક સ્ત્રીએ કરવું નેમ્બએ. આ બાબતોમાં નવી ધાટી મુજબ ભણેલી સ્ત્રિઓ તદ્દન બિનઉપયોગી હોય છે એમ કેટલાક જણનું માનવું છે એ વાત રા-સ્વાતમાં જણાવેલી જ છે. લેખન, વાચન, અને અકગણિત એટલે સાધારણ પ્રકારના હિસાબ આ ત્રણ બાબતો (જેને ઇંગ્રેજીમાં Three Rs કહે છે) આખા શિક્ષણનો પાયો છે. આ વિષયો બધાંને શિખવવા નેમ્બએ, પણ એટલેથી અટકવાનું નથી. છોકરીઓને આ વિષયો આવડે તોપણ વ્યવસ્થિત રીતે રહેતાં અને પૈસાની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરતાં આવડવું એ બહુ નિરાળા વાત છે. હાલની ભણેલી સ્ત્રિઓને આ બાબતોનું જ્ઞાન બહુ થોડું હોય છે. આ સંબંધમાં શૃદ્ધશિક્ષણ અતિશય ઉપયોગી છે એમ મહેને લાગે છે. નિયામોમાં આજ્ઞાકાં છોકરીઓને શૃદ્ધશિક્ષણ બિલકુલ મળતું નથી, અને પ્રત્યક્ષ શૃદ્ધ-શિક્ષણ મળવાને હાલના શિક્ષણક્રમને લીધે તેમને કુરસદ રહેતી નથી. એકાદ હોંશિયાર સામુદાય હાય તો છોકરીને રહેવાનું થવાથી ઉપલી ત્રણ બાબતોમાં, એટલે છોકરાને ઉછેરવામાં, દરદીની ચાકરીમાં, અને ઘરમાં આણેલા સામાનનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં તે જોવી હોંશિયાર થાય છે તેવી ભણેલી સ્ત્રિઓ નથી હોતી. ન્હાની અથવા મોટી છોકરીઓને એટલી ઉમ્મરમાં આવાં મહેનતનાં કામ સોંપવાં એ તેમના ઉપર જીલમ કરવા જેવું છે એમ કેટલાક ઉતાવળાઓ સુધારકો કહેશે, પરંતુ બાલપણથી જ બાબતો આંગળીને વેઢે ચઢી નથી તે પછીથી કદિ પણ બરાબર આવડવાની નહિ એ આ લોકોએ ખાતરીથી ધ્યાનમાં રાખવું નેમ્બએ.

ઘરમાં આણેલા સામાનને ઘટતી રીતે વાપરવો એ એક પ્રકારનું કંલુસપણું છે એમ પણ કેટલાક લોકો કહે, પરંતુ આપે તેમની મોટી જુલ છે. સમાજને ઝીણી ન-જરે જોતાં એમ જણારો કે જે સ્ત્રીપુરુષ વ્યવસ્થિત રીતે રહે છે તેમનો સસાર થોડો પૈસા જોડો સુખી નિવડે છે તેટલો તેથી કેટલાયે ગણા વધારે પૈસા પેદા કરનારો હોતો નથી. ઉડાઉવેદા કરવા, વખતસર સંભાળ ન રાખવી, બેદરકાર રહેવું વગેરે ટેવો અનેક ભણેલા પુરુષોમાં જણાય છે તેમ ભણેલી સ્ત્રીઓમાં પણ નજરે પડે છે. યુરોપિયન લોકો, માં પણ વ્યવસ્થાથી ઘરસંસાર ચલાવેલો એ સ્ત્રીઓનો એક મોટો ગુણ ગણાય છે, અને ઘરની વ્યવસ્થા સફળતાં સધ જમાખર્ચનો હિસાબ રાખવો એ તેમનું ખાસ કામ છે

એમ પાશ્ચાત્ય જનસંમાનમાં પણ મનાય છે. આપણામાં સ્ત્રિઓને જમાખચના નાથ રાખવાની માહિતી નથી હોતી. છતાં ઘરની વ્યવસ્થા રાખવી અને સરસામાનની યોગ્ય સંભાળ રાખવી એ મામ સ્ત્રિઓનું જ છે. આ ફરજ હાલવા માટે સ્ત્રિઓ અધિક લાપક થાય અને હાલ જમ તે બાબતમાં હસદી અણવાકેફગાર હોય છે તે પ્રમાણે ન રહે એવું સ્ત્રીશિક્ષણનું પરિણામ થવું જોઈએ. પ્રથમ તો જોઈ કરીને છોકરીઓને પ્રસક્ત ગૃહશિક્ષણની ખોટ ન પડે એવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. વળી (Domestic Economy " ઘર સંબંધી કસકસર ") ના વિષય ઉત્તરભાષાક છોકરીઓને શિખવવો અવશ્યનો છે. સાધારણ જમાખચ નોંધી રાખતાં અને રૂપિયા, ખાના, તથા પાછળના હિમાખ ગણતાં દરેક છોકરીને આવડવું જોઈએ, એટલે આ વિષય પ્રાથમિક શિક્ષણની અંદરજ રાખવો જોઈએ.

પ્રસક્ત રીતે અને પુરતકમાંથી મળેલા ગૃહશિક્ષમુદો વળી એવો એક દ્રાપદો મળે છે કે તેથી કરીને સ્ત્રિઓમાં ધર્મ ઉપર આચાર, આપણા આચાર સંબંધી અભિમાન, અને વડિલ વર્ગે તરફ પૂજ્યશુદ્ધિ કે યમ રહેવામાં કરકત પડશે નહિ. મનુષ્યોનો સ્વભાવ એવો છે કે જે વિચારો અને જે આદતો ન્હાનપણથી તેમનામાં દ્રવીભૂત કરવામાં આવે છે તે વિચારો અને તે આદતો તેને સારાં સાચી એકદમ છોડી દેવાતાં નથી ધરતી અંદરના આચાર થેર મળેલા શિક્ષણને લીધે ફક્ત સ્ત્રિઓના જ નેરે આજ કાલ ચારેકે એ દરેક ચાલાક પુરુષના અનુભવમાં આવવા જેવી વાત છે. ઇંગ્લેન્ડ કેળવણીની અસર જે મના હપર બાલપણથી થઈ છે તેવા પુરુષોનો ગૃહકારભાર પહેલાની રીત મુજબ માત્ર કુટુંબમાંની સ્ત્રિઓને આવારે જ ચાલે છે એમ કહેવામાં કરકત નથી હવે જો સ્ત્રીઓને પુરુષ બનેને ગૃહશિક્ષણ ન મળતા ન્હાનપણથી નથી તરેફના આચારને અનુસરી ચાલવાનું થાય તો હિંદુ સોડાની ગૃહશિક્ષિતામાં એકદમ ખટ ફેરફાર થઈ તે ક્યાં જઈ અટકશે એ કહી શકાતું નથી. મતનગ કે આપણી પૂર્વની સ્થિતિનું અભિમાન ધમવનાઓને હાસની શિક્ષણપદ્ધતિમાં જે તુલસાન થતુ જણાય છે તે સ્ત્રિઓને સાફ ગૃહશિક્ષણ મળવાથી નહિ થાય એમ સાગે છે.

ધર્મ ઉપર અદ્ધ અથવા પરપરાથી ચાલતા આવેલા આચાર વિચારને એક બાજુએ મુકીએ તોપણ ગૃહશિક્ષણથી થતો બીજો મોટો લાભ એ છે કે તેની અસરથી માણસોને અર્થાળ અને એકાચારમાંની ટેવો પડશે નહિ. દમખાની, લિંગા, પ્રકારની, કેળવણીથી વિભૂષિત થયેલી કેટલીએક સ્ત્રિઓ અવસ્થિત રીતે સંસાર ચલાવતી નજરે પડે છે એ ખરું છે, પરંતુ થણી સ્ત્રિઓ સંબંધે આમ બાપણે કહી ચકીયું નહિ મ્હને લાગે છે કે પારસીઓમાં આ બાબત ઉપર વિશ્વ અર્થા ચાલે છે. સુશિક્ષિત સ્ત્રી એટલે એક વધારે અર્થનો ભાર એમ "દિંદો પંચ"માંનાં ચિત્રો ઉપરથી સોકમત થયાનું જણાય છે. ઉત્તમ પોપાક વખતે વખતે બદલવાનો વિવાજ સાહેબ સોડામાં છે એમ આપણને વેગજોથી લાગે છે. અને જો કે કેટલીક પરજોલી સ્ત્રિઓ બારે યુક્તિથી કસકસરનો ઉપયોગ કરતી હશે તોપણ થણા પુરોપિયન બરધારો પરજોલી સ્ત્રિઓના સળમે તેમને અતિશય અર્થ થાય છે એમ યુમ પાડે છે તેમનું અનુકરણ અદિની સ્ત્રિઓ કમે છે તેનું કારણ તેમના ઉપર ગૃહશિક્ષણ-

તો બિલકુલ લાજ પડેલો હોતો નથી. અને 'શ્રીમંત કુટુંબની સ્ત્રિઓ ખર્ચાળ રીતે અંગીકાર કરે તો તેમનાં ગરીબ સર્ગા સંબંધિઓને પણ લોહ લાગ્યાં તેમ કરવું પડે. સારાં કાં યોડામાં અને ડામાડોળ વગર રહેવાની ટેવ બધાને શાપદારક છે.

રસોઈ કરવો એ કુટુંબની સ્ત્રિઓનું કર્તવ્ય છે કે નહિ એ સબધી વખતે ધણો મતભેદ હશે. પણ દરેક સ્ત્રીને સારી રીતે રાંધતાં આવડવું એ એક તેમનું મોટું બુધ્ધિ છે એમ સદુ કબુલ કરશે. શ્રીમાન કુટુંબોમાં જો કે સ્ત્રિઓને રસોઈ કરવાની જરૂર હોતી નથી તોપણ તે ઉપર તેમને નજર રાખતાં અને ખાસ પ્રસંગે પોતાની મેળે રસોઈ કરતાં આવડવું જોઈએ. દરેક જાગતમાં આપણે જેનો મહત્વ કરીને લાખ્યો લાખ્યે છીએ એવા પાશ્ચાત્ય લોકોના કુટુંબમાં પણ રસોઈ ઉપર દેખરેખ રાખવાનું સ્ત્રિઓનું કર્તવ્ય છે એમ મનાય છે. અહિં સાહેબ લોકોને ઘણા સસ્તા નોકર મળવાના સબબથી અથવા તેમને બહુ પૈસા મળતા હોવાથી તેમની સ્ત્રિઓ વખતે રસોઈની જાગતમાં બિલકુલ લક્ષ નહિ આપતી હોય. પણ મદને લાગે છે કે યુરોપના બધા દેશોમાં મધ્યમ અને કનિષ્ઠ પ્રકારના લોકોમાં રસોઈ ઉપર નજર રાખવાનું, એટલુંજ નહિ, પરંતુ પોતે જ તે રસોઈ કરવાનું સ્ત્રિઓને માથે હોય છે. આ ગુણ સ્ત્રિઓને પ્રત્યક્ષ ગૃહશિક્ષણ મળવાથીજ આવવાનો, પણ તેથી તેમને તેટલાથી પુરતોજ માહિતી મળવાની. રોજ જમવાના પદાર્થો જ્યાં સુધી ધણીવાર પોતાના હાથ તળેથી નીકળે નહિ ત્યાં સુધી તે સારી રીતે બનાવતાં આવડે નહિ એ ઉપાડુ છે.

નિયામમાં પાક્યાજી સિખવવામાં આવે તો એક વાત અહિં એ વિષય સંબંધે કહેવા જેવી એમ છે કે આપણામાં નાસ્તા ભાટે એટલે વચલા વખતે અથવા અમુક પ્રસંગે ઉપયોગમાં લેવાય એવી સ્ત્રીને બહુ યોડી છે, અને તે પણ ગળપણવાળી કરવાનો ધણો રિવાજ છે. મદને લાગે છે કે શાળામાંની મોટી મોટી છોકરીઓને જુદી જુદી જાતિમાં વપરાતી ઉપદ્રાવની સ્ત્રીને બનાવવાનું સિખવવામાં આવે તો બહુજી ઉપયોગી થઈ પડે. પાક્યાજી પણ એક સિખવવાનો વિષય છે એમ હાલમાં ગમે ઠેકાણે નિશ્ચયપૂર્વક મનાય છે. પણ ધણી નિયામોમાં આપણા જે રોજના ઉપયોગના પદાર્થો છે તેજ તૈયાર કરવાનું સિખવાય છે. મદને લાગે છે કે સાહેબ લોકોમાં વચલા વખતની ખાવાની વસ્તુઓ અને ઝુજરાતી, પારસી, કાનડી, બંગાલી લોકોમાં વપરાતી સ્ત્રીને પૈડી જેને પદાર્થો સ્વાદિષ્ટ અને ફક્કા હોય તથા વિશેષ કરીને જે કરવામાં ગરીબગરબાને પણ અડચણ ન પડે તેવા પદાર્થો બનાવતાં છોકરીઓને સિખવ્યાથી જનસમાજનો બહુ ફાયદો થશે.

સંસારધાત્રામાં પોતાના પતિની પ્રવૃત્તિઓને અનુકૂલ રહી તેમાં તેને યોગ્ય મદદ આપવી એ દરેક સ્ત્રીની ફરજ છે. તેમાં જો પતિ સારો કેળવાયેલો હોય અથવા સારા ધંધામાં અગર સારી નોકરી ઉપર હોય તો તે તેની પત્નીમાં આ ગુણ ખાસ કરીને હોવો જોઈએ. આ ગુણ પ્રાપ્ત થવાને પતિની જરોબરીતજ શિક્ષણની જરૂર છે એમ નથી. પરંતુ સારા વિષય સંબંધતા અર્થવા પત્રવ્યવહાર યોગ્ય રીતે ચલાવતાં આવડવું, ચાલતા સંબંધની રીતિ વિશે સાધારણપણે માહિતી હોવી, આપણા દેશનાં જોગ, ઇતિહાસ જાણવાં

ઇત્યાદિ બાબતો જરૂરની છે. અને આ વિષય મધ્યમ પ્રકારના શીક્ષણમાં દાખલ કરવો જોઇએ. છેક નાનાં છોકરાંને બમપણથી કેલવણી તરફ વાળવાં, એ પણ સુશિક્ષિત માતાનું કર્તવ્ય છે. આ બાબતમાં કંઈ કંઈ વાતો છોકરાંને ઘેર કહેવી જોઇએ અને કંઈ વાતો તેમને કાને દઈ પણ ન પડવા દેવી જોઇએ એ વચેરે માહિતી સારી કેલવણી પામેલી સ્ત્રીઓને હોય તો તો બહુજ ઉત્તમ.

અહિં સુધી સ્ત્રીઓનાં કુટુંબ મધ્યેનાં કર્તવ્યો સંબંધી વિચાર થયો. હવે તેમનાં જનસમાજપ્રતિ કર્તવ્યો શાં છે તે જોતાં પહેલાં આપણે તેમના શારીરિક શિક્ષણ તરફ લક્ષ દે-
 ડાવીએ. હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓ પુરુષોને મુકાબલે વિશેષ અચક્ત અને ઓછા શરીર વિકાસની હોય છે એ બાબત ઉપર આપણે બિલકુલ ધ્યાન આપ્યું નથી. જુના વિમાનના માણસો અને નવીન શિક્ષણપદ્ધતિ કાયમ કરનાર કેળવણીના કોડો-આ બંનેનો આ બાબતમાં સરખોત હોય છે, એમ મને લાગે છે. સર્વ પ્રાણી વર્ગમાં નરજનતિ સ્ત્રીજનત કરતાં કંઈક અલે વધારે બલવાન અને શરીર સંબંધી વધારે સપ્તિવાન હોય છે. પણ આપણામાં અને પાશ્વિમાલ કોડોમાં આ બાબતની અદર બહુજ અંતર છે. ક્રીષ્ણી નજરે અવલોકન કરનાર એક ઇટાલિયન ગૃહસ્થ મહેને ગાડીમાં મળ્યો હતો. તેણે કહ્યું કે “તમારામાં પુરુષોની આ-
 કૃતિ ઠીક જણાય છે, પરંતુ સ્ત્રીઓ તેમની ઉમ્મરના પ્રમાણમાં અચક્ત અને ઓછી શા-
 રીરિક વૃદ્ધિવાળી લાગે છે. બાલપણમાં લગ્ન થવાથી અને નહાની ઉમ્મરમાંથીજ છોકરાં
 થતાં હોવાથી સ્ત્રીઓના શરીરની વૃદ્ધિ જોઇએ તેટલી થતી નથી એ ખુદ્દું કારણ આ-
 પણને જણાય છે. તેમજ ખોરાક પણ પુષ્ટિકારક હોતો નથી. આ કારણ આપણામાંનાં
 પુરુષ અને સ્ત્રી બંનેને સરખી રીતે લાગુ પડે છે. પરંતુ આ નિબંધનો તે કારણ સાથે
 જોડાય નથી. પુરુષોના પ્રમાણમાં સ્ત્રીઓની વૃદ્ધિ સારી ન હોવાનું ત્રીજું કારણ એમ
 કેમ છે કે તેમને સારી ખુદી હવામાં ફરવાની અને કસરત કરવાની છુટ નથી. જે
 જે વર્ગની સ્ત્રીઓ પુરુષોની પેઠે ખદાર ફરી મહેનત કરે છે તે વર્ગમાં, દાખલા તરીકે ક-
 જીબી વગેરે નીચલી વર્ગમાં, તેમની શારીરિક વૃદ્ધિ બીજાના કરતાં ઠીક હોય છે એમ
 આપણે જોઇએ છીએ. સ્ત્રીઓને પડદામાં સમવાધી અથવા ઘરમાં પુરી મુકવાથી તેમનું
 સૌંદર્ય અને તેમની નાજીકાઇ વખતે વધતાં હશે, પરંતુ તેમની શરીરમુક્તિ સારી સુદૃઢ
 થતી નથી એવો નિર્વિવાદ છે. ગામડામાંની ઈચ્છી વર્ણની સ્ત્રીઓ સારી રીતે સચક્ત હોય
 છે. કારણ કે ઘરના આંગણમાં કંઈક કામ કરવાના પરિશ્રમને લીધે તેઓ મજબુત
 થાય છે. કુવામાંથી રેંટ મારફત પાણી કાઢવું, ધોતિયાં ધોવાં, અથવા ગામડામાં ધણું કરીને
 એકજ કુવા હોય છે સ્ત્રીઓ પાણીના ખેડાં સાથે લાવવા ઇત્યાદિ કસરત ખદાર ગામની
 સ્ત્રીઓને હોય છે; તેથી તેઓ પુષ્કળ સચક્ત થાય છે.

પણ આ પ્રકારે ઉપાડી હવામાં જે યોડી ઘણી કસરત સ્ત્રીઓને થાય છે તે નિશા-
 નમાં સીપતી અને બહુ ઉતરેલી સ્ત્રીઓને મળતી નથી. એ કારણસર સારી કેળવણીની
 સ્ત્રીઓ ધણે ભાગે કમતાકાત, પિળચટી, વગર કારણે ઈચ્છી થયેલી અથવા હાલ નબળું
 પડી જવાથી ઈચ્છી કેમણી જણાય છે. આ પરિણામ મેળવવાનું અટકાવવાને નવીન શિક્ષણ

પદ્ધતિમાં કાંઈ પણ ઉપાય લીધેલા દેખાતા નથી. ખુદી હવામાં કસરત મળે એવી નવા પ્રકારની અથવા જુની તરેહની કાંઈપણ રમતનો ઉપયોગ થતો મહેંજ નોયો નથી. વડોદરામાં આવેલી કન્યાશાળા ધણીજ ઉત્તમ સ્થિતિમાં છે; તે જોવા હું મુદ્દમ ગયો હતો અને આ બાળકની ખાસ તબવીજ કરી હતી. આ આગળ નવા પ્રકારનાં શીક્ષણ સાધનો (જેમાં સેંકડો રૂપિયા ખર્ચ થાય છે) કંઈ અંશે ઉપયોગમાં લેવાય છે, પણ મહેને સાગે છે કે આના કરતાં આપણી જુની રીતિની ઉધાડી હવામાં રમાતી રમતો પ્રજાને ફાયદાકારક નિવડશે. આ શાળાના પાછલા ભાગમાં આવેલું મેદાન ઘણુંજ નહાતું છે. તોપણ કંપાઉંડની ભીંત વધારી તેનો હમેશાં ઉપયોગ કરવામાં આવે તો વિશેષ લાભ થશે એમ મહેને સાગે છે. કાંઈ પણ અમુક સંસ્થા વિશે અદિ લખવું એ અપ્રસરત છે એ વાત ખરી, પણ વિષયનું બરાબર વિવરણ કરવા માટે મહેં આટલે બંધે અશ્વમ્યતા ત્રાપરવાની છુટ લીધી છે. હશે. શારીરિક કેલવણી તરફ જોટલું લક્ષ આપવું જોઈએ તેટલું હાલની પદ્ધતિમાં અપાતું નથી એમ મહેને રપદ રીતે કહેવું પડે છે. પહેલેથીજ આપણી શિષ્યો ધણી રીતે અચક્ત હોય છે અને શિક્ષણને લીધે તેથી વધારે નમગી હાલતની થાય તો કેળવાએલાં સ્ત્રી અને પુરુષો બંનેને શારીરિક પ્રકૃતિ સુદૃઢ ન હોવાના સજનથી ઉપગ્રા વાળાના લોકોની શારીરિક નબળાઇનો કાંઈ પણ પાર નહિ રહે એમ મહેને સાગે છે.

નિશાળમાં બચ્ચતી છોકરીઓ તેજ ઠંઠાણેની, નિશાળે ન જનારી, છોકરીઓ કરતાં નબળી નથી હોતી એમ કેટલાક કેલવણી આપવાના કામમાં અનુભવવાળા લોકોનો અભિપ્રાય જો ખરો માનીએ તો કેલવણી એટલે માનસિક અને શારીરિક સ્થિતિની ઉત્તિ કરવી એવો અર્થ સ્વીકારતાં બચ્ચતી છોકરીઓની શરીર સ્થિતિ કેલવણી ન લેતી હોય એવી છોકરીઓના કરતાં વધારે મજબૂત કરવાનો પ્રયત્ન શિક્ષણપદ્ધતિ દ્વારા શાસન ન કરવો? એકાદ મજબૂત સારી રીતે શ્રદ્ધિ પામેલી છોકરીને જોઈ આપણને અતિશય આનંદ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ આવી છોકરીઓ દેશની બાવિ શારીરિક ઉત્તિનો પાયો છે. યુરોપિયન લોકોની સત્તલ અને સંપૂર્ણ રીતે વાંધેલી છોકરીઓ જોઈ આપણાંની નિશાળે જતી અચક્ત, ઢિંકી, નબળા સ્થિતિની છોકરીઓ વિશે કોને એવું નહિ થાય? મતવળ કે, શિષ્યોનાં શરીરની પ્રકૃતિ સારી મજબૂત કરવા માટે દરેક શિક્ષણક્રમમાં પ્રલક્ષ અને પરાક્ષ રીતે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. દરેક નિશાળમાં, પછી તે પ્રાથમિક હોય અથવા તેથી ઉપરના દરજ્જાની હોય, પ્રત્યેક ક્લાસ માટે શારીરિક રમતો ખુદી હવામાં ક્લાસ અડધો ક્લાસ રમવાની યોજના અવશ્ય કરવી જોઈએ. તે રમતો આપણી પ્રાચીન પદ્ધતિની મિનિ-અર્થાં હોય તો સારું. પરંતુ હાલની નવીન તરેહની રમતો સખવામાં વાંધે નથી. આવા પ્રલક્ષ પ્રયત્ન ઉપરાંત જે જે બાળકોથી શરીરની પ્રકૃતિ ઉપર અનિષ્ટ પરિણામ થાય છે તે સધળા શિક્ષણપદ્ધતિમાંથી દૂર કરવી જોઈએ. નિશાળના વખત સિવાય છોકરીઓનો ઘરનો વખત પણ રોકવાનો રિવાજ અનેક નિશાળોમાં હોય છે. એટલે ઘેર પાઠ લખવા આપવા, લેસન કરવામાં ઘરનો વખત રોકાવવો, એ છોકરીની નિશાળમાંથી જિલકુલ કાઢી નાંખવું જોઈએ. તેમ ન કરવાથી બિચારી છોકરીઓને ઘેર અને નિશાળે એક જ ચરખામાં નાંખવા જેવું થશે, અને તેમને રમવા કરવાનો જિલકુલ વખત રહેશે નહિ. તેથીજ રીતે લેખી પ.

રીક્ષાઓ વારંવાર લેવી એ પણ શરીરપ્રકૃતિને નુકસાનકારક છે. આ શિવાય ને-ને-રસ્તે શરીરની સ્થિતિ સુધારવા માટે તેમના મનમાં હોંસ અને અંદર અંદર ચડસાચડસી ઉત્પન્ન થાય એવા ઉપાયો પણ લેવા નોંધ્યે. અને છેવટની વાત એ કે રમી રવા પછી/કાંઈ પણ તેમને ખાવાનું આપવું એ અત્યંત લાભદાયિ નિવડશે.

સ્ત્રિઓની માનસિક શક્તિ પ્રરૂપોના કરતાં ઓછી નથી એ વાત ખરી છે, અને પ્રુરૂપ-વર્ગની પેઠે સ્ત્રીવર્ગની પણ યુદ્ધિ વિકાસ માટે તો ભવિષ્યની પ્રજા પણ યુદ્ધિના પ્રભાવમાં વધારે ચડતી થાય એમાં સંશય નથી. દેશની અર્ધી પ્રજા અજ્ઞાનના પરિણામ રૂપ ખોટી સમજણોમાં ડુબેલી રહે તો તે દેશ કદિ પણ સુધારાને રસ્તે ચઢવાનો નહિ. તાત્પર્ય કે સ્ત્રિઓની યુદ્ધિનો અને તેમના જ્ઞાનનો વિકાસ થવા દેવો એ દેશને બહુ જ દિલકર છે, તથા અમુક વિષયો સ્ત્રિઓને ન શિખવાનો પ્રતિબંધ બિલકુલ દૂર કરવો નોંધ્યો. જે સ્ત્રિઓ યુદ્ધિમતી, મદત્વાકાંક્ષી, અને ઉત્સાહથીલ હોય તેમને પ્રુરૂપોની પેઠે અને પ્રુરૂપોની બગબરીનું શિક્ષણ મળવામાં કાંઈ પણ અડચણ હોવી નોંધ્યે નહિ. પરંતુ ઉપર બતાવેલા કારણોને લીધે આવી સ્થિતિ દિ હુ સ્ત્રિઓ પૈકી બહુ થોડાંની જ હોય છે. ઘણે જાગે બધાનું ધમ નહાનપણમાં થવાથી આપણી સ્ત્રિઓને મથવાનો બહુ થોડો વખત મળે છે. અને સુવાચ તથા છોકરાં ઉછેરવાના બ્યવસાયને લીધે વિદ્યાભ્યાસ માટે નોંધતો શ્રમ પણ તેમનાથી યથ ચક્રતો નથી. આ સ્થિતિમાં ખોટી છોકરીઓ અને સ્ત્રિઓના શિક્ષણમાં સાધારણ રીતે ધણા વિષયોનો સમાવેશ થઈ શકે નહિ. આ કારણોથી ઉપલા વર્ગના શિક્ષણમાં અવશ્ય સિખવના વિષયો તથા ઐત્તિક વિષય એમ બે જામ કરવાની જરૂર છે, અને તેમાં પણ ઐત્તિક વિષયની સખ્યા તે તે મંથાની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે. આ રીતે બંધા વિષયોની પરિગણના કરી સ્ત્રિઓની યુદ્ધિનો વિકાસ થાય અને તેમની સામાન્ય ખીલવણી, “જનરલ કલ્ચર” વધે એવા વિષયો તેમને સિખવવા નોંધ્યે. મનની વિશુદ્ધતા થવી એ બહુ જરૂરનું છે, કારણુ તેથી કરી ખોટી સમજણો અને દહીસાઇ દૂર થાય છે જેને ઇંગ્રેજોમાં “સિટરેચર” (સાદિસ) કહે છે તે વિષય મનની વિશુદ્ધતા લાવવામાં ધણે ઉપયોગી છે એમ મઢને લાગે છે. ઉત્તમ ઉત્તમ મંથ કરતાંના લેખો અને તેમનાં કાવ્યો તથા અનેક વિષયો સંબંધી સંપૂર્ણ માહિતીઓ ભરપૂર પુસ્તકો વાંચવાં બહુ જરૂરનાં છે સ્વભાષા અને સામાન્ય જ્ઞાન માટે તે અવશ્ય નોંધ્યે. ચોતાની માતૃભાષા સિવાય ઇંગ્રેજ ભાષાનું જ્ઞાન હોય તો વધારે સારું આપણામાં અને સંસ્કૃતમાં પણ ઉત્તમ ગ્રંથો છે એમાં સંશય નથી અને સ્વભાષા તથા સંસ્કૃત ભાષાનું જ્ઞાન હોવું જરૂરનું છે. પરંતુ ઇંગ્રેજ ભાષામાં એથી પણ વધારે માહિતી વાળાં જુદા જુદા વિષયો ઉપર પુસ્તકો છે. તેલકા માટે ઇંગ્રેજોનો ઐત્તિક વિષયોમાં સમાસ કરવો નોંધ્યે.

આ ઠેકાણે એક મહત્વની વાત કહેવાની જરૂર છે. મરાઠી ભાષામાં જે નવા ગ્રંથો લખાય છે તે બધાજ વાંચવા લાયક નહોતા તેમાંથી કેટલાક તો એવા ખરાબ હોય છે કે તે સ્ત્રિઓએ બિલકુલ વાંચવા યોગ્ય નથી. આમ છતાં પણ આવા પ્રકારનાં પુસ્તકો મહે બહેલી છોકરીઓના હાથમાં નેચાં છે. આમાં તેમના ધરના માણસોનો અને શિક્ષકોનો

દોષ તેજી ઉજા, પરંતુ મદને લાગે છે કે તેઓના દોષ કરતાં તે અંચ કર્તાઓના તેથી પણ વધારે દોષ છે. અસ્વીકપણથી ભરેલાં નાટકો અને શૂભારસને આડે મારે લઈ જનારી વાર્તાઓ વધારે વેચાઈ કદાપિ તે અંચ લખનારાઓને ધણો ફાયદો થતો દૂરો, -પણ, સમાજને આપી કરી કેટલું નુકસાન થાય છે તે તરફ અંચ કર્તાઓ અલક્ષ રહે છે. ત્રિઓની માનસિક સ્થિતિ પુરૂષોના કરતાં વધારે નરમ હોય છે અને તેમના મન ઉપર ઉત્કટ વિહારોની અસર વહેલી થાય છે, એટલુંજ નહિ, આવી વાર્તાઓ અને નાટકો વાંચનાં એ છોકરાઓને પણ દ્વાનિકારક છે. તેથી કરીને સ્ત્રીપુરૂષોનાં મન વધારે વિશુદ્ધ નથી થતાં એટલુંજ નહિ પણ તેમના ઉપર તેથી ઉલટાં પરિણામ થાય છે. જ્યેથી નીતિ, ધૈર્ય, સ્વામિયાન, સહનિમિતા, સ્વદેશભક્તિ વધે એવા અંચો લખવા, એવી વાર્તાઓ રચવી, એજ આપણા દેશી બાપાના અંચ કર્તાઓની ખરી ફરજ છે. મદને લાગે છે કે અંગ્રેજી બાપામાં પુસ્તકો લખનારા તેમના આ કર્તવ્યની જાણતમાં સારી રીતે સાવચેત હોય છે. અને ઇંગ્રેજી પુસ્તકો આ સંબંધમાં જેટલાં નિર્દોષ હોય છે તેટલાં મરાઠી બાપામાં લખાતાં નવાં પુસ્તકો નથી હોતાં. સંસ્કૃત બાપામાંના પણ અનેક અંચો આ દુષણનો ભોગ થઈ પડેલા છે. સારાશકે દેશી બાપામાંનાં તથા સંસ્કૃત બાપામાંનાં કયાં પુસ્તકો ઉત્તમ પ્રકારની નિયામોમાં ચલાવનાં એ જાણતમાં પુષ્કળ સાવચેતી રાખવી જોઈએ; અને છોકરીઓ તથા સ્ત્રીઓ કયાં પુસ્તકો વાંચે છે એ વિષે તેમના ઉપર દેખરેખ રાખનાર માણસોએ પણ જાગૃત રહેવું જોઈએ. (દેશી બાપામાંનાં કેટલાંક પુસ્તકોની અસ્વીકતા જોઈ મદને એમ લાગે છે કે દરેક નવી વાતો અથવા નવું નાટક એકાદ જનસમાજ તરફથી નિમ્નાએથી કમીટીએ પાસ કર્યા શિવાય, પ્રસિદ્ધ ન થવા દેવું જોઈએ)

આ સંબંધમાં મરાઠી ગ્રામીન કવિઓનાં જેટલાં વખાણ કરીએ તેટલાં યોગ્ય. તુકારામ, રામદાસ, વામન, મોરો પંથ, ઈસાદિ કવિઓના પુસ્તકોની ભાષા જોરદાર અને અસરકારક છે, એટલું જ નહિ પણ તેમના અંચો નીતિ અને સદ્ધર્મનું પૂરું રીતે પ્રતિપાદન કરે છે. તેઓમાં અસ્વીકતાનો અંશ ખિલકુલ નથી એમ કહીએ તોપણ ચાલે. આ ઠેકાણે કોઈ એમ પૂર્વ પક્ષ લે કે આ કવિઓએ ધર્મના અથવા પુરાણોમાંના વિષયો ઉપરજ અંચ લખ્યા છે. પરંતુ તેનો ઉત્તર એટલોજ કે અંચ કર્તાને મને તેવા વિષયમાં પોતાની કવિત્વ શક્તિ દાઈ કોઈ ઠેકાણે અયોગ્ય રીતે દેખાડવાનો અવકાશ મળે છે. એવા અનેક દાખલા આપી શકાય. ખાસ મહાભારત અને રામાયણ ઉપર ઘણા ગ્રામીન કવિઓના અંચ રચાએલા છે તેમાં પણ કેટલેક ઠેકાણે (આવાં ઠેકાણાં બહુ યોગ્ય છે એ ખરું) અસ્વીક વર્ણનો મળી આવે છે.

“સ્વાનંદ સામ્રાજ્ય” એ એક વેદાંત વિષયનો અર્થગ્રામીન અંચ છે. એ અંચમાં સ્ત્રી-સુખનું વર્ણન પૂરું-રીતે અને મોઢક કસપદ્ધિ જોઈ અંચકર્તાને પોતાની કવિત્વશક્તિ દેખાડવા વેદાંત વિષયક અંચમાં દેવો અવકાશ મળે છે એ સદ્ગજ કળાશે. મહાભારત, રામાયણ વગેરે સંસ્કૃત ગ્રંથો અને મરાઠીમાંના મોરો પંથ વગેરે કવિઓનાં કાવ્યો સ્ત્રી-શિક્ષણ ક્રમમાં દર્મેશાં દાખલ કરવા જોયાં છે. તેમના અભ્યાસથી બાપાનું ધન સાફ થશે

એટલું નહિ પણ મનની વિશુદ્ધતા સમવાઈ નીતિમત્તાયે વધશે.

આપણા દેશનો ઇતિહાસ જાણવો એ દરેક સુશિક્ષિત જીને માટે અવશ્યનું છે. ઇતિહાસના જ્ઞાનથી મન અને બુદ્ધિને એક પ્રકારની કેળવણી મળે છે. આ શિવાય માણસને પોતાની રાજકીય સ્થિતિ સંબંધી માહિતી પણ સારી મળે છે. ઇતિહાસ શિખવાથી શા શા ફાયદા થાય છે એ અહિં કહેવા બેસવાથી ઘણો વિષયોત્તર થવાનો. જ્યાંસુધી પોતાના દેશનો ઇતિહાસનું જ્ઞાન જિજ્ઞાસે થાય નહિ ત્યાં સુધી આ દેશમાં જે જે રાજકીય હિંસાઓ લોકોમાં ચાલે છે અથવા તેમની શું શું હાજતો છે તે તેમનાથી સમજવાની નહિ, અને તે તે વિષયો સંબંધી તેઓ યોગ્ય અભિપ્રાય પણ આપી શકે નહિ. રાજકીય હિંસા જિજ્ઞાસે મળવા જોઈએ કે નહિ એ સવાલ હું અહિં ઉભો કરતો નથી. મ્હારે કહેવાનું એટલું છે કે પોતાના પતિ અથવા બીજા રનેલી વગેરે વર્ગ સાથે વાતો ચાલતી હોય અને તે દરમિયાન રાજકીય વિષય નીકળે તો જ્યાંસુધી જિજ્ઞાસે ઇતિહાસની અને રાજકીય સ્થિતિની માહિતી ન હોય ત્યાંસુધી તે વિષય ઉપર તેમનાથી સમજણ બરેલું બોલો શકવાનું નહિ. દેશમાંના સુશિક્ષિત સમાજના અર્ધા ભાગે રાજકીય વિષયોમાં બિલકુલ અજાણ રહેવું અને તેની પાસેથી આ જાગૃતમાં કાંઈ પણ મદદ અથવા પ્રોત્સાહન મળે નહિ એ વાત દેશની ચંદની થવામાં પ્રતિકૂલ છે એમ મ્હને લાગે છે.

બુદ્ધિનો વિકાસ થવા સાર બીજા પણ કેટલાક વિષયો જરૂરના છે એમ સર્વત્ર માન્ય છે, કુટુંબના બુધ્ધિ સિદ્ધાંત બુદ્ધિને વ્યવસ્થિત રીતે વિચાર કરવાનું વલણ આપે છે. બીજગણિત પણ જાણ કારણસર જરૂરનું છે. લોજીક અથવા ન્યાયશાસ્ત્ર, ટ્રિલો-સોફી, કાયદા વગેરે ગહન વિષયો બુદ્ધિની કુશલતા સાથે છે. એટલા માટે સાર પૈકી મને તે વિષય દુરસદ હોય અને તે સંબંધી અભિરૂચિ થાય તો શિખવવા, પરંતુ આ વિષયો કહ્યું અને સાધારણ જિજ્ઞાસી ન સમજાય તેવા છે એટલે આ જાગૃતમાં વધારે આ મદદ કરવાની જરૂર નથી. બૈતિક શાસ્ત્રના મૂળતત્ત્વો સંબંધી માહિતી જિજ્ઞાસે હોતી બહુ ફાયદાકારક છે. શાસ્ત્ર ય જ્ઞાનથી અજ્ઞાનજન્ય સમજણ નાશ પામે છે, અહ્યં કુપી રહેતે થાય છે, વરાળદાર કેરી રીતે કામ કરાય છે, વિદ્યુત શક્તિ એ શી વસ્તુ છે, વગેરે માહિતી યોગ્યમાં આપવાથી જિજ્ઞાસે બહુ ફાયદો થશે. પરંતુ આ વિષયો પણ કેટલેક દરજ્જે ગહન હોવાથી મ્હારા અભિપ્રાયમાં ઉપર કલા: તે વિષયોની પેઠે આમનો પણ એકાંક વિષયોમાં સમાવેશ કરવો. આ ઉપરાંત આવા બીજા અનેક વિષયો છે તેમની નોંધ અહિં આપી શકાય એમ નથી. સવડ પ્રમાણે અને શિખનાર તથા શિખવનારની સોંપ મુજબ બીજા વિષયો દાખલ કરી શકાય.

જિજ્ઞાસી સમાજપ્રતિ શી શી દરજ્જે છે તેનો વિચાર કરવો બાકી રહ્યો છે. જિજ્ઞાસી સમાજનું જૂથ છે, તેમાં સારી કેળવણી અને ઠણપિસારદ જિજ્ઞાસે જે સમાજમાં અને જે ઠેકાણે હોય તે ઠેકાણે જ્ઞાનદ અને ઉત્સાહ ફેલાય એમાં સંશય નથી. પાશ્ચાત્ય લોકોમાં દરેક મહત્વના પ્રસંગે જિજ્ઞાસી હાજરી પ્રચલિત મનાય છે. જમવાના મેલાવડમાં, લેકચર હોલ મંદિરે, અથવા દેવળોમાં સારાં સુરોચિત વસ્ત્રો ધારણ કરી સુશિક્ષિત જિજ્ઞાસી પ્રશ્નોની સાથે આવે છે. ગાયન, વૃક્ષ, અથવા ચિત્રકલા ઇત્યાદિ મનોહર ગુણધર્મો તેઓ જનસમાજને

પ્રસન્ન કરે છે. કોઈ નવો અતિથિ આવતાં, તેની પહેલી મુલાકાત લેવી અને તેના કુશલ સમાચાર વગેરે પુછવા એ સ્ત્રિઓનું જ્ઞાન ગણાય છે. અંદર અંદર એક બીજાને લાંબા અથવા મળવા જવું, ગરીબ, અનાથ અથવા આગરી મનુષ્યોની દયા ખાઈ તેમને મદદ કરવી, દાનધર્મે કરવા, વગેરે અનેક બાબતોમાં સ્ત્રિઓને જ આગળ કરવામાં આવે છે. પાશ્વલ દેશોમાં આ પ્રમાણે સ્ત્રિઓનાં સમાજ તરફનાં કર્તવ્યો અનેક હોય છે.

આ સંબંધમાં હિંદુ સ્ત્રિઓની સ્થિતિ બહુ જુદા પ્રકારની છે. ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં પહેલેથી “પડદા”નું જોર એવું જળવસ્ત્ર છે કે જેના વર્ગની સ્ત્રિઓના નખ પણ પુરોની દૃષ્ટિએ પડતા નથી. તો પછી પુરોની સમામાં બગવાની અને તેમની સાથે બોલવાની તો નાતજ શી ? “પડદા” અથવા “જાપા”નો રિવાજ હિંદુસ્થાનમાં ઘણું જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં છે. કથાસરિસાગરમાંની એક વાતમાં પાટલિપુત્રના રાજાના જનાનાના વાડા તરફ એક માનુસ જોતો હતો તેને દેહાંત દંડની શિક્ષા કરી એમ આવે છે. આ ઉપરથી પડદાનો ચાપ પ્રાચીનકાલમાં વધારે સખત હતો એમ ચોખ્ખું જણાય છે. રામચંદ્રજીએ લંકા છૂટ્યા પછી સીતાજીને ઉધાડી રીતે ભરસામાં બોલાવ્યાં તે વખતે મીતાજીને બહુ દુઃખ શા કારણથી થાય છે એમ લક્ષ્મણે રામચંદ્રજીને પુછ્યું ત્યારે

“દયસનેતુ સ્વ કુચ્છેતુ ન મુદ્દેતુ સ્વયંમરે ।

ન કેતો નો વિવાદે સ્વ દર્શનં દુષ્યતે સ્ત્રિયઃ ॥”

એમ સમામાં ઉત્તર આપ્યો. ઉત્તરને નૃત્યકલા સિખવવા માટે બૃહનશની ગોઠવણ કરવામાં આવી તેની પણ આજ મતલબ છે. સારાંશ કે, ઘણાંજુદા વખતથી ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં પડવાનું જોર ધણું છે, અને મુસલમાની આમલ દરમિઆન તે વધારે મજબુત થયો. હાલના શિક્ષણથી અથવા કેળવણીના લોકો જુમ પાડવાથી આ રિવાજમાં કોઈ પણ ફરક પડશે એમ મને લાગતું નથી.

દક્ષિણ અને પશ્ચિમ હિંદુસ્થાનમાં “પડદા”નો રિવાજ જોકે ઓછો છે તોપણ કેટલેક અંશે સ્ત્રિઓ “પડદા”માં જ રહે છે એમ કહીએ તો ચાલે. અહિંયાં સ્ત્રિઓ કારણ વગર પુરો સમક્ષ આવતી નથી. અને આવે તો તેમની સાથે બોલવાનો અથવા તેમના બેમા મજાનો પ્રધા અહિં પસંદ કરવામાં આવતો નથી. આ કારણથી સ્ત્રિઓનાં સમાજ તરફનાં કર્તવ્યો હિંદુ જનસમાજમાં બહુ યોગ્ય હોય છે. જ્યારે આ રીતે છે ત્યારે સ્ત્રિ-સમાજમાં સ્ત્રિઓએ પોતાના આચરણથી, પોતાની કૃતિથી, અને પોતે ઉપદેશ કરીને શિક્ષણનો પ્રસાર કરવો એ તેમનું કર્તવ્ય છે એમ કહીએ તો ચાલે. આ ફરજ યોગ્ય રીતે અદ્ય કરવા માટે સુશિક્ષિત સ્ત્રિઓએ સારા સારા ગ્રંથકર્તાના લેખ વાંચવા અને વક્તૃત્વ શક્તિનો પણ યોગ્ય ધણો અભ્યાસ કરવો એ જરૂરનું છે. આ વિષય પ્રાથમિક શિક્ષણમાં નહિ પરંતુ જેના પ્રકારના શિક્ષણમાં દાખલ કરવો યોગ્ય છે.

સ્ત્રિઓ સમાજમાં એક જૂથ અને આકર્ષણ રૂપ છે તે તેમના કેટલાક ખાસ મનોહર ગુણોને લીધે છે. તેમનો કંઈ પુરોના કરતાં મધુર હોય છે. તેમને વલકલા સિખવવામાં આવે તો તેઓ પ્રેક્ષકોને આનંદ પમાડે છે, ચિત્રકલા, દ્વાર ગુપ્તવાની કલા વગેરેમાં

તેઓ સ્વભાવિક રીતે નિપુણ હોય છે. મતલબ કે, પ્રાચીન કાલમાં સ્ત્રીઓને ગાયન, નૃત્ય, ચિત્રલેખન ઇત્યાદિ કલાઓ શિખવવામાં આવતી. આવી કલાઓની સંખ્યા ૬૪ પૈકી ગણવામાં આવી છે. પ્રાચીન શિક્ષણ અંશોમાં એમ લખ્યું છે 'કે જે બાલ્યા' ૧૪' કલાતુર' જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તે સરદાર વર્ગની કન્યા હોય તો પણ પટરાણી થાય; તો પછી રાંજકન્યા હોય તો શું કહેવું ? તેથી પછીના વખતમાં હિંદુસ્થાનમાં સ્ત્રીઓને ગાયન નૃત્ય વગેરે શિખવવાનું દ્વિપણરૂપ મનાતું હતું કાલ પણ નૃત્યકલા શિખવવાનો પ્રચાર નથી એમ કહીયે તોપણ ચાલે. ફક્ત ગાયન કલા શાસ્ત્રીય રીતે શિખવવાનો રિવાજ ચાલે છે. વડોદરાની કન્યાશાળામાં ગાયનનો વિષય સારી રીતે શિખવવામાં આવે છે. મ્હને લાગે છે કે દરેક છોકરીને થોડું ઘણું ગાતાં આવડતું જરૂરનું છે, પરંતુ તે સપૂર્ણ શાસ્ત્રીય રીતે નહોતો તો ચાલે. ન્હાની છોકરીઓને શુદ્ધ સ્વરથી છોકરીઓનાં અને સ્ત્રીઓનાં ગીતો અને કવિતા ગાતાં આવડે તો બસ છે. હવેલા વર્ગની નિશાળામાં દરેક છોકરીને ગાયનનો વિષય આવડવોજ જોઈએ એમ હું ધારતો નથી કેટલીક છોકરીઓજ ગાયન સારી રીતે શિખી શકે છે. જેમને ધૈર્ય કૃપાથી મુદ્દકઠ અને સ્વાભાવિક ચોખ્ખતા પ્રાપ્ત હોય છે તેમના શિવાય બીજી છોકરીઓ પાસે ગાયનના વિષયમાં મ્હેનત કરાવવી એ વ્યર્થ છે. જે કારણસર હાલમાં સ્ત્રીઓને નૃત્યકલા શિખવવાનું બિલકુલ પસંદ કરવામાં આવતું નથી અને પોતાની પત્નીને તે કલા શિખવી તે દ્વારા આનંદ લેનાર પુરુષો મોટાજ હોય છે તે કારણસર નૃત્ય કલાના વિષય શિક્ષણકલામાં બિલકુલ ન દાખલ કર્યો હોય તો પણ ચાલે. ચિત્રકલાના જ્ઞાનથી પોતાને આનંદ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ બીજાને એ તેથી નુકસાનના જાણ પણ અંશ વગર દ્વાપહોજ મળે છે. આટલા માટે ચિત્રકલા એ એક શિખવા જેવો વિષય છે. પણ તે સર્વને આવડી શકે એવો નહોતાથી ઐતિહાસિક વિષયોમાં તેનો સમાવેશ કરવો. હવે કહેલી ત્રણ કલા શિવાય બીજી પણ સુરમ્ય કલાઓ અનેક છે પરંતુ તેમના વિશે વિશેષ ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી. જેની સવડ અને શિક્ષણસામગ્રી; તેના પ્રમાણમાં તેમનો સ્વીકાર કરવાનો છે.

અહિ સુધી શિક્ષણપદ્ધતિનો ધણે ભાગે ચારે તરફથી વિચાર કરવામાં આવ્યો છે માત્ર બે ત્રણ કાંઈક એછા મહત્વની જાણતોના વિચાર કરવો જાડી રહ્યો છે. છોકરીઓની નિશાળામાં અને લાંબુથી સ્ત્રીશિક્ષકો રાખવાની આવશ્યકતા ચોતરફથી ઘણું કરીને માન્ય કરવામાં આવે છે. તેમાં હવેલા દરજ્જાની નિશાળામાં બ્યારે ૧૨ વર્ષની ઉંમર/હવેરાતની ધણે ભાગે પરજોલી છોકરીઓ આવનાર, છે સારે તે શાળાઓમાં સ્ત્રીશિક્ષકો ખાસ કરીને જોઈએ. પણ આ શિવાય વળી બીજી એક વાત એવી છે કે આવી નિશાળામાં એકાદ સારી યુરોપિયન બાઈ શિક્ષક તરીકે મળે તો તે અવસરે કરીને રાખવી જોઈએ. યુરોપિયન લોકોમાં સ્ત્રીશિક્ષણ મહુ આગળ વધેલું છે એટલુંજ નહિ પણ તેમનામાં સુધડના, વખતસર કામ કરવાની ટેવ, કાર્યવ્યક્તતા વગેરે અવશ્યનીય ગુણો આપણે શિખવા જેવા હોય છે. તે ગુણો આવી બાઈના શિક્ષણથી આપણી સ્ત્રીઓમાં કેટલેક અંશે આવશે.

કન્યાશાળાનું મહાન બહુ ઉત્તમ પ્રકારનું અને હવાવાળું ટિકાલું હોવું જોઈએ તથા દરેક

શાળાને લગતી સારા વિરતાસ્વાળી અને થોડે ધણે અર્થે બધેજ રમવા માટેની જગો રાખવી જોઈએ. ન્હાના હવાં આવળ ન કરે એવા ધરમાં, અથવા રમવાની બિલકુલ સોઈ વગરની, કન્યાશાળા ન હોય તો ધણું નુકસાન થવાનું નથી. પરંતુ એવી સ્થિતિની શાળા હોય તો તેને લીધે છોકરીઓને અને બાલિ પ્રાંતને સારીરિક નુકસાન તો થવાનું જ ઉપર કહેલા વિવેચનથી સ્પષ્ટ જણાય છે.

આ સેખમાં જનાવેલા ધોરણ ઉપર કન્યાશાળા (પ્રાથમિક અથવા ચઢતા વર્ગની.) કાઢી શકવાને માટે તે ધોરણને અનુસાર નવાં ક્રમવાર પુસ્તકો કેટલાક વિષયો ઉપર તો લખાવાં જોઈએ. શિક્ષણથી ચતાં પરિણામોના ધણે આધાર એ ક્રમવારનાં પુસ્તકો ઉપર રહે છે. સારા વિચાર ઉત્તમ અને સરલ ભાષામાં, ભુદ્ધિ તથા સ્મરણશક્તિને શ્રમ ન પડે એવી રીતે, જે પુસ્તકોમાં દર્શાવેલા હેતુ તે પુસ્તકો સર્વ પ્રકારે પસંદ કરવા જેવાં છે. વળી, સેખકોએ પોતાનાં પુસ્તકો કોને ઉદ્દેશીને રચાય છે તેનો વિચાર કરવો જોઈએ અને તે વાંચનારાઓની શક્તિ, લક્ષમાં રાખી તેની અંદરના વિષયોની ગોઠવણ કરવી જોઈએ.

જે કારણસર ઔશિક્ષણનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છોકરીઓને લમતી પરીક્ષાઓ પસાર કરવાનો છે નહિ, જે કારણસર ઔશિક્ષણનું ક્ષત્રિઓએ જાતે ઉદ્યોગ કરી ઉદ્દરનિર્વાહ કરવાનું છે નહિ, અને જે કારણસર કન્યાશાળાની વાર્ષિક સેખી પરીક્ષા ન લેવી એવો આ-ખણે નિશ્ચય થયો છે, તે કારણસર સરકારથી ખાસ ચલાવવામાં આવતી પ્રાથમિક કન્યાશાળા શિવાય બીજી કન્યાશાળાઓ ઉપર માત્ર સમાજ તરફથી નિભાયેલી એક કમીટીની જ દેખરેખ હોવી જોઈએ; સરકારી દેખરેખનું કામ નથી. દરેક સમાજની સવડ પ્રમાણે, જદું રીઆત પ્રમાણે, તેમનામાં ચાલતા આવેલા વિચાર પ્રમાણે, તેમણે શિક્ષણ ક્રમનો નિશ્ચય કરી શાળામાં બજુતી છોકરીઓનું રિયું નુ ક્રમ આપે છે તે તપાસવા માટે થોડા અવરથા કરવી.

ઉપર બતાવેલી બધી જાનતોના વિચારકરી ઔશિક્ષણપદ્ધતિ કેવી રાખવી જોઈએ અને ઊંચોને કયા વિષયો શિખવવા ઈલાદિ વિષયો સંબંધી મ્હારો અભિપ્રાયનીએ મુજબ છે:-

ઔશિક્ષણના એકંદર ત્રણ વર્ગ જોઈએ; પ્રાથમિક શિક્ષણ, ઉચ્ચ પ્રકારનું શિક્ષણ, અને શાસ્ત્રીયશિક્ષણ આમાંથી પહેલા વર્ગનું શિક્ષણ, જેથી કરીને આપણી ઊંચોને કુલવધુને લગતી બધી દરજ્જે સારી રીતે જાનવતાં આવડે એવું હોવું જોઈએ. બીજાવર્ગનું શિક્ષણ માત્ર જેમને બહુ વખત શિક્ષણ માટે જાળવાની શક્તિ હોય તેવી ઉચ્ચરે આવેલી, સારી સ્થિતિની ઔચો માટે રોખવું અને જેથી કરીને પૈસે ટકે સુખી સોડોની ઊંચો સારી રીતે કેળવાઈ સંસારના દરેક કામમાં ઉત્તમ પ્રકારની મદદ અને સલાહ આપવાની થોડાતા ધરાવી શકે એવું તે હોવું જોઈએ. ત્રીજા વર્ગનું શિક્ષણ જે પુખ્ત ઉમરની છોકરીઓ અથવા ઊંચોને એકાદિ વિશિષ્ટ ઉપયોગી કલાતું જાના સંપાદન કરવાની અથવા તો એકાદ ધંધામાં પ્રવેશી થવાની ઈચ્છા હોય તેમને માટે રાખવું. આ જુદી જુદી જાતનું ત્રણ પ્રકારનું શિક્ષણ, પ્રા-થમિક શાળા, હાઈસ્કુલ, અને કોલેજ (પાઠશાળા) એમ અનુક્રમે ત્રણ ઠેકાણે આપવું. આ ત્રણ પ્રકારની શાળાઓ તદ્દન બિલકુલ હોવી જોઈએ; તેમાંનો શિક્ષક વર્ગ જુદો જુદો રાખવો

અને તેનો એક બીજાની સાથે કાંઈ પણ પ્રકારે સંબંધ હોવો જોઈએ નહિ. આવી બિન વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ એમ કહેવાની કારણે આગળ આપવામાં આવી છે.

પ્રાથમિક શિક્ષણશાળા.

આ શાળામાં કુલ ૭ થી ૧૨ વર્ષની ઉંમર સુધીની છોકરીઓને દાખલ કરવી. છેક ન્હાની ઉંમરમાં શિક્ષણ આપવું એ મદને બિલકુલ નાપસંદ છે. કારણ તેથી કરીને માણસની શરીર પ્રકૃતિ બગડી દુર્બલ થાય છે. તેજ પ્રમાણે સમજણ વગરની અને ઉંમરે પહોંચેલી છોકરીઓને હમેશાં એકઠાં રહેવાથી ખરાબ પરિણામ આવશે એમ મદને લાગે છે. એટલું જ નહિ પણ પરણેલી અને કુવારી છોકરીઓને પરંપરાના સમાગમમાં ન રાખવા જોઈએ એમ મદને અભિપ્રાય છે; અને તે પ્રમાણે પ્રાથમિકશાળામાં માત્ર પરણ્યા વગરની છોકરીઓને જ દાખલ કરવી એવો નિયમ કરવો જોઈએ એમ મદને લાગે છે. પરંતુ આ દેશમાં પ્રચલિત બાલવિવાહનો દુષ્ટ રિવાજ તે નિયમને સંપૂર્ણ આડે આવશે તે ખાતે ઉપાય નથી. તથાપિ બાર વર્ષની ઉંમરની પરણેલી છોકરીઓ સાધારણ રીતે અવિવાહિત રીતિમાં જ હોય છે એમ કહીએ તો સાચું. અને બાર વર્ષની છોકરીઓને આ શાળામાં દાખલ ન કરવી એટલે જ નિયમ જો હમણાં પગાય તો બસ છે.

પ્રાથમિક શાળાનો વખત સવારના ૭ વાગ્યાથી ૯ વાગતા સુધીનો અને સાંજે ૩ થી ૫ સુધીનો રાખવો. છોકરાઓની નિયાજ પ્રમાણે છોકરીઓની નિયાજનો વખત પણ ૧૧ થી ૫ સુધીનો રાખવો અને યોગ્ય જણાતો નથી. લાગત પાંચ કલાક અભ્યાસ કરવાનો શ્રમ કુમળા છોકરીઓથી ઘર્ષ શકવાનો નહિ. આપણમાં જન્મવાનો વખત ધણીકરીને ૧૧-૧૨ વાગે હોય છે. જમીને તરત જ દોડતાં જતોને જર્મ પાંચ કલાક બેસવાનું છોકરીઓને તો સુ પરંતુ છોકરાઓને અને મોટી ઉંમરના માણસોને પણ નુકસાનકર્તા છે. છેક ન્હાની છોકરીઓને તો દિવસમાં ચાર વખત જમવાની રેવ હોય છે. એટલા માટે જ ને ઠંડાણે જોવો જોવો સવારમાં જમવાનો વખત હોય તે પ્રમાણે સાંજે છોકરીઓની નિયાજનો સવારનો વખત સવાર પડે તેવી રીતે નક્કી કરવો, એટલે ૭ થી ૯ ને બદલે ૮ થી ૧૦ કરવામાં આવે તો પણ હરકત નથી. તેવીજ રીતે સાંજનો વખત ઉઠાણાના દિવસોમાં ૪ થી ૬ સુધીનો રાખવો.

પ્રાથમિક શાળામાં બને તેટલા ઓશિશકો રાખવા એ સાઈ છે. પરંતુ જુદા જુદા ધોરણ માટે જોઈએ તેટલા ઓશિશકો મળવાની પંચાત પડવાની, એટલે પુરવોને શિક્ષક તરીકે નિમવામાં પણ હરકત નથી. તેમજ મુખ્ય શિક્ષકની જગ્યાએ બની શકે તો ખાસ શિક્ષિકાને જ રાખવી.

આવી નિયાજોમાં પાંચ ધોરણ સુધી કરવાં પરંતુ ચાલાક છોકરીઓને બીજાની જોડે પડી રહેવાનો પ્રસંગ ન આવે એટલા માટે છ છ મહિને વર્ગ બદલતા નહું. આ પ્રમાણે જ છોકરીઓને આ નિયાજમાં પણ અથવા ચાર વર્ષમાં જ અભ્યાસ પૂરા થાય તેમને રજા આપવી અથવા સૌથી ઉપલા વર્ગમાં રાખી બીજા વિષયો શિખવવા પરંતુ તેઓને

૧૨ વર્ષ પુરા થાય ત્યાંસુધી, લાયક હોય તોપણ, હાઈસ્કુલમાં દાખલ ન કરવી.

હવે આવી પ્રાથમિકશાળામાં દરેક સ્ત્રીને ખાસ આવડવા જ નોંધ્યે એવા જ વિષયો સિખવવા બધી છોકરીઓને બાલબોધ અથવા ગુજાતી લખતા આવડતું અવશ્યનું છે એ ઉપાડું છે તેમજ સાદા દિસાળ કરવા, સાદા ગીતો ગાવાં, અને સાધારણ પ્રતિનુ સિવણ કામ એ પણ તેમને સિખવું આ બધા વિષયો પાંચે ધોરણમાં નીચે લખ્યા પ્રમાણે બહેની નાખવા

પહેલું ધોરણ—મૂળાક્ષર અને સખ્યા

બીજું ધોરણ—ગુજરાતી વાંચન અને લેખન—આક્ર

ત્રીજું ધોરણ—ગુજરાતી વાંચન અને લેખન—સરવાળા તથા બાદબાકી

ચોથું ધોરણ—બાલબોધ તથા ગુજરાતી વાંચન અને લેખન, ગુણાકાર ભાગાકાર, સાદી કવિતા બોલવી, અને હમકું સિવણ કામ.

પાંચમું ધોરણ—લેખન, વાંચન, અને બ્યાકરણના મુખ્ય નિયમો ત્રિરાશિ મ્હોડાના દિસાળ, સાદું જમાખર્ચે ઓઓના ગીતો ગાવા, અને સિવણ કામ

કેટલાક સ્ત્રીકેલવણીના દિમાયતી માણસોના વિચાર પ્રમાણે છોકરાના રાગતી પરીક્ષા કરવાનું અને તે ઉપર નોંધતા ઔષધોપચારનું તથા એકદર રીતે છોકરાંની સમાજ રાખ વાતું જ્ઞાન દરેક સ્ત્રીને અવશ્યનું છે, પરંતુ આ વિષય બહુ ઠંથું હોવાથી ન્હાની છોકરી ઓતી સમજણ બહારનો છે અને એમ છતાં પણ નો હક કરીને તેમને સિખવવામા આવે તો “ચોડું જ્ઞાન વિનાસકર્તા થાય છે” એ કહેવત પ્રમાણે અને ખાસ કરીને ઔષધોપચારની બાબતમાના તેમના અધુરા જ્ઞાનને લીધે જાદુ મામાં પરિણામ આવે તેટલા માટે પ્રાથમિક શિક્ષણમા આ વિષય દાખલ કર્યો નથી.

સિખવવાની પદ્ધતિ સ બધી નીચે જણાવેલી બાબતો ખાસ કરીને ધ્યાનમા રાખવા જેવી છે.

૧. બ્યાકરણનું પુસ્તક દ્વારઆતથી તે છેડા સુધી છોકરીઓને મ્હોડે કરાવવું એ કવલ નિર્ણય છે તેની પાછળ રમરણસક્તિ નકામી વેડફી ન નાખવી, અને એવા પોપટયા જ્ઞાનથી વિદ્યાર્થીને કાઢ વિશેષ લાભ પણ થવાનો નહિ આ વિષયમાજ તેમની સમજણમા ઉતારવાનો પ્રયત્ન શિક્ષકે કરવો અને તેની તેમને સહેતાધમી સમાજ પડે એટલા સારૂ છે કે ઉપલા ધોરણમા જ બ્યાકરણનો વિષય રાખ્યો છે

૨ નિશાળમાંના શિક્ષણ ઉપગત ન્હાની છોકરીઓને ઘેરથી પાઠ કરી લાવવાનું અથવા લખી લાવવાનું બિયકુલ આપવું નહિ. ન્હાની છોકરીઓનો અને ન્હાના છોકરા ઓનો બધો વખત શિક્ષણમાં જ રોકવો અને તેમને રમવાની અથવા ગમત કરવાની દુરસદ ન રહેવા દેવી એ તુરંજ્ઞાનકારક છે ઇતિવાદિ બાબતો ઉપર આવી ગઈ છે પ્રાથમિક શાળામા જતા વિદ્યાર્થીને નિશાળના વખતમા જ સિખવવાનું રાખવું શિક્ષા દાખલ ઘેરથી કરી લાવવાને પાઠ આપવામા આવે તો હરકત નથી.

૩, ગુજરાતી(મરાઠી) સબ્દોના પ્રતિચ્છાદ આપવાનું છોકરીઓને સિખવું એ પણ નકામું

છે. એક નિશાળમાં ગયો હતો ત્યાં છોકરીઓને “થોડો એટલે અથ” એમ શિખવેલું હતું. શિક્ષકોએ ફક્ત એટલું જ લક્ષ રાખવું કે શબ્દોની યથાર્થ સમજણ વિદ્યાર્થીની પડી છે કે નહિ, અને તે ન પડી હોય તો શાંત રીતે તેમણે વિદ્યાર્થીના મનમાં પાડવી. જેમ જેમ તેઓ મોટી થતી જશે તેમ તેમ તેમની સમજણ પણ વધશે અને શિક્ષક તેમજ શિષ્યને બહુ હરકત પડશે નહિ. મોટા મોટા સંસ્કૃત શબ્દો અથવા બીજા અધરા શબ્દો છોકરીઓ પાસે મ્હોડે કરાવવાની જરૂર નથી. ફક્ત પાંચમા ધોરણની છોકરીઓને માત્ર કંઈક શબ્દોના વાક્યના અર્થ શિક્ષકે પુછવા.

૪. વાર્ષિક કિંવા છ માસિક લેખી પરીક્ષા આ શાળામાં ન લેવી. પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરું થયાની એક પરીક્ષા (સ્કલશાઇનલ પ્રમાણે) ઉપરે રાખી હોય તો ચાલે. પરંતુ વર્ષે વર્ષે શાળાની તપાસ કરી જોવી જરૂરની છે અને તે વખતે છોકરીઓની આવડત મ્હોડાની પરીક્ષાથી નક્કી કરવી. ધર્નામ આપવા તે સારી હાજરી માટે, સારી વર્તણૂક બદલ, સારી રીતે ગાઈ શકવા સારૂ, સારી શારીરિક રમતો માટે, વગેરે દરેક ગુણને ઉત્તેજન મળે એમ આપવા.

શારીરિક શિક્ષણની બાબતમાં આપણા દેશની છોકરીઓને રમવાની રમતો અને વગર ખર્ચની તથા જોઈ ધન થવાનો સંભવ ન હોય તેવી ઈંગ્રેજી રમતો અવશ્ય શિખવવી. હવાની અનુકૂલતા પ્રમાણે સવારે અથવા સાંજે આવા પ્રકારની રમતો તેમને શિક્ષકોની સમક્ષ અડધો કલાક રમવા દેવી. તે બદલ તેમને કંઈ ખાવાનું આપવાનો રિવાજ રાખવો અને સારી સ્થિતિના માળાપની છોકરીઓ પાસેથી તે સારૂ કાઢ ફી લેવી.

હાઇસ્કૂલો.

હાઇસ્કૂલમાં ફક્ત ૧૨ વર્ષથી વધારે ઉંમરની છોકરીઓને દાખલ કરવી જેમનું પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરું થયું છે તેઓ હાઇસ્કૂલમાં દાખલ થવાને પાત્ર છે. એને જેમનું પ્રાથમિક શિક્ષણ અધૂરું છે પરંતુ જેઓ હાઇસ્કૂલને માટે લાયક છે એટલે જેમને લખતા વાચતા અને ત્રિરાશી સુધીના હિસાબ આવડે છે તેમને પણ આ નિશાળમાં દાખલ કરવી.

હાઇસ્કૂલને વખત સાંજે ૨ થી ૪ કિવા ૫ વાગ્યા સુધીનો રાખવો. આનાથી વહેલો અથવા વધારે વખત રાખવો નહિ. કારણ આ શાળા પુખ્ત ઉંમરની છોકરીઓ અથવા સ્ત્રિઓને જ માટે છે અને હિંદુ સ્ત્રિઓ તથા ઉમ્મરે આવેલી છોકરીઓને ધરકામ ધણું કરવાનું હોય છે. સારા પૈસે ટકે સુખી કુટુંબમાં પણ સ્ત્રિઓએ પોતે જ ધરકામ કરવાનો રિવાજ હોય છે, કારણ કે તે યાકરોને હવાશે નાંખવાનું ફાવે નહિ. અને મધ્યમ સ્થિતિવાળી સ્ત્રિઓને ધરકામ કરવાની ફરજ પડે છે. એટલે બીજા કોઈપણ વખત તેમને અનુકૂલ પડવાનો નહિ. આ કારણસર આપણી છોકરીઓને ધરકામની બાબતમાં સારી વાકેફગારી મળે છે અને તેમનું આરોગ્ય સુધરે છે. સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓને અને કેટલાક પુરુષોને પણ કેલવણીના પરિણામે ધરકામમાં જ કટાગો ઉપજે છે તેનું આ આખાદ ઓસડ હોવાથી તેઓ વધારે ઉપયોગી થશે. આ વિષયનું સવિસ્તર વર્ણન ઉપર આવીજ ગયું છે.

હાઇસ્કુલોમાં શિક્ષકનું કામ, ઓએનેજ માથે હોય જોઈએ. પાર જવંથી વધારે ઉમરની અને પગલેલી છોકરીઓને પુરુષ શિક્ષકોના હાથ તળે રાખવી એ સલામતી ભરેલું નથી. વગી હાઇસ્કુલમાંની શિક્ષક સ્ત્રીઓ પણ વિવાહિત સ્થિતિની અથવા સારી વર્તણૂક વાળી પુખ્ત ઉમરની વિધવા અથવા યુરોપિયન હોવી જોઈએ.

હાઇસ્કુલમાં અભ્યાસવાના વિષયોના અવશ્ય શિખવાના અને ઇચ્છાનુસાર શિખવાના એમ બે ભાગ પડવા સર્વગુણસંપન્ન સુશિક્ષિત સ્ત્રીનું પદ ધરાવવાને જેટલા વિષય જાણવા અવસરના છે તેટલા દરેક જણ શિખી શકે એ અશક્ય છે તેથી દરેક જણે પોતાની સક્ષિત, અનુમાર, પોતાને રૂએ એવા અને પોતાથી બની શકે એવા બે ત્રણ વિષયો પસંદ કરવા. આ ટેકાણે મદારા અભિપ્રાય મુજબ જે વિષયો અવશ્ય અને ઇચ્છાનુસાર રાખવા જોઈએ તે કયા અને કેટલા શિખવવા એટલુંજ માત્ર અહિં બતાવ્યું છે એથી વધારે ઓછા વિષય સવડ યમાણે અને સમાજ સ્થિતિને અનુસરી રાખવા.

અવશ્ય શિખવવાના વિષયો.

- ૧ મરાઠી અથવા બીજી જે પોતાની માતૃભાષા હોય તે, તેનું વ્યાકરણ તેમાના સારા સારા કવિનાં કાવ્યો, અને નિબંધ લેખન.
- ૨ ઇન્ડિસ્થાનનો ઇતિહાસ.
- ૩ હુનઆંની જુગોળવિદ્યા સંબંધી માહિતી.
- ૪ સંસ્કૃત (હાકતર બહારકર કૃત) પહેલું અને બીજું પુસ્તક, તથા છોકરીઓ અને સ્ત્રીઓ માટે સંસ્કૃત પુસ્તકોમાંથી વીણી કાઢેલા કૃતઓ.
- ૫ શિવલક્ષ્મી.
- ૬ ન્હાના છોકરાઓને યતા દરહોનું તથા તે ઉપરનાં એસડનું અને બાહરક્ષણ સંબંધી જ્ઞાન.
- ૭ રમોઈ કામ.

ઇચ્છાનુસાર લેવાના વિષયો.

સ્ત્રીઓ આપેલા વિષયો પૈકી ગમે તે બે દરેક જણે શિખવ્યા.

- ૧ ઇંગ્લિશ.
- ૨ ઇંગ્લાન્ડનો ઇતિહાસ.
- ૩ અકળણિત અને અખીજગણિત. (સામ્ય-સમીકરણ સુધી)
- ૪ ભૂમિતિનાં પહેલા બે પુસ્તકો.

ઓની ઉત્પત્તિ વિના દેશી દ્રવ્યો અવગણ છે — જો મ ત્રિવર્ગી

વાર્ષિક સવાજમ
સવા રૂપિયો
ટપાલ અર્થ સાથે

સુન્દરીસુખોધ.

સુદર પ્રગતિ
એ નિરોધ

(રોયલ ગ્રાન્ટ ફ્રોમ—મહારા યોગીસ પાનાનું)

ગુજરાત—કાઠીયાવાડમાં સર્વાંગી ઓઓને માટે પ્રકટ થતું પ્રથમ અને એન્જી મંજીર

પ્રકાશક—**વૃન્ધુસમાજ**, અમદાવાદ

1 ઓઓની સાંસારિક, માનસિક, નૈતિક, ધાર્મિક, અને શારીરિક ઉન્નતિ કન્વી
એ આપત્તનો મહાન ઉદ્ધ છે સાઓના લેખને ખાસ આપકાર આપવામા આવેલું

યોગિના.

અથવા, સાધ્વીઓના જીવનમુદ્રામ

એક સુખોધક આધારિક નવમ કથા ચુસ્ત, ખાતા નાટ દ્રપાલ અર્થ એક આ 11

આપત્તના ખીજા વર્ષના નવા આકૃષ્ટોને અર્ધી છીમતે

પત્ર બરદાનું } મકરરાય અમૃતમય વ્યવસ્થા પક, સુન્દરીસુખોધ
શરનામું } ૧૫૨, વાવેજરી 11 પોત, અમદાવાદ

વડુને શિખામણ.

(ખીજા આટલિ કિમલ-૨ ૧)

ઓઓને ખાસ વાચના લાપક પડેલી આટલિ 11 ૧૫૦૦ પ્રત ખપી જવાથી ખીજા
આટલિ ૫૬૨ પડી છે

મળવાનું ઠેકાણું—વિશ્વકર મણેરાય આ બરિયા ચીફ મેડિકલ ઓફીસર, મામડોળ, (કાઠીયાવાડ)
તાથા “ સુ દરી સુખોધ ” ઓરીમ, અમદાવાદ

અમારા એજ ટો.

રાજકોટ—રા રા મહેન્દ્રય નિહુમરાય ખી એ, એલ એલ ખી ડે સદર.

કરાચી—રા રા રમુનાય હામોદટ ડે પોર્ટ્રેટ ઓરીમ

મુઆઈ—રા રા બગદેવજ હામદમખાઈ ખી એ, એલ એલ ખી હાઈકોર્ટ વકીલ ડે
મોન્ટ્રો, મુનાબદ્દી બેન [કુલાત, મ પાગમી

રા. રા પુરોહિતમ નાયુરામ પટેલ ડે રોડ. એકમલાસ દેલતરામની

વડોદરા—રા રા પુન્યવતરાય રજુદેવરાય દિગ્વિવા. ડે ખાબવગા.

મધુરા પક્ષા સાહાય, હાંચ તરુશાખે,
સ્વર્ગીય મુગીતો ગાય, મીઠું પ્રિય બાખે. ૬

એમ રમ્ય ઉદ્યાન મહિં સદુ આ મગિયા,
બનિ ગાયકગણુ મુણવાન, સંગીતે ભગિયા. ૭

૩

ગરબી

(રેડો ! રેડો ! મુલક મુજગત રેડો !—એ ચાલ)

ચાલો, સાહેલો !, આપણુ ત્હાં જાધે,
જાધ, ગાયકટ્ટદે એક યાધે,
યાધ બેગા અમીનો રસ લાધે,
લાધ, આઢે યકી મુટગ બરીયે. ૧

બરો બરીજ તેથી મત બનોયે,
બનો, પખી તરફલ સગ રમીયે,
રમો રમી, હરખથી મન બરીયે,
બરો, સવેનો સદુ એક તાન યાધે. ૨

એક ટાને પ્રભુનાં ગીત ગાધે,
વર્ગો પુષ્પોનાં સાથે પ્રીત કરીયે,
પછો તડતી ડાગે ખુમ હોચીયે,
અને અદા ! પખીની સદુ ઉડીયે. ૩

બ્રમર

વિવિધ વિહાર.

ખોટું રસ્તે ભડિત.

વિમળા:—(ઘરના ઉમરા ઉપરથી) કેમ વિરમતી બહેન, આમ બારિબાર ક્યાં ચાલ્યાં ? કાંઈ બહુ મોઢાં થયાં છે ! હમણાં તો દેખાતાંયે નથી !

વિરમતી:—‘મોઢાં’ શેનાં; થોડા દિવસ થયાં એમના ટેબલનો એક ફમાલ ગુંથવા માંડ્યો છે, તે બરવામાં ને બરવામાં મોહું થઈ જાય છે, તેથી નથી આવતું.

વિમળા:—એમ ! મ્હં તો જાણ્યું, કે પેલા મહારાજ આવ્યા છે, ત્યાં દર્શન કરવા જતાં હશે, તેથી નહીં આવતાં હો.

વિરમતી:—ના, રે, ના, ત્યાં તે શું જાય, એવાં તે ક્યાં નવરાં છીએ, કે આખો દહાડો રખડતાં ફરીએ. એનો પેલી અંદરમણીને સોંપ્યું. અહીં! એનો આખો દિવસ મહારાજને ત્યાં જ રહે છે.

વિમળા:—રજાં એમ તે પૂન્ય થતાં હશે ! ધણી ઘેર જુપ્પો મરે, તે બાઈ ચાલ્યાં પૂન્ય કરવા. એના વર એક દહાડો મ્હારે ત્યાં આવ્યા હતા, તે એમને મ્હોડે કોણ જાણે કેટલુંયે બોલતાંતા. મહારાજનેયે કોણ જાણે કેટલી ગાજો પડી હશે, બિમારા પૂરા કંટાળી ગયા છે.

વિરમતી:—એ પણ બિચારા શું કરે, કેમ ના કંટાળે; રોજ તે એવું કેમ પાસવે ! આખો દિવસ ધંધામણિ ધંધામાં ચાકી જતા હોય, અને, ઘેર આવે ત્યારે સુખે રોટવો થે ખાવા ના મળે.

વિમળા:—એતો બહેન, મારા ઘરમાં રોજ કહે છે કે “ધર વંદ્યુ ને ભગતડું પેહું.”

વિરમતી:—એના વર કૃષ્ણલાલ જરા ભલા છે, તે કાંઈ બોલતા નથી, એને તો, પેલી રસિકના વર જેવો, વર એમણે, કે જરાયે વાંકાં ચૂંકા ન થવાય. બિચારા ભાવણ જતું કરે, ત્યારે બાથડીઓ વાંકી થાય. જો ! જો ! પેલી મંથુ જાય છે એ પણ બક્ષાણિ છે. નહીં કોઈ મહારાજને ત્યાં, કે મંદિરમાં જ જતી હશે જરા બોલાવતો ખરી !

વિમળા:—મંથુ બહેન.....ઓ મંથુ બહેન, જરા આવો તો ખરાં; ક્યાં ચાલ્યાં ? હુંસુંને ઘેર ?

મંથુ:—ત્યાં તે શું કરવા જાય; નકામા બેસી રહેવું, ને માયાં ફાડવાં ! પેલા નવા મહારાજ આવ્યા છે ને, તેમનાં દર્શન કરવા.

વિમળા—એમ, મહારા મનમા કે હુ સુને ઘેર જતા હશે, સાબળ્યુ છે કે મહારાજને ત્યાં તો બહુ બાપડીઓ એકઠી થાય છે ! કેટલીક તો આખો દિવસ ત્યાંની ત્યાજ રહે છે, આખો દિવસ શા દર્શન કરતા હશે !

મંથુ—એનો એમ, > ઘેર બેઠી રહે, ત્યારે ત્યાં મેઘ ધડી રામનું નામ દેવાય.

વિમળા—ઘેર નહિ દેવાતું હોય ? મેનું રામનું નામ, કાયા બેઠાં બેઠાં સૌએ માન ગામની કુચલીઓ તો કરે છે નકામા રોમ !

મંથુ—બેસ, બેસ, નકામું શું બકબક કરે છે, એવું તે માર્છ કરતું હશે ! તનેયે બોલવાની ટવ પડી છે તો !

વિમળા—શું કામ કાઢ્યા થાય છે ! દુ એક દિવસ ત્યાં આવી હતી, ત્યારે બહુયે જોયું હતું પહેલાં તો મહારા મનમા > મેણુ જાણે ત્યાં શીયે બકિત કરેતા હશે, અને, કોણ જાણે કેટલીયે માળાઓ ફગતા હશે પણ પછી આવીને જોયું ત્યારે બધી ખજા પડી.

મંથુ—તોયે સહેજ પરમેશ્વરનું નામ દેવાય. મહેજ હામવાનનું નામ કાને પડે તોયે પૂન્ય કે “નાસ્તા તેમજ પૂન્ય”

વિમળા—એમ તે પરમેશ્વર છેતરાતો હશે ! એ તે કાઈ ત્હમારા રમણિક જેવડો નાનો કામો છે ! જુદું બોલીએ, કુચલી હરીએ, બધાને ગાગો દેખએ, અને, પછી મં દિરોમા અને મહારાજને ત્યાં મહાલામહાન કરીએ એટલે પૂન્ય થઈ જતું હશે ! એમ કાઈ પરમેશ્વર છેતરાય એવો નથી આટલી મોટી દુનિયા બનાવી છે, અને એટલુએ સમજતો નહીં હોય ! ખરા મનથી ઘેર પણ ક્યા બકિત થતી નથી !

વિમળા—ખૂં છે ઘેર ક્યાં પરમેશ્વરને પૂજતો નથી, તે, મદિરોમા, ને મહારાજને ને ત્યાં બટકીએ ! “મન ચગા તો દયરોટમે ગગા”

મંથુ—તુંએ પહેલાં મદિરોમા દર્શન કરવા જતી'તી 'તો ' હમણાં વગીઆમ પાન વાયો છે, તે, જરા ટહાપણુ સુઝુ છે, મે દહાડામાં કાઢી થઈ ગઈ !

વિમળા—હા હું જતી'તી ક્યાં ના કહું છું, પણ એક દહાડો મને એમજે એક ચોપડી ચાવી, એમા કાઢની એવી સારી સારી વાતો લખી હતી, અને, એવા માન સાગ દાખતા આપ્યા હતા, કે તું વાચે તો દીગજ થઈ જાય આપણા સાઝમા તો કશું છે કે, બાપડીઓને તો જ્ઞતિ એજ પરમેશ્વર છે ' ધણીની ચાકરી કે તો સૌએ મારા વાના થાય ત્યારથી જ મને તો લાગ્યું, કે, શું કામ મદિરોમાં

વિરમતી:—એતો પહેલાં એમજ થવાનું; પછી ધીમે ધીમે બધું ઠેકાણું પડશે.

મંથુ:—જો ઘરો તે ખરૂં. મને નકામી બહુ ખોટી કરી; મોડું ચર્ધ મધું અને દવાયે ના જવાયું; પણ કાંઈ નહિં, આજે આ બધું સાંભળ્યું છે, તે ઘેર જઈ એમને બધું પૂછી જોઈશ. જોઈ તો ખરી, એ શું કહે છે, પાસે સારી સારી ચોપડીઓ મંગાવિને જોઈશ, એટલે બધુંયે ખજાર કાંઈ આટલું બધું જોવાં છે તે હાંધું રહેશે? તમારા મનથી એમ છે એકલાં જ શિખ્યાં છે!

વિમળા:—જો જોને, એટલે બધુંયે જાણુશો. આટલી કથાઓ માંભળી પણ કાંઈ થયાં નહિ, તે હવે શું સમજશો! એતો “લે”શ આગળ ભાગવત” જેવું.

વિરમતી:—હાની રહેને વિમળા; કાલે બધી ખબર પડશે; કાલ મળતે હોડે મંથુ.

મંથુ:—કાલે તમે મ્હારે ત્યાં જ આવજોને, જાઉં છું.

વિમળા:—આવજો મંથુ બહેન.

મંથુ:—તમે આવજો.

વિરમતી:—આજ તો મોડું થયું એટલે ઘેર ગયાં; એમને જરાક ચટકા લાગ્યો ને જોઈએ, કાલે શું કહે છે.

વિમળા:—જરા અકસ્મ વાપરીને વિચાર કરજો, તો તરત બધું સમજશે, પણ હાલ ચાર કરે છે કોણ, “દેખાદેખી સાધે જોગ, પડે પિંડને વાધે રોગ.”

વિરમતી:—જોઈશું, કાલની વાત કાલ; હું પણ જાઉં, જરા મોડું મથું.

વિમળા:—આવજો ત્યારે, કાલે હું તમારે ત્યાં જૂમ પાડીશ; આપણે બન્ને મંથુને ત્યાં જ જઈશું.

વિરમતી:—હીક, પણ જોજો જૂમ પાડવી બૂલીશ નહિં હોં!

વસન્તવિનાદી

(શિશુમણ)

રમણીમણિમાળા.

પ્રાચીન ભારતનાં સ્ત્રીસ્તો.

(ડીસેમ્બરના અંકથી ચાલુ.)

૩

દેવહુતી—મહાત્મા મનુ ભગવાનની તે પુત્રી હતી. જો કે તે મહાન રાજા હતો તોપણ તેની અતિ પ્રિય પુત્રી એક અરણ્યનિવાસી ઋષિને પરણી હતી. તેનું નામ કદંબ હતું. આ ઋષિ ઘણા વિદ્વાન હતા એટલું જ નહિ પણ સાધુતા અને ભક્તિમાં કોઇ હેમની બગેનરી કરી શકે તેવું ન હતું. રાજકન્યાની હેમતા ઉપર અગાધ પ્રીતિ હતી, અને તેને પરિણામે ઋષિએ તેની ખાનગર હેની સાથે વિવાહ કર્યો હતો. આ દંપતીનાં લગ્ન શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે યથાં હતાં. રાજપુત્રીએ ત્યારપછી રાજભુવન તથા સ્વામીની સાથે એક ગાદ અરણ્યમાં નિવાસ કર્યો હતો.

બાહ્યાવસ્થાથી જ રાજકન્યાને વિદ્યા ઉપર અપ્રતીમ પ્રેમ હતો. અને બહુધા તે જ કારણને લીધે તે ઋષિ સાથે હેમતા રાખતી આકર્ષાઈને પરણી હતી. જ્યારે તે જમરે પહોંચી ત્યારે તેની વિદ્યા ઉપરની પ્રીતિમાં એટલી બધી વૃદ્ધિ થઈ કે તેણે સંન્યાસિનીનું જીવન ગાળી આ બ્રહ્માવૃત્તના ગદસ્પર્શ મૂઠ તત્ત્વ જાણવાનો નિશ્ચય કર્યો. જો તે રાજકન્યા રહી હોત તો તે, તે સમયના સંયજા મહર્ષિઓ પામે અધ્યયન કરી શકત, તથાપિ, જે પદબ્રહ્મને જાણવાની હેતુ ઇચ્છા હતી તે બાબે જ પુરી થાત. પણ અરણ્યમાં હોને પોતે સદા તે પ્રયામ ઘણો જ કર્યો યદ્યપિ પડ્યો. આ અગ્રે તેણે તે મહાન કાર્ય વાસ્તે અતિ ઉત્સાહથી જે જે અધ્યયન કરવા યોગ્ય હતું તેનું અધ્યયન કર્યું, અને જેનો પ્રયોગ કરવા યોગ્ય હતો તેનો પ્રયોગ કર્યો.

આ મહર્ષિપત્નીએ એક પુત્રજનને જન્મ આપ્યો, જે પુત્ર વસ્તુતાઃ આપણા તત્ત્વ-જ્ઞાનનો પિતા થયો. કારણકે તેના પેલાં તત્ત્વજ્ઞાન સુ છે તેનો કોઇને ખ્યાલ હતો નહીં. આ મહાત્માનું નામ કપિલ હતું. મહાત્મા કપિલ મુનિએ માખ્યદર્શન રચ્યું. આ ગ્રંથની અંદર દુનિઆના ઉપદ્રવ પછી પ્રથમ જ મનુષ્યના મનનું યથામરણ કરવાનો, તેના મુખ દુઃખનાં કારણો શોધી ફહાડવાનો, અને મનુષ્યનાં દુઃખ નિવારણ કરી મોક્ષ મેળવવાનાં સાધનો બતાવવાનો યત્ન કરવામાં આવ્યો છે. દેવહુતિએ તે મહાત્મામાં હેમતા નામ પ્રમાણેના ગુણોનું આરોપણ કર્યું. બાહ્યાવસ્થાથી જ તેણે હેમને એવું શિક્ષણ આપવા માંડ્યું કે જેના પ્રતાપથી હેમને મનુષ્ય જાતિના મોક્ષનો ઉપાય શોધી ફહાડવાનો માર્ગ દરમ્યાન થયો. જ્યારે તે મહોટા થયા ત્યારે હેમણે હેમનાં મહાન પ્રભાવવાળાં માતૃશ્રીએ બતાવેલા માર્ગમાં નિર્દતર શ્રમ કરીને છેવટે મનુષ્યજાતિના મુખનો ઉપાય જોણી ફહાડ્યો. આશરે

અંદર પડ્યું. આથી પાત્રનું છીદ્ર બંધ થયું અને પાણી અંદર ભરાઇ રાખ્યું નહીં. આ બનાવ કોઇની દૃષ્ટિએ પડ્યો નહીં. ચોખ્ખ કાળે ધડી તપાસવામાં આવી તો માલમ પડ્યું કે તે ભરાઇ ન હતી. આ ઉપરથી તપાસ કરતાં લેતી અંદરથી મોતીજડી આવ્યું. આવી રીતે જો કે ધારેલો ઉદ્દેશ પાર ન પડ્યો તોપણ લેતે પરણાવવામાં આવી અને પરિણામે તે અદ્ય સમયની અંદર વિધવા થઈ.

વિધવા થયા પછી લેણે લેના પિતા પામે ગણિતશાસ્ત્રનો અભ્યાસ આરંભ્યો. ભગવાન ભારતકથાચરિત્રનો મહાન અંથ લીલાવતી જે લેતે ઉદ્દેશીને લખવામાં આવ્યો છે તેજ બતાવી આપે છે કે આ કદિન વિધવાનું લીલાવતીને કેટલું વિશાળ જ્ઞાન હતું. એમ કહેવામાં આવે છે કે ગણિતના પ્રમાણથી તે ગ્રામ્યજ્ઞ જાડના માદશ ગણી આપતી. લેણે પોતાનું જીવન વિદ્યાભ્યાસમાં ગાળ્યું હતું, અને ગણિત શાસ્ત્રનો અભ્યાસ લેતું સર્વજ્ઞ હતું.

કાળના અતન્ન પ્રવાહ ઉપર ફાળુબગ દૃષ્ટિ કરતાં ઇતિહાસ પટ ઉપર પ્રકાશ પામતી ભાનુમતી આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે. જેવી રીતે લીલાવતી ગણિતશાસ્ત્રમાં નિપુણ હતી તેવી રીતે ભાનુમતી મંત્રયોગમાં કુશળ હતી. બીહારના મહારાજ ભોજરાજની તે રાણી હતી. ઘણું જ શોકાસ્પદ છે કે ભાનુમતી વિશે એક મહાબર દંતકથાઓ શિવાય લેતો ખીજો કોઇ પણ ઇતિહાસ આપણી પાસે નથી. વળી આ દંતકથાઓ એવી છે કે તે ઉપર વિશ્વાસ મૂકી શકાય એમ નથી. ભોજરાજ આશરે જો હજાર વર્ષ ઉપર થઈ ગયો છે. ભાનુમતીનો મંત્રયોગ એવે સમયે પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો છે કે જે વખતે દુનિયા લગભગ આશાત અવસ્થા ભોગવતી હતી. તેમ છતાં દરેક ગામ કે શહેર ન્યાં બાજીગર હોય છે ત્યાં લેતું રમણુ અવાપિ પર્યંત જળવાઇ રહેલું છે. આ લેણે લેતું આદર સંહિત આગંધન કરે છે, અને લેતો પ્રભાવ એટલો છે કે આખા હિન્દુસ્તાનભરમાં આપણને કોઇ એવો બાજીગર નહિ મળે કે જે શરૂઆતમાં લેતી પ્રાર્થના કર્યા શિવાય પોતાના ખેલ શરૂ કરે.

સનાતન.

વિદ્યાકળા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

(ડીસેમ્બરના અંકથી માણુ)

ધરતીકંપ.

એક દિવસ ઉત્તુક તથા તેનાં માળાપ રાત્રે એમાં હતાં તેવામાં અચાનક જાણે ધર ચક્રવર્તી કરતું હોય તેમ સહને લાગ્યું, અને છાપરાંની વળીઓના કકરાટ થયો. તે જોઈને અને સાંભળીને ઉત્તુક મનરાગો અને પૂછ્યું, કાકા, આ જરાવારમાં શું થઈ ગયું? મને જરાવાર આ ધર કરતું હોય એમ લાગ્યું અને સાચે આ વળીઓ પણ જાણે પૂરતી હોય એમ મને જણાયું. એ શું હશે કાકા?

વિજ્ઞાન—એને ધરતીકંપ કહે છે, એટલે કે ધરતી ફરે છે. મેં તને કહ્યું છે કે પૃથ્વીની

અંદર બળનું છે, તે કેટલીક વખત જ્વાળામુખી પર્યંત રૂપે બહાર આવે છે, બહાર આવે છે ત્યારે, તેમજ કેટલીક વખત તે બહાર નથી નીકળી શકતું ત્યારે પણ, તેનું જોડ આમપામ લાગે છે. અને આપણે પાણીમાં જરા હાથ પછાડીએ તો જોમ મોજાનું ચોમેર ફેલાઈ જાય છે, તેમ આ જોડનું મોજાનું ધીમે ધીમે ચોમેર ફેલાય છે અને તેથી આ પૃથ્વીને ધક્કો લાગે છે; ત્યારે ધરતીકંપ થયો કહેવાય છે.

આ ધરતી કંપથી નગરોં ધર હોય છે તે તૂટી જાય છે, અને એક બે સેકન્ડ કરતા વધારે ગ્હે તો ઘણું નુકસાન થાય છે.

પરમેશ્વરની કૃતિઓમાં કેવો ચમત્કાર છે!!

પાણી.

ઉત્તુક—કાકા, પેલો માણસ વાત કરતો હતો કે એ દેશમાં પાણીની એટલી તંગી છે કે પાણીનું વાસણ લોકો ખાટલા નીચે સંભાળથી રાખે છે, અને જો કોઈ તે લેવાને પ્રયત્ન કરે તો તેને જાનથી મારે છે, એ વાત ખરી હશે? જરા પાણીને માટે એમ શા માટે કરતાં હશે, વાહ?

વિજ્ઞાન—આપણને તો એમ લાગે; આપણને પરમેશ્વરે પુષ્કળ પાણી આપ્યું છે તેથી તેની ખરી કિંમત આપણને માલૂમ પડતી નથી. આપણે પરમેશ્વરનો પૂર્ણ ઉપકાર માનવો જોઈએ કે એવી સીઝને માટે પેલા માણસના જેવું કરવું પડતું નથી. તે જુજરાતી છઠ્ઠાં ચોપડીમાં રેતીનાં રણના પાકમાં અલીબેગની વાત તો વાંચી હશે.

ઉત્તુક—હા, કાકા, પાણી વિના એક ઘડી પણ રહેવાય નહિ. એ પાણી શાનું અનેકું હશે.

વિજ્ઞાન—પાણી, ઑક્સીજન (પ્રાણવાયુ) અને હાઇડ્રોજન () નામના એ વાયુનું અનેકું છે.

ઉત્તુક—સારે, વરસાદ નથી આવતો સારે તે એ વાયુમાંથી પાણી ઉત્પન્ન કરીને આપણું કામ કેમ નથી ચલાવતા ?

વિજ્ઞાન—કેમકે તે અને વાયુને જ્યાંય એકઠા કરવાની ઘણી સુરક્ષી છે. પણ હું તને એક સરલ પ્રશ્ન પૂછવા માગું છું કે કુદરતી રીતે પાણીનો રંગ કેવો હોય ?

ઉત્તુક—ઓહો, તેમાં તે શું ? પાણીનો રંગ ધોળો હોય.

વિજ્ઞાન—હું એમ ધારતો જ હતો કે, તું એ જ્યાંય આપીશ. ધોળો રંગ તો આપણે દુધ જેવાનો કરીએ છીએ. પાણી દુધ જેવું મોળું છે ?

ઉત્તુક—ના, કાકા, હવે તો ગિગાર કગતા અને વાએ છે કે તેને માર્બ રંગ જ નથી.

વિજ્ઞાન—તેજ વિચાર ખરો છે. જે કંઈ ફેરફાર એથી ઉઠતો જોવામાં આવે તે તેની સાથે પૃથ્વીનાં રંગરંગો મળેલાં હોય તો જ થાય. જેમકે ડોશું પાણી, શાનું પાણી છિંત્યાદિ, રંગ એ પણ એક જાનની પૃથ્વી-માટી જ છે, તેથી આપણે પૃથ્વીનાં રંગરંગો કલા જે કે દરીયાનું પાણી અમમાની દેખાય છે તેનું કારણ વળી બીજું છે. તે તો બહુ ઉગાધને લાઇને, તેમ જ ઉપગતા આકાશના પ્રતિબિમ્બને લાઇને એવું દેખાય છે. એનો કીક પણ પાણીનો આકાર કેવો હોય છે, ઉત્તુક ?

ઉત્તુક—પાણીનો આકાર તો કેવો હોય છે ? મપાટ હોય છે બીજે કેવો.

વિજ્ઞાન—એક ગોળામાં પાણી બરીએ તો ? ગીચામાં બરીએ તો ?

ઉત્તુક—ત્યારે પાણીને પૃથ્વીની મારફત એકજ પ્રકારની આકૃતિ નથી, પણ જેમાં પાણી નાખીએ તેની આકૃતિ તે મહણુ કરે છે.

વિજ્ઞાન—પાણીનું જોસ કેટલું હોય છે તેની તો તને ખબર હશે જ.

ઉત્તુક—હા પૂર આવે છે ત્યારે ગામનાં ગામ પણ વખતે તણાઈ જાય છે. વળી આગ-ગારી વિગેરે હાલનાં ઘણાંખરાં વત્રો જે વગળની મદદથી આવે છે તે વરાળ પણ પાણીનું જ સ્વરૂપ છે.

વિજ્ઞાન—અસખર.

ઉત્તુક—કાકા, દલાણું પાણી ભારે અને રલાણુ હલકું છે એમ લોકો કહે છે તેનો શો અર્થ ?

વિજ્ઞાન—પાણી હમેશા જે જે જમીનમાં ઘળને વહે તે તે જમીનના રંગરંગોની અસર સાથે સેલું આવે છે. કેટલીક વખત અજના રેતીવાળા પ્રદેશમાં ઘળને પાણી વહે

છે ત્યારે તે ચોખ્ખું ગળાઇને આવે છે. કાઈ ખારવાળા પ્રદેશમાં થઇને આવે તો તેમાં રહેજી ખારાસ આવે છે, જેમાં પાણીમાં ખાર વધારે તેમાં તે ભારે, એટલે કે તે પીવાથી અત્યંત તરત પચી ન શકે, હવેકુ એટલે જે અત્યંત તરત પચાવે તે, કેટલાક કુવાનું પાણી ભારે અને કેટલાકનું હલકું હોય છે તેનો જે પ્રદેશમાં થઇને તેની સર નીકળતી હોય અને આવતી હોય તેના ઉપર આધાર રહે છે સાધારણ રીતે હુમરી પ્રદેશનું પાણી ભારે હોય છે પાણીના શા શા ઉપયોગ છે તે તો તુ જાણતો હશે.

ઉત્સુક—હા, કાકા એતો દેખીતા જ છે પાણી વિના આપણે ઘડીભર પણ રહી શકતા નથી પાણી વડે જ અન્ન પાકે છે, પાચાય છે અને ખાધેલું અન્ન પચે છે. પાણી માણસને કન્યાના કામમાં આવે છે અને વસ્ત્રો વિગેરેના રૂપમાં એક શક્તિ ધર્મ પડેલ છે જેથી મનુષ્યના સુખમાં અને ન્યા ઋદ્ધિ થાય છે.

વિજ્ઞાન—પાણીની પ્રકૃતિ એવી છે તે તુ જાણે છે ?

ઉત્સુક—હા પાણી ઠંડુ છે

વિજ્ઞાન—જનબર, પાણીની પ્રકૃતિ શૈલ્ય (કણપણ) અને પ્રવાહીપણ છે. જે જે ચીજો આપણને ઠંડી લાગે તેમાં પાણીના રજકણો છે એમ સમજવું હવા પણ ઠંડી તેને લઇને જ લાગે છે આ પૃથ્વી ઉપર માત્ર એક ભાગ જમીન અને ત્રણ ભાગ પાણી છે એ ખાન પાણીના મોટા મોટા ભાગોને મહાસાગરો કહે છે, જેવા કે પેસિફિક, અટલાન્ટિક ઉત્તર મહાસાગર, દક્ષિણ મહાસાગર ઇત્યાદિ તેઓથી નાના ભાગોને સમુદ્ર કહે છે, જેવા કે ભૂમધ્ય સમુદ્ર, અરબી મહાસાગરો તે સર્વમાં પાણી ખાઈ છે.

ઉત્સુક—કાકા, પરમેશ્વરે એટલું બધું પાણી શા માટે કર્યું હશે ? અને વળી તે ખાઈ કન્યા કરતા મીઠું કર્યું હોત તો કેવું સારું ?

વિજ્ઞાન—ઉત્સુક, પરમેશ્વરે જે કંઈ બનાવ્યું છે તે સર્વમાં કંઈ ઉડો હેતુ સમાએતો હોય છે એ મોટા સમુદ્રો હોવાથી વેપારમાં ઘણું મુગમ પડે છે. જ્યાં જ્યાં દરીયાઈ રેલ્વે ત્યાં ત્યાં ઘણું કરીને વેપાર સારો આવતો હશે. તેનું પાણી ખાઈ છે તેથી તો આપણને ખાસ ઉપયોગી ચીજ મીઠું પૂરું પડે છે. જે મીઠું ન પાકત તો આપણી શી વડે ચાત ? વળી સમુદ્રોની અદર અનેક પ્રકારના જીવ થાય છે જેમની જીવણી ખારા પાણીમાં જ ટકી શકે છે પરવાળા નામનાં જીવંત સમુદ્રોમાં જ રહે છે અને ધીમે ધીમે કરીને મોટા ટાપુઓ તેઓ બનાવે છે ?

ઉત્સુક—ટાપુઓ એટલે શું ?

વિજ્ઞાન—ટાપુ અથવા દ્વીપ એટલે સમુદ્રમાં જમીન ઉગી આવેલી હોય તે—જેની ચારે તરફ પાણી હોય, એવી જ રીતે પાણીના કેટલાક ભાગોના નામ પણ જાણવાના છે. સ

મુદ્રનો ભાગ લાંબો થઇને જમીનમાં જતો હોય તો, તેને ઉપસાગર કે અખાત કહે છે. પાણીના બે મોટા ભાગને જોડનાર નાનો ભાગ સામુદ્રધુની કહેવાય છે. આ ખારાં પાણી ઉપરાંત મીઠાં પાણીના સંગ્રહ પ્રજુએ આપણને આપેલો છે.

ઉત્સુક—હા. કાકા, એતો મને ખબર છે, નદી, ઝરાઓ વિગેરેમાં મીઠું પાણી હોય છે. ધણીખરાં સરોવરમાં-તળાવમાં-પાણી મીઠું જ હોય છે. સમુદ્રનું પાણી ખાઈ કેમ હશે, વાર ?

વિદ્યા—તે હું તને સમજાવીશ. પણ તે પહેલાં એક વાત તારે યાદ રાખવાની છે તે એ છે કે વરાળ એ પાણીનું સ્વરૂપ છે, અને વરાળ સિવાય વરસાદ, ઝાકળ, ધુમ્મસ, કરા, ખરફ એ સહ પાણીનાં જુદાં જુદાં સ્વરૂપ છે-પણ અતિ ગંધા પાણી જ છે. જેમ સોનામાંથી ઘાટ બૂદા બૂદા ધણી પણ મૂળ બધું સોનું છે, તેમ જ આમાં પણ છે. એ સ્વરૂપો કેવી રીતે થાય છે તે હું તને હવે પછી સમજાવીશ.

(અપૂર્ણ.)

સાકરલાલ માતીલાલ વહરામનની.

વર્તમાન રંગ.

શ્રીઅપરાધીઓ માટે એક ઉદ્યોગશાળા હોવાની જરૂર—નહાના મંદીરાં રહેરામાં અનુભવી માણસોને ગરીબ વર્ગનાં જુવાન ગાળક અને બાળકોઓ રખડતાં જાણ્યા વિના રહ્યાં નહીં હોય. ઘણે ભાગે માખાપની કંગાલીપત અને ગુજરાન કરવાને અશક્ત સ્થિતિને લીધે રજાગતાં રાખેલાં તથા કેઠપિણુ આશ્રય વિનાનાં નાવારસ છોકરાંઓ એવી ભટકતી અને રખડતી જીંદગીના ભોગ ધઈ પડે છે, અને કેટલાક દરમખોરાના હાથમાં સપડાઈ પોતાનું ભવિષ્યનું આજીવન બગાડે છે, એટલું જ નહીં, પણ રહેરની ખીજ પ્રમાણિક અને આબરુદાર વસ્તીને ત્રાસ રૂપ ધઈ પડે છે. આ નિર્ભાગી જીવો આ પ્રમાણે આપણને પીડાકારક હોવા છતાં, તેમની આ સ્થિતિનું મૂળ કારણ ઉદાર બુદ્ધિયા તપાસતાં, તેઓ આપણી દયાને જ પાત્ર છે એમ આપણને જણાયા વિના રહેતું નથી. કારણ કે, જાળપણથી જ જો તેઓને પુરતી સંભાળ અને રક્ષણ નીચે મુકી નહીં સોંપતમાં રસતાં બચાવી લેવામાં આવે, અને પછી કોઈ સારા ઉદ્યોગ તરફ તેમનું મન વાળવામાં આવે, તો રખડતી જીંદગી ગુજરવાનું છોડી દઈ તેઓ પ્રમાણિક મહેનતુ નીવડવાને ધણી સંભવ રહે છે. યુરોપના દેશોમાં આ વિચાર લાંબો વખત સયાં સ્વીકારવામાં આવ્યો છે, અને ત્યાં એવાં નાવારસ તથા રખડતાં જાળકો માટેનાં આશ્રમો સરકાર તરફની તેમજ ઉદાર દા-

લના 'શ્રીમંત ગૃહસ્થાની' સહાયતાથી ઉધારી નિભાવવામા આવે છે. આથી ક્રાંતિક સરચાઓ આપણા દેશમા પણ ઉભી કરવાનો વિચાર આપણા પરોપકારી સંસ્થાઓને પણ થયો હતો અને થાય છે, અને કેટલેક ઠેકાણે અનાધ્યાત્મો ઉવાડવામા આવ્યા છે, તેમ ઉદ્યોગશાળા પણ સ્થાપવામા આવી છે. મુબારકમા ડેવીડ સામુનના નામની એક ઉદ્યોગશાળા ધણી વગરો થયા આવું છે. ગયા ફેબ્રુઆરી માસમા તે શાળાની કમીટીની સભામા વચાચેલા રીપોર્ટની નોંધ લેતા " મુબારક સમાચાર " પર જે ચર્ચા કરી છે તે ઘણીજ ઉપયોગી અને સમયસચ્ચ છે. બાળક તેમજ મ્હોટી વયની, નિરાધાર સ્થિતિના ભોગ રૂપ થઈ પડવાથી અપરાધી થયેલી, સ્ત્રીઓને ચોખ્ખા માર્ગ દોરવા માટેની એક ઉદ્યોગશાળા સ્થાપવાની ભલામણ કરતા તે લખે છે કે - " બાળ વયના પુરૂષ અપરાધીઓને ઉગારવામા આ ખાતું જે મનોપકારક સેવા બજાવે છે, તે જોતા એજ પ્રદાગના સ્ત્રીઅપરાધી વર્ગ માટેના ખાતાની ખોટ આપણને વધારે માવજત પડી આવે છે. પુરૂષો કરતા સ્ત્રીઓ માટેના આર્થિક ખાતાની વિશેષ અગત્યતા માટે બે મત હોઈ શકે નહીં, પણ તેમ છતાં આ રહેર તો શું પણ આખા ધર્માક્રમા તેમને માટે કોઈપણ દેશલે નામદાર સંસ્થા તેની માર્ગવશ કરી આપી નથી તે ખબર આશ્ચર્ય અને દિવંગીરી ઉપજાવનાર થઈ પડે છે. મગ્દો સારે મગ્ગાવતા સ્ત્રીઅપરાધીઓનું પ્રમાણ આપણી તરફ બહુ ઓછું રહે છે તે ખરૂં, પણ તેમના ઉપરથી જ સ્ત્રીઓ બાળ વયમા ગુન્હાની જળમા ફસાતી હોય તેમને આવા ખાતાઓનો આશ્રો આપી ગઈ ઉપર લાવવાની જોખમદારીમાથી નામદાર સંસ્થાર મુખ્ય નહીં થઈ નહીં. તેમને તુરગામા મદદ દેવી એ તેમની કુમળી છાત્રીનું સત્તાનાશ વાળવા જેવું છે. પુરૂષઅપરાધીઓ કરતા પણ તેમના બાળમા એની સંખ્યા પરિણામ વધારે નહીં અને બચકા ઉતરવાની દહેશત રહે છે એકથી સ્ત્રીવર્ગની બાળ અપરાધીઓ માટે જ નહીં, પણ આના કોઈ ખાતાના આશ્રા વિના સ્ત્રીઓ અપરાધી કરતા પણ વધારે બહાર (દુર) છાત્રી ગુજારવાના કમકમાટ બધાં માર્ગ તરફ ધમકાઈ જાય છે તેમના તાગણને ખાતર, મુબારક જેના શેહેરમા આવું એકાદ અનાહેડુ ખાતું વિશેષ અગત્ય ધરાવનાર થઈ પડે તે વિશે બે મત હોઈ જ શકે નહીં...

' મુબારક સમાચાર ' ની સત્ય દેશદાજની લાગણી દર્શાવનારી આ સૂચના સંસાર સુધાગનો એક ઉપાય સૂચવતી હોવાથી ઘણી જ અગત્યની છે. નિરાધાર સ્થિતિમા અને ઉદ્યોગને અભાવે નીચ અનીતિને માર્ગ દોરાર્થ જતી અનેક વિધવાના ઉદ્ધારને અંધે આવી કોઈ સંસ્થાની ખાસ જરૂર છે, અને અમને આશા છે કે તેનાં નિર્ભાગી છોવાની તરફ દયાની દૃષ્ટિએ જોનાર સંસારસુધાગકો નામદાર સંસ્થારની તથા શ્રીમાન પરોપકારી ગૃહસ્થાની આવા કાર્ય માટે સાદાય મેળવવા ચોખ્ખા યત્ન કરશે.

દાયા તરીકે હિંદી સ્ત્રીઓ વધારે હોવાની આવશ્યકતા—એ વાત તો કંઈ સર્વ રીતે સ્વીકારવામા આવે છે કે ભાગે રોગથી પીડાતા રોગીઓના રોગનિવારણને અર્થ વૈદક સલાહની તથા દવાની જોટલી જરૂર છે, તેટલી જ, અથવા કેટલીક બાબતમા તેથી પણ વધારે, અનુભવી મનુષ્યોને હાથે તેમની મારવાન થવાની જરૂર છે. કેટલાક

રોજો એવા હોય છે કે તે દૂર કરવામાં ઔપધની સારી અસર થાય તેટલા માટે દર્દીઓને દવાખાનામાં રાખવાની અગત્ય હોય છે, અને તેવે વખતે તેમની માવજત કરવાને તેવા કામમાં માહિતગાર થયેલાં મનુષ્યોની જરૂર પડે છે. કામગીરી પ્રેમાગ અને સમભાવવાળા (અન્ય જનતું દુઃખ દેખી જતે દુઃખી થનાર) હૃદયને લીધે સ્ત્રીઓની આવી સારવાર કરવાનું કામ ધણી અસરકારક રીતે બજાવી શકે છે એમ સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું હોવાથી યુરોપના સર્વ દેશોમાં કેટલીક દવાદ્રો સ્ત્રીઓ આવાં કાર્યોના ધંધા જ લે છે; તેઓ નર્સ એટલે દાવા કહેવાય છે, અને પ્રથમથી તેમને તેનું શિક્ષણ પણ આપવામાં આવે છે. તેના લાભ તથા ઉપયોગીપણા તરફ દૃષ્ટિ કરતાં આપણા દેશમાં પણ તેવા માર્ગ લેવાવાની અમલ છે એમ લાગવાથી મુંબાઈમાં કેટલાંક દવાખાનાંઓમાં તેવી દાવાઓ રાખવાનો પ્રચાર કેટલાંક વર્ષ થયાં ચાલે પણ છે. પરંતુ છેક હમણાં સુધી આ કાર્યો કરનાર સગરાંઓ જોઈએ તેટલી સંખ્યામાં પુરી પાડવાનું બની શકતું નહોતું. આ ખામી તરફ મુંબાઈની હાઈકોર્ટના માણ જજ મી. કે. તથા તેમનાં પત્નીનું યોગ્ય સમય ઉપર લક્ષ્ય ગયું હતું, અને તેમણે લાગણી બરેલા હૃદયે તેને માટે જોઈતું ફંડ ઉઘરાવી આપવાનું માધ્યમ સર્જી એક લાખ કરતાં પણ વધુ રૂપિયાની રકમ ભરાવી પણ આપી હતી. પગાર મળે તે માટે નાણાં તો આ પ્રમાણે તે પરીકારી દંપતીના અયામ અમથી મળી આવ્યા હતાં ખરાં, છતાં તેથી મળતી સમગ્ર પુરતી રીતે અમલમાં મુકાઈ શકી નહોતી. કારણથી દર્દીઓની રાતદિવસ સારવાર કરવાને દાવાઓને લાંબા રહેવાની ધણી જ જરૂર હોવા છતાં તેમને માટે મકાનની યોગ્ય સગવડ હતી નહીં. મુંબાઈ જેવા સ્ટેશનમાં આ ખાંટ પણ પુરી પાડનાર મરુમ જોન. મી. વાડીયાનાં પત્ની જરણાઈ નામનાં ઉદાર પારંમી મનારી નીકળી આવ્યાં. તેમણે આ મકાન માટે ધણી મહેતી રકમનું દાન કર્યું, અને પોતાના પતિના સ્મરણાર્થે એ મકાનને “વાડીયા હોમ ફોર નર્સિસ” (દાવાઓ માટેનું વાડીયા ઘર) એવું નામ અપાવ્યું. પરીપકારના સ્મરણાર્થેનાર એ મકાનનો પાથો નાંખવાનું કાર્ય ગયા દેહુઆરી માસમાં નામદાર ગવર્નર લૉડ લેમોંગ્ટન-હસ્તક થયું હતું.

અનેક રોગીઓની અસહ્ય પીડાના નિવારણ અર્થે આવાં અતિ ઉપયોગી ખાતાં રચાવવા માંડ નિઃસ્વાર્થપણે ધન અને મનનો ભાર ખર્ચે કરનાર સ્ત્રીપુરુષોને અમે ધણજા ઉપકાર માધ્યમ વ્યવહાર આપીએ છીએ. પરંતુ આને અંગે, હજી સુધી દાવા તરીકેનું કાર્ય કરનાર થયેલું મોટે ભાગે ઇંગ્લેન્ડ સ્ત્રીઓ જ હોય છે ને જોતાં, એકાદ બે અગત્યના પ્રશ્નો ઉત્પન્ન થાય છે; અને તે એ કે, (૧) યુરોપીયન સ્ત્રીઓ કરતાં હિંદી સ્ત્રીઓને દાવાના કાર્યનું શિક્ષણ આપી તે કાર્ય તરફ દોરવાથી દેશને વિશેષ લાભ થાય કે નહીં; (૨) હિંદી સ્ત્રીઓને આ કાર્યમાં રોકાવાનું બનવા જેવું છે કે નહીં; (૩) હિંદુ કોમમાંથી સ્ત્રીઓના કયા વર્ગને તે કાર્ય ઉપાડી લેવાનું શક્ય છે ? આ વિષયો વિચારવા જેવા છે. (૧) પ્રથમ તો, યુરોપીયન પુરુષોના પેઢે સ્ત્રીઓની નોકરી પણ આ દેશમાં મોટે પગાર આપ્યા વિના મળી શકતી નથી, અને તેથી તેમની પાછળ કરેલું ખર્ચ આપણા દેશની સ્ત્રીઓના પ્રમાણમાં ભારે થઈ પડ્યા વિના રહે નહીં એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. બીજું, ધણીક વાર ખાનગી કુટુંબોમાં પણ, અને ખાસ કરીને સ્ત્રીદર્દીઓને માટે, દાવાઓની સેવાનો

વાર્તાલહરી.

રતનનો મુધરેલો સંસાર.

(સ્ત્રીલેખ.)

[નીચેનું કસ્પિત ચિત્ર મ્હા. અમ્મ મમલ પ્રમાણે ઘડેલું છે તે કઈ બહુ તત્વનું નથી, પણ તેમા થોડો ઘણો સાર મ્હા. આર્થ બ-ધુજનોને ધ્યાન લેવા જોગ છે એમ અને લાગ્યું તેથીજ આ લેખ અને લખવાની કલકા થઈ એમા જણાવ્યા પ્રમાણેજ, મ્હારી પણ શ્રી પગમામા પામે પ્રાર્થના છે કે તેમ સાચો અગ્રુ]

તાન—મ્મ બહેન ? ઘણે દહાડે આજ નો પ્રેમાર્થ ! ખુશીમા તો હતી ?

મણી—હા ઇશ્વરકૃપાથી હીં છે પણ આજ એક વાત તને કહેવા આવી છું તને દુરમદ છે ?

તાન—હા, આજ માટે પ્રેમાર્થની કાઈ કિતાવડ નથી. માન પતિ આજે ગિરાડ દોડાથી કામલતાનું નાટ્ય જોવા ગયા છે તે માજના મોગ આજે

મણી—માટે તો હીં, કારણ માતાથી આમ અવાતું નથી. આતો નાજે માત પતિ પણ કાઈ જગના કામમા આધીસમા વધારે રોમાવાના છે એમજે જ મને વખત મળે. પણ બહેન તું કેમ જતી નથી નાટકમા ?

તા—બહેન અગાઉ દેશીસમાજના નાટકમા કુ જતી હતી. પણ આ નાટકમા મારા પતિ ના કહે છે કે કામલતા એક સ્ત્રીઓને દેખાડવા જેવો નથી.

મણી—બહેન એ વાત ખરી કે તેમા સુગાર રસ વધારે મુખે છે જ્યારે કામલતા અને તેના પતિની પ્રથમ ભેટ થાય છે સારે તે ઘણું દહ બાહેરનું પ્રણય રૂપ બતાવે છે પણ બહેન તેથી કઈ એમ નથી કે તે નાટક સ્ત્રીઓને જોવા લાયકજ નથી.

તાન—સારે મારા પતિ શું ખોટું કહે છે ?

મણી—તારા પતિનું કહેતું તદન ખોટું નથી. પણ મારો મત એવો છે કે ગમે તે વસ્તુ અને ગમે તે દેખાવ સારો અગર ખરા દોષાનો મનુષ્યની દ્રષ્ટી ઉપર જ આધાર રાખે છે કોઈ વસ્તુ ગમે તેથી ખરાબ હોય પણ ગુણી માણસ તેમાથી ગુણ જ શુદ્ધ કરે

છે, અને આપણાં માણસ ન તેના કૃત્રીમ અવસ્થાઓમાં રસાઈ જાય છે. તું આવી સમજી અને હાલી છે તે તારા પતિને ખબર છે, અને વળી તેમણે જ તને તેવી યોગ્યતા આપી, સારે તારા જેવી સ્ત્રીને તેવા એક તો શું પણ દગ્ગર નાટકથી પણ કંઈ ખરાબ અસર થાય ખરી ?

તારા—ના જ થવી જોઈએ. અને વળી તેમાં તેવું શું છે ?

મણી—હોય બહે ગમે તે; પણ હું તો ધારતી નથી કે સ્વચ્છ સોના ઉપર કોઈ જાતનો મેલ ચડે અને તે કોઈ ચડવે. બહેન, બધું એક મનનું કારણ છે. હા, એટલું કે રાતની વખતે દગ્ગરો પુરખોની વચ્ચે અરધી રાત સુધી ધરની બાહેર જવું એ કદાચ જેરયાજની વાત છે. વળી, નાટકના પાત્ર કરતા થોડા દરની લીટીટામાં, જોડેલા પુરખો ન વધારે નાટક તો બાહેર બજાવે છે. તે વખતે નાપચંડલોગ વાત છે. પણ એક કેળવાયેલી અને સદ્ગુણી સ્ત્રીને નાટક જોવું એ તો દગ્ગરો પ્રલસ દાખવો જોઈ તેમાંથી સાચા ગુણોનો કેટલોક અનુભવ મળે છે.

તારા—પણ બહેન, બધી ઓઝો તેવી કાંઈ સારેની ?

મણી—હાસ્તે દરેક પતિએ પોતાની પત્નીને તેવી બનાવી પછી જ તેને તેના પ્રત્યક્ષ પરજા બતાવવા.

તારા—ખરી વાત, બધું હું ને તું બોલી રહીએ એટલું જ, આજ કાલ તો બધાને આપણાપર કોપતો માગે ગમે છે, ખરે હું તો બુલી ! ફીક પાદ આપ્યું. તારા પેલા રોસી બંગલાવાળા છે. તેનું નામ શું ?

મણી—મોતીલાલ.

તારા—હા તેજ. તે પરણવાના હતા તે પરણ્યા કે !

મણી—અરે હા. પરણ્યાને તો વરસ થયા આપ્યું, અને તેનીજ વાત કરવા આજે આવી હતી. પણ આડી વાતે મરી જ્યાં.

તારા—આડી શેણે ! એ પણ એક શીખામણની વાત થઈ બહેન ! તુ તે વળી નકામી વાતો કરે ?

મણી—ફીક હવે સાંજળ ખારી વાત. મોતીલાલ વફીલ ધણો હુંડીવાર અને સમજી છે એમ આપણે અગાઉ જણવતાં હતાં, પણ તેથી વિલકું જ છે. અરે તે પોતે સ્ત્રીકેળવણી માટે કેટલીક વખત તો બાપણો આપે છે. પણ તે સંધળું મને તેની હાલની પત્ની તરફની વર્તણૂક જોઈ બધું ખોટું લાગે છે, અરે, સ્ત્રીકેળવણીની ઉન્નતિ અવલોકવાને બારતવાસી જેટલા ઉત્કંઠા છે, નેટલાજ તેમ કરી રાકવાને પછાત. હવે તે વફીલ ગયા માગસર માસમાં કાઠીવાવાડ તરફથી, તેના માથાપે વેસવાળું કરેલું હશે, તે બાર વરસની.

કન્યા પરણી આવ્યા તેને આજે નવ મહીના થયા હવે એ કન્યાના માઆપ તો, કહે છે કે, આવ ગરીબ છે, અને વળી-તેમનું રહેણાણ આમડું એટલે ત્યાં નીચાળ પણ હવાંથી? તેથી તેણે ત્યાં તો બચવું તે શું એ જાણ્યું પણ નથી-વળી આઆપ ગરીબ એટલે માને ધરના હામમાં મદદ કરવી, નાનાં ભાઈ બહેનોને રમાડવાં, તેમાંજ ૧૨ વરસ કાટેલાં; પણ રૂપાળા ધણી છે એટલે નહાનપણમાં જોઈ તેમના (મોતીલાલના) આપે વેસવાળ કરી મુકેલું અને વેસવાળ કરી છ મહીનામાં જ તે તો બીચારા મરકીતો ભોગ ચઢી ગયા, અને પાછળ બે મહીના પછી તેમની વધુ-મોતીલાલની આ-તે પણ પતિનું અગાધ દુઃખ માથે પડતાં ફીણ ચઢી ગયાં અને ગાળી ગાળીને શરીર પાડી નાખ્યું.

તારા—હા, એ મને ખબર છે. બીચારાં ઘણાં બધાં હતો,

મણી—હવે એ મોતીલાલ વધીક ગમે તેવા ઘણા કહેવાય છે, પણ ગરીબ બીચારી રતનને (તેની વધુનું નામ) એટલું દુઃખ આપે કે! કંઈ વાત નહીં.

તારા—પણ એટલું તે શુ દુઃખ ?

મણી—જહેન જ્યારે કોઈ આદમનું માણસ તેના ઘરમાં આવે છે ત્યારે, ને તરત જ તેના વગોણા કરવા મંડી જાય છે. વળી જ્યારે કોઈ દોસદાર કહે, તમારાં વધુને તો બતાવો ? ત્યારે તે તેની પામે પણ દયાળ કુટે છે, અને દોસદારના ઘણા કહેવાથી રતનને બાહેર બોલાવે છે. તે પણ કેમ કે જલ્દી સરઘરી વારંટ. જ્યારે તે સરમાતી સરમાતી આવી ત્યાં ઉભી રહે છે, ત્યારે “કેમ એ જંગલી ? કેમ મુવડ જેથી શું થઈ ગઈ છે ? આલ, ખેસ આમ, રાંડને કંઈ રીત કે ભાત કે દહાડે આવડશે, ફેણ જલો ?” આવી રીતે પરણ્યાને આડ કે દસ દીવસ થયા પછી દમેશાં તેને દુઃખ આપે છે. મેં કહી તેની સાથે સુખનો ચન્દ બોલતાં માંબત્યા નથી, અને ને બીચારી નાદાન આગદી ઉસદી દૂગી-યાર થવાને બદલે ધારતીમાં હેખત આઈ કેવી સુકાઈ ગઈ છે !

તારા—અરેરે કેવો ઘાતકી સ્વભાવ ! વિના કારણ આટલું શા માટે કરે છે ? તેને ધીરે ધીરે બધુ શીખવે તો ન શીખે ?

મણી—અરે શીખવવાની વાત જ મુકી દે. મેં તેને કહી તેની પામે પાંચ મીનીટ પણ સીખામણની વાત કહેતા સાંભળ્યા નથી. કદાચ કોઈવાર તે કંઈપુસ્તક વાંચતા હોય અને તે બીચારી આવીને પુછે કે “શું વાંચો છો ? મને સંભળાવોની, મને વાંચતાં શીખવોની,” તો તેને કેહવાને અને શીખવવાને બદલે “આલ જ અહીંથી આધી, માથું ફેરવીશ નહીં. તને જંગલીને તે શું સમજાય પડે ? જાન, પડી રહે અંદર, શીખ્યાં તમે, શીખવાના હોતે તો હજુ સુધી આવી જ શું કામ રહેત, આલ જ અહીંથી.”

તારા—અરે એ બધી વાતે ઘણા છતાં આમ કેમ કરે છે ?

મણી—જહેન, ઘણા આજકાલ બધા છે. મોટેથી બોલવું જોઈતું સહેલું છે; તેટલું જ કરી બતાવવું તેનાથી હજારમણું મુશ્કેલ છે.

તાગ—હારતો કરવું ને મરવું તો બરાબર છે. જોની પેલાં એકની પાલ છે, કે પૂરે કોઈ સિધ્ધ ગુરૂ પાસે શીખવા રહ્યો હતો. ગુરૂજી તેની પાલી સાથે સલાહસંપત્તી અને કોઈ તેના મનની ધ્વજાને તાબે ચર્ચા કરતા તે જોઈ સિધ્ધ કહે તમે આવા માની ચર્ચા સ્વીકાર્યું ચર્ચા જાણો છો? ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું, “ભાઈ સંસાર ચલાવવો એ એમ જ ચાલે. સ્ત્રીની પણ આપણે કોઈ ઈચ્છા પાર પાડવી જોઈએ. અને તેને મજા ચાલવું જોઈએ.” આથી સિધ્ધે અભીમાનથી તે વાત માની નહીં અને ધ્રુતકારી કારી ધણે વરસે તે ગુરૂજી પાછા પોતાના સિધ્ધના અભીમાની વર્તન માટે તેનો સંસાર, કેવો ચાલે છે તે જોયા તેને ઘેર આવ્યા હવે તે સિધ્ધની સ્ત્રી એવી કદાંક હતી કે સિધ્ધને તો પાંદડે પાણી પાતી, અને સિધ્ધ હાથે પગે લાગે તો પણ તેનો કુકમ, મનાતો નથી. જ્યારે પોતાના ગુરૂજીને પોતાને ઘેર આવતા જોયા ત્યારે તે બહુ જ ગમરાયો કે હવે શું કરવું? પોતાની આબર કેમ રહેશે? આખરે પોતાનો દમામ જતાવવા સ્ત્રી પાસે એટલું કમુદ્ધ કરાવ્યું કે મારા ગુરૂ દેખતા હું તને કઈ કહું તો મારા સાસુ એક અક્ષર બોલી જ નહીં. ક્યા કરીને મારી એટલી આબર સાચવજે. પણ તે સ્ત્રીએ તેના મો વખત કહેવાનું અપમાન નહીં કર્યું એટલું કમુદ્ધ. હવે જ્યારે ગુરૂજી જમવા બેઠા ત્યારે તે સ્ત્રીએ પણ હોસથી ઘણી સારી રસોઈ બનાવેલી, પણ સિધ્ધજી દમામ જતાવવા માટે આ કેમ કર્યું? આ તો ખાર કર્યું, આ તો જળી ગયું, આ તો કાચુ છે, એમ કહી અનેક વખત ડેટલીઃ ગાજો આપી ગુરૂજીને પોતાનો અમલ કેવો છે તે જતાવ્યો. છેવટ જ્યારે કંઈ પીરસવા તે સ્ત્રી આવી ત્યારે પણ તેણે તેવા જ દમામના ખેડ કરી. આથી તે સ્ત્રીએ પોતાનો અમલ અબાવ પર જઈ એકદમ કદીનું હાંડપુ તેના બાણામાં પછાડ્યું. અને “હવે હું કંઈ સાંખવાની નથી, મારી કમુદ્ધાત પ્રમાણે ને સો વખત સાંભળ્યું,” આમ કહી ચાલી ગઈ. ગુરૂજી તો દાઝી ગયેલા સિધ્ધને જેમ તેમ પકડી ઘરમાં લાવ્યા અને આવી રીતે બોગ દમામ જતાવવા માટે તેણે આટલું કર્યું તે માટે કપકો આપી, તેની સ્ત્રીને પણ કેટલીક શીખામણ આપી, ઘેર ગયા. આવી રીતે તેણે કહ્યું તો ખરું, પણ કરી જતાવવાનો ખરો રસ્તો છોડી આડે રસ્તે ચડ્યા અને રજેત ચમા માટે તેવા કહેનારા તો ઘણા છે પણ તેવી મહેનત લઈ પોતાની સ્ત્રીને કળથી કોષ, શીખવે છે? હવે આજે મારા પતિએ કહ્યું છે કે તે મોતીલાલનો એક દોસદાર અમલવાદથી આવવાનો છે તે ઘણો ડાહ્યા અને સમજુ છે, માટે તેનાથી તે કોઈ સુધરસે ખરો; અને તેને આગળથી મારા પતિએ બધી હકીકત જણાવેલી છે. જોઈએ હવે શું ચાલે છે. વાઈ બહેન હવે હું જાઉં છું.

તાગ—પણ તેના દોસદાર આવી શું કરે છે તે મને જરૂર ખબર આપજે. આવજે, બહેન.

(અપૂર્ણ.)

ત્રિભુવનતત્ત્વ.

સંમય તરંગ

શ્રીશિક્ષણપરીક્ષાનું પરિણામ—ગુજરાત વર્નાકુલર સોસાયટી તરફથી અમદાવાદમાં આ પરીક્ષા ચાલુ માસની તા. ૧૩ મી તથા ૧૪ મીએ લેવાઈ હતી; તેમાં અત્રેની શ્રીમેશ ટ્રેનીંગ કોલેજમાંથી ૧૩, વડોદરાની શ્રી ટ્રે. કોલેજમાંથી ૫, મુકલતીયાથી ૧, વીરસદથી ૧, અને આણંદથી ૧, મળી ૨૧ સ્ત્રીઓએ પ્રથમ ઉમેદવારી કરી હતી, પણ તેમાંથી બે સ્ત્રીઓ પરીક્ષા વખતે ગેરહાજર હતી. આમાંથી ૧૭ પોસ થઈ છે; તેમનાં નામ તથા તેમને મળેલાં ધનામ નીચે પ્રમાણે—ઉચ્ચ ધોરણ; સીમાબાઈ ઈશ્વાલીમ, એમણે સોમાઇટના નિયમ કરતાં વધુ અભ્યાસ કરેલો હોવાથી તેને રૂ. ૩૦; મણિ નથુભાઈ, રૂ. ૨૨૦; કૃપા સોમાભાઈ રૂ. ૨૨૦; ચંચળ સુનીલાવ રૂ. ૧૫; ચંચળ મગનલાલ રૂ. ૧૦; તથા નર્મદા દવાયંકરને ખર્ચ માટે રૂ. ૫ આપવાની મેનેજંગ કમીટીને ભલામણ થઈ છે. નીચલું ધોરણ; મણિ છાટલાલ રૂ. ૨૫; ગોદાવરી પરભુલાલ રૂ. ૨૦; હીલી લીખાભાઈ રૂ. ૧૫; ચંચળ ઝંઘેરીલાલ રૂ. ૧૫; હીલા મુમુકભાઈ રૂ. ૧૫, અને જેકોર એન્નમીન, ગોદાવરી શંકરલાલ, દિવાળી મગનલાલ, હીરા મયુરભાઈ, મહાલક્ષ્મી લુગલભાઈ, તથા વરછનીલા દેસાઈ દરેકને રૂ. ૧૦; નાપાસ થયેલી બે સ્ત્રી ઉમેદવારમાંથી એક વડોદરાથી આવેલી હોવાથી તેને ખર્ચના રૂ. ૩ આપવાની મેનેજંગ કમીટીને ભલામણ થઈ છે.

શ્રીસમારંભ—મુંબાઈમાં હિન્દુ લેડીઝ સોશીયલ કલ્ચર (હિન્દુ સત્તારી સમાજ) નો વાર્ષિક મેળાવડો ચોલાક સમય ઉપર લેડી જહાંગીરજી કાવસજી રેડીમનીના પ્રમુખપણા નીચે થયો હતો. તેમાં ગયા વર્ષે દરમીયાન આ સમાજે કેટલાંક સારાં કામો કર્યાનો રીપોર્ટ વંચાયો હતો. તેના સભાસદોમાં હાલમાં ૧૦૮ ની સંખ્યા છે. ગયા એક વર્ષમાં જ તે સમાજના વ્યવસ્થાપક મંડળે સ્ત્રીકલ્યાણી કાર્યો માટે રૂ. ૪૦૦૦ બેગા કર્યાં હતા.

નેશનલ ઇન્ડિયન એસોસિએશન (પ્રજાકીય હિન્દી સમાજ) ની સત્તારીઓની મુંબાઈની શાખાની વાર્ષિક સભા માર્ચ માસની તા. ૨૩ મીએ હાઇકોર્ટના વડા જજનાં પત્ની લેડી જોન્ડીન્સનાં પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી, તેમાં સ્ત્રીસભાસદોની મહોદી સંખ્યા હાજર હતી. તે વખતે વંચાયેલા રીપોર્ટમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે તે મંડળ તરફથી ગયે વર્ષે રૂ. ૨૦ ની રોકાવરશીપ નક્કે (લાધ) નું કામ શીખવા માટે બે સ્ત્રી વિદ્યાર્થીઓને આપવામાં આવી હતી, તથા મુંબાઈની મ્યુનિસિપલ સ્કુલોની સ્ત્રીશિક્ષકોને મળતા ઘણા હલકા પગારને લીધે તેમને મદદ કરવાના હેતુથી રૂ. ૧૦૦ આપવામાં આવ્યા હતા. હાલમાં તે મંડળોમાં ૧૭૦ સ્ત્રીસભાસદો છે. ખરચ બાદ કરતાં ગયા વર્ષની આખરે રૂ. ૨૮૮૩ ની રકમ સમાજ પામે શીલીકર્માં હતી.

તેજ નેશનલ ઇન્ડિયન એસોસિએશનની સત્તારીઓની મદ્રાસની શાખા તરફથી ઉધા-

હેલા “ ગૃહશિક્ષણ ” ના વર્ગમાં કેળવણી લેતી સ્ત્રીવિદ્યાર્થીઓને ધનામ આપવાનો મેળા વરો માર્યો તા. ૨૪ મીએ મદ્રાસમાં બસાયો હતો. તે વખતે મિસિસ બેન્સન નામની અંગ્રેજ સનારીએ ત્યાં મળેલી હિંદી સુંદરીઓ તથા સ્ત્રીવિદ્યાર્થીઓને એક દુકાનમાં લુખા ધણો સારો બોધ આપ્યો હતો. તેમાં મુખ્ય લક્ષ્ય એ એ સ્ત્રી જે બાબતો એ હતી કે (૧) હિન્દી સ્ત્રીઓએ અંગ્રેજી ભાષા જાણવાની, અને (૨) કુદરતની સુંદરતાને ઓળખી તેને નળતા આવે એવા સુંદર કાગળોના ટામ કરતા શીખવાની, ધણી ૧૮૨૨ છે એમ લેલે જણાવ્યું હતું.

સંસારમુદારો:-પુનર્લેખન—ગયા ફેબ્રુઆરી માસમાં મુંબઈમાં મિ. બગવાનદાસના આશ્રયથી ઐદિય ટાંગીયા બ્રાહ્મણ શાંતીમાં પ્લેસ-હેલ્થ પુનર્લેખ કરવામાં આવ્યું હતું. પુનર્લેખ કરનાર બાઈ મણિની વય હાલ ૧૯ વર્ષની છે, અને તે થોડાંની ૧૨ વર્ષની ઉંમરે વિધવા થઈ હતી તેના દસે થયેલા પતિની ઉંમર હાલ ૨૫ વર્ષની છે. પુનર્લેખની કિંમત વલકત મિથિ મુજબ આર્ય મનાજના શાસ્ત્રીએ ટાંગી દત્તી, અને બને વગરનાએ પરણી જા બાદ પતિની તરીકની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી.

મુજરાન કરતાં પણ ઉત્તર હિન્દુસ્થાનમાં, અને ખાસ કરીને તે તરફના બ્રાહ્મણોમાં બાળવિધવાના પુનવ્રત વધાર સખ્યામાં થાય છે. પ્રિયેશમાં એ છે કે ઉત્તરહિન્દમાં પુનવ્રત કરનાર ૧ ધણાં તો પોતે પંડિત અને જાણતા વિદ્વાન ગૃહસ્થો હોય છે. યોગ સમય ઉપર અમૃતસરમાં બાળવિધવા સુશીલાદેવીના પુનર્લેખ ‘અવધ સમાચાર’ ના બાગલા અધિપતિ બ્રાહ્મણ શાંતિના પંડિત દીનાનાથ સાથે થયા હતા. તે સમયે ધણા પંડિતોએ તેમાં ભાગ લીધો હતો. તે પછી મુસ્તફા શહેરમાં પણ હાલમાં એક જાણવા જેવો પુનર્લેખ થયો હતો, અને તે પણ બાળવિધાને હતો. વર તથા કન્યા ક્ષત્રિય શાંતિના હતા અને જાણીતા પંડિત લલિતાનસાહે કિયા મરાની હતી. તે સમયે લક્ષ્મીના મર્મ શુ છે તે વિ. ન્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું, અને થયેના પુનર્લેખથી હાજર રહેલા હિન્દુઓ પ્રસન્ન થયા હતા એમ તે તરફના એક વર્તમાનપત્રથી જાણાય છે.

પરચુરણ—ટીકીટ કનેક્ટર તરીકે સ્ત્રીઓ સ્ત્રીમુસાદરોની સમગ્ર માટ ૧૮૨૮ ઇ.નીવા રેલ્વે કંપનીએ નવરહરે જ કરાવનામાં નણ સ્ત્રીઓની ટીકીટ કનેક્ટર દાખલ નીમાપુક કર્યાની ખબર બહાર આપી છે.

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૨ જી] ઈ. સ. ૧૯૦૫ એપ્રિલ-જૂન, વિ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૮ મો.

કાવ્યકુંજ.

સર્ણને આમન્ત્રણ.

આતો ને, સહિયર ! ઉત્તર ઇવનજલ ઝીલવાને જઈએ રે !
પુણ્ય સલિલઅવગાદનથી, સખિ ! અન્તરપાવન થઈએ રે !
આતો ને, સહિયર ! ઉત્તર ઇવનજલ ઝીલવાને જઈએ રે !

મનુના ગિરિથી અવતરે શાન્ત સદાસિવ નીર :
સમવે મનુકુલતાપને છાયા તરુવર તીર !

શીતલ સૌમ્ય સુધારમ્, સુન્દરિ ! રેલી રસો જઈ સહએ રે !
આતો ને, સહિયર ! ઉત્તર ઇવનજલ ઝીલવાને જઈએ રે !

સ્થિતિ વિશદ વરણી રહ્યા મુરસરિતાના ધોધઃ
સચિત કરી ખ્યાન્તાત્મને યેર પ્રાણ પ્રયોધ !

; સાડી સન્ને, સખિ ! સ્નેહ મુરંગી, વારિ પરસ્પર દધએ રે !
આસો ને, સદ્ધિપર ! ઉચ્ચત ઇવનગત ઝીવવાને જલધએ રે !

કાન્ત.

મહારી ગૃહ દેવી !

“જાગજાગ નુણવતી ગૃહ દેવી !
અધ મીચેલી આંખણડી તુજ
પ્રણયરસ નીગળેલીઃ
કઈ બાટેલા દસતા હોરે
અંતરૂ તૂમિ દરેલી.
મગજ મુઝ મધુરે મુખડે
ઝોછી ઝોછી ધમેલી,
વીગ જલુક બાલાની જનની
મહા બાન્યધો મળેલી,
જાગજાગ હોંપે તું દેશોદયની
ઉપા સમી ઉઘટેલી”.

લલિતાલય.

લલિત-તત્ત્વચિન્તન.

ગરબી,

સુણો બેનો સર્વે આજ વિનતી મારી રે,
 હું હું હું સોને કાજ લેશો વિચારી રે;
 ત્યારે આપણા આર્થો ઘેર જન્મે જાળા રે,
 ત્યારે માને મોટા કેર પ્રગટે જાળા રે.

પહેલાં પુત્રની રાખે આશ મર્વે નારી રે,
 પુત્રી જોઈને પામે ત્રાસ રીત નશારી રે;
 તમે એવી ન ગણો આશ એ નર નારી રે,
 કદી થાગો નહિ વિદાસ બેનો મારી રે.

વળી વિચાર કરો કે કઠાર, કિંવા તરવાર વગેરે હથીયારો કમરે બાંધવાના છે તેને બીજે ક્યો ગોઠવવાથી છવની જ હાની થાય છે. તેમાં જોમ હથીયારોનો દોષ નથી, તેમ કન્યાઓનો પણ કશો અપરાધ નથી, પરંતુ તેઓને સારી કેળવણી મળતી નથી. તેથીજ

આપણે દુઃખી થઈએ છીએ. પણ અજ્ઞાન માતા પુત્રપુત્રી પર

ઉપજ અર્થતું ભાન સમાન ભાવ રાખતી નથી. તેથી અજ્ઞાનતાને લીધે તેઓ એમ રહેતું નથી તેથી છા. કરે છે. વળી આપણી સ્ત્રીઓ કર કસરમાં પણ સમજતી નથી. કરાં પર કરજનો બ્યાં જોઈએ ત્યાં જગએ ન વાપરે, ત્રેવડ કરે; ને બ્યાં વાપર-જોએ થાય છે. વાની જરૂર નથી ત્યાં ઘણું વાપરે છે. પરંતુ કરકસર એ મોટા

સદ્ગુણ છે. એ સદ્ગુણ વાળુ માણસ જટ પૈસાદાર થઈ શકે છે.

કાંકરે કાંકરે પાળ બધાયને ટીપે ટીપે સરોવર બરાબ. એ કહેવત મુજબ યોડું યોડું સં-ધરી ગ્રાપેલા ધનથી એક સારી રકમ ઉભી થઈ શકે છે. કેળવાએલી માતા કરકસરથી ચાલે છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ દેવાદાર થતાં નથી. વળી કહેવત છે કે સો કસરને એક સદ્ગ. એક સજર મારીને એક પુરૂષ જેટલી કમાઈ બહારથી મેળવી લાવે તેટલીજ રકમ ઘરમાં બેઠાં બેઠાં સો કસર કરવાથી એક સ્ત્રી એકઠી કરી શકે છે. પણ તે કેળવણી પા-મેલી હોય તો, નહિ તો તેનામાં કરકમર નથી હોતી. ત્રેવડ ત્રીજો ભાઈ છે. માટે હરેક બામાં ત્રેવડ કરવી જોઈએ. સ્ત્રી કરતાં પુરૂષને વધારે જોઈએ કારણ કે દરરોજ પર-ચુરણ, ઝીણી રકમોનો ખર્ચ કરવાનું કામ સ્ત્રીનું હોય છે. તે દરરોજ યોડું યોડું ખચાવી સારી રકમ એકઠી કરે છે. પણ અલણ સ્ત્રીઓને એવું જ્ઞાન હોતું નથી. તેતો કંજુસાઈ કરે. પણ કંજુસાઈ ને કરકસરમાં થણાં ફેર છે. તેથી કરીને ખૂબ સ્ત્રીનાં છોકરાં પર કર-જનો બોલે વધી જાય છે

(અપૂર્ણ.)

વિવિધવિહાર.

“બાળકની કુટેવ: તે કેમ ટાળવી.”

જેમ કુમળું જાડ વાળો તેમ વજો, તેમજ બાળકને જેમ ટેવો તેમ ટેવાઈ ગે છે. નાનુક ડિગતા રોપાના થડીયાં તથા ડાળીને આળી જેવો ઘાટ ટાપડીપ કરીને આપવાની કારીશ કરે છે તેવોજ ઘાટ અને વળખ આગળ ઉપર પકડે છે. તેમજ બચ્ચાને તેની માતા આરબમાંજ જેવી ટેવ શીખવે છે તેવીજ રીતની લદ્દણુ પડી બવિધમા તેવાજ આચારવચારની, સુરેલીથી જ ભુસાપ એવી મજબુત, છાપ તેનાં મગજ ઉપર પડી ગદે છે. માળીની કાળકથી પૂરતું પોપણ પામી પુષ્પ જલો ગોચ્ય વખતે પૂરવસંતપહારમાં ખીથી રત્ની નિર્મળ મુખામથી મગજ તર કરી માળીને બદલો વાળી આપે છે, તેમ સુરીય માનાના પોપણુ અને શિશુથી તનમનથી ખીવતુ બાળક સદ્ગુણુકથી મુવાશથી કિરકૃષ્ટ મુખ આપી પોતાના જનકજનતાના જીવનને મદદ આનંદમય કરી દે છે.

સ્વાભાવિક રીતે જન્મથી બાળકની આવજત અને તનમનનુ પોપણુ માતાને શ્વાધીન રહે છે એટલે સુધડ માગ આચારવાળું બાળક જોતાં તેની માનામાં પખ સાગ મવાય અને નિદાના મગ્ગર દશે જ એમ આપણે તન્ત અનુનાન કરી સદીએ

બાળકની સારી નકારી ટેવો વાસ્તે માતાજ પ્રથમ દરજ્જે જવાબદાર છે. કારણ કે થણુ કરી પેહેલાં પાય વરમ સુધી તો તે દમેશાં માતાનાજ સંસર્ગમા રહે છે. તેથી બાળકની સાક્ષયલગત જોઈ માતા અબણુ અને પુઅડ છે અથવા સુધડ અને હાડી છે એ તરત ખ્યાલમા આવી જાય છે.

સાગશ એ કે બાપને તો ઘણે બાજે બહારનુ દુનીઆંદારીનું કામ રહેતાં બચ્ચાની જોખમદારી માતાને જ ગિર છે. વાગ્તે બાળકના સામ જેરવાબની દરકાર ન કરતા બપકાદર કપડા ધરેણાતુ બારણુ કરી દેખાવણં કચ્ચાની મેહેનત કચ્ચાને બદલે, પ્રથમ તો તે તદુન્ન ગદે અને કાઠ નકારી ટેવમાં ન દસાય, અને કદાચ કોઈ ટેવ અનાપાસે પડી ગઈ તો તે યુક્તિથી તેના કુમળાં મગજમાથી તન્ત દૂર કરી તેનું શરીર બળ અને મનશક્તિ ખીલવવાની કારીશ કરવી એજ માતાની બચ્ચાં પ્રત્યેની મુખ્ય દરજ્જ છે.

અચપણુની કુટેવોમાં માતાનો જ દોષ છે એમ કહેવામાં કોઈપણુ અલિસયોક્તિ નથી. તે કેવી રીતે દૂર કરવી અથવા અટકાવવી એ બાબત વિવેચન કરવા આઠી કાઈક પ્રયત્ન કર્યો છે તે મમજ બાળકનાં હિતમાં વર્તેલા સર્વ માતાએ કાળજી રાખવી જોઈએ.

(૧) બાળકની પ્રથમ તો મુખ્ય ટેવ “ગુલું”. જન્મે ત્યારથી જ એ ધ્વિજા બતાવવાનુ સાધન છે. બાળક કાઈ દારણુ વગર રહે નહીં. સાધારણ રીતે અવધાયક બચ્ચુ

- (૬) ઉધ લાવવા વાગતે જેમ થોડું હાંચકાનાથ તેમ સારૂ જાતા ગુધી હાંચકાનાથના વગર ઉધવાની ટેવ પાડવી એ ઉત્તમ
- (૭) રાતે ઉધમાથી જાગી રડવાનું કારણ ઉન્હાગામા ઘણું કરાં બકારા અથવા માન્ય મચ્છરનો ઉપદ્રવ અને શિયાળામા ટાડ અને પેશામથી ભાંજાયલા કપડા વગેરે એ કારણો દૂર થાય તો તે પાછું સાતીથી આ જન્ય છે
- (૮) એ વગેરે નિયમ ધ્યાનમા રાખવામા આનગે તો અચ્ચાને ધમકાવી, હર જતાવી સવાડવાની કોઈ દિવસ જરૂર નહી પડે

‘સુધ રહે! નહિ તો ‘બે હાકિ આન છે!’

‘બે, ફૂતરા બસે છે કડી ખાગે!’ ‘ખાના લઇ જાશે’

એના પ્રતાપ વચનના પ્રહાર દ્વક્ત સ્વાડવા નારતેજ એ કુમળા /લના કાન પડ પડ્યા કરે છે તેની ધાસ્તીના બધુકાન તેના કાનમા હર વખત વાગ્યા પ્રે છે તેથી ખાગવપમાથીજ દૂતગ બિલાગ અને આતીત વેગગી અને નવીન દેખાનના માણુમાથી તે ડગતા શીખે છે

- ૯) એવી રીતે દિલ પોચુ પડી બ્હીમ્ણુ તો જાની જ ગચ્છેત હોય છે તેનામા વ કાષ્ઠક સમજી થતા તેની પાસે ગાની પેદા કરે અને વેહેમી બનાવી દે એવી ભૂતપ્રેતની અને જાદુમંત્રની વાતો કરવામા આવે છે, તેથી બ્હીક અને વેહેમનુ મૂળ તેનાં મગજમા જડ થાવી જાન છે ક્રામા, ખાલી ધરમા, ખૂલે ખાચે કે અધારામા અને જાડપાનના ખખ્ખાટમા તેને ભૂતનાજ બધુકારા પડે છે

ચરનીર અચ્છેજ ‘નેક્સ’ પાચ નરસનો હતો ત્યારે તેની દાદી મદાગ કાઈ કામે ગઈ હશે તેને શોધના ધરમાથી ની જી પામેના જ મનમા આશ્વો ગયેલ તે વખતે અધારૂં થતા ભૂલો પડ્યો અને પાણીનુ નાશુ રસ્તામા આવતા ત્યાંખી પડી ગયો ખોળના વિચાળમા પડ્યો દરમીઆનમા તેની દાદી પણ તેનેજ ખોળતી ખોળતી ત્યાજ આવી પહોંચી તેણે ‘નેક્સન ને પૂછ્યું’ & ‘અગ તુને જાગ્યમા બ્હીક ન લાગી?’ તેને નેક્સને પૂછ્યું “બા બ્હીક તે શુ?” (મન લગ ક તેને બ્હીકનો ખ્યાલ પણ નહોતો)

એજ નેક્સ મોટા થતા મદા ચરનીર લડવંથો નીવડ્યા

આ નેક્સન નો સવાલ શુ સચવે છે? એજ કે તેના ધરના માણુલા તરફથી તેની પાસે બ્હીક ઉપજાવી બુક્સો નરમ પાડી નાખે એવી વાતોનો ઉચ્ચાર પણ કરવામા નહોતો આવતો

- ૧૦) છોકરાઓને વાર્તાઓનો બહુ શોખ હોય છે તેમની પાસે એવી વાતો કરવી કે જેથી ગમત આવે કાષ્ઠક ઉપયોગી જ્ઞાન પણ મળે, અને તેમા ઇતિહાસ તથા

સ સારિક બનાવેની સમ્યાઈ હોય જે વાતોથી જૂઠા હવાઈ તુરગોમાં તેતુ મન
રોકાય અને વિચારશક્તિ આડે રસ્તે દોનય એવી અસંભવિત વાતો કદી કરવી નહીં

(૧૧) છોકરૂં બહુ રગડે નહીં અને સતું રહે તે વાસ્તે અર્થાં માતા તેને અક્ષીણ
યા બાળગોળીનું વ્યસન પાડે છે આ “કુટેવ” સર્વને બળ્હીતી છે એટલે એ
આબત વધારે વિવેચન કમવાની જરૂર નથી. દિલગીરી માન એટલી જ થાય છે
કે એથી થતા તુકસાન જગજાહેર છે છતાં હજુ પણ સેકડો બચ્ચાઓમા આ
વ્યસનની ખુરી ટેવ જોવામા આવે છે અક્ષીણ અથવા ગોળી આપ્યા ન હોય
ત્યા સુધી છોકરૂં સુન્ત પડ્યું રહે અને ગડયા કહે એ શું થોડી પરાધીનતા ? એ
વ્યમનમા કાઈ અનિયમિતપણુ થતા જાડો થાય, પેટ ચડી આરે વજેરે વિઠબખા
નાળુકે ડુલને શું એછી હાની કર્તા છે ? તેનાં બચક પરિણામોના અનુભવ
બહુ જણને થયો હશે.

આ ટવ જેને હોય તેને વગ નિસજે એકદમ છોડાવવી. છોળવતા થોડો
વખત સરખાતમા નળજાઈ, જાડો વજેરે જણાય તો મિનકુલ ગભરાવું નહીં
ડાકટગની સનાહ લઈ ‘કેમિકલ ડુડ’ વજેરે માર્ક પાંદિક દવા થોડા રોજ આ
પ્રાથી તખીમત તગત ડેકલે આવી નહશે

(અપૂર્ણ)

કેમલલાલ વિ. જયશંકર ધોળકીયા.

‘વર્તન કેરી રીતલડી ગીત શૂલરે’

(ગરબી)

આવો બહેની આજે રમીએ આપલે,
વર્તન કેરી રીતલડી ગીત શબ કે,
વધુ હરતુ કરતુ કેતુ લોકમા,
કરતુ ધરતુ કારજ કેવે રૂપ રે—

૧

મૃદુ મૃદુ મિઠડા વેણુ નદેથી શ. વળ્યું !
જો નન અતર માહિ મિગશતુ મૂળ કે,
વાચન લેખન પાઠ પઢે શ. પામિયે ?
જો, તો નાં સ્વભાવે દિપન્ધુ નર રે.— ૨

લટકત મટકત ચાલ હિંડેધો શું થયું !
 સહિષ્ણુ વિનયનું સંઘર્ષુ ના ગુણરૂપ રે;
 સૂદર નૌતમ શણુગારો કમળ શોભશે !
 દિવ્ય શિયળપટનું ગર્વનું મન ધૂળ રે.— ૩

માળા પૂજા કંકુ છાટે શું મળે !
 કદિ નિજ નાથ ગણ્યો ના શિર પર ભૂષ રે;
 નાભી ઘોયે સાબુથી શું ઉઘડ્યું !
 કદિ, ના રાખ્યું અંતર સ્વદ પૂજા રે.— ૪

પુદ્ગિ દીધી પ્રશે તે શા અર્થની !
 નાખ્યો શુભ ઉપકારને ઉડે કૂપ રે;
 ટહાપણનો દરિયાવ બનેથી શું વળ્યું !
 રસિયા સત્યયે પ્રિતિનું ના પૂર રે.— ૫

વિવિધ બોજન ગધ્યાં તે કમળ દ્વાવશે !
 નિરખી બોજનપાત ચડે બે સ્થા રે,
 નિશદિન ઘરનો બાર વહો તે વેક છે
 બે નવ ઘરનું યંત્ર છે નિયમિત શબરે.— ૬

આ, ને, યોડુ ગાયું વધુ તે ગાનિયે,
 સામા આંવં પાર નહિ, છે ખૂળ રે;
 ઘુટકરો એક અમનનો ઝટ માખે
 શા તે માહિ આદ રમે રમજૂમ રે.— ૭

વસન્તવિનોદી.

(શિશુમરુણ)

વાર્તાલહરી.

રતનનો સુધરેલો સંસાર —શ્રીલેખ.

(ગયા ખામથી ચાલુ.)

મણી ઘેર ગઈ તે ૯ માંગે મોતીલાલના દોમર મણુલાલ અમદાવાદથી આવ્યા. હવે આપણે તે મોતીલાલને કેમ મુકારે છે તે તેના ઘરમાં ૯ જોઈએ. ધનુ દીવસથી મળેલા દોમરને જોઈ મોતીલાલ બોલ્યા, અહીં મણુલાલ આવો; કેટલે મહીને મોં ગતાવું ? લગ્ન વખતે પણ આવ્યા નહીં ?

મણુલાલ—શું કંઈ બાઈ, સરકારી નોકરને જોઈએ સારે કંઈ રંગ મળે છે ? આજે હવે તો આવ્યો, વાડે મારાં બાબી ક્યાં ?

મોતીલાલ—અરે એ અંદર રહી. શું બાઈ, હું તો કાંમામાં પડ્યો.

મણુલાલ—કેમ ? હજી પરણ્યાને વરમ તો પુરૂં થયું નથી તેટલામાં આ શું ! આટલા કંટાળાને કેમ બોલો છો ? હજી તો નવો મંમાર છે.

મોતીલાલ—અરે બાઈ શું કહું ? માળાપે મારા ગળામાં એક દોર બાંધ્યું છે. તેની સાથે તે શું સંસાર ચલાવું ! અને શું ચુખ લઈ શકું ? નથી તેને એક અક્ષર બચ્ચતાં આવડતો, કે નથી તેને કંઈ રીતભાતની ખબર, કે નથી કંઈ બોલવા ચાલવાની શુધ્ધ; બસ, જંગલીની પેઠે કહીએ તેટલું કરે અને આખો વખત ઝોરગામાં બેસી રહે, અને કંઈ કહીએ સારે ગડવા મંડી જાય. હું તો કંટાળી ગયો કે આના કન્યાં કુંવારા હતા તે હીક હતું. જુઓની, સ્ત્રીઓ કેવી હુંસીયાર હોય છે ? હાલમાં અને પ્રાચીન કાળમાં તો સ્ત્રીઓ એવી થઈ મઈ છે કે તેની ટીર્ની હજી ગવાય છે. ને સ્ત્રીઓ શું આના જીવો દશે ? આ તો જાણે દોર.

મણુલાલ—મોતીલાલ ? ખરેખર અફમોસ કે તારા લગ્નને હજી વર્ષ થયું નથી એટલામાં ત તારી પત્નીની કંઈ પણ પરીક્ષા કરી હોય એમ મને લાગતું નથી. નહીં તો તું આવું કંટાળાબરું બોલતું બોલત નહીં. પણ મારા બાબીને આંદો બોલાવતો ખરો ?

મોતીલાલના બોલાવાથી રતન જાહેર આવી અને જ્યાં મોતીલાલ અને મણુલાલ બેસા હતા ત્યાં ગાલીચા પર નીચે બેઠી.

મોતી—જૂઓ; છે કંઈ અક્ષર ? હવે અહીં ખુરમી પર બેમતાં શું થતું હતું ?

પ્રાણુ—ભાઈ! તું બધી વાતે ધાંત છે અને આ બાબતમાં આવો ચીરગ્રહ કેમ થઈ ગયો કોણ જાણે? તારી સ્ત્રી કેવી ગરીબ સ્વભાવની દેખાય છે? હું તો તેનામાં કંઈ ખામી જોતો નથી શકતો તે બહેણી નહીં હોય તેથી શું થયું? કોઈ જન્મ થતા જ નથી શીખતા! વળી તું આવી રીતે તેને ઘડી ઘડી હુતકારે સારે તે કોની પાસે કેળવણી વે? આપણી સ્ત્રી તેના પિતાને ત્યાં ન કેળવાયલી હોય તો તેને લગતી મહેનત લાગે થયા પછી પતિએ જ દરવી અવસ્થા છે. તારી સ્ત્રીને જો તે તારાં મોટા લેકચરે (બાપણે) અને લખાણ કર્યાં મુજબ કેળવણી હોત નો, નવ મહીનામાં હીરાની જેમ તારા ઘરમાં પ્રકાશીત થાત. પણ તને ઘડતા જ ન આવડી હવે હું પ્રુષ્ઠ તેનો ઉત્તર દે અને પછી હું કહું તે પ્રમાણે કર એટલે જો કે તારાં સસાં કેમ સુધરે છે બોલો પહેલું એ કે તમે તેને દીવસમાં કેટલી વખત વઢો છે?

મોતી—તે મીનીટ મીનીટ વઢવા જેવું કરે છે

પ્રાણુ—વારું તેની પાસે દીવસનો કેટલો વખત તેને શીખવવા માટે ખેંસો છે?

મોતી—અરે શીખવે તે શું તે દોરને? હુંતો કદી તેની સાથે અમથો પણ વધારે બોલતો નથી.

પ્રાણુ—વારું તમે તેને કોઈ પણ સ્ત્રી અથવા પુરૂષ શિક્ષક રાખી શીખવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે?

મોતી—અરે શું મારા ભાઈ તુંએ વાત કરે છે? શિક્ષક રાખી ઉલટી ફેંજેતી કરાવું? તે શું શીખતી હતી?

પ્રાણુ—તે કોઈ દીવસ તમને શીખવવા વીરો કહે છે?

મોતી—તે તો કહે જાણે બહુતું એ તો રમત વાત હોય તેમ જ્યારે હું કોઈ વાચવા ખેંસુ કે માથું ખાઈ જાય કે મને સમજાવો, મને શીખવો. હું ક્યાંનેની સાથે માથું ફેરું

પ્રાણુ—વારું સારે તે કેમ જાણું કે તે તદ્દત દોગ જેવો છે?

મોતી—તેના દેખાવ ઉપરથી. હુસીયાત હોય તો કંઈ દાંમ્યું રહે?

પ્રાણુ—વારું તમે નહાના હતા ત્યારે તમને આ વકીલનો અભ્યાસ આપડો હોતો ખરો કે?

મોતી—પણ અમે મહેનત કરી શીખ્યા કે તહી?

પ્રાણુ—પણ તમને આવી કેળવણી આપવા કોઈને ખરા મનની કાળજી હતી કે નહીં?

મોતી—અરે હા! મારા પીતાજી અને મા જને બહુવા માટે રાતને દિવસ કાળજી

રાખતાં, અને વળી એ તો મને યાદ આવે છે કે મારા પીતાજી અને કેટલુંક શાંતીથી દરેક વાતનું મનન કરાવતા અને મારે કિત્તાલ વધારતા.

પ્રાણુ—એમ ત્યારે; તમારા માતાપિતાએ તમારા માટે કેટલી કાળજી રાખી અને પૈસાનો ખર્ચ કરી તમને કેળવ્યા. પણ જો નહાનપણમાં તેજો તમારે માટે તેમ ન કર્યું હોત તો તમે શીખત ખરા કે ?

મોતી—નહી જ. શીખનારને શીખવનાર જોઈએ. અમથું કંઈ શીખાય છે ?

પ્રાણુ—ત્યારે હવે મને કહો કે તમારાં પત્નીને નહાનપણમાં કોઈએ પીયરમાં શીખવ્યું છે ખરું કે ?

મોતી—અરે પીયરમાં શું શીખે ? જ્યાં આખો દીવસ કામ કરતાં પરવાર ન આવે ત્યાં શીખવે કોણ ? વળી ગરીબીને લીધી નીશાએ પણ ક્યાંથી મોકલે ? વળી નીશાજ પણ તે ગામડામાં ક્યાંથી હોય ?

પ્રાણુ—વાર, ત્યારે તેને નહાનપણમાં કોઈએ શીખવ્યું નથી એ વાત તો તમે ક્યુસ કરો છો ખરા અને તેથી તે ક્યાંથી કેળવાયલી હોય એ વાત ખરી કે નહીં ?

મોતી—એ વાત ખરી.

પ્રાણુ— તમે પણ લમ થયા પછી તેની પાછળ કેવી શીખવવાની મહેનત લીધેલી છે તે તમારા કલાથી જણાય છે કે કંઈ કર્યું નથી. ત્યારે વિચાર કરો કે દોર જોવી રહી તેમાં વાંક કોનો ? માળાપતી રચીતી તો તમે કહી તેમ છે. વળી તેઓ તદ્દન જુના પીયારના અને અજણ છે એમ કહો છો. એટલે તેમણે તો નહીં શીખવ્યું. પણ તમે મોટા વકીલ, જ્યાં ત્યાં સ્ત્રી કેળવણીની ઉત્તતી કરવામાં ઉત્સાહ જણાવતા, અને પૈસાથી પણ સુખી છો; તે તમે શું કર્યું ?

મોતી—તે જ વકીલને તે બાંધી લીધે.

પ્રાણુ—ત્યારે તમે આવા સર્વગુણસંપન્ન હોઈ તમે તેને માટે કંઈ ન કર્યું તો તે વાંક તમારો છે. એમ હું ખાત્રીથી કહું છું. નકામી તે ગરીબ સ્ત્રીને વગોવો છો ? શું તમારી વીધાને એ શોભે છે ?

મોતી—ખરેખર, પ્રાણુલાલ આજ જ તે મારી ઉંધ ઉરાડી અને મને ખરી સમજણ પાડી છે કે સ્ત્રીઓને નહાનપણમાં માત્ર પીતાએ અને તે પછી લમ થતાં પતિએ કેળવવી જોઈએ. અરે હવે જ મારા ધ્યાનમાં આવ્યું કે આજ કાલના ધણા હુસીયાર અને કાબેલ નરો પણ સ્ત્રીની ઉત્તતી કરવા ઘણી ઇચ્છા રાખે છે પણ તે પ્રમાણે કરી શકતા નથી. તેની મારા પોતાના ઉપરથી આજે મારી પુરતી ખાત્રી થઈ છે. અરે હું કેટલે ટેકાણે આવી બાબતો વિચેચનથી જણાવતો, સ્ત્રીઓને કેમ કેળવવી તેના સીદ્ધાંતો પણ મેં કેટલા વર્ષેવેલા મારા ધ્યાનમાં છે. પણ અરે મારાં લમ થતાં તેમાંનું કશું હું મારી સ્ત્રી

માટે કરી શક્યો ન નહીં. મેં કદી પણ તેને શીખવાને લગતી વાત પણ કરી નથી, પણ મૂંઢ છે એમ જાણી હડધુત કરતો અને તદ્દન બેદરકાર રહી જાણે તે પોતાની મેજે ન કેળવવાઈ મને સુખ આપે એમ આશા રાખતો. પણ ક્યાંથી તેમ થાય ! તેણે જન્મથી કેળવણીનું નામ સાંભળ્યું નથી તે કેળવણી તે શુંએ ક્યાંથી જાણે ? અંતે આપણુ પુરૂષો માટે સાત વર્ષની વય થતાં જ કેટલા ઉપાય ચાલુ થાય છે ? કેટલાક પામે પૈસા ન હોય તો કરંજે દારૂ પણ દોકરાને બણાવે છે, અને ક્યારે મારો દોકરો બણીગણી હુશીયાર થાય તેમ અદરનીદ શીલ્યા કરે છે. પણ દોકરી પાછળ તેને સોમે હીરસે પણ કોઈ ધ્યાન આપતું નથી. વળી વય થતાં સાસરે જાય ત્યારે મારા જેવો પતિ મળે, એટલે જુઓ પછી તેની કેળવણી ! સ્ત્રી તો જાણે બધું શીખીનેજ આપણા ઘરમાં આવી છે. એટલે તેને કંઈ પણ કેળવણી ન આપતા તેના તગ્ગથી સુખની કમ્પા રાખી નકામો તેનો તિગ્ગકાર કરે છે. ત્યારે આદ્રેગવણીની ઉત્તતી તે શી રીતે થાય. હીરો પણ ખાણુમાંથી નીકળ્યા પછી ચતુર કારીગર પાસે ધરાય છે અને પછીજ તેનું ખર્ચ સ્વરૂપ પ્રકાશે છે. વહાલા મીત્ર પ્રાણલાલ, આજે તે મારી સુધ ઠેકાણે આણી છે અને મારા કરમાતા સંસારરૂપી રોપાને પાછું જ્ઞાનરૂપી જળ મીઠી ખરતાં બચાવ્યું છે, અને દવેથી તેજ જળ હું છીપી મારા સંસારને મોરા વૃક્ષના રૂપમાં લાવું છું કે નહીં તે જાણે. અને આ મારી પ્રિયપત્ની, કે જને મેં આજે જ પ્રિય એમ કહ્યું છે, તેને મારાથી જેટલું બનશે તેટલું જ્ઞાન આપી તેનાથી દરેક સુખ મેળવીશ.

પ્રાણુ—બાધ ઈશ્વર તારી ઈચ્છા પાર પાડે એવી મારી પ્રાર્થના છે. બાઈ દવે આશો જમી લાલજો.

જન્મવાની તૈયારી થતા બને જણુ જન્મા. જીજ્ઞે દીવસ પ્રાણુલાલ અમદાવાદ ઉપડી ગયા અને મોતીલાલના સંસારમા સુખનું જી રોપી ગયા, અને તેને હમેશાં પાણી પાવાનું કહેતા ગયા. તેમ મોતીલાલ પણ મહેનત લઈ પોતાનું કૃતવ્ય કરવા મંડયા.

વળી એક દીવસ ઉપલી વાતને બે મહીના થયા હશે ત્યારે તારા અને મળી બંને બેનપણીઓ મળી.

તારા—કેમ બહેન, તું તો ગામમાં છે કે બહાર ?

મળી—યું કઈ બહેન ? મારા ઘરમાં મારા પતિની તળીયત જરા હીક નહોતી; ત્યાર પછી મારાં જ્ઞાણીની સુવાવડ આવી તેમાં એક મહીનો વખત મળ્યો નહીં, પાછું મારા શરીરે પંદર દીવસ હીક નહોતું, એમ બે મહીના ચાલ્યા ગયા. આજે પાછી નવ-રાસ મળતાં હીધું ચાલ 'તારા' પામે જઈ આવું.

તારા—હીક, પણ પેલી વાત ગાદ છે કે ? પેલા મોતીલાલ વહીલની ? તેવું કને શું થયું ?

મણી—અને બહેન તેના જેવી તો હવે કોઈ સુખી નથી ત્યાં સ્ત્રી પતિની પ્રીતી ને પાન થઈ, પછી તેને બીજી શી આશી હોય ?

તારા—બહો ! એટલું બધું કહે ક્યું ?

મણી—કાણુ કંઈ કેમ, મેં તને નહોતું કહ્યું કે તેનો કોઈ દોસદાર આવડાનો હતો તે ધણો અકસ્માત માણસ છે ? અને તેના આવડા પછીથીજ આ બધું થયું. અને હવે તો તે કહે છે કે કેવી મારી પત્ની ગરીબ અને માગ રાખાવની અને દુશીયાર છે ?

તાન—પણ તેના દોસદારે શું ક્યું તે તો કહે ?

મણીએ જે આપણે જોઈ ગયા તે બધી વાત કહી

તાન—ત્યારે આ તે મોતીલાલેજ તેની પાછળ મહેનત લઈ તને કમળી.

મણી—હા અને હું ને તું પણ ક્યા માણાપને ત્યાંથી રાખી આવેલા હતા ? મને પણ મારા પતિજ ત્યારે ત્યારે રાતની વખતે વખત મળતો ત્યાં સાન સારા પુરનકા વામી સભાગવી તેમથી મારા ધર્મે અને સમજવના, ઘરના માણસો સાથે કેમ વર્તવું, સામનમા દરેક વડીલ તરફ કેમ વર્તવું, તે પણ સમજવતા. વગી મારી પામે પણ અભ્યાગ કરાવના, તેમા કદી કટાગતા નહી નહી તો હું નો માવ માડી જેવી હતી !

તારા—અને હું પણ કેદારે આટલી ઘડી હતી ? મને તો બસ, ત્યાંજા કપડા કાઢી અને રાખણીના જેવી બગડી કનવું અને કલાણીના જેવું પોશાક કરાવું એનાજ તોર હતો, પણ મારા પતિએજ અને ધીરે ધીરે રાખામણ આપી એવી તો રાત ફરી કે હવે તો મને તેના મીથ્યા વસ્ત્ર અને દાગીના માટે કદી વાદ પણ ચતી નથી, અને માન પતિ તરફના ધર્મજ જાણે હું કેમ રીતે વધુ અને વધુ સારી રીતે બગવું એજ વીચારમા મન હોય છે પણ આવા વીચાર અને આવી શુદ્ધ જીલવના માટે મહેનત તો માન પતિએજ વીધેલી છે

મણી—બહેન હાનમા ત્યાં ત્યાં જારીક નજરથી જંતેશુ ત્યાં મોતીલાલના જેવાજ કહેવાના સુધારમે હોય છે મારા પતિ અને તાન પતિ જેવા તો કોઈકેજ હશે કે પોતાની સ્ત્રી પાછળ મહેનત લઈ તેને કમળે.

તાન—જગજા તેમજ છે માટે અંકિગવણીની ઉત્તતિ થતી નથી, નહાનપણમા માતાપિતા બેદરકારી સાથે અને લક્ષ આપે નહી, પતિને યેજ જતા ત્યાં પણ તેમ યાય, ત્યારે કાચી મુઠ્ઠીની જીઓ જરૂર દર્શાવી, રીમાગ, કજીયાખોર અથવા કુચાને ચલાવના છે, અને તેને કથી વાલનો અનુભવ મળેના નથી. પતિ સાથે પણ ધીરપ કંઈ છે, કદી મળતી રામ આનતી નથી, અને જાકરા હયા થતા તે પણ તેનાજ યાય છે

મણી—ખરી વાત છે. આ તેના છોકરા એ કાંઈ ખોટું છે ? માતાના નધા શુણ

બાળકમાં અવસ્થા આવે ઘણા વર્ષથી સ્ત્રીકેળવણી એ વીશે અપાર લેખો અપાર લેક-
ચરો, બધું ઘણુંએ થાય છે, છેતે સ્ત્રીઓની સભાઓ પશુ થવા મારી, પશુ એ દરેક
આબતમાં જેટલું જેમણે તેટલું કઈજ ચમુ નથી એક ખરી ગૃહણીને નીતિ અને જા
નની કેળવણી આપવાની જરૂર છે પણ તેવી સ્ત્રી તો જવલેજ ન દેખાય છે, તેનું કારણ
એજ કે જેટલું મોટે બોલાય છે તેટલું વર્તન કરી કરાવી શકતું નથી.

પ્રાચીન કાળમાં જે જે મહાન પતિવ્રતા દેવીઓ ધર્મ ગર્ભ તેનું વૃતાત વાચતા, તેમાં
બારીકાઈ જેથું તો ખાત્રી થાય છે કે, તેઓએ નહાનપણમાં માતા પાસેથી અને મોટ
પણ પતિ પાસેથી કેળવણી લીધી છે તેઓના માતૃપિતાએ તેમના માટે કેટલાક ઉપાયો
કરેલા છે અને લગ્ન થયા પછી પણ તેઓના પતિઓ કે જેઓ પણ પ્રખ્યાત નરો ધર્મ
ગયા છે તેઓએ પણ તેમને પામે એસાડી કેતુ કેતુ જ્ઞાન સમજાવેલું છે અને અધ્યાત્મ
પ્રત્યેના પતિ તરીકેના પોતે પણ પોતાના ધર્મ આચવી તેને તેના ધર્મ સમજાવતા, અને
તેઓને આવી મહાન શક્તી મળી હતી એ તેમનુંજ દાન હતું હાલની પેઠે નહીં કે
વાળા વગર જળ ખાવાની ઈચ્છા રાખવી. તેઓ તો પુરતી મહેનત કરી પછાજ મીઠા
ફળ ખાતા તેવા આજ બધાને ખાવા ગમે છે પણ મહેનત કરવી ગમતી નથી. માટે
જે પોતાની સ્ત્રીને ખરી નીતિ અને જ્ઞાનની કેળવણી આપી તેના તરફથી સુખ લેવું
હોય તો તેને નહાનપણમાં માતાએ અને સાસરે આવતા કેળવણી પતિ એજ મહેનત
લેવી જેમણે તે વગર હજારો લેખો, હજારો લેકચરો, હજારો સભાઓના મેળાવણ એ
કઈ કરી શકનારા નથી તેવી અનેક બાબત કદી પણ સહસા છાતીમાં સચોટ છાપ નહી
એસારે, પણ પતિ અથવા માતા તરફથી મીઠાસના શબ્દોમાં એક મીનીટમાં કહેલું એક
વાચ્ય પણ તેની છાતીમાં દાખમ ઘર કગે માટે આર્ય બધુઓ આપણા જેવી અમણ
અને મહાત પડેલી મુદ્દિની સ્ત્રીઓને તેની મુદ્દિ ખીનવવા આગળ પડે અને દીવસગે
થોડો ભાગ પણ સ્ત્રીને માટે લઈ તેને જળવે ને પછી જુઓ કે તેમની ગળેલી ઈચ્છા
પાર પડે છે કે નહીં ? અને તેમની મહેનતનું ફળ મળે છે કે નહીં ?

તારા—ખરેખર મળશેજ

મણી—ખરેખર મારી શ્રી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના છે કે મારા આર્ય બધુઓમાં એવી
મુદ્દિ ત્રેરી અમો સ્ત્રીઓની હાલત સુધારી તેમણી પોતે પણ સુખ લે.

વાર બહેન આવજો હવે હું જઈશ

(સપ્તર્થ)

ત્રિભુવનતનયા

સ્વાગતમન્દિર.

કલાપીના કેકારવ, એટલે મગ્ધાન હાકીના સ્વર્ગવામી હાકાર સાહેબ મુરસિદની કવિતાઓનો સંગ્રહ—પ્રકાશક, શ. રા. મણિચંદ્ર રાજા ભટ્ટ, ભાવનગર.

અર્વાચીન ગૂજરાત-કાઠિયાવાડના આપણા એકપુત્ર રાજવી કવિના આ કાવ્ય ગ્રન્થને પ્રેમભર્યો આવકાર આપતા અમને આનન્દ થાય છે. પરંતુ તે આનન્દની માથે ખેદ મિશ્રિત છે. યૌવનનો વિકાસ થતા થતામા,—જે મનમે આપણા આધુનિક ધ્રુવકોના હાથમાથી ક્રિકેટનું બેટ અને પરીક્ષાના પુસ્તકો ખસ્યા પણ હોતા નથી તેટલી ઉન્નમગ્ધા, યોનાના કાવ્યગાનથી સરસવતી દેવીના મન્દિરનો આનંદ ગળવી મૂકવો એ કોઈ વિરલ મહાશયોને માટે જ નિર્માણ થયું હોય છે, અને તેથી ‘કેકારવ’ અને ‘હુમીરકાવ્ય’, તથા ‘સંવાદ’ અને ખીમ ગદ્ય લેખોના લખનાર આ કવિવરને આપણે હૃદયની ખેલથી પચીરીની સગમગમ જ પરલોકવાસી ધમેલા નેહાએ છીએ ત્યાર આપણી રહિયાળી ‘ગરવી’ ગુર્જરીએ ચોતાના એક ખરેખર સમ્મતી, આશાભર્યા, બાલપખીને ઉડના શીખતા શીખતામા જ ગુમાયુ છે, એમ હૃદયમા ઘર્ષ આવી દિવગીરી થયા વિના રહેતી નથી પ્રાચીન સૌરાષ્ટ્રના વીરશૂવનની જે આછી આછી જાખી કરવાને અત્યાર મુઠીમાં આપણાં મનશોચન ભાગ્યશાળી બન્યા છે તેના પ્રચંડ તરંગોમાં પ્રીતિ માધુર્ય ભર્યા રસ-શૂવનની લયિત લહરિઓ રેલાવતાં મેહેગમણસિદના રસિક શૂવન જેટલી જગકથી આપણા સાદિસ પ્રદેશને શણગારે છે, તેટલી જ જાદું તેથી પણ વધારે મોહક સુન્દર બાનીથી જમકતી—તેના કરતા પણ વધારે સુગંધ કાવ્ય દુનિઓથી સુહાલી આ મધૂરરાજની મિઠી કેકાઓ આપણા હૃદય પ્રદેશમા રહે છે.

‘કેકારવ’ નું પુસ્તક ડાચી પ્રતિના ઘાગળ ઉપર મનોહર ગ્વચ્છતાથી ભાવનગરના હરખારી છાપખાનામા છાપવામાં આવ્યું છે, ભાવનગરના હાકાર સાહેબે તે જાણી આપ્યું છે સ્વર્ગગ્ય મુરસિદના કુટુંબીઓ અને મેદીઓ તરફથી પ્રકાશનમા પુરતી મદદ મળી છે, કલાપીના સ્નેહરાતીને તે મમર્પિત થયેલું છે, કાન્તના તખમુસથી જળણીતા થયેલા સાક્ષર કવિવર તેના પ્રકાશક છે, ‘મુદર્યન’ અને ‘અન્દ’ માસિક પત્રોના વાચકોને આપણી રાજવી કવિની પ્રતિભાભરી લેખિની સાથે સહૃદયતા, અને સમસ્ત ગૂજરાતી વાચક વર્ગને તેની તરફ સન્માન વૃત્તિ છે, પારસીઓમા પણ તેમના લખાણ વાચવા તરફ ઉત્સુકતા અને તેમની કાવ્ય લહરિઓ ચોતાના અતગ્ધા ઉતારના તરફ પ્રયત્ન શરૂ છે, કાઠિયાવાડના સામાન્ય રીતે અતિશય પાછળ પડી ગયેલા રાજકુટુંબોમાં પણ તેમની શૂવન વૃત્તિઓ—તેમની લેખિનીનું અનુકરણ ક્યાનુયે થવા માંડ્યું છે, તથા અંગ્રેની ગૂજરાતી સાદિસસભા (જે પહેલા ‘મેાશિયવ અને લિટરરી એસોસિએશન’ ના નામથી ઓગળાતી હતી તે—) ની તરફથી આરભામલી ‘ગુર્જ’ સાક્ષર જળવન્તીઓ’ મા રાજ-

વર્ગ અને કવિ વર્ગના પ્રતિનિધિ તરીકે તેમને પ્રથમ ‘જયન્તી’નું માન મળ્યું હતું:- તેજ સેષકની તરફની આ સર્વવૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ તરફ નજર નાંખીશું તો આપણને તરત જ ખાતો થયા વિના રહેશે નહિ’ કે સર્વ દિશાઓમાંથી, સર્વ હૃદયો તરફથી આપણા પરસેકવાણી કવિવરના આ મંબુલ દુહરવને એક સરખી સહાય, એક સરખો સત્કાર મળ્યો છે. એ જેટલું કલાપીની કૃતિઓને માન ભરેલું છે, તેટલું જ આપણી સુમધુર ગુર્જરીનાં બાલકોની પ્રકૃષ્ટિત થયે જતી રસિકતાને શોખાભર્યું પથ છે જ.

પ્રકાશકે કલાપીની કવિતાઓ એકઠી કરી છપાવવા જે તરફી લીધી છે તેને માટે પ્રશંસ્ય બધી ગૂંજરાતી વાંચનારી આલમ તહેમના આભાર તમે છે; અને પ્રારંભમાં કૃષ્ણમાં આવેલા ‘કલાપીને સંબોધન’-એ નામના એકે અતિ ગૌરવ, સુરમ્ય, ન્દાનકર્ય વ્યથી તહેમણે તે આભારવૃત્તિમાં ધણું મોટો વધારો કર્યો છે છતાં કેટલીક અગત્યની સ્તુતિઓ-તહેમણે પણ કચુલ કર્યું છે કે-રહી ગઈ છે; કલાપીના રસજીવનનાં આંતર તરંગ કેટ કરવાનો વખત આગ્યો નથી એ પ્રકાશકની સૂચના સ્વીકારતાં પણ-યોડી પણ હમી તહેમના વિશેની ખદાર પાડવામાં આવી નથી-એ આ અન્ધની પરિપૂર્ણતામાં દોષ જાય એ સ્વાભાવિક છે. અમારું માનવું એમ છે કે, ગ. રા. મણિશંકરની પોતાની ખેલી કલાપી વિશેની દૂધી નોષ જે ‘વમન્ત’ પત્રમાં ‘સાક્ષર જયન્તી’ ના પ્રથમ સાદ રૂપે આપવામાં આવી હતી તેટલી પણ હાલને માટે બસ યાત્ર કલાપીના પત્રોમાંના ઉતારા બહુ સારી રીતે લેવામા આવ્યા છે અને ઉપોદ્ધાન પણ એક વિક્રતામયો, સામ્રીય સેષ છે; પરન્તુ તહેમાથી પણ કલાપીના જન્મ અને મૃત્યુની તિથિ જેવી સાધારણ જરૂરના ઉત્પન્ન કરે તેવી બાબતો પણ મળી આવતી નથી. કોપ અને વિવેચનની જરૂરેયાત તો પ્રકાશક પોતે પણ કચુલ જ કરે છે; પરન્તુ તહેમના ખાસ લક્ષ્ય પર લાવ્યા જેવું એ છે કે, આ કાવ્યો સુગમતાથી વાંચી ગ્રાહ્ય લેને માટે અસુક જતા, કે હંદની ક્ષયના કરવાની પ્રયત્નિત રીતિને અનાદર કરવા જેટલો ગૂંજરાતી વાચક વર્ગ હજી અમારા માનવા પ્રમાણે બાગળ વધ્યો નથી અને પદ્ય બન્ધમાં હસ્તે દીર્ઘતા જે ફેરફાર થાય છે હેના સ્વચ્છતા ત્યાગ પણ આપણા સાહિત્યના ઉપામકોની આસ્થાવર્યમાં લાભકારક નથી.

(અપૂર્ણ.)

વર્તમાનરંગ.

ધરતીકંપથી થયેલી ભારે હાનિ-લગભગ ત્રણ દશ વર્ષ થયાં દુકાળ ખેગ વગેરેના રૂપમાં કુદરતના માર આપણા નિર્ભાગી દેશ ઉપર પડ્યાજર કરે છે તેમાંથી મુક્ત થઈ શકી મેળવવાનો મમય તો હજી આગ્યો નથી તે દરમીયાન “દુબળા દોરને ગાજીઓ ધણી” એ કહેવતના દટાંત રૂપે દેશના એક ભાગ ઉપર આવી પડેલી એક

ખીજી ભમંકર આફતથી અભાગ સ્ત્રીવાચકોને વાકેફ કરી તેમનું દયાળુ હૃદય તે તન્મ્ર એ ચવાની અમે જરૂર ધારીએ છીએ એટલી જ માસતી તા. જરૂરીએ સહવારના આશરે સવા ૭ વાગે ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં જુદે જુદે ઢેકાણે ધરતીક પના જે ઘણા સખ્ત આચકા લાગ્યા હતા, તેનાથી ઘણાજ ત્રાસદાયક પરિણામ ઉપજ્યા છે. કઈક ઢેકાણે મેંકડો વર્ષોના ભારે અને ગળવર મકાનોના છાપરા કે યાજવા તુટી પડ્યા છે, મસીદાના ઉંચા ઉંચા મીનાગ જમીનદોગત યઈ ગયા છે, કેટલાક મ્હોટા બગવાઓ તદ્દન ઉખડી ગયા છે, દેવળો શુભ યઈ ગયા છે, મ્યુનિસીપાલીટીઓના મ્હોટા મડપો આખાને આખા ઉડી ગયા છે, ગ્રેશનોના મકાનોના ચૂરા યઈ ગયા છે, દિક્ષાઓના ખડો યઈ ગયા છે, દિમાલખતી તળેટીમાં કેટલેક ઢેકાણે ફુંગારોના ખડકો ગળડી પડ્યા છે, જમીનમાં મ્હોટા મ્હોટા ચીરા પડ્યા છે; તળેટીમાં ધર્મશાળા નામનું લઘુકરી મથક હતું તેને સૌથી વધારે જોખમ લાગ્યું છે, તેમાં હિંદીઓના લતાનાં તમાગ ગકાનો પાવમાવ યઈ ગયા છે, અને આપુ ગામ લગભગ નાશ પામ્યા જેવું જ યઈ ગયું છે. ત્યાજ આવેલા પાવમપુ ગામની પશ્ચિ તેજ ત્રિયિતિ યઈ છે, તેમ વળી પંજનગમાની ઈમાસ નદીના પ્રસાદની દિશા પશ્ચિ બદલાઈ ગઈ છે. પરંતુ આટલુંજ બમ નથી, નિર્જીવ વસ્તુઓની દાનિથી, અને તેને લીધે થયેલી કરોડો રૂપિયાની ખુવાગીથી જ, આ ત્રામ અટક્યો નથી મનુષ્ય જીવેતો થયેલો નાશ પશ્ચિ તેટલોજ બધકર છે. કાંઠા ખીણમાં હજારો મનુષ્યો માર્યા ગયા છે, ઉપર જણાવ્યા પાવમપુ ગામમાં સેકડો જીવેતો દાનિ યઈ છે, તેમ ધર્મશાળામાં ગુરખા સોડોની ૪૦૦ બક્ષાદૂ વીગેતી આખી પલ્લટણની પવટણ ગાગી ગઈ છે, તેમ યુરોપીયન લશ્કરીઓમાંના પશ્ચિ કેટલાક મૃત્યુવશ થયા છે. ક્રમ જલે દેમણે મળીનેજ લગભગ ૧૩ લાખ મનુષ્યોના જીવ ગયા છે એમ અટકળ કરવામાં આવી છે આ ઉપરાંત જનારોની ખુવારી યઈ છે એનો તો હિસાબ જ નથી આ પ્રમાણે લાહોર, અમૃતસર, જમલદ, ફીરોઝપુર, મુલતાન, રાવલપીંડી, કાશ્મીર, કાંઠા ધર્મશાળા પાવમપુર, મરી, પત્તાના, ગીમવા, દિહી વગેરે સ્થાને થયેલા ત્રાસનો આના દમ સંક્ષેપમાંજ હેતાવ છે, પશ્ચિ તેની વિગતનાં દહીકત સામજીતાંજ આપણને ૮ રી રી છુટે છે, તો તે બચાનક જનાવ જે સો નજરે જોતાતો તથા જે નિર્ભાગી જાને તે અનુભવાતો પ્રસંગ આજો હજે નેમતા હૃદયની શી દશા યઈ હશે!

આવી ત્રાસદાયક આફતનો વર્ષાદ વર્ષાવનાં કુદરતનો આ બધકર અમલ્કા કેવી રીતે યઈ આવ્યો હશે એ અમાન વાચકોમાંનાં કેટલાકને પ્રશ્ન યઈ આવશે. પાંગણિક નિચારો કે દંતકથાઓને આધારે આપણા દેશમાં હજી પશ્ચિ કેટલાકનું એમ માનવું છે કે આ પૃથ્વી સેપનાગની ફેણ ઉપર ટકી રહેલી છે, અને પાસુ બદલાવાના કે એવા મર્ધ કારણસર નાગ પોતાનું માથું દલાવે છે ત્યારે ધરતી હાલે છે. કોઈપણ મ્હોટા અમલ્કા રોના કારણને માટે પ્રત્યક્ષ પુરાવો ન મળવાથી મનુષ્યનું અજ્ઞાન અને તેને માટે કઈક કલ્પનાઓ બાંધે છે, તેમ આ પશ્ચિ તેવીજ એક કલ્પના છે તેનું ખરું કારણ શું છે તેનું કઈક સચ્ચ અમાન ગયા અકર્માં " વિલાહના " ના વિભાગમાંના સેખમાં કંવામાં આવ્યું છે તે તરફ અમે અમારા વાચકોનું લક્ષ્ય દોરીએ છીએ. હાલ બનેલા જનાવ પછી

કેટલાક ભૂતરવિદ્યામાં પ્રવીણ અનુભવી શોધકોએ તપાસ કરી તેનું એવું કારણ શોધી કઢાડ્યું છે કે હિમાલય પર્વતના એક ભાગ ઉપર જવાળામુખી પર્વત ફાટી નીકળ્યો છે, હુગરના શિખર ઉપરથી અગ્નિ અને ધુમાડાના ગોટેગોટા નીકળતા ત્યાંના લોકોના બેવામાં આવે છે, અને તેજ આ ધરતીકપનું કારણ છે; એટલે કે જેમ દારૂખાનાની કાઠી છુટતાં તેમાંના અગ્નિ કેટલીક વખતે વધારે બળથી બહાર આવવા પ્રયત્ન કરતાં તે કાઠીને ફાટી નાંખી ઉડાડી મુકે છે, તેમ પૃથ્વીની અંદરના પ્રચંડ અગ્નિએ ફાટી નીકળી બહાર દેખાવ દીધો છે, અને તેમ કરતાં પૃથ્વીનાં પડોને ઉચ્ચપાથલ કરી નાંખ્યાં છે, અને તેથીજ આવાં પરિણામ નીપજી આવ્યાં છે. આવા જનાવ સંજિને લાભકારક કે અગત્યના છે કે કેમ તેનો જો તાત્કાળીક પરિણામોથી હસાવ કરીએ તો તો બેચક તે અનિયંત્ર લાગે, પરંતુ અનંતકાળને માટે નિર્માણ થયેલી સંજિના લાભાલાભનો ન્યાય આપણી સંકુચિત દૃષ્ટિએ ન કરતાં “ ધૃત્વર જ કરે તે સારાને જ માટે ” એ સૂત્ર ઉપર આપણે તો સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા જ રાખવાની છે.

આવે વખતે દેશરક્ષક તરીકે આપણા રાજ્યકર્તાએ પણ આપણીમાં આવી પો-લાઓ માટે દયાની લાગણી દર્શાવી છે, અને તેમનું મંકટ નીવારવાના બનતા ઉપાયો પણ ચોજવા માંડ્યા છે. નામદાર ચલેનશહે તથા રાજ્યકુટુંબે, તેમજ યુરોપના કેટલાક દેશોએ તથા જાપાનના મ્હોટા અધિકારીઓએ ના વાહસરોય મારફતે દીલસોજીની લાગણી બતાવી છે. એટલુંજ નહીં પણ આપણીવચ થઈ પડેલાંના ઉદ્ધાર કરવાને માટે એક મ્હોકું ફંડ પણ ઉપગમ્યું છે તેમાં અત્યાર સુધીમાં રૂ. ૧૨૦૨૦૦ બરાબર પણ ચૂક્યા છે.

દેશના એક અંગ ઉપર થયેલા આ દારી ધાની વેદના આખા હિંદુસ્થાન દેશને થક આવી છે, અને સર્વ સ્થળેથી દયાની લાગણી દર્શાવાય છે, એ એક રીતે સંતોષકારક છે; કારણ કે તેથી, હિંદી પ્રજાના ચરીરમા દેશદાઝનું લોહી એકજ અવધવમાં ફરી રહેતું નથી પણ તેના દરેક અંગમાં વહે છે, અને એક બીજાના સુખદુઃખની લાગણી સર્વ ચરીરમા મરખી રીતે પ્રસારે છે એમ સ્પષ્ટ સૂચન થાય છે. આ દેશદાઝનું લોહી સ્વદેશી સ્ત્રીવર્ગમાં પણ વહેતું થાય અને તેમના હૃદયમાંથી પણ તેવીજ દયાની લાગણીનું ઝરણું સુરે એજ અમારી આગ્રહપૂર્વક ઈચ્છા છે.

નામદાર પ્રીન્સેસ ઓફ વેલ્સને મુંબાઇની હિંદી સત્તારોઓ તરફનો આવકાર:—નામદાર પ્રીન્સેસ ઓફ વેલ્સ (ઇંગ્લાંડના સૌથી મ્હોટા ગુજપુત્રના પત્ની) જે આવતા નવેમ્બર માસમા પોતાના પતિની સાથે હિંદુસ્થાનની મુલાકાતે પધારનાર છે તેમને મુંબાઇની સઘળી કોંગ્રેસની હિંદી સત્તારોઓ તરફથી આવકાર આપવાને લગતી કેવી જવસ્થા કરવી તે સંબંધી વિચાર ચલાવવાને જુદી જુદી હિંદી કોંગ્રેસની સુન્દરીઓની એક સભા ગઈ તા. ૧૭ મીએ સર જમસેદજી જીજ્ઞાધર્મના એક બંગલામાં મળી હતી. શેહેરના ઘણાક આગેવાન ગૃહસ્થોની પત્નીઓ આ સ્થળે એકઠી થઈ હતી, પરંતુ પારસી કોમની સત્તારોઓની સંખ્યા વિશેષ બાજે દૃષ્ટિએ ચડતી હતી.

સમાનું કામ આરંભતાં મીસીમ કમ્પ્યુટીન તૈયમજીની દરખાતથી તથા મીસીમ નમ્બર-વરકરના અનુમોદન (ટેકા) થી પ્રલેદી જમમેદજી જીજીભાઈને પ્રમુખ સ્થાન આપવામાં આવતાં તેમણે નીચેની મતસબનું બાપણું કયું હતું:—

“પ્રિય બહેનો, આજે આપણે જે કામ માટે મેળાં મળ્યા છીએ તે હેમને ખબર ન છે કે નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ જે પોતાના રાજ્યથી ભર્તાર સાથે યોગ્ય વખત પછી અત્રે આવનાર છે તેમના સંબંધમાં છે. આપણાં રાજવંશી કુટુંબના મનુષ્યો, અને તેમાં ખાસ કરી જેઓ ભવિષ્યમાં રાજગાદી શોભાવનાર છે તેઓ, પોતાની મ્હોટી શેઠનશાહતના દૂરના ભાગોની મુલાકાત એકથી વધારે વાર લઈ શકે એ બનવા નેગ નથી. ત્રીસથી વધારે વર્ષ પહેલાં આપણા હાલના શેઠનશાહ જેઓ તે વખતે પ્રીન્સ ઑફ વેલ્સ હતા તેઓ પોતાની હિંદુસ્થાનની મુસાફરી દરમિયાન મુંબાઈમાં પધાર્યા હતા, પણ તે વખતે તેમના માનવંતાં પત્ની પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ જે હાલ રાજ્યભાતા થયાં છે તે તે નામદારની સાથે પધારેલાં ન હોવાથી તેમના દર્શન કરવાને તથા તેમને યોગ્ય આવકાર આપવાને આપણને પ્રસંગ મળ્યો નહોતો તે પછી પણ આશરે ચારેક વર્ષ ઉપર જ્યારે હાલના નામદાર પ્રિન્સ તથા પ્રિન્સેસ ઑફ વેલ્સ પોતાના મહાન રાજ્યના જીદા જીદા ભાગોની મુલાકાત લેવા મુસાફરીએ નીકળ્યા હતાં, ત્યારે હિંદુસ્થાનને પણ તેઓ મુલાકાતનો હાબ આપશે એમ ઉમેદ રાખવામા આવી હતી. પરંતુ કેટલાક કારણોને લીધે એ રાજવંશી જેડું આ દેશની મુલાકાત લઈ શકશે નહીં એમ જ્યારે નક્કી થયું હતું ત્યારે આપણને કેટલીક નાકમેદી યઈ આવી હતી પણ હવે જ્યારે સત્તાવાર રીતે જાહેર કરવામાં આવ્યું છે કે નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ પોતાના પતિની સાથે હિંદુસ્થાનની ખાસ મુલાકાત લેવા આવનાર છે ત્યારે આપણી તે વખતની નિરાશા હાલમા ખુશાલીમાં ફેરવાઈ ગઈ છે. વળી વધારે ખુશી થવાનું કારણ આપણને એ છે કે હિંદુસ્થાનની જે ધરતી ઉપર તે નામદાર જાનુ પોતાનો પહેલો પગ મૂકે તે ધરતી આપણી મુંદર મુંબાઈનગરી છે કે જેને માટે આપણે સંવં મગરૂર છીએ. આપણી આગળ આપણાં હવે પછીનાં મહારાણી પધારે તે મુનારક પ્રસંગનો હાબ લઈ આપણે હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓ જે તે નામદારને આવકારે દઈશું તેા ઈંગ્લેન્ડ સરકારની વફાદાર રેષત તરીકે આપણે આપણી એક મ્હોટી ધરજ બળવેલી ગણાશે. હિંદુસ્થાનની રાજબક્ત પુત્રીઓ તરીકે આપણી તે ધરજ છે કે તે નામદાર રાજવંશી સન્નારીને તેમના મ્હોટા દગ્ગળને છાજતો તેમજ આપણને શોભા મળે તેવો આવકાર આપણે મુંબાઈની દેશી સન્નારીઓ તરફથી આપીએ.”

* બુદ્ધીન તૈયમજી તથા ચંદાવરકર એ બન્ને મહાન પુરૂષો મુંબાઈની હાઈકોર્ટ (આખા હાલકા માટે ન્યાયની સૌથી ઉચી કચેરી) ના આપણા સ્વદેશી લોકપ્રિય અને માનવંતા જડજે છે.

× ઉમરાવની એક પદી મેળવેલા પુરૂષની પત્નીને ‘લેડી’ તું માનવંત ઉપનામ લગાડાય છે. આ પદી ઘણી ઉચી મનાય છે અને યોડાને જ મળે છે. સર જમસેદજી જીજીભાઈ તેમાંના એક છે.

‡ ઈંગ્લાંડમા રાજ્ય કરનારના સૌથી મ્હોટા પુત્રને આ ઈન્કાબ હોય છે, અને તે ગાદી ઉપર ન આવે ત્યાં સુધી તેને લાગેલો ગહે છે.

ત્યાર પછી જે એક પછી એક દરખાસ્તો મુકાઈ તથા પસાર થઈ હતી તેમાની પ્રથમ દરખાસ્ત

લેડી દીનશાહ પીટીટ નીચે પ્રમાણે મુકી હતી — “ નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ મુબાઇના કિનારા ઉપર આવે તે વેળા તેમને હિંદની સઘળી દોમની બાનુઓ તરફથી આવકાર આપવાને લગતી મહોટા પાયા ઉપર ગોઠવણ કરવી ” આ દરખાસ્તને લેડી ધનબાઈ જહાગીરજીએ, લેડી હુગ્લીસનદાસ નરોતમદાસે, તથા મિમ શિરીન માણેજી ખરસેદજીએ અનુમોદન આપતા ઉપર જણાવેલી મતલબના કુકા ભાવણે આપ્યા હતા. મત લેનાતા સર્વાનુમતે તે મંજૂર થયા પછી

બીજી દરખાસ્ત

મીસીસ રૂસ્તમજી બેહેગમજી જીજીબાઈએ મુકી હતી કે “ નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સને આવકાર આપવાની ગોઠવણ કરવાને માટે સજારીઓનું એક સામાન્ય મળ ની મળ ” અને તેમા જુદી જુદી દોમની ૧૫૦ સ્ત્રીઓના નામ આપવામા આન્યા હતા અને મીસીસ નાનુ નારાયણ કોઠારીએ ટેકા આપ્યો હતો, તથા તે સર્વાનુમતે મંજૂર થઈ હતી

ત્રીજી દરખાસ્ત

મીસીસ અમરુત. લાર્લિ આ ઉપાડેલુ કાર્ય સફળ કરવા એક વ્યવસ્થાપક મંડળ નીમવા માટે મુખ્ય હતી, અને તેમા ૨૪ નામે આપ્યા હતા, જેમાના છ હિંદુઓમાથી ચાર શુભ રાત્રીઓના નામ હતા. આ દરખાસ્ત પણ મંજૂર થયા બાદ મુસલમાન દોમની પદાધિ રહેનારી બાનુઓને પણ તે પ્રસંગનો લાભ મળે એવી ગોઠવણ કરવાની એક મુસલમાન બાઈ તરફથી આવેલી સચના પણ મંજૂર થઈ હતી અને પછી સભા વિસર્જન થઈ હતી.

સુદર મુબાઇની સુદરોઓની આ હીનચાલ યોગ્ય માગે જ છે એમા તો કઈ સંશય નથી. રાજ્યભક્તિ બતાવવા જેવા શુભ પ્રમગે પુરોની પેઠે સર્વ જુદી જુદી જાતોની સનાતીઓ પણ ધર્મ, ભાષા, આચાર નિચાર વગેરેનો ભેદ બાબત ઉપર મુકી દબને, સર્વે એક જ દેશની પુત્રીઓ છે એવી સ્વદેશપ્રેમની લાગણીથી, એકઠી થઈ આવા મહાન કાર્યમા પુરતા ઉમંગ અને જીવનમાથી પ્રવૃત્તિ કરે એ પણ એક દેશોદયનું ઉત્કલ્પના કિન્હુ જ છે એમ અમે માનીએ છીએ છતાં અગાઉ કહેવું જોઈએ કે આવી દીવચાલની પૂર્ણ યોગ્યતા બહારના આડબરબર્યા મહોટા મેળાવણમા રહેવી છે તેના કરતા વિશેષ તો તેને અતે કષ્ટ વ્યવહાર દેશહિતનો ઉદ્દભવ થવાનો મબવ રહે એવા પગલાં લેવામા મહેલી છે. અમે ધારીએ છીએ કે તે નામદાર પ્રીન્સેસ ઑફ વેલ્સ મુબાઇના કિનારા ઉપર આવતા આ મુંદરીઓના એક ભવ્ય મેળાવણમા તેમને એક મહોટું માનપત્ર આપવામા આવશે, અમે એમ પણ ધારીએ છીએ કે તે માનપત્રમા, હિંદી સ્ત્રીઓને ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યથી ધણા ધણા લાભ થયા છે, હિંદી સ્ત્રીઓ ઇંગ્લેન્ડ રાજ્ય તરફ સંપૂર્ણ વફાદારી ધરાવે છે, અને ઇંગ્લેન્ડ પ્રાપ્તિ હિંદુસ્થાન ઉપર રાજ્યકર્તાનો સબ્ધ ઇશ્વર સર્વદા કાયમ રાખે એવી તેની પ્રાર્થના કરીએ છીએ, ઈ ઈ યોગ્ય અને મત્ત વાક્યો અને વિચારો દર્શાવવામા આવશે પણ તેની સાથે અમે એટલું પણ ઇચ્છીએ છીએ કે તેજ માનપત્રમા, કાય દેશમાં સામાન્ય તથા હલકા વર્ગની સ્ત્રીઓની (ઉચા વર્ગની સ્ત્રીઓએ પોતાની વૈભવી અવસ્થાના લાભો ધડીપર વિસરી નહીં પોતાની ઓછી લાગવણાણી પણ સ્વદેશી બહેનોની રિયતિ તરફ નજર નાંખે

વાની જરૂર છે) 'વાસ્તવિક સ્થિતિ શી છે, તથા તેની સુધારણાને! અર્થે સરકાર તરફથી ક્યા ખાસ ઉપાયો લેવાવાની આવશ્યકતા છે એ વિષય તરફ પશુ તે નામદાર રાજપત્નીનું ખાસ લક્ષ દોરવાની યજ્ઞી જરૂર છે. હિંદી સ્ત્રીઓને સ્ત્રીકલવણીનું કષુ' સ્વરૂપ વિશેષ અનુકૂળ છે તે નક્કી કરી તે જ પ્રમાણે કન્યાઓને કેળવણી આપવામાં તથા દેશમાં કન્યાશાળાઓની સંખ્યા ઘણી વધારવા માટે અને ગ્રજ કેળવણી આપવાને વિશેષ દોરાય એવા ઉપાયો યોજવા માટે નાણાની પુરતી મદદ આપવામાં-આત્મા સુધીમાં સરકારે કેટલું ઓછું દ્યુ છે તે બાબત તરફ;-રેલવેની મુસાફરીમાં ત્રીજા વર્ગની સ્ત્રીમુસાફરોને વેકવી પડતી અનેક અડચણો તરફ;-પુનર્વિવાહ કરવાનું ન પસંદ કરનાર નિરાધાર હિંદી વિધવાઓનું જીવન ઉચ્ચત કરવા અર્થે તેમને લાભકના ઉદ્યોગો મિખવાના સાધન તરીકે દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં ઉદ્યોગશાળાઓ સ્થાપવા તરફ;-મુ'બાઈની આ પ્રતિનિધિ રૂપ ઉભી થયેલી સ્ત્રીસમાજે રાજકુટુંબનું ધ્યાન ખેંચવાની અગ્યતતા વિષે જેટલું જોવીએ તેટલું ઓછું જ છે. તેના પરિણામે હાલ તરત નહિં તેા થોડાક સમય પછી પશુ તે તે માગે દેશનું વાસ્તવિક સ્થિતિ થવા સારો સંભવ રહે છે. અને મુ'બાઈની આ દિકલચાલ સાથે સંબંધ રાખનાર પુરૂષો તથા સત્તારીઓ અમારી આ સૂચના વિશે થોડા વિચાર કરશે એવી આશા છે.

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

મુંબાઈ ઈલાકામાં મુસલમાન કોમનાથી મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં અત્યાર સુધીમાં પહેલી જ પાસ થનાર ગુલબાનુ ઇસ્માયલ જાનમહમદનામની બાળાને મુંબાઈની અબુમને ઇસ્મામ (મુસલમાની સમાજ) તરફથી મ્હોટા મેળાવડા ભરી ઇનામ તરીકે એક ચાંદ આપવામાં આવ્યો હતો. તે સ્વીકૃત્તા આ છોકરીએ ઘણો સારો નમ્રતાભર્યો જવાબ લખી મોકલ્યો હતો.

મુંબાઈ એલેક્ઝાન્ડ્રા નેટીવગર્લ્સ ઇંગ્લીશ ઇન્સ્ટીટ્યુશન (મુંબાઈની હિંદી કન્યાઓને ઇંગ્લેન્ડ શિક્ષણ આપનારી શાળા) ની કન્યાઓને ઇનામ આપવાને ચાલુ માસમાં મેળાવડા ભરવામાં આવ્યો હતો, તે વખતે વચાચેલા રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે તે શાળામાં ૧૪૧ વિદ્યાર્થીઓ હતી, જેમાંની ૧૧૫ પારસી, ૨૩ હિંદુ અને ૩ મુસલમાન હતી. તે શાળામાંથી ૭ વિદ્યાર્થીઓ મુંબાઈની ગઈ મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં બેઠી હતી તેમાંથી ૫ પારસી અને ૧ દક્ષિણી ગણી ૬ પાસ થઈ હતી ૫ મા, ૬ ફા, અને ૭ મા ધોરણની સર્વ કન્યાઓને અધવાડીયામાં ત્રણ વખત એક-કલાક ગૃહશિક્ષણને લગતી કેળવણી આપવામાં આવે છે.

સ્ત્રીસલાઓ—આવતા નવેમ્બર માસમાં નામદાર મીન્સ એન્ડ વેન્સ (ઇજ્જાહના પાદશાહના મ્હોટા પુત્ર) પોતાના પત્ની સહિત મુંબાઈમાં આવનાર છે તે પ્રસંગે તેનામ દાર મીન્સેસ (રાજપુતના પત્ની) ને મુંબાઈની સત્તારીઓ તરફથી માન આપવા બાબત વિચાર કંવાને માટે આગેનાન હિંદી સ્ત્રીઓની એક સભા યોગ્ય વખત ઉપર યોજાવવામાં આવી હતી.

ચાલુ માસની શરૂઆતમાં વડનાથમાં નાનચદણની ઉપાત્રથ (અપાશરા) માં એક મ્હોટી સ્ત્રીમંડા એમ્લી કરવામાં આવી હતી. તે વખતે શાળાના વિદ્યાર્થીઓ તેમજ અન્ય ગૃહસ્થોએ સારા ભાવણે આખ્યાનું કહેનાય કે એકદી થયેલી સ્ત્રીઓની સંખ્યા લગભગ ૩૦૦ ની હતી.

સસારદૂપણ—બાળાઓના ટૂંકા માથે થયેલા કળેડ લગ્નો—

યોગ્યક સમય ઉપર બાવનગરમાં સરકારી શાળાને એક શિક્ષક ૬૨ વર્ષની જૂદ વયે, પોતાની પ્રથમ પત્નીના હયાતી છતાં પણ, પુત્રપ્રાપ્તિના લોભથી, ૧૦ વર્ષની એક કન્યા સાથે લગ્ન કરના તૈયાર થયાની વાત બહાર પડી છે.

મહીસરના રાજ્યમાં પણ તેવો બનાવ એ બન્યો છે કે સાની એક ઇંગ્લેન્ડ શાળાના વડા શિક્ષકે પોતાની ૮ વર્ષની બાળકીનાં લગ્ન ૫૪ (૬x૬=૫૪) વર્ષના સાની જ કન્યા શાળાના એક વડા શિક્ષક સાથે કર્યા હતા તે બદલ તે રાજ્ય તરફથી તે બન્ને સસરા જમાઈને નોકરીમાંથી બાનલ કરનામાં આવ્યા છે.

ગાયકવાડી રાજ્યમાં આવેલા બાદરણ કરઆમાં એક વિદ્વાન સેહઆ પાટીદાર ગૃહસ્થે પોતાની ૧૫ વર્ષની બહેનનું એક પંસાદાર પુરુષ, જેની ૫૫ વર્ષની પત્ની હયાત છે, તેની સાથે તે કન્યાની મગ્ગ પિરૂદ લગ્ન કર્યું હતું શોકપ તરફનો સત્તાપ અસલ્લ યઈ પડનાથી બળાકાકે પગલાવેલી આ બાળા પીવડ નહામી આવી આથી તે પાટીદારે ૧૪ વર્ષની એક બીજી કન્યા સાથે તેના માનાપને પુરુકળ થન આપીને લગ્ન કર્યું છે.

બીજા માણસોની જરૂર, તો પછી ન્હાના બાલકની શી રીતે તે સભાગ રાખી શકે? એની સભાગ રાખવામાં સ્વાભાવિક રીતેજ બેદરકારી થઈ જાય છે.

માતાએ જાને આપવા નિ કેળવણી એટલે ઉત્તમ પ્રકારનું નીતિનું અને શારીરિક શિક્ષણ, તે આ છોકરાને આપવાની યોગ્યતા આવી માતાને શું નામ થઈ હોય છે? ડોક્ટરની પહેલી નિશાળ મા તેમને સર્વ રીતે સહકાર કરનારી, સત્ય ઉપર પ્રીતિ ઉપજાવનારી, દીન મનુષ્યો તરફ પરોપકાર કરતા શિખવનારી, વહિસ વર્ગ પ્રતિ આદરણ્યદિથી વર્તવામાં હો રનારી, છોકરાંના કામસ જાત કરણુમાં સહયોગી બીજા વાવનારી, છોકરાની ખરી શિક્ષક તો માતાજી છે. મહાર કહેવાતું તાત્પર્ય એટલુંજ છે કે કોઈ પણ સ્ત્રી સાધા છુ રીને ૧૮ થી ૨૦ વર્ષની ઉંમર ચતા મુઠ્ઠી માનવપદને તથા ઉપર જતાવેલા કર્તવ્યો મળવવાને લા વક હોતી નથી પણ તેનું સન્ન ન્હાનપણમાં થયું હોય, પાસણામાંથીજ તેો મીઠાગ બાધી દીધું હોય, તો પછી આ બાબતો તેનાથી શી રીતે બની શકે?

બાલવિવાહથી બીજો એક મોટો ગેરલાભ થાય છે. ઇતિહાસમાં દરેક કુટુંબમાં ડોક્ટર રાઓને કદિ ઘેર રાખવામાં આવતા નથી. વિદ્યાપ્રાપ્તિ અર્થે બીજો ગામ હોય છે અથવા ઉદ્યોગપણ માટે અન્ય દેશ મોકલવામાં આવે છે પરંતુ માથી પૈસા કમાઈ આત્મા પછી તેમના સન્ન થાય છે અને ત્યાર બાદ તેમના સંસારની ઘરજાત થવાની, એટલે તે મોઢા પરદેશમાંથી સંપત્તિ પેદા કરી લાવી પોતાના દેશમાં તેનો વ્યય કરે છે આમ કરવાથી તેમના પોતાના દેશની દોહનમાં સ્વાભાવિક રીતેજ વધારા થાય છે આપણામાં એકાદ દિવસ સારું મુબાઈ જવાતું ચતા પણ જીવ ઉપર આવે છે, કારણ કે પાઝા છોકરાં અને સ્ત્રીનું લક્ષ્ય વળગેલું હોય છે આને બદલે જો સન્ન થયેલું ન હોયતો પછી પુરુષ ગમે ત્યાં જવાને અથવા વેપારોજન્યાર કરવાને સ્વતંત્ર થાય. બાલકમાંથી નિસત્વ પ્રતિ ઉત્પન્ન થઈ દેશને નુકસાન થાય છે તેવીજ રીતે પૂર્વાવસ્થામાંથીજ પુરુષોના પગમાં બાયડી છોકરાંની બેડી પડવાથી કાલે તે ડોકાણે જઈ પોતાની ઉન્નતિ તેમનાથી કરી શકાતી નથી આપણા દેશની પડતીનું આ પણ એક કારણ છે.

શરીરસંપત્તિ એ બધી જાતની સંપત્તિમાં મુખ્ય પદ છે આરોગ્યપૂર્ણ મનુષ્ય દ વિદ્યાર્થિમાંથી બહીજાતો નહિ, જે કાચો પાકો રોટલો મળે તેજ પાચ પેકવાનથી પણ તેને મીઠો લાગવાનો. રોગી મનુષ્યને બધું જગત નીરસ બાસે છે અર્થપ્રાપ્તિ કરી લેવી, ઇન્નતઆબર મેળવવી, પોતાની માનસિક, નૈતિક સામાજિક, રાજકીય, અગર ધાર્મિક સુધારણા કરવી એ મુદ્દાતનો પુષ્કળ આધાર શરીરના આરોગ્ય ઉપર રહેલો છે આ શારીરિક સ્વાસ્થ્યની પુરવોની પેઠે આપણે પણ આસ્થિકતા છે કેમકે પુરુષ બહારથી અન્ન વ એર મેળવી લાવે છે, તેને વ્યવસ્થિત રીતે તૈયાર કરી તેમના સમક્ષ મુકવાનું કામ આ પણ છે એટલુંજ માત્ર નહિ પણ આપણે મહેરો કદાચ ઉતરી ગયેલો હોય તો તેની અસર એક બીજા ઉપરથી આપ્તા ધરમાં ફેલાય છે નેહલા માટે આપણા શરીર સહકાર અર્થાં એ એક આપણી જરૂર છે તે સારું મહે ઉપર કહ્યું તે મુજબ ન્હાનપણમાંથીજ

અથવા ધરતી જમીન બેજવાળી હોવાથી સરીરને કેવી રીતે હાનિ થાય છે, અંગર ધરતી ગટરોના નળ સાથે ન હોય તો તેમાંથી નીકળતી દુર્ગંધ જમીનમાં મરી તે અશુદ્ધ હવા ને લીધે વિપત્તિજનક જેવા ભયંકર રોગ કેવી રીતે ફાટી નીકળે છે, અથવા કોલેરાના વખતમાં પાણીમાં જગાડ થતાં પાણી લેકાળાને પીવાના ઉપયોગમાં લેવાથી કોલેરાના રોગથી આપણે આપણો કેવી રીતે બચાવ કરી શકીએ છીએ, એવી રોગના અવહારને લગતી તથા આપણને આસંત ઉપયોગી, એક બે નહિ પણ હજારો, બાબતો કેળવણી લેવાથી આ પછે જાણી શકીએ.

પ્રાપ્ત કરેલું જ્ઞાન આપણને જુદી જુદી રીતે કેવું ઉપયોગી થઈ પડે છે એનો વિચાર કરવા બેઠીએ તો સહેજ સમજી શકાયો. સંસારમાંની છેક નજીવી બાબતથી માડી નરેહ પામી આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય-કહેતાં આત્મોન્નતિ કરવા-એ બધું સાધી લેતાં કેળવણીના પ્રતાપથી આવડી શકે એકરી નિશાએ ભય તો ધરના કામમાં નિરપેયોગી થાય છે એવી જે આપણી સમજણ છે તે જીલભરેલી છે એમ વિચાર કરતાં ખાતરી થશે. તેને સારી રીતે વાંચતાં આવડતું હોય તો આરોગ્યતાના નિયમોનું જ્ઞાન તેને પ્રસન્નકારક થઈ પોતાની પ્રકૃતિ નિરોગી રાખતા આનંદરો કુરસકને વખતે આડાથી પડોશીને ત્યાં જઈ નકામી એક બીજાની ચેષ્ટા કરતાં બેસવાને બદલે જો તે જુનાં પુરાણ વગેરેના પ્રસ્તુત વાંચે તો તે કેટલું સ્વત્વ થાય ? એવી રીતે પુરો આપણા જુના ધર્મપુસ્તકોનો અભ્યાસ કરે છે તેવી રીતે આપણે શા સાઈ ન કરવો ? આ સંસારમાં આવી તેજને, મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરવાનું છે, અને આપણે મુગાં જનાવર પ્રમાણે આત્મા તેવાંજ શું પાછાં જવાનું છે આપણા ધર્મની અદર આવજા કરનારી સકલીઓ સુકાંતને પોતાનાં બચ્ચાનું પાલણું કરતાં, તેમને માટે મુખ્ય માથે બાધતા, આમમાં ધાસી બંદારથી દાણા લઈ આવી પાતાનાં તરતના જન્મેશ બચ્ચાં માટે સંભાળથી ભરી સુકતા, આ બધી બાબતો કેવળ જુદા પ્રાણીઓને પણ આપણી પેઠેજ આવડે છે. તો આપણને પરમેશ્વર જે વિચાર કરવાની શક્તિ આપી છે તેનો આપણે શો ઉપયોગ કરીએ છીએ ? એકાદ સુંદર અગિયાન આપણે જવાનું થાય તથા ત્યાં જુદા જુદા પ્રકારનાં સુંદર ખીલેલાં પુષ્પો ખીલી રહ્યાં હોય-અને કોઈ આપણને કહે કે તે તરફ તમે જોશો નહિ, આપણે ભયંકરો, તો આ જા પ્રતિ કેટલો અ-ભય કર્યો એમ આપણને લાગશે ? અથવા તો કાંઈ મધુર દેવતા ન આવી રહેલું આપણા કાને પડવા ભેગું હોય અને તે સાંભળશો નહિ એમ આપણે કહેવામાં આવે તો આપણને કેવું આનંદ લાગશે ? બીજાં જનાવરોને, પશુપક્ષી આદિને, ચક્ષુ, કર્ણ, ઇન્દ્રિય પ્રાય ઇન્દ્રિયો આપેલી છે. આપણું મનુષ્ય જાતિને મન એ જ ફી ઇન્દ્રિય આપેલી છે. ચક્ષુનું કામ જોમ જોવાનું, કાનનું સાંભળવાનું, રસનાથી પંદાર્થનો સ્વાદ લેવાનું, તેવી રીતે મનનું કામ વિચાર કરવાનું છે. આજુબાજુના જનાવરો કરતાં મનુષ્યપ્રાણીને શ્રેષ્ઠત્વ પ્રાપ્ત થયું છે તે આજ વિચારશક્તિને લીધેજ. તો જોમ બીજા ઇન્દ્રિયોને પોતાનું કામ કરવાનું હોય છે તેમ મનને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવાનું જે કાર્ય છે તે આપણે ન કરી લીધું તો પછી આપણે પશુવત્ શું ન થઈ ? જુઓ છેક ન્હાની ન્હાની બાબતો પણ આપણે જાણતા નથી. આપણે જે પૃથ્વી ઉપર વસીએ છીએ તે એક સરખી રીતે સૂર્યની આસપાસ ફરે છે સૂર્ય જો કે સાદા ન્હાનો જણાય છે તે પોતાના આસપાસ ફરે

સ્વી કરતા તે ૧૩ લાખ ગજો મોટા છે સાદી હમેશની વાતો આપણને સંબંધ ધરાવતી, સોકને લગતી નહિ—એટલે આપણા ધરના ઓરડા કેટલા છે, અથવા જનાના ષગથિવાની પ્લોગાર્થ શી છે એ સંબંધી આપણને જેવી માહિતી હોય છે તેવીજ વિલાયતમાં ૧૦ વર્ષની ઉંમરનાં છોકરા, જુદી જુદી ઋતુઓ શી રીતે બદલાય છે, અથવા મૃદુલ થાય છે એટલે શું એ વગેરે બામતો સંબંધી માહિતી ધરાવે છે, અને તે આપણે જાણતા નથી જેવા જન્મીએ છીએ તેવાને તેવાં આપણે મૃત્યુવંશ યદ્યપે છીએ એ બગબર નથી. આપણે આપણી પોતાની ઉત્તિ મરવી નેપછીએ જાપણે પડે માન્યુકત થયા એટલે આપણા ધરના માણસો, ઉપાધિક્ત પણ, આપણા અનુકરણથી યજ્ઞ યજે ખહુ વેગને જનુ શા માટે? છોકરાને નિશાળે સુકચો એટલે મહેતાજી તેને પાગ ઉપર “અચ્ચા” લખી આપે છે પણ આઠ દિવસ સુધી તો “અચ્ચા” જ બાતે છે ખુલ્લુ છે કે ૪૦-૫૦ છોકરાં ઉપર એક સરખુ ધ્યાન આપવાનું તેનાથી શી રીતે બની શકે? એટલે સખત પણ તેને હોતો નથી વળી ચાર આજુબાજુનાં છોકરાં એકા મળે તો એકએકની ખોડખાપણ કાઢના માટે છે એકના દુર્ગુણનો પાસ બીજાને લાગે છે વળી મહેતાજીના માર ખાવો પડે તેતો જુદોજ પોતાના છોકરાને બીજા કોઈ મારે એ કમ માતાને ગમશે? ને તે માતાને લખતાં વાચતા આવડતુ હોય તો તે કાલા પ્રેમથી પહેલો પાઠ તેને પાગ ઉપર લખી આપશે? નિશાળમાં જે પાઠ શિખવતા મહેતાજીને આઠ દિવસ લાગે છે તે રહેવાઈથી અર્ધા કલાકમાં તે માના શિખવી શકશે અને તે શિખવતાં માતાને પણ કેટલો બાનદ થાય છે? તથા છોકરે પણ પોતાના જન્મનું સંપત્તિ દૈવત જે માતા તેની પાસે કેટલા લાડ અને પ્રેમથી મુગાશર શિખશે? તેવીજ રીતે કામગીર ત હોય ત્યારે કામગીર અને ચદલીની નિર્માલ્ય વાતો કહેવા બેસવા કરતા ઇતિહાસભાષી પોતાના પૂર્વજોના પરાક્રમ સંબંધી વાતો કહેવાનું બની શકશે છોકરાનું અતઃકરણ કામગીર અને સ્વાભાવીજ અનુકરણથી ત હોય છે ધરનો વડિલ વર્ગ જે કરે તેનું સ્વાભાવિક રીતેજ તેઓ અનુકરણ કરે છે આવી વખતે ખોધકારક વાતો, તેમને કાને પડે તો તેમાંની ઉત્તમ વ્યક્તિ પ્રમાણે આપણે પણ યદ્યપે એમ સ્વાભાવિક રીતેજ તેમને લાગણી યઈ સારી ગાજતો તરફ તેમની પ્રતિ થાય છે સિવાજીની રમત રમતોં આપણાં છોકરાને આપણે કેટલીવાર નેપછીએ છીએ? એક સિવાજી થાય છે, બીજે તેનો સરદાર બને છે અને કિલ્લા સર કરવાનું કામ આનેજ હોય છે ઠીક

લખતા આવડવાથી બીજા પણ એક શાયદો થાય છે આપણા ધરના માણસો પર ગામ ગયા હોય તો તેમના કુલક સમાચાર જાણના માટે આજુબાજુ પાડોશીને ઘેર જઈ કાલાવાલા કરવાની આપણે જરૂર રહેતી નથી. પોતા ઉપર આવેલા કામગીર પોતે વાંચી તેનો ઉત્તર લખી, આપણા ધરના ક્ષેત્ર ખુશીની ખજાર પોતાના માણસોને જણાવી શકીએ તેમજ હિસાબ રાખતા આવડે તો આપણે દરરોજનો હિસાબ રાખી આપણા પતિનું અર્ધું કામ ઓછું કરી શકીએ. હિસાબ રાખવાથી નેપછીએ તે કરતા વધારે ખર્ચ પણ આપણે કરવાનાં નહિ. ધર આમગીર શાહબાજી અથવા બીજા સામાન ભેવાનો હોય તો આપણને કોઈ કમીને દસાવી શકવાનું નહિ. તેવીજ રીતે સિવજીકામ આવડતુ હોય તો આપણી ચોગીઓ, મુરખવર્ગ માટે પ્હોરણ કોટ, છોકરા સાર જામલા

ધત્યાદિ બ્હાર દરજ્જા કને ન સિવડાવતાં આપણે પેક્તેજ તૈયાર કરી શકીએ, જરૂર થતી
 તેટલે અંશે આપણે સંસાર કરકમરથી આલી શકે. હાલમાં પાકચાસ્તના વિગત 'શ્વ' એટલે
 પકવાન કેવી રીતે કરવાં, તેમાં શી શી વસ્તુ કયા કયા પ્રમાણમાં ભેદજોઈ વગેરે
 બાબતનાં પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે. સારાંચ એટલેજ કે છોકરીને નિશાળે જવાનું થવાથી
 સંસાર ચલાવતાં આવડવાનું નહિં એમ જે મનાય છે તે બોટું કરી વિદ્યા ભણવાથી
 સંસારયાત્રા માટે આપણે ખચીતજ વધારે લાવક થઈશું. ખેલાં એક માત્રતા એવી
 હતી કે જે છોકરીઓને નિશાળે મોકલીએ તો પુરુષોએ શું રોટલા ઘડવા બેસવું? પરંતુ
 જેવી રીતે છોકરાને વેપારમાં નાખવાને હોય તો ચરઆતમાં નિશાળે મુકી શિક્ષણ
 આપવાથી તે વધારે યોગ્ય થાય છે, તેવીજ રીતે છોકરી નિશાળે જઈ વિદ્યા ભણે તો
 સંસારના કામ માટે વધારે લાવક થવાની, બીજી પક્ષ એક કલ્પના કદિ કદિ કરવામાં
 આવે છે કે છોકરીને ચોપડીઓ વાપતાં આવડ્યું એટલે તેના વિનયનો નાશ થઈ તે અ-
 વિવેકી નિવડવાની. પરંતુ ખરે જોતાં વિદ્યાથી ઉછરેલો વિનય આવે છે. આપણા કરતાં એક
 માણસ મળે તો જેવી રીતે આપણે નમ્ર થઈએ છીએ, તેમ પુસ્તકો વાંચવાથી ઉછરે
 હુનિઆમાં કેટલું અપાર જ્ઞાન ભરેલું છે અને તેને મુકાબલે આપણે કેટલાં અપૂર્ણ છીએ
 એમ આપણને જણાઈ આપણે વધારે નમ્ર થઈએ છીએ. વળી જુવો કે આપણે પુરુષ
 વર્ગે વિદ્યાન થતો જાય છે. તેમની સહચારિણી સ્ત્રીઓ આપણે જો અજ્ઞાનમાં જ હોય
 રહીએ તો આપણે તેમની સહધર્મિણી તરીકે શી રીતે શોભી શકીએ? ધરમા એકાદે ગાય હોય
 તો તેની સાથે જમ વર્તાય છે તેમ આપણી સાથે પણ ચલાવી લેવાનો વારો આવશે. કાંઈ
 કાંઈ વખત આપણી સ્ત્રીઓની યોગ્યતા કેટલી જોઈ લેખાય છે? કેટલાક પતિ પોતાની
 સ્ત્રીને મંદવાડ આવતાં મ્હારી પાસે આવે છે અને બહુ કરગરેને કહે છે કે અમારી સ્ત્રીને
 મટકા; પશુ તેનું કારણ તેઓ શું બતાવે છે તેની તમને ખબર છે? મારામાં બીજાના
 લાભ કરવાની સત્તા નથી માટે મ્હારી સ્ત્રીને સાચું કરો, એટલે ધરમાં દૂધ આપનારી એકજ
 ગાય હોવા મ્હારામાં બીજી ગાય લાવવાની શક્તિ નથી તેટલા માટે અને ન લઈ જરો
 એમ કહેવા જેવું થાય છે. ખેલો, આટલી બધી આપણી ઉગરતી રિયતિ થવાનું કારણ
 આપણું અજ્ઞાન છે. આપણે અજ્ઞાન હોવાના સળખથી આપણી આવી હાલત થઈ છે એ
 સુધાં પણ આપણને જણાવું નથી. આટલા દિવસ સુધી જે કાંઈ તે બાબતમાં બેદરકારી
 થઈ ગઈ તે બસ છે, હવે આવો, આપણે કાંઈપણ જ્ઞાન મેળવવાના યત્ન કરીએ. આપણે
 પડે નહિં તો નહિ, પરંતુ આપણી છોકરીઓ અને વધુઓને નિશાળે મુકી, ચાલો, આ-
 પણે તેમને વિદ્યાદાન આપીએ. તમે કહેશો કે આપણા વડિલોએ જે જે કર્યું નથી તે
 આપણાથી શી રીતે થાય? પરંતુ આ વિચારજ છુલભરેલો છે જેવી રીતે પોતાના સિ-
 ખને હાથે પોતાનો પરાજય કરાવવાની એટલે પોતાના કરતાં પોતાનો સિખ વધારે કુશળ
 નિવડે એવી ઇચ્છા શરૂ થાય છે. તેવીજ રીતે પિતા પણ પોતાનો પુત્ર પોતા કરતાં
 અધિક હુસિઆર નિકળે એમ ઇચ્છે છે. અને એકંદર રીતે જગતનો નિયમ પણ આજ
 છે દિવસે દિવસે હુનિઆમાં મુધારો થવા કરે છે. તેમાં આપણેજ પાછળ પડીએ તો આ-
 પણી રિયતિ જંગમી લોકો જેવી થવાની, અને ચોટે ધણે અંશે તેમ થઈ પણ છે. આ-
 પણા ઉપર ગુજરતો હાહાકારો અન્યાય આપણે સમજી શકતાં નથી અને મુજે મ્હોએ વેડી

બેસી રહીએ છીએ. એટલા માટે આપણે આપણા હોય પમ. આપણા વડિલો દરતાં નંબારે દલાવવા જોઈએ. વળી તેમના વખતમાં આપણી સ્થિતિ જુદા પ્રકારની હતી. આપણા પૂર્વજોએ પોતાનું ગત્ય ખોધ નાંખી આપણને પારકાના દાસ બનાવી મુક્યા ન્હોતા તેમના કાળમાં આપણા દેશની દોષતને દાઢ જેવી જાણે વળગેલી છે તેવી ન્હોટેવી ન્હોતી. તે વખતે આપણા દેશની અંદર આપણે માટે ખાવાનું પુષ્કળ હતું. દાસમાં ચારે તરફથી આપણી સ્થિતિ કંગામ થતી જાય છે. હવે આપણે પોતાનાં શરીર જેમ બને તેમ મગ્ન થઈ કરવાં જોઈએ. આપણે દરકસરથી રહેવાની ટેવ પાડી જોઈએ. આપણા સંસાર બંધ કરિયત રીતે ચલાવતા આપણે શિખરું જોઈએ. અને આ માટે મુખ્ય કપાય દહીએ તો કેળવણીજ છે જેવી રીતે ધરણું કમળી આપો એમ દહી આપણે પુરોણી પાછળ લાગીએ છીએ, તેવી રીતે અમને કેળવણી આપો આમ દહી આપણે તેમનો છેડો પકડવો જોઈએ. ધરણુ વડે જેમ જાણ શરીર શોભે છે, તેમ વિદ્યાથી આપણું અતઃકરણ દીપી શકશે. આપણા પુરોણે આપણે પડે કહેવું જોઈએ કે તમે અમને વિદ્યાદાન આપો. તમે સ્વાર્થ ન થાઓ. તમે અમને કેળવણી આપશો તો અમે તમારી સંભારણામાં તમને મણી ઉપયોગી થઈ પડીશું. એમ, આવો, આપણે તેમને દહીએ. કાષ્ઠપણ પ્રકારનો સુધારો કરવાની વાન આવે છે એટલે આપણે પુરુષવર્ગ જીએનું, બદાનું આગળ ધરે છે ને કાંઈ દૂર કરી નાખવા માટે, આવો, આપણે તેમને પ્રતિભાન કરીએ. સંસાર રૂપી આ દાના એક પેડાનો બાર માથે લેવા આપણે તૈયાર છીએ. તે રૂપી રીતે લેવાં એ અમને શિખવો એમ, આવો, આપણે તેમને દહીએ.

આપાર મુખી મ્હેં કેળવણીની જરૂરિયાત વિશે માત્ર એકતરફી વિવેચન કર્યું છે. સંસારમાં અને બ્યવહારમાં ઉપયોગી થઈ પડશે એટલા માટે આપણે વિદ્યા સંપાદન કરી એટલુંજ માત્ર કહેવાથી એક જાતનું મનનું સાંકડાપણું મજારો. પરમેશ્વરની ભક્તિ કરવાથી આ પ્રકારનો અમુક લાભ થશે તેટલા માટે હમરસત્તવન કરવું, અથવા ખરું બોલવાથી તમને એક ચોક્કસ આવેશ લાભ થશે તેટલા માટે સત્ય જિતિથી ચાલવું, આ પ્રકારનો બોધ જેવો સ્વાર્થ અને આપમગ્નજી છે તેવીજ રીતે ઉપરના વિવેચન આનુ આર્ણપણું વિવેચન કરવાથી મનનું સંકુચિતપણું દેખાડવા જેવું થશે. દેવપ્રતિ આદરમા અને શ્રદ્ધા રાખવાની તે કાષ્ઠ પણ જેવું માટે નહિ, પરંતુ માત્ર તે એક મનમાં આનંદ ઉપજાવે એવી ફરજ છે તેટલા સારજ; અથવા સત્યથી ચાલવું તે કાંઈ અમુક ધર્મથી પુરુંજ નહિ, પણ સત્ય શિવાય આપણે બીજી કાંઈ ધર્મજ નથી તેટલાં માટેજ. આ પ્રમાણે કેળવણી લેવાની, આપણાં મન વિસ્તારી કરવાનાં, તે ફક્ત મનનો એવો એક ધર્મ છે તે કારણસરજ. આમાં બીજા પ્રકારનો કાષ્ઠ પણ સ્વાર્થ વિચાર દાખલ કર્યો તો જાનની યોગ્યતા ધટાડવા જેવું થશે. જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે પુરુષ અને, સ્ત્રી એ બેદ રહેનો નથી. અતઃકરણ અને વિચારશક્તિ એ આપણે બંનેને એક સરખાંજ હોય છે. તે વિચારશક્તિને મોખ રીતે કેળવવી એ રહેક મનુષ્યની ફરજ છે. આપણામાં પૂનર્જન્મ સંબંધી માન્યતા પ્રચલિત છે. એ માન્યતા માટે કાષ્ઠ આધાર હો કે ન હો, પરંતુ તેમાંથી એક બહુ સારો બોધ મળેલું કરવા જેવો છે. આત્મા અમર છે એવો નિશ્ચય રાખી આપણે જુસ્સાનું કરીએ તો જન્મકોલેજે આપણને આપણા સ્વાધીન કરવામાં આપ્યો છે તેને

ચઢતી સ્થિતિમાં આપણે લઈ જઈએ તો આવતા જન્મમાં આ જન્મ કરતાં આપણે જ
ધારે ઉત્તર દયા પ્રાપ્ત કરીશું, તેમ ન થતાં આપણે નીચે ઉતર્યા તો પરશુપતિની પેલિમાં
જન્મ પામી છેવટે છેક છેલ્લે પશુધિયે જઈ પડેલીશું. આ કલ્પના સરવા નકામી નથી
અંતે તેમ હોય, તો પણ આપણે આપણા આત્માની ઉત્તિ કરવી જોઈએ. એ તો નહીં
છે, આ ઉત્તિ નિશાળમાં મળતા પુસ્તકો વિદ્યાર્થીનીનાં થાય છે એમ કહેવાનો મારો
આશય નથી. આ સર્વ સંસાર વિદ્યાર્થી મેળવવાની એક શાળા છે. તેમાં પુસ્તકો વિદ્યાર્થી
એ તેનો એક પ્રદેશ છે એટલું જ. મારે કહેવાની મતલબ એજ છે કે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવી
એ આપણાં મુખ્ય હત્તઓમાંની એક ફરજ છે એમ લક્ષમાં રાખી આપણી દબેલી
વર્તણૂક થવી જોઈએ.

ઉપરના વિવેચનમાં હું ધરેણી સંબંધી બે ચાર શબ્દો બોલી અંધ છું. આપણે અહીં
દસેરાની સ્વારી નીકળે એટલે હાથી, ઘોડા, અને મહારાજનાં બીજાં જનાંવરો સોનારપાનો,
દાગિનાથી શણગરાયેલાં દહિયે પડે છે. તે જમતકરો ઉપરથી રાજાવું એમય નથી રીતે
આપણે કળી શકીએ છીએ, તેવીજ રીતે આપણા પતિનું, એમય આપણે
આપણા ધરેણાં દાગિનાથી દેખાડીએ છીએ એટલું જ. આ અલંકારો, સ્ત્રીના
ગણાવાથી સંકટને સમયે આપણને ઉપયોગી થઈ પડે છે એ ખરૂ છે, પરંતુ તે ધનને
આના કરતાં પણ વધારે સારી રીતે ઉપયોગ કરવાના રસ્તા છે. સાધારણ રીતે શેર શેર
વળવેલાં ગોઠ પાટલીઓ હાથમાં નાંખી મુક્યાં હોય એટલે હજાર બારસે રૂપિયા નકામી
કાંઈ પણ ઉપયોગમાં ન આવતાં હાથમાં પડી રહે છે. આ હજાર બારસેની મુડી વેપા-
રની અંદર રોકવામાં આવે તો ૧૦ વર્ષમાં ઓછામાં ઓછી બીજી એટલીજ રકમ પેડા
રાખી શકે; અથવા તે મુડી બ્યાજે મુકાય તો, તેના બ્યાજ ઉપર એક પ-
તુખ્યનો નિર્વાહ ચાલી શકે, એટલે જે રકમ આટલી મધી ઉપયોગી થઈ
પડે તે આપણી દાગિના પ્હેરવાની હોંસને લીધે કેવળ નકામીજ પડી રહેવા છતાં
છીએ, અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી જોતાં દાગિનાની બાળતમાં બીજા પણ કેટલાક એવાજ બ-
તારી રાકાય. પરંતુ સાધારણ રીતે આપણે એટલું લક્ષમાં રાખીએ તો ખસ છે કે, કે-
પ્રો. આગરકરના કહેવા મુજબ, આપણા પતિનું એમય દેખાડનાર બોલતું ચાલતું સાધન
આપણે જાતેજ છીએ, તેમાં આટલું કાંઈ ઓછાપણ આપણને જણાવા માંડ્યું. આમ
વિચારીકરવાથી આપણી દાગિના પ્હેરવાની હોંસ સ્વાભાવિક રીતેજ થઈ જશે; અને તે
પેસાં બીજા વધારે સારા કામમાં વાપરવા માટે આપણેજ આપણા પતિની પાછળ લાગીશું.

જનધર્મમાં પરોપકાર શુદ્ધિ ઉપર જે બાર મુકાય છે તે જલ્દ શરૂઆતમાં જ
તે ધર્મની પ્રશંસા કરેલી છે. પરંતુ તેમાં દોષનો અવકાશ હોવાનું અને જણાય છે. આ
પણમાં ન્દાનાં જીવનનું અને પરશુપતિ તરફ જીવનના રાખવાનું કહેવું છે. તેમજ આ-
ધર્મનાં લક્ષાં માટે પણ જ્ઞાનધર્મ કરવાના સંબંધમાં પ્રજ્ઞા ઉદ્ભવ હશે. પરંતુ આ દુનિ-
યામાં ખરેખરા દુઃખી, પીડાતા, કહેતાં રોગગ્રસ્ત લોકો, તેમના પ્રતિ પણ આપણી કેટલીક
ફરજ છે. તે તરફ આપણે ધ્યાન દોરવું નથી. આ બાળતમાં પ્રજ્ઞા બીજા દેશો આપણા
કરતાં અગાડી વધેલા છે. વિલાવતમાં ખુદ રાણીસાહેબ દખાનામાં જઈ રાણીઓની પ્રજ્ઞા
પાછ કરે છે. ઘણી મોટા લોકોની સ્ત્રીઓ-ગરિબ-ગરબની મેર જાય છે; કાંઈ ઠેકોણે મુઠ-

જ્યે આનંદી પેડવો હોય અને તેની પાસે પુરતા ગરમ કપડાં ન હોય તો તે મોઢલી આપે છે કોઠક બૂખમરાથી પીણું હોય તો તેને અન્ન પુરે પાડે છે, ન્હાના ન્હાનાં ઠોઠા આદિ પડ્યાં હોય તો તેમને ગર્ભત માટે જુદા જુદા પ્રકારની રમતો પ્હોચાડે છે જેઓની શક્તિ ન હોય તેઓ પોને જાતે દરદીની સારવાર કરે છે માણસ મારી પડે એટલે તે તદ્દન પરત્ર થાય છે, તે વખતે તેને વખતોવખત ઓસડ આપવું, તેણે પ્હેરેલા મેલાં વસ્ત્રો બદલાવવાં, તાવ આંચો હોય તો માથા ઉપર બીડું પોતું મુકવું, અથવા ગરમી થતી હોય તો પવન નાખવો અગર કોઈ સુવાવડમાં હોય તો તેનો છુટકારો કરવો, આ કામો આપણે સ્ત્રીઓને દાયેજ થવા જોઈ છે જે કાળને પોતાનો દેહ પરોપકારમાં જ આગવાની કમ્પા હોય તેને ઉપર ખતાવેલા રોગીઓનું એટલે દુ ખપીડિત મનુષ્યોનું દુ ખ નિવારણ કરવાના સિવાય બીજા કયો મોટો પરોપકાર કરવાનો મળશે ? જેમની આવાં કામ કરવા તમ્હ પ્રીતિ હોય તેમણે તે અવસ્થા સિખવાં એમ મ્હારી તેમને સવિનય સ્વચ્છતા છે

દુવે એકદર રીતે સ્ત્રીઓ તરીકે આપણી શીધી ફરજ છે તેના આપણે યોગ્ય મલ્લો વિચાર કરીએ પતિવ્રતા સ્ત્રી જે ધરમા પ્રસન્નપણે વસતી હોય તે ધરને કવિઓએ સ્વર્ગની ઉપમા આપી છે ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ, એ ચારે પુરુષાર્થ સાધી દેવામા પુરુષની મુખ્ય સહાયકારી તેની પત્ની એજ છે સસારમાં તે બી મુખ્ય બીજી ખરી ભાગી- મધુ મધુ તેજ છે પતિવ્રતી એ ચરીરદ્વારા એ જુદાં છે એ ખરૂં, પરંતુ અત કરણથી એકદમ યજ્ઞેલા હોય છે પુરુષોમા જે પ્રમાણે ધર્મ, ધૈર્ય, વિવેક, ઇત્યાદિ ગુણો શોભે છે, તેવી રીતે કામક્ષતા, દયા, નિનય, રેખાગણ, વગેરે ગુણોથી સ્ત્રીઓ વધારે મોઢકતા પ્રાપ્ત કરે છે સ્ત્રી એ કુટુંબની બાદ રાણીરૂપે છે કુટુંબરૂપી રાજ્યમાં તેની સત્તા સંપૂર્ણ ચાલે છે પ્રેમ એ તેના રાજ્યમા તેના કાયદો છે પ્રેમથી તે પોતાના પતિ ને અને પુત્રોને પોતાના વચવર્તી બનાવે છે અતિશય સખ્ત એવા રાજાના કુટુંબ એક વખત ઉત્પન્ન થઈ શકે પરંતુ માતાની એક આજ્ઞા પશુ તોડી શકાય નહિ એવો ધરમા તેનો મોતો હોય છે અતીત અભ્યાગત, કોઈ તેને ઘેરથી ખાધી દાવે કદિ પાડા કરવાના નહિ, મુજબતા અને પગમેથરની ભક્તિ તેના અત કરણમા મૂર્તિમત બની પાસ કરી રહ્યાં હોય છે તે કાણુથી ધડીમર પશુ તેનો સહવાસ બીજાને થવો એ મોટો લાભ મળ્યા છે કામ વગર અથવા સ્વસ્થપણે જેમી રહેલી તે કદિપણ જણાતી નથી અવસ્થિતપણ, સુવચ્છતા સ્વચ્છતા વગેરે ગુણોને લીધે તેના ધરમા પેસતાજ મન સુપ્રસન્ન થાય છે દુ ખી મનુષ્યોનું સાંત્વન કરવું એ તો તેને સ્વાભાવિક રીતેજ આવડેલું હોય છે અને ઉત્તમ પત્ની, પ્રેમાગ બગિની સુચીત માતા સ્નેહપાન સખી, ઇત્યાદિ ગુણોથી વિભૂષિત યજ્ઞેની હોવાથી ધરમા એકદ દેવી પ્રમાણે વિરાજે છે

પ્હેનો, આ દેવીપદ પ્રાપ્ત કરી ભેવાને, ચાલો આપણે દરેક જથ્થુ ખતથી રવાસ કરવા મઠીએ પ્રવલ કરવાથી નર નારાયણ ૩૫ થઈ જાય છે એમ આપણામાં કહેવાય છે આપણે મન ઉપર લીધા પડી ઉપરનું પદ મેળવતા આપણને બહુ વખતનહિ લાગે માત્ર આપણી આ અમાનરૂપી નિદ્રામાથી આપણે જાગત થવું જોઈએ

આનન્દદાપી પ્રીતિઆચરમાં હૃવનનદ ધ્રુવતાં,
 બહેતા અનર્ગળ રમ્ભતા બરપૂર મિન્યું ઉરમાં:
 ઊંચાં ઉછળતાં અબ્ધિમોઝા ગગનકુંજ પખાળતાં,
 દિવ્યાત્મનો તદર્પિય એકે આશ નો ભીંગવતાં,

દુ.ખોતણુ મેધો ધ્રુવવતાં, સમિર વિપત્તિ તણા
 ધનધોર જૂઝતા, છતાં ઉરકણુ ન ભેશ ધ્રુવવતા:
 સ્વાનન્દનન્દન, અમીમયતમ, સાં હૃદયની વાંસળી
 મધુ રેસતી લલિતા નવાવી, વિશ્વ સુખબર દો કરી

પ્રેમે મહાપાપી હૃદયની વિમલતા ને શાન્તિની
 મીઠા સંગેદે લહર એ વેણે જગતમાં વિતરી,
 કંઈ યુગ થકી મન્દા ત્હમારી ગાનદેવીને રમરી,
 કવિતા સુવાસિત નિર્જરો રેસાવળે આનન્દથી.

જામય સુવર્ણ પ્રદેશ વ્યાં સંગાનસરિતાઓ સરે,
 જેમા મુદૈવી પ્રકાશ સૂંધા જ્ઞાન રેસતાં ઝરે,
 અજ્ઞાન છાયા અસ્ત વ્યા, પીણાવતી છે મુંદરી,
 પામો ધણાં સૌખ્યો ત્હમે એ દિવ્યભૂમિ ઉતરી.

નિ સ્વાયં પ્રેમે ત્મા સ્વત પરમાર્થ કર્તવ્યો કરો,
 પરમાત્મના નિજ આત્મને ઉરધિતરંગોમાં રસો;
 ધાન્તિભરી આ હૃદયગીતા કાવ્યકુંજે રોપીને,
 રમબસ કરો પ્રીતિહૃદયકુલે વધાવી વિશ્વને.

—સ પાદક, મુમન્તા.

(સીતાજીના મહિનાનો રાત)

“ બસે થીતો માસ, કે વરસ, જનમ જામે વહી,—
 થાય પ્રાણુ આ દેહથી ફર,—પ્રીતિ મરે નહીં !
 જણો પ્રીતિ સુધાનું પૂરું સંજવની આપધિ !
 આશાકુંજ થકી ઉમરાળ ધટોધટ રહી બધી !
 એ તો આપણો આત્મ સંબધ ! કે જીવ જીવથી કર્યો !
 કરે હરિ પશુ નવ અતરણ ! પ્રભૂને એ દિલ વસ્યો ! ! ”

હ. હ. મુવકૃત ' હંજવિહાર '

વિવિધવિહાર.

॥જાકની કુટેવ, તે કેમ ટાળવી.

(ગયા અંકથી આપુ.)

(૧૨) ધાવણુ ન મળતાં દુધની સીસીમાં દુધ આપવામાં આવે છે. તે સીસી આખી બરી બાળકના હાથમાં આપી દે છે. પણ અમ્માને શું ખબર હોય ? તેતો પેટ બરાબ તો પણ દુધ રહે ત્યાં સુધી દીમ્મા કરે છે અને પછી હેરાન થાય એમાં નવાઈ શું ? વાગ્તે મીસી આખી ન બરતાં ફક્ત એક ટંકને વાગ્તે પૂરતું થાય એટલુંજ દુધ તેમાં નાખવું.

(૧૩) મ્મત અને ઉંધ તંદુરસ્તીનાં ચિન્હ છે રમે ત્યાં સુધી ખુબ રમવા દેવું. જોરાવ-રીથી સુવાડવું નહીં. અને સુવે ત્યાં પોતાની મેળે જાગે ત્યાં સુધી જગાડવું નહીં.

(૧૪) ઉંધમાંથી જાગે કે તરત આંખ મ્હો ધોઈ, માથામાં તેલ નાખી, વાળ ઓળી, બાળકને છૂટું મૂકવાથી તેમાં ચપલતા જલદી આવે છે અને ઝટ રમવા મંડી જાય છે. પણ જગ્યા પછી એમજ એકિરાઈથી ધોડીયાંમાં પડ્યું રહેવા દેતાં મુન્ત થઈ જાય છે, ગડ્યા કરે છે, ઝાડો પેસાળ જોળીમાંજ કરી દેછે અને ગંદુ તથા ચીડીયું બની જાય છે.

એતો સિદ્ધ વાત છે કે રમતીવાળ છોકરું સદા આનંદી રહી તંદુરસ્ત રહે છે. અને ચીડીયાં છોકરાં હમેશાં નબળા બાધાનાં અને “ ગજરોગીયાં ” જ રચા કરેછે.

(૧૫) છોકરાને ઉંધમાંથી જાગતાં તરત ઘણું કરી ઝાડા પેસાળની હાજત થાય છે. તેથી જો તે જાગે કે તરત વિલંબ ન કરતાં તેને જોળીમાંથી કહાડી લઈ બહાર પેસાળ ઝાડો કરાવવાની ટેવ શીખાવી હોય તો તે જોળી તથા કપડાં કદી નહીં બગાડે.

જો બાબતમાં, જે દરકાર આજસુ માનુ છોકરું જોળીમાં પડ્યું સડ્યા કરી ગંદુ બની જાય છે અને તેને સરાઈની કુદરતી લાગણી પણ નથી રહેતી.

(૧૬) બાળક જરા સમજણું થવા માટે કે રીખતું થાય તો તેને ઘરમાં અથવા બોક્કમાં ઝાડો પેસાળ કરવા વાગ્તે અમુક જગ્યા દસારાથી બતાવી દીધી હશે, તો તે ત્યાંજ બનતાં સુધી જાગે અને ઘરમાં કે બેઠકમાં ખીજે ક્યાંએ મેલાઈ નહિ કરે. એવે વખતે કોઈએ તેણું હશે તો તેની બાઈમાંથી પણ ઉતરી પડવાની કોશીસ કરશે.

ફક્ત આ સાદી ટેવ પાડતાં અનુભવ થાશે કે બહુ ન્હાનું બચ્નું પણ બતાવેશે રસ્તે કેવું વળી રહે છે!

(૧૭) જેમ ધરાવવામાં બરાબર નિયમ પાળવો તેમ ખાતાં શીખે ત્યારથી ખાધામાં બાબતમાં પણ બરાબર નિયમ શીખાવવો.

ખાધાનું માગે યા ન માગે તો પણ ફીક વખતસર તેને ખાવાનું દેતાં જોઈ પ્રમાણે સંતોષથી ખાઈ ઉઠી જશે.

(૧૮) ખાતાં ખાતાં કાઈ ચીજ ન બાવે તો તે તેને તરત છોડી દેવાનું કહેવું, પણ તે છોડી દેવા વાસ્તે જરા પણ ધમકાવવું નહીં.

“કેમ છોડ્યું? ખાઈ લે, નહિં તો નાકે બાંધીશ.” એમ કાઈ વખતે પણ છોડવા વાસ્તે ધમકાવ્યું તો તે ડરતું મારું રચી નહીં હેાય તો પણ ખાઈ જવાની કોશીશ કરી “અકર્તાતીયુ” બની જશે.

પ્રથમ તો એજ સંભાળ રાખવાની કે તે ખાઈ શકે એટલુંજ યાતો એથી ઓછું યાળીમાં નાંખવું અને પછી માગે ત્યારે યાળીમાં આપવું.

(૧૯) જ્યાં સુધી મિઠાઈ વગેરે દેખ ચીજ ધરમાં બની શકે ત્યાં સુધી ધરમાંજ બનાવી છોડવાને આપવી. બજારની બનાવેલી ખાંડ ગોળની ચીજ બનતાં સુધી થોડી જ આપવી. બજારની ચીજ બેચક લીઝતદાર લાગે, ધરમાં બનાવ્યા કરતાં સસ્તી પણ પડે, પણ તે નકા ખાઈ વેચવાને વાસ્તે થણે ખરે અશે દક્ષતી વસ્તુનીજ બનાવેલી હોય છે: તેમજ તેને કષ્ટના ગંદા હાથ લાગેલા હોય છે, અને આખો દીવસ ખુદી પડી રહેતાં, મેલી ચીન્ને ઉપર બેસી આવેલી માખીઓ યાછી તેના ઉપર આવી ગણગણે છે અને અનેક રોગોનો ચેપ મૂકે છે, એ વગેરે કારણોને લીધે બાળકને કરમનો ઉપદ્રવ, ઝાડો, મરડો, અને તવારોગનો ધણો મંભવ રહે છે.

(૨૦) વળી ઘડી ઘડી પૈસા આપી બજારની મિઠાઈ, બજાયાં, ગાંડીયા, ગુખીત વગેરે ફવખતે ખાવા દેવાથી તેની મીઠી ભૂખ બાંગી જાય છે, વેળાસર ધરનાં ખાણાંમાં રચી રહેતી નથી અને તબીબત બગડે છે.

પેહેલાં એવી રીતે લાડમાં ટેવ પડે છે અને પાછળથી જ્યારે પૈસા આપવાની મનાઈ કરવામાં આવે છે ત્યારે ન્હાની ન્હાની ચોરીઓ કરતાં શીખે છે: ગુન્હા છુપાવવા કુસંગતે ચડે છે: અને નક્કરી સોબતથી હરેક તરેહનાં વ્યસનમાં ડુબે છે.

વિચારીને જોશે તો સંકડો દાખલા એવા મળી આવશે કે, જેમાં બલિખનાં બચકર પરિચુમ અને પાથમાલીનું મૂળ કારણરૂપ આ શરૂઆતનો “દાદરસ” નીવડશે.

નિસાજે જતાં છેઠરાંઓ ત્યાં દાળીયા, ચણા, બજાયાં વેચનારા પાસેથી મરજ

પડે ત્યારે આવતું લઈ ઉધાર રાખે છે અને જ્યારે આવી રીતે ઉધાર રકમ મોટી થઈ જાય છે ત્યારે પૈસા માગ્યા પાસેથી લેતાં મુજબ છે અને ચોરી કરતાં શીખે છે. આવી ટેવ સામે સખન અટકાવ કરવો. માત્રે ત્યારે કોઈ કોઈ વખતે પૈસા દેવામાં ફરકત નથી. પણ ઉછીનું લેવાની તદ્દન મનાઈ કરવી.

ઉત્તમ રસ્તો તો એજ છે કે નિશાળમાં કાંઈ આવતી ટેવ પાડવાનું ન દેવી. કાંઈ આવતી ઇચ્છા થાય તો તે વેચાતું લઈ ઘેર આવીને ખાય.

- (૨૧) કાપલા, માટી, લંપેલી જમીનનાં પોપટ ઉપેડી આવ્યાં, પેટ ભર્યું હોય તો પણ ધડી ધડી કળ્યા કરી ખાવા માગવું, વગેરે નાનીસતી ખોડ અનેક હોય છે તે શરૂઆતમાંજ અટકાવવાની જરૂર છે. પણ તે અટકાવાના ઉપાય તરીકે તેને વખતોવખત મારવું, ધમકાવવું, આ ઠમકોરુ નહીં. તેથી કાંઈ ઇચ્છેલું પરિણામ આવતું નથી પણ જે બાબતની મનાઈ કરે તે ઉલટું છૂપી રીતે કરવાની કોશીશ કરે છે. ઉપરાંત પગત્રે પગત્રે ધમકાવવાથી તેની ભાગણી ગંદ ખુદી પડી જાય છે અને છેવટે બેદરકાર બની જતાં ધમકીની અસર પણ થવા પામતી નથી.

એવી યુક્તિથી તેના મનમાં ઉલટી અસર ઉતારવી કે તેની ખોડ સામે તેને પોતાને જ સ્વાભાવિક અણુમગો ઉપજે અને તેમાં શું નુકસાન છે એ પણ કંઈક સમજતાં શીખે.

“એક બાળકને એવી ટેવ હતી કે બરાબર ખાધું હોય તોપણ ધડી ધડી ખાવા વાસ્તે કળ્યા કરે. અને જો કે જરા નેટલું ખાધું હોય જાય તોપણ આવતું પાત્રે ન રાખે ત્યાં સુધી જાંપે નહીં. છેવટે એક ઉપાય મળ્યો. જ્યારે જ્યારે તે રડે અથવા કોઈ અયોગ્ય બાબત વાસ્તે કળ્યા કરે તો તેને એમ કહેવામાં આવતું કે “જો કળ્યા કરીશ કે રડીશ તો, તુંને ખાવા ખેસારી દેશું”, તરત આ યુક્તિની અસર એવી થઈ કે ફરી તે ટેવ જ બહાલ ગઈ.

- (૨૨) રાત્રે બિહાનામાં કેટલાંક છોકરાને જીંઘમાં પેશાબ થઈ જાય છે. તેને સૂવા વખતે રોજ પેશાબ કરે તે પછી સૂવા દેવું અને ગતમાં પણ એક બે વખત જગાડી પેશાબ કરાવવો.

ધણું કરી પાછલી રાતમાં જીંઘમાં પેશાબ થઈ જાય છે. વાસ્તે એ વખતમાં તેને એકાદ વખત જરૂર જગાડવું. ઉપરાંત રાત્રે જમીને એકદમ સખ ન રહે વાસ્તે સમાસાંજમાં જગાડી દેવું જોઈ એ કલાક દરવા દરવાને વખત મળે.

આ સાધારણ નિયમ બરાબર પાળવામાં આવશે તો કોઈ દવા આપવાની જરૂર નહિ પડે.

- (૨૩) છોકરું ખારીલું અથવા સ્વાર્થી ન બને તે સંબંધી સંભાળ રાખવી. તે કાંઈ આવું હોય તે વખતે ખીનું છોકરું આવી ચડે તો તેને તેમાંથી કાંઈક ભાગ આપતાં શીખાવવું.

(૨૪) છોકરાં ન્હાવાનાં કાપર હોય છે. તેને નવરાવવું હોય ત્યારે હાથમાં લોટા કે લોળી આપી દેવાં એટલે તે પોતે જ શરીર ઉપર પાણી રમતમાં ટોળ્યા કરશે. દરમીયાનમાં સાબુથી શરીર ચોળી જલદી નવરાવી લેવું. બહુ વખત લગાડવો નહીં. બાદ સાફ કપડા પહેરાવવાં. એમ સ્વચ્છ ગ્રહેવાથી અને સારાં સાફ કપડાં મળવાથી ગંદાઇને કુદરતી રીતે અણુગમે આવશે અને છેવટે સાફ રહેવા સાફ ન્હાવામાં આનાકાની નહીં કરે.

૫) નહવા કારણસર જરા જરા વાતમા રડી અથવા કહ્યા કરી હાલો અથવા ચીડીયો સ્વભાવ ન કરી તેની બહુ કાળજી રાખવી.

“ફ્રાન્સ દેશના મહાન મેહેનશાહ નેપોલીયને પોતાના પાટવી કુંવરની અવધ ધુમા મંભાળ લેવાને એક યાદી અને અક્લમદ આપા શખી હતી. તેની પામે કાર્મિ નહવાં કારણસર હઠ પકડી એ બાળકે રહવું શરૂ કર્યું તરત તે હુશીયાર આપા તેને મેહેનની બારી આગળ લઈ ગઈ, અને નીચે અમનદારો, મીયા-ધઓ, વગેરે ફરતા હતા તે તરફ આગળી કરી હતું “જો, નજર કર, આ બધા લોકો ઉપર તારે અમલ ચલાવવાનો છે. તે લોકો તુંને રડતો દેખશે તો તારા કુકમ કેમ માનશે ?”

આવી રીતે તેને પોતાની ઉંચી સ્થિતિનું જ્ઞાન કમળી, રહવું શરમ ભરેલું છે એમ બતાવ્યું. આવી અસર બાળકને મારવા ધમકાવવાથી કે ડર બતાવવાથી કદી ન થાય.

૬) રડવાથી, અથવા કાંઈ એનઆળા કરવાથી (જેવા કે, આખો વારંવાર વાદળાંની પેઠે મટમટાવવી ખાતા ખાતા ફતરાની પેઠે હોળેથી લખલખ અવાજ કરવો ગરબન વાદી ચૂકી મરડવી, દાંન કચકચાવવા; ટોક કરડવા, ઇંદ હંદ), મેપસા અને માટી ખાવાથી, એ વગેરે ન્હાનીશુની કુટેવોથી ચહેરા કેવો બદમુરત લાગે છે તે તેની સામે “આરમી” ધરી તેમાં બતાવી જોવું, અથવા તો બીજા કોઈ તેમ કરતું હોય તો તેનો ચેહેરા જોઈ કહવું હસવું આવે છે તે દેખાડી તેની કુટેવ છોડવા મમજાવવું.

(અપૂર્ણ)

કેશવલાલ જયશંકર ધોળકીયા.

ગૃહધર્મ.

—૧૯૯—

અભણ માતાથી છોકરાં ઉપર થતો અસર.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

શ્રીલેખ—(લખનાર બ્લેન જીવીબાઇ નાનજી.)

આપણા દેશમાં બ્યારે છોકરાંના સંબંધ દરે છે, સારે અભણ માતાઓ પુત્ર પુત્રીના સમગણુ દરે છે તે વખતે વડુ કેવી છે, તેની ચોખ્ખતાનો વિચાર કરી શકતી નથી. તેમજ પોતાના ઘણી તથા બાળ વડીલોને જણાવી શકતી નથી. તેણે પરિણામ ઘણી વખત એવું થાય છે કે, દીકરાને વડુનું ને દીકરીને જમાઈનું કળેડું થાય છે.

વમંતનિવૃત્ત.

“જ્નેડાં નહિ જામતમા બડુ છે કળેડા,
તે તો હવે પ્રિયજનો દરવાજા યોડા;
એ ચાલ હાથ જાન જે જટ છેડી નાંખો,
તો, બાઈ, આ ભવ વિષે મુખ સ્વાદ આખો.”

દુનિયામાં જ્નેડાં નથી, કળેડાં ઘણાં છે. તેથી હે બેનો, હવે કળેડાં કરવા નહિ. એ રિવાજ હવે કાઢી નાખો, તો હું બાઈ આ જીવનમાં તમે મુખ પામો. અને એવાં કળેડાં ધવાથી આખો જમારો દુખમાં જાય છે. પણ જ્ને માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તો આપણા દેશના રિવાજો તથા બીજા મુધરેલા દેશોની પ્રજાની કેવી કેવી લાયકીઓ આ બાબતોમાં જુએ છે તેની તજવીજ કરી, પોતે પણ તેમ કરી શકે. પણ માતાઓ અજ્ઞાન હોવાથી મુધરેલા દેશોમાં કેવા કેવા રિવાજો છે તેની તેને ખબર હોતી નથી. આપણા દેશમાં પ્રાચીન કાળમાં માતાઓ મુધરેલી હતી, તેઓ પોતાની દીકરી દીકરાઓનો સંબંધ જ્નેડાં વિચારીનેજ કરતી. તેથી તેઓનાં ચોખ્ખ જ્નેડાં નીવડતાં જેવા કે સીતા, દ્રૌપદી, વગેરે સતીઓના સ્વયંવર ધવા હતા. તેથી તેમનાં કેવાં લાયક જ્નેડાં ધવાં હતાં? તેથીજ રીતે ધાય તો કદી પણ કળેડાં ધાય નહિ. મૂર્ખ માતા પોતાનો દીકરો સારી કેળવણી પામેલા હોય તો તેનું સમગણુ મૂર્ખ છોડી સાચે કરીને લાકડાં સાચે માંદું વળગાડી દે છે. તેથી તે રૂપ, મુખ, ઉમ્મર વગેરેનું કળેડું થાય છે. વળી છોડી સારી હોય તો અમણુ મા જમાઈ-સારો જોતલી નથી. તેથી પણ કળેડું થાય છે, અને અંતે પછી તેઓને બનતું નથી. અને આખી જીવન દુખમાં જાય છે. પણ જ્ને કેળવણી પામેલી માતા હોય તો,

તે જાણે કે દીકરી કેળવણી પામેલો છે, સારે તેની સ્ત્રી પણ તેવી જ ગોતવી જોઈએ. અને દીકરી કેળવણી પામેલી હોય તો, તેનો વર પણ તેવો જ ગોતવો જોઈએ. તેથી તે બંનેનું યોગ્ય જોડું થાય. અને જો એવાં જોડાં થાય તો, દેશની હાલત સુધરે અને પછી દેશ ચડતી પદવીને પ્રાપ્ત થાય.

સમના માતા રિવાજથી કેવાં માતાં શ્રેય નીપજે છે તે આપણે ધણીવાર જોઈએ છીએ તોપણ સ્વાર્થ અને અસાની માતાઓ તે રિવાજ તજતી નથી. કોઈ વળી સાઈ કુળ જોઈને જટ કુળના કુવામાં નાંખે છે. મૂર્ખ સ્ત્રી પોતાના ધણીને કહે છે મારા છોકરાને જટ પરણાવે. આ કુળનો જાતુ સાર છે, પછી આતું નહિ મળે; પણ કુળ કેવું નામ તે અજણ સ્ત્રી જાણતી નથી.

દોહરા.

“સદ્વિદ્યા સદગુણ સદન, સદાચાર સુવિચાર,
ઉત્તમ કુળ તો એજ કે જે ઘેર સુખી નરનાર.
કુસંપને કંબુસપજું માનિતીને નહિ માન,
એજ અધમથી અધમ કુળ, નિર્ધન નિર્વિદાન.”

એનો અર્થ એવો થાય છે કે સારી વિદ્યા, સારા ગુણ, સારા આચાર, સારા વિચાર, એટલા ગુણ હોય તે જ ઉત્તમ ગુણ છે, કુળ છે. જે ધર્મમાં સંપ નથી, કંબુસપજું છે, અને સ્ત્રીને માન નથી, તે નીચમાં નીચ કુળ ગણાય. ધન વગરનું, ને વિવાહનાતું તેજ કુળ સાઈ નથી. જો સ્ત્રી કેળવણી પામેલી હોય તો, ઉપર કલા તેટલાગુણ હોય તે સાઈ કુળ, નહિતર તે નહાર કુળ એમ સમજે છે. પરંતુ જો સ્ત્રીઓ અજણ હોય તો પોતાનાં છોકરાને કુળના કુવામાં નાંખે છે. છોકરાં બિચારાં કાંઈ જાણતાં ન હોય ત્યાં તો તેમને પરણાવી દે છે. પરણતું તે શું અને પરણતું તે શા માટે, પરણતું તે ક્યાં અને કોની સાથે તથા પરણવાનું સારું કે શુ છે તે સમજાયાં પોતાનાં બાળક અજાણ હોય છે તે પહેલાં મૂર્ખ માતાઓ તેને પરણાવવાને તૈયાર થાય છે. નાની છોકરીઓને જુદા વર સાથે, મોટી છોકરીઓને નાના વર સાથે, પરણાવીને, પોતાનાં છોકરાંનો ભય જગાડે છે. એથી કેવાં તુકથાનો થાય છે? પરંતુ તેઓને લાજ વળતી નથી. વળી કેટલીઓ તો પોતાને દીકરી હોય છે તેને મોટા વર જોડેજ પરણાવે છે, અને ખૂબ પૈસા મેળવે છે, તથા દીકરીને મને એવું કુખ હોય છે પરંતુ તેને પૈસાની લાલચે વેચે છે. એ કેવું નહાર? એક ખાસ પૈસા સાઈ પોતાની દીકરીને કોઈ દિવસ જીવ પણ જાય છે. કારણ, તેના સાસરાની માણસો ખરાબ હોય છે. તથા ખરાબ ન હોય તો જુદા વર સાથે પરણાવે છે તેથી ઘરડો વર જટ મરી જાય છે તેથી તેને કુખ ભોગવતું પડે છે. માટે એવા પાપી માણસો વિષ્ણુ જોગ છે. અને કન્યાવિક્રય કરવામાં ધણું પાપ છે.

શાર્દૂલવિહીરિત.

“કન્યા વિદ્ય ને કરે ધન લઈ ધિક્કાર તેનો ધરો,
કીર્તિના કદી લોભથી કુળ જીએ એ પાપી પુરો ખગો;
કીર્તિ દગ તણો કરો નગતમા ને સ્વાર્થ સાધે નહિ,
કન્યાના સુખનો વિચાર કરો તે પુણ્યશાળી સદી.”

જે માણસો કન્યાના પૈસા લે છે તે ખરેખર ધિક્કારવા લેગ છે. કીર્તિ લોભથી કુળ જીએ છે તે માણસ પુરેપુરા પાપી છે. પણ જે માણસો કીર્તિને ધનનો સ્વાર્થ સાધતા નથી, અને પ્રકૃત કન્યાના સુખનો વિચાર કરે છે તે ન માણસ પુણ્યશાળી કહેવાય છે. એવી રીતે અબણુ માણસો પૈસાના લોભથી પોતાની છોકરીઓના બાળલગ્ન કરે છે. પરંતુ જે કેળવણી પામેલી માતા હોય તો તે પોતાના ધણીને છોકરીના પૈસા લેતા અટકાવ કરે. કારણ કે તે સમજતી હોય કે કન્યાના પૈસા લેવામા ચલુ પાપ છે. વળી મૂર્ખ માણસ નાનપણથી જ પરણાવે છે. એ જણા મોટા થાય ત્યારે રોગને લીધે કોઈ બહેન, આધજી, વગેરે ખોટ વાળુ થાય છે, તેથી એક બીજાને અણબનાય થાય છે તેથી તેઓ ધણું દુખ પામે છે. બાળલગ્નથી ઘણા માણસ પરિણામ આવે છે તે આપણે જાણીએ છીએ. બાળલગ્નથી સ્ત્રીપુરુષના વિદ્યા અભ્યાસમા ખામી આવે છે, રૂપ, ગુણ, ઉમર, વગેરેમાં તફાવત પડે છે, પ્રગ્ન નમળી થાય છે, સ્ત્રીપુરુષો અનીતિવાન થાય છે, બાળકોની દસા થાય છે, એવી અગચ્છો આવે છે. આગલા વખતમા આપણા દેશમાં બાળલગ્નનો રિવાજ નહોતો એમ દત્તિદામો પંચી આપણે જાણીએ છીએ. અને તેથી કરીને જ આપણો દેશ વ્યતંત્ર હતો અને પ્રગ્ન પણ બળવાન હતી. પરંતુ કન્યાથી બાળલગ્ન થયા, સ્ત્રીથી દેશ પરતત્ર થયો, અને આપણા પર પરદેશી લોક રાજ્ય કરવા લાગ્યા. જીએ ઉઝેજ લોક થોડા ઉમરે પરણે છે. તેથી તેઓ કેવા જાળમ તથા યુદ્ધિશાળી થાય છે અને કેવા સુખ ભોગવે છે! માટે સ્ત્રીકેળવણી જ હોય તો જ સ્ત્રીઓ થોડા ઉમરે પરણે ને તેથી દેશની ચરતી થાય

(અપૂર્ણ.)

છોકરીના વણલોએ ઉઠ લગ્ન કર્યા પહેલા તેના સાસરિયાંની યોગ્યતા જોવી જોઈએ; અને જ્યારે આપણી છોકરીને કોઈ પણ પ્રકારે દુખ થવાનો સંભવ નથી એવું અનુમાન નહીં થાય ત્યાર પછી પુત્રીને દાનમાં આપવી, અને દાનમાં લાખ્યા પછી આપણે હજી રાખીને તેના સાસરીયાં સાથે વારંવાર જીજ કારણસર લટીવટી રેર બાપી આપણી છોકરીને દુખ થયું થાય એવી ખોટી નીતિ લાપસવી, એ કુળવાન માણસનું કામ નથી. માટે છોકરીના સાસરીયાં નારાજ ન થાય એવી રીતે વર્તી છોકરીને સાસરે મોકલવામાં કદી પણ આદા આપવું નહીં

વર્તમાનરંગ.

પારસી સ્ત્રીબાલકો માટેનું “રોગનિવારક ગૃહ” (Convalescent Home)- આ પત્રના ચાલુ વર્ષના ૧ લા અંકમાં ઈંગ્લાંડ દેશમાંના એક ઉત્તમ રોગનિવારક કે દર્દનું વર્ણન આપતાં આ દેશમાં તેવી સંસ્થાની આવશ્યકતા માટેનો એક લેખ પ્રકટ થય્યો છે તે અમારા વાંચકોના રમરથમાં જ હશે. સુંબાઈની પાસે આવેલા વોંદરા ગામ એવી એક સંસ્થાની હયાતી જાણી અતિ આનંદ થાય છે; અને તે સ્થાપવાનું માત્ર પશ્ચિમ તરફની નવિનતાઓ પહેલી ગૃહસ્થ કરનાર તથા પોતાની કોમના નિરાધાર મદખ્યોની ઉન્નતિ કરવામાં તત્પર રહેનાર પારસી કોમને જ છે. તે ગામમાં ગરીબ પારસી સ્ત્રીઓ તથા બાળકો માટે સ્થપાયેલા આ ‘રોગનિવારક ગૃહ’ ના ૧૯૦૩-૦૪ ના થોડા સમય ઉપર પ્રસિદ્ધ થયેલા રિપોર્ટમાંથી ઘણું જાણવા યોગ્ય મળી આવે છે. આ ‘ગૃહ’ને સ્તુત્ય હેતુ એવા જણાવવામાં આવ્યો છે કે “ગરીબ નાદુરસ્ત બાળકો કે સ્ત્રીઓ પાસે આધાર રહેવા કરતાં પોતાનો સંસાર નીજાવવાને મંદનત કરવા ખુશી હોવા છતાં ને બળા દેહને લીધે તેમ કરી શકતાં નથી, તેઓને પુરતાં તંદુરસ્ત બનાવી કામકાજ કે વાને શક્તિમાન કરવા કે જ્યાં તેઓથી કોઈપણ રીતે પોતાની છાંદગી ઉઘોગી અ ઉપયોગી બનાવી શકાય”. આ ‘ગૃહ’માં એક્ટોબર ૧૯૦૩ થી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૪ સુધી ૭૨ સ્ત્રીબાલકોએ લાભ લીધો હતો; તેમાં છેક ન્હાનાં બાલકો ૯, પાંચથી યાદ ૧૬ સુધીનાં છોકરાંઓ ૧૨, તથા મ્હોટી ઉમરની સ્ત્રીઓ ૫૧ હતી. તેઓ નીચે પ્રમાણે મળીથી પીડાતાં હતાં.

તાવ.....થી પીડાતાં ૧૫	આંખની નબળાઈ.....થી પીડાતાં
ઉષ્નરસ તથા હાંશ્યુ.....૧૨	અનિસાર.....
સ્ત્રીદરદો ૭	મરડો.....
હાડકાની નબળાઈ..... ૭	સંધિવા.....
કંકમાળ..... ૨	તકીરૂલેલી.....
લકવો..... ૨	અનિસાર નબળાઈ..... ૭
માથાનો દુખાવો..... ૨	
પેટનો દુઃખાવો..... ૨	

આ રોગીઓની સારવાર તથા તેના પરિણામ વિષે રિપોર્ટમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે “આ દર્દીઓમાંનાં યજ્ઞાંકને લાંબા વખતની માંદગી તેમ જ અતિશય નાકોવતી હોવાથી તેઓને માસ ચારથી સાત સુધી રાખવાની જરૂર પડી હતી, જ્યારે બીજાં કેટલાકો માસ દોઢથી બે સુધીમાં સારાં થઈ શક્યાં હતાં. એક બાળકને પંદર વરસની ચાલુ બદલજની (અપચો) તથા પેટમાં દુખારો હતો. તેવનને બે માસ સુધી peptonized કી-ધેલાં દુધ ઉપર રાખ્યાં અને અનેક દવાઓ આપ્યા પછી અતિ નજીક (લગભગ) પાંચ

માણે તજાવત પડ્યો, જેથી થે- ગયા ત્યારે બહોખરો સગવે ખોરાક જરૂર પત (પાચન) થઈ શકતો હતો. બીજા એક બાઈને હાડકાંની નબળાઈનું દરદ હતું, અને એટલી નબળાઈ હતી કે થોડો વખતબી બરાબર બેસી શકતાં નહીં હતા, તેમજ વાંકા વળી કાછપણુ ચીજ લેવાતી નહીં હતી તેઓને નજદીક સાત માસ ગખવાં પડ્યા હતા, જે પછી બરડો સગ્ગે સખી તથા વાંખ વળી કામકાજ કરી શકતા હતા, તેમજ એકથી બે કનાક સુધી સાચા ઉપર ચીવી શમ્તા હતા, અને પહેલા કરતા વજનમાં દસ ગતક વધ્યા હતા. બીજા એક બાનુને પાચ વનસનો ચાતુ તાવ હતો અને પાંસગામાના દુખાગથી પથારી વચ થઈ ગયા હતાં તેમને પણ ૬ માસ ગખવા પડ્યા હતા જેથી સાબા ગખત બી ખોચેથી તદુરતી પુત્તી રીતે મેળવી ૧૨ રતત વજનમાં વધી થેગ ગયા તેવજુ પહેલા જવદતેજ થ થા જહાગ નીમ્જતા હતા. પણ આ ખાતાનો સાબ લીધા પછી દરરોજ ગીંગામાના પાચી સ્ત્રીઓના વડે કનામ (ઉરોગચાળા) મા જઈ મારી કમાઈ મેળવે છે બીજા મે, હાડકાની નબળાઈચાળા બાગકો, જેમને તાવ અને પે ટના મરજથી અગ ઉપર કોઈ કેમલે પણ માસ જેવુ દીમતુ નથી અને હાડકાઓ ત વાદને દીવાશળી જેના થઈ ગયા છે તથા પેગ ગામગ જેવડુ નીમ્જી આ થુ છે, તેવા ગામગે દાવ આ ખાતાનો લાવા લે છે, આ નુધનતી દાનત પર ચારતા જાય છે એ ચીનાય એવા થલામ દરદીઓ ચારી ગયા કે જેઓ લામે વખત ખખાની અમત્ય હતી. તે દરેકના દાખના દગ્ગાની લ માણુ મરવાની અગત્ય નથી આ ઉ દરદીઓમાં ૮ જણુ ગીનાય ગામીના સવ તેઓના દગ્ગોથી ફારગ થઈ પોતાનુ અસય કાવત પાધુ મેળી શમ્તા છે, અને મ્હોગી ઉમ્મરના, પોતાનુ કામ કના શક્તિમાન થયા છે” .. , .

‘ બાઈઓ તથા બચ્ચાંઓ જેઓ ફરી ફરી શકે છે, તેઓને મદવા-સાજ ખુશી હામા ફના મોચનામા આવે છ દિનમા ચોગક કલાક મર મસારી કામકાજમાં મેકામા આવ છે, તેમજ ચીવવા ગુથના વચેરે દુનગે જેઓને નદિ આવ તા હાય તેઓને ચીખવામા આવે છે તનની સુકાઈ જે તદુરતી માટે અગત થાને છે તે ચોગ કપગ હાવા હતા કેમ ગખી શકાય તેનો અનુભવ, એ બાઈઓને ધોવાનુ તથા અસતરી કર વાનુ કામ શીખવી આપવામા આવે છે તક મજે બોધકાગક ચોપગીઓમાંથી ગચન કરી તન સાથે મનની ખીલરણી કરવામા આવે છે. મારી ગધણુનો ખ્યાવ આપવા માટે અદ વાગીયામા એક વખત એમદ પકવાન સારા થવા આવેલા બાઈઓ પાસે બનાવવામા આવ છે, કે જેથી એ અગલનો દુનગ ખીલવવાને એ બાઈઓને તક મજે’

આ રીપોર્ ઉપરથી આવી સસ્થાઓના ઉપપોગીપણુનો ધજો સારો ખ્યાવ અમાન વાયમને આવ્યા વિના નહેરો નહીં પ્રથ એગ્જો જ ઉકે છે કે શુ દિદુ બાઈઓ પોતાના કોમના નિરાધાર રોગી નર્ગને માટે આવા ખાતાની સ્થાપના કરે તો તે તેમનાથી બનના જેવુ નથી? ઉત્તર દકારમા જ આપવો પડે છે, વાધો માત્ર જ્ઞાન અને શક્તિનો જ છે.

જન કોન્ટ્રસમાં સ્ત્રી-ઉત્કર્ષિ માટે દર્ગોવાયલા ઉત્તમ વિચાર.—પોતાના સાસારિક બધાગેજો તથા રીવાજોમાંના ધર્મોક તત્વો દાનિદારક છે એમ દ્વિદીઓની

સર્વ જાતોને હવે નિશ્ચયપૂર્વક જણાયાથી તેમની સારાસારતા વિષે વિચાર કરવાના હેતુથી વર્તમાન સમયે ઘણેક સ્થળે જુદી જુદી કેમો, જાતો તથા શાંતિઓની સમમ સભાઓ મેળવવાનો પ્રચાર ચાલી રહ્યો છે. તેમાં અત્યાર સુધી ચાલી આવતી સ્ત્રી-અવગણનાના દુષ્ટ રીવાજો પણ આ સભાઓના અગ્રેસરોત્તર ધ્યાન ખેંચ્યું છે, અને તે નિર્મૂળ કરી તે વર્ગની સામાન્ય ઉન્નતિના કેવા કેવા ઉપાયો લેવા એ વિષય પણ સારી રીતે ચર્ચાવાય છે. હાલમાં દક્ષિણમાં અમલનેર નામના ગામમાં જૈનોની પ્રાતિક સભાજ (કોન્ફરન્સ) મળી હતી, તેમાં સ્ત્રી-ઉન્નતિ સંબંધી જુદા જુદા ગૃહસ્થોએ ઘણા મહત્વના વિચારો દર્શાવ્યા હતા. તે સભાના પ્રમુખ શેઠ ચીમનભાઈ લાલભાઈએ પોતાના આર-ભના બાપણમાં કન્યાવિક્રમ, બાળલસ અને જલ્લિવાદના દુષ્ટ રીવાજોથી એકલી સ્ત્રીજાતિને જ નહીં, પણ આખા જનસમૂહને કેટલું નુકસાન પહોંચ્યું છે એ અસરકારક શબ્દોથી શ્રોતાઓના મગજમાં દસાવી એ શરમભરેલી રૂઢિઓને વખોડી કઢાડી હતી. સાર પછી કેળવણીના પ્રચારના સંબંધમાં મી ડાહ્યાભાઈ ચુનીલાલ શરદે ચોથા ઠરાવ માટેની દરખાસ્ત સુધી એક લાખ અને ચાલું વિદ્યાર્થીઓ બાપણ કરતા છેવટના ભાગમાં એમણે કહ્યું હતું કે “હવે હું ખરેખર અને વિશેષ મહત્વના વિષય તરફ વળું છું જે કેળવણી વિષે હું બોલવા ચાહું છું તે જો યોગ્ય રીતે અપાશે તો આપણે જે ભગ્ય અને મજમુત ઇમારત બાંધવા માગીએ છીએ તેનો પાયો પણ તેજો જ મજમુત બધાસે ગણાશે એ પાયો મારી રીતે નખાયો કે તેના ઉપરની ઇમારત બાંધવા જરીએ વાગે લાગશે નહિ, અને ઇમારત ગાંધી પછી તે તુટી પડવાની જરીકે બ્લોક ગ્રેડેશન નહિ. કારણ નાનપણમાં જેવી કેળવણી માણસને મળે છે તેવી જ રીતના પરિણામ તેના ઉપર આખા જનમાર્યા માટે થાય છે, અને તે માટે તે વખતે જ્ઞાન આપનાર જે માતા, તેની કેળવણી બહુ જ ઉચ્ચ પ્રકારની જોઈએ. સુધરેલા દેશો તરફ આપણે જોઈએ તો આપણને માન્ય પદો કે એમનામાં બધે ઠેકાણે સ્ત્રીઓને કેળવણી અપાય છે. સસાર સુખનો પણ આધાર સ્ત્રીકેળવણી ઉપર જ છે, કારણ, આ સસારમાં પુરુષ અને સ્ત્રી એ જો સસાર રૂપી ગાડીના ચાક છે એ જાને ચાક જો સગપ્પા હશે તો જ એ ગાડી સારી રીતે ચાલશે માટે પુરુષ બંધેલા હશે અને સ્ત્રી જો બંધેલી નહિ હોય તો એ ધરમાં સુખ જરીકે મળશે નહિ. માટે જ પુરુષોની સાથે સ્ત્રીઓને પણ બધાવવી જોઈએ હવે એ બાબત શોડાંતુ ધ્યાન સારી રીતે ખેંચાયું છે, અને સ્ત્રીકેળવણી વિષે લોકોનું વિરુદ્ધ મત નથી. પણ એ આપવાની ગોઠવણ જેવી જોઈએ તેવી થઈ નથી, તે માટે વ્યવસ્થા થવી જોઈએ.”

આ દરખાસ્તને સમિતિ (ટેકો) આપતા મી. લાગચંદ હગનદાસે વિશેષમાં જણાવ્યું કે “વિશેષે કરીને આપણા સ્ત્રીવર્ગમાં બહુ થોડાની પાસે આ (કેળવણીના મંદિરમાં જવાનો લેખનવાંચન રૂપી) રસ્તો છે. માટે તેઓને આ રસ્તાનો પાસ મેળવી આપવાને આપણાથી જોઈએ મેહેનત થાય તેટલી કરવી જરૂરની છે. કેટલાક પ્રસિદ્ધ મંથકારોએ એવી રીતના ઉદ્દાર કહાડ્યા છે કે ‘અમારી માની સાથે ફરતા ૮-૧૦ વર્ષ સુધીમાં અમેને જોઈશું શિક્ષણ મળ્યું છે, તેટલું અમેને આખા જનમાર્યામાં મળવું શક્ય નથી.’ ઇંગ્લેંડ જેવા

મુધરેલા દેશમાં ઘણાં સોકોને ઘણું શિક્ષણ એમની મા તરફથી જ આપાય છે. જે દેશમાં મહિલાવર્ગ સુશિક્ષિત છે, ત્યાં હાથમાં લીધેલા કામમાં મદદ કરનારી, છોકરાઓને બધા વનારી, ધર્મપ્રમાર કરવા માટે ખરા દિલથી મેહેનત કરનારી, માતાઓની પોતાની ખુશીથી સારવાર કરનારી, અને એમ અનેક રીતે સ્વદિત તેમ પરદિત સાધનારી હજારો પત્નીઓ નીકળે છે. ખીજી તરફ મહિલાશિક્ષણના અભાવે આપણા દેશમાં કટાણો ઉપજવનારો સગ દાદી રસ્તે લટકે મટકે ચાલનારી, માણસ મર્યા પછી કુટવામાં એક મેક સાથે હુંસાતુંસી કરનારી, વેવાઈ વેવાણુ માથે કજીયાનું જોર વધારનારી, દેશના બાવી આધાર-સ્તંભ જે છોકરાઓ, તેમને મૂર્ખ અથવા અસહત બનાવનારી, અને ગોકુલ જેવા આનંદી કુલમાં કલહામિ (કઠાસ રૂપી આમ) સજગાવી બ્યા ત્યાં વેર વરસારનારી, સ્ત્રીઓ હજારોની સખ્યામાં સહેજમાં મળી આવે છે પરંતુ મહિલાવર્ગના આ સર્વ દોષનું કારણ આપણે પુરૂષ વર્ગ જ છીએ. માટે આ દોષથી છુટા થવા આપણે મહિલાશિક્ષણ માટે સારી તજવીજ કરવી જરૂરની છે.”

સાર પછી સ્ત્રીવર્ગના ઉદ્ધાર માટેના અન્ય નવદારિક ઉપાયો તરીકે, તેમની અધમ દશા આણુનાં અનાનાગે નું નગા નીચે પ્રમાણે દર્શાવે થયા હતા —

દગવ ૧ મો—“કન્યાવિકૃત્ય જેવી અસત નિધ અને આપણી ગામને કનકજ્યુત ચાલ આપણામાંથી તદ્દન નાશ થાય તે માટે (૧) કન્યાવિકૃતતા કાઢી કદાવવા (૨) તે કાઢી મટાડવા માટે આપતા ઉપાયો ચાલના, (૩) દરેક ગામના પચે તે બધ કરવા માટે યોગ્ય નિયમ ધડી મ્હાડવા, અને (૪) જેમ જાને તેમ ત્વરાથી આપણામાં પવિત્ર આચારો પ્રકટ થાય તેવા યત્નો કરવા આપણા સમાજના આગેવાન સોકોનું આ મત ધ્યાન ખેંચે છે

દત્ત ૧૦ મો—યોગ્ય અને પવિત્ર વિવાહ; “આવકોનો સોગ સસ્કારમાનો વિવાહસસ્કાર અસત મહત્વનો છે અને તેનો દીર્ઘ કાળ સબધ હોય છે માટે (૧) બાળ વિવાહ, (૨) કળેડા, (૩) બાળા-ટક વિવાહ, ઈત્યાદિ અયોગ્ય અને આપણી ગામને હુબાવનારા વિવાહના રીવાજો સત્વ બધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા તમામ સોકોનું આ સમાધાન ખેંચે છે”

આ કોન્ફરન્સના સર્વ દત્તો તથા બાપજો તરફ નજર ફેરવી જોતા ખાસ લક્ષ્ય ખેંચે એવી એક બીના એ જણાય છે કે તેમાં બાળવિધવાવિવાહ વિષે એક પણ ઉદ્દગાર કોઈ વક્તાના મુખમાંથી નીકળ્યો નથી જોનામાં બાળવિધવાઓની સખ્યા ઓછી છે, અથવા તો તેમની દશા દયાજનક નથી એમ તો બાગે જ કોઈ પણ કલુષ કરશે. છતાં જ્યારે તે આચાર સબધી તદ્દન જોન ધારણ કરવામાં આવ્યું છે, ત્યારે એમ માનવાને કારણ મળે છે કે કતિા દરજ્જાત બાલવૈધવ્ય જોન કોમમાં મર્યાનુમતે હાનિકારક ગીવાજ તરીકે લેખાતું જ નહિ હોય, અથવા તો તેની વિરુદ્ધો પક્ષ એટલો દલ અને વગવાજો હજે કે કોન્ફરન્સ જેવા મ્હોટા મહાનમાં તે રીવાજ બધ કરવાની દરખાસ્ત મુખવાત કામ ધણું સસાદબરેલુ ધારવામાં આવ્યું હશે નહિ.

ખીજ, મોટી તેમજ ન્હાની, ઘોડીક સાતિઓ પણ કેટલેક સ્થળે આવા અગત્યના વિચારો દર્શાવી તથા ઠરાવો પસાર કરી સ્ત્રી-હિતિના માર્ગે તરફ જનસમૂહનું ધ્યાન ખેંચતી રહે છે એ દેશોદયની શુભ રેખા જ છે. હવે કર્તવ્ય એટલું રહે છે કે આવા સમારંભોમાં નિર્ણય થયેલા વિચારો અને દંડાવોને ખત અને આગ્રહથી અમલમાં મૂકવા.

પાન્થ, અનુસમાજ.

પ્રમોદ—કહે કોણ ? મ્હારા નશીબનો વાંક છે મ્હોટાભાઈ (પ્રમોદના પિતા) એ બી.એ. મા આ ફેરી બેમરા ના કહી પહેલા રત્ન આપી હતી પણ ચંદુબાના કહેવાથી ના પાડી. સૂર્યશંકર નાપાસ પડ્યો તેથી મ્હારાપગ ચીડયા ને કહ્યું કે “ મારી પામે પૈસા નથી, દસ પદરની નોકરી લ્યે. ” બાઈ ચંદ્રશંકર, બી.એ. નહીજ ચવાય અને ઊર્મિયાનો બાપ લમ કંગે કે નહી તે વિચારે મ્હાર માયુ બમાવી નાખ્યું છે ધરમા ગમતું નથી, જમવાની પણ ડચી નથી, ને ના કહીને આવ્યો છું

ચંદ્રશંકર—તું નિરાશ થાય તેમા નસાઇ નથી. જતા ગભરાઈશ નહિ, ધંધર જે કરશે તે સાગને માટેજ મારી પામે મવડ હત તો મદદ કર્યા વિના રહેત જ નહિ પરંતુ આવતી કાલે હું ત્હને વિચાર કરીને કહીશ. હાલમા નોકરીની શોધ કરવી સારી છે પછી બી.એ નો અભ્યાસ પૂરા પડના પરીક્ષા બોલુ નહી અપાય તો પ્હોગ અપાશે

આગલી રાતરાંન થયા ૧૩ી બીજે દીનસે મળવાનું નહાં જરી બન્ને મીત્રો જુદા પડ્યા પ્રમોદચંદ્ર પેનાની ઝોગડીમા જઇ સ્તેતો, ખાસ મોલાવા આ યુ તેની ના કહીને દુધ પણ પીધા વિના વિચારમા ને વિચારમા ઊઠી ગયે. રહવારે ઊઠી ચા પાણી પીને બેઠો હતો, ત્યાં ચંદ્રશંકર આવ્યો. આ બન્ને જણા વાત કરતા હતા ત્યાં નોકરનો છોકરો ચાહનો એક ખાતો ને ટપાલના કાગળ ન્યુસપેપર લઈ ને આવ્યો. કનક દેવતાં જ ત્હેની અદનથી નજી કાગળની ચળરકીઓ નીચે પડી, જેમાની બે પચીસ પચીસ રૂપીયાની નોટો હતી, અને ત્રીજી નામ કામ વીનાની ચીઠી હતી, તેમા નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું.

“ ત્હમને ત્હમારા પિતા તરફથી મદદ ન મળી શકતી હોય તો ચિન્તા ન કરો. આ નોટો મણે મોકલી છે ત્હેની ટપાસ ન કરો. ને ત્હમે ત્હમારા અભ્યાસમા જ મસમુન ન્હેતે દર મહીનાની આખ નારીબે આટલી રકમ ત્હમને મળ્યે જશે. કોઈ પણ તરેહની ચિન્તા શિવાય ત્હમે ત્હમારા કાર્યમા ઉત્સુક રહેજો ”

“ અશુભ તો માર્છ સ્ત્રીના જેવા લાગે છે કોણ દરો, કોણે નોટો મોકલી તે રહમજણ પડતી નથી. ચંદ્રશંકર ? શું કરવું તે સુજવું નથી કીક છે, હમણા બોલવું નથી જો મ્હોટાભાઈ પરીક્ષા માટે નાજ કહેશે તો મુજાર્છ માર્છ આ મદદથી અભ્યાસ બજા રાખીશ.”

ચંદ્રશંકર—તું ત્હારે ફિકર છોડી અભ્યાસમા પડો. શુકન મારા છે આટલું કહી ચંદ્રશંકર ગયો.

પ્રમોદ તો વિચારમા જ પડ્યો હતો. શું કરવું—મ્હોટાભાઈને વાત છેડવી કે કમ તે વિચારમા નાહો, ખાધુ આખરે દુધ પીતા પીતા બોલ્યો—“મ્હોટાભાઈ! પછી મ્હારે વિશે શો વિચાર રાખ્યો ? ”

કમળાશંકર—ગો વિચાર કરવાનો છે ? મ્હને તો એમ લાગે છે કે નોકરી બેવી એ વધારે સાઈ છે. કારણ બે જણને મહાત્રવાને મ્હારી પાસે પૈસા નથી. નોકરી ને બી એ નો અભ્યાસ બે સાથે થાય તો બન્ને

પ્રબોધ—મ્હારો વિચાર એવો છે કે કોલેજની બોર્ડીંગમાં જ રહું અને ત્યાં અભ્યાસ કરીશ મ્હારા નિભાવ માટે હું ત્યાં જોડવણ કરી લઈશ એટલે ત્હમારે તે તરફની ચિન્તન રાખવી.

કમળાશ કરે હાના કહી નહી, પણ ચંદ્રલક્ષ્મી (પ્રબોધની ઓરમાન મા) રમોડામાં એવી ઉઠી ' ભલે જાન-જવા હો '.

પ્રબોધશ કરે બીજો દીવસે જોયતો સામાન લઈ મંચેજની બોર્ડીંગમાં જોડવણ કરી ખાધાખરચના દસ રૂપીઆ કલબને આપવા પડતા. પ્રબોધ ઘરમાંથી જુદો રહ્યો તેથી આખા ઘરમાંથી માત્ર પ્રબોધની માની વખતનો જુનો ચાકર બહુજ દિલગીર થયો, અને કમળાશ કર કે ચંદ્રલક્ષ્મી ન જાણે તેમ પ્રબોધશ કર પામે વખતોવખત જતો અને કામ કરતો.

આમ કરતા એક મહિનો પુરો થયો ને ખેલી તારીખ ચર્જીજતા મદદ આવી નહી તેથી પ્રબોધ વીચારમાં ને વીચારમાં ટેબલ ઉપર માથું ડબું નાખી પત્યો હતો, તેવામાં ચંદ્રશંકર આવ્યો ને પાછળ જોયો ગ્લેડ એની પ્રબોધને જરા પણ ખમ નહોતી પ્રબોધે વાચવાનું શરૂ કર્યું વાંચતા વાંચતા "મૃચ્છકટીક નાટક નથી, લાવ્યા વિના છૂટકા નથી-સંસ્કૃતમાં એ ચોપડી છે, પૈસા ક્યાંથી લાવવા, મદદ હજી મળી નથી" એ વીચારમાં ફરીને પડ્યો. પ્રબોધને આવી સ્થિતિમાં જોઈ ચંદ્રશંકરનું ધૈર્ય રહ્યું નહી ને ખબા ઉપર હાથ નાખી બોલ્યો "કેમ ભાઈ-શા વિચારમાં છે. જમિલા સાબરી કે શું."

પ્રબોધ—ચંદ્રશંકર ? આ વખત મરકની કરવાનો છે ? મ્હને તો એ વિચાર થાય છે કે મહિનો પુરો થયો ને મદદ મળી નથી તો અભ્યાસનું શું થશે ખરું ક્યાંથી નીકળશે ?

ચંદ્રશંકર—કાઈ હટકત નહી હું ત્હને મદદ કરીશ આવે વખતે હું કામ નહી આવું ત્યારે કામ ક્યારે આવીશ ! મ્હાનાથી જનતી મદદ કરીશ ત્હારે જેટલા રૂપીઆ જોઈશે તે કહેજો હું તો શું પણ ત્હારી બાબતે પણ કહું છે કે-પ્રબોધભાઈને મદદ કરતા ખચમતા નહી તેણે એની સોનાની બગડીએ ગીરો મુકી રૂપીઆ ત્હને આપવા કહ્યું છે ને આ રહી બગડીએ.

પ્રબોધને આખમાં ઝળઝળીયા આવ્યા ને બોલ્યો 'ભાઈ ત્હારો તો ગ્લેડ હોય પણ મ્હારી બાબત મ્હારા ઉપર એક સગી બહેન જેવો ભાવ રાખે છે તેથી ધિરનો ઉપકાર માતું છું. ત્હમારો સ્નેહ એવો હશે તો જસ છે બગડીયો પાછો આપજો. થોડા દીવસમાં હું મુંબાઈ જઈશ ને એકાદ બે ટપુશન (ખાનગી બસાવવાની નોકરી) રાખીશ મ્હારે કેટલાક શેરીયાની સાથે જોળખાણુ છે એટલે નમશે." ચંદ્રશંકરને પણ એ દીક લાગવાથી હા કહી ઘર તરફ ફરી કાન્તાને આ વાતની ખબર મળતા બોલી 'ત્હમે સારી સલાહ આપી. પ્રબોધભાઈ મુંબાઈ જશે તો સારું અહીં ઓરમાન મા એને મુખ પડવા નહી દે કમળાશ કરનું વહુ આગળ બહુ ચાલતું નથી મુંબાઈ અભ્યાસ સારો થશે અને શુભ છટો રહેશે.

કાન્તાનાં તેમજ ચંદ્રશંકરનાં માથાપ ગુજરી ગયાં હતાં. કાન્તાને પીયરમાં ભાઈ બોજાઈ શીવાય કોઈ હતું નહી. તે ઘણુંખૂંદ સાસરે રહેતી હતી તેથી ભાઈ બોજાઈની સાથે સાડા ખનતું. પતિપત્નીનાં મન કેળવાયેલાં હોવાથી એ બેમાં કલહ ચલાવના સંભવ નહોતો. પ્રબોધચંદ્રની ચનાર પત્ની ઉર્મિલા કાન્તાની માસીની દોકરી બહેન થતી હતી, એટલુંજ નહી પણ નાનપણથી સાથે રમેલાં બહેલાં હોવાથી બેની વચ્ચે સ્નેહભાવ જેવો ને તેવો હતો. ઉર્મિલાના પિતા સુધરેલા વિચારના હોવાથી તેનાં લક્ષની ઉતાવળ કરી નહોતી. પ્રબોધચંદ્રની સાથે વિવાહ કરી પંસો બેચો નહોતો. પ્રબોધ કેળવાયેલો સમજી ને શાન્ત હતો તે ઉર્મિલાના ભાઈ રજનીકાન્ત પાસે વખતોવખત આવતો હતો ત્યારે ખબર પડી હતી. રજનીકાન્ત તથા પ્રબોધચંદ્ર એક જ વર્ગમાં હતા.

વાર્તાની શરૂઆતમાં પ્રબોધચંદ્ર ને ચંદ્રશંકરની વચ્ચે જે વાત થઈ હતી તે ચંદ્રશંકર ઘેર આવી કાન્તાને કરતો હતો તે વખત ઉર્મિલા કાન્તાને મળવા આવી હતી. પ્રબોધના સમ્બંધી વાત થતાં સાંભળવા બિચારી રહી. પરીક્ષા આપવા ના પાડે છે, પૈસા નથી એવા બાગ્યા તુટયા શબ્દો કાને આવ્યા. કાન્તાની નજર એ બાજુ જતાં ઉર્મિલાને બોલાવી ચંદ્રશંકર ત્રીજે માળ આપ્યો ગયો. પ્રબોધના સમ્બંધમાં શી વાત થઈ તે કાન્તાએ 'કમળાશંકર અબ્યાસને માટે પૈસા આપવા ના કહે છે, પ્રબોધચંદ્ર કોલેજમાં રહેવા જાય છે' વિગેરે બધી દફકીકત ઉર્મિલાને સવિત્તર કહી. શ્વાભાષિત્રી તે ઉર્મિલા ખિન્ન થઈ અને વાતોથી મનનો ઉભરો ખાલી કરી જતો બહેનપણીઓ છૂટી પડી.

×

×

×

પ્રબોધચંદ્ર મુખાઈ જવાતું ધારતો હતો તે આપણે ઉપર કહી ગયા છીએ. પ્રબોધના મુખાઈ ગયા પછી પાંચે દીવસે ચંદ્રશંકરને પત્ર આવ્યો. પત્ર વાંચી કાન્તાને પૂછ્યું, "ઉર્મિલા આવવાની છે?" કાન્તાએ કહ્યું "હા, આજ આવવાની છે. પ્રબોધભાઈનો કાગળ છે? ખુશીમાં તો છે ને?" ચંદ્રશંકરે કહ્યું—"હા ખુશીમાં છે. ઉર્મિલાની ખબર પૂછાવી છે. ઉર્મિલા મોસાળ ગઈ હતી તે આવી કે કેમ?" કાન્તા ઝટઝટ પરવારી બપોરના ઉર્મિલાને મળવા ગઈ. ઉર્મિલા કાકી પાસે બેઠી હતી.

ઉર્મિલાની મા મરી ગઈ હતી. તે કાકી પાસે ઉછરી હતી. તેના પિતા ચંદ્રપ્રસાદને ઉર્મિલા અને રજનીકાન્ત બે છોકરાં હતાં. ઘરમાં કાકી સિવાય બીજી કોઈ પુખ્ત સ્ત્રી નહોતી. તેને કાંઈ છોકરું નહોતું. પિયરમાં કોઈ સચુ નહોતું, ને બાલવિધવા હોવાથી સાસરે જ રહેતી. સ્વભાવે સમજી ને શાન્ત હોવાથી ઉર્મિલા અને રજનીકાન્તને મા સાંભરતી નહી. ચંદ્રપ્રસાદ અમદાવાદમાં પ્રસિદ્ધ ડોક્ટર હતા. બન્ને છોકરાંની ધરતી તેમજ બંદારની કેળવણી ઉપર પૂરતું લક્ષ આપેલું હતું. ઉર્મિલાના મામા. વડોદરે રહેતા હતા. ધણી દીવસ થયા હોવાથી બાણેજને બોલાવેલાં હોવાથી તે બન્ને ત્યાં ગયાં હતાં. રજનીકાન્તની વડુ સુપ્રભા ઉર્મિલાની સમ વયની હતી અને નણુંદ બોજાઈને સાર ખનતું હતું. સુપ્રભાનું લક્ષ થયું નહોતું, પણ બન્ને વચ્ચે નિરાજનાં બહેનપણાં હતાં. ઉર્મિલાને લીધે રજનીકાન્ત અને સુપ્રભા

મઝે બોલવા વહેવાર સહેજ થયો હતો ને રજનીકાન્ત વડોદરે ગયો ત્યારે ઉર્મિલા મા રૂઝ પોતાના પતિની ખજાર કઢાડતી ને વળતે નાની ચપ્પણી પણ મુકતી આજ ઉર્મિલા આવવાની હતી તેથી કાન્તા અને સુપ્રભા બન્ને મળવા આવ્યાં હતા સ્તામા કાન્તાએ પૂછ્યું, “ઉર્મિલા આવી કે કેમ?” “સુપ્રભા-હા મહે એમની ગાડી જોઈ હતી મહે એમને તો ન દેખ્યાં કારણ એમની તો મ્હાગ તરફ પુક હતી, પણ...” “કેમ બાબી પણ કહીને આટકી પડ્યા? હુરું કરોને!”

“જુઓ કાન્તા બહેન! ત્હમે મ્હને બાબી એવું એવું ન કહેશો, શુ આપણે બાર પણનો સ્નેહ વીસરી ગયા?”

“હ્યો નહીં કહું હવે, પરણીને આપણો બારે પૂછવીય કે ત્હમે બાબી ખરા કે નહીં”

આમ વાતો કરતા કરતા ઉર્મિલાના બન્ને આગળ આવી પહોંચ્યા, ઘરમા ચેસતાસુદ લક્ષ્મીએ કહ્યું “નાતના ઉજમગણથી બન્ને ભાઈ બહેન સુઈ ગયા છે”

“કમ સુપ્રભા! નહુદને મળવા આવ્યા કે વરને?” એમ કહી સુદરલક્ષ્મી હમી પડી બન્ને જણા ઉપર ગયા આગલી મેડીયે રજનીકાન્ત ચોપડી વાચતો વાંચતો ખાટમા ઉઘી ગયો હતો પાઝલી મેડીમા કાગળ હાથમા રાખી ઉર્મિલા સૂતી હતી, બન્નેના અવાજથી ઉર્મિલા જાગી ઉઠી ને પાસુ જઈવાતા કાગળ પડી ગયો તે કાન્તાએ ઉપાડી લીધો આ કાગળજ ન્હાની કવિતા હતી. તે વાચતા વાચતા ઉર્મિલા સુઈ ગઈ હતી. ઉર્મિલા વિચારમા ન હતી અને બરાબર બોલી નહીં આખરે કાન્તા બોલી

“ઉર્મિલા! શા વિચારમા છે? અમે કાઠિ બેસી નહુવા નથી આવ્યા, વડોદરે જઈ આવીને આવી ચઈશ એમ અમે નહોતું જાણ્યું શુ પ્રતોષભાઈ સાભર્યો છે?”

આ હેલા સમયે કાન્તાના મોઝાથી નિકળ્યા ને રજનીકાન્ત તે મેડીમા દાખલ થયે રજનીકાન્ત ઉર્મિલા પાસે પોતાની ટૂંકની કુચી લેવા આવ્યો હતો ઉર્મિલા કુચી લેતા ઉઠી તે દરમિયાન રજનીકાન્ત અને સુપ્રભાની નજર એક ચઈ અને બન્નેના હૃદય ધબકવા લાગ્યા પીઝને ખજાર પડશે એમ જાણી સ્હેજ સ્મિત કરી રજનીકાન્તે કાન્તાને કહ્યું “ઓહો કાન્તા! તું મળ્યું આવી છે કે?” “ના ભાઈ મને શુ કામ જુઓ? જેવું ધ્યાન ધરતા હો તેની તરફ જુઓને! કેમ, બાબીને જોઈ મ્હને જાણી ગયા કે?” “નાના, એ તો મ્હારી નજરચુક ચઈ વાર, ચન્ડુભાઈ ખુશીમા છે? અને મળશે કે?” “હા, થેજ છે આજ સુધી પ્રતોષભાઈનો કાગળ નહોતો તે જીવ ઉઠાસ હતો પણ આજ સદવારમા કાગળ આવ્યો છે ત્યારથી ખુશીમા છે. ત્હમારો કાગળ છે, બધાના કાગળ છે, નવરાસ ન મળવાથી કાગળ લખી શકતા નહોતા”

“શુ હવે ત્યાં રહેશે?”

“હારતો, એમને લાં ફાંચુ. અહીં એમને હરકત બહુ પડતી”

“ચન્દુભાઈ કેમ કાઈ જણાયા નથી?”

“તમારા આવવાની એમને ખબર નહીં હોય”

“હીકે લારે હું જતા જાઉં છું” એમ કહી રજનીકાન્ત ગયેલ. રજનીકાન્તની પાછળ સુપ્રભાની નજર પશુ વળી.

કાન્તા—ઉર્મિલા! લે તારો કાગળ, હવે કંઈ છે? એટલું કહી ગુજામાંથી કાગળ કાઢી આપ્યો.

ઉર્મિલા—મહે પશુ કાગળ લખ્યો છે અહીં હમે ધારી મે પાચ છ કાગળ લખ્યા પશુ જવાળ જ ન મળ્યો.

કાન્તા—એ તારા કાગળની ગદ જોતા હતા હમે, ખુશીમાં તો છે ને?

વડોદરેથી આવેલું આવ્યું હતું તમાથી બને મેનપબ્લીકોને આપી બીજે દીવમે કાન્તાને ત્યાં મળવાનું નક્કી કરી છું. પચા.

કાન્તા—એ પેરી ને રખત જાનીમન્ત અને ગદ્યકર પ્રબોધકનો કાગળ પાચતા હતા.

પ્રબોધક મુખાર્જી જઈ જોગણીના મેરીયાને મળ્યો અને તેમની માનરત વીસ વીસ રૂપીઆના ત્રણ ટપુસોને બાળી કાઢ્યા. આવેલા રૂપીઆમાંથી જોઈએ તેટલા રાખી જાળીના મેરીંગસ બેંકમાં મુક્યા હતા અમદાવાદ છોડ્યા પછી બીજે કે ત્રીજે દીવમે જે માસીક રકમ તેને અન્નપુષ્પે મળતી હતી તે આવી પહોંચી રૂપીઆ પચામ માગતો હતા તે જ નિવસે લેને મે પાકીટ મળ્યા. મોડું પાકીટ ફોડતા પોતાની છબી ચીતરેલી જોઈ. તે છબીને ખુપરા જગત મખમલનું બરેલું વગ હતું ને લેમાં બરતમમ બહુ બારીક હતું. આ છબીની સાથે નાની ચીરી હતી લેમાં લખ્યું હતું “જોડેનું” પાકીટ તોડશે નહિ, તે જેમ છે તેમ ને તેમ છવની પેઠે સાચવજો, જ્યાં જાઓ ત્યાં સાથે નખજો” આ વાચી પ્રબોધક વિચારમાં પડ્યો. પાકીટ તોડવાની ઉત્કંઠાતો બહુ થઈ, પશુ મન કાળે નખી પાકીટ છબી નોટા સમજી પેગીમાં મુક્યું. પરીક્ષાના દિવસ પામે આવતા જતા હોવાથી અબ્યાસમાં જ શેકાવા લાગ્યો. પરીક્ષાના દિવસ પામે આવતા ગયા તેમ તેમ ચિન્તા વધવા લાગી. તેજો ચિન્તાને આખરે દૂર કરીને શાન્તિથી ધ્રુવર ઉપર આધાર રાખી વાચવા માડ્યું.

પરીક્ષા આવી પરીક્ષાના દિવસ તો જતલો ચાલ્યા જાય છે. સ્વવાગમાં વાચી નાંદી વીસીમાં ખાઈ નવ વાગે પરીક્ષાના ગડપમાં જતો સાંજે ચોપાટી પર ફરી આવી ખાઈ થોડું વાચી સુતો. આમને આમ પાચ દીવસ ગયા. પરીક્ષા પુરી થઈ. માત્ર પરિણામની જાણ

શિવાય મનમા કાઈ નહોતું એક દીનસ સ્થનારમા આરામપ્રુથીમા પડ્યો પડ્યો સત્વતી-
ચદ્ર વાયતો હતો, વાયતાં વાંચતાં સરસ્વતીચદ્રે નિવાહ થયા પછી કુમુદને લખેતો કાગળ
નીકળ્યો ને તેજ વાંચવામા મસ્તુલ થયો, એટલામા ટપાલવાળાએ કાગળ હાથમા લાવી
મુકયો. ચદ્રશકરના અક્ષર ઓળખી ઓપડી ઝરે મૂકી

પ્રિય બન્ધુ પ્રમોધ

ત્રિ ઘણા દિવસથી ત્હારો મગમ નથી, તેથી ચિન્તા થતી હતી ઉર્મિલાએ પણ
એની બહેનને બે ચાર વખત પુછ્યું હતું જવાબમા 'પરીક્ષામા રોકાયા હશે એટલે લખી
શક્યા નહી હોય' એટલું જ કહ્યું હતું હવે મુક્ત થયો હોયશ તો પત્રની આમક્ષા રાખ
છુ. હવે આ તગ્ધ ક્યાં ગે આનતુ છે? સર્વ બન્ધુઓ મળવા તત્પી ગ્લા છે ત્હેમા ઉર્મિલાતો
આનક પક્ષીની પેડે ત્હારી ગદ જુવે છે ત્હારી બાબી તગ્ધથી ખબર મળ્યા છે કે શક
પ્રસાદ ત્હા. આવવાની રાહ જુવે છે, આના પછી લખેતો દીવસ નકી થશે માટેજેમ
બને તેમ જલ્દી આવજે ઉત્તરમા દીવસ નમી થઇ આવશે એમ માનુ છુ હાલ એ જ
જોડેનો. મગ વાચ્યા વગર જ રહે જીલ્યો છે

લી. ગેહી. બન્ધુ

(અપૂર્ણ)

સ્વાગતમન્દિર.

કલાપિનો કેકારવ (ગયા અકથી ચાન)—ગ રા મણિશકરના ઉપોદ્ધાતમાં
પેલા અભિપ્રાયને માનનીય ગણવા છતાં પણ અમારે સવિનય જણાવતુ પડે છે
' કલાપી કવિ નથી પણ રસિક છે ' એ ત્હેમનો મત તેઓ સ્થાપિત કરી શક્યા
!! ત્હેમના આપેલા વર્ણવર્ધના કવન પ્રમાણે પ્રાચીન કે અર્વાચીન કોઈ પણ-
કા મિત્રો પણ—' કવિ ' પદ ધારણ કરવાને આપણને બાગ્યે જ ચોખ
વશે અને શેલિના વર્ણન પ્રમાણે કલાપીને શા માટે ' કવિ ' ન કહેવો એ
!! બ ઉત્પન્ન થશે કારણ પ્રકાશકના જણાવ્યા પ્રમાણે ' ત્હેના પ્રેક્ષકમા મધુરતા છે, મૃદતા
સરવતા છે, ઉદારતા છે, દયા છે ' અને કવિ ન્હાનાલાલ કલપતરામ જોમનો મત
જો અધિકારી છે, ત્હેમના જ કહેવા પ્રમાણે પણ કલાપીને ' કવિ ' કહેવાનો આપણને

હક મળે છે, કારણ સતત પ્રિતામય હૃદયી ગાળનાર અને હૃદયેશ ત્હેના લેખનમા જ તલીન રહેનાર મનુષ્ય કવિ કહી શકાય તો કાકાર મુરસિ હે પોતાના દૂમ જીવનમા જેટલું લખ્યું છે તેટલું કોઈ પણ મનુષ્યને કવિપદ આપવાને પૂરતું છે મહાન પુરુષોના અને ત્હેમા પણ કવિવરોના હૃદયો સુકુમાર અને નમ્રતાભર્યા હોય છે તેથી કલાપી પોતાને કવિ તરીકે નહિ લેખતા હોય એ વ્યાભાવિષ છે (મહાકવિ કાલોદાસની રઘુવંશના પ્રાગબની પ્રાર્થના અને કિરિવર આયગ્ને પોતાની કરિતાઓનો નાશ કરવાનો કરેલો મંત્ર પણ એ જ સૂચવે છે) પરંતુ તેથી ગૂઝગતના સાક્ષર વર્ગની કવિ શ્રી કલાપી તરતની દરજ કોઈ પણ રીતે ઓછી થતી નથી કવિ તરીકે સ્વીકાર્યા પછી પણ ત્હેમને હાલના પ્રથમ પકિતના કવિમણીમા સ્થાન મળે છે કે કેમ એ બીજો મ્હોટો સવાલ છે, અને ત્હેની ચર્ચા બહુ ફગદાપી થઈ પડે એમા કાઈ સંશય નથી પણ અમને તેમ કરવાને હાન સ્થાન નથી તેમ સમય પણ નથી છતાં એટલું તો જણાવીશુ જ કે, સામાન્ય રીતે કલાપીના કાગ્જો તરફ સંદેશતાથી જોયાથી ત્હેમા ગૂઝગતના કોઈ પણ કવિમા નહિ જોવામા આવતી અન્ય સગવટા અને પ્રેમાગતા નજરે પડે છે રાજની કવિ તરીકે, ત્હેમની કૃતિઓમા ૧૪૪૦ની ઝાપ છે નજપુત્ર પણ કવિ હાવાથી ત્હેમના કા પોમા રજપતપ પુત્રની ગભીરતા સાથે કવિત્વના માર્ગનું મમીન છે મુન છે કે કલાપીએ અગમ્ય મુખિયાનનું થલે અગે અને ન ૮ મુખિશકનું કેનેક અગે અનુમરણ મ્યુ છે અગે ત્હેમના આત્મનગે તેમજ અવનન્ય કા પોમા પણ એવું છે કે જે હજુાય હોત તો વધારે સાફ થઈ શકત પરંતુ એમનું ૪૪ જોતા એ સવ દોઢ દર્મિયાથી દૂર થઈ જાય છે અને અતુકગ્જો તથા બ પાન્તરોને કાલુબાગ દૂર મૂકીએ તો પણ બાકી રહેતા જીવનતરગો અને હૃદયવદગિઓમા જન્મ પામેના અતન કાગ્જો પણ આપણા મનને ખાત્રી માં વિના રહેતા નથી જ આ રેખક કવિ છે કલાપી એ સાધન મમયના લેખક કે તેથી ત્હેમને યોગ્ય ન્યાય પ્રસાદ બવિષ્યની પ્રત્તો આપણે સોપીશુ તો તે ખોટું નહિ કહેવાય પરંતુ અમારી એટલી તો ખાત્રી છે, કે જ્યારે એમનાં કાગ્જોમાંથી થલું ખડું નકાસુ અને નિર્માય ગણીને ત્યજી દેવામા આવ્યું હશે ત્યારે પણ ત્હેમાનું કેટલુંક તો એવું અમનત્વ રહેશે જ કે જે એમનું મન્યજીવન આપણામા નિનતર એવ ને એવું તાલુ સુન્દર અને રસમય, વધ ગમશે

નાર-સ્ત્રીઓનો ઉદય આનાર-દરેક સદ્ગૃહસ્થેઆ પુસ્તકના વાચનનો વિસ્તાર વધે તેવો યત્ન કરવાની આવશ્યકતા છે

વિધવાવિવાહ ઈષ્ટ વા અનિષ્ટ છે તે બાબત ચર્ચા કરવાનું આ ગ્રંથનું નથી લેખક પોતે વિધવાવિવાહની વિરુદ્ધ છે એમ લક્ષ્મીબાઈ અને સીતાબાઈના સંવાદ ઉપરથી જણાઈ આવે છે; છતાં વિધવાવિવાહ સ્પૃહસ્વીય નથી તેવું સીતાબાઈના મનમાં ક્યાવનાનો મથમ રનો યત્ન જોટલે અશે અપૂર્ણ છે તેટલે અંગ્ર વિધવાવિવાહ સામેની લેખકની લડત પણ અપૂર્ણ છે. પુસ્તકમાં એક સ્થળે “હે રઘુવર, હે કર્પાસ, આરો પતિ મરી ગયો નથી, હવે મારા અંત કરશુંમા જીવતો છે” એવા વચન પુનર્લમ્ કરનાર વાલી વાનગની સ્ત્રી તારાના મુખમાં શૂદ્ધ સ્નેહના દૃષ્ટાંત તરીકે મૂકવામાં આવ્યા છે તે વાચક પર ગંભીર અસર કરવાને બદલે કાંઈક હાસ્ય ઉત્પન્ન કરે છે આ વચનો તથા ‘મુસલમાન બન્ધુઓના રાજ્યમાં લોકોને ધર્મસ્થાપના કરના અવકાશ નહોતો અને પાઠશાળી ઇંગ્લેન્ડ દિન્દને સર કપ્પે એટલે રાજ્યકર્તાના દેશમાં આવતી બાપા અને રિવાજોનું અનુકરણ સ્વાભાવિક રીતે બધે થાય છે તેવી રીતે અહિં પણ થયું છે, અને શાસ્ત્રમાં વિધવાવિવાહ શાસ્ત્રવત્ છે એવા સ્લોકો પણ પેશી ગયા છે’-આ ગળે લક્ષ્મીબાઈ જેવા ઉચ્ચ પાત્રનું મૌન કાંઈક કમી કરે છે અંગ્રેજો આવ્યા પછી વિધવાવિવાહ સંચાલ્ય છે એવું જ્ઞાતાનનારા સ્લોકો શાસ્ત્રમાં ધુસી ગયા, આ એમ તદન નવીન ક પના માત્ર છે અને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી કાંઈ પણ તેનો સ્વીકાર કરી શકે એમ નથી આ નવલકથાના ૧૩૪ મે પાને સાતમી પંક્તિ મૂકી પાછળની દમ બાગ પંક્તિઓ મુખ્ય કરીને ૮-૧૦-૧૧-૧૨-૧૩ મી પંક્તિઓ લેખકે ફરી વાંચી તેમાં કેટલોક ફેરફાર કરી પુસ્તકની ચિપ્તા માયમ રાખવાની આનસ્યતા છે આ પુસ્તક સ્ત્રીઓને ખસી સ્ત્રીને વાચવા લાગક હોઈ તેમાં જરૂર સુધારો કરવો જોઈએ છીએ

સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કરવાના-હિન્દુ સંસાર ઉચ્ચ અને મુખપૂર્ણ કન્યાના-મુખ હેતુથી શુન્નર સાહિત્યમાં પ્રકટ થયેલા જૂજ પુસ્તકમાં આ પુસ્તકને પણ ગ્રંથ આપી શકાય તેવી સામાન્ય રીતે તેની રચના થયેલી છે

હિતશિક્ષા-આ નામનું ન્હાનું, મેનલ ૩૨ પેજ ૧૬૦ પાનાનું, પુસ્તક જૈન જ્ઞાનપ્રસારક મહાજ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયું છે તેમાં તેના મુખપૃષ્ઠ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે “સ્વાભાવિક-કુદરતી નિયમો ઉપર બધાવલા અને આ લોક તથા પરલોકમાં મુખ આ પનારા સાદાં સત્યો’ કેટલાક ધર્મ જીતાર્થેઓની આગળ એક વિદ્વાન મુનિ મહારાજના મુખમાંથી કલાવવામાં આવ્યાં છે, અને નીતિ તથા વ્યવહારને પહે તે ધર્મો ઉપયોગી અને મનન કરવા યોગ્ય છે જો કે લેખકે આ સત્યોને “સર્વ ધર્મોને માન્ય” ગણી પ્રદર્શિત કર્યા છે, છતાં સ્વાભાવિક રીતે જ તેમના તરફથી જૈન ધર્મના ખાસ સિદ્ધાંતો પ્રકાશિત કરવા તરફ વિશેષ વલણ, પટાતરે તેમજ સ્પષ્ટપણે, રખાયું છે, અને એક સ્થળે તે એટલે સુધી કે “સદસહવિવેકબુદ્ધિ (conscience) ની આજ્ઞા ઉલ્લંઘીશ નહિ” એ મથાળાના વ્યાખ્યાનમાં માત્ર જીવહિ સાના દોષનો જ ઉપદેશ કરેલો છે તો પણ બાપાની સાદાઈ, શૈલીની સરળતા, વિષયનું વિવેચન ધ્રુવ તરફ સામગ્રી રીતે જોતા આ ન્હાનું પુસ્તક ખાસ વાંચવા લાયક જણાય છે; અને સામાન્ય વર્ગના મનુષ્યોએ અવલમ્બ જણવા જોના કેટલાક

“સાદા સત્યો” તુ શિક્ષણુ તેમને સહેવાઈથી મળે એવો લેખકનો આ પ્રયાસ સ્તુત્ય છે

દિલ્લી દરબારુ—બ્રિટિશ મહારાજ્યના રાજાધિરાજ નામદાર સાતમા એડવર્ડના ઇ સ ૧૯૦૦ માં હિંદુસ્થાનમાં થયેલા સંબંધારોહણની સમયે દિલ્લી શહેરમાં જે બંધ આડખરી દગબાર ભરવામાં આવ્યો હતો તેનું સનિસ્તર વર્ણન આપવા અથવા પુસ્તક રચાવલું છે તે વાંચી જ્ઞેતા જણાય છે કે લેખકે પોતાની તે વખતની વિકટ સુસાદરીમાં પણ દરેક ઉપયોગી વસ્તુ તથા બનાવનું ધણી જારીકાઈથી અવલોકન કર્યું છે, અને તે સમયની ધણી ખરી અગત્યની ખીના, રસિક વર્ણન રૂપે આ પુસ્તકમાં સમાવેની જણાય છે તથા ભરાયલા હિંદિ પ્રદર્શનના મળધમાં મુર્જગ્ગબન્ધુઓની કર્તવ્યબુદ્ધિને જામત કરવા લેખકે યોગ્ય ઉપદેશ કર્યો છે પરંતુ કાલક શોષારક વાત એ છે કે ભૂખે મગ્તી પ્રજાના અનામતે મુકેલા ધનનો, આમ લખલટ, નિરર્થક માર્ગે, અને દેશપ્રદેશમાં પોતાનો બાદશાહી દમામ દયાવવાનો લોભ સતોરવા ખાતર જ, દુર્વ્યય થયેલો જોઈ મ્હાં પણ અદંશ પ્રેમી નરને ઉભરાઈ આરે એવી લાગમ્મી લેખક આ પુસ્તકમાં દાખી નાખી લાગે છે પુસ્તકના અંતભાગમાં હિંદુસ્થાનના મ્હોટા અધિકારીઓ ગઝાઓ તથા નામકિત અગ્રેસરોની જે છખીઓ આપેલી છે, તે આપણા દેશની ચિત્રો ડાખવાની કળાની ખામી જ પ્રદર્શિત કરે છે છતાં આ પુસ્તકથી ગુજરાતના વર્ણનાત્મક ઐતિહાસિક સાહિત્યમાં વધારો થયો છે, અને અમારા વાચકોને આ પુસ્તક વાંચી જ્ઞેતા અમે ખાસ બલાગણુ દરીએ છીએ

સમય તરંગ.

ઝીકેળવણી—૧૩૬૬. નાન્યના ઇ સ ૧૯૦૨-૦૩ તથા ૧૯૦૨-૦૪ એમ બે વર્ષના હાનમાં બહાર પડેલા રીપોર્ટ ઉપથી જણાય છે કે તે રાજ્યમાં થેંગ શિક્ષણુ લેતી કન્યાઓની સંખ્યા બાદ દરીએ તેમણુ નિચાળે જતા લાયકની વધતી આખા નાન્યમાંની કન્યાઓની કુલ સંખ્યામાંથી એકઠે ૮ આગાઓ સાગામાં મ્હાંજણી લે છે

ઝીકેળવણીનું હિત વધારવા મળધી વિચાર કરવાને વાગ્ને ખજળની સરકારે જગજગ ૪૦ ગ્રુદરથો અને સગ્ગારીઓનું એક મન્દિર-સ (વિચારક મંડળ) નીમ્યુ હતું, તથા તે ચાનુ માસની તા. ૮ મીએ મન્યુ હતું

હિંદુસ્તાન મંદુર શેઠ તાતાના સ્મરણમાં નવસારીમાં તેમના મ્હોટા બહેન રતનબાઈ તરફથી નવાજબાઈ વાળી કન્યાચાળાની સઘળી બાળકીઓને ગદા માસના અતમા કપડા બહેચવાની ધાગણુ રાખી હતી, પરંતુ તે કપડા તૈયાર ન થવાથી તે કામ આગળ ઉપર મુલતવી રહ્યુ હતું આ સખાનતના સ્વરૂપમાં ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવું એ છે કે, ધનામ બહેચનાર બાઈ શ્રીમત હોવા છતાં, બહેચવાના કપડા રેશમી ચલકનાં, કે આજકાલની ફેશનની શીલાઈ કે ધાટના, કે મ્હાંપિણુ રીતે ધણાં કિમતી નથી, પણ આ ગરીબ કસ્ટામાં કાલાકુલી અને દેખાદેખીથી તરેહવાર ફેશન અને શીલાઈના ધણુ ખરચાળ કપડા મ્હેરવાની ગાડી રીત વધી ગઈ છે, અને ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓ અને છોકરીઓમાં પણ કપડાની

બાળતમાં અતિસય ઇતરાટનો જેખાવ નબરે જોવાના સાદાં બાઈ રતનબાઈને પ્રસંગ આવ્યા છે, તેથી નામુશ થઈ તે રીત નાબૂદ કરીને સ્વચ્છતા અને સાદાઈ બરેલાં કપડાં વાપરવાનો બોધ દેવાના હેતુથીજ, ગરમ તથા સુતરાઈ, પણ વ્યવહાર ઉપયોગમાં આવે એવાં સાદાં કપડાં બહેનવાનું આ બાઈએ પસંદ કર્યું છે.

ગુજરાતમાં પૈથાપુર ગામે મજેલી જૈન કોન્ફરન્સમાં પ્રસિદ્ધ જૈન વિદ્વાન, શ્રી. શુભાનંદ દ્વારા પ્રમુખપદેથી બાપણ આપેતાં તથા મુંબાઈમાં આવે સમાજમાં શ્રી. મણિશંકર રતનજી ભટ્ટે “આર્યોનાં કર્તવ્ય” એ વિષય ઉપર બાપણ આપેતાં, સ્ત્રીજીવણીની અગત્યતા તથા મદત્તા સંબંધી ઘણાજ ઉત્તમ અને ગંભીર વિચારો દર્શાવ્યા હતા.

[વિધવાવિવાહ—] પંજાબમાં જોઆનપુર ગામે ગયા માસમાં બારીયા કેમમાં એક વિધવાપુનર્લેસ થયું હતું. પરણનાર ગૃહસ્થ મથુરાના રહીશ અને એન્જનીયર છે, અને તેમની ઉંમર ૩૫ વર્ષની છે. કન્યા લાહોરના એક અમલદારની ૧૫ વર્ષની પુત્રી છે. તે બાળક હતી ત્યારથી વિધવા થઈ હતી, અને તેનાં પ્રથમ લગ્નનો તેને કાંઈ ખ્યાલ સુદાં નથી. તેને ઉચી કેળવણી આપવામાં આવી છે, અને તેનાં કુટુંબની બીજી સ્ત્રીઓએ પણ તેનાં પુનર્લેસ કરવાની ખુશીથી સંમતિ આપી છે.

[હિંદુસંસારરૂપણ—] મુંબાઈમાં બુલેધર તળાવમાં પડી આપઘાત કરવાના ગુન્દા માટે એક પંદર સોળ વર્ષની યુવાન સ્ત્રી ઉપર કેસ ચાલતાં તેણે જણાવ્યું હતું કે પોતાની સાસુના હમેશના અસહ્ય માર અને જુલમને લીધે તે તેમ કરવા દોરાર્થ ગઈ હતી. તેના પતિ વગેરેની જુબાની ઉપરથી તે વાત સાબીત થતાં માજીસ્ટ્રેટ આ બાઈની સાસુને હવેથી કદી પણ તેના ઉપર કાંઈપણ જુલમન કરવા ધમકી આપી હતી, અને તેના પતિને પોતાની પરજોશી પત્નીની ચોખ્ખ સંબાળ દેવાની ફરજ ઉપર ધ્યાન રાખવા, તથા તે બાઈને ફરીથી દ્રોહપણ પ્રસંગે આવું કામ ન કરતાં જુલમ વેંકવા વખત આવે તો એકદમ તે વિષેની કોર્ટમાં ફરીયાદ કરવા, સચના આપી હતી; અને ઉશ્કેરાઈ ગયેલી અવસ્થામાં કરેલા ગુન્દા બદલ તે બાઈને નામની-એક દિવસની આસાન કેદની-સજા ફરમાવી હતી.

મુંબાઈમાં ૧૭ વર્ષની વયની એક પત્નીએ પોતાના પતિ પાસેથી બરણપોષણ મેળવવાની માંગેલી શરીયાદનો કેસ નીકળતાં તેનો ૧૨ વર્ષનો પતિ કોર્ટમાં આવી ઉભો રહ્યો ત્યારે આટલા ન્દાના છાકરાને માથે પોતાના ઉપરાંત બીજાનું બરણપોષણ પુર પાડવાની ફરજ કેવી રીતે નાંખવી એ બાળત ન્યાયાધિશને વિચાર થઈ પડ્યો હતો.

સુરતની દશલાહ ગાંધિમાં એક વિધવા બાઈએ પોતાની ૮ વર્ષની બાળકીને, પૈસા લઈ, એક મ્હોટા ત્રીજવર (ત્રીજવાર લગ્ન કરવા નીકળનાર) સાથે વિવાહ કર્યા બદલ તે ન્યાતનાં પંચે તે બાળત તપાસ કરવા એક કમીટી નીમી હતી. આ કમીટીએ તપાસ કરી એવું જણાવ્યું કે કન્યાવિકલ થયો છે એ વાત તો નક્કી, પણ વિવાહ તોડવો એ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે ઠીક ન ધારતાં, હરાવ્યું કે લગ્ન કરનાર તથા કન્યાની મા પાસેથી કન્યાવિકલના દોષ બદલ રૂ. ૫૦૧ નો દંડ લેવો, અને કન્યાને ૧૩ વર્ષની વય થતાં સુધી પરણાવવી નહિ એવી બંને પક્ષકારો પાસેથી કજીલાત લેવી. કમીટીનો આ હરાવ ન્યાતનાં પંચે કબૂલ રાખ્યો હતો.

આખા મુંબઈ ઇલાકામાં સૌથી જુનીને જાણીતી આશરે સોળ
વરસ થયાં સ્થાપન થયેલી.

ગિરનાર લોટરી-ભાગ સાતમો.

કુલ ટિકેટો ચાર લાખ, દરેક રૂપિયા એકની એમાંથી પહેલેથી છૂટા
ભાગ સુધીમાં ૩૦૯૧૨૨ (વગર અનુક્રમે) ટિકેટો નીકળી છે, અને કુલ રૂપિયા
૧૧૭૯૬૭-૮-૦ ઇનામના કાઢવામાં આવેલ છે

યાત્રાગુ વગેરેનાં સુખ-મગવડ માટે ગિરનાર ડુંગરપર પગથીયાં બાધ
વાના નાવૈજનિક કામ માટે આ લોટરી કાઢવામાં આવેલ છે અગાઉથી પૈસા
ન મળે તો 'વેદ્યુપેએબલ'થી પણ ટિકેટો મોકલવામાં આવે છે. ગ્રાહકોએ
પોતાનાં નામ-કામ ઠેકાણાં સાથે આફ અસર નીચે જણાવેલા બે સેક્રેટરી
એમાંથી ગમે તે એક સેક્રેટરી તરફ પત્ર લખી ટિકેટો વેળામર મંગાવી
લેવી લીધ કરશે તે વખતે રહી જશે.

ગયો અવસર કરીને આવતો નથી, આવી તક વારંવાર નજીની-નથી.
જરૂરયાન ટિકેટો ખરીદનારને બીજી લોટરીઓ કરતાં કમીશન વધારે આ-
પવામાં આવે છે.

છગનલાલ હરિલાલ પંડ્યા બી. એ.

પુરુષોત્તમ કહાનજી ગાંધી.

જુનાગઢ (કાઠિયાવાડ).

જુનાગઢ પાંજરાપોળ લોટરી.

ટિકેટો એક લાખ, દરેક રૂપિયા, એકની

પહેલું ઇનામ રૂ. ૧૦,૦૦૦.

નાનાં મોટાં થઈને કુલ ઇનામ ૨૬૪૫ છે.

નસીબ અજમાવી જોવાની આ ઉમદા તક છે. વળી પુણ્યતુ-પરમાર્યતુ
-ધર્માદાતુ-નિદાતુ આ કામ છે, અને તે સાથે સ્વાર્થ પણ છે ખાતરી રાખજો.
કે એક રૂપિયો ખર્ચવાથી તમે કદી ગરીબ થઈ જવાના નથી, પરંતુ જો
લાગ્ય હેવી પ્રસન્ન થશે તો એકદમ પૈસાદાર થઈ પડશો ઇનામતું પ્રમાણ
સૌથી વધારે છે, તે મુદાળલો કરનારને માલમ પડશે. છ ટિકેટો અરધો
રૂપિયો અને અગિયાર ટિકેટો એક રૂપિયો કમીશનનો અપાય છે. ઉધારે
ટિકેટો નહીં મંગાવતા જોઈતી ટિકેટો નીચે દર્શાવેલ બે સેક્રેટરીએમાંથી ગમે
તે એક સેક્રેટરી તરફ વિગતવાર સૂચના લખીને વગર વિલંબે 'વેદ્યુપેએબલ'થી
મંગાવી લેવી. "ધમના કામમાં લીલ કરવી નહીં." એ કહેવત પ્રતિદ્ધ છે

છગનલાલ ગુલાબદાસ કાજી

પુરુષોત્તમ કહાનજી ગાંધી

જુનાગઢ (કાઠિયાવાડ).

બાળકમાં અતિશય ઇતરાદનો દેખાવ નજરે જોવાના માદા બાઈ રતનબાઈને પ્રસંગ બાબત છે, તેથી નાખુશ થઈ તે ગીત નાખૂદ કરીને અવ્યજ્ઞતા અને સાદાઈ ભરેલાં કપડા વાપરનાનો બોધ દેવાના હેતુથીજ, ગરમ તથા સુતરાઉ, પણ વ્યવહાર ઉપયોગમાં આવે એવા સાદા કપડા વહેચવાનું આ બાઈએ પસંદ કર્યું છે.

ગુજરાતમાં પેથાપુર ગામે મળેલી જૈન કોન્ફરન્સમાં પ્રસિદ્ધ જૈન વિદ્વાન, મી શુભાબયદ દેવુએ પ્રમુખપદેથી ભાષણ આપેતા તથા શુબોધમાં આર્ય સમાજમાં મી મધુશકર રતનજી ભટે “આપોના કર્તવ્ય” એ વિષય ઉપર ભાષણ આપતા, સ્ત્રીકેળવણીની અગત્યતા તથા મહત્તા સબધી ઘણાજ ઉત્તમ અને ગંભીર વિચારો દર્શાવ્યા હતા.

વિધવાવિવાહ—પંજાબમાં જોગ્યાનપુર ગામે ગયા માસમાં ભાગીયા કોમમાં એક વિધવાપુનર્લેખ થયું હતું. પરણનાર ગૃહસ્થ મગુરાના રહીશ અને એન્જનીયર છે, અને તેમની ઉંમર ૩૫ વર્ષની છે. કન્યા લાહોરના એક અમલદારની ૧૫ વર્ષની પુત્રી છે તે

સુન્દરી સુબોધ.

[૨ છંદ] ઈ. સ. ૧૯૦૫ જીન—જેઠ વ. સં. ૧૯૬૧. [અંક ૧૦ મો.

કાવ્યકુંજ.

વેલુ.

અનળ કે વેલુ વાગી, વેલુ વાગી.

હું તો આછી નીંદગાથી જાગી, જાગી !

મ્હારા મનની મહેમાની આગી.

અનળ કે વેલુ વાગી, વેલુ વાગી.

જુલસેજની દિન્ડોલદોરી ડોલી, સખી !

બોલોલોલના કસોલ જોલ જોલી,

અનળ કે વેલુ વાગી, વેલુ વાગી.

હાડે ટહુકે અનળાં નેન નમણા, સખી !

સર્યાં સહિયર ! સલણા મ્હારાં શમણા,

અનળ કે વેલુ વાગી, વેલુ વાગી.

ધીમી ધીમી અમીની હલકે આવી, સખી !

મીઠી હલકે મ્હને એકઝી હસાવી; .

અજળ કે વેલુ વાગી, વેલુ વાગી.

ન્હાનાલાલ હલપતશમ કવિ,

સખીને આમન્ત્રણ,

(ગરબી.)

સખી ! રમીએ આવો સૌ રનેદથી રે લોલ, દરીએ મીઠી મીઠી વાતડી,
સખી ! દુખમાં સૌ દીનનાં બૂલતાં રે લોલ, સુંઘરીએ સખની વાટડી;
સખી ! આવો આવો સૌ ખેલીએ રે લોલ, લઇને વિનય બધી બાતથી;
મખી ! તાગી સૌ ઝીલીએ રંગથી રે લોલ, રઝિયાળા રાત રી આજની !

(સાખી) રપમય આદર આદલે, પાયરો રી આ ઠીક,
એપર આવો ખેલીએ, ગાતાં રૂંડાં ગીત.

બુઓ આદલો પધુ કેવા દસી આખમાં રે લોલ !
વિણી તારલાનાં ડુલ ફેડે લાડમાં રે લોલ !
ઝુઝી ખેલતો શો બય વિમલ આબસે રે લોલ !
મખી ! ખેલીએ ન કેમ ત્યારે આપણે રે લોલ !
સખી ! રમીએ—

(સાખી) શીતકર વાયુ શો વળી, ઓઠી ડુલ સુવાસ,
અજસિશું સમ ગેલથી, રસમય ખેલે રાસ.

કદી આપણામાં કોડ કરી જૂમતો રે લોલ !
કદી વૃક્ષતણી યજ્ઞ દિગ્ધી જૂલતો રે લોલ !
કદી ગાય મૃદુ ગાન સંગ પાંદડે રે લોલ !
સખી ! ખેલીએ ન કેમ ત્યારે આપણે રે લોલ !
સખી ! રમીએ—

સખી) કોયલ મધુરી દ્વરથી, સ્વેદી બંસીનાદ,
સમન્નવતી સાનમાં, 'મૂકો છવક્યાટ'.

મુશી શીખ વધુ મલિત વાયુ હિંચતો રે લોલ !
વળી ચાંદલો શો દિવ્ય અમી સિંચતો રે લોલ !
મુકયો છવનો ક્યાટ વાયુ ચાંદલો રે લોલ !
સખી ! ખેલીએ ન કેમ ત્યાદે આપણે રે લોલ !
મખી ! રમીએ—૦

(સાખી) રંજક રંજતી મૌખ્યલ, ફેંકે હર્પ—તરંગ,
ઝીલી પીચે રસ અસી, વાયું—કોયલ—ચાંદ.

સખી ! ઝીલીએ આવોને ત્યારે આપણે રે લોલ,
વળી, પ્રીત ધરી પીચે સળી આપણે રે લોલ;
સખી ! ઉરે ખેલી ખેલે નધાં આગણે રે લોલ !
મખી ! ખેલીએ ન કેમ ત્યારે આપણે રે લોલ !
સખી ! રમીએ—૦

વસન્તવિનોદી.

(શિશુમળલ)

ગૃહધર્મ.

અભણ માતાથી ઓકરાં ઉપર થતી અસર.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

ત્રીલેખ—(લખનાર ખેન છવીઆઈ નાનજ.)

વળી મુખ્ય વાત એ છે આ દુનિયામાં આવીને શું કરવાનું છે. તે અચાન માતા

ઈશ્વર સંબંધી જ્ઞાન
આપી શકતી નથી

પોતાનાં ઓકરાંને ચીખવી શકતી નથી. ઓકરૂં બોલવા સીખે ત્યા-
રથીજ હરેક વાતમાં તેના આગળ ધ્વિરનું નામ લેવું જોઈએ,
કે જોયો પહેલ પહેલું તેની છબથી ધ્વિરનું નામ નીકળે, પછી

જ રહેલી છે. કેળવણી પામેલી માતા પોતાનાં છોકરાંને નાનપણથી જ સત્ય બોલવાપર નજર રાખે છે. અને તેથી તેઓ સુખી થાય છે. અજ્ઞાન માતા એ સંબંધી કંઈ જ જ્ઞાન આપી શકતી નથી; કોઈ પ્રાણીને દુષ્ટી ક્ષણતમાં જોઈ તેના વિષે આપણા મનમાં લાગણી થાય, તેને દયા કહે છે. માણસમાં દયા હોવી જોઈએ. કેળવણી પામેલી માતા પોતાનાં મનમાં દયા રાખે છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ દયાવાન થાય છે. વળી દયામાં કેટલા ગુણ છે! કેળવણી પામેલી માતા પોતાનાં છોકરાંને કહે છે કે, દયાથી ધર્મ વધે છે, દયાથી પાપનો નાશ થાય છે અને પૈસા વગર પણ બધા કર્મનું ફળ એથી મળે છે. એવી રીતે દયાના ફાયદા પોતાનાં છોકરાંને ગણાવે છે. મૂર્ખે સ્ત્રીઓમાં દયા યોડી દોય છે. તેથી તેનાં છોકરાં પણ કૂર થાય છે. તુલસીદાસ કહે છે કે,

“ દયા ધર્મદે મૂલ હે પાપ મૂલ અભિમાન,
તુલસી દયા ન જાંડીએ જળ લગી ઘટમે પ્રાણ.”

દયા એ ધર્મનું મુળ છે. અને અભિમાન એ પાપનું મુળ છે. તુલસીદાસ કહે છે કે, જ્યાં સુધી યરીરમાં પ્રાણ હોય ત્યાં સુધી દયા છોડવી નહિ. વળી છોકરાંમાં કમાનો ગુણ પણ હોવો જોઈએ. કારણ કે એ પણ એક મોટા મહુગુણ છે. કોઈ દિવસ કોઈ માણસ પોતાના વાંકમાં આબુ હોય, તો તેને ક્ષમા કરવી. જો સ્ત્રી ભણેલી હોય તો તે પોતાનાં છોકરાં પામે જીન છોકરાંનો વાક ક્ષમા કરાવે છે.

કેટલી એક અજ્ઞાન માતાઓ પોતાના છોકરા વેપાર અર્થે અથવા વિદ્યા અર્થે પરદેશ જાય છે, ત્યારે અમણ માતાઓ તેને ના કહે છે, અને કહે છે કે, અરે એટલે બધે દુર મારા દીકરાને હું તો નહિ જવા દઉં. હરો, આખો રાટલો ખાતાં તે અર્થો આશું ? પણ હું તો નહિ જવા દઉં. એવી રીતે પોતાના છોકરાને બીક લગાડીને તેને પરદેશ જવા દેતાં નથી. તેથી પારકા દેશથી લોક અનુભવા રહે છે. અને તેથી દેશમાં વેપાર તથા વિદ્યાજ્ઞા સુધારોવધારો ચલે નથી. પણ જો માતાઓ કેળવણી પામેલી હોય તો, તેઓ પોતાના છોકરાને પરદેશ વિદ્યા વેપાર કરવા દે છે. અને દેશાટણ કરાવીને હુશિયાર કરાવે છે. તેથી કરીને તેનાં છોકરાં વિદ્યા તથા વેપારમાં હુશિયાર થાય છે.

અજ્ઞાન માતાઓ પોતાની દીકરી છ સાત વર્ષની થાય, ત્યારથી તેને દાસીની આદ્રક હલકો ધંધો કરાવે છે. પણ સંધતાં, શીવતાં બરતાં, તથા બણતાં, વગેરે શીખવતી નથી. અને છાણુ લેવા મોકલે છે. તેથી છોકરીઓ નાનપણથીજ ગુલામડીની આદ્રક કામ કરી કરે છે. પણ તેને ખીજો ધંધો કરવો ગમતો નથી. એટલે સાસરે જાય ત્યારે પણ તેમજ. સાસુ છાણુ લેવા તથા ખડ લેવા મોકલે છે, તેથી છોકરીઓનો બવ ગુલામ

પણામાજ્જ નય છે. પણ તેને બદલે તેને કેળવણી આપી હોય તથા ભરતાં, શીવતાં, શીખવું હોય તો તે છાણુ તથા ખડ કરતાં પણ વધારે ફાયદા. વળી ઘેર બેઠાં બેઠાં તેથી આખર પણ ખરી. અને સ્ત્રીજાતિને એકલી ગતમાં બટકવા મોકલવી, એ ઘણું નંગલીપણું છે. પણ જો ભણેલી માતા હોય તો તે પોતાની દીકરીઓને સારી રીતે ભણાવે, તથા ભરતાં, શીવતાં, મારી રચોઈ કરતા વેતરતા, ચુંચતાં વગેરે શીખવે તેથી તેની દીકરીઓ હુંશીયાર થાય. અને વળી તે છાણુ તથા ખડ કરતા ને પણ ઘેર બેઠાં વધારે કામ કરે છે. અને વળી આખર કામ કર્યું કહેવાય.

આબળ માતાઓથી ઉપર દેશ તેટલા ગેરકાયદા થાય છે. માટે આપણા દેશની હાલત સુધારવા માટે, આપણા દેશના બાળ નીતિવાન, સદા જાણ અરણી, આમ્રહી, કૃતસાહી, શરાં, તથા બુદ્ધિમાન કરવા માટે પ્રથમ આપણા દેશની માતાઓને સુધારો ને તેથી કરીને જ પ્રજાનો સુધારો થશે. માટે, હે મારા દેશી બધુઓ દેશનું હિત ચાહીને પ્રથમ માતાઓને સુધારો. તેથી બધી પ્રજા સુધરશે અને તેથી દેશ ચડતી ઐતિહાસ આવીશે. સર્વે જાતો ને સદકુલુષ હિંસરની પ્રાર્થના કરો કે અમારા દેશની દશ સુધારવાના ઉપાય દર્શાવે

(સંપૂર્ણ.)

વિવિધવિહાર.

બાળકની કૃતેવ, તે કેમ રાખવી.

(ગયા અ કથી આપુ.)

(૭૭) કેટલાક બાળકો લાડમાં “ તોનણું ” બોલે છે અથવા બોલતા જબ અચકાચ છે તેને પ્રથમથીજ સુધારવાની કોશીશ કરવી.

એ દરતુર છે કે જેમ જુરસામા આવી ઉતાવળે બોલવા નય છે તેમ તે વધારે અચકાચ છે, તે વાત ધ્યાનમાં રાખી ન્યારે ન્યારે જુરસામાં આવે ; ઉતાવળે બોલવા નય સારે એકદમ શાંત પડી ધીમે ધીમે બધા શબ્દો સ્પષ્ટ બોલવાનું સમજાવવું.

(૨૮) છોકરું એકલું રમતમા પડે આખડે અને કાંઈ વાગ્યું નથી એમ જણાય તો તેના સામુ જોતું નહીં તેમ હસતું પણ નહીં, અને તેની આસનાનાસના કરવા તેને હાથમા પણ ન લેતું તો તે તરત જી પાછું રમવા મડી જશે પણ તેની આ મગ જઈ ઉઠાડનાની જરાપણ કોચીસ કડશે તો તે રોધ પડી રમતું બંધ થઈ જશે

એજ પ્રમાણે કાંઈ કદાસ કરી મઠ અસકય અથવા ગેરવાજબી વાતમા હદ પકડે અથવા નીમાય તો તેને મનાવવાની અથવા સમજાવવાની કોશીસ કરવી નહીં પણ એકલું છુટ્ટ મૂકી દેતું તેને જ્યારે જાણવામા આવશે કે કાંઈએ દરકાર કરી નહીં ત્યારે થાકીને ગેતુ બંધ પડી જશે અથવા રીસ ઉતરી જશે

રીમાગ છોકરાની કદી ખુશામત કરવી નહીં તેને તો પાતું જ મુકતું ત્યાર મુધરે

(૨૯) આગકને કાંઈપણ નવું જાણવાની, કોઈ ચીજ વસ્તુ દેખી અથવા કાંઈ વાત સાંભળી તો તેના અબધમા અનેક મવાનો પૂછી ખુલાસો મેળવવાની બહુ ઉત્કંઠા રહે છે તેને અણસમજી માતા “ લવનવ મા કર ”, “ અમથો બકારો કવો માગ્યો છે ” એમ કમકોરી અપમાન કરી તેની પૂછપરછ કરવાની દેવ, જે ‘ કુટેવ ’ નહીં પણ સાચી દેવ છે, તેને દાગી દઈ મદ કરી દે છે

આ બહુજ ઉપયોગી વાત ધ્યાનમા રાખવાની છે કે તેના સરાવો વામળા જરાપણ કંટાળો ન બતાવેલ પણ થયાચકિત ખુનાસો કરી તેને પૂછેલી વાત સમજાવવી અથવા ખીનું કોઈ જાણતું હોય તેને કહેવું કે સમજાવે એવી રીતે પૂછવાની દેવને જાણત કદી કોત્તેજન આપતું શરઆતમા તેની સમજાવકિત વધારી શુદ્ધ ખીનવવાનું એજ મુખ્ય સાધન છે

(૩૦) જે કાંઈ ચીજ હાથમા આવે તે ભાગી દોકી મ્હોમા નાખી જોવાની કુદગતી દેવ હોય છે વારંતે જી સાકુ વચેર નુકશાન કરતાં ચીજને તેનો હાથજ ન પડાવે એટલે દૂર નાખી, જેથી તેને વાનવાગ અવાળી રોવરાવતું ન પડે

(૩૧) તદુસ્ત છોકરું સદા અપગ હોય છે. અને કારકિર્તું કાઢક ઉઠાડળાપણુ, ભાગદોડ, દોગનાખ, કપાંજ કરે છે તેને વારંવાર ટાક્યા કરવાથી અને ધમકાવવાથી સુસ્ત અને નિર્ભય બની જાય છે જ્યાંસુધી કોઈ તરેહનું નુકશાન ન થાતું હોય ત્યાં સુધી તો તોફાન કરવા દેવું નહીં તો તેની અપજાતાનો કાંઈક મારે રસ્તે ઉપયોગ લેવાની તત્ત્વીજ કરવી અથવા તો તેને એવું મમતુ કામ બતાવી દેવું કે જેથી તે તોફાન કરતું જૂઠી જાય, ધરકામમા નુકશાન ન થાય, અને તેની અપજતા ચાતું રહે

(૩૨) બચ્ચાને ખીમતી ઉઠાગી મમત મેળવવી નહીં. તેથી, તેને દુખ થાય છે અને ચીડીયું બની જાય છે

(૩૩) બહાર ચોકમા કે આગણમા દીવસના ભાગમા ખુલ્લી હના અને સૂર્યના પ્રકાશમા ફટથી ગમવા દેવું “ સરદી લાગશે ” “ ગરમી નાગશે ” “ નજર પડશે એવું બોલી બોલી અધારામા મોઢી રાખી છોકરાને વેહેમી, માવગીયું અને પોસીદું (નાનુક) બનાવી સુકવું નહીં

(૩૪) કોઈ બહારના વાહિત માણસ પાસેથી નાંધ ચીજ માંગે નહીં, અને માંધ કાંઈ ચીજ પૈસા કે ખાવાનું વગેરે આપવાનું કરે તો તે તમારી રજા વગર લેવા હાથ પશુ ન ધરે એવી તાલીમ આપવી

(૩૫) કોઈને મેલ કરતા મારે અથવા માગ દેતા રીખે તો એકદમ અટકાવવું એવ વખતે લાડમા સામગ્રી અથવા બ્લેઈ રહી હસ્યા કગવાથી એવા ખરાબ કામમા ઉત્તેજન મળે છે

છોકરૂં મેલ કરતું બિલાડીના બચ્ચા અથવા કુતરા કુતરીયાને પૂછડીથી ખેંચે છે અથવા તેના ઉપર બેસી ફેરે છે, અથવા તો છોકરા પાસે દીવો ધરતા તેને પકડવા જાપટ મારે છે, ત્યારે માળાપ વગેરે દેખી હસ્યા કગ છે અને મગરૂરી માને છે કે ‘ વાહ ! મારૂં છોકરૂં ખુબ રમતીયાળ છે ! ’ પણ બ્યારે તે છોકરાને તે જાનવરના નખ કે દાંત લાગે છે અથવાતો તે દીનાથી બળે છે ત્યારે તેમની આખ ઉધડે છે

એના જગલી લાડમા ઉછેરનાર માળાપ ખરેખર તે બચ્ચાના દુસ્મનની ગળજ સારે છે

(૩૬) માંધ નવું માણસ મળના આવે તે વખતે છોકરાને અલબથી રહેવા શીખવવું તને કાંઈ સવાલ પૂછે તેના ખરાબર ઉત્તર અપાવવા મુશ્ય બેસી ન ગહે, તેમ શરમાળ પશુ ન થઈ જાય, તેની કાળજી રાખવી

(૩૭) સાચું બોલવાની ટેવ પાડવી કુદરતી રીતે બાળક હમેશા સત્યવાદી હોય છે પણ તે સદૃશ્યનો ભગ કરવાનો હોય માતાને શિર છે કાંઈ ભાગમેલ કરી આવે તે કબૂલ કરતા માર પડે છે એટલે સમજે છે કે સાચું બોલતા તો મુકસાન થકુ એટલે ધાર્તીથી કમર છુપાવવા પ્રયત્ન કરે છે

કબૂલ કરી દે તો ગુસ્સાનો અંશ પણ દર્શાવવો નહીં પણ હસતે એહેરે સાબાથી આપી માર કરવું “ સાચું બોલતા માફ કરૂં છું ” એમ સમજાવવું જોઈ તે ઠર છોડી દેશે અને ફરી કાંઈ કમર થશે તો તે પૂછ્યા વગર પોતાની મેજે આવી જાહેર કરી દેશે.

જેમ પારણામાજ મા છોકરાને ફૂતરા બિલાડા અને બૂતપ્રેતનો ડર બતાવી વેહેમી અને બ્હીકણ બનાવી દે છે, તેમ તે કાંઈક મોટું અને સમજણું થાય ત્યારે મસ્તી તોફાન અથવા કળ્યા કરે ત્યારે, ‘ ચાલ નિરાગે મોકલી દઇશ, ’ “ પાક વાય ”

“ સ્વેદ લઘુ બેસ; ” “ મહેતાજીને કહીય તો તુંને મારશે : ” એવાં એવાં વચનથી તેને ધમકી આપી તેને નિશાળ અને માસ્તર તરફ શરૂઆતમાં જ અણુ-ગમે ઉપજાવી દે છે. સ્કૂલ તે જણે કેદખાતું હોય, અણતું વાંચતું તે મસ્તી તોફાનની મજ રૂપજ હોય, અને માસ્તર તો મારવાનેજ સજ્યા હોય : એવા કાંઈક કાંઈક ખ્યાલ તેના મગજમાં હસી જાય છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજનો કે એવી તરેહની ધમકીથી જ દૂર રહેવું. કાયર ન થાય એવી રીતે રમતે ગમતમાં અણુવણું. સ્કૂલ જવાના કાયદા સમજાવવા અને સાચા માસ્તર પ્રત્યે આદરના અને પ્રીતિભાવ વધે અને તેની પાસે હાંશથી શીખે તેમ કરવું.

(૩૯) ઉપરે આ બે વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે (૧) છોકરાંને ન્હાનપણમાંથીજ સારી સોજાતમાં રાખવાં. શરૂઆતમાં નહારા છોકરાં સારી સોજાતથી સુધધી છે, અને સાલાક સારી વર્તણૂકવાળાં છોકરાંને ખરાબ સોજાતીઓ મળતાં મોટપણે પાપમાલીને પોહોંચ્યાં છે. (૨) જાળક દેખે તેવું કરે. નકલ જલદી કરી શકે છે. વાસ્તે ઘરમાં કે બહાર અણુઘટતા દેખાવ અને અયોગ્ય સાલચલગત તેની નજરમાં ન આવે અને તેના કુમળા મગજ ઉપર તેની ખરાબ છાપ ન પડે એની બહુ સંભાળ રાખવી.

જે કુટુંબમાં સ્ત્રીઓમાં કુસંપ હોય છે અને શતદીવસ લગાડઝઘડો મચ્ચો રહે છે તેનાં છોકરાંઓમા પણ અરમપરસમાં અણુજનાવ હોય છે, કંઠાસ કંઠી કરે જો, અને સ્વાર્થી, ખારીલાં, અને હાંશી બને છે.

જેવું વ્યસન કાઢતે કરતાં દેખે તેવાં વ્યસનની પણ નકલ કરતાં શીખે છે. ઘણું છોકરાંઓને બારીક ધૂળ મુંઘી તમાકુ મુંઘવાની નકલ કરતાં જોયાં છે : અને બીડીનાં ખોખાં, અથવા દાંતણુ કે તેતરના કટકા સગાવાવી બીડી પીવાની નકલ કરતાં જોવામાં આવ્યાં છે.

જે ઘરમાં સવારમાં વેહેલાં ઉઠવાની રેવ, સ્વચ્છતા, નિયમ, સંપ, સભ્યતા અને ધર્મપર પ્રીતિ અને માગ આચારવિચાર જોવામાં આવે છે તે ઘરનાં છોકરાં પણ સુશીલ, આનંદી, તેજસ્વી, ઉદ્યોગી, અને મર્યાદશીલ હોય છે; અને ન્હાનપણથી જ સુહિતા સર્જનાર વિશ્વમરપર પ્રીતિ રાખતાં અને તેના કુદરતી કાયદાઓને આધીન રહી વર્તતાં શીખે છે.

ડાક્ટર કેશવલાલ વિ. જયશંકર ધોળકીયા.

૧ આ. સર્જન રામપૂર સ્ટેટ (રોહીકખંડ)

ઈશ્વર સ્મરણનો ફારસ.

(પુખ્ત વયનાં ગંગાગૌરી મેડીએ હાથિકા ઉપર બેઠાં બેઠાં સંધ્યાકાળને વખતે માતાજીની સ્તુતી ગાતાં હતાં. તે દેકાણેથી મંદીરમાં દર્શન કરવા જતાં આવતાં લોક દેખાતા હતાં, પણ તે ઉપર ગંગાગૌરીનું ધ્યાન નહોતું. તે સ્તુતિ કરી રહેવા આવ્યાં હતાં અને એટલામાં તેમની બાણેજ ફેલ. અનિલા સાસરેથી આવી પહોંચી.)

અનિલા—ગંગા માશી ! અત્યારે શું ગાતાં હતાં.

ગંગા—કાંઈ નાહ. એતો માતાજીની સ્તુતિ સ્વપારે નહોતી થઈ તે વાર નવરી હતી ત્યારે મારા મનમાં કે લાવને એજ કરૂં. ત્હારા માસાનો સ્વભાવ તો તું જાણે છે. સ્વપારે નાહીને સ્તુતિ કરવા બેસતી હતી ત્યાં જમવાની ઉતાવળ કરતા આવ્યા ત્યારે હાથા જીવથી સ્તુતિ કરી ને ન કરી તે સરખી એમ ધારી એ વખત કાંઈ ન કર્યું. વળી એમને ઢીઠવી સ્તુતિ કરીયે તો પુણ્ય પણ શેનું !

અનિલા—માશી—ત્હમારૂં તો કામજ એર. મારી નણુંદ ધર્મોદ છે તેતો કાંઈ અજણ નથી ? ! પણ તેને તો અમુક વખતેજ ઇશ્વરસ્મરણ કરવું એવું કાંઈ નથી રોટલી કરતી જાય, છોકરાને પીરમતી જાય, ખાસી રીતે વાતોમાં ભાગ લેતી જાય, વખતે ઢીઠાતી જાય ને સાથે સિવમહીમનું પાઠ પણ કરે. ત્હમે એમ કરતાં હો તો બીજો વખત નકામો ન બગડેકની !

ગંગા—અનિલા ! જોને જો શબ્દ તે ખરૂં. પણ નકામી કુચલી કરવામાં વખત ન બગડે ને ઇશ્વરનું નામ દેવામાં વખત બગડે ? ખરૂં જોતાં તો હજાર કામ કરતા જઈએ ને પાઠ કરીયે તે નકામો વખત બગડ્યો કહેવાય. પોપટની પેઠે પાઠ બોલી જવો, સ્તુતિમાં શો અર્થ છે, કોની સ્તુતિ કરીયે છીએ, તે વખતે મનની શાન્તિની જરૂર છે કે નહીં તે તો સમજીયે નહીં; પછી એવી સ્તુતિ—પૂજથી શો લાભ ! એવાં ને તો દું ઢોંગી માનું છું.

(એટલામાં રૂખમણી પડોસણ આવી પહોંચ્યાં.)

રૂખમણી—ગંગા બાબી ! કાણુ ઢોંગી છે ?

ગંગા—કાંઈ નહિ, આ તો અલગતની વાત છે. હરતાં જઈએ ફરતાં જઈએ ને ઇશ્વરની સ્તુતિ, પોપટની માફક, બોલી જઈએ તે કાંઈ ઇશ્વરસ્મરણ કહેવાય ? કહો વાર ?

રૂખમણી—ના ત્યારે આઠ દીવસ સૂધી ઇશ્વર કેવો છે, મ્યાં વસે છે, તે હરવાફરવામાં—

આવાપીવામાં સંભારીયે નહિ, ને આડે દીવસે એક કલાક બધાં બેગાં યઈ બે બજનીયાં ગાયાં તે ઇશ્વરભરણુ, કેમ વાર ? ગંગા બાબી, મહારા જેઠ સુધરેલા તેની સાથે લહે સુધારાવાળાં યઇ ગયાં લાગે છે.

અનિલા—બા આપણે તો પાર્થીવેશ્વર હાથેલીમાં કરતાં જઈએ ને વખતે કાઢ પાસે હોય તો વાતોએ કરતાં જઈએ. યરખટપટમાંથી છૂટાં યઈ એક ઓરડીમાં બેસી પાઠ કરવાનો વખત મળતો નથી. રહવારે જીંદીને આડોશી પાડોશીની સાથે બે વાતો કરીયે યે ખરાં—શું લઇ જવું છે ? એ લાહપણુ તો લહમને સોંપ્યું, ગંગા માશી.

ગંગા—જુઓ બહેનો ! હું લહમને ક્યાં કહું છું કે આમજ કરો. મહેંતો મારા વિચાર જણાવ્યા. વળી આડે દીવસે એકજ કલાક ઇશ્વરબજનમાં ગાળવો એવું હું ક્યાં કહું છું ? એ મતમાંના જે ખરા બક્ત હોય છે તે તો એમ નથી કરતા. તેઓ તો રહવારસાંજ એકાંતમાં નિયમિત રીતે નમ્ર ચિત્તે ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે, વાર રૂખમણી બાબી, હરકત ન હોય તો ચાલો મદિરમાં દર્શન કરતાં આવીયે ને સોકોની બક્તિની રીત જોતા આવીયે. ઇશ્વર બજવાનો એ માર્ગતો જુવો ! ચાલ, અનિલા.

અનિલા—ના, માશી, હું તો નહીં જાવું, મારે ત્યાં મને વઢે; લહે જાઓ જવું હોય તો.

ગંગા—હા એ ખરૂં, પણ હું સાથે છું પછી કાઢ હરકત નથી. તેમને હું ખરૂં કારણ કહીશ. હું પણ ક્યાં રોજ જઈ છું. આતો ધર્મપાઠ વિશે વાત યઇ ત્યારે આપણી બહેનોનું મૂળ ઇશ્વર તરફ કેટલું મન હોય છે એનો ચિતાર લહમને બતાવું. આજ પવિત્રા અગીઆરશ છે તેથી ધણું સોક બેગાં યગે.

રૂખમણી—અનિલાબહેન ચાલો ત્યારે જઈ આવીયે. (ત્રણે જણાં જાય છે. રસ્તામાં જે જે ના પોકાર કરતી સ્ત્રીઓ દોડતી જાય છે.

*

*

*

અંચળ—બાગીરથી, એ દુકાનેથી અત્યારે ઘેર આવતાં મહવારનું ખાધું નથી તે ખાજી ખાજી કરી રહ્યા હતા. પણ બા દર્શન કર્યો વિના આપણે તો રાંધવાની એખ્ખી ના પાડી. આડો દિવસ હોય તોયે હું તો દર્શન નથી ચુકતી તો આતો પવિત્રા-અગીઆરશ ! રહવારે દર્શન યયાં નહોતાં; વળી મહારાજ પોતે કાંકરજની સેવા કરવાના છે ! રાંધવાનું તો રોજ છે. બે ઘડી મોડા ખાશે તો શું યઇ જશે એમ ધારી હુંતો આવી.

બાગીરથી—હાસ્તો વળી. દર્શને યાય ને બે વાત. મારા ધરમાંથી યે કાઢ આવવા રૂ એમ નથી. પણ હુંતો મારી જોન માંદી છે તે જોવા જઈ છું એમ કહી આવી છું. બે માણસનાં મોં ક્યારે જોઇએ ! પણ બા તારી પેઠે આપણે કંઈ નીમ રખાય નહીં,

અંચળ—દર્શન કરવાનોયે નીમ ન રખાય કે! અલી, પુરવજનમના પુણ્ય તે આપણાથી એટલું થાય. ધરની લડવાડમાં ને વેઠમાં આપણે થાકી જઈએ છીએ. નવી પડોશલુની મારફ આપણાથી હાલોં ઉમરાં થઈ ઓરડીમાં બરાધ ગમે તે વખતે ધસવર સંભારાતો નથી. સાજું, જપોરે એ એ ઘડી આડોશીપાડોશી સાથે મળી બે તણા ના મારીયે? આમ હુંતો લખટાઈ ગઈ છું ત્યારે મારા મનમાં કે દર્શનનો નીમ રાખું તો હીક.

*

*

*

પારવતી—અલી વાહ લખમી! માહારાજની છબી જોઈને! શી શોભા! જીલું બારીક વસ્તર પહેયું હતું! ગળામાં કંઈ નાખ્યા હતા! માથું ઓળ્યું હતું! ને અંતરની ભબક તો કેટલી મારતી હતી!!

મહાલક્ષ્મી—અલી પારવતી. તું તો હાકોરજીનાં દર્શન કરવા આવી હતી કે માહારાજનાં! જાજ પાપમાં પડે છે.

પારવતી—મેરે મુઠ્ઠાં એમાં વળી પાપ રોનું! એવી હાલી હોય તો કહે જોઈએ, આજનાં હાકોરજીએ શો રાજગાર સંભોલે હતા!

મહાલક્ષ્મી—જેરાં લુગડાં ધરેણાં પાછળ ગાંડાં તે ખોટું નહીં. હાકોરજીએ શો રાજગાર સંભોલે હતા તે તો મારા ધ્યાનમાં પેણુ નથી. આપણે તો બાવધી આવી દર્શન કરીયે તેટલું જ. આપણાં જેરાંને ધરમનું બરાબર જ્ઞાન નથી એ પેલા દરજા સંખાવા કહેતા હતા તે ખરું છે. ત્હને તો અલી દર્શન કરતાંયે નથી આવડતાં!

પારવતી—અલી મહાલખમી! તું તો પડીત થઈ ગઈ લાગે છે! દેવ દર્શન જઈએ, સાંજ સંવાર ધીતો દીવો કરીયે, બરાગણને જમાડીયે, ને અપવાસ કરીયે તે ધરમ. અમે તો બા બીજો ધરમ નથી જાણતાં. વળી દરજન કરવાં એટલે હાકોરજીએ શો પોશાક ધર્યો છે, શો રાજગાર ધર્યો છે, હડિણામાં છે-કે કેમ; તે એ ન જોઈએ ત્યારે દરજન રોને કહેવાતાં હશે વાર!

*

*

*

ગંગા—અનિલા! જોયું કે! એક મહારાજને જોવા, અને હાકોરજીને બદલે ધરેણાંલુગડાં જોવા, 'ખીજ પરમેશ્વર રૂપી પતિને લુખે રાખીને, અને ત્રીજ જુદું બોલી તેને ઠગીને એ માણસનાં મોં જોવા, જનારીઓને સોડો આસ્તિક ગણે છે તેના લખસા જોઈ લેજો.

અનિલા—માશી! ત્હમરી સાથે આજે આવી ત્યારે આ બધી ખબર પડી. હું તો એમ જાણતીતી કે આ બધી સ્ત્રીઓ તો ખરેખરી ધર્મી હશે. માશી, ત્યારે પૂજા પાઠમાં દીવસ ગાળનારીઓ એવી હશે કે કેમ!

ગંગા—ના અનિલા, એમ છેક તો નહીં. ધણાંકનું ઈશ્વર તરફ મન તો ખરું, પણ કાંઈક ડોળ અને કાંઈક બેસમજ. પૂજામાં રૂપાની દીવીઓ, રૂપાનાં વાસણ રાખી માત્ર ખીજને બતાવવા સ્થલાગ્રમાં બેઠાં પુજા ન કરતા. દસ અગીઆર વાગે ધણાં પુજા કરે છે તે તે નથી જોયાં !

રૂપમણી—ગંગાભાભી, પણ બધસાચળ એતો ખરું.—બહુ મારું મન પણ એવું ખરું. ત્હમારા દિયરને શીરસ્તેદારી મળી સ્વાસ્થી સોડોની આવરજવર બહુ થાય છે. મારે પૂજા કરવાનો વખત પણ એવે જ વખતે છે. કાલેજ તેમને મેં કહ્યું કે “જુઓ હવે તમારી પાસે બે માણસ આવે ને હું આ પીતળનાં વાસણો સઘ પૂજા કરું તે જોઈ, મારે ગમે તેમ કરી રૂપાનો પુજાપો કરી આપો.” પણ ગંગાભાભી, આજની ત્હમારી વાતથી મને લાગે છે કે ઇશ્વરને સંભારવો તેમાં ખીજને બતાવીને શું કામ? હવે હું રૂપાના વાસણ નહીં મંગાવું, જે છે તેથી જ ચલાવીશ ને સ્થવાગ્રમાં બેઠી બિહી એકાંતમાં જ પૂજા કરીશ.

ગંગા—ચા રૂપમણી, ત્હમારા મનમાં વસ્તું તેથી બહુ ખુશી થઈ. આપણે ગમે તે ધરમના હોઈએ, અમુક દેવને માનતાં હોઈએ કે નહીં તોપણ આપણા ધરમાંનું કામ ન બગાડી નિરાંતનો વખત ખાસ કઢાડી તેટલી ધડી ઈશ્વરનું સ્મરણ કરવું. શ્રદા એજ મોરી વાત છે.

અનિલા—ગંગાભાઈ એ વાત તો ખરી. ગયા શ્રાવણ મહીનામાં આપણે મારા મામાને ત્યાં ગયા હતાં તે વખતે તમે હાથગા પાર્થિવ રાખી સ્તુતિ કરતાં હતાં. મામા કચેરીમાં ગયા હતા, મામા સંધિતાં હતાં, ને વિનોદને મેડીમેથી પડતાં જોયો, તો પણ તમે પુજા કરતાં હોવાં નહીં. મામા તમારા ઉપર ચીડાયાં ત્યારે ત્હમે કહ્યું કે પૂજા અધુરી રાખી નહીં બહુ, જે થશે તે સારું જ થશે. તે વિનોદ ત્રીજે માળથી પડ્યો પણ કાંઈ જ થયું નહીં તે તમારી પૂજાથી ને ત્હમારી નિર્મળ ભક્તિથીજ એમ હવે મ્હને લાગે છે.

ગંગા—ગાંડી છું, એ તો ઈશ્વરની મગજ હોય એમ થાય. આપણી તે એવી ભક્તિ ક્યાંથી હોય. એટલુંજ યાદ રાખવાનું કે પાંચ મીનીટ મજે તો તે વખતમાં ગમે ત્યારે શાન્ત ચિત્તે ઈશ્વરને સંભારી આપણી જુલો સુધારવી. ને ઈશ્વરના કામમાં લુચ્છાઈ ન કરવી.

રૂપમણી—હા ભાભી. એના કામમાં લુચ્છાઈ તો થાય છે ખરી. કાકારજીને દીવો કરવો હોય તો ગંધાતુ ધી ચાલે ને આપણે ખાવાને ચોખું જોઈએ! વળી દર્શન કરવા જઈએ ત્યારે ચપટી ચોખામાં પચાસ મંદીર પતાવાય! ખરે મંગા ભાભી આજ હું બહુ શીખી છું. ત્હમારા જેવાં વદ માવીતર હોય તો આપણા સંસાર બહુજ સુધરે.

અનિલા—મારી. હું પણ અત્યાર સુધી રાત્રીવારે હરમાનજીને તેલ ચડાવ્યું, મહારાવ જઈ આવ્યાં અને શિવરાત્રી કે માતાની આઠમ કરી એટલે બસ એમ જણાવતી. મારે ત્યાં સવારમાં તો હાલે એમ નથી માટે રાત્રે સૂતી વેળા દસ મીનીટ દશરતું ધ્યાન ધરી પછી સુવાનો નિયમ રાખીય. વાર મારી, આજ તો બહુ વાર થઈ વળી કાલ પરમ આવીશ.

ગંગા—વાર બેન. આવજો હો. અને તો આવતી રહેજો, તારા માસાને તારા વીના નથી ગમતું ને આજ તો મળી શકી નહી. લે રૂખમણી—કચેરીમાંથી ત્યારે ત્યાં પણ આવ્યા તું પણ આવજો હો.

રૂખમણી—વાર જાત્રી. અનિલા, હવે આવે ત્યારે જરૂર બોલાવજો.

મુખન્દુ.

વાર્તાલહરિ.

ઉમિલા.

શ્રીકૃષ્ણ-લખનાર સૈ. પ્રમિલા.

(ગયા માસથી આણ.)

પ્રમોષ બીજો કાગળ ફાડ્યો ને વાંચ્યો.

પ્રિય.

વિ. હું ધારું છું કે હવે તમે પરીક્ષામાંથી પરવાર્ષા હશે તો થોડા દિવસમાં આણી તરફ આવશે એવી આશા રાખું છું. આજ સુધી ધીરજ રાખી પણ હવે નથી રહેતી. અહીં આવી લખરૂપી સ્નેહગાંઠ બાંધી ત્હમ્હારી ઉમિલાને મુખાષ લઈ જાઓ એજ હમ્મું હું મહારા હૃદયમાં ને ને ઉમિલો ઉજળી રહી છે તે પત્રદ્વારા બહાર કાઢવા સક્તિમાન થી. માગશર શુદ્ધ ચોથ ગયા પછી નીકળશે. વિશેષ શું લખું.

એજ.

આ જન્મે પત્રો વાંચી પ્રમોષતું હૈયું પીગળ્યું ને અમલવાદ જવાનો વિચાર કરી ૫૨ લખવાં બેઠો.

પ્રિયબન્ધુ-ચંદ્ર.

વિ. ત્હારો પત્ર મ્હને મળ્યો. ત્હારા લખ્યા પ્રમાણે વર્તવા મ્હેં નિશ્ચય કર્યો છે ને આવતી ઠાલ સાંજરે મેલમાં નિકળીશ. મ્હારા આવવાના ખબર તથા જોડેનો પત્ર પહોંચાડજો. સર્વ બન્ધુઓને પ્રજ્ઞામ. રીઝલ્ટ (પરીક્ષાનું પરિણામ) એકવીસમીએ જાણવાનો છે. તે ઉપર હું ત્યાંજ હાજર. મ્હારી ઓરડી સાફ કરાવી રાખજો. મેહોટાબાઈને પણ પત્ર લખ્યો છે. સૂર્યશંકર રટેશનપર આવશે. હમણાતો બ્હારોબ્હાર ત્યાં જવું પડશે એમ ધારૂં છું. હાલ એજ.

લી

પ્રબોધ.

બન્ને પત્રો ટપાલમાં પડ્યા ને જાનેની અસર જુદી જુદી થઈ. કમળાશંકરને પત્ર મળ્યેલ પુત્રના આવવાના સમાચાર જાણી પુત્ર વિશેષથી હૃદય ધ્રુવકથું ને હૃદય આબ્યાં. ચંદ્રલક્ષ્મીપર વખતોવખત ખીજવાતો સૂર્યશંકરને રટેશનપર જવા કહ્યું એટલુંજ નહીં પણ આવે કે તરત દુધ-ચાહ વીગેરે તૈયાર રાખવા નોકરોને વર્ધા આપી. આ ઉપરાંત પ્રબોધચંદ્ર પરીક્ષા આપી ધણે દીવસે આવતો હોવાથી તેમજ આજ લક્ષ્મીને દીવસ નહીં યથો હોવાથી કસાર રાંધવામાં આવ્યો હતો. રસ્તા ઉપર ધર હોવાથી કમળાશંકર દરેક ગાડીના આવજો બ્હાર નીકળતો. પણ ગાડી ઉભી ન રહેતાં ચાલી જતી ત્યારે નિરાશ થતો. આખરે એક ગાડી ઉભી રહી ને તેમાંથી પ્રબોધચંદ્ર, ચંદ્રશંકર, સૂર્યશંકર ને રજનીકાન્ત ઉતર્યા. પ્રબોધ કમળાશંકર તથા ચંદ્રલક્ષ્મીને પગે લાગ્યો. સધળા બેઠા ને મ્હાના પાશા નીકળ્યા. રજનીકાન્તે જેવા ચાહતો પાશો ઉપાડ્યો કે ચંદ્રશંકર બોલી ઉઠ્યો—રજનીકાન્ત, આ શું! બ્હેનને સાસરે ચાહ પીવાય કે ?

રજનીકાન્ત—અમારો આજનો સમ્બંધ નથી. ને તેમ છતાં બ્હેનને સાસરે પાણી પણ ન પીયે એવો અમારે ત્યાં રીવાજ નથી. સર્વ મિત્રો છૂટા પડ્યા ને પ્રબોધ પોતાની ઓરડીમાં જઈ પલંગપર પડ્યો. ઉર્મીલા—રીઝલ્ટ વીગેરેના વિચારમાંને વિચારમાં ઉઠી ગયા ને છેક પંચ ચાએ ઉઠ્યો. જળીને તૈયાર થઈ ચંદ્રશંકરના ઘર તરફ ગયા. બન્ને સર્વ તેની રાહ જોતા હતા. ચંદ્રશંકરના ઘરમાં નિચે હાથકાપર ઉર્મીલાને જોઈ. બન્નેની આંખ મળી, હૃદય અથડાયાં, પણ બોલવાનો અવકાશ નહોતો.

જેવી રીતે પ્રબોધના લક્ષ્મી ચંકરપ્રસાદે કમળાશંકરને ત્યાં કહેવરાવ્યું હતું તેવીજ રીતે રજનીકાન્તના લક્ષ્મી સુપ્રમાના બાપે ચંકરપ્રસાદને ત્યાં કહેવરાવ્યું હતું. ચાહપણી હોવાથી સર્વે સખીઓ મેળી થઈ હતી.

આજ સોમવાર છે—ગુરુવારે લગ્ન છે. રજનીકાન્ત તથા પ્રબોધચંદ્રનો રીઝલ્ટ પણ આજ જાણવાનો હતો. ત્રણ વાગ્યા—ચારે—સાડાચાર થયા ને ચંદ્રશંકર તથા રજનીકાન્ત પ્રબોધની ઓરડીમાં દાખલ થયા. તાર એટલીસમાં આવવા કહ્યું તેના ઉત્તરમાં પ્રબોધે કહ્યું

“ના હુંતો નહિ આણું. ત્યાં ગયે શું વિશેષ છે! આવવાનો હશે તો તારે ધણેયે ઘેર આવશે. નકાસુ ત્યાં જઈએ ને નિરાશ થઈએ તો ભાગે પગે આવવું પડે. તેના કરતાં ન જવું એ વધારે સારું.” આખરે ચંદ્રશંકર ને રજનીકાન્ત એ તાર ઓરીસમાં ગયા. તાર ઓરીસ આગળ છોકરાઓની બીટ જળરી હતી. સાડાપાંચ છ યયા ને તાર આવવા માંડ્યા તે વખતની માનસિક સ્થિતિ અનુભવ સિવાય સમજાય એમ નથી. પ્રથમ રજનીકાન્તનો તાર આવ્યો—યોડીકવાર બીજાના તાર આવ્યા ને બંને મિત્રોને પ્રબોધને ખાટી ચીંતા થતી હતી ત્યાં પ્રબોધના નામનો તાર આવ્યો. રજનીકાન્ત ને ચંદ્રશંકર ઉતાવળા ઉતાવળા પ્રબોધને ઘેર ગયા. દાદરે ચડતાં જ ચંદ્રશંકર પ્રબોધને કહેવા લાગ્યો કે—પ્રબોધ તું ને રજનીકાન્ત સેકન્ડ ક્લાસ” આ સાંભળતાં જ હૃદય ઉછળ્યું. આંખમાં આંસુ આવી ગયાં ને કંઈકરો ઉપકાર માની કમળાશંકરને ખબર કરવા ગયો. કમળાશંકર બહુ જ યુગ થયો. સૂર્યશંકર આ ફેરી પ્રીવીઅસમાં નાપાસ પડ્યો હતો; પ્રબોધ પાસ થયો ને ઉર્મિલા જેવી સાથે લગન થશે જાણી ચંદ્રલક્ષ્મીના મનમાં ભિન્નતા જણાઈ, પણ ઉપરથી આનંદ દર્શાવે પડ્યો. આનંદમાં દિવસો ગયા—લગ્ન થયાં—ટીપાર્ટીઓ અપાધ ને ઉર્મિલાને મુખાર્જ જવાનો વખત પાસે આવવા લાગ્યો. ઉર્મિલા સાસરે આવી, ને જવાનો દિવસ નક્કી થયો. કાન્તા—સુપ્રભા સ્ટેશન ઉપર આવવાનાં હતાં. કમળાશંકરને પ્રબોધ મુંખાર્જ જાય તે દીક લાગતું નહોતું. પણ પ્રબોધ ચંદ્રલક્ષ્મીના સ્વભાવ જાણતો હતો. “હું અહીં રહીશ તો પાછી તકરાર થશે. હમણાં તો નવે નવું છે એટલે દીક, પણ પછી—” પહેલાં વડુ ખાતી નથી ને પછી વડુ ધરાતી નથી ‘એમ થશે’ એવું લાગવાથી જવાનો નિશ્ચય ક્યાં હતો. સ્કાંજના છ યયા કે ‘આવજો’ ‘બહેલા આવજો’ ‘શરીર સમાજજો’ ‘કાગળ લખજો’ એવા ચબ્દકથી વર્ષાદમાંથી પ્રબોધની ગાડી સ્ટેશન તરફ ઉપડી. એક ગાડીમાં પ્રબોધ સૂર્યશંકર ચંદ્રશંકર ને રજનીકાન્ત હતા ત્યારે બીજી ગાડીમાં ઉર્મિલા કાન્તાને સુપ્રભા હતાં. સ્ટેશન ઉપર આવ્યાં, ટીકોટ—પાસ લેવાયાં, ગાડી આવી, બેઠાં. ગાડી ઉપડતી વખતે ઉર્મિલા કાન્તા ને સુપ્રભાના આંખમાં જળઝળીયાં આવ્યાં. કાન્તા બોલી—બહેન, શરીર સંભાળજો, પ્રબોધભાઈની આરા પાળજો ને એ સુખ આગળ આ ત્રિયોગી બહેનને વિસારીશ નહીં. આટલું કહેતાં તેની છાતી ભરાઈ ગઈ. ઉર્મિલા બોલી—બહેન હું તમને કે-ઈને નહીં બુલું ને બરાબર કાગળ લખીશ. તમને આમ કરે છે તો ત્યાં હું એકલી શું કરીશ. આખરે ગાડી ઉપડી—નગર પહોંચી ત્યાં સૂધી બધાં એક બીજા સ્થાનું નેઈરસાં. ગાદા પરિવચમાં નહીં હોવાથી સ્નેહભરે હુંકી હુંકી વાતોમાં આનંદ લેતાં અડધાં ઉપતાં અડધાં જગતાં ટ્રાટરોડ સ્ટેશનપર આવી પહોંચ્યાં. વિક્ટોરીયા મારફતે ઘેર આવી યોડી-વારે પ્રબોધ સામાન ખરીદવા બહાર નિકળવા જતો હતો ત્યાં ઉર્મિલાએ કહ્યું—હાલ જરા આરામ લે. મારી પાસે બાથ છે તે ખાઓ ને પછી સાંજના જાગે. પ્રબોધ ખાઈને જરા આડો થયો. ઉર્મિલાએ તે દરમિયાન ઘર વાળી ઝુડી સાફ કર્યું—સામાન ગોઠવ્યો, ને પોતાની પેટીમાંથી રૂપીઆ વીસતી નોટ કાઢી પ્રબોધના ગળવામાં મૂકી દીધી. સાંજે પ્રબોધ બહાર ગયો, પણ ધેસા લીધા કે ન લીધા તેનું જ્ઞાન નહોવાથી ગુંજમાં હાથ નાખતાં નોટ આવી. વિસ્મય પામ્યો પણ ક્યાંથી આવી તે સહેજ સમજ્યો. જોયતો સામાન આ-ણ્યો ને નોટની વાત વિસરી ગયો.

આમને આમ કેટલાક દીવસ વીતી ગયા બાદ એક રવીયારની સાંજે ઉર્મિલા ને પ્રબોધ બન્ને અગાશીમાં બેઠા હતાં. બન્નેમાંથી એક ને ખાતું નહોતું, ચુકા ઉપર ચાહતું પાણી ઉકળતું હતું વાતમાં ને વાતમાં પ્રબોધને પેલું બાંધ પાકીટ સાંબરું ને ઉર્મિલાને પેટીમાંથી પાકીટ હાથ આવવા કહ્યું. ઉર્મિલા પાકીટ આપી રહ્યા કરવાનું કહી ચાલી ગઈ. પ્રબોધે પાકીટ ઉઘાડ્યું તો ધરસ દીવસ ઉપર મોકલેલી છત્રીના જેવીજ નાની છત્રી હતી. ધર પણ તેવુંજ હતું, માત્ર છત્રી પ્રબોધને બદલે ઉર્મિલાની હતી. સાથે સેર્વીંગ્સબેંકની ચોપડી હતી. ખાતું ઉઘાડતાં એક હળર રૂપીઆતુ ખાતુ દિઠું. પ્રબોધ તો આ સર્વ જોઈ વિચારમાં જ પડી ગયો ત્યાં ઉર્મિલાએ આવી ચાહના પ્યાસા ને રકાબીમાં થોડું ખાવાનું મૂક્યું. ‘આ સર્વ શું’ એમ ત્યારે પ્રબોધે પૂછ્યું ત્યારે ઉર્મિલાએ કહ્યું—હમણા તમે ચાહ પીયો પછી નિરાંતે સમજાવીશ. પરવાર્યા પછી ઉર્મિલાએ નીચે પ્રમાણે હકીકત કહી. બ્રહ્મા—જે વખત મહોટાભાઈએ લગને બી. એ. ની પરીક્ષા આપવા ના કહી તે વેળાએ ત્હમે આ વખત આવશે એમ ધારતા હતા ? તમે કેટલા નિરાશ થયા હતા તે વાત ચન્દુભાઈએ કાન્તાને કરી હતી. તેજ દીવસે હું કાન્તાને મળવા આવી હતી અને મ્હને ખગર મળી હતી, ને ત્હમારો હમેશનો આનંદિત મ્હેરો ન જોતાં ખિલ મ્હેરો જોઈ મને મનમાં બહુ લાગી આવ્યું. કાન્તાને સાંધી પેર આવ્યા પછી મારી ચોપડીમાંથી તેમજ બીજા મ્હારી પાસે હતા હેમાંથી રૂપીઆ પચીસ પચીસ નનામી રીતે ત્હમને મોકલતી. આ વાત મ્હેં કોઈને કહી નહોતી. વચમાં વડોદરે ગઈ તેથી ત્હમને મોકલી રાખી નહિ. તમારૂં ખાતુ સેર્વીંગ્સ બેંકમાં નથી એની ખાત્રી કરી મારે ખાતું ત્હમારા નામનું કરી દીધું. આટલું કરી તે ચોપડી અને મ્હારી છત્રીનું પાકીટ બીજા પાકીટ સાથે ત્હમને મોકલ્યું અને આ પાકીટ બોક્ષવાની ના કહી હતી.”

“બ્રહ્મા, મ્હને દરરોજ વિચાર થતો હતો કે એ પાકીટ ફાડું—ક્યાંથી આવ્યું હશે, છત્રી મદદ કાણ કરે છે, એનો બદલો શું વાળું ? પણ તેજ તું છે જાણી હું બહુજ આનંદ પામું છું. મ્હારે મારે આટલું બધું કરવાનું શું કારણ ?”

“ત્હમે મ્હારા હૃદયમાં વાસ કર્યો છે તે. એમાં મ્હેં વધારે કંઈ કર્યું નથી. આ શિય-લિએ આવ્યા તેવું સુખ પણ હુંજ ભોગવવાની છું ને ? તો પછી ત્હમને આ શિયલિએ લાગવા. એમ કરતું તે કંઈ કરજી કરતાં વિશેષ નથી. એ રૂપીઆ તમારા જ છે.”

“પ્રિય ઉર્મિલા, તારા ઉપકારનો બદલો શી રીતે વાળીશ ?” એટલું બોલી હૃદયના ભારથી માથું ઉર્મિલાના ખભે નાખ્યું.

“પ્રબોધ, ગભરાશો નહી. શાન્ત થાઓ—કોનો ઉપકાર ? આપણામાં તફાવત ગણો છે ? મ્હારા સમ—એ વિશે વિચાર જ ન કરો. સો પાણી પીઓ.” એમ કહી પાણી પાઇ શાન્ત કર્યો.

પ્રબોધ શાન્ત થયો ને બોલ્યો—ઉર્મિલા, ધધિર આપણો સ્નેહ અખંડીત રાખે. મ્હને લાગે છે કે એ સ્નેહની ગાંઠ જાંધનારને ચોલ વખત પછી તું જન્મ આપીશ.

ઉર્મિલાએ સ્મિત કર્યું ને કાંઈક સજ્જતી બોલી જ નહી.

બારએક મહીના પછી પ્રબોધ રાજકોટમાં સરકારી નોકરીમાં રહ્યા. આ વખતે તે એમ એ થયો હતો. ઉર્મિયા પશુ સાથેજ હતી પણ ઉર્મિયા એકલી નહોતી, કારણ ને પાએક મહીનાના ઠોકરાની ખાતરખરદાસ કરવાની હતી. આ મુખી કુટુંબ હજુ પણ પોતાનો ખાનગી વખત સાહિત્યમાં, દેશ-વનસમાજની સેવામાં મુંદરી આનંદ ને સ્નેહમાં રહે છે ને પતિપત્ની તથા બાલક સોમને પ્રિય થઈ પડ્યા છે.

વર્તમાનરંગ.

પ્રિયજનનુ અવસાન

બહુલા વિદાય લઈ ચાલ્યો ગયાં, ગયા હા.
મૂકી ગયા નયન નિર્મલ આસુધેયાં,
દૂળા, મિદા જીવન એર ઝીંજો બતાયા,
ને પ્રેમિના હૃદય જૂત શોકખીના

પ્રિયજનનો વિયોગ, બહુલાનુ મૃત્યુ,—એ આ દુનિયામાં કેટલો બધો સાધારણ બનાવ છે? અને છતાં તેની સમિપતા કેટલી બધી હૃદયભેદક છે?.. વિદ્વાનો અને શિક્ષકોની ગગનવિહારી પાખો ત્યાં જાય થઈ જાય છે મનુષ્યહૃદયના વજ્રપટ વીધતી સાક્ષરો અને કવિ વરોની દૃષ્ટિ ત્યાં મુગ્ધ બની રહે છે, બકતો અને સતોની જીવનઉદ્ધારક ઉક્તિઓનો પ્રબળ વેગ પણ ત્યાં મન્દતા પામે છે! શિક્ષકો, વિદ્વાતા, અનુભવ અને આત્મજ્ઞાન, એ સર્વ-મૃત્યુશૈયા આગળ ટેટલા બધા અર્થશૂન્ય, બળહીન લાગે છે? આ મહાન મનોબ્યથાનો સર્વ જગતને, બહેનોમોડો પણ, પરિચય તો થવાનો જ!—કારણ જીવનની સાથે મૃત્યુ અતિ સુદૃઢ બન્ધનોથી સાકળાયેલું છે અને ટેટલાક વર્ષ ઉપર મરણ એ શું તેનો વિચાર પણ નહોતો, અને કદિ કદિ તેવા વિચારનો આભાસ થઈ આવતો ત્યારે પણ દૂર દેશોમાં થતા ધરતીકંપની ક્રિવા મહામારીની કહાણીઓ નિદાપ અસાનતામાં આપણે જે બેદરકારીથી સાંભળીએ છીએ, તેને મળતા તે વિચાર હતા. હાલ એ અનુભવ બદલાયો છે! યૌવનની મિદાસમાં બહુલાના વિયોગ રૂપી વિષ બળ્યું અને જીવનના પ્રથમાનંદનો વિકાસ—પ્રીતિ સુખના ઉદાસની લલિત લહરીઓનો હૃદયમાં પ્રસાર, એ માન સ્વપ્નદર્શન જેવું જ રહ્યું છે.. પ્રિય વાંચનાર! ત્હમને કદિ ઇશિરેઝાથી એ કદુ અનુભવે પોતાના દયકુ બધી દૂર રાખ્યા હોય તો—પ્રેમ અને કથા સ્વરૂપ પરમેશ્વર પાસે એટલું જ માગો કે બાકીનું ત્હમને રહેલું જીવન એવી કથાસથી મુક્ત કરે

પરન્તુ આપણી આશાઓ અને વૃત્તિઓ ભાવિની ગતિ ઉપર કે'ચિત્ પણ અસર કરી શકતી નથી, એ નિર્વિવાદ છે. અને તેથી જ આમારે પણ એક એવા અત્યંત શોક-જનક અનુભવતું આદિ' સૂચન કરવું પડે છે. આમારી એક લેખક-લગિનીને, હેમના યૌવન વિકાસના પ્રારંભમાં જ-જીવનયાત્રાના પ્રયાણની શરૂઆતમાં જ, સર્વશક્તિમાન પરમાત્માની અકલ ઈચ્છાનુસાર, પ્રિય પતિના સ્નેહસહવાસમાંથી દૂર થવું પડ્યું છે, -પ્રભુપદે ગમન કરનાર પ્રિયતમના ઐહિક અવશેષ રૂપે જ રહેવું પડ્યું છે ! આવા હૃદયબેદક બનાવની નોંધ લેતાં અમને અતિસય ખેદ થાય એ આશ્ચર્ય જનક નથી; કારણ એ સ્વર્ગસ્થ યુવાનના પ્રીતિમય પરિચયમાં હોવાનો લાભ તો 'અમને મળી શક્યો નહોતો, છતાં એમનાં ધર્મ-પત્નીની લેખિની દ્વારા એમના સ્વદેશપ્રેમી હૃદયની માથે અમને દાર્દ્રિક સંબંધ થયો હતો-એમની દેશદાઝબરી વિદ્વતાનો સહવાસ અમને મળી શક્યો હતો, એમ અમે માનીએ છીએ; અને તેટલા જ પુરતું, એમના અકલ મૃત્યુથી ભાષાસાહિત્યને, દેશોદયનાં સાધનો-ને, અને સ્ત્રીઓની ઉન્નતિના પ્રયત્નને નિઃસંસય હાનિ થઈ છે એમ માનવું અદ્યારણ લાગતું નથી. દરે, પ્રભુ એમના અમરતત્વને પોતાની સમિપમાં રાખે એટલી આમારી નસ સપ્રેમ પાચના છે !

ઈશ્વરના દરબારમાં તો દાર્દ્ર ન્યૂનતા નથી, પરન્તુ આમારા તે પરમોકવાસી બન્ધુની પાછળ રહેલી અર્ધાગમનને-આમારી લેખક લગિનીને દિલાસો પણ શું અને કેવો આપવો, એ હૃદયને મુઝવું નથી.

‘જ્ઞાતી બાળાં ! મદન કરતુ એય છે એક દ્વાણું.’—

અને

‘મમ્મન્ધીના મરણ પછી, ના સર્વ મમ્મન્ધ તૂટે.’

એ આધ્યાત્મિક કવનો હેમના આચાર અને વિચારમા ઉતારવા હેમને વિનવીએ, તો અમને આશા છે કે એમનું દુઃખવારથી દબાતું અંતર કાંઈક શાન્તિ મેળવી શકશે. જીવનમાં દુઃખનો પણ આપણી વિશુદ્ધિને અર્થે મહાન હેતુ છે:

‘ચળાતી જ્યોત્સ્નાનો મલિમય પ્રીતિપન્થ રૂપશે.’

એ કેટલું બધું ખરૂં છે ? આપણાં ઉન્નત પ્રયાણ-મૃત્યુનો સુપ્રકાશિત પ્રેમભર્યો ઉન્નત પન્થ માત્ર પવિત્ર હૃદય-જીવનોને માટે જ દીપે છે; અને પવિત્ર થવાને જીવંતીની કુલવાડીમાંથી આપણે પોતાપોતાના ક્યારા સાફ કરવા, હેમમાંથી કાંટા, કચરો વગેરે આપણે સ્વહસ્તે દૂર કરવું, એ બધું આવશ્યક છે.

અને

‘ છે વૈધવ્યે વધુ વિમલતા, ખડેન ! સૌભાગ્યથી ઠંઈ !
 ‘ છે ભક્તિમાં વધુ વિમલતા, ખડેન શૃંગારથી ઠંઈ !
 ‘ બાબાં ! ત્હારા મૃદુ હૃદયને ઓપ વૈધવ્ય આપી,
 ‘ જાએ જાએ તુજ દિલ જશે સેઈ ધીમે ઉપાડી. ’

એ કુહૂરવતું સ્મરણ કરતાં

‘ બહાસાંઓ, બહાસાંને કહેજો :
 ‘ સાગરમાં સહુ સાથે વહેજો :
 ‘ રહેવાનાં એક બીજાતાં,
 ‘ સાથે સહુ રહેજો ! ’

—આ કવિહૃદયની વિગલ પ્રસાદી અર્પવા રજ સહજે છીએ.

બહાલી ખડેની ! ત્હમાગ પોતાના જીવનનું કલ્યાણ અને અમારા સ્વર્ગસ્થ બંધુના આત્માનું પરિત્રાણ આવા પ્રકારના ઔદિક વિયોગમાં જ હશે એમ બસવત્તમ ઈશ્વરેશ્વર સમક્ષદીન જનીને માનવું પડે છે. ત્હમાઈ પોતાનું શ્રેય પણ તદ્દતુસાર વર્તનમાં હોઈ, —કર-જાસાગરની એકાદ પ્રીતિભરી લહગિથી પણ ત્હમે વિમુખ તો નહિ જ રૂઢો એ અમારા હૃદયમાં ખાતરી છે. આત્માઓનો સબન્ધ માત્ર એક જ જાદુગી પૂરતો નથી જ; અને તેથી અસ્પષ્ટાળનો વિયોગ રક્ત મહન કરી કદાચ એ જ ધર્મ છે.

शेषान्मासान् गमय चतुरो लोचने मोलयित्वा

(મેઘદૂતમાં યજ્ઞની પત્નીને સલાહ આપે છે કે, હવે બાકી રહેલા ચાર મહિના આપો મીઠીને ગાળી કાઢ) —અનન્ત જીવનના સુખની પ્રાપ્તિની આશા માટે એવી રીતે જાદુગી પ્રીતિભક્તિમય ગાળવી એ વિના બીજું વધારે સાઈ કર્તવ્યવાસન હતું ? —માટે પ્રિયભગિની ! પ્રિય પતિના પરબ્રૂમિ તરફના હૃદયનને

‘ થાન્ને પ્રવાણ સુખ દપ તુને, સખા ઝો ! ’

એમ અહો રાત્ર ઈચ્છી, ત્હમારું જીવન સુનીતિની પ્રભાસર્વ રહી ત્હમારા આન્તર સુવાસ સર્વત્ર જમવને સુવાસિત કરતા રહો, એ જ અમે પણ પ્રભુ પાસે પ્રાર્થાએ છીએ અને

‘ સ્હાતું રહેવું ! ખડેની ! હાથે આવશે. ’

કન્યાવિક્રય અને આપણાં આસુર લભઃ જેમ જેમ આપણા હિન્દુ કુટુંબોમા કેળવણી વધતી જાય તેમ તેમ આપણા અધમ રીત રિવાજ ધટવા જોઈએ હાલથી ઇચ્છા લાવસાઓ ઓછી થવી જોઈએ અને નીચ વૃત્તિઓ નિર્મૂલ્ય થતી જાય, એમ થવું જોઈએ એમ અમારું માનવું છે અને આ અનુભવ થવાનો સમય કેટલાક સમય ઉપર ઉદયમાન થયો હતો હાલ પણ યાન મેળવવાને કમનસીમ રહેલી અને તેથી પછાત પડી રહેલી જાતિઓમા પણ યોગ્ય વધારે કેળવણી મનુષ્યોએ મસારદૂપણો દર કરવાને સમય પ્રયત્નો કરવા માડ્યા છે અને અનેક જગ્યાએ તે ચાલુ છે, એ જોઈ ખરેખર આ નન્દ થાય છે પરંતુ કેળવણીમા દરજ્જામા સાસાગ્રિ ઐથિયાં, પૈસામા, અમલમા, અને સાક્ષરતામા ઊંચ પડે વિગતમાન થતી જાતિઓમા ન્યાયે કન્યાવિક્રય અને આસુર લભ અને દુર્વ્યસન વગેરેનો પ્રચાર વધતો જતો નજરે પડે ત્યારે તે જાતિઓના ખરા શુભે ઝઠકાનું અન્ત કરણ કેટલું અપિત થાય છે તેના વિચાર માન કલ્પનાથી જ આવી શકશે ! આ અકુના અમારા સમયતરંગમા ધ્રાણજોની કેટલીક જાતિઓએ કન્યાવિક્રય બંધ કરવાની હિમ્મત ધરવાનું શુભ પગલું આપ્યું નજરે પડશે ત્યાર, તે જ સમયમા ધ્રાણજોની કૃત્યતમ જાતિઓ જે આખા હિન્દુસ્થાનમા સંવૃત્તિ પદ પ્રાપ્ત કરી ચક્રી છે-તેમનામા આસુર લભો થતા જોઈ અમને અતિશય ખેદ ઉત્પન્ન થાય છે રિશેપ દિલગીરી એ છે કે એવાં જગતોમા ભાગ લેનાર-તેમા સદાય કુનાર હિન્દુસ સારમુધાનકો અને નીતિધર્મસંસ્થાપક ગુરૂશ્રીનો યિજ્ઞ વર્મ જોવામા આવે છે !

ગૂજરાતી સમારમુધાનકો આ વર્મસંસ્થાપકો ન્યા મુધી પોતે આગળ પડીને મુધારો દિવા ઉઠાડે કવવા આગળ પગલા નહિ લે-અને આવી રીતે પાછા પગલા ભરતી ચોજનાઓને ઉત્તરન આપતા રૂઢી ત્યા મુધી એમની પાસેથી આપણા દેશના અભ્યુદયને માટે તન તોડીને પ્રયત્નો કરવાની આશા ક્યાથી રાખી શકીશું ? સાચું હવે અમારે ત્હેમની વિરુદ્ધ મન ધરાવનારા પક્ષ પાસેથી સદાયની આશા રાખવી ?—ખરેખર ! આ સર્વ દેશની દુર્દશાનું, દુર્ભાગ્યનું ચિન્હ નહિ તો બીજું શું ?

લમમન્યની પવિત્રતા, લમપ્રેમની ઉચ્ચતા, શુદ્ધસસારની દિવ્યતા કયુલ કરતા આમહથી ત્હેનું પ્રતિપાદન કરનારા મનુષ્યો પણ આ પ્રમાણે નિર્મલ થઈ, લક્ષ્મીની લાલસામા અજ્ઞાન બાળકીઓનો ભોગ આપવામા સામેલ થાય અને ત્હેવા પ્રકારના સંબંધને લમનના મરિજ નામથી ઓળખે, ત્હેમના કરતા મેલક એ વધારે સારું છે જ કે, એવા લમ તરીકે મનાતા સંબંધોમા—એક મ્હોટો તોલવાનો કાંટો લઈ, એક બાજુએ નિર્દોષ બાળકી અને બીજી તરફ મ્હોટોનો દમસો, એ રીતે તોળી, સમતોલન થાય એટલે બીજી બધી ધમાક બંધ કરી, ત્હેને જ લમનું નામ આપી દે !—આથી દુનિયાને એક ક્ષાયો તો થશે જ, અને તે એ કે ત્હેમા નિરંતર વધે જતા આવી રીતના ઢોંગધતિગ ઓછાં થવા માડશે ! એય પણ આપણા મુધારા અને ધર્મ પ્રવર્તકાનું કામ જ છે ને ! !

સુમન્તા, બંધુસમાજ

મનવતા આવડે છે. આપણામા જિયે પોતાને પતિની દાસી રહેવડાવે છે સેવકનું કામ છે કે મેન્યને મોટાપ આપવી પણ, અમે તો હવે ઉઠી જ બધા એટલે આપણા હક સરખા !”

ગુણસુંદરી- ખાણ કહ છે જે હક સગખા નથી ? ખાણ, પીણ, સર્વ તમારે ને આમારે સરખું જોઈએ જિયે પણ સરખા હક કરીને તમારાથી ગર્ભ ધરાવાનો નથી ને આમારાથી આમારું કામ જોગવાણુ નથી સેવ્ય સેવક એ નામથી માર્છ મોહુ ન્હાનું બનતું નથી શેઠ નોકરને વાસ્તે મજૂરી કરે છે ને નોકર શેઠને સાડ મજૂરી કરે છે દેખાવમા શેઠ ઉપરી ને નોકર હાથ નીચે, પણ ઉભયને પરસ્પરની ગરજ હાથ ઉપર ને પગ નીચે-એથી ઈશ્વરને મન હાથ વધાવે નથી ને પગ ઝોછા નથી રાના વગર ચાલજે ? સ્ત્રી પુરુષને પણ એમ જ છે મ્હાન ને તમાન સગખા હક, પણ મને ઈશ્વરે તમારા કરતા ચાર તણુ નીચી કરી તે માર્છ ઉંચા થવાસે ને સ્ત્રી મગી પુરુષ થવાશે ? આમારું કામમા તમે અમને અયોગ્ય દરકત કરતા હો, અમને માણસને કેકાલે દોર ગણતા હો ત્યાર તમારો દોષ. આ તો યુ ? પુરુષ તો પુરુષનું કામ કરેસો ને જિયે ધરની ચિત્તા ન ઉપાડવી, ને ડાહ્યાં ડમકા બની ટાપગીપ કરી ગપાટા મારવાને બેગી રહેવું ને ધણીને કહેવું કે મ્હારે તો ખાવાનું જોઈએ, પહેરવાનું જોઈએ, રસોઈઓ જોઈએ, ને તમારા માં બાપ જુદા થયા માટે હું કાંઈ મ્હાંડ જોબન જવા દઉં ?-એ તો કેવું કે ત્હાં મ્હાંડ સહિયારું ને મ્હાંડ મ્હાંડ પોતાનું આપણે એવા યર્ષ આપણું ધર બગાડવું ને દીકરિયોને એવી કરી જમા ઈના ધર બગાડવા એ તો બહુ સારા ધધા માણ્યો તમે બ્હાર દીવાન થાવ તો તમારું ધર દીવાનના જેવું કરવું, તમારા કુટુંબને દીવાનના કુટુંબનું સુખ આપવું, ને તમે તમારા બ્હારના મમતા વમગમાંથી થાગી ઘેર આવા ત્યારે તમારી પદવી જેટલા ઉંચા સુખ સસારમા તમને લઈ લેવા એ આમારું કામ ને એમા આમારી વગાઈ”

સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૨ ને

પાન્ય.

સમય તરંગ.

વખાણવા યોગ્ય સ્મારકઃ પોતાના સ્વર્ગસ્થ પત્ની સૌ. ઠાહીલક્ષ્મીના સ્મરણાર્થે સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન શ્રી મન સુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠીએ કેટલાક વર્ષ ઉપર નડિયાદમાં એક પુસ્તકશાળા કહાડી હતી, આ લાયબ્રેરીના પ્રમુખ વગેરે શ્રી હુદાટકેશ્વરમહાદેવના દેવાલયમાં રાખવામા આવતું હતું હાલમા તેઓએ ત્હોને માટે એક સુંદર વિશાળ મકાન બંધાવી ત્હોનું નામ પોતાના માતૃથીના ઉપરથી ‘શ્રી ઉમેદ કુમારી મન્દિર’ રાખવામા આવ્યું છે. આ મન્દિરના નીચલા ભાગમા શ્રી ઠાહી લક્ષ્મી પુસ્તકશાળા અને ઉપરના ભાગમાં શ્રી ઉમેદકુમારી કન્યાશાળા બેસાડવાની યોજના કરવામાં આવી છે પોતાના બ્હાલાની વાદળીરી કાયમ કરવા આવો સ્તુત્ય માર્ગ સ્વીકારવા માટે નિઃશય સાક્ષર શ્રી મનાસુખરામજીને અભિનંદન ઘટે છે

સ્રીકેળવણી:—જોડિયા બદરમાં પ્રખરિતેષુ મડળીના સત્પ્રધાનથી એક સ્રીસ માનની સ્થાપના કરવામાં આવી છે, જે દર રવિવારે મળે છે, અને સમારોહોની સારી સંખ્યા હોવા ઉમંગથી ભાગ લે છે. હાલમાં ‘બાલશિક્ષણ’ અને ‘બાલલક્ષ’ એ વિષયો હાથમાં લેવામાં આવ્યા છે.

સંયુક્ત પ્રાન્તોમાં સ્રીકેળવણી માટે રિપોર્ટ કરવાને નીમાવથી કમીગએ ઉચ્ચ વર્ણની સ્રીઓને હોમના ઘર આગળ કેળવણી આપવા સ્રીશિક્ષકો રાખવાની, તથા હિન્દુ અને મુસ્લિમોના બાલકો માટે જૂદા જૂદા શાળાઓની યોજના કરવાની અને મદ્રાસની હવકી કોમની નિશાળાના જેવી સરચાઓ ઉદ્ધાડવાની ભલામણ કરી છે.

સસારદૂપણ દૂર કરવાના પ્રયત્ન:—કન્યાવિક્રય વિરુદ્ધ વીરપુરા ત્રિનેદી બ્રાહ્મણોએ એક સંતોષદારક હાલ પસાર કર્યો છે, —કન્યાના માખાપ, બાઇ કે માઇ વડીલ એક પાછ પછુ વગવાળા પાસેથી લે નહિ, તેમજ આટકતરી રીતે લેવડાવે નહિ છતાં જોયો એ હાલ વિરુદ્ધ કાંઇ પણ ધન લે અથવા લેવડાવે તો જે રાજ્યની હદમાં તેઓ રહેતા હોય તે રાજ્યને રૂ. ૧૫૧ દડ આપે, રૂ. ૧૫૧ મજદુર વીરપુરા પત્ર સમસ્તને આપે, અને દસ વર્ષ નાત બહાર રહે. તે પછી આખી નાતને જમાડે ત્યારે જ નાતમાં આવી રહે.

કાઠિયાવાડમાં આવેલા ઉના ગામમાં બ્રાહ્મણોની એક નાર્ત પોતાના ઉપર આવેલી કન્યાવિક્રય અટકાવવાની અરજીને નિર્ણય કરવા યોગ વખત ઉપર મળી હતી, વર-સાઈ વર્ષનો ટોસો છે (તેની એક સ્રી હજી હયાત છે) અને કન્યા-નવ વર્ષની બાળકી છે બધા મળીને રૂ. ૬૫૦ માટે તેનું માલુ ધથેલું કહવાય છે નાતે વચમાં પડી મને તેમ કરીને અને ૧૨૦૪ પડે તો સરકારની મદદ લાંબે પછુ આવુ યોગ દર્મ થતું અટકાવવાનો હાલ કર્યો છે.

જાણવા જોગ સમાચાર: બ ગાળાની બ્રાહ્મ સમાજમાં લગભગ પચીસ સ્રીઓ એન્ડુએટ હોવા ઉપરાંત તેમની ધણી મોટી સંખ્યા કાલેન્ડરમાં અભ્યાસ કરે છે.

મધ્ય હિન્દુસ્થાનમાં આર્યસમાજ તરફથી સ્રીઓને પણ જનોઇ આપવામાં આવી છે. ચીનના લેન્ડા વેપારની વસ્તુની પેટે એદરકારીથી પોતાની પુત્રીઓને લગ્નમાં વેચે છે અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટસમાં જ ફક્ત મોટી ઉમર થઇ ગયા છતાં કુવારી રહેલી એવી લગભગ એક સાત્ત સ્રીઓ છે.

અને યોગ દિવસ ઉપર ઐદિય સહસ્ત્ર બ્રાહ્મણ શાંતિમાં એક ૧૮ વર્ષની વિધવાનું ૦ વર્ષના યુવાન સાથે પુનર્લગ્ન થયું હતું,

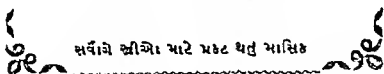
કેપડવણુજમાં પાણીના બાષકામ માટે નર્મદા શેઠ મણિભાઈ શામજીભાઈનાં વિધવા ૧ બાઈ જણાવે રૂ. ૨૧૦૦૦ આપવાની ઈચ્છા કલેક્ટરને જણાવી છે.

શુરતની વીસા ખડાવતા અમદાવાદી વાણિયાની નાતમાં એવો હાલ કરવામાં આવ્યો ૧ કે, એ નાતમાં જો કન્યાની આછળ હોય તો બહાર ગામની કન્યા લાવવાની છુટ છે. મોરબી તાલે ટકારાના હામોદર હીરાચ દત્તા છોકરાને કન્યાવિક્રય કરવા માટે મદદ ૧ નાતબહાર મળ્યો છે.

સુન્દરી સુબોધ.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ત્યાં પ્રાણે સન્માન સુન્દરી)

સર્વોચ્ચે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પૃસ્તક ૨	}	પ્રગટ, બન્ધુસમાજ.	{	ઈ.સ. ૧૯૦૫ અપ્રાદ.
અંક ૨૨				વિ.સ. ૧૮૯૧ છુટાઈ.

વિષયસૂચન

૧	વિષયવિભાગ	પેજ	૧૪
૨	કાવ્યકુંજ.		
	મહાત્માની જગી	(૨ સુમન્ય)	૨૪૧
૩	નૃસિંહ.		
	દેશકલ્પિતો પાથો —		
—	બાલિમશિષ્ય—શ્રીસેખ.	(નિર્ધા)	૨૪૩
૪	રમણીમણિમાળા.		
	પ્રાચીન ભારતનાં સ્ત્રીઓ.	(૨ સનાતન)	૨૪૬
	નવાનની મહાગણી હરો-કો.	(૨ કૈ-હિન-તો)	૨૪૮
૫	વાર્તાલહરિ.		
	એક રજપુત નિર્ગના.	(નિર્ગ, ભ્રાતૃસમાજ)	૨૫૨
૬	વિધાકળા.		
	કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.	(૨ સ્ત્રી, મો. વહરામની બી.એ)	૨૫૫
	શ્રીઓ પોતાના તથા બાળકોના સંસ્કારના બાધા સુધારવા		
	હવે આપણે જોઈએ (૧૮ એન ૯૭ થાડ એસ એમ.એન્ડ એસ)		૨૫૮
	વિવિધવિહાર.		

સવાળમની પટ્ટાંચ.

૧૮૬ (નં. ૧૪૧) ઘા નવલ કિશોર તપ્તસિંદજી હોરપીટલ (વ. ૨) ભાવનગર	૧-૪-૦
૧૮૭ (નં. ૧૪૩) સૌ. બહેન જ્યાલકમી ચુનીલાલ (વ. ૨) વેરાવળ	૧-૪-૦
૧૮૮ (નં. ૧૧૩) સૌ. ચંદ્રા	(વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
૧૮૯ (નં. ૪૧૩) રા. સુન્દરલાલ કેવજરામ વોરા	(વ. ૨) માંગરોળ ૧-૪-૦
૧૯૦ (નં. ૪૧૪) „ નંદરલાલ દુલંભજી વૈરા	(વ. ૨) માંગરોળ ૧-૪-૦
૧૯૧ (નં. ૮) „ રમણિકલાલ બેચરલ	(વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
૧૯૨ (નં. ૨૦૪) „ પુરષોત્તમ મજલાલ	(વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
૧૯૩ (નં. ૪૧૫) „ રેવાશ કર જગજીવન	(વ. ૨) મુન્શા ૧-૪-૦
૧૯૪ (નં. ૪૧૬) ઓશિકાજી પદ્મતિ પાટયાળાના લેડી મુનિસ જોડા	(વ. ૨) વડોદરા ૧-૪-૦
૧૯૫ (નં. ૨૮૨) રા. નંદરલાલ કનૈયાલાલ	(વ. ૨) કુકાવાન ૧-૪-૦
૧૯૬ (નં. ૨૯૨) „ ઈન્દુલાલ ચુનીલાલ	(વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
૧૯૭ (નં. ૪૬) „ જડુલાલ ગોપીલાલ બી. એ.	(વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
૧૯૮ (નં. ૨૧૬) સૌ. વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ બી. એ.	(વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
૧૯૯ (નં. ૪૮) સૌ. ચારદગૌરી સુમન્ટરાય બી. એ.	(વ. ૨) વડોદરા ૧-૪-૦
૨૦૦ (નં. ૧૪૫) રા. યશવંતરાય ગોપાળરાય બી. એ.	(વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
૨૦૧ (નં. ૪૧૭) રા. ગદાભાઈ દાધીભાઈ પટેલ	(વ. ૨) મહુડા ૧-૪-૦
૨૦૨ (નં. ૧૦૬) રા. અદુલાય મોદનલાલ	(વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
૨૦૩ (નં. ૮૫) રા. દા. મણીલાલ ચુનીલાલ	(વ. ૨) પાટડી ૧-૪-૦
૨૦૪ (નં. ૪૧૮) રા. યુનવતરાય જસવંતરાય બી. એ.	(વ. ૨) મહેસાણા ૧-૪-૦
૨૦૫ (નં. ૪૫) રા. ઠા. ના.જીજી ઉમરશી	(વ. ૨) મુન્શા ૧-૪-૦
૨૦૬ (નં. ૨૫૧) રા. નરોત્તમદાસ બાણજી	(વ. ૨) મુન્શા ૧-૪-૦
૨૦૭ (નં. ૨૧૬) મિસિસ મનિખાઈ નારાયણજી દરિભાઈ	(વ. ૨) મુન્શા ૧-૪-૦
૨૦૮ (નં. ૩૦૭) રા. કંકેયરાય જુદરાય દેસાઈ	(વ. ૨) કાસોલ ૧-૪-૦
૨૦૯ (નં. ૨૮૫) રા. હીરજી કાનજી સાહ.	(વ. ૨) મુન્શા ૧-૪-૦
૨૧૦ (નં. ૨૭૩) કાઠર લક્ષ્મીપ્રસાદ ગીરપરલાલ	(વ. ૨) ખેડ ૧-૪-૦
૨૧૧ (નં. ૧૮૪) બાઈ વેળાઈ નેદાભાઈ બાણજી	(વ. ૨) મુન્શા ૧-૪-૦
૨૧૨ (નં. ૨૫૩) રા. ટી. કે. કાંકોર	(વ. ૨) મુન્શા ૧-૪-૦
૨૧૩ (નં. ૧૦૯) રા. મુસારજી નરોત્તમદાસ	(વ. ૨) મુન્શા ૧-૪-૦
૨૧૪ (નં. ૨૭૨) રા. માધવલાલ ઝવેરીલાલ ચાગિક	(વ. ૨) ગોધરા ૧-૪-૦
૨૧૫ (નં. ૪૧૯) રા. લક્ષ્મીદાસ બી.બા.ભાઈ પટેલ	(વ. ૨) પાટડી ૧-૪-૦
૨૧૬ (નં. ૨૦૧) રા. કેશવલાલ સાંકળચંદ નૈન લાખજેરી	(વ. ૨) માણસા ૧-૪-૦
૨૧૭ (નં. ૫૬) રા. દેસાઈ હિમતલાલ પરજીલાલ	(વ. ૨) પેટલાદ ૧-૪-૦
૨૧૮ (નં. ૪૨૦) રા. ગોપાલભાઈ સારાભાઈ મળમુદર	(વ. ૨) પેટલાદ ૧-૪-૦
૨૧૯ (નં. ૪૨૧) મણીબહેન પ્રબાસ કર	(વ. ૨) સિદ્ધપુર ૧-૪-૦
૨૨૦ (નં. ૧૨૬) રા. ખોળ મામદાભાઈ ખાડુભાઈ	(વ. ૨) મુન્શા ૧-૪-૦
૨૨૧ (નં. ૨૮૦) રા. ઈશ્વરલાલ ધી.જરામ	(વ. ૨) મુન્શા ૧-૪-૦

- ૨૯૭ (નં. ૩૦૮) રા. સુર્યચંદ્ર સોમશ્વર દેવાશ્વયી (વ. ૨) હુથાવાડા ૧-૧-૦
- ૨૯૮ (નં. ૧૭૩) સૌ. દુર્ગામાધ, રા. લક્ષ્મીમાધ કથાશ્વયી પત્રી. (વ. ૨) સુપરામપુર ૧-૪-૦
- ૨૯૯ (નં. ૨૦૭) રા. નાગરાસ રણજીદાસ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૦૦ (નં. ૬૭) રા. ખેતસી વેમસી સાયલાજી (વ. ૨) કાંચી ૧-૪-૦
- ૩૦૧ (નં. ૨૫) રા. છગનલાલ વલ્લભજી દારભારી (વ. ૨) આટવા ૧-૪-૦
- ૩૦૨ (નં. ૩૧૦) રા. સામળજીભઈ વરિવટદર સહેજ (વ. ૨) ખીલખા ૧-૪-૦
- ૩૦૩ (નં. ૨૩૪) મહેરજાન દોહાના જાડેશ દિવસિદ્ધજી (વ. ૨) દોહરા ૧-૪-૦
- ૩૦૪ (નં. ૨૫૬) રા. પડિતજી ગીરધરજીજી (વ. ૨) ઘાઘેર ૧-૪-૦
- ૩૦૫ (નં. ૪૩૫) રા. વમનજી, છગનજી હરિજી પંડ્યાનેવાં (વ. ૨) નડિયાદ ૧-૪-૦
- ૩૦૬ (નં. ૪૦) સૌ. મમીમ, મુખજી પુરખેતમ મહેતાનાં પત્રી (વ. ૨) સુખ ૧-૪-૦
- ૩૦૭ (નં. ૧૯૦) રા. દામેશ્વર રતીલાલ એન્ડ કો. (વ. ૨) કલકત્તા ૧-૪-૦
- ૩૦૮ (નં. ૪૩૬) રા. આચાર્ય યજ્ઞવંતરાય દલપતરામ (વ. ૨) માંગરોળ ૧-૪-૦
- ૩૦૯ (નં. ૧૪૪) રા. લક્ષ્મીમાધ જમનાદાસ મોદી (વ. ૨) મુન્નાઈ ૧-૪-૦
- ૩૧૦ (નં. ૧૩) મિસિસ મોરારજી વલ્લભદાસ (વ. ૨) મુન્નાઈ ૧-૪-૦
- ૩૧૧ (નં. ૩૧૩) રા. મેધજી વિસનજી સમળા (વ. ૨) માંડવી ૧-૪-૦
- ૩૧૨ (નં. ૧૮૬) સરખવત સિંહજી લાલખેરીના મેસોરેટરી (વ. ૨) ગોડગ ૧-૪-૦
- ૩૧૩ (નં. ૪૩૭) રા. જગવંતરાય હરિજી (વ. ૨) રાજકોટ ૧-૪-૦
- ૩૧૪ (નં. ૨૭૮) રા. આશવજી લાલખાઈ (વ. ૨) રાજકોટ ૧-૪-૦
- ૩૧૫ (નં. ૬૬) રા. દારકાનાથ ખી રેડકર (વ. ૨) રાજકોટ ૧-૪-૦
- ૩૧૬ (નં. ૨૭૭) રા. જીવજીલાલ લીલાધર ખાટજી (વ. ૨) મુન્નાઈ ૧-૪-૦
- ૩૧૭ (નં. ૧૮૧) રા. ભોગીલાલ ચકુલાલ (વ. ૨) વડનગર ૧-૪-૦
- ૩૧૮ (નં. ૪૩૮) રા. મોદી જમનાદાસ મોરખનદાસ (વ. ૨) ભાવનગર ૧-૪-૦
- ૩૧૯ (નં. ૧૮૦) રા. ચંદ્રચંદ્ર ગીરજીજી (વ. ૨) પેલા ૧-૪-૦
- ૩૨૦ (નં. ૧૪૦) રા. દેવચંદ ચકુભુજી કોશરી (વ. ૨) કાચીન ૧-૪-૦
- ૩૨૧ (નં. ૨૯૦) રા. શ્રીમનજી મોતીલાલ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૨૨ (નં. ૧૭૯) રા. સુર્યચંદ્ર નારાયણચંદ્ર (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૨૩ (નં. ૪૩૯) રા. અણિલાલ ગોધંદાસ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૨૪ (નં. ૪૪૦) રા. શેઠ ડાહ્યાભાઈ શ્રીજીવલદાસ (વ. ૨) ખેડા ૧-૪-૦
- ૩૨૫ (નં. ૨૬૭) રા. નરસિંહરાવ ભોજાનાથ ખી. એસી. એસ. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૨૬ (નં. ૭૯) રા. માણિક્યજી ગીરજીજી (વ. ૨) બટીન્ડા ૧-૪-૦
- ૩૨૭ (નં. ૩૦૫) રા. મોતીલાલ રતનજી (વ. ૨) રાજકોટ ૧-૪-૦
- ૩૨૮ (નં. ૪૪૧) રા. મોહનલાલ નાગજી ચીનઈ (વ. ૨) માંગરોળ ૧-૪-૦
- ૩૨૯ (નં. ૧૦૪) રા. સુકુદરાય રણજીદાસ ખી. એ. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૩૦ (નં. ૨૫૪) રા. ડી. સી. ખાડવાળા એલ. એમ. એન્ડ એસ. (વ. ૨) મલાડ ૧-૪-૦
- ૩૩૧ (નં. ૪૪૨) પ્રો. રામપ્રસાદ મનજીલાલ એલ. એલ. ખી. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૩૨ (નં. ૨૨૧) રા. વજીરરાય લક્ષ્મીપ્રસાદ (વ. ૨) વડોદરા ૧-૪-૦
- ૩૩૩ (નં. ૪૪૩) રા. શા. કૃષ્ણચંદ્ર દેવજીદાસ (વ. ૨) બારેજ ૧-૪-૦

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૨ લું] ઈ.સ. ૧૯૦૫ જીસાર્થ—અશાહ વિ. સ. ૧૯૬૧. [અંક ૧૧ મા.

કાવ્યકુંજ.

મહારી માનો છબી.

(દર્શન)

સુશિખલ કરતા ઝાંઝ ત્હારા બાવ નિજ દર્શાવના,
ને નેહ બીના નેન મુજપર દિવ્ય પારી સંચિતા
જે આપથી તું પૂર્વકામે જાપને આ બેટતી
તે આપથી આપિંમત સુ આજ દોરી આવતી !

નિસમદ પશુ દુહત તથી તું મૂઠ શબ્દો પ્રેગતી—
“લજ શોકને તું બાલ મજ, અમસ્તમે મબરાવ કા”
પ્રતિ નરિ જનરી મર્મથી નિજ જાગને અભાગના
મુઠ હન પીદપ કરી એ વાત તું જિઆરની

- ૨૯૭ (નં. ૦૩૦૮) રા. સૂર્યસંકર સોમેશ્વર દેવાયત્રી (વ. ૨) છુણાવાડા ૧-૪-૦
- ૨૯૮ (નં. ૦૧૭૩) સૌ. દુર્ગાનાથ, રા. લક્ષ્મીનાથ કમ્પાણીના પત્ની (વ. ૨) મુખરામપુર ૧-૪-૦
- ૨૯૯ (નં. ૦૨૦૭) રા. નાગરદાસ રણુજીદાસ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૦૦ (નં. ૦૬૭) રા. ખેતસી વેમસી સામથરાળા (વ. ૨) કાચી ૧-૪-૦
- ૩૦૧ (નં. ૨૫) રા. જગનનાથ વલ્લભજી કારભારી (વ. ૨) ખાટવા ૧-૪-૦
- ૩૦૨ (નં. ૩૧૦) રા. સામળજીભઈ વલિવટદર સહેજ (વ. ૨) ખીસખા ૧-૪-૦
- ૩૦૩ (નં. ૩૩૪) મહેરજીના ઢોલના નવડેભા સિવસિદ્ધજી (વ. ૨) ઢોલરા ૧-૪-૦
- ૩૦૪ (નં. ૨૫૬) રા. પડિતજી ગીરધરજી લજી (વ. ૨) લાહોર ૧-૪-૦
- ૩૦૫ (નં. ૪૩૫) સૌ. વનનથ, જગનનથ દરિસલ પડવાને નાં (વ. ૨) નડિયાદ ૧-૪-૦
- ૩૦૬ (નં. ૪૦) સૌ. મમીજી, મુજી પુરખેતમ મહેતાનાં પત્ની (વ. ૨) છુખ ૧-૪-૦
- ૩૦૭ (નં. ૧૯૦) રા. હામોદર રતીલાલ એન્ડ કો. (વ. ૨) કલકત્તા ૧-૪-૦
- ૩૦૮ (નં. ૪૩૬) રા. આચાર્ય યજ્ઞવતરાય રણપતરાય (વ. ૨) માંગરોળ ૧-૪-૦
- ૩૦૯ (નં. ૧૪૪) રા. લક્ષ્મીનાથ ભગવાનદાસ મોદી (વ. ૨) મુખાર્જી ૧-૪-૦
- ૩૧૦ (નં. ૧૩) મિસિસ મોરારજી વલ્લભદાસ (વ. ૨) મુખાર્જી ૧-૪-૦
- ૩૧૧ (નં. ૩૧૩) રા. મેઘજી વિસનજી સમગા (વ. ૨) માડવી ૧-૪-૦
- ૩૧૨ (નં. ૧૮૬) સરભગવત સિંહજી લાખેરીના મે મેકેટરી (વ. ૨) ગોડગ ૧-૪-૦
- ૩૧૩ (નં. ૪૩૭) રા. જગવતરાય દરિસંકર (વ. ૨) રાજકોટ ૧-૪-૦
- ૩૧૪ (નં. ૨૭૮) રા. આશવજી લક્ષ્મીનાથ (વ. ૨) રાજકોટ ૧-૪-૦
- ૩૧૫ (નં. ૯૬) રા. હારકાનાથ ખી રેક્ટર (વ. ૨) રાજકોટ ૧-૪-૦
- ૩૧૬ (નં. ૨૭૭) રા. જીવજીલાલ લીલાધર માઠજી. (વ. ૨) મુખાર્જી ૧-૪-૦
- ૩૧૭ (નં. ૧૮૧) રા. જોગીતાલ ચકુલામ, (વ. ૨) વડનગર ૧-૪-૦
- ૩૧૮ (નં. ૪૩૮) રા. મોદી જમનાદાસ મોરવનદાસ (વ. ૨) બાવનગર ૧-૪-૦
- ૩૧૯ (નં. ૧૮૦) રા. ચંદ્રસંકર ગીરનાથકર આ (વ. ૨) પોધા ૧-૪-૦
- ૩૨૦ (નં. ૧૪૦) રા. દેવચંદ મુખુભુત કાશરી (વ. ૨) દાચીન ૧-૪-૦
- ૩૨૧ (નં. ૨૯૦) રા. ચીમનલાલ મોતીલાલ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૨૨ (નં. ૧૭૬) રા. સૂર્યસંકર નારાયણસંકર (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૨૩ (નં. ૪૩૯) રા. મણિલાલ ગોર્ધનદાસ (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૨૪ (નં. ૪૪૦) રા. શેઠ ગણાનાથ પ્રીત્વલવદાસ (વ. ૨) ખેડા ૧-૪-૦
- ૩૨૫ (નં. ૨૬૭) રા. નરસીંહરાવ જોગાનાથ ખી. એ. સી. એસ. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૨૬ (નં. ૭૯) રા. માણેકધર ગીરજધર (વ. ૨) બટીન્ડા ૧-૪-૦
- ૩૨૭ (નં. ૩૦૫) રા. મોતીલાલ રતનજી (વ. ૨) રાજકોટ ૧-૪-૦
- ૩૨૮ (નં. ૪૪૧) રા. મોદનલાલ નાગજી ચીનધ (વ. ૨) માંગરોળ ૧-૪-૦
- ૩૨૯ (નં. ૧૦૩) રા. મુકુદરાય રણુજીદાસ ખી. એ. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૩૦ (નં. ૨૫૪) રા. દી. સી. ખાંડવાળા એલ. એમ. એન્ડ એસ. (વ. ૨) મસાડ ૧-૪-૦
- ૩૩૧ (નં. ૪૪૦) શ્રી. રામપ્રસાદ મનલાલ એલ. એલ. ખી. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦
- ૩૩૨ (નં. ૨૨૧) રા. વજોદરાય લક્ષ્મીપ્રસાદ (વ. ૨) વડોદરા ૧-૪-૦
- ૩૩૩ (નં. ૪૪૩) રા. શા. કૃષ્ણચંદ દેવજીદાસ (વ. ૨) જામનગર ૧-૪-૦

ગૃહધર્મ.

દેશ-ઉત્પત્તિનો પાયો—બાલિકાશિક્ષણ.

(સીલેખ.)

બાલકોની આદી શુક્ર તે પોતાની માતાજી છે. ગર્ભ અવસ્થામાં તથા બાલપણમાંજ માતાની મુદ્રા સ્વ-બાલક પર પડે છે. બાલપણમાં એટલું મુગ્ધત્વપાતું રહેલું છે કે પરિચયમાં આવતી સર્વ સજીવ અને નિર્જીવ વસ્તુ તરફ તેની વૃત્તિ આકર્ષાય છે. માતામાં જેવી નીનિ શુષ્ક તથા વિદ્યાની જનિ હોય છે તેવીજ બાલકમાં પણ આવે છે. મનુષ્ય આખી જીંદગીમાં જેટલું શીખે છે તેથી વિશેષ જાત્યાવસ્થામાં શીખે છે. યુવાવસ્થામાં બાલપણનાજ સંસ્કાર વૃદ્ધી પામે છે અને વૃદ્ધાવસ્થામાં તેજ સંસ્કારો પ્રેર અને દૃઢ થાય છે. માતામાં વિનય હોય તો બાલકમાં પણ વિનય આવે છે. એવી રીતે બાલકના સદ્-ભાવ્ય કે દુર્ભાવ્યનો આધાર માતા ઉપરજ રહેલો છે. જો પ્રથમથી માતા તરફથી શીક્ષ સ્વભાવ, વિનય, હન, ક્રમા, કૃત્રમ વગેરેનું શિક્ષણ ન મળ્યું હોય તો વિદ્યા મેલવતાં પણ હરકત પડે છે, કારણ કે બાલક કેટલીક વખત શુરના સકાંચ કોપને પણ સહન કરી શકતું નથી. માતાશિક્ષણનો પ્રભાવ એવો છે કે તે જીવિત પર્યંત ટકી રહે છે. લાંબી નજરે જોતાં દેશનું અને આત્માનું કલ્યાણ કરનાર સદ્ગુણી અને ધર્મજ્ઞ માતાજી છે. આપણામાં સાધારણ કહેવત છે કે “ ગર્ભ તિથી જોશી પણ સંભારતા નથી ” “ પરંતુ એનેજ ગાઓને ” “ ગેગ થયા પછી મરાડવાં તેનાં કરતાં જીવન જ ન થવા દેવો ” વગેરે કહેવતને અનુસરીને, બગાડીને મૂધારતું તેના કરતાં બગાડવા નજ દેવું તે વધારે ઉત્તમ છે. બાલિકાઓને અયોગ્ય કેલવણી આપ્યા પછી અને તેમાંજ ગોથાં ખાવા દીધા પછી “ પત્નીચાલા ” રૂપાપવી તેના કરતાં બાલિકાઓને યોગ્ય કેલવણી આપી ધર્મવાન, નીતિવાન અને વ્યવહારમાં કુશલ બનાવવી તે આર્યની વધારે જરૂરીઆત કરજ છે અને તેજ દેશ ઉત્પત્તિનો મન્દ્યુત પાયો છે.

કુમળા છોડને જેમ વાળાએ તેમ વાળા સકાચ છે પરંતુ મોટું થયા પછી તે વાળા સકાતું નથી, છતાં વધારે મહેનત કરી વાળવાની હા કરીએ તો થડમાંથી જ બાંગી જાય છે. મનુષ્ય જીવનનું પણ એમજ છે. મારે મનુષ્ય જીવન સુધારવા મારે તેની બાલ્ય અવસ્થાપર પૂરતું લક્ષ આપવાની આવશ્યકતા છે. પરંતુ જ્યાં સુધી માતા અજ્ઞાન મૂડ અને દુર્ગુણી હશે ત્યાં સુધી તેનાં બાલકો સુધરવાની આશા રાખવી તે ઝેરમાંથી અમૃતની આશા રાખવા જેટલું સંકાપુકત છે. જન ઉત્પત્તિ અને દેશ ઉત્પત્તિનો સમગ્રો આધાર સુઘ જનની પરજ રાખી સકાવ છે. બાલિકાઓને જ્યારે પ્રથમથીજ કૃત્રીત કેલવણી આપવામાં આવશે

આ જડ છળી પ્રિય માતની નિઃસત્વ કોને લાગતી,
મુજ છપન-ગૌડા સત્ત એને ડ્રુવ તારો લેખતી !
સુધારકો જગના બસે સદુ મૂર્તિપૂજક નિન્દતા,
મુજ માતમૂર્તિ ગ્રેમથી પૂજી શકું, પૂજીશ મદા.

૩

દુર્બુદ્ધિનો અંકુર ડુટે કદિ પાપપતિમય થતો,
ઉદ્દેગ યાતાં ચિત્તમાં નિરસાર જીવન લેખતો;-
મુજ નમન પાસે તે ઘડી છળી દિવ્ય આવીને હસે,
ધનમાળ બેદી ગોલની, અજવાળતી મુજ ચિત્તને.

૪

મુજ તાત અંકે શીર્ષ નાંખી પાન કરતાં કટયી
જગદંબને સંભારતાં આ બાલને બોલાવતી.
બ્યાં કલેશ નહિ, વિયોગ નહિ, -એદિવ્યસ્થાને જર્ઘવસી:
એ ચિત્તવેધક સ્નેહદર્શક ચિત્ર જોઈ ક્યાં ફરી ?

૫

મદુ સ્નેહમાં પ્રિયમાતનો નિઃસ્વાર્થ સ્નેહ ગણાય છે,
વનાથ યાતાં દેહનો પશુ ઝરણ એ ન સકાય છે;
સર્વ વ્યાપી ધરની જે મૂર્તિ જગમાં મા રૂપે
વિદ્યુત્ત યાતી તેદમા નિજ બાલને ગોછરીને.

૬

જો હોય બક્ષિત પ્રેમ દદ કદિ માતના સુરનેહમાં,
તો રમરણ કરતાં તેહનું આવી રમન્તી હૃદયમાં;
તે ભવનમા કે વનમહિ રાત્રી વિષે કે દિન વિષે
સદ્બોધતી આશ્વાસતી ને રક્ષતિ નિજ બાળને.

૭

જડ છળી હે માતની ! ઉપકાર જૂઠું નવ કદિ,
પ્રત્યક્ષ કરતી દિવ્ય શુંણા, બાલને ઉત્તેજતી.
અતુસર હું તુજ પદે કર્તૈઽમ્ય મારાં અર્દા કરી
હે બ્હાલી માતા ! પૂજતાં અતિ ગ્રેમથી ત્હારી છળી.

મુખ્ય, અનુસમાજ.

છે તે પોતાની વર્તણૂકથી પતિને અસંતોષ પેદા કરે છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ કેટલીક અ-
 નાર્યાં તો પતિને કોરડે ચડાવવામાં પણ શરમ રાખતી નથી આવી સ્ત્રીઓ બને બોલવામાં
 મીઠી, હાવભાવમાં લટમળોર અને પહેરવાં ઓઢવામાં શોખીન હોય, પરંતુ અમે તો તેના
 કરતાં અમારા ખરા અતઃક્રણથી ગામડાની અસિક્ષિત ધર્મવાન અને પતિપ્રસયજી
 “ગામડાની ગોરી” ને અમે વધારે પુણ્ય ભાવથી નમન કરીશું અહો ! ક્યા સીતા
 તારામતિ દમયંતી અને દ્રૌપદી ! ! ગમચડછએ વનવાસ આપ્યા છતાં, અરે ગર્ભાવસ્થા
 ના જે દિવસો શ્રીમતોની પોતાની દરેક હેંસ પૂરી પાડવામાં, પહેરવા ઓઢવામાં, સગા
 સબંધીઓમાં માન પામવામાં અને પતિ પાસે લાડ કરવામાં પસાર કરે છે તેવા વખ
 તમાં વનવાસ આપ્યા છતાં પણ “નાથ અહીં વનમાં પણ મારું રક્ષણ કરનાર આપજ
 છે, હું આપના નામનેજ જીવું છું” આવો દિવર સાથે સદેશો આપનાર અને મનમાં
 “નામ સદા સુખી પ્રદેજે” આવું ઈચ્છનારાં માતાજી આપને નમન કરું છું. પતિ દાથે
 યત્ની જે આના સતી તાગમતિ આ પતિ માટે જીવ સુખ તજનાર અને પતિનો
 વિયોગ થતાં પણ તેનાજ પ્રેમમાં લીન રહેનાર પતિવ્રતા દમયંતી અને સતિ પાનાગી !
 આપના ચરમું હમળમાં રહેવાનું પણ ચોક્કસ એવી આર્ય મહીલા તો જીવેજી હજારે
 એમજ મનમે માતાઓ ! આપ હજારો વર્ષ પુર્વ થયા છે તો પણ આજે આપના
 મહશ્વરો અને અમૃતરૂપી રમનો પણ આર્ય અબળાઓને સુનિતિ માર્ગે વાગવા સુમર્થ
 છે રળી પ્રાચીન અબળાઓ ના ચતનતા મેળવવા મથે છે એ પણ આધુનિક કાળની
 મર્મ નીતિ વગરની નખી રેળવણીનો જ અંશ છે અપુર્ણ શિક્ષણવાળી અસિક્ષિત અને
 મહીન સ્ત્રીઓને ચતનતા આપવામાં નુષ્ઠાન રહેલું છે પરંતુ તેમજ સુશિક્ષિતા, સુતા,
 ધર્મ પ્રસયજી અને પતિવ્રતા આર્યો ॥ હૃદય દુભવાથી દસવાથી, દમવાથી, દહવાથી
 અને દગરાઈના જગ જગતિ તથા દસ ઉત્તરિનો મતર નાશ થાય છે, પરંતુ હાલમાં એવી
 પુણ્ય વનાઓ આ નજર પડે છે ? પતિ સુખ સુખી ને પતિ દુખે દુખી મહીલાઓ
 આ છે ? હાલમાં પ્રાચીન જગ્યાએથી વળી ‘વાપાસ’ (છુટા છેવ) ના ધ્વની
 કહ્યુંગોચર થાય છે આવીને આવી જ સ્ત્રીકેતવણી આપ્યા કરશે તો પશ્ચિમ મેનુ
 આવશે ને કહેતા મોટા બનિશ્યવત્તાને પંચ નાસ પડશે

(અપૂર્ણ)

‘નીશા’ ગોંડળ,

રમણીમણિમાળા.

પ્રાચીન ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો.

(માર્ગેના અઠધી ચાલુ).

૫.

ખજા પ્રાચિન ભારતમા એક મહાન જ્યોતિષી તરીકે ખ્યાતિ મેળવી ગઈ છે. તેમના સમયમાં તે જ્યોતિ:શાસ્ત્રમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ પદ બોગવતી હતી. ખજા. તેના શ્રોત્રે અઘાપિ પર્વત પ્રચલિત છે. આ 'વિદુષી' સ્ત્રી કોણ હતી અને કોની પુત્રી હતી તે અઘાપિ પર્વત અજ્ઞાતમાંજ છે. એવી દંતકથા આસે છે કે તેને અનાયો—રાક્ષસો—જે તે સમયે જ્યોતિષમાં કુશળ હતા તેમણે ઉછેરી જ્યોતિષ શાસ્ત્રનું શિક્ષણ આપ્યું હતું. આયોની આચારશિષ્ટતાના પ્રારંભના સમયના ઋષિઓ જ્યોતિ:શાસ્ત્રમાં, તેમની અવગાને પ્રાપ્ત થયેલા અનાયો જેટલા પ્રવીણ નહોતા.

ખજા એક વિચક્ષણુ બુદ્ધિવાળી સ્ત્રી હતી. તેની અમંગુચકિત અપૂર્વ હતી, અને તેનું બુદ્ધિચાતુર્ય સ્પષ્ટદષ્ટીય હતું. તે પોતાનો સમય કેવળ રમતગમતમાં ન ગાળતાં જ્યોતિ:શાસ્ત્રના અભ્યાસ પાછળ ગાળતી હતી આ શાસ્ત્રના અધ્યયન પાછળ ખંતથી મહેનત કરી તેણે તેના પાળક પિતા પામેથી તે સંજોગે અપૂર્વ જ્ઞાન મેળવેનું કર્યું હતું.

ખજા જે ગામમાં રહેતી હતી તેજ ગામમાં ખીજે એક આર્ય પ્રજામાં ઉપજાયેલો પણ અનાય્ય પ્રજાથી પોષાતો એક બાળક રહેતો હતો. આ છોકરાનું નામ મિહિર હતું અને તેણે રાક્ષસોની સંપૂર્ણ પ્રીતિ સંપાદન કરી હતી. તેણે પણ ખજાની માફક જ્યોતિષનું અધ્યયન કરી તેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. મિહિર રાક્ષસોના હાથમાં કેવી રીતે આવ્યો તે વિષે નીચે પ્રમાણે લોકકથા આલે છે.

એક દિવસ કેટલીક સ્ત્રીઓ નદીએ સ્નાન કરવા ગઈ હતી ત્યાં નદીની અંદર એક ઘટ તરતો દૃષ્ટિગોચર થયો. એક બાળકના રોવાના અવાજથી તેમણે ધ્યાન તે ઘટ તરફ દોરાયું, અને તેમણે તે ઘટ જહાર કહાડ્યો. આ ઘટની અદરથી માત્ર થોડાક દિવસ ઉપર જન્મેલો એક સુંદર સુકુમાર બાળક મળી આવ્યો. આ બાળકને તે સ્ત્રીઓ તેમને ઘેર લઈ ગઈ. આવી રીતે મિહિર રાક્ષસોના હાથમાં આવ્યો અને તે તેની પાળક માતા-ઓની જનનીવત્ સંભાળ હેઠળ ઉછેરી મોટો થયો. જ્યારે ખજા અને મિહિર ઉંમર લાયક થયાં ત્યારે તેમણે લગ્ન થયાં.

જો કે આપણે ખત્રાની ઉત્પત્તિ બાધવાને સક્ષિતવાન થયા નથી તોપણ મિહિરની ઉત્પત્તિનો નીચે પ્રમાણે ઇતિહાસ આપણને મળી આવ્યો છે.

મિહિર મહારાજ વિક્રમાદિત્યની રાજસભાનાં નવ રત્નોમાંના વરાહ નામે એક વિદ્વાનનો પુત્ર હતો. વરાહ જ્ઞેતિય વિદ્યામાં ધણો કુશળ હતો અને એ ત્હેનો મુખ્ય ગુણ હતો. મિહિરના જન્મ સમયે ત્હેણે ત્હેના આયુષની ગણના કરી, અને જ્યારે ત્હેને માસમ પડ્યું કે ત્હેનું જીવન શકત દશ વર્ષનું જ છે ત્યારે ત્હેને અત્યંત ખેદ થયો. અંતે ત્હેણે તે પુત્રનું દશ વર્ષ પછી મૃત્યુ થયેલું જોવાને બદલે પ્રથમથી જ દૂર દરવાનો નિશ્ચય કર્યો. ત્હેણે ત્હેને એક માટીના વાસણમાં મૂકી તે વાસણ નદીમાં તરતું મૂક્યું.

જમ થયા પછી ખત્રા અને મિહિરે સ્વજનતીયમાં આવવાની ઇચ્છાથી રાક્ષસા પાસેથી રજા મેળવી આર્થ પ્રજા જે પ્રદેશમાં વસતી હતી તે તરફ પ્રયાણ કર્યું. જે સમયે તે બન્ને સ્વદેશ જ્યાં નીકળ્યાં તે સમયે ત્હેમની સાથે જ્યોતિષનાં પુસ્તકો આપી એક જીને મોકલવામાં આવી. આ જીને એવી આજ્ઞા થયેલી હતી કે જ્યારે તે રાક્ષસભૂમિની સરહદ ઉપર આવે ત્યારે ત્હેણે ત્હેમના જ્ઞેતિયના જ્ઞાનની પરીક્ષા કરવી અને જો ત્હેને ત્હેમનું જ્ઞાન અપૂર્ણ માસમ પડે તો તે પુસ્તકો ત્હેમને સ્વાધિન કરવાં, પણ જો ત્હેને ત્હેમના જ્ઞાનની સંપૂર્ણતાની ખત્રી થાય તો તે પુસ્તક પાછાં લાવવાં.

સરહદ ઉપર આવતાં તે જીએ એક ગાયને પ્રસવકાળની અસહ્ય વેદના ભોગવતી જોઈ. અને તેજ સમયે ત્હેણે મિહિરને પ્રશ્ન કર્યો કે આ ગાય કેવા રંગના વાહરડાને જન્મ આપશે ? મિહિરે ઉત્તર આપ્યો કે ઘોળા રંગના. ત્યાર પછી માત્ર યોગીજ વારે તે ગાયે એક સ્થામ રંગના વાહરડાને જન્મ આપ્યો. મિહિરનું જ્ઞેતિયનું જ્ઞાન અપૂર્ણ પારી તે જીએ ત્હેને સાથે આવેલા ત્રયો આપ્યા અને કહ્યું કે હજી હમણે અભ્યાસ ધણો કાચો છે. એમ કહી તે ત્યાંથી રવાના થઈ. મિહિર પોતે અત્યંત શ્રમ લઈ કરેલા અભ્યાસ છતાં આવી સરહ ગણના કરવામાં નિષ્ફળ નીવડ્યો ત્યારે ધણો જ દિનગીર થયો. તે જોશ્યો કે આટલાં બધાં વર્ષે શ્રમ લઈ સતત અભ્યાસ કર્યા છતાં હું જ્યોતિષમાં કુશળ થઈ શક્યો નહીં તો આ પુસ્તકોથી મો રાજદો થવાનો છે એમ કહી તે પુસ્તકો લઈ ત્હેણે નદીમાં ફેંદી દીધાં. આ સમયે ખત્રા દૂર હતી. જ્યારે ત્હેણે ત્હેના પતિનું આ અવિચારી પગલું જોયું ત્યારે તે નદી તરફ તે પુસ્તકોનો નાશ થતો અટકાવવાને દોડીપણુ તે માત્ર જોજ ત્રયો બચાવી શકી અને ત્રીજા પુસ્તકનો હમેશને માટે નાશ થયેલો.

તે દંપતી જે સ્થળે મહારાજ વિક્રમાદિત્યે યુગવાયેં સુકામ કરેલો હતો તે જગ્યાએ આવી પહોંચ્યાં. ખત્રા અને મિહિરના જણવામાં હતું કે તે મહાન નૃપતિ વિદ્યાનો મ્હોટો આશ્રયદાતા છે. તે બન્ને જણાં ત્હેની પાસે મયાં આ યુગલને (જોડાને) જ્યોતિષપાત્રમાં ઘણું પ્રવીણ જોઈ વિક્રમાદિત્ય ત્હેમને પોતાના પાટનગરમાં (રાજધાનીમાં) લઈ ગયો. ત્હેણે વરાહને

૧ આ ત્હેની બૂઝ હતી, કારણ કે તે ‘દશ’ નહીં પણ ‘સો’ હતું.

† એમ કહેવામાં આવે છે કે પૃથ્વી નીચેના પ્રદેશની ખગોળ વિદ્યાનો આવી રીતે નાશ થયો.

તેમની સંભાળ રાખવાની અને તેમને પોતાને (વરાહને) ઘેર લઇ જવાની આજ્ઞા કરી. પાછળથી તે વૃદ્ધ પડિતને માલમ પડ્યું કે મિહિર ખીજે કાષ્ઠજ નહીં પણ પોતાનો એક સમયે ત્વજ દીધેલો પ્રિય પુત્ર છે. જ્યારે વરાહ અને તેની પત્નિએ પોતાનો પુત્ર પાછો મેળવ્યો એટલુંજ નહીં પણ વળી તેને એક વિદ્વાન મૈત્રેયવાન અને શ્રેષ્ઠ કન્યા સાથે વિવાહિત થયેલો—ત્યારે તેમને કેટલો દર્પ થયો હશે તેનો ખ્યાલ વાંચનાર કરી લેશે.

પિતા પુત્રના મેળાપ પછી એક વર્ષ પર્વત તેમણે પોતાનું આયુષ્ય આનન્દમાં ગાળ્યું. યોગાક સમયની અંદર મિહિર એક વિદ્વાન જ્યોતિષી તરીકે ખ્યાતિ પામ્યો. અને રાજ્ય તરફથી પણ તેનો ધણો સત્કાર થવા લાગ્યો. ખજા ગુપ્ત વિદ્યામાં અત્યંત પ્રવિણ હતી; અને જે ગણના કરવાને તેનો પતિ અગ્ર મસરો અસમર્થ થતા તે તેમને કરી આ પત્ની હતી. આ પ્રભાણે તે ધીમે ધીમે પ્રખ્યાત થઇ, અને તે એટલે સુધી કે તેની ખ્યાતિની વાત રાજાના પણ જાણવામા આવી.

એક સમયે વિક્રમાદિત્યે વરાહને તારાની કુલ સખ્યા વિશે મવાલ કર્યો. મહાત્મા વરાહ તેનો ઉત્તર આપવાને વાસ્તે એક દિવસની મુદત માંગી. આ પ્રશ્નના નિર્ણય સાર તેમણે અત્યંત શ્રમ કર્યો. પણ તે સઘળો પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો. મહાજ તારકટ દની ગણના કરવી એ ઘણુંજ કઠિન છે જલકે અસમ્ભ છે. તે ઘણો ખિન્ન અને ઉદાસી રહેવા લાગ્યો. તેને તેની પ્રતિજ્ઞા સંદોષિત અસ્ત થતી દેખાવા લાગી.

ખજાએ તેને તેના ઉદ્દેગનું કારણ પૂછ્યું. તેની ચિન્તાનું નિમિત્ત તેના જાણવામા આવતા તેણે વરાહને તે વિશે બેધીકર રહેવા વિનંતિ કરી. તે વિશે ગણના કરવાનું માથે લીધું અને તે તેના પ્રયત્નમા નિષ્ફળ નીવડી નહીં. ખીજે દિવસે પ્રાત કાળે વરાહે રાજસભાને ભૂપતિના પ્રશ્નના ઉત્તરથી આશ્ચર્યમાં નિમગ્ન કરી નાખી. મહારાજા વિક્રમાદિત્યની ખાત્રી હતી કે તે કામ તે કરી ચક્રવાતો નથી અને તેથી તે ગણના કરનારનું નામ જાહેર કરવા તેને અતિ આશ્ચર્ય કર્યો. અને તેને તે ગણના કરનારનું નામ નિર્વેદન કરવાની શ્રેય પડી. તેણે કહ્યું મહારાજા! તે ગણના મારી પુત્ર વધુએ કરી હતી. તે મહાન નૃપતિને આથી અત્યંત આનન્દ થયો અને ખજાને રાજસભાના દસમા રત્ન તરીકે નીમવા આજ્ઞા કરી.

આ બનાવથી વરાહને વજાહત થયો. પુત્રવધુને દરબારમા શી રીતે લાવી ચકાવ ા જો તે રાજસભામાં આવે તો તેને રાત્રિ ખદાર કરવામાં આવે. આવા કલક અને અપમાન કરતાં મૃત્યુ અતિ પ્રિયતર યર્ષ પડ્યું. તેણે ઘેર આવી ખજાની જીભ—જે તેના કુટુમ્બની આબરૂને ધૂળમાં મેળવવાનું મૂળ હતું—કાપી નાંખવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તેણે મિહિરને તે પ્રભાણે કરવા આજ્ઞા કરી. તે દપત્તીએ જ્યોતિષના પ્રભાવે આવેો અનંધ ચવાનું પહેલેથી જાણ્યું હતું. ખજાએ તેના જાતિસ્વભાવ પ્રભાણે હરતે મહેરે પોતાનું મૂખ ઉઘાડ્યું અને મિહિરે તેની જીભ કાપી નાખી; અને યોગ સમયમાં તે આ દુનિઆનું ક્ષણિક સુખ છોડી ચિરકાલ પર્વત અવિચ્છિન્ન સુખ ભોગવવા પરસોડવાની યર્ષ.

(અપૂર્ણ.)

સનાતન.

ઉપર જાપાનમાં એક કૃષાણુ મહારાણી યદી ગઈ છે ત્હેને એ વખતના લોક ધણા પવિત્ર મ્નેહ અને ભક્તિથી પૂજતા હતા. અને આજ તદ્દ જાપાનીઓ માને છે કે એ જ દયાળુ મહારાણી વર્તમાન સમયમાં મીકાડોની સહચારિણી હરૌ-કો ના ૩૫માં ત્હેમની પામે વિધવાન છે.

મહારાજનધિરાજનો ત્હેમના ઉપર ધણે જ પ્રેમ હોવા છતાં પણ હરૌ-કોના હૃદયમાં ચિન્તાને સ્થાન મળ્યું છે કાન્થુ કે જો કે એ મીકાડોના મુખ્ય પત્ની છે અને તેમ હોવાથી પટરાણીપદની ભેક્તા છે તો પણ એ મહારાજનના એકલા જ પત્ની નથી વળી પૂર્વ દેશવાસીની આખરે જોતા ત્હેમને માટે વિશેષ ખેદની વાત એ છે કે એ માદીના વારસના જનની નથી. મીકાડો ત્હેમના ઉપર સદા પ્રસન્ન રહે છે અને ઉપર કહેવા પાત્ર કુટુંબોમાંથી પસંદ કરેલી 'પ્રથમ પક્તિની સ્ત્રી' કવી ત્હેમને વારવાર અભિનંદન આપે છે બીજી અને ત્રીજી શ્રેણીના ઉમરાવોની કન્યાઓમાંથી પસંદ કરેલી મીકાડોને બીજી અગીઆજનીઓ છે એ સ્ત્રીઓ જોકે મુકુટ ધારણ કરી શકતી નથી તથા પટરાણીના જેટલો દાઢ નથી રાખી શકતી તો પણ રાજ્યમાંથી નારસ આપી શકે છે અર્થાત્ ત્હેમના બાપક પણ ઔરસ સન્તાન તથા સીધી લીંગના હક્કના વારસ મનાય છે ઉદાહરણ તરીકે વર્તમાન મહારાજ કુમાર મીકાડોની બીજી શ્રેણીમાંથી ગણીઓમાંથી એકના જ્યેષ્ઠ પુત્ર છે અને જન્માર્થી મહારાણી હરૌ-કોને સન્તાન થવાની આશા છોડી દેવામાં આવી ત્હાંથી ત્હેને માદીના વારસ તરીકે પ્રગટ કરવામાં આવ્યો. મહારાજ કુમારની બાલ્યાવસ્થામાંથી જ હરૌ-કોએ ત્હેમને પોતાના સન્તાન જોવા ગણ્યા છે, એટલું જ નહિ પણ સદા સંપૂર્ણ માતૃમ્નેહ રાખી, ભવિષ્યના મહારાજ પદને માટે એ હરેક રીતે સુયોગ્ય થાય એવી રીતે ઉછેરમાં એ તન મન ધનથી મહેનત કરે છે ધન્ય છે હરૌ-કોના ઇર્ષ્યારહિત નિર્ભય હૃદયને! સપત્ની (શોકય) ના સન્તાન તરફ પોતાના જ છોકરા જેવો આવેો નિઃસ્વાર્થ બાપ રાખવાનો શુભ હમારા રજવાડાઓના અતપુરમાં તથા સામાન્ય પ્રજાના પણ શુદ્ધસારમાં પ્રવેશ કરે છે આ ઉપર વૃત્તિના અભાવ, રાજમાતા ગણાવાના મુદ્દ લોભને લીધે, આપણા રાજજુહોમાં જે પ્રથમે અને અનાયાસ થાય છે તે કામચી છાના નથી.

મહારાણીનું આતિથ્ય બહુ પ્રસિદ્ધ અને પ્રશસનીય છે દરેક વર્ષે એ 'ચેરી-સ્ટ્રાસ મ્મારેન્ડ પાર્ટી' નામની એક મીજબાની આપે છે તે બહુ જ આકર્ષક અને જોવા લાયક હોય છે મહારાણી એ પ્રસંગે હમેશા બહુ જ કીર્મતી અને સુંદર વસ્ત્રાલંકારમાં સજ્જ થાય છે અને શુદ્ધિથી તરીકેના પોતાનો ભાગ અત્યંત સ્નેહ અને ચતુરાર્થ પૂરેક બજાવે છે આજ કાલ, જાપાનની રાજધાની ટોક્યોમાં કાર્મિ પણ જાતની મીજબાનીઓ-કે ઉજાણીઓ નથી મતી કારણ કે હરૌ-કોના બધા સમય ધાયસ થયેલા યૌદ્ધાઓના દુખ ઓછા કરવાના પ્રયત્નોમાં જાય છે એ 'રેડ્ડોસ સોસાઇટી' નાં પ્રમુખ છે આ પરાંપ કરી સરનાની સ્થાપના ત્હેમણે સ્ત્રીન-વિમહના યોગ્ય વખત પહેલા જ કરી હતી અને કિવસથી ત્હેની ઉભતિને માટે તથા ત્હેને વિશેષ ઉપયોગી બનાવવાને અશ્રાન્ત પરિશ્રમ કર્યો કરે છે ત્હેમણે પ્રકટ કર્યું છે કે જન્હા સ્ત્રી જાપાનમાં વિમહ ચાલશે ત્હા સ્ત્રી એ

પોતે તેમ જ દરબારનો કોઈ આદમી મોજશોખ તથા રમતગમતમાં પાઈ પથુ ખર્ચ કરશે નહિ. એ વિષયોમાં પોતે જે કાઈ ખર્ચ કરત તે ધન હવે પ્રજાના સૈનિકોને આરામનાં સાધનો પુરાં પાડવામાં કામ આવશે.

૩૨ીયા-જાપાનના વિચ્છેદથી જાપાનને જે હાની થઈ રહી છે, ત્હેના કરતાં પણ વધારે હાની પ્લેગ દુષ્કાળ આદિ દુષ્મનો દ્વારા ભારતવર્ષમાં કરી ગયા છે અજાના અભાવને લીધે હિન્દુસ્તાનમાં હજારો-હજારો નહિ લાખો મનુષ્યો બીખ માગીને પેટ ભરે છે. જ્હેમનો ધધો એક વખત કિતમ સમજતો હતો તે ખેડુતોની સ્થિતિ પરચરને પણ પીગળાવે એવી છે. ખનિજ સંપત્તિ તથા ભૌગોલિક સ્થિતિ કિતમ હોવા છતાં પણ જાનની ભારતના જેવી નિર્ધન ભૂમિ કોઈ નથી. જે ભૂમિના દ્રવ્યથી લોભાઈને હજારો માનવી સોડો આવતા હતા તે ભૂમિમાં આજ દરેક આદમીની આવક લગભગ એક આનો આવી રહી છે. દ્વારા એ જ ગરીબ બાઈઓના જ્વર બાજરીના રોટલામાં બાગ પડાવીને દગાન ગળ મહારાજાઓએ રાજ્યાભિષેકને બહાને દીસ્ટીમાં લખલૂટ ખર્ચ કરી આત્મ માન્યો હતો એ ઉપરાન્ત પણ, દેશની વર્તમાન સ્થિતિ ઉપર બીલકુલ વિચાર કર્યા વગર, નિર્ધન દગિદ બન્ધુઓની દયાજનક દયા ઉપર સેષ માન પણ દૃષ્ટિપાત કર્યા વગર, દ્વારા મન્યો, દગાગ કાગબારીઓ, તથા દ્વારા અન્ય ધનવાન બાઈઓ પ્રતિ વર્ષે મેંડો રૂપીઆ કુદ્ર મોજશોખમાં ગૂમાવે છે. અરે એમની વાત પણ જવા દો પ્રાણીદયાને માટે પ્રસિદ્ધ થયેલી દ્વારા કોમલહૃદયા બાગતખિનીઓ, હાથ! ત્હેમની છાતી પ્રતિદિન કંઠણ થતી જાય છે તેમાં કોઈ મન્દેહ નથી પહેગવા ઓઢવાને માટે બીલકુલ વસ્ત્ર નહિ ટોવાથી થર થર કાપતા અનેક કાગોને આખ્ય આગળ જુઓ છે. પરન્તુ એમનું દુખ ઓછું જવાને બદલે પુષ્કળ દ્રવ્ય ખર્ચી નવી નવી ફેશનના પોવહા આદિ વસ્ત્રો તથા બહુ મૂલ્યવાન અલંકારો બનાવવામાં મુશ્કેલ ગ્હે છે. તેઓ દાન ધણું કરે છે એ વાત પણ નિર્વિવાદ છે. પરન્તુ પાત્રાપાત્રનો વિચાર ન કરવાથી એમનું દાન દેશને લાભને બદલે આતીશય હાની કરે છે. એવા દાન કરવા છતાં તો ન કરવું એ જ વધારે સારું.

દેશ તરફથી જે સોડો ગ્લુક્ષેત્રમાં પોતાના પ્રાણના જોખમે લક્ડી રચા છે, ત્હેમની સાથે મહારાણી હરો-કોની પૂર્ણ સહાનુભૂતિ (દીલસોચ) છે, અને જો ત્હેમના ઉપર કોઈ આપત્તિ આવી પડશે તો મહારાણી હતાચ (નિસચ) થઈ જશે એમાં કોઈ સન્દેહ નથી. પરમાત્મા એવો દિવસ ન લાવે.

કૈ-હિન-તો

યુવતી—કોર નગ્ધાર અને બાલાની વેદના સહેવાને શક્તિવાન પુત્રોને જન્મ આપનાર રજપુતાણીનાં અવયવો દેખીતા બને કોમળ લાગના હોય, પરંતુ તેમનાં મન તો વજના જેવા જ દઢધ અને તીવ્ર હોય છે. વ્હાલા, તો પછી રજુભૂમિની કોરના મને ક્યા નડવાની હતી ?

યુવક—જો વ્હાલી, સ્ત્રીઓના દાડ કોમળ ન હોત તો લડવાનું કામ તેમને શા વાસ્તે ના સોપત ? પુત્રો એકલા જ શા વાસ્તે લડે છે ?

યુવતી—શુ સારે પ્રિય તમને એવું જણાવવા માગો છો કે રજપુતાણીઓ લડતી નથી ? જો તેઓ ધણાખરા લડ્યા નહિ હોય તો બરે, પણ તેમણે તેમનાં-તમે કહો છો તેમ-કુમળા સરીર કેસરીયા થતી વખતે અગ્નિમા કેટલી વખત હોમ્યા છે તે તમને સદજ વાદ આવશે. અને તમે પણ ધાગશે કે કોરતાનો અનુભવ સ્ત્રીઓએ કર્યો છે. શુવતા બળી મરુ એતરવાગના ધા કરતા વધારે કઠણ છે. તે બળી મરના પછી સ્ત્રીઓ હતી અને હું પણ તે ગતિનું અભિમાન ધગનાર સ્ત્રી જ છું.

યુવક—વ્હાલી તુ નામી શુદ્ધ કરે છે તું ત્યા આવશે તો જો અર્થ સરશે ? જ્યારે તમે આવશો ત્યારે અમે પુત્રો શુ કરીશું ? પછી બરે તમે પુત્રોની કીર્તિને જાંખ લગાડવાના ઇન્દિયાથી આવવા ઇચ્છો રાખતા હો.

યુવતી—નરિ નરિ નરિ. તમે એવું ધારશો નરિ. હું કાઈ કીર્તિની ઇચ્છાથી આવવા માગતી નથી. હું નમારી માથે લમથી જોઈઈ છું તે સાથે જ રહેવાને ને તમારી પવિત્ર મેવા કગવાને. જ્યારે પછીથી તમે લગાઈમા જાઓ અને હું અહીં નહીં છું ત્યારે માતાથી તે મેવા બની શકે નરિ. વાસ્તે તમે જ્યાં જાઓ ત્યાં નમારી સાથે રહી તમારી જે વરિદિ ચિન મેરા કરવાનું બની આવે, તે કરવાના ઇચ્છાથી મે આજ અવવાની દહ પકડી છે. મારી આછછ તમે સ્વીકારશો અને મારી લહેને સાઈ મારી આપશો

યુવકયુવતીની વાતનો નિર્ણય લગુ થયો નહોતો અને યુવકને બીજો પુત્ર આપ્યો તેથી એકદમ જલુ પડ્યું. યુવતીએ દર્શીને પતિને જવા કહ્યું. દસચુખ્ત યુગલ જુદું પડ્યું. અને વાત શ્રવણ કરનારનો રમ ભાગી પડ્યો.

x x x x x

રજસમામ સાથે ધણા દિવસ થઈ ગયા. રજસમામની બધાનકતા સ્વીતરવાનો અર્થ હોય નથી. રક્ત એટલું કઠીનું તો આવશે કે શુદ્ધ ધણા દિવસ આશ્વ પડ્યું પરંતુ પરિણામ કાંઈ આવ્યું નરિ. ધણા જનની ખુવારી થઈ ધણા પૈસાની પણ ખુવારી થઈ. જેટલું મંપીને આવ્યાથી મળે છે તેટલું લગાઈથી નથી મળતું એ સિદ્ધાંત કોઈને વાદ આવ્યો નરિ.

એક તખુમા એક રજપુતવીર એકો એકો વિચાર કરે છે. તેને પગે લાગેલા ધાડાવા આવ્યા છે, તેની સારવાગ કરવાને એક નાનો સત્ર અરાઃ વર્ષની વયનો એક યુવક છે.

તે વીરને ધા વાગ્યો ત્યારથી હજુ સુધી તે યુવકે તેની સારી આકરી કરી હતી રજપુત વીર વિચાર કરતો બનડો. “આવે વખતે શત્રુના સૈન્યમાં જઈ દુશ્મનની ગતિની કોણ ખબર કાઢી લાવે” એ ચાર વખત બબડ્યો. ધાકને લીધે તે વીર થોડીવારમાં નિદ્રા વશ થઈ ગયો.

હવે શત્રુઓના સૈન્યમાં નજર ફેરવીએ દુશ્મનો અચળ હતા એમ ખાગેકો મનુષ્ય હાવણીમાં પેશી શકતો જ નહિ તો પછી મઘ તેમની ગતિની ખબર તો ક્યાંથી જાણ શકે.

રાત્રિ પડી અધાર ઘોર હતું અને એક માણસ શત્રુના સૈન્ય તરફ ધસતો જતો જણાતો હતો રખડતો તે થોડે દૂર ગયો કે તેને પગે કાંઈ અથડાયાનો અવાજ થયો. પડતે પડતે તે રહી ગયો તેની લીલચાલ જિપરથી સફળતા જણાવતી કે તેના હાથમાં કાંઈ મોતી વસ્તુ આવી હતી તેણે ઘણીવાર તે વસ્તુ સામું જોયું અને ઘણા આશ્ચર્ય વચ્ચે તેને માલુમ પડ્યું કે તે દુશ્મનના માણસનું શબ હતું તે માણસ ખૂબ ગભરાયો. પછી એક ઘડી જ તેણે તેની સમયસૂચકતા વાપરી અને એક પલમાં જ શબના મ્ખ. જિતારી પોતે પહેરી લીધા, અને આગળ આવવા માડ્યું આગળ જતા તેને એમ પહેરે ગીર મળ્યો, અને છૂપે શસ્ત્ર જાણવા માગ્યો ત્યાં વખતે અજાણ્યો માણસ વધારે ગભ ગયો પરંતુ પહેલા વખત કરના આ વખત વધારે બહાદુરી વાપરી.

ભાઈબોધ હું સરદારના કામ સાર ગયો હતો તે હમણા જ પાછો આવું છું જે વખતે ‘છૂપે શસ્ત્ર’ કહ્યો તે વખતે હું હાજર નહોતો, વારતે મને તું અહીં જણાવ કે મને પાછી ફરખત ન નડે.”

પોતાની જાતના કપડાં જિપરથી સાગા મિષામને ખાતરી થઈ અને તેને છૂપે શસ્ત્ર કહ્યો ઘણી મુશ્કેલી વેડી તેણે દુશ્મનની ગતિ જાણી લીધી અને પોતાના સૈન્ય તરફ પાછો ફર્યો.

વીર થોડો જીલભાથી ઊઠ્યો જેને રવમમાં પછી લાઇની જ વાત, તે જ્યાર જાગૃત થાય ત્યારે ખીજી શી વાત કરે ? તે લાઇના સમાચાર તેની સારવારમાં રહેલા યુવકને પૂછવા જતો હતો તેવામાં પોતાની પાસે એક ચીઠ્ઠી પડેલી દીઠી જીઘાડી અને વાચતા વાત જ તેનાથી બોલાઈ જવાયું કે “આવું મહા કઠણ કામ કરનાર મઘ મહાન પુરુષ હાવો જેમને શત્રુના સૈન્યમાંથી ખબર લાવનાર નગ્ને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો આજી છે.”

પોતાનું કામ સફળ થયું એના ખુશ વિચારમાં ચીઠ્ઠી કોની તરફથી આવી તેનો વિચાર પછી કરવાનો ભૂલી ગયો.

લગભગ પાછી રાત્ર થઈ પેલી ચીઠ્ઠીના આધારે શત્રુઓનો પગજય થયો. કારણ કે શત્રુ ઓની લીલચાલ બધી માલુમ પડી ગઈ હતી છાવણીમાં એક બાજુ બધા મળ્યા છે અને ત્યાંથી બધા આનંદમાં ગરકાવ થયા છે વીરની સારવારમાં રહેલા યુવક સિવાય બધા આનંદમાં નિમગ્ન થયા છે પરંતુ યુવક તો લાઇ વખતે પડેલાં માણસોમાં પોતાનું અલગ વહાલું માણસ બોલાઈ ગયું હોય તેમ તે મઘ માણસની બોલ કરતો હતો. ચિતાવર

મનથી પોતાને પાછું ફરવું પડશે તેમ તેને લાગ્યું. પરંતુ દૂર ઢગલામાં એક જમીન ઉપર ધવાઇને પડેલા માણસ ઉપર તેની નજર પડી. તેની આંખો ચળકતી જોઈ કે તે યુવકનું મન ચચલ બન્યું. અને તેની પાસે જતાંમાં જ અર્ધાંત આવેશને લીધે એવાન થઇને પડ્યો.

x

x

x

જ્યારે તેને બાન આવ્યું ત્યારે તે પોતાના જ શેઠના તંત્રુમાદતો તેમ તેને લાગ્યું. તેની આસપાસ ઘણા માણસ એકઠા થયા હતા. પોતાનીશિયતિ તેઓને માલૂમ પડી હતી તેમ તેને લાગ્યું. તેને શરમ ઘણી લાગી. અને તે ટાળામાં પોતાની નજર ફેરવી. તેણે તેની આસપાસ કેટલીક સ્ત્રીઓને પણ જોઈ. મોટે એક યુવક નહિ પણ યુવતી છે એમ પોતાના શરીર ઉપરના વસ્ત્રને લીધે જાણ્યું. પોતાની છપી ગમેલી વાત જણાઇ ગઇ છે તેમ તેને ગ્રાસ લાગ્યું. નેનાથી વધારે માન બોલ્યા તમર નહેવાયું નહિ.

“ મારો પ્રાણ કયા છે ”

“ જ્ઞાતી, તારો પ્રાણ તારી પાસે જ છે.”

તેટલા શબ્દ બોલી તે રજપુત વીર, જે ધવાયો હતો અને જેની બોળમા આ યુવતી હતી તે જ હતો, તે આવીને તેની જ્ઞાતીને બેઠી પડ્યો.

પ્રારબમા કહેલા આ યુવક અને યુવતી હતા.

—નિર્મળ.

બાતમબાજ.

વિદ્યાકળા.

હુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

(માર્યના અકથી ચાતુ.)

ઉત્સુકે ઉપર જે પાણી માટે કેહેવાયું તેના ઉપર પાછો વિચાર કર્યો અને તેમાં તેને એક પ્રશ્ન ઉઠ્યો જે તેણે બીજા દિવસે તેના બાપને પૂછ્યો, “ કાકા, બધું તો હું સમજ્યો પણ એક શંકા થાય છે કે એ બધું પાણી પૃથ્વી ઉપર છે છતાં પૃથ્વી ફરે છે ત્યારે તે પડી કેમ નથી જતું ? ”

વિજ્ઞાન—મેં તને કહ્યું છે કે પર્વત આખી પૃથ્વી સાથે મરખામતાં એક નજીવી કોણી નવડા છે, એવી જ રીતે મોટા મોટા સમુદ્રો માત્ર એક નાનાં ખાઓચીયા નેવાં છે. હવે એ ખાઓચીયાંમાંથી પાણી પડી કેમ નથી જતું એ વાત નને એક

દર્યાંતથી સમજશે તું એક કળશીયો પાણીથી ભરી જોસથી ઉમે નીચે ફેરવીશ તો તેમાંથી પાણી નહિ પડે, કેમકે આપણા હાથનું જોસ તેને લાગે છે તેથી તે બહાર નહિ આવતા ઉલટું અદર તરફ દબાણ કરે છે તેવી જ રીતે સમુદ્રનું પણ છે પૃથ્વીના જોસથી પાણી ખાખોચીયામાંથી બહાર નીકળવાને બદલે ઉલટું તેમાં ખેસે છે

આ શકા દૂર કર્યા પછી મારે તને કહેવું જોઈએ કે હું તારાથી બહુ પ્રસન્ન થયો છું, કેમકે કાલે આ પ્રશ્ન મેં જાણી જોઈને જવા દીધો હતો, તે એટલા માટે કે, તું તેના પર વિચાર કરે છે કે નહિ તે મારે જોવું હતું આ પછે ગમે તેટલું વાચીએ કે માનનીએ પણ જો તેના ઉપર મનન ન થાય તો મધ્યનું નિરર્થક છે જ્ઞાન મેળવવાને મનન એ મુખ્ય સાધન છે. પ્રથમ માણસે અવલોકન કરવું અને પછી તેના પર મનન કરવું, છેવટ ફેટલાક પ્રયોગોથી નિશ્ચય ઉપર આવવું આ ત્રણ જ્ઞાન મેળવવાના અને ચોક્કસ કરવાના માર્ગ છે જો આ ત્રણ માર્ગ હો છે તેઓ વગર પૈસે જ્ઞાન મેળવી શકે છે

જાકળ—ધુન્નસ.

એક દિવસ વિજ્ઞાનપ્રસાદે તપેલીમાં પાણી ઉતું ચતું હતું સારું ઉત્સુકને પાસે જો બોલાવીને ઢાકણું ઉપાડીને કહ્યું, ઉત્સુક, આ ઢાકણાની નીચે પાણીના ટીપાંઓ દેખાય છે તે કયાથી આવ્યા હશે તે તું જાણે છે!

ઉત્સુક—હા, કાકા, એ તો આ વરાળ દેખાય છે તે ત્યાં ચોગી ગએલી

વિજ્ઞાન—પણ વરાળ પ્રથમ છેક આવા પાણીના ટીપાં જેવી નથી હોતી, તે તો ઝીણી સૂક્ષ્મ હોય છે જો હવે હું તને કંઈ નવું બતાવું. (પાછું ઢાંકણું તપેલીપર જ રાવાર ખૂટીને પાછું ઉપાડીને) જો, હવે નીચે વરાળના બિંદુ ચોટેલા છે હવે હું ઢાકણા ઉપર હું પાણી નાખું છું એવું શું પરિણામ આવે છે તે તું જો

ઉત્સુક—તે ટીપાનું તો પાણી ચંદ્ર નીચે પડી ગયું

વિજ્ઞાન—ત્યારે તે જોયું કે વરાળનું હજી પદાર્થના સમાગમમાં આવવાથી પાછું પાણી ચંદ્ર જાય છે તેવી જ રીતે જાકળ, ધુન્નસ, વાદળા, વરસાદ, સહિ થાય છે

વળી એક એવો જ સાદો દાખલો તને આપું, જો સિયાળામાં આપણા મોમાંથી વરાળ બહુ નીકળે છે ત્યારે તું તારી સ્લેટપર શ્વાસ બહાર કાઢીશ તો સ્લેટ બીની ચંદ્ર જશે, કેમકે ત્યાં પણ વરાળ હડી સ્લેટનાં સમાગમમાં આવે છે. વળી આપણા મોમાંથી તેવી વરાળ તો બારે માસ નીકળે છે પણ સિયાળામાંથી બહારની હવા હડી હોવાથી તેના સમાગમમાં આવવાથી તેનું પાણી ચંદ્ર જાય છે તે જોવામાં આવે છે, અને ઉનાળામાં બહારની હવા ગરમ હોવાથી મોમાંથી વરાળ વગળ રૂપે જ હવામાં બળી જાય

છે, કેમકે જેમ હવા ગરમ તેમ તેનામાં વરાળ વધારે ચુસી શકવાની અને જીલી રાખવાની શક્તિ હોય છે.

ઉત્તરુક—કાકા, એ મને બરાબર સમજાવું નહિ.

વિજ્ઞાન—હું તને એક દહાંત આપીશ. તે વાદળોના કકડા આવે છે તે જોયા છે ?

ઉત્તરુક—હા, પેલા શુભડા ધોવાના કામમાં આવે છે તે જ કે નહિ ? તે આકાશમાં વાદળો દેખાય છે તેમાંથી કાપી કાઢેલા હશે ?

વિજ્ઞાન—ના, ના. એ તો દરીયામાં રહેનારાં કેટલાંક જીવડાંનું ઘર છે. જેમ મધપુડા હોય છે તેવું. એ વાદળોનો કકડો જ્યારે તદ્દન કોરો હોય ત્યારે તેમાં ઘણું પાણી સમાઈ શકે છે: એક વખત બીજાની પછી તેમાં તેથી થોડું સમાઈ શકે છે; અને તેમાં જીલી શકવાની શક્તિ જેટલું પાણી સમાઈ રહ્યા પછી જો આપણે તેમાં પાણી નાખીશું તો તે નીચે નીતરી જશે. એવી જ રીતે જેમ દરો સુકી—ગરમ—તેમ તેમાં પાણી—વરાળ વધારે સમાઈ શકે; સાધારણમાં થોડું પાણી—વરાળ—સમાઈ શકે, અને તેમાં જીલવાની શક્તિ હોય તેટલી વરાળ આવી રહ્યા પછી વધુ આવે અને ત હંડા પદાર્થના સમાગમમાં આવે તો તે વરાળનું પાણી યદને નીતરી જાય.

ઉત્તરુક—કાકા, હવે મને બરાબર સમજાવું.

વિજ્ઞાન—હવે એ ઉપરાંત હજી એક બાબત જાણવાની જરૂર છે જે જાણ્યા પછી કાકા જેમ થાય છે તે સમજાશે. જે સ્ત્રીને ગરમ થતાં વાર લાગે છે તેને ઠંડી પડતાં પણ વાર લાગે છે, અને જે તરત ગરમ થાય છે તે ઠંડી પણ તરત થાય છે. આ સિદ્ધાંત અનુસાર પૃથ્વીના પડને દવાના કરતાં દિવસે ગરમ થતાં વધારે વખત લાગે છે અને રાત્રે તે ગરમી કાઢી નાખી ઠંડું થતાં પણ તેને દવાના કરતાં વધારે વખત લાગે છે. તેજ નિયમ પ્રમાણે પૃથ્વી ઉપરના જાડાનાં પાંદડાં કાચ, ધાતુ ઇત્યાદિ દવાના કરતાં પણ જેમ ગરમ વધારે ઝહેલા થાય છે, તેમ તે ઠંડા પણ વધારે ઝહેલાજ પડે છે. આથી કરીને રાત્રે જ્યારે પૃથ્વી ઠંડી પડવાને માટે પોતાની ગરમીનાં કિરણો ઉપર પાછી ફેંટતી રહી હોય છે, તે વખતે દવા ઝહેલાંથી ઠંડી પડી યઈ હોય છે, અને ઉપર ઝહેલા પદાર્થો તો તેથી એ ઝહેલા આરનાયે વધારે ઠંડા થઈ ગયા હોય છે. હવે જ્યારે રાત્રે પૃથ્વીની ઠંડી પડવાની ક્રિયા આવી રહી હોય છે તે વખતે પૃથ્વી ઉપરની વરાળ દવામાં સમાવી જાય છે. પણ પાંદડાં ધાતુ ઇત્યાદિ પદાર્થોની છેક પાસેની દવા અતિશય ઠંડી થઈ ગયેલી હોવાથી પૃથ્વી ઉપરથી પોતાને મળતી વરાળ સમાવી શકતી નથી અને તેથી તે વરાળનું પાણી રૂપે ટપકવાથી વધારે ઠંડા પદાર્થો પર મોતીનાં બિંદુની માફક તેનાં ટીપાં વળગી રહે છે: તેને આપણે કાકળ કદીએ છીએ. મતજ્ઞ કે ઉચેથી જીણા વરસાદરૂપે પડે છે તેને પણ કોઈ કાકળ જૂલથી કહે છે પણ કાકળ ઉચેથી કદિ નથી પડતી, તે તો પૃથ્વીની નજીક જ દવામાંથી બને છે.

ઉત્સુક—આ તો બધું મારાથી સમજાયું; પણ હવામાં વરાળ હમેશાં રહેલી છે એ કેમ જાણીએ?

વિજ્ઞાન—હું તને તે વાત એક પ્રયોગથી મનજવીશ. ઠંડી હવામાં એક કાચના વાસણની અંદર બરફ નાખી જરા રહેવા દઈશ તો તે વાસણની બહાર પણ ઝીણાં ઝીણાં પાણીનાં ટીપાં બંધાએલાં છે એમ તને માલૂમ પડશે. હવે એ ટીપાં કંઈ અંદરથી બહાર નથી આવ્યાં, પણ હવામાંની વરાળ તે વાસણની ઠંડી બાજુએ સાથે અથડાવાથી વરાળનું પાણી થઈ ગયું અને વાસણની બહાર ચોંટી રહ્યું.

ઉત્સુક—હવે હું બગબર સમજ્યો. પણ ત્યારે અંધારૂં અંધારૂં થઈ રહે અને ઉપરથી ઝીણા વરસાદ જેવું પડે તે ઝાકળ નહિ તો શું? તે કેમ થતું હશે?

વિજ્ઞાન—તેને આપણે ધુમ્મસ, મેઘરસો એવા એવાં નામથી જાણીએ છીએ; તે પણ બને છે તો ઝાકળની માફક જ. પાણીની વગળ થઈ ઉંચે ચડે અને તે વરાળ ઉંચે આવેલી ઠંડી હવાના સંસર્ગમાં આવે ત્યારે તે વરાળ પાણીનું રૂપ બદલુ કરે છે અને ધુમ્મસ રૂપે પડે છે.

ઉત્સુક—પાણીની વગળ તો રોજ ઉંચે ચડતી હશે ત્યારે આપણે રોજ ધુમ્મસ કેમ નથી જોતા? અને જો વરાળ એવી રીતે ધુમ્મસ રૂપે પડી જાય તો પછી વરસાદ વરસવાને તો કંઈ વરાળ ઉંચે ન જ ચડી શકે, એ કેમ?

વિજ્ઞાન—તેમાં ત્રણ આધાર આમપાસની હવાની સ્થિતિ ઉપર છે. આસપાસની હવા અસુક હરજો ઠંડી હોય ત્યારે જ તે હવામાંની વરાળને અસર કરી શકે; નહિ તો ન કરી શકે હમેશા ધુમ્મસ નથી જોતા તેનું કારણ એ કે હવામાંની વરાળનું પાણી કરવા જોટલી ઠંડી હવા ઉપરના ભાગમાં હમેશાં નથી હોતી; અને તેથી જ કેટલીક વગળ ઉંચે ચડી જવા પામે છે, જેનો વરસાદ થાય છે. મેં તને કહ્યું છે કે જેમ હવા ગરમ તેમ તેમાં વધારે વરાળ સમાઈ શકે છે; એ વરાળ જો ઠંડી હવાના સમાગમમાં ન આવે તો વરાળ રૂપે ઉંચે ચડવા પામે છે અને તેના વાદળો બંધાય છે; નહિ તો તે ધુમ્મસ રૂપે નીચે પડી જાય છે.

ઉત્સુક—કાશ, એ ઝાકળ, ધુમ્મસ વગેરેનું શું કામ? એના કરતાં તે બધાનો વરસાદ પડતો હોય તો કેટલો બધો ફાયદો થાય?

વિજ્ઞાન—એ તારી બૂલ છે. વરસાદ તો તેની રૂતુમાં જ જસોને પોપણ આવે છે પણ પછી આઠ માસ તેમનું પોપણ કેવી રીતે થાય? તે પોપણ આવવા ખાતર આ સર્વે રૂપમાં પાણી પડે છે. પરમેશ્વર એમ કંઈ પણ નાંખી દે અથવા નાંખુ જવા દે તેમ નથી, અને ને ઉપરથી આપણને મનુષ્ય જાતને શીખવે છે કે તમે પણ તમને જે જે આપ્યું છે તેનો સદુપયોગ કરતાં રીજો.

(અપૂર્ણ.)

સાકરલાલ મોતીલાલ વઘરાજની.

સ્રીઓએ પોતાના તથા બાળકોના શરીરના બાંધા સુધારવા ઉપર આપવું જોઈતું ધ્યાન.

એક યોગ્ય સુચના.

—:૦:—

(લખનાર દા. એન. જી. શાહ. એલ. એમ. એન. એસ.)

શહેરની અંદર ફરતાં ધણાં સ્ત્રીપુરુષો તથા બાળકોનાં અંગ રોગી, તાકાતહીન, એ આલસવાદી શ્વાસ ચડે તેવાં તથા પીળાં પડી ગએલ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તેમાં ધણા બ સ્ત્રી તથા બાળકો છે. આનું કારણ ઉપાડું છે. આપણા સંસારીક રીવાજો પ્રમાણે સ્ત્રી ત બાળકો દીવસનો મોટો ભાગ ઘરની અંદર ગાળે છે. પુરુષોને પોતાના તથા પોતાના કુળના શુભરાનની ખાતર, દમાદને માટે, બહાર ફરવાનો વખત મળી આવે છે. તેમાં હવે સુધારા સુલભ વર્તી ચોરાં સ્ત્રી પુરુષ તથા બાળક સાંજનો સમય શહેર બહાર ખુલ્લી હવા ફરવા જવામાં સમજ્યાં હોવાથી તેમની સુખાકારી બેશક સુધરતી જતી માલમ પડે. પણ દરેક સ્ત્રી અગર બાળકને બહાર ફરવા જતુ જની શકે નહિ તેને માટે ઘરની અંજ પાંચ દસ મીનીટ પોતાની કુરસની વખતે નીચેની બાબત કપર ધ્યાન આપવા શરીરને નિરોગી બનાવી તાકત આપી શકાય છે, તથા તેથી મેળવેલી શક્તિથી કેટલ રોગો દૂર રાખી શકાય છે. આપણા ધણા ધોળા બંધાનુમાં અસહી કરી જોવામાં આવે છે, જેવી કે એ ધરોની પછીત અડોઆડ લાગેલી હોય છે તથા હવા તેમ અજવાળાં મ પુરતાં સાધન હોતાં નથી. શરીરની સુખાકારી માટે હવા તથા અજવાળું બને જરૂર છે. ધણા જુના રીવાજોના કોળાનુ માનવું એમ હોય છે કે એકાદ બારણું કે બારી મૂકી દે તેથી હવા તથા અજવાળું પૂરતું છે, પણ તેમ મમજવાનું નથી હવાની હેર ફેર સારી રી થાય તો આપણા શ્વાસોશ્વાસથી નીકળતી ઝેરી હવા તથા ત્વચાવાટે નીકળતી દુર્ગંધ દૂર થ શકે છે અને તેથી કરીને શરીર આરોગ્ય રહી શકે છે. તેથી હવાઅજવાળાવિનાની જગ્યા પર ફેલાં માણુઓનાં શરીર નિસ્તેજ તથા મોંઝા કપર નુર વગરનાં દૃષ્ટિગોચર થતાં માલમ પ છે. તેમાં વળી શરીરની સંવાળ માટે બહુ જ દમતી વખત ગાળવામાં આવે છે એ બ શોચનીય છે. જેટલું ધ્યાન શરીરને કુત્રીમ શોભા, જેવાં કે લુગડાં ધરેણાં વીગેરે ટાપ ટીપક સજ્જારથી દેદીપ્યમાન કસ્તામાં આવે છે તેનો દસમો ભાગ જો શરીરની સંજા લેવામાં આપવામાં આવે તો બહુ જ હાયદાહારક યર્ષ પડે.

જેમ મનની કેળવણી માટે મગજ સુખ્ય સાધન છે તેમ શરીરની કસરતી કેળવણ માટે છાતીનો ભાગ સુખ્ય છે કે જેની અંદર ફેરસાં તથા અંતઃકરણ રહેલાં છે. શરીર નિરોગી બનાવી કૌવત વાળું બનાવવા માટે આ છાતીના ભાગને કેળવવા ઉપર પુર ધ્યાન આપવાની ખાસ જરૂર છે. કોઇ પણ માણુસની કામ કરવાની શક્તિ અગર બા તેની છાતીની ખીલવણી (Development of chest) ઉપર વધારે આધાર રાખેદ બાક્યાવસ્થામાં એટલે કુમળા વયમાં જેથી સુધરેલી પ્રગ્નના બાળકોમાં હાપ પડે છે તે આપણા બાળકોમાં હાપ પડતી નથી તેનું કારણ એટલું જ જોવામાં આવે છે કે તે વખતે તેની શરીરની સુખાકારી તથા શારીરિક કેળવણી ઉપર જોઈએ તેટલું લક્ષ આપ વામાં આવતું નથી અને તેથી જ ધણાં બાળકો નિસ્તેજ તથા રોગી માલમ પડે છે

તેમ તેમાંથી નીકળતો હાનીમરક પદાર્થ પણ વધારે હોય છે, તેથી મન્યુત માણસને તેના મોટા માસના લોચાને લીધે જ ઘણી અગવડતા પડે છે. અતઃકરણ (Heart) કે જે પોતાના મન્યુત ધબકારાથી લોહીને આખા શરીરની અંદર ફરતું કરે છે તે ચાંત રિય તિની અંદર કામ કરવાને ટેવાઈ ગયેલ હોય છે તે ઉપરથી સહેલાઈથી સમજી શકાશે કે જે તેને શ્રમ વખતે આધાર વગર એકલું મુકી દેવામા આવે તો તે પોતાની રિયતિ બહુ જ થોડા વખત નભાવી શકશે. તેટલા માટે તેને તે વખતે મદદની પુરી જરૂર છે. આ મદદ શ્વાસોચ્ચાસની અંદર છાતીની હીલચાલ પુરી પાડે છે. અતઃકરણ પોતાને માથે રાધી પડેલી નોકરી બજાવવાને ત્વરાથી કામ કરવા મડી જાય છે અને તેથી ઉતાવળા ધ બકારા માલમ પડે છે તે પરીણામે દરેક ધબકારે ફેફસાં (lungs) ની અંદર બહુ જ થોડું લોહી મોકલી શકે છે. આ તેનું શુદ્ધ થવાનું કામ સાધારણ રીત કરતા પણ રહેજ ત્વગથી ચાલે છે અને શ્વાસોચ્ચાસ ઉતાવળા ચાલતા હાલને લોહીને બગાડી શુદ્ધ પ્રેરુ મની શકતું નથી. તેથી ઉપર કહેલ હાનીમરક પાર્થ (Deleterious products of muscle-Combustion) શરીરની અંદર જમા થાય છે. આમ થતું અટકાવવાની ખાતર કમગન વરમીલાન શ્વાસ લેતી ખાતે માનીનું પ્રવતુ ધણુ જ થાય છે. કુવ તી રસ્તો એવો છે કે જ્યારે આપણે મદદ શ્વાસ લઈએ છીએ ત્યારે મનુ હાય પગ તથા પેગની નસોમાંથી આવતુ અશુદ્ધ રક્ત (લોહી) અતઃકરણના જમણા વિભાગમા ખાલી થાય છે ત્યાંથી તેના ધબકારાથી તે રક્ત ફેફસાંની ખારીક નસોની અંદર જાય છે. શ્વાસ લેતી વખત ફેફસાં ટુલે છે અને તેથી તેના અંદર રહેલી ખારીક નસોનાં છીદ્ર આસપાસ જમ્યા મળવાથી પોહોળા થાય છે. જેથી કરીને અતઃકરણના જમણા વિભાગને પોતાનું લોહી ખારીક દરવાજે સહેલાઈથી બની આવે છે. આ વખતે શ્વાસોચ્ચાસ વધવા ઉપરાંત ઉંડા પણ થાય છે. જેને લીધે શ્વાસોચ્ચાસ વખતે અંદર લીધેલી હવા તે ખારીક નસોની અંદર રહેલ લોહીની સાથે તેની દીવાલ અત્યંત પાતળાં હોવાથી, મેળાય કરી શુદ્ધિને પાત્ર થાય છે. આ રીતે અશુદ્ધ રક્ત હવા સાથે સંપર્ક રીતે મળી, જ્યારે કસરતની અંદર છાતીની હીલચાલ બરાબર થાય છે ત્યારે જ, શુદ્ધ થાય છે. કસરતની અંદર અતઃકરણનો કામ કરવાનો આધાર છાતીની હીલચાલ ઉપર જ છે અને તેમાની અગત્યની હીલચાલ શ્વાસ લેતી વખતે છાતીના ફુલાવા પી છે (Expansion of the Chest during inspiration). કોઈ પણ માણસની શ્રમ સર્ધ ચક્રવાની તાકાત છાતીના ઉંડો શ્વાસ લીધા બાદના ઘેરાવાના માપના અને મુઠા પછીના ઘેરાવાના માપના (measurements of deep inspiration and expiration) તથાવત ઉપરથી માલમ પડશે જે વધારે તથાવત માલમ પડી આવે તો સમજવું કે તે માણસ વધારે શ્રમ હાલવી શકશે. આ ઉપરથી ખુલી રીતે સમજશે કે એકલું છાતીના ઘેરાવાનું માપ મનનું નથી પણ માણસ પોતાની તાકાતથી શ્રમ લીધા તથા મુઠા બાદ કેટલો તથાવત આણી શકે છે તે છે એક જીવાન સોળ વરસની છોકરી, એક મન્યુત પહેલવાન કે જેની છાતીના ફુલાવો તેના રૂનાપુના પ્રમાણમાં ઘણો જ થોડો છે તેના કરતા વધારે સહેલાઈથી ત્વરાથી અડધો માઈલ દોડી શકશે. આટલા ઉપરથી મનનું સમાધાન થઈ સ્પષ્ટ સમજશે કે છાતીની ખીલવણી (Development of chest) ઉપર વધારે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

વિવિધવિહાર.

સ્ત્રીકેળવણી.—સ્રીલેખ.

મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી આદિ મધ્યે પ્રાણીઓમાં આદાર, નિદ્રા અને બધા મનુષ્યો છે; પણ અત્યંત ઉપયોગી તર્કશક્તિ અથવા બુદ્ધિજન તો મનુષ્ય માત્રમાં જ છે. બુદ્ધિની બક્ષિસથી મનુષ્ય પ્રાણી-તેમાં પણ કેળવાયલા સોદા-મર્વોદ્દૃષ્ટ સુખો અનુભવે છે.

સર્વ પ્રકૃતિમાન પરમેશ્વરે આપેલી વિચારશક્તિને જે વિદ્યાભ્યાસથી કેળવી વધારે છે, તેનેજ ખરાં મનુષ્ય જાણવાં. જેઓ વિદ્યાભ્યાસ કરીને વિચારશક્તિ ખીણવી માન મેળવતા નથી તે પશુ તુલ્ય છે.

જેમ ખેતર વધારે ખેડેથી પાક સારો ઉતરે છે, તેમજ વિદ્યાભ્યાસ રૂપી ખેતર માફ ખેડેથી પરિણામ માફ જ આવે છે. મારે સ્ત્રીઓએ વિદ્યાભ્યાસ કરી ઉત્તમ શુભ મેળવવા જોઈએ. વિદ્યાભ્યાસ કરવાં એટલે દક્ષ જ્ઞાન, ઇતિહાસ વિગેરે શીખવું તે નથી ધર્મનીતિના પુત્રકો, પાકશાસ્ત્ર, અને બુદ્ધિ મારી ખાસે એવાં પુસ્તકો વાંચવાની અને શીખવાની વધારે જરૂર છે.

સ્ત્રીઓએ મુખ્ય કરીને કેળવણી લેવીજ જોઈએ, કારણ કે ઘરનો સર્વ આધાર સ્ત્રીઓ પર છે. ધન અભાવનું એનો અર્થ નાશ અને ખાતુ એવો નથી; પણ હરકસર કરીને ઘર કેમ નીભાવવું, હિસાબ કિતાબ કેમ ગણવો, છોકરાં દગ કેળવવા વિગેરે શીખવું એ છે, છોકરાં સાગં નરસાં યવનો આધાર સ્ત્રીઓપરજ છે. સ્ત્રીઓ કેળવાયલી હશે તોજ મસાર મુધરમે. હહેવન છે કે—

“યાય કેળવેથી કષ્ટક, વિવિધ ભત પકવાત,

કાન્તા કેળવતાં બને, ઈચ્છીત ગુણનુ ગ્યાન ’

‘સ્ત્રીઓને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવાનો હેતુ ચોપડીઓ વચાવવી કે રજવા’ મોકલવાનો નથી, પણ સંબંધિઓ પ્રતિ પોતાનો ધર્મ કેવી રીતે જાળવવો, સંપત્તિ વિપત્તિમાં કેવી રીતે વર્તવું, પતિ પ્રત્યેના ધર્મ શા છે, યોગ્ય માતાની કરજ શી છે, આવક જવકનો હિસાબ કેવી રીતે રાખવો, દુકામાં સફ્ફરુષ્ટી સ્ત્રી શી રીતે થવાય એ જ્ઞાન સંપાદન કરાવવાનો છે. ૧

જે માતાઓએ મારી કેળવણી મેળવી હોય છે, તેની પ્રજા સારીજ નીવડે છે. ૩૫સુદરી, મીનજીવેવી વિગેરે સતીઓ ઘણી કેળવાયલી હતી, તેથી તેમના પુત્રો પણ તેવાજ પ્રતાપી અને વિદ્વાન નીવડ્યા હતા. વિદ્વાનો આવો પ્રતાપ છે, છતાં કેટલાક અજ્ઞાન લોકો કહે છે કે સ્ત્રીઓને બણીને-શુ કામ છે—પણ તેમને રજવા જવું છે? આ

સમયતરંગ.

સ્ત્રીકેળવણી—આપણા ભારતવર્ષ (હિંદુસ્થાન)માં હાલમાં ૩૦ કરોડ મનુષ્યો વસે છે; તેમાંથી ૧ હજાર ૪૫ પુરૂષો બહેલા હોય છે, પણ સ્ત્રીઓમાં તો એક હજાર માત્ર ૭ જ બહેલી છે એવી ગણતરી દેહાડવામાં આવી છે.

વડોદરા રાજ્યના વિદ્યાધિકારી તરફથી કન્યાશાળાઓમાં ચલાવવાનાં પુસ્તકો સંબંધી નીચે પ્રમાણેનો હુકમ બહાર પડ્યો છે.—આ રાજ્યની ગુજરાતી કન્યાશાળાઓમાં અંગ્રેજી રાજ્યની ટેકરટ બુકો (ચંપાપુસ્તકો) ચાલે છે, પરંતુ કન્યાશાળામાં કન્યાઓને યોગ્ય વાંચન પુસ્તકો ચલાવવાનું ઇષ્ટ જણાયાથી શ્રીમંત મહારાજ સાહેબની આજ્ઞાથી બાળશાળામાંનાં પુસ્તકો ૧-૨-૩ તૈયાર કરાવવામાં આવ્યાં છે. સદર પુસ્તકો અનુક્રમે ધોરણ ૪-૫-૬ માં ચલાવવાનાં છે.

દેશપરોપકાર—કલકત્તામાં એક બાલુ સમયને વિધવાસહાયક ફંડ ઉઘાડ્યું છે. તેમાંથી સારા કુટુંબની, પણ ધનની ખામીને લીધે સુતીબત ભોગવતી વિધવાઓને, તેમની હાલતના પ્રમાણમાં, રૂ. ૫ થી ૭ સુધીમાં, તથા તેમનાં બચ્ચાંઓને રૂ.૩૦ દરમામે આપવામાં આવશે.

મદ્રાસમાં એક વૈશ્ય વિધવા સ્ત્રીએ ત્યાંની “પથાપા કોલેજ” નામની દિંદીઓ તરફથી ચલાવાતી પ્રસિદ્ધ ખાનગી કોલેજમાં વિદ્યાર્થીઓને ધર્મશિક્ષણ આપવામાં ખર્ચવાની શરતે એક લાખ રૂપીઆ ભેટ આપ્યા છે.

મુંબાઈમાં એક પારસી સત્તારીએ એક દવાખાતામાં ૨૫ હજાર રૂપીયા ભેટ આપ્યા છે.

વિધવાઓની પતિભક્તિ—મીતાપુર ગામમાં એક સ્ત્રી વિધવા થયા પછી તીર્થયાત્રા કરવા નીકળી હતી, અને પૂર્વે ધારી ગળ્યા પ્રમાણે અનુકૂળ સ્થળે પાણીમાં તણાઈ પતિ પાછળ દેહત્યાગ કર્યો હતો.

ચોટાક દિવસ ઉપર દાક્ષિણી નામની એક સ્વર્ગરથ થયાની વાત બહાર આવી છે. તે વીસ વર્ષની ઉંમરે વિધવા થઈ હતી, જે દિવસથી તેનો પતિ મૃત્યુ પામ્યો તે દિવસથી તેણે સ્વાદિષ્ટ ભોજન ત્યજ્યું હતું, અને કેવળ ફળ ખાધને તથા ગંગાજળ પીને રહેતી હતી; પદ્મંગ ઉપર સપન કરવાનું છોડી દઈ જમીન ઉપર જ ને સુતી હતી; માથાના કેશ તો હતા, પણ તે ઓળવાતું કે સરીરના કોઈ પણ અંગને વસ્ત્રોથી કે એવી કોઈ પણ રીતે સુંદર બનાવવાનું ત્યાગ કર્યું હતું. રાત્રિદિવસ પોતાના ઘરમાં જ રહી પુણપાક ધ્યાન તથા ભગવત્ ભજન કરી રામાયણ મહાભારતનો પાઠ કર્યો કરતી હતી. તે સ્ત્રીને આવું જીવન ગાળવાની કોઈ સગાં તરફથી ફરજ પાડવામાં આવેલી નહોતી; તેમ પોતાની પાસે પૈસો પણ હીક હતો. પણ ફક્ત પોતાનો ‘વિધવાધર્મ કાયમ રહે અને કોઈ અધર્મે તરફ લક્ષ ન મળે એટલા હેતુથી જ તે આવું જીવન ગાળતી હતી.

શ્રુતિ સંતામાં સસ્તુ અકવાડીક એન્ડો—ગુજરાતી વર્તમાનપત્ર,

ગુજરાતી પંચ.

ઉપરની ઓફીસમાંથી મળતાં પુતકો.

કિ મત રૂ. આ પાઇ

માહતી અથવા સાંસરિક દુર્ગુણોથી થતી ખુશ્કારી ૧-૦-૦

સૌ ગીતા અથવા વિજળી ગામડીઅણ ૧-૦-૦

(સૌ તથા પુરુષ બનેને ખાસ વાંચના તથા સમાજના લાયક જોષદાયક નવલકથા)

સકાઈદાર તથા સસ્તુ છાપવાનું કામ.

અમરા પ્રેસમાં, ગુજરાતી ઉમેશ તથા નળભોષ, અક્ષરેભા પુસ્તકો છાપવાનું તથા પરચુઅ કારક પ્રકારનું જોગ વર્ષ મદકોને મનપસંદ પડે તેવી રીતે સસ્તાદરે અને સારીથી કરી આપવામાં આવે છે.

માહીક—“ગુજરાતી પંચ” પત્ર તથા “ગુજરાત પ્રીન્ટીંગ” પ્રેસ—અમદાવાદ

દેશી દારીગરીને ઉત્તેજન આપો. વિલાયતીને આંટે તેવો દેશી માણ.

ઉત્તમ શુગળી—કલ્પનાના સુખસિદ્ધ વ્યાખારી એચ. મોહનના ઉત્તમ સેન્ટ, યતનરૂ

વેગર, કુતલીન દેર આદર્શ છુટક તથા નવાનવ મુગવાનું ઠેઠાણું—એક્સર્સેટેસાઈ મેદેના

એન્ડ અધર્સ, રીમોરોડ, અમદાવાદ.

અપ્પરની ટીકડીઓ—ગુપ્તાળ, મોગરો, સોદાગ, દીના, બોરસલી આદિ અપ્પરોની

ટીકડીઓ, ખસત જોતે દવા હો જરી સુખ અથવા છે, શ્વેગના નખતમાં પાસે રાખવાથી

ખસત દવાને હુમલો થતો આડક છે અને કપડામાં રાખવાથી કસારી, કપાઇ આદિ

જગ્યાથી થઈ નુકસાન આડક છે. દેશી મીઠુખત્તી સુખસિદ્ધ મમળને ઠંડુ કરનાર તથા

કેચ વધાનાર દેશરજન તેલ ખીન મોગરો, દીનો, ચપો, ચણેશી વગેરે ખુસનુમા

તેમ, ફેન્સી કાપડ, મોળ, મણકરક, ચમત્કારી ચૂંચો તથા ચટણીઓ ફાનદર્શન

પદ્ધતિ, મીસરખજ વાને “ગુજના રેગમ” ના પરીકાં તથા તાણી વગેરે માલ અમારે

લા મળે છે. કિ મત મારે રૂપમાં મળતાં પા પત્ર વ્યવહાર કરવા વિનંતિ છે આ વિવાય

પુઠકટુ તેમ ઝીકોપ્યેટનું સસ્તુ અને સકાઈદાર કામ અમેશ કામના જેવું કરી આપ

વ મા આવશે ફાનાદર્શી ઓફીસનો વ્યાખ્યાનસક નેકશી

શ્રી સચ્ચિદાનંદ એન્ડ કો.

ચીચીરોડ, બાલા હાલુમાન પામે, અમદાવાદ.

જામનગરમાં અમારે ત્યાં વશપર પરાથી બનતો

સાચાં મોતીનો સર્વોત્તમ સુર

નેત્રાના લાખો દરદીઓને આરામ થયેશે.

રોગી અને નિરોગી બંનેને લેવા લાયક શુદ્ધ માચા મોતીનો સુરમો.

શોર્ટસ ઇટ્ (દુકી નજર) અને આખમા સફેદ છારી માને વેલનું વધુ તથા સજી આખવાળા માણસો હમેશાં આને તો આંખના તેજમાં વધારો કરી નવા પેદા થતા દરદને અટકાવે છે તેમજ આ સુરમો આ જતાગને ચરગાની નજર પડતી નથી વળી ધડપણમાં આંધળા થવની દેહેસત દુર કરે છે આ સુરમો તમામ જાતના દરદો જેવાં કે—રતાધળા પછું, આંખની ગરમી, આખનું દુખવું, રતાસ, કદણુ, જાખ પડવો, અજ વાગાથી અજાણ જવું, પાંચોનું ખાવું, પાંચીનું જાવું, આંખથીનું વારવાર થવું ખીલ, દુકી સુસ્તતા પડેલા કુલાં, નજરો પિગેરે દરદને આ સુરમો જડમુળથી નાશ કરે છે તેમજ પૂર્ણ વાંચવાથી તથા આસના ધુમાળથી અથવા બીજા દરદો કારણથી મેળળી થઇ ગયેલી આંખોને આ સુરમો પછો ફરદો કરે છે તથા મુળ સ્થિતિમાં લાવે છે તથા રગની કીમત તથા શુભ ચરખાજ છે એક તોલો સુરમો આંખમાં આંધા બાર માસ ચાલશે.

તોલો એકની કીમત રૂ. ૧-૮-૦ પોષ્ટેજ શુદ્ધ

વેરા ઇસાજ મુસાજ સુરમાવાળા—મુ. જામનગર,

લેવાજમનાં પહોંચ.

૩૩૪ (નં. ૪૪૪) સૌ નર્મદાગૌરી ગ દરીલાલ કુબેરજીના પત્ની (વ ૨) પાલ. ૧-૪-૦	
૩૩૫ (નં ૩૩૭) સૌ તરાગૌરી રા કૃષ્ણલાલ અબાલાલને લાં (વ ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦	
૩૩૬ (નં ૫૧) સૌ બ્લેન કાન્તામયરી મીમનલાલ (વ ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦	
૩૩૭ (નં ૪૪૫) રા મગાચકર મનિજીકર દેવન (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦	
૩૩૮ (નં ૬૬) રા કૃષ્ણરામ જોવાનાથ ખેરીરટર. (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦	
૩૩૯ (નં. ૫૭) રા અચરતલાલ ગોનીલાલ (વ ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦	
૩૪૦ (નં ૪૪૬) રા કે એલ બાબરવાલા (વ ૨) રચુન ૧-૪-૦	
૩૪૧ (નં ૧૧૪) પ્રેમિસર આનન્દશંકર બાપુભાઈ (વ ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦	
૩૪૨ (નં ૪૪૭) રા શેડ લખમીદાસ બીમજી (૧ ૨) મુખાઈ ૧-૪-૦	
૩૪૩ (નં ૪૪૮) રા. સમ્બારાજ લાલચંદ સ સ ધર્મસખા(વ ૨) કરાવી ૧-૪-૦	
૩૪૪ (નં ૪૪૯) રા માણીચંદ તેણાખી ભોજરાજ (વ ૨) પારોના. ૧-૪-૦	
૩૪૫ નં ૪૫૦) રા સા અચ્છદજી દામજી સાહેબ. (વ ૨) પારોલા ૧-૪-૦	
૩૪૬ (નં ૪૫૧) રા દરિયાસ માધનજી રામન (વ ૨) વેરેજળ ૧-૪-૦	
૩૪૭ (નં ૪૫૨) ના છોટાલાલ લત્તુભાઈ વઘોલ (વ ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦	
૩૪૮ નં. ૪૫૩) અન્ના વિજયગૌરી દિ બા અબાલાલ સાકરલાલનેલાં(વ ૨) ૧-૪-૦	
૩૪૯ (નં ૮૨) મીસીસ મધુગવરી આચ્છદાંધ મોતીલાલ (વ ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦	
૩૫૦ (નં. ૪૩) રા. દિરાલ લ કુમિયારામ (વ ૨) મુખાઈ ૧-૪-૦	
૩૫૧ (નં ૪૫૪) ર નરગલાલ દામોદર (વ. ૨) વડોદરા ૧-૪-૦	
૩૫૨ (નં ૪૫૫) મિસિસ આર્યેનાનુ કાસી રામી (વ ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦	
૩૫૩ (નં ૬૫૧) મૌ કમલબા (૧ ૨) જેતપુર ૧-૪-૦	
૩૫૪ (નં. ૮૫) રા કેશવજી વિજયાથ ત્રિવેદી (વ ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦	
૩૫૫ (નં. ૧૦૨) રા. લલ્લુભાઈ જોશીદાસ (વ ૨) નડીયાદ, ૧-૪-૦	
૩૫૬ (નં ૪૫૭) રા મલનજી હસરાજ વૈ. (વ. ૨) મુખાઈ ૧-૪-૦	
૩૫૭ (નં. ૨૦૩) રા બા કૃપાશંકર ભગવાનજી (વ ૨) સુરત. ૧-૪-૦	
૩૫૮ (નં ૪૫૮) રા એલજી ખરેસોજી મહેતા (વ. ૨) અમદાવાદ ૧-૪-૦	

કળાકુસુમ માસિક.

મફત

ઈનામ

મફત

નબૂતો.

નજાવિધતિ.

કળાકુસુમ માસિકપત્ર કેટલીક મુદતથી પ્રસિદ્ધ થાય છે તેના માહકોને પ્રિન્ટરને (ચારી બરી ૩૦૦૦૦ ચન્દ લખાયતેવી) ઇનામ સહરુ માસિકના બે વર્ગના લેવાજમ શ. રા. અગાઉથી ઉપરાંત બાના ૪ વધારે પોષ્ટ પોસ્ટિંગ વગેરે ખર્ચ મોકલી નામ નોંધાવનાર અથવા વી. પી. થી મળાવનારને કુદ મુક્ત સુધી આપવામા આવી જને પ્રચ્છા હોય તેણે તરત લાભ લેવા ચૂકવું નહી

દિ કળાકુસુમ ઑફીસ.
મોડી—સુબઈ.

સુંદરી સુબોધ.

નંબર ૨ છું] ઈ.સ. ૧૯૦૫ ઓગસ્ટ—ગ્રાવણ વિ. સ. ૧૯૬૧. [અંક ૧૨ એ

કાવ્યકુંજ.

ઉપહાર.

પ્રિય—x x x

(સ્મૃતિહાસ)

ઠાપી શુ વિસરી ગઈ શુભ દિન જ્યારે,
આવી વસી હૃદયમાં ચિરકાલ મારે,
તે પ્રેમથી છળગતા હૃદયે પસન્તી,
નિકળતી પ્રિય ખતિ, નયને હસન્તી. ૧

એકાન્તમાં પ્રથમ જાણી તું નમન્તી,
ચિત્તે પ્રવેશી મુજના પ્રણયે ગમન્તી,
જગન્ના મર્મ જગની ન ગણી હસે તે,
આનદના ઉદધિમાં વિચન્તા ત્યાં જો. ૨

ત્હારા હૃદે પ્રણયની સરિતા વહન્તી,
તે મુંજ સ્નેહ ઝરણે સહસા મળન્તી:
સંયુક્ત આપણુ હૃદે જગમા ફીટ-તુ,
દિસન્ત દર્પણીતણું નવ યુગમ બીજું. ૩

(તોટક.)

કુલમાળ પ્રિયે કુધ સ્નેહ તણી,
અરધુ તુજને કંઈ બાવ થકી;
તવ જન્મતિથિ ઉપદાર રૂપે,
મુંજ પાસ નહિ કંઈ યોગ્ય દીસે. ૧

નવ દ્રવ્ય થકી કહીં હર્ષ થતો,
નહિ વસ્ત્ર ગમે, નહિ સ્વાદ થતો;
કુલમાળ વળી કરમાઈ જતી:-
હઉં અદ્ભુત માળ, પ્રિયે ! મટતી. ૨

મુંજ સ્નેહ કુમુંજ મુંગધિ તજે,
પ્રિય x x x કૈામુદીમાં ખીલિને;
તુજ વ્હાલ અલૌકિક મુત્ર થકી,
પ્રતિવર્ષે હઉં શુભ માળ શુધી. ૩

દિન દિન મુંગધ પ્રિયે વધતી,
કદિ કાળ નહિ કરમાય વળી
નકી આપણુ સ્નેહ પવિત્ર, અને
નિજ સુદરતા જગમા પ્રકટે. ૪

(ચાટુલ.)

આનંદે વરણે વ્યતિત જ કયાં, સંભારી દાલી ખરે
ચાતો હર્ષ ગ્લાનિ ક્યયિત જ થતી વિયોગના ઉદ્ભવે;
ગાદો સ્નેહ પવિત્રતા હૃદયની, ઉડો અંતરાગ ને
આશા સૌખ્યની-સાથ સંતત રહી-ઉદ્દેગ કાઢે દૂર. ૧

x x x તુજ સ્નેહ દિવ્ય પતિનો વાધો પ્રતિવર્ષે, ને
સૌખ્યે કાન્તસહે રહી નવ કદિ વિયોગ તુને નડે;
પ્રેમી યુગ્મની કીર્તિ ઉચ્ચ જગમાં ઉડો સદા નિર્મળા,
આવી નૂતન વર્ષે શ્રુતિ વરસો વિશ્વેશ ઇચ્છા થકી. ૨

મુંખન્ધુ-બન્ધુસમાજ.

નર્મદા કિનારે.

(કૃતિહાસની આરસી સાહીમે જોયું માંહી-એ સગ.)

આનન્દ અલૌકિક અને હૃદયોદય પ્રેમ થકી,
મુજ હૃદય આજ ઉભરાય પતિસત્સંગવતી.
સુન્દર તટ વચ્ચે રૂડાં, ધરે નર્મદા નીર,
તમ બહે મમ અન્તર તણો, પ્રણયપ્રવાહ રમિર;—પતિ પ્રીતિ સિન્ધુ બણી.

લીલા આંખલીયાની ડાળ, કોકિલ હિંચેરે,
આ પ્રણયપ્રવાહે ગાન સુધારમ સીચેરે;
સમિર સુરભિ સુરનેહમી, રૂપે તરવરણ,
હૃદય થકી ડાલે મુદ્રે શાખા ધરી કલાસ;—અંગસુ ગર્વ ધરી.

પતિનો તમ નિર્મળ પ્રેમ, પૂર્ણ મુગ-ધરે,
રૂપે ઉર આધી બહાસ, મુકું આનન્દેરે.
વિમળ વૃત્તિ અદિ રિકસતી, સોભ સકલ રહી દૂર,
વનલીલા લલિતા યિરે, વહે રોદનાં પૂર;—ઉછળતી ઉમિ થઈ.

વસી હું મુજ વલ્લભ માંહી, પતિ મુજ અન્તરમાં,
બની રહ્યાં અમે એ એક, બળ્યા પરમાત્મના.

હાથોહાથ લક્ષ્મણદાસ.

ગૃહધર્મ.

દેશ-ઉન્નિતનો પાયો-બાલકા શિક્ષણ.

(શ્રીલેખ.)

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

તે સિવાય બાળાઓને બ્યવહારીક દ્રેગવણી આપવામાં નીચેની ગાયનો પર ધ્યાન રાખવું અને તે બાબત ફૂંકે જાન આપવા ચુકવું નહિ. જેમકે—

૧ રત્નેદર્શન સમયે રાખવાની સાંવચેતી—તે વખતમાં ખોરાક હલકો સાદો ને પૌષ્ટિક લેવો, પોષાક ગરમ ને દીલો રાખવો, બેજવાળી જમીનમાં ને શરદ હવામાં રહેવું નહિ. પરપુરવતું મોં જોવું નહિ. પાકા ત્રણ દિવસ પૂરા થયા પહેલાં સ્નાન કરવું નહિ. નાહીને પતિદર્શન અથવા ઇશ્વરાવતારની છબીનાં દર્શન કરવાં. અતિ બય અતિ હર્ષ અથવા અતિ દીક્ષગીર થવાય એવી રીતે વર્તવું નહિ.

૨ સાસરે જતી વખતની તૈયારી શીખવી—હાલની કેટલીક બાળાઓ જેમ કપડાં દાગીના બાંધવામાં જ તૈયારી પુરી થયેલ જણે છે, તેમ ન સમજવું; પરંતુ તેની પહેલાં ઘરની મુરખ્ખી સ્ત્રી પાસેથી અથવા સ્ત્રીગૃહ પાસેથી પતિસેવા, સાસરીઆનાં સગાં પ્રત્યેની વર્તણૂક, યર ચલાવવામાં પણ આપણા પર કેટલું જોખમ રહેલું છે તે તથા સાસરીઆને ત્યાં જઈ પોતાનાં માતાપિતાની કીર્તિ કેવી રીતે વધારવી તે વિચારીને ઘરવ્યવસ્થા તથા સદ્ગુણનો સંગ્રહ શીખવો. જન સમુદાયનો આપણા પર રહેલો આધાર અને કેવી રીતે વર્તવાથી આ સંસારમાં આપણી ફરજ બજાવી કહેવાય ? તે વિચારી બાળરક્ષણ ને બાળશિક્ષણના વિષયનું પુરતું જ્ઞાન મેળવવું.

૩ સાસરે પહેલી જ મિનિટથી કેમ વર્તવું તે શીખવું—કેટલીક બાળાઓ તદ્દન મૂઠ્ઠાગેસી રહેવાથી ને કેટલીક બટકોએલા સ્વભાવથી પોતાનું વજન ખુવે છે, અને પોતાનો વકર ખોઈ છાપ હલકી પાડે છે. માટે તેમ ન વર્તતાં જઈને તુરત સાસુને તેમજ ઘરની મુરખ્ખી સ્ત્રીઓને પગે લાગવું, નાનાં હોય તેને માથાગુપણે બોલાવી ખબર પૂછવા ને ખીવરના કુટલ ખબર આપવા, અને પછી તરત બની શકે તેવા ધરકાર્મમાં સામેલ થઈ જવું. આપણામાં સાધારણ કહેવત છે કે “આવતી વડુ અને બેસતો વાણીયો,” “પુત્ર પારણેથી ને વડુ બારણેથી ઝાળખાય” માટે પહેલાથી જ સાંવચેતીથી વર્તવું, કારણ કે ત્યાં તો બધાં અનુભવમાં માણુઓ હોય છે; જેનું દેખે તેવું કહે માટે પહેલી મીનીટથી જ સજાગી વર્તવું.

૪ સાસરીઆની નિરિક્ષા કરતાં શીખવું—પછી સાસરીઆનાં ઘરની, ત્યાંની દરેક ચીજની તથા ત્યાં વસતાં મનુષ્યની નિરિક્ષા (બારીક તપાસ) કરવી કે અમુક માણુસ કઈ પ્રકૃતિનું છે તથા તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવાથી રાજી રહેશે. તે ખબર પડ્યા પછી તેની સાથે યોગ્ય વર્તણૂક ચલાવવી. વળી અમુક ચીજ કયાં મૂકાય છે ? કેવી રિયતિમાં મૂકાય છે ? તથા શું ઉપયોગમાં આવે છે અને તેમાં શું ફરકાર તેમ જ સધારો વધારો કરવાની જરૂર છે વગેરે નિરિક્ષા છે. ત્રણ દિવસમાં કરી લઈ યોગ્ય રીતે વર્તવું.

૫ અધાથી પનિમેવા કરતાં શીખવું—આ બાબત ધણા ધણા વિદ્વાનો ને મંથકારો ધણું ધણું લખી ગયા છે એટલે વધારે વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. હાંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં જ સેવાની આજ્ઞા છે તેમ નથી પરંતુ ખ્રીસ્તી ધર્મ, જરથોસ્તી ધર્મ અને મુસલમાની ધર્મમાં પણ તે જ બાબતની આજ્ઞાઓ વાંચવામાં આવે છે. કુલીન સ્ત્રીની દરેક ફરજમાં “પતિસેવા” તેની મોટામાં મોટી ને મુખ્યમાં મુખ્ય ફરજ છે. સ્ત્રીને પતિ સમાન બીજો હિતકારક

અને પ્રીય મિત્ર નથી. માતા પિતા બેન બાઈ મિત્ર વગેરે રનેલીઓની જે જે અમુક અમુક સારી લાગણીઓ આપણી તરફ રહી છે તેમાંની બધી લાગણી આપણા તરફ પતિની રહેલી છે. દુનિયાનાં દરેક સુખ પતિથી જ મળી શકે છે. એવા સર્વ સુખ બંદાર જે પતિ તેની સેવા કરવી તે દરેક અબજાની ફરજ છે. પતિને તાબે રહેવું, માન આપવું, આનંદ આપવો, ઉંઝે સ્વરે સામું બોલવું નહિ, સકારણ કોપને સહન કરવો. મહા બલેશ્વર હવા ખાવા તેડી ન ગયા કે નાટકમાં સાથે લઈ ન ગયા તે બાબત કંકાસ કરવો નહીં. અમુક જાતની ખંગડી અને અમુક જાતની સાડી અમુક પાડોશજો કરાવી એવી વાતવાતમાં સંભળામણી કરવી નહિ. પતિ આજાને ધ્રુવ આજા સમાન ગણવી. હુકમ આનંદ ને હોંસથી ઉઠાવવો અને પતિહૃદય સાથે પોતાનું હૃદય એવું એક રૂપ રાખવું કે પતિને અનુકુળ તે પોતાને અનુકુળ ને પતિને પ્રતિકુળ તે પોતાને પ્રતિકુળ લાગે.

૬. પતિ તરફના ધર્મ શીખવા-પતિના પ્રિય જનને પોતાનાં પ્રીય જન ગણી માન આપવું. એકલાં ક્યાંઈ પણ જતું નહિ. આલ ધીમી રાખવી તેમજ નીચી નજરે ચાલવું. પરપુરૂષ મામું જોવું નહિ, જરૂર પડે પુત્રી કે બેનની દૃષ્ટીથી જોવું. એક વસ્ત્ર પહેરી ફરવું નહિ. નીચ પુરૂષ નીચ ગતિથી મામું જુએ તો પાપ વિકાર રહીત. રહેવું. પતિની રજા મિવાય જીતનિયમ કરવાં નહિ. કોઈની કુચલી કરવી નહિ. સગાં રનેલી સાથે મંથ રાખવો. પીયર થઈ વચવું નહિ. પતિ જમ્યા પછી જમવું પોઠવા પછી શૂનું ને ઉઠવા પહેલાં ઉઠવું. બદારથી આવે ત્યાં જ્યાં થઈ આસન આપવું. ચહેરો શાંત ને નિર્મળ રાખવો. જારી કે બારણા પામે વગર દારણે લાભો વખત ઉભાં રહેવું નહિ. પતિએ કહેલી શુભ વાત શુભજ રાખવી. સંતોષી થવું અને તન ને મનથી એવા કરવી. પતિ સાંચેના પહેલા પ્રસંગમાં દરેક આજા વધારે ઓછી કુદરતી રીતેજ લગવ છે, તો પણ તે વખતે પણ સેવામાં કે આજા પાળવામાં ખામી ન આવે તેમાં લક્ષ ગણવું.

૭. સાસરીઓનાં સગાં માથેની વર્તણૂક શીખવી-સાસુ સસરાને માતા પિતા સમાન ગણી સેવા કરી તેના શુભ આશીરવાદને ખાત્ર થવું. સ્વતંત્રતા બીલકુલ જણાવવી નહિ. પૂછવા સિવાય ક્યાંઈ પણ જતું નહિ તેમજ કંઈ પણ કામ કરવું નહિ. ઘર કામમાંથી સાસુને મુક્ત કરવાં. સૂતાં પહેલાં હમેશાં પગ આપવા. સાસુથી નીચા આસને બેસવું. હમેશાં સાસુ સસરા સંતોષ પામે એવી રીતે વર્તવું. દેરાણી, જોદાણી, નણંદ, બોળાઈ અને શોકની સાથે બેન પ્રમાણે વર્તવું. એક બીજાનું બહું ઈચ્છવું. કામકાજમાં મદદ કરવી. સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવો. ન આવડે તેવું કામ શીખી લેવું અને તેઓને શીખવવું. એક બીજાની બૂલ નમ્રપણે જતાવવી અને સંપર્સપીને રહેવું. જોદાણી અને મોટી નણંદને વડીલ તરીકે માન આપવું. તેનાં છોકરાને પોતાનાં છોકરાં પ્રમાણે ગણવાં. પાડોશી અને નાતાવાળાં માણસને સગાંની માફક ગણવાં. સાસુ થનારી અબજાઓએ પણ વડુ તરફ દયા ખાવ રાખવો. તેમની શક્તી મુજબ કામ આપવું. છોકરમતથી આડી ચાલતી હોય તો શીખામણથી મમજાવી નહારી સંગત છોડવી દેવી ને વડુ દીકરીમાં હેત વધે તેમ શીખવવું.

૮. રસોઈ શીખવી-એ પશુ સ્ત્રીનો અગત્યનો વિષય છે. ઘેર પાત્ર મેમાન ન-પૂર્ણી ઉભા રહે ત્યારે અથવા રસોયો એકએક મહિ પડે ત્યારે ઈચ્છાકનો હતિહાસ કે દુનિયા ની ભૂગોળ ઉઘાડી વાંચવા બેસાતું નથી, તેમજ બરત ચીત્રના સુદૃઢ નમુનાઓ પશુ બ તાવાતા નથી, પશુ ત્યારે તો રસોઈજ પીરસવી પડે છે માટે રસોઈ શીખવીજ જોઈએ જાતે જાતની દાળ, ઠંદી, ચામ, ખાત, રોટલી વગેરે હમેશા જોઈતી ચીજ તેમજ જાત જાતના પકવાન અને મીઠાઈ, વળી અચાણા, ખાપડ, રોવ, વડી વગેરે દરેક ચીજ શીખવી જોઈએ કન્યાશાલામાં હાલ તે શીખવવાની સગવડ નથી માટે તે ઘેર શીખવુ અને માતાએ શીખવવાની કાળજી રાખવી. તેમજ સ્ત્રી શિક્ષકોએ સ્કૂલમાં પ્રસંગોપાત માનતી ચીજનું વિસ્તારથી વિવેચન કરીને સમજાવવું રસોઈ જુદી જુદી જાતની અને રનાં માણસોની પ્રકૃતિને માફક આવે એવી કરવી. રસોઈની ખામી બરોબી અબળા શામાં વધારે જોવામાં આવે છે તેનું કારણ તેનું તેમાં બેદરકારપણું જ છે જો શીખવા માટે તો સદંતરમાં શીખી જાય છે

વરતી ચીજની સબાગ ગખતા શીખવું-ઉપરના સુગોળીત સામાન કરતા કાક સામાન વધારે પસંદ કરવો દાણા દુધી ધી વગેરે ચીજને સામઠી લેવી ને ધરના નળવીને રાખવી અચાણા તથા મુરખ્યા ને મધનો રતુ અનુસાર સમૃદ્ધ રાખવો હળ, ર, મરચાં અને ધાણા જીરાની બૂકી ઉનાળાના સામા દિવસમાં તૈયાર કરી મોઢાં કપ થી બાધી સાદ જગ્યામાં ગોઠવી રાખના અચાણા ઠંડી જમીનમાં રાખવા (ઠંડી જગ્યામાં જરણીઓ રાખવી). મધ તથા મુરખ્યા સીકાં (પગ અધર રાખવો. ઘઉંમાં પારો મીની રાખ સાથે મેલવી કાઠીમાં બરી ઠંડી જમીનમાં રાખવો. જર પશુ તેમજ રાખવી. મગ વિગેરે કઢોળમાં દર માથે એક માપ રાખ નાખી રાખવા ડાઘરમાં લીંબડાના પાન મેળવી રાખવી લગ્ન પ્રસંગમાં અને વાર તહેવારમાં પહેરવાના કપડાં કારતક માસમાં ઘોડા તડકામાં નાખી સડેલી જરાજર ગોઠવી રાખના ધરના ત્રાંના પીતળમાં વાસણુ વરસમાં ચાર પાત્ર વખત માઝી ચળકતા કરી અભેરાઈપર રાખવો. ઘટલો, સાબેલું ખા ટણી રનો, મુપડ દરેક ચીજ ગ્રેહારમાં ગોઠવીને ગખવા ગાદલા, ગોદડા, રજાઈ રગ વગેરે અમુક જગ્યાએ રાખવા ધરની ચોપડીઓ નજર વાર ગોઠવી બૂકી ચીમનીઓ, ફાનસો, લેપો તથા વાલસીટા પશુ નિયમસર ગોઠવી રાખવી ધરની દરેક ચીજ એવી રીતે ગોઠવવી કે જ્યારે જોઈએ ત્યારે તુરતજ મળી શકે ધર ઉપરથીજ ગૃહીણીની પરિક્ષા થાય છે ગમે તેટલા ચાદર નોકરો હોય પશુ તેનાપર પુરતી દેખરેખ ન હોય તો સાઈ કામ થઈ શકતું નથી માટે ધરની દરેક ચીજની મબાગ ગખતા શીખવુ.

(અપૂર્ણ)

(નીશા.)

વિવિધ વિહાર.

દરિઆત

પ્રિય “સુંદરી” તુજને દઈ દું સ્નેહથી આશીસ એ,-
મન ખીલવી મુજ બેનીનાં તુ આપને સદ્બુદ્ધિને;
જે કાર્ય અર્થે તુજને અહીં જન્મ આપ્યો બન્ધુએ
તે કાર્યને તુ સિદ્ધ કરજે પામી નિત સન્માનને.

નિર્માશ્વને અત્તાન બહેનો દુઃખથી પીડીત જે,
કરી દુઃખ તેનાં દૂર પ્રેમે હર્ષમા નવરાવજે;
મધ્યાનકાળે બેસી ચોરે ચાલી ને કુચલી કરે,-
તેને સુધારી સ્નેહથી સતકાર્યમાં પરાવજે.

એ વર્ષની ઉમ્મર તથાપી કાર્ય તેં બહુ બહુ કર્યું,
કીર્તી યઈ તુજ જગ મહી, સદુ બ્રહ્મથી બોલાવતું;
તુજ બન્ધુઓને ઇશ અર્પે શક્તિને આપુપ બહુ,
ને તેહના રક્ષણ તજે તુજ જદી આઘો ઇચ્છું હું.

દેશને સુધારવા જે બાપણે કંઈ કંઈ થતાં,
તે કામ કરતા બન્ધુઓ ચાંતીથી તારા સંગમાં.
પ્રત્યેક ગામે સુંદરી સુખોષ આપી સર્વને
બન્ધુસમાજની ખ્યાતી જગમાં પ્રેમથી તુ વધારજે.

સા. પ્રીમલા.

સખીને પત્ર.

(આસો માસો સરદ પુનમની રાત્ર જો: એ રાગ.)

બ્રહ્મણી બહેની જાવાની તું વિદેશ જો,
શુદ્ધ શ્વસુરતું શાંતીથી દીપાવજે.—
રહેવું સુખ દુઃખ સાથ પતિના નિત જો,
આપણું એ કર્તવ્ય પરમ તું લેખજો.

તેને બહુ બારે કમાણી નહોતી તોપણ ચોતાનું ગુજરાન સારી રીતે નભાવતો. સુવાસિની પદ્મકાન્તની સ્ત્રી હતી તેના મામાપ પગ્ગામ ન્દેના હતા અને સામાન્ય નિધિના હતા. માસુ નણદ વીગેરે પણ ન હોવાથી આ પતિ પત્નિ એકના જ હતા. સુવાસિનીએ એક બાલકને જન્મ આપ્યો હતો પણ યુગ અચકત ને સુવાવડથી તાન શરૂ થયો હતો તેના પરિણામે તે સુરારોગની ભોગ થઇ પડી હતી પદ્મકાન્ત કપડા કાઢી આની સ્નેહથી બોલ્યો. “દેહાલી ! તું એકલી બહુજ મુંઝાયા કરે છે શાન્ત થા ધીરે ધીરે મગી જશે ત્હને એક દુ ખદ વાત જણાવની પડે છે નાતમા ગરજ છે નિર્ભંગાને કમુવાવડ થઇ ને તેમાથી ગભરાઈ ગઇ છે ’ આમ જન્મે વાતો કરે છે ત્યા નિર્ભંગાના મૃત્યુ સમાચાર આવ્યા નિર્ભંગાના આ સમાચારથી સુવાસિનીના મનમા ઘણું લાગ્યું અને દિવસે દિવસે ક્ષીણ થતી ગઈ બરામર છએ મહિને સુવાસિનીએ પણ આ ક્ષણભણ સસા ગો ત્યાગ કયા.

*

*

*

*

પદ્મકાન્ત અને નિર્ભંગયદ્ર બાગમિત્ર હતા. મેટ્રીક્યુલેશન પાસ કર્યા પછી બન્ધા સના સંબંધી બે જુદા પડ્યા પણ અતઃકરણ જુદા નહોતા. સુવાસિની અને નિર્ભંગા પણ નાનપણથી સાથેજ બહુતા રમતા ઇશ્વર કૃપાએ તેઓના પતિઓમા પણ એક બીજા તરફ સ્નેહ વૃત્તિ હોવાથી લમ થયા પછી રખતો વખત મળી સ્નેહની શ્રદ્ધિ રી સંક્યા હતાં પદ્મકાન્ત અને નિર્ભંગયદ્ર જન્મેના હૃદય દુ ખી થયા. શુદ્ધગીની મુખની વસ્તુ હતી નહોતી થઇ દુ ખનું ઓસડ દીવસ, ગમે એવું મોટું દુ ખ પડે તોપણ જમ જમ દિવસ જન્ય તેમ તેમ તે જુદાજ છે નિર્ભંગયદ્ર પદ્મકાન્ત કમતા ન્દેસો શાન્ત થયો અને પદ્મકાન્ત શાન્ત થયો છતા ઘણીસાં સુવાસિનીના સ્નેહસુવાસની વામ આરતી અને ખિલ થતો. પદ્મકાન્તને એક પુત્ર હતો અને નિર્ભંગયદ્રને પુત્રી હતી પદ્મકાન્ત ઉશાકરને ન્દેઈ ધબકતે હૃદયે સુવાસિનીને સભારતો. ઉશાકરની વય નવ વર્ષની હતી દિ દુ સસા રતી રીત પ્રમાણે આ બન્ને મિત્રોનો ફરીથી વિવાહ તેમના વડીતો તરફથી કરવામા આવ્યો હતો. પદ્મકાન્તનો વિવાહ સામાન્ય નિધિના કુટુંબની સાધારણ કેગવણી લીધેલી ગુલાબસુંદરી જોડે મળ્યો હતો, અને નિર્ભંગયદ્રનો વિવાહ તેવડીજ વયની મુવિદ્યા સાથે થયો હતો લમ થયા બાદ થોડાક સમયમા બન્નેએ સાસરે આવવા માંડ્યું “પુત્રના લક્ષણ પારણામા ને વહુના લક્ષણ બાળામા” એ કહેત ત પુરસા થઇ સુવિદ્યાએ ગમે તો પિય રીયાની શીખવણીથી ગમે તો મન કેગવાણેલું ન હોવાથી કે ગમે તે કારણથી આવતા વાતજ પ્રમોધા ઉપર અમલ ચલાવવા માંડ્યો ઘડી ઘડીમા છણકાઈને પ્રમોધાને ધમ કાઠતી અને સાજરે નિર્ભંગયદ્ર પાસે પ્રમોધાના દોષનું વર્ણન થયા માંડ્યું પ્રમોધાની ઉમર પાંચ છ વર્ષની હતી ન્દાનપણમા નિર્ભંગાએ ત્હને શાન્ત, કલાગરી બનાવવા પ્રયત્ન કર્યા હતા. બાલ્યાવસ્થામાજી જીવન સુખમય બનાવનાર માનું મૃત્યુ થવાથી પ્રમોધા એકલી પડીને બહુજ રાંક સ્વભાવની થઇ સુવિદ્યાના કલા પ્રમાણે કરતી ‘ઓરમાન મા છે’ એવો વિચાર બાલકોમા હોતો નથી પરંતુ આપણા સસાનમા મોસાળાયા અથવા ઓરમાન મા પોતેજ પોતાની વર્તણૂકથી આમા વિચાર ઉત્પન કરાવે છે સુવિદ્યા પોતે

જ પ્રબોધાને હાડછેડ કરતી તેથી પ્રબોધાને સુવિદ્યા તરફ જોઈએ તેટલી સ્નેહ વૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ નહિ પ્રબોધા તેમજ ઉશાકરના માતાપિતાએ માતલી માધરના માતાપિતા માફક તમનો પરસ્પર વિવાદ નહી કરી ગળ્યો હતો.

*

*

*

*

એક દિવસ નિર્મળચંદ્ર આગળ પ્રબોધાની ફરિયાદ શરૂ થઈ—“તમને ખબર છે? તમને તો ત્હમરી છોકરીનો વાક વસતોજ નથી! પેગીમાથી દુધ લાવવાનું કહ્યું તે લાવતા બધું દુધ દોળી નાખ્યું હવે શ્દ્ધા શેનો કર્? જરાયે કાવકાશજ નહિ ધરના કામ મા તો આવેજ નહિ નિશાએ જાય—આવે એટલે બધુવા બેસે ગઈ કાને રજા હતી ત્યારે મપોરે કાણુ જાયે ક્યા ગઇ હતી હવે કાઈ નાની છે! છોકરીઓએ ખ્દાર શુ કર્યું! હવે તો નિશાએથી ઉશડે! પરજુરના જેવડી થઈ પછી નિશાજ તી?” આમ લાસુ નાપણુ વાળ્યું પતિ ગમે તેવો શાન્ત સમજી હોય તોપણુ હમેશા થતી ફરિયાદથી કાઈકે પણ અસગ થયા વિના રહેજ નહિ તે પ્રમાણે પ્રબોધાને જોરથી યુગ પાળી નિર્મળચંદ્રની યુગ સાબળી પ્રબોધા દોગતી આનીને શ્દ્ધેરો જોઈ તક થઈ ગઈ છતાં દયા મળે શ્દ્ધેરે ધીરેથી બોલી—“શુ કહેછો બાઈ! ‘કેમ પ્રબોધા! ત્હાં કામ બહુ વધ્યું છે હમણા હમણા ત્હારી ફગીવાદ બહુ આવે છે ત્હારા મનમાં શુ સમજે છે!” એમ કરી એ દે એ તમાચા ગળીજ બીચારી પ્રબોધાને ચોડી દીધા. એજામા પદ્મમન્ત આવ્યો તે વાત એટલેથી અટકી બન્ને મિત્રો ખ્દાર ગયા.

*

*

*

શુલાળમુંદરી સ્વભાવ શાન્ત અને સમજી હોનામાં ઉશાકરને ‘મા નથી’ એવો વિચાર ઉત્પન્ન થયા દેતી નહી પામે ને પાસે ગળી શીખામણ બ્દાનથી આપતી ને ચાકર નજરમા પણ ઉશાકરનો બાર પાંગો ગ્રાઇ નેને દુકારે બોલાવતું નહિ ઉશાકર ગુલાબમુંદરીને પોતાની સગી માજ માનતો અને મા દિકરા રચ્ચે આવો સ્નેહ જોઈ કાકે શાન્ત થતો લક્ષ કર્ય ત્રણ વર્ષ થઈ ગયા છતાં શુલાસિની ત્હેના હૃદયમાંથી ખરી નહોતી અને એકલો પડતો ત્યારે એજ વિચારે ચિન્ન થતો શુલાબમુંદરી પદ્મકાન્તનો આ રોગ પરખી શકી એ બનતા સુધી એને દીલગીર થયા દેતી નહી પદ્મકાન્તની શી ઇચ્છા છે તે અમાઉથી જાણી લેવા પ્રયત્ન કરતી અને પોતે પ્રસન્ન રહી પતિને નિરતર પ્રસન્ન રાખતી પોતાને સવા વરસની કમલિની નામે પુત્રી હતી પણ ખ્દારના કે ધરના માણસોને ઉશાકર અને કમલિનીમા શુલાબ બેદ રાખે છે એમ જરા પણ જણાતું નહી એક દિલસ પદ્મમન્ત ખ્દારથી મોટો આવ્યો તેને ખાવું નહોતું અગાશીની અદર ચંદ્રના અજવાળામા પલગ ઉપર શુલાબ બેઠી હતી અને ઉશાકર બોળામા માથું મુકી સ્ત્રો હતો શુલાબ તેના વાસા ઉપર હાથ ફેવતી હતી ને બાજકે કમલિની પલગ ઉપર પગ પડી ચંદ્રના રહાસુ જોતી જોતી રમ્યા કરતી હતી પદ્મકાન્ત અગાશીમાં આવ્યો ને આ આનંદમય દેખાવ જોયે પદ્મકાન્તને જોઈ ઉશાકર એકદમ ઉભો થયો મળે વગળી પડ્યો ને કહેવા લાગ્યો “બાઈ—બાઈ આજે તો છે ને! તે શુલાબ ખ્દને ખ્દને

ઉની ઉની પુરી ને દુધ ખવડાવ્યું—ત્હમને કાંઈ ખવડાવે છે! રામ લક્ષ્મણની વાત કરતાં હતાં.” પદ્મકાન્તને આ દેખાવ અને ઊંકરાતું મધુર વચન સાંભળી હર્ષ-સ્નેહના આંસુ આવ્યાં અને તેના નાગ્નુક ગાલપર એક ચુંબન દઈ બોલ્યો “ત્હને રોજ ઉની ઉની પુ-રીઓ ખવરાવે અને તું એમનાં વખાણ કરે એટલુંજ માગું છું.” પદ્મકાન્તે પીવાનું પાણી માગ્યું—ગુલાબ પાણી લેવા જતી હતી ત્યાં ઉઠાકર બોલ્યો “ના ગુલાબજ્વહેન ત્હમે એસો હું લાતું છું” એમ કહી ખુશી થતો પાણી લેવા દોડ્યો. ઉઠાકરના ગયા પછી પદ્મકાન્ત પલંગપર બેઠો ને બોલ્યો ‘બહાલી ત્હારો આવો સુશીલ સ્વભાવ હશે તે હું નહોતો જાણતો તેથીજ ત્હને હમેશાં ઉઠાકરની ચિન્તા થતી હતી, અને તે કારણથી દીલગીર રહેતો. એ ચિન્તાનો આજ અંત આવ્યો.” આટલું બોલી ગુલાબનો હાથ લઈ પોતાની આંખ સાથે સ્નેહથી દાખ્યો.

*

*

*

*

ફેટવાક વર્ષ પછી ઉઠાકરે દાક્તરની પરીક્ષા પસાર કરી કચેરીમાં ખાનગી દુકા-જવાડી. પોતાના ખર્ચ જોગુ રાખી જાકીના પૈસા પદ્મકાન્તને મોકલતો. આગળ જણાવ્ય પ્રમાણે ઉઠાકર અને પ્રબોધાનાં લગ્ન થયાં. પ્રબોધા કરાંચી હજી ગઈ નહોતી. લગ્ન પછી પ્રબોધા સાચુ પામે વખતે વખત આવતી જતી. તેને સુવિધા તરફની હતીગત જેવે ને તેવીજ હતી. હુગડાં લતા પણ જેવાં તેવાં જ મળતાં. ગુલાબ આ બધું જાણતું પશુ ‘લમણા ઉપાય નથી’ એમ સમજી જની માની બેસી રહી હતો. પ્રબોધા છઠ્ઠી એ પડીમાં ખેલે નજરે પામ પડી હતી તેથી એક વરસ સુધી પાચ રૂપીઆની માસીક રકો લરછીપ મળતી હતી. તે સુવિધા લેતી, છતાં એક દિવસ વાંકમાં વાંક કાઢી એ રૂપીએ પ્રબોધા ઉરાડી દે છે, એમ નિર્ભયચંદ્રને કહેવા લાગી. “જુવો એમ ઊંકરી માણુમે રૂપી આ ઉગડવા સારા નહી. વરને છાનામાના કાગળે લખે છે”. મૂળ તો બહાર કોઈકની સાં તકરાર થવાથી ચીડાયેલો, તેમાં આવતાં વાગજ આ વાત સાંભળી નિર્ભયચંદ્રનો પિતે જકબો અને પ્રબોધાને ધમકાવી પુછવા લાગ્યો. કેમ પ્રબોધા! રૂપીઆ ક્યાં છે! પ્રબોધ બોલી બાઇ હું તો રૂપીઆ બધા જ્હેનને આપુ છું. આ રાખ સાંભળી સુવિધા એકદમ બોલી ઉઠી “હાય હાય—જો વળી આનો માઈ નામ દે છે” એમ કરી હુઠવો મૂક્યો. કાચ કાનના નિર્ભયચંદ્રને પ્રબોધાનો વાંક વસ્યો અને ત્હેને તેજ દિવસે તેને મોસાળ મોકલ દીધી. વાત તો વાયે ઉડી. ગુલાબસુંદરીને ગામમાંથી અને ઉઠાકરને મિત્રો દ્વારા ખબર મળી. ગરીબ બીચારી પ્રબોધા મોસાળ ગઈ. નિર્ભયચંદ્રે વીશેક દિવસ થયા પશુ ખબર ન પૂછાવી, તેથી ગભરાઈ અને આ ચિન્તાથી તાવે પડી. ઉઠાકરને પત્ર લખવા બહુવાં વિચાર કર્યાં પણ કોઈવાર ન લખેલો તે હિમત આવી નહી. મામા મામી એની સ્તેર પૂર્વક સંભાળ લેવા લાઆ પશુ પ્રબોધાને કાંઈ ફેર પડ્યો નહી. એટલે ગુલાબસુંદરીએ તેને પોતાને ઘેર બોલાવી સારા દાક્તરની દવા કરવા માંડી. દાક્તરે અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે તાવ ધણા દિવસનો છે માટે ચાંપતા ઉપાય લેવાય તો સાફ થશે. દવા, ગુલાબ સુંદરીની સંભાળ અને હાથર કૃપાથી પ્રબોધાને ફેર પડ્યો અને ધીરે ધીરે તદન આરામ

થયો હવે કરાચી મોકલવા શુભાબે નક્કી કર્મ ત્યા જવાની જોયતી તૈયારી કરી આપ્યા પછી તેને કરાચી મોકલી. ઉશાકર પ્રભોધાને પડતું દુઃખ અગાઉથીજ જાણતો હતો તેમાં તાન આવ્યો તે વેળાનો ખુબજ ખિન્ન થયો હતો. શુભાબસુંદરીની સારવારમાં છે જાણી કાઠ નિશ્ચિત થયો હતો. આખરે પ્રભોધા આવશે એ ઉમંગે દિવસો આનંદમાં ગાળ્યા પ્રભોધા આવી. બન્ને પ્રથમજ એકાન્તે મળ્યા આવતા વારજ રમેલ દૃષ્ટિએ ઉશાકરે પ્રભોધાની ખબર પૂછી તેના ઉત્તરમાં પ્રભોધા બોલી-શુભાબજેન હોય નહિ અને મ્હારાથી અહીં અવાય નહી એમના જેવું કોણ કરે એમ છે! એમ વાતો કરતાં રાત્રી ગઈ. અને પતિ પત્ની આનંદમાં દીવસો ગાળવા લાગ્યા.

*

*

*

*

મળ્યાં ને વાતે વાતે તે ગુલાબને કહેવા લાગી. “ગુલાબ જ્યેન મારાં પાપ મને નડ્યાં હું સમજી નહીં, પીયરીયાની શીખવણીએ ઓરમાયું કરવા ગઈ, ને જે પ્રબોધાને તમે સુખી કરી તેજ પ્રબોધાને મેં દુઃખ દેવામાં આપી રાખી નથી. એથી હવે એ મને મન મૂકી બોલાવતા નથી. પદ્મકાન્તશાષને કહી મને મારી અપાવો; હવે હું કદી એવું નહીં કરું.” અંતઃકરણના આ પશ્ચાત્તાપથી ગુલાબસુંદરીને દયા આવી ને “નિર્મળચંદ્રને કહેવડાવવા હા કહી. પદ્મકાન્તને આ વાતની ખબર પડતાં નિર્મળચંદ્રને એ અક્ષર કહયા, જેના પરિણામે સુવિદ્યા સુખી થઈ. કેટલાક દીવસ રહી ઉસાકર પ્રબોધાને લઈ કરાંચી ગયો. અને આ પતિપત્નિ “ઓરમાયાં”ના સુખ દુઃખની વાતો સંભારી હજી પણ આનંદમાં દીવસો ગાજે છે.

સૈ. પ્રમિલા.

વિદ્યાકળા.

કુદરતના વિવિધ ચમત્કાર.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

કરા બરફ છત્યાદિ.

એક દિવસ વરસાદના છાંટા આવ્યા તેમા કાંકરા કાંકરા જેવું મોટું કંઈ પડવા લાગ્યું તે લઈ વિદ્યાનપ્રસાદે ઉત્સુકને ખાતા આપ્યા. ઉત્સુકના તો દાંત જ કળી ગયા અને તેણે પૂછ્યું, કાકા, આ શું હતું ? તેના બાપે જવાબ આપ્યો તેને કરા કહે છે.

ઉત્સુક—એ ક્યાંથી આવ્યા, એ કેમ થતા હશે ?

વિદ્યાન—તે હવેથી પડે છે; જ્યારે વરસાદનાં ટીપાં હવેથી પડતાં પડતાં ઘણીજ ઠંડીના સમાગમમાં આવે ત્યારે તેના આ કાંકરા જેવા કરા બંધાઈ જાય છે. ઠંડીને લઈને પાણી જમી જાય છે. ઉત્તર તરફના દેશોમાં ઘણી ઠંડી પડે છે ત્યારે નદીઓ-તળાવો સહનાં પાણી થીજી જાય છે જેને બરફ કહે છે. કેટલેક ઠંડાણે તો તે બરફનો થર એટલો બધો ઘાડો હોય છે કે તેના ઉપર માણસો અચુક જાતનાં પગરખાં પહેરીને ચાલે છે અથવા તો પૈડાં વિનાની ગાડીમાં તે બરફ ઉપર ચમને જાય છે. દિમાલય જેવા ઉંચા પર્વતોના શિખરો પર પણ નિરંતર બરફ રજા કરે છે.

ઉત્સુક—આપણે બબરમાં વેચાય છે તે જ એ બરફ કે નહિ ?

વિજ્ઞાન—તેમાં ફેર માત્ર એટલો જ કે બબરમાં મળે છે તે બરફ પાણીને કૃત્રિમ ઠંડી આપવાથી બને છે અને પેલો કુદ્રતી ઠંડી લાગવાથી થાય છે. કેટલીક વખતે તે બરફ ભાણપાલાને આતિ ઠંડીથી બળી જતાં અટકાવે છે; હિમ એટલે કે ધણી જ સખત ઠંડી પડે તો કેટલાક છોડ બળી જાય છે પણ બરફની નીચે ઠંકાએક હોવાથી તે બળતાં અટકે છે. એવા બરફના ડુંગરે ડુંગરા કેટલીક વખત ઉત્તર મહાસાગરોમાં તરતા જોવામાં આવે છે; કેવો અમત્કાર ?

વરસાદ.

એક દિવસ વરસાદ વરસતો હતો ત્યારે ઉત્સુકે તેના બાપને પૂછ્યું, “ ઠાકા, મને એક સંકા થઈ છે; કે તમે કહ્યું હતું કે સમુદ્રનું પાણી પણ વરાળરૂપે હવે ચડી જાય છે તેનો વરસાદ થાય છે; પણ સમુદ્રની વરાળમાં તો ખારાશ હોય ત્યારે તેનું મીઠું પાણી કેમ થઈ જતું હશે ?

ગિજ્ઞાન—તું સમુદ્રનું પાણી ઉકાળશે અને જોશે તો જણાશે કે વરાળ થઈ રહ્યા પછી નીચે મીઠું વગેરે ખારો પદાર્થ પડ્યો ગ્હે છે; તે પ્રમાણે વરાળમાં તેની ખારાશ નથી ચડતી પણ નક્કર રૂપે નીચે પડી રહે છે.

સુક—ત્યારે સમુદ્રનું પાણી ખારું કેમ થયું એ સમજાવતાં તો તમે એમ કહ્યું હતું કે તેમાંના ખારા પદાર્થોની વરાળ હવે ચડી અને તે પાણી રૂપે પડતાં સમુદ્ર ખારા થયા.

જ્ઞાન—જ્યારે અત્યંત ગરમી હોય ત્યારે એવા બળતા પદાર્થોનાં રજકણો વરાળની જેમ જ હવે ચડે છે તેથી એમ થાય છે. સૂર્યની ગરમીથી વરાળ થાય છે તે અત્યંત ગરમી નથી.

સુક—ખીજ એક સંકા એ છે કે વરાળ તો બધા ઉનાળામાં સરખી જ ચડે, છતાં કોઈ વખત ખીલકૂલ વરસાદ નથી આવતો એ કેમ થતું હશે ?

જ્ઞાન—કુદ્રતનો એક એવો નિયમ છે કે કોઈ પણ ચીજનો નાશ થતો નથી. માત્ર તેનું સ્વરૂપ બીજું થાય છે. તે જ નિયમથી જો કે વરાળ નેટલી જ ચડે છે છતાં તાદન વરસાદ નથી આવતો તેમ બનવાનો ખુલાસો માત્ર એ જ કે એક ઠેકાણે ખીલકૂલ વરસાદ નહિ થયો હોય તો બીજે ઠેકાણે પ્રમાણથી વધુ પડતો થયો હશે; મતલબ કે મેળ સરખો જ રહે છે.

ઉત્સુક—એ તો હીક, પણ વરસાદ ચોમાસામા જ કેમ આવે છે ? બીજી રીતુઓમા કેમ નહિ આવતો હોય ? વરસાદ તો બારે માસ ઉપર ચડે છે !

વિજ્ઞાન—મે તને કહ્યું છે કે આસપાસની હવાની સ્થિતિ ઉપર સમગ્ર આધાર છે, વળી તે વખતે અમુક જાતનો એક પવન સમુદ્ર તરફથી આવીને વાય છે તે વાય ત્યારે જ વરસાદ આવે છે એ પવન જે આ તરફ ન વાય તો આદિ વરસાદ ન થાય અને તેને જલે જ્યાં વાય ત્યાં થાય

ઉત્સુક—કાકા, તમે કહ્યું છે કે દરેક બાજતમાં પરમેશ્વરનો કઈ શુભ હેતુ હોય છે છતાં મને એમ થાય છે કે વરસાદનું પાણી આગ નકામું રસ્તામા ચાલ્યું જાય તેના કગતા ખેતરમા જ વગમા વગમનો હોય તો કેવું મારું ?

વિજ્ઞાન—ઉત્સુક, આ પ્રશ્ન તો ઘણો આનંદ આપે તેવો છે ગામની શેરીઓ, રસ્તાઓ, અને આપણા ફળાયા પણ મઠિ વગાય છે તો ખરાં પણ ત્યાં કઈ કઈ ગદકી તેમા રહે એ તો નથી, ખડક નહિ ? હવે એ ગદકી જે વરસાદ ન આવે અને ખાખખાટ પાણી ન વહે તો કયે દિવસે આપણે ધોઈ શકીએ વળી હવામા અસખ્ય છવડાઓ અને રજકણો જે આપણી તન્દુરસ્તીને લાભે કાળે બગાડ્યા વિના ન રહે તે સર્વ આ વરસાદના પડવાથી નાશ પામે છે નદીઓ વગેરે જે ઉનાળામા સૂકાઈ જાય છે તે સર્વ વરસાદથી જ બરપૂર થાય છે વનસ્પતિને પણ પોતપોતે મળે છે પૃથ્વીમાંથી નીકળતી ગરમીને તે શાત પાડે તેથી તો આપણે પૃથ્વી ઉપર કટાજતા નથી નહિ તો તરત કટાણી જન આ મિવાય ખીજ અનેક હેતુઓ તેમા સમાવેલા છે

(અપૂર્ણ)

સાકરલાલ માતીલાલ વછગજની.

સ્વીકાર

નિચેના પત્રો તથા પુસ્તકો અમને મળેલા છે તેનો ઉપકાર સાથે સ્વીકાર કરીએ છીએ પત્રો

વૈશ્ય પત્રિકા, સ્ત્રી બોધ, આર્યવીર

પુસ્તકો

વિધવાવિવાહ વિશે વિચાર સદર્ભ દશબંકિતનાં કાળો દુરેગાદાસ ત્રિભુવનવિરહ, ગ્રાણી માત્રનું વર્ગિકરણ, બાળસ્વભાવ

સ્રીઓના તથા બાળકોના શરીરના પ્રાંધા સુધારવા ઉપર

આપણું નેધતું ધ્યાન.

લખનાર,—દા. એન. જી. શાહ. એલ. એમ. એન્ડ એસ. *

(ગયા અંકથી આગુ.)

સાધારણ રીતે નજર દરતાં છાતીના આકારની બે જાત નેવામાં આવે છે કે જેન અંદર કંઈ પણ શ્રમ લીધાથી બન્ને જાતને દરકત પડે એ છે. આમાંની એક જાત પુષ્ક ઉમરનાં માણસમાં નેવામાં આવે છે ત્યારે બીજી જીવાન વયમાં માલમ પડે છે. પુષ્ક ઉમરનાં માણસો કે જેને જીવો ખાંસીનો રોગ હોય છે તેનામાં છાતીનો આકાર ત્યાર અંદર લીધા પછી કુલીને રહી ગઈ હોય તેવો દેખાવ નજરે પડે છે. તેવી છાતીવાળા જ્યારે ટટાર ઉભા રહે છે ત્યારે તેમની છાતીનો ભાગ આગળ પડતો માલમ પડે છે અને બીજા સીધા દેખાય છે. આ જાતના લોકોથી થોડો પણ શ્રમ લઈ શકાતો નથી. જ્યાં સુધી તેઓ ચાંતપણે બેસી રહે ત્યાં લગી લોકોનું માનવું એમ થાય કે તેમની તબીબત બધું સારી હશે. બીજી જાતની અંદર કે જે જીવાન અને નબળા બાધાના લોકોમાં નેવામાં આવે છે તેની અંદર પહેલી જાતના બતાવ્યાંથી તદ્દન વીરૂધ્ધ સ્થિતિ માલમ પડે છે એટલે છાતી બેસી ગયેલી નજરે આવે છે. આ વર્ગમાં કરોડોના મધ્ય ભાગ વક્રિયળી ગયેલો (flexed) દેખાય છે, છાતીનું મધ્ય હાડકું (sternum) સીધું બેઠું હોય તેમ દેખાય છે તેની અંદર ઘણું ભારે પેટ આગળ પાંસળીઓનો ભાગ ઉપર તરી આવતો માલમ પડે છે. હાંસડીના બંને તરફના હાડકાં (clavicles)ની ઉપર અને નીચે ખાણ દેખાય છે. અને પેટનો ભાગ આગળ પડતો દેખાય છે. આ મુજબ ચીન્હો નજરે પડે છે. આવાં છોકરાંની મનની ચંચળતા નાશ પામેલી હોય છે અને ઉમંગ વગરના માલમ પડે છે અને લગાર વારમાં શરદિ યઈ જાય, અપચો, ઝાડાની કબજીવત, લોહીનું ઉડી જવું. માથાનો દુઃખાવો વીગેરે ચીન્હો થાય છે. પુષ્ક ઉમરનાં માણસોનું દરદ નિર્મૂળ થયું મુશ્કેલ છે પણ તેમને આરામ આપી શકાય છે પણ જીવાન વયનાં માણસની હાલત ઘણું દરજ્જે સુધરી શકે તેમ છે અને અંતરથી ચાંપતા ઉપાય લેવામાં આવે તો દરદ નિર્મૂળ પણ યઈ શકે.

હવે છાતીની કુલવાની કમતાકાતથી થતું દરદ આપણે શી રીતે જાણી શકીએ તે નેવાનું છે. તે એવી રીતે કે જીવાન વયે પોહાંચેલા અને દરેક રીતે દેખાતા તંદુરસ્ત માણસો શ્રમ વેઠવાને અસક્ત માલમ પડે છે, જેવાં કે દોડવું અગર ટેકરી ઉપર ચડવું આની અંદર અસખ કેળવણી ઘણું ભારે મદદ કરે છે. કમતાકાતને લીધે જે માણસની નાડી એક મીનીટની અંદર કુદરતી રીતે જોટલી વખત ઢળકવી નેધએ તેનાં કરતાં વધારે ઢળકે છે અને શ્રમ વેઠવાથી તેના કરતાં પણ ઘણી જ વધારે ઝડપથી ઢળકવા માટે છે જેથી કરીને શ્રમ લેતી વખત વયમાં થાક ખાવાની જરૂર પડે છે. નનગાં માણસન

અંદર શ્રમ વખતે નાડ તથા આસોઆસનો ઉતાવળો વેગ માલમ પડવો એ શરૂઆતનો ચીન્હ છે, અને તરત જ ચહેરા ઉપરનું નુર ઉઠી જઈ શોકાશ માત્રમ પડે છે, હાથ પગ ધ્રુજવા માંડે છે. દાખલા તરીકે હાથ બાજુ ઉપરથી ઉંચા કરી યોડીવાર તે જ સ્થિતિમાં રાખી મુઝ્યા કે તરત જ ધ્રુજરી છુટવા માંડશે.

આ સ્થિતિ નીવારણ કરવાના ઉપાય ધ્યાનમાં લેઈએ. જે વખતે શરીરના અવયવો મોટા થવા માંડે છે તે જ વખતની અંદર આપણે જે કાંઈ કરવા પારીએ તે કરી શકીએ. શરૂઆતમાં જણાવી ગયા મુજબ કુંભાર જેમ માટીના પીંડને જે ઘાટ આપવા પારે તે આપી શકે છે તે જ માદક આપણે કુમળાં અવયવોને પણ ધાર્વા મુજબ સુધારી શકીએ તેમ છીએ. આ બાબતના ઉદાહરણ અસહ્ય વખતથી જોવામાં આવે છે. ચીના લોકો પોતાનાં નાક ચીમાં કરે છે તથા પગ સાંકડા રાખે છે. યુરોપીઅન બાનુઓ કમર પાતળી કરે છે. પીર દેશના અસહ્યના વતનીઓ માથાનો આકાર ઘણો બેડોળ કરના હતા. જાડપાલાની વીધા જાણનાર પ્રોફેસર હેન્સલોએ એક એવો આજ્ઞા કરી બતાવ્યો હતો કે એક જાડને તેણે ઉધું રોપી ડાળીને મુજબ બનાવ્યાં અને મુજબે ડાળીઓ બનાવી હતી. આ વાત આપણા લોકોના માનવામાં આવવી મુશ્કેલ છે પણ તે વાત ખરી છે. કુમળી વયની અંદર જ મન અને તનને સારી રીતે કેળવી શકાય છે. આપણે નિશાળના માસ્તરના મગજ ઉપર, જેવી રીતે તેઓ નિશાળીઓએ મનની કેળવણી આપે છે તેવી રીતે તનની કેળવણી આપી છાતીના ભાગ ખીલવવાને, ખુબ જોરથી ઠસાવી ન શકીએ પણ જો તેઓ તે કામમાં મહેનત લે તો બચ્ચાના જાંઘા કેવા સુધરે તેનો ખ્યાલ કરવો મુશ્કેલ નથી વધે આવતાં બાળક તથા નખળાં સ્ત્રી પુરોએ છાતીની કસરત ખીલવવાને ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. આ બાબતનું શ્લોકમદ પરિણામ જ્યારે દમ ભેતી વખત તથા મુકતી વખતનો તફાવત વધતો જતો માલમ પડે ત્યારે જ સમજાવું. વધારે ઘેરાવાવાળી છાતી બનાવવા તરફ પ્રયાસ કરવાનો હેતુ ન હોવો જોઈએ. કારણ અંદરની શક્તિ વગર તે નકામી છે. દમીયલ માણસ કે જેની છાતી જડુ જ આગળ પડતી હોય છે તેનું જહારનું માપ વધારે માલમ પડે છે પણ તે માણસ શ્રમ લેવાને તદન નાકાચક છે. અને નેથી કરીને તેની નખળી સ્થિતિને લીધે તે પોતાના અંતઃકરણને શ્રમ વખત ટેકો આપી શકે જ નહિ. તે જ મુજબ મોટા માંસના લોભાવાળાનું સમજાવું હાલનો પવન જોતાં દરેક નાનાં મોટાં માણસનું વળણુ મેન્ડો અગર તેવી ખીજ કસરતો કરી હાથ પગના સ્નાયુ વધારી મજબુત કરવાનું છે. અને તેટલા માટે તેઓ તે જ બાબત ઉપર પોતાની દુરસદનો આખો વખત ગાજે છે અને છાતીની ખીલવણી કે જે આપણી જીંદગીને અવશ્યની છે તે તરફ યેદરકારી જડુ બાજુથી જોવામાં આવે છે. તો તેમ થવું ન જોઈએ. પણ જો તરફ સરખું ધ્યાન આપ્યાર્થી જ્યાં અવયવો સરખી રીતે સુધરી આશાએશની સાથે આનંદ મળશે. છાતી જોસભેર દમ લઈ શકે અને મુકી શકે તેવી કસરતનું ઉત્તેજન આપવું જોઈએ, અને એકલા માંસના લોભા વધારવા તરફ ઝાઝી દરકાર રાખવી જોઈએ કે જે જાણે અજાણે આવા કામને હરકત પોંચાડી શકે છે.

કુમળી વય આવી ગયા બાદ સ્નાયુ (muscles), સંધિ તથા પટા (ligaments) વીગેરે સ્થિર થઈ અકલકાઈ જાય છે. તેને જેટલે શુધી લીસચાલ કરવામાં કેળવવામાં આવ્યાં

હોય તેટલે જ સુધી કામ કરી શકે છે તે જ મુજબ હાથ પગ અને છાતીનું મમજીવ ત્યાગ બાદ તેની અદર સુધારો થવો મુશ્કેલ છે પણ ફક્ત તેવી રીતીતીમા આતમ જ આપી શકાય છે કસરત તે એક આખા શરીરને શિક્ષણ આપવાનું કામ કરે છે સ્નાતત્વ એને પણ તેવી રીતે કેળવી શકાય છે અગ કસરત મગજની નબળી સ્થિતિવાળા બાળકને શીક્ષણ આપવામા મુખ્ય પાયા તરીકે કામ જાગવી શકે છે પણ બધાથી અત્યત અગત્યનું અને દીર્ઘાયુષ્ય માટે જરૂરનું છાતીની ખીલવણીનું અને તેની અદરની ઉદ્રિયોનું શીક્ષણ છે કસરત ધીમે ધીમે કરવાથી સ્નાયુ મોટા થાય છે અને ઉતાવળે કરવાથી સ્નાતત્વ ચક્રોર બને છે

અગ કસરતની બાબતમાં બે બોલ આ સ્થળે કહેવાની જરૂર છે કસરત એકદમ કરી નહિ જોઈએ, કારણ તેમ કર્યાથી થતા ગયલ તુકશાન રૂપમા બદલાઈ જાય છે તેથી થોડે થોડે ક્રમતા આગળ વધતા જવાથી શરિરને જ્યા શ્રમ પોહોચતો નથી અને તેથી મમમા લાગતા અવયવોને તે િથિતિને માટે મોઝ થવાને પુરતો અચકાશ મળી આવે છે જેથી તેટલો વખત ફરી કામ કરવાને સમર્થ થઈ પોતાની શક્તિની અદર વધારા કરી શકે છે તેની સાથે શરિરના ઢાઈ પણ એક અવયવને ખીજ અવયવો ક્રમતા વધારે ઉત્તેજન આપવું ન જોઈએ આગર ખીજ અવયવોને તુકશાન પોહોચાડી તેને વધાર શક્તિ વાન કરેના ન જોઈએ એ ખાસ સભાગ રાખવાની જરૂર છે જીવાન માણુસોને એમલા તેમના સ્નાયુ વધારી મોટા દેખાવના કરવાનું ઉત્તેજન આપવું ન જોઈએ, અને જ્યા જ્યા તે જોવામા આવે ત્યા જાધ કરવાની આવશ્યકતા છે કારણ તેઓ હાથના લોચા અગર પગની પીંડી કસરતથી મોટા થએતા જોવામા વધારે માન સમજે છે, જે બાબતનો ઇસારો ઉપર એક વખત ફરી જવામા આવ્યો છે સઘળી ઉદીયોને એક સન્ધુ અને સામાન્ય રીતે કેળવવાનું મન ઉપર રાખવું અત્યત જરૂર છે જ્યા ઢાઈ માણુસને તેના ધધાને અથ તેના શરિરનો ઢાઈ પણ ભાગ વધારે જાગવો પડે તો બને પણ તે શી ાય આવી બાગનની અદર પક્ષપાત કરી એકાદ તરફ અણુધટું ધ્યાન આપવાની જરૂર નથી જેવી રીતે મૈવવાને પોતાના હાથ પગના સ્નાયુ વધારા તેના કરતાં એક મજબુતે તં વધાર જરૂરના છે

આ ઉપરાંત હરતાં ફરતા તથા બેસતાં ઉડતા શરિરને ટટાર નખવાતરજ પૂર્ણ ક્રમતા ગખવી જોઈએ અગને જે િથિતિમા રાખવાની હમેસા ટેવ પડી હોય છે તે જ સ્થિતિ મોટા થતા મયમ થઈ જાય છે જેને વાકા વળી બેમરાની ટેવ પડી હોય છે તે લોકોની અદર વાસો પાછળ નીકળતો તથા માથુ આગળ ટળતુ માલમ પડે છે તથા ખબા ઢળતા દેખાય છે આ ટેવ સપાટ છાતીવાળા આદમીઓમા વધારે જોવામા આવે છે તે સ્થિતિનો દેખાવ શ્વાસ બહાર કાઢતી વખતના દેખાવને મળતો આવે છે તેટલા માટે જ્યા તેમ જ સ્ત્રી પુરોએ દરેક વખતે ટટાર રહેવાની ટેવ પાડવી અને તેની અદર કરોડ તથા માથુ સીધાં રાખના, ખબા પાછળ પડતા રાખવા, અને છાતી આગળ પડતી રાખવી કે જેથી આખુ શરિર સાલાક હોય તેમ માન થવું જોઈએ શરિરને ટટાર રાખતા શીખવું એ પણ એક જાતની છાતી ખીલવવાની કસરત છે તેથી શ્વાસોશ્વાસ સીધા અને ઉઘ થાય છે ખાસ કરીને બાસ્માવસ્થામાં નાના બાળકને ટટાર શરિર રાખવાની થોડા થોડા વખત ટેવ પાડવાનું શીક્ષણ આપવું જોઈએ

(અપૂર્ણ)

વિવિધ વિહાર

સસાર સુધારાના પ્રશ્ન.

શુદ્ધરાત્રીઓની સાંસારિક સ્થિતિ ઉપર અસર કરતા હાલમાં પ્રચલિત જે રીવાજોની આસારતા વિષે દેશમાં મતભેદ ચાલી રહ્યો છે, તેમાં યોગ્ય સુધારો કરી તેને હાલના સમયને અનુકૂળ થઈ પડે એવું સ્વરૂપ આપવાના સ્તુલ હેતુથી નામદાર ગાયકવાડ મહારાજના મહા તરફથી યોગેષ સમય થયાં અમલદારોનું એક મંળન નીમવામાં આવ્યું છે. આ મંળને તે તે રીવાજોનું ખારીક, યોગ્ય અને બનતા સુધી સંપૂર્ણ નિરીક્ષણ કરવાના ઉદ્દેશથી તે રીવાજોમાં અતર્ગત રહેલી અનેક અનેક વિગતોના સંબંધમાં કેટલાક પ્રશ્નો તૈયાર કરી છપાવ્યા છે, અને ગાયકવાડી રાજ્યના મુખ્ય સ્થેરો અને ગામોમાં ન્હાની મ્હોટી તથા ઉચ્ચ નીચી સર્વે જ્ઞાતિઓના આગેવાન મૃદુઓને તે મોકલી આપી તે પ્રશ્નોના ખુલાસા માંગ્યા છે. તેમાંના જે સ્ત્રીવર્ગના સાંસારિક જીવન સાથે સંબંધ રાખે છે, તેમના મહત્વ, અમલતા ઇતિ નો વિચાર હાલમાં મ્યજસંક્રામને ક્ષીધે આગળને માટે મુવતવી રાખી હાલ માત્ર તે પ્રશ્નો જ અમારા વાચકો સમક્ષ મૂકી મંતોલ પામીયું.

કન્યાની અછત સંબંધે.

૧. પૈસા મળ્યા અથવા કન્યાવિક્રય.

૧. તમારી ન્યાતમાં કન્યાવિક્રય થાય છે ?

૨. ન્યાત તરફથી જે જાખત કંઈ પ્રતિજ્ઞ થયેલો છે ?

૩. હાલમાં કંઈ પ્રતિજ્ઞ ન હોય ને કન્યાવિક્રય થતો હોય તો ન્યાત તરફથી કંઈ નિયમ કે પ્રતિજ્ઞ કરી શકાય એમ છે ?

૪. જો એ પ્રમાણે થઈ શકે તેમ હોય તો તે અમલમાં મૂકી શકાય તેવું છે ? કદાપિ અમલમાં ન મૂકી શકાતું હોય તો કંઈ હરકતોને લીધે ?

૫. સોડો અડચણ કે વાથો લે નહિ તે ધોરણે ન્યાત તરફથી કેવા નિયમ આ રિવાજ અટકાવવાને યવા જોઈએ ?

૬. કેવા સોડોને કેવા પ્રસંગે પૈસા વધારે જોઈ આપવા પડે છે ?

૭. વર તરફથી કન્યાના માળાપને કેટલા રૂપિયા કમીમાં કમી ને વધારેમાં વધારે આપવા પડે છે ?

૮. કન્યા આપનાર સખસ કન્યાની ઉમરના પ્રમાણમાં જોઈ વધારે પૈસા આવા લે છે કે કેમ ?

૯. આ પ્રમાણે હોય તો વધારેમાં વધારે કેટલી ઉમર સુધી કન્યાઓ પરણાવ્યા વગરની રાખે છે ?

૧૦. છેલ્લાં પીચ વર્ષમાં આ રિવાજના સંબંધમાં કંઈ ફેરફાર થયો હોય તો તેની વિગત જણાવજો.

૧૧. હાલમાં આ રિવાજ સંબંધે ફેરફાર કરવાની સોડોની કાંઈ પ્રકારની પ્રતિજ્ઞા લીધી હોય તો તેની વિગત જણાવજો.

૨. સાટતિખડાં.

૧. તમારી ન્યાતમાં સાટતિખડાં કરવાનો રિવાજ છે ?
૨. આ રિવાજ દાખલ થવાનું શું કારણ ?
૩. આ રિવાજ આતુ રહેવાથી અડચણ પડતી હોય તો તે શી રીતે દૂર કરી શકાય ?

કન્યા લખી આપવી.

૧. તમારી ન્યાતમાં કન્યા લખી આપવાનો વહીવટ છે ?
૨. કયે પ્રસંગે કન્યા લખી આપવામાં આવે છે ?
૩. આવી રીતે કન્યા લખી આપવામાં આવેલી હોય ત્યાર પછી તે બાળતમાં કંઈ વાંધા હોય છે ? વાંધા હોતા હોય તો કેવા પ્રકારના હોય છે ને તેનો નિકાલ કોણ કરે છે ?

ગોત્રમાં ન પરણવાના બાળત.

૧. તમારી ન્યાતમાં એક ગોત્રના શ્રેષ્ઠ ભણે ભણે કન્યા આપ લે કરે છે કે કેમ ?
 ૨. એકજ ગોત્રમાં કન્યા આપ લે કરવાનો વહીવટ ન હોય તો હરકતો નડે છે ? વગર પરણ્યા મર્યાના પ્રમગ.
 ૧. તમારી ન્યાતમાં વગર પરણ્યા પુરુષ (વીશ વર્ષ ઉપરાંત વયના) કેટલા હશે ?
 ૨. એવા પુરુષ શા કારણથી પરણ્યા વિના રહ્યા હશે ? કન્યાની અછત માત્ર તેનું કારણ છે કે બીજા કોઈ કારણો છે ?
 ૩. વધારેમાં વધારે કેટલી ઉંમર સુધીના પુરુષને કન્યા મળી શકે છે.
- સામાન્ય.

૧. કન્યાની અછત વગેરે કારણથી ન્યાતમાં પુરુષો વગર પરણ્યા ન રહે તેટલા માટે ન્યાત તરફથી શા શા ઇલાજ સેવામાં આવે છે ?
૨. આવી અછતમાં પરિણામ બેઠવવાં ન પડે તે માટે ઇલાજો સેવા સંબંધે શી શી હરકતો નડે છે અગર નડવાનો સંભવ છે ? અને તે હરકતો કોનાથી દૂર કરી શકાય ?
૩. કન્યાની અછત કમી કરવાને એકલ કે ગોળમાં વધારે ગામની ન્યાત લેવી એ એક ઉપાય છે કે નહિ ?
૪. જુદાં જુદાં તડ, દસા વીશ, એકલ, ગોળ, જુદાં જુદા ગામમાં રહેનારા એકજ ન્યાતવાળા, એ બધા કન્યા આપવા લેવાને એકલા થાય તો પરણવા-ગોળ પુરુષોને કન્યા મળવાનો સંભવ વધારે જણાય છે ? આવો સંભવ હોય તો તે પ્રમાણે ન્યાતનો સમુદ્ધ વધારવામાં કંઈ અડચણો છે ?
૫. હિંદુઓની મુખ્ય જ્ઞાતિઓ, જેમકે બ્રાહ્મણ, વાણીયા, વગેરે, એ પ્રત્યેકને રોડી વ્યવહાર હોય તો તેમનામાં બેટી વ્યવહાર દાખલ કરવામાં શી હરકતો છે ? આ પ્રમાણે કરવામાં લાભાલાભ જણાતા હોય તે જણાવશો. મહાજન કે ચોરાશી તરફથી આ બાળતમાં બદોબસ્ત થવા કંઈ હરકત છે ?
૬. છેલ્લાં વીશ વર્ષમાં ઉપર પ્રશ્ન ૪ ને ૫ માં જણાવેલી બાળત સંબંધે રિવાજમાં કંઈ ફેરફાર થયો હોય તો તેની વિગત જણાવશો.

૭. આ રિવાજના સંબંધમાં ફરશર કરવા ભોક્ષિની કોઈ પ્રકારની વૃત્તિ હાલમાં જણાતી હોય તો તેની વિગત જણાવશો.

કૂળ સંબંધો:

૧. કૂળ જોવાનો રિવાજ.

૧. તમારી ન્યાતમાં વિવાહ કરવામાં કૂળ જોવાનો રિવાજ છે ?
૨. કૂળ જોવાના સંબંધમાં શી શી બાબતો જોવામાં આવે છે ?
૩. કૂળ ઉચું છે એવું શા ધોરણે ક્યારે ઠરેલું હશે ?
૪. હાલના સમયમાં માત્ર કૂળ જોઈને વિવાહ કરવાને બદલે રોજગાર, કેળવણી અને નાણા સંબંધી રિધિને જોવાની આવશ્યકતા નથી લાગતી ?
૫. કૂળવાન જોઈને તેને ઘેર કન્યા આપવી કે કોઈ પણ પ્રકારની મોગ્યતા હોય તેવા છોકરાને કન્યા આપવી તેના સંબંધમાં તમારી માનિના ભોગમાં માધારણ રીતે હાથ કેમ વિચાર છે ?
૬. છેલ્લા પંદર વર્ષમાં આ બાબતમાં કોઈના વિચારમાં મહત્ત્વપૂર્ણ પ્રકારનો ફેરફાર થયો હોય તો તે શા થયો છે તે જણાવશો.

૨. કન્નેડાં (નાના વરના).

૧. તમારી ન્યાતમાં કૂળ જોવાને ઠગણે કન્યાઓ નાના વગર સાથે પરણાવવામાં આવે છે ?
૨. આવી રીતના લગ્ન થતાં હોય તો વરની ઉંમર કન્યા કરતાં કેટલી નાની હોય છે ? ને કન્યાની કેટલી ઉંમર થયે તેમને પરણાવે છે ?
૩. કન્નેડાંનાં માઠાં પગિણામ તમારી ન્યાતમાં જોવામાં આવ્યાં નથી ?
૪. કન્યા કરતાં વર મોટો જોઈએ એવી શરતની આજ્ઞા છે તે પ્રમાણે આલવા તમારી ન્યાત તરફથી કેમ ફરજ પાડવામાં આવતી નથી ?
૫. આ રિવાજના સંબંધમાં છેલ્લાં પંદર વર્ષમાં કોઈ ફેરફાર થયો હોય તો શા તેની વિગત જણાવશો.

૩. પહેરામણી.

૧. તમારી ન્યાતમાં પહેરામણી આપવાનો આજ્ઞ છે ?
૨. પહેરામણી કમીમાં કમી ને વધારેમાં વધારે કેટલી અપાય છે ?
૩. સાધારણ રીતે પહેરામણીની રકમ કેટલી હોય છે ?
૪. પહેરામણીમાં રોકડા રૂપિયા આપે છે કે કંઈ જાણસ આપે છે ?
૫. પહેરામણી આપવાની રકમ શા ઉપરથી નક્કી કરવામાં આવે છે ?
૬. કૂળ જોઈને પહેરામણી વધારે કે ઓછી આપવામાં આવતી હોય તો તે ગિવાજ ક્યારે લખાય થયો હશે ?
૭. પહેરામણી વધારે આપવાથી કન્યાને કોઈ રીતનો વધારે લાભ થાય છે ? થતો હોય તો કેવા પ્રકારનો થાય છે ?
૮. કૂળ સિવાય બીજી કોઈ બાબત જોઈ પહેરામણીની રકમ મોટી આપવાનો વહીવટ છે ? હોય તો તેવી બાબતો કઈ કઈ છે ?